

Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer

*Slutbetänkande av
2014 års människohandelsutredning*

Stockholm 2016

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2016:70

SOU och Ds kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Wolters Kluwer Sverige AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet
Omslag: Elanders Sverige AB
Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2016

ISBN 978-91-38-24513-2

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 4 september 2014 att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn (dir. 2014:128).

Genom tilläggsdirektiv har härefter uppdraget utökats och tiden förlängts (dir. 2015:6, dir. 2015:64, dir. 2015:131 och dir. 2016:35). Utredningen har härigenom även fått i uppdrag att analysera och ta ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet, göra en översyn av straffskalorna för människohandel och koppleri samt utreda om det finns behov av att förändra det straffrättsliga skyddet mot *dels* tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, *dels* otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som befinner sig i en utsatt situation. I samtliga direktiv har även ingått att vid behov lämna förslag till författningsförändringar.

Till särskild utredare förordnades dåvarande expeditionschefen, numera chefsrådmannen Nils Cederstierna.

Som experter förordnades från och med den 20 oktober 2014 rådmannen Lena Nowak (Lunds tingsrätt), samordnaren Patrik Cederlöf (Länsstyrelsen i Stockholms län), docenten Stina Holmberg (Brottsförebyggande rådet), dåvarande lektorn, numera docenten Märta C Johansson (Örebro universitet), advokaten Anders Malmsten (Stockholms Advokatbyrå), kammaråklagaren Marianne Nordström (Internationella åklagarkammaren Stockholm), jur.kand. Fredrik Selin (Brottsoffermyndigheten), kriminalkommissarien Kajsa Wahlberg (Polismyndigheten) och rättssakkunnige Rikard Grozdics (Justitiedepartementet).

Rikard Grozdics entledigades från och med den 22 juni 2015. Som ny expert förordnades från och med samma dag rättssakkunniga Lisa Nilheim.

Som sekreterare i utredningen anställdes från och med den 1 november 2014 dåvarande hovrättsassessorn, numera rådmannen Nathalie Dahlén och från och med den 1 augusti 2015 respektive den 1 september 2015 hovrättsassessorerna Annelie Rosén och Sara Leyde. Nathalie Dahlén entledigades som sekreterare från och med den 1 september 2015 och förordnades som expert från och med samma dag. Annelie Rosén entledigades som sekreterare från och med den 17 juni 2016.

Experterna har i allt väsentligt ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag. Betänkandet har därför formulerats i vi-form.

Utredningen, som antagit namnet 2014 års människohandelsutredning (Ju 2014:22), har tidigare i år i delbetänkandet *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.* (SOU 2016:42) redovisat uppdraget i de delar som avser att utvärdera vilket genomslag 2011 års skärpning av straffet för köp av sexuell tjänst har fått, att se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn och att utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken samt att analysera och ta ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet.

Utredningen överlämnar härmed slutbetänkandet *Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer* (SOU 2016:70) som avser övriga frågor som ingått i vårt uppdrag. Sara Leyde har varit huvudansvarig sekreterare för slutbetänkandet. Uppdraget är härmed slutfört.

Stockholm i oktober 2016.

Nils Cederstierna

/Sara Leyde

Innehåll

Sammanfattning	11
Summary	21
1 Författningsförslag	31
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)	31
1.2 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	36
1.3 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	38
2 Utredningens uppdrag och arbete	41
2.1 Uppdraget.....	41
2.2 Genomförandet av uppdraget	42
2.3 Betänkandets disposition.....	43
3 Människohandel	45
3.1 Inledning.....	45
3.2 Allmänna utgångspunkter	46
3.2.1 Inledning	46
3.2.2 Internationella instrument	52
3.2.3 Nationella åtgärder mot människohandel.....	74
3.3 Gällande rätt	83
3.3.1 Inledning	83
3.3.2 Nuvarande lagstiftning.....	84

3.3.3	Bakgrund till nuvarande lagstiftning.....	90
3.4	De brottsbekämpande myndigheternas arbete.....	98
3.4.1	Inledning.....	98
3.4.2	Polismyndigheten	98
3.4.3	Åklagarmyndigheten.....	117
3.5	Praxis i människohandelsmål, m.m.	126
3.5.1	Inledning.....	126
3.5.2	Domstolspraxis	127
3.5.3	De brottsbekämpande myndigheternas hantering av polisanmälningar m.m.	141
3.6	Förhållandet i andra länder	153
3.6.1	Inledning.....	153
3.6.2	Norden.....	153
3.6.3	Övriga Europa.....	156
3.7	Överväganden och förslag.....	158
3.7.1	Inledning.....	158
3.7.2	Otillbörligt medel	161
3.7.3	Handelsåtgärd	170
3.7.4	Exploateringssyftet m.m.....	172
3.7.5	Offrets samtycke.....	177
3.7.6	Människohandel med barn	181
3.7.7	Behov av åtgärder för mer effektiva utredningar, m.m.....	184
4	Utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel.....	199
4.1	Inledning.....	199
4.2	Allmänna utgångspunkter.....	200
4.2.1	Inledning.....	200
4.2.2	Myndigheters och andra aktörers åsikter om det straffrättsliga skyddet.....	206
4.2.3	Internationella instrument m.m.	212
4.2.4	Nationella åtgärder mot exploatering för tvångsarbete m.m.	220
4.2.5	Bestämmelsen om försättande i nödläge	223
4.2.6	Kriminalisering av oönskade beteenden	225

4.3	Gällande rätt.....	226
4.3.1	Inledning.....	226
4.3.2	Brott mot person.....	228
4.3.3	Brott mot annans förmögenhet.....	237
4.3.4	Brott mot staten.....	245
4.4	Praxis m.m.....	248
4.4.1	Inledning.....	248
4.4.2	Domstolspraxis m.m.....	249
4.5	Förhållandet i andra länder.....	259
4.5.1	Inledning.....	259
4.5.2	Norden.....	260
4.5.3	Övriga Europa.....	263
4.6	Överväganden och förslag – allmänna utgångspunkter m.m.....	264
4.6.1	Inledning.....	264
4.6.2	Allmänna utgångspunkter.....	265
4.6.3	Särskilt om vissa begrepp i vårt uppdrag.....	266
4.6.4	Dispositionen i följande avsnitt.....	269
4.7	Överväganden och förslag – tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.....	270
4.7.1	Ett särskilt straffansvar bör införas.....	270
4.7.2	Utformningen av det särskilda straffansvaret.....	286
4.7.3	Det straffbara området.....	291
4.7.4	Straffskalor, uppsåt, konkurrensfrågor m.m.....	296
4.7.5	Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra utnyttjande av annans nödläge.....	300
4.7.6	Straffbestämmelsens placering och rubricering...	301
4.7.7	Övriga ändringar.....	303
4.8	Överväganden och förslag – otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation.....	304
4.8.1	Ett särskilt straffansvar bör införas.....	304
4.8.2	Utformningen av det särskilda straffansvaret.....	311
4.8.3	Det straffbara området.....	313

4.8.4	Straffskalor, uppsåt, konkurrensfrågor m.m.	316
4.8.5	Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan.....	318
4.8.6	Straffbestämmelsens placering och rubricering ..	319
5	Straffskalorna för människohandel och koppleri	321
5.1	Inledning	321
5.2	Gällande rätt	321
5.2.1	Människohandel	321
5.2.2	Koppleri	326
5.3	Praxis	334
5.3.1	Inledning	334
5.3.2	Domstolarnas bedömning av straffvärdet i mål om människohandel.....	335
5.3.3	Domstolarnas bedömning av straffvärdet i mål om koppleri av normalgraden.....	344
5.3.4	Domstolarnas bedömning av straffvärdet i mål om grovt koppleri	357
5.4	En översikt av straffskalor för andra relevanta straffbestämmelser i brottsbalken	365
5.4.1	Straffskalor för relevanta straffbestämmelser i förhållande till människohandel.....	366
5.4.2	Straffskalor för relevanta straffbestämmelser i förhållande till koppleri av normalgraden.....	372
5.4.3	Straffskalor för relevanta straffbestämmelser i förhållande till grovt koppleri	374
5.5	Förhållandet i andra länder	375
5.5.1	Inledning.....	375
5.5.2	Norden.....	375
5.6	Överväganden och förslag.....	378
5.6.1	Inledning.....	378
5.6.2	Behovet av förändring av straffskalorna för brotten människohandel och koppleri.....	378

6	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	387
6.1	Ikraftträdande	387
6.2	Övergångsbestämmelser.....	387
7	Konsekvenser.....	389
7.1	Inledning.....	389
7.2	Ekonomiska konsekvenser	390
7.2.1	Ändringen i människohandelsbestämmelsen m.m.....	390
7.2.2	Införande av nya straffrättsliga bestämmelser vid utnyttjanden av annan i andra fall än vid människohandel.....	391
7.3	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.....	392
7.4	Övriga konsekvenser	393
8	Författningskommentar	395
8.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)	395
8.2	Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).....	408
8.3	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	409

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2014:128	411
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2015:6.....	425
Bilaga 3	Kommittédirektiv 2015:64	429
Bilaga 4	Kommittédirektiv 2015:131	431

Bilaga 5	Kommittédirektiv 2016:35.....	441
Bilaga 6	Praxisgenomgång.....	443

Sammanfattning

Utredningens uppdrag

Syftet med vårt uppdrag, som vi redovisar i detta slutbetänkande, har varit att undersöka om det finns behov av åtgärder för att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel samt att utreda om det finns behov av ett förtydligt, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot *dels* tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, *dels* otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som befinner sig i en utsatt situation. Vi har i det sammanhanget i huvudsak haft i uppdrag att

- genomföra en praxisgenomgång i syfte att klarlägga tillämpningen av bestämmelsen om människohandel och analysera hur den har utvecklats sedan år 2010,
- uppmärksamma och analysera om det finns några särskilda tolkningsproblem eller andra svårigheter vid tillämpningen av straffbestämmelsen,
- överväga om det finns behov av att förtydliga eller annars förändra bestämmelsen om människohandelsbrott,
- granska och analysera hur polis och åklagare utreder och i övrigt hanterar ärenden om människohandel,
- överväga åtgärder för att stärka kvaliteten och effektiviteten i brottsutredningarna och öka lagföringen av människohandelsbrott,
- se över straffskalorna för människohandel och koppleri,

- analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligat, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, och
- analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligat, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som befinner sig i en utsatt situation.

I vårt uppdrag har även ingått att vid behov lämna förslag till författningsändringar. För närmare information om våra direktiv, se bilagorna 1–5.

Vi har i juni i år genom vårt delbetänkande *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.* (SOU 2016:42) redovisat vissa andra frågor som bl.a. rör straffet för köp av sexuell tjänst, köp av sexuell handling av barn och oaksamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken (BrB).

Utredningens bedömningar och förslag

Människohandel

Bestämmelsen om människohandel bör ändras för att tillämpas på ett mer ändamålsenligt sätt

Människohandel är ett brott som innefattar ett hänsynslöst och cyniskt utnyttjande av andra människor. Människohandel är vidare en allvarlig kränkning av den enskilde individens människovärde och rätt att få bestämma över sitt liv och sin kropp.

Arbetet mot människohandel kan bedrivas med olika inriktningar och syften. Det kan exempelvis inriktas på att stävja drivkrafterna för människohandel, bl.a. efterfrågan på personer att utnyttjas för olika ändamål och möjligheten till ekonomisk vinning. Arbetet kan också inriktas på att säkerställa att det finns ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel. Vårt uppdrag har avsett det sistnämnda arbetet och vi har särskilt fokuserat på åtgärder som kan medföra att fler fall av människohandel leder till åtal och fällande domar för

detta brott. Vi har mot denna bakgrund utvärderat tillämpningen av bestämmelsen om människohandel.

Bestämmelsen om människohandel reviderades senast år 2010 då bl.a. det s.k. kontrollrekvisitet togs bort. Vi har undersökt om syftet med den reformen har uppnåtts, men också i övrigt övervägt hur bestämmelsen om människohandel kan ändras för att få till stånd en mer ändamålsenlig tillämpning. Vi har även granskat hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder och i övrigt arbetar med ärenden om människohandel. Våra slutsatser kan sammanfattas enligt följande.

Den genomgång av statistik för polisanmälningar, åtal och fällande domar som rör människohandel som vi presenterat i betänkandet visar att antalet fällande domar för människohandel inte bara är litet till antalet utan även alltför litet för att spegla verkligheten för denna typ av brottslighet i Sverige. Trots att regeringen och berörda myndigheter vidtagit olika åtgärder för att antalet fällande domar ska öka är det alltså enligt vår bedömning fortfarande alltför få anmälningar som leder till åtal och fällande domar för människohandel i Sverige. Mycket talar för att det finns ett stort mörkertal.

Människohandel är ett brott som bygger på internationella konventioner och som har en lagtekniskt komplicerad uppbyggnad. För att dömas för människohandel enligt 4 kap. 1 a § BrB krävs att gärningsmannen gentemot brottsoffret genom ett *otillbörligt medel* (bl.a. olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet) har åstadkommit en *handelsåtgärd* (bl.a. rekrytering, transport, inhysande eller mottagande). Ett orsakssamband krävs alltså mellan det otillbörliga medlet och handelsåtgärden. Vidare krävs att gärningsmannen vid sitt handlande har som *syfte* (avsikt) att brottsoffret i framtiden ska *exploateras* för ett visst ändamål (sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte). Det är således ett stort antal omständigheter som ska styrkas för fällande dom. Härtill kommer att det framstår som att domstolarna i praktiken ofta har en tendens att, utöver de rekvisit som anges i människohandelsbestämmelsen, fortfarande ställa krav på ett maktförhållande (ungefär motsvarande det tidigare kontrollrekvisitet) för fällande dom för människohandel. Vår bedömning är därför att syftet med lagändringen år 2010, då kontrollrekvisitet utmönstrades, inte har uppnåtts.

För att människohandelsbestämmelsen ska tillämpas på ett mer ändamålsenligt sätt och för att stärka det straffrättsliga skyddet ytterligare föreslår vi följande ändringar i bestämmelsen om människohandel.

- För det första bör klargöras att redan själva användandet av ett av de i bestämmelsen angivna otillbörliga medlen är tillräckligt i sig för att den därigenom möjliggjorda handelsåtgärden ska anses vara otillbörligt åstadkommen. Något krav på maktförhållande mellan gärningsmannen och brottsoffret ska således inte ställas vid tillämpningen av bestämmelsen.
- För det andra bör straffansvar inträda redan om gärningsmannen haft likgiltighetsuppsåt till exploateringen (jfr avsiktsuppsåt som gäller i dag). Härigenom utvidgas det straffbara området till att omfatta samtliga uppsåtsformer, d.v.s. bl.a. sådana fall där gärningsmannen inser att det vid hans eller hennes handlande finns stor risk för framtida exploatering av offret och han eller hon förhåller sig likgiltig inför denna risk.
- För det tredje bör barnskyddsperspektivet stärkas ytterligare i de fall människohandel sker med barn. Redan i dag gäller att om brottsoffret är under arton år krävs det för straffbarhet inte att gärningsmannen framkallat handelsåtgärden med offret genom ett otillbörligt medel. För att denna regel ska vara tillämplig krävs dock att gärningsmannen insett offrets ålder. Vi föreslår att regeln också ska tillämpas om gärningsmannen inte insett åldern, men varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade uppnått den åldern.

De brottsbekämpande myndigheternas hantering av människohandelsärenden bör bedrivas på ett effektivt och adekvat sätt

En förutsättning för att ärenden om människohandel ska kunna leda till åtal – och senare till eventuell fällande dom – är att de brottsbekämpande myndigheternas arbete bedrivs på ett effektivt och adekvat sätt. Eftersom Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och domstolarna varken använder sig av samma ärendehanteringssystem eller jämförbara begrepp (jfr bl.a. polis-/brottsanmälan, brottsmisstankar, åtal och lagföringsbeslut) har det inte på ett över-

skådligt sätt varit möjligt för oss att följa enskilda ärenden genom hela rättskedjan. Det har inte heller på ett tillfredsställande sätt varit möjligt för oss att följa ärenden inom Polismyndigheten eller Åklagarmyndigheten. Vi har dock trots detta ansett oss kunna göra följande reflektioner på området.

Utifrån den statistik vi haft tillgång kan konstateras att 522 polisanmälningar som rör människohandel har registrerats vid Polismyndigheten under åren 2011–2015. Vidare kan konstateras att 366 brottsmisstankar som rör människohandel har registrerats vid Åklagarmyndigheten under samma tidsperiod, men att endast ca tio procent av dem har lett till åtal och dom (friande/fällande för människohandel eller annat brott). Vidare kan konstateras att det under aktuell tidperiod endast meddelats tolv domar där åtal om människohandel har prövats. Endast i hälften av fallen har domstolarna funnit att människohandel i någon del styrkts.

Det har inte varit möjligt att inom ramen för utredningen göra en genomlysning av gjorda polisanmälningar vid Polismyndigheten och brottsmisstankar vid Åklagarmyndigheten för att därigenom följa upp hur de brottsbekämpande myndigheterna hanterat dessa och varför hanteringen skett på visst sätt. En sådan genomlysning är dock nödvändig för att kunna dra säkra slutsatser om de brottsbekämpande myndigheternas arbete. Genom bl.a. våra kontakter med de brottsbekämpande myndigheterna har vi dock fått intrycket att anledningen till att de flesta förundersökningar läggs ned är brist på spanings- och utredningsresurser vid Polismyndigheten, att målsägande i människohandelsmål i flertalet fall av olika anledningar inte vill eller har förmåga att medverka fullt ut i rättsprocessen, bristande bevisning samt att gärningsmannen i vissa fall är okänd. Vidare har erfarenheten inom rättsväsendet av att hantera människohandelsärenden med dess komplexa frågeställningar hittills varit begränsad.

Både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har tidigare själva analyserat och identifierat olika åtgärder som myndigheterna bör förbättra för att nå större framgång i det brottsbekämpandet arbetet mot människohandel. Vi delar i huvudsak myndigheternas slutsatser i sina respektive analyser, men vill särskilt lyfta fram följande åtgärder som vi anser vara av särskilt stor betydelse för fler åtal och för att fällande domar ska kunna meddelas.

- Säkerställande att såväl Polismyndigheten som Åklagarmyndigheten har tillräckliga resurser för myndigheternas arbete mot människohandel.
- Genomförande av regelbundna metod- och kompetensutvecklande åtgärder hos de brottsbekämpande myndigheterna (bl.a. med regelbundna genomlysningar av avslutade ärenden hos både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten).
- Säkerställande att särskilda grupper inom Polismyndigheten i samtliga regioner är specialiserade på människohandel och därtill relaterad brottslighet.
- Säkerställande att särskilda åklagare inom Åklagarmyndigheten hanterar alla former av människohandel och därtill relaterad brottslighet.
- Bedrivande av löpande arbete med identifiering av potentiella offer, bl.a. genom samverkan med andra myndigheter och aktörer.
- Säkerställande att offer för människohandel ges ett ökat stöd och skydd för att främja deras medverkan i en rättsprocess och återetablering i samhället.
- Säkerställande att utredningar om människohandel har ett starkt fokus på s.k. stödbevisning.

Det straffrättsliga skyddet mot utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel

En straffbestämmelse om utnyttjande av annans nödläge bör införas

Bestämmelsen om människohandel innebär ett visst skydd mot exploatering av utsatta personer. Som framgått ovan finns det dock flera fall som inte täcks av bestämmelsen, t.ex. om gärningsmannen inte har vidtagit någon handelsåtgärd med offret. Det gäller fall där någon med användande av ett otillbörligt medel utnyttjar en annan person för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte (bl.a. tiggeri, brottslig verksamhet och arbetskrafts-exploatering) Det straffrättsliga skyddet mot utnyttjande i dessa fall bör därför förstärkas.

Behovet är särskilt framträdande vid tvångsarbete, arbetskrafts-exploatering samt utnyttjande för tiggeri och brottslig verksamhet. Kriminaliseringen bör dock enligt vår mening inte begränsas till dessa utnyttjandeformer, eftersom en sådan reglering riskerar att bli alltför begränsad och snabbt inaktuell när nya utnyttjandeformer aktualiseras. Vi föreslår därför en kriminalisering av samtliga de utnyttjandeformer som omfattas av bestämmelsen om människohandel.

Ett särskilt straffansvar, som innebär en viss utvidgning av det straffbara området, bör därför införas för sådana utnyttjanden. För straffbarhet ska krävas att utnyttjandet sker med användande av ett otillbörligt medel.

Brottet, som bör gradindelas, bör benämnas *utnyttjande av annans nödläge* respektive *grovt utnyttjande av annans nödläge*.

Straffet för brottet ska vara fängelse i högst fyra år, eller om brottet är grovt, fängelse i lägst två och högst åtta år.

En straffbestämmelse om otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan bör införas

Det straffrättsliga skyddet bör enligt vår mening även vara starkt vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation. I dessa fall är ofrivillighet eller att den utsatte hotas med straff sällan för handen. Enligt vår bedömning innebär gällande rätt, i form av främst bestämmelserna om bedrägeri och ocker, ett straffrättsligt skydd i vissa av utnyttjandesituationerna. I andra fall, särskilt då avtal eller annan rättshandling inte är för handen och då den utsatta personens okunskap utnyttjas, saknas däremot ett adekvat och ändamålsenligt straffrättsligt skydd. Det gäller fall där någon genom otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiska svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmår personen till handling eller underlåtenhet i vissa fall, exempelvis betalning för något som är vederlagsfritt eller för oskäliga kostnader.

Ett särskilt straffansvar bör därför införas för den som genom ett otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den utsatte eller någon i vars ställe denne är.

Brottet, som bör gradindelas, bör benämnas *otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan* respektive *grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan*.

Straffet för brottet ska vara böter eller fängelse i högst två år, eller om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Straffskalorna för människohandel och koppleri

Den grundläggande utgångspunkten för utformning av alla straffskalor är brottets allvar. Straffet ska återspegla hur allvarligt och klandervärt ett visst brott är. Allvarligare brott ska bedömas strängare än mindre allvarliga brott (proportionalitet) och lika allvarliga brott ska bedömas lika strängt (ekvivalens).

Straffskalan för människohandel är fängelse i lägst två och högst tio år och för mindre allvarliga fall fängelse i lägst 14 dagar och högst fyra år. Straffskalan för koppleri är fängelse i högst fyra år och vid grovt koppleri fängelse i lägst två och högst åtta år.

De befintliga straffskalornas utformning för människohandel och koppleri är enligt vår bedömning väl förenliga med principerna om proportionalitet och ekvivalens. Vid vår genomgång av domstolarnas praxis, där dock antalet människohandelsmål varit begränsat, har även framkommit att domstolarna beaktar föreliggande försvårande och förmildrande omständigheter på ett nyanserat sätt. De nuvarande straffskalorna för såväl människohandel som koppleri och grovt koppleri framstår därför enligt vår bedömning som väl avvägda. Det föreligger därför inte något behov av ändringar av straffskalorna, vare sig av lägsta eller högsta föreskrivna straff.

Ikraftträdande m.m.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2018. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Konsekvenser

Vi föreslår bl.a. att bestämmelsen om människohandel ska ändras för att tillämpningen av bestämmelsen ska bli mer ändamålsenlig. Ändringarna bör föranleda att fler polisanmälningar leder till åtal och fällande domar, vilket bör medföra ökade kostnader för rättsväsendet. Kostnadsökningen bedöms emellertid rymmas inom de befintliga anslagen för myndigheterna.

Vidare föreslår vi att två nya straffbestämmelser om utnyttjande av utsatta personer ska införas. Detta innebär en utvidgning av det straffbara området, vilket kan komma att innebära merkostnader för rättsväsendet. Det är inte möjligt att med någon säkerhet uppskatta hur stora de tillkommande kostnaderna för staten kommer att bli, särskilt som utredningarna som kommer ligga till grund för de nya brotten i flertalet fall förmodligen kommer ha sin grund i andra brott (vanligtvis människohandel). Kostnadsökningen bedöms emellertid rymmas inom de befintliga anslagen för myndigheterna.

De föreslagna ändringarna kan även antas medföra vissa kostnader för information, utbildning och andra liknande insatser framför allt hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Även dessa kostnader bör dock rymmas inom befintliga anslag för respektive myndighet.

I övrigt leder våra förslag inte i sig till några kostnadsökningar.

På längre sikt kan även de lagändringar som vi föreslår förväntas leda till en minskad brottslighet.

Summary

The Inquiry's remit

The aim of our assignment, as outlined in this final report, was to investigate whether there is a need for measures to ensure strong criminal law protection against human trafficking, and to investigate whether there is a need to clarify, broaden or in some other way amend the criminal law protection against *both* forced labour or exploitation for other activities in situations involving distress for the victims, *and* improper financial exploitation of people in a vulnerable situation. In this context, our task has been to:

- review current practice to clarify the application of the human trafficking provision and analyse how it has developed since 2010;
- highlight and analyse whether there are any particular problems with interpretation or other difficulties in applying the penalty provision;
- consider whether there is a need to clarify or otherwise amend the provision on human trafficking offences;
- examine and analyse how police and prosecutors investigate and otherwise handle cases involving human trafficking;
- consider measures to strengthen the quality and effectiveness of criminal investigations and increase prosecutions of human trafficking offences;
- review the scales of penalties for human trafficking and procuring;

- analyse and decide whether there is a need to clarify, broaden or in some other way amend the criminal law protection against forced labour or exploitation for other activities in situations that involve distress for the victims; and
- analyse and decide whether there is a need to clarify, broaden or in some other way amend the criminal law protection against improper economic exploitation of people in a vulnerable situation.

Our remit also included proposing legislative amendments where necessary. For further information on our terms of reference, see annexes 1–5.

In June this year we presented our interim report, *Strong criminal law protection against the purchase of sexual services and the exploitation of children via the purchase of sexual acts, etc.* (SOU 2016:42). The report outlined various issues concerning the purchase of sexual services, the purchase of sexual acts from children, and the negligence requirement contained in Chapter 6, Section 13 of the Swedish Penal Code.

The Inquiry's assessments and proposals

Human trafficking

The human trafficking provision should be amended so that it is applied in a more appropriate way

Human trafficking is an offence that involves the ruthless and cynical exploitation of other human beings. Moreover, human trafficking is a serious violation of the individual's human dignity and right to decide over their own life and body.

Work to combat human trafficking can be pursued with various targets and aims. It can, for example, target the driving forces behind human trafficking, including curbing the demand for people to exploit for various purposes and the possibility of financial gain. The work can also aim to ensure that there is strong criminal law protection against human trafficking. Our remit concerned the latter, and we have focused in particular on measures that can ensure that more cases of human trafficking result in prosecutions

and convictions for this offence. In light of this, we have evaluated the application of the provision on human trafficking.

The human trafficking provision was last revised in 2010, when the amendments included removing the control requirement. We have investigated whether the aim of the reform has been achieved, but also generally considered how the human trafficking provision can be amended to ensure that it is applied more adequately. We have also examined how the law enforcement authorities investigate and otherwise work on human trafficking cases. Our conclusions can be summarised as follows.

The analysis of statistics on police reports, prosecutions and convictions concerning human trafficking that we presented in the report show that the number of convictions for human trafficking is not only small, it is also far too small to reflect the reality of this kind of offence in Sweden. Despite the Government and authorities concerned having taken various measures to increase the number of convictions, in our view, there are still far too few police reports that lead to prosecutions and convictions for human trafficking in Sweden. There are strong indications that a large number of cases go unreported.

Human trafficking is an offence that builds on international conventions, and it is complex in terms of its legal technicalities. To be convicted of human trafficking under Chapter 4, Section 1 (a) of the Swedish Penal Code, an offender must have brought about a *trafficking measure* (e.g. recruiting, transporting, harbouring or receiving) through *improper means* (e.g. unlawful coercion, deceit or exploitation of another person's vulnerable situation). As such, a causal link is required between the improper means and the trafficking measure. Moreover, it is a requirement that the offender's *aim* (intent) with their actions was the future *exploitation* of the victim for a specific purpose (sexual purposes, the removal of organs, military service, forced labour or other activities in a situation that involves distress for the victim). A large number of circumstances must thus be proved for a conviction to be secured. Furthermore, it appears that in practice, the courts often have a tendency to still require a relationship of power (roughly equivalent to the previous control requirement), in addition to the legal requirements outlined in the human trafficking provision, to secure a conviction for human trafficking. It is therefore our view that the aim of the

legislative amendment in 2010, whereby the control requirement was removed, has not been achieved.

To ensure that the human trafficking provision is applied more appropriately and further strengthen the criminal law protection, we propose the following amendments to the human trafficking provision.

- Firstly, it should be clarified that the very use of one of the improper means listed in the provision is in itself sufficient for the trafficking measures enabled to be considered to have been improperly brought about. A relationship of power between the offender and the victim should therefore not be required when applying the provision.
- Secondly, criminal liability should arise even if the offender demonstrated indifferent intent to exploit (cf. wilful intent, which applies at present). This broadens the criminal area to include all forms of intent, i.e. including cases in which the offender realises that their actions entail a major risk of future exploitation of the victim and they are indifferent to this risk.
- Thirdly, the child protection perspective should be further strengthened in cases of human trafficking involving children. It is already the case that if the victim is under the age of eighteen, the offender does not have to have brought about the trafficking measure through improper means in order to be criminally liable. However, if this rule is to be applicable, the offender must have known the victim's age. We propose that the rule should also be applicable if the offender did not know the victim's age, but was negligent of whether the other person had reached the age of eighteen.

The law enforcement authorities should handle human trafficking cases in an effective and appropriate manner

If human trafficking cases are to lead to prosecutions – and subsequently to possible convictions – it is a prerequisite that the law enforcement authorities conduct their work in an effective and appropriate manner. Since the Swedish Police Authority, the Swedish Prosecution Authority and the courts do not use the same case

management systems or comparable terms (cf. police reports, suspicions of offences, prosecution cases and court decisions), it has not been possible for us to follow individual cases throughout the judicial chain with any ease. Nor has it been possible to follow cases within the Swedish Police Authority or the Swedish Prosecution Authority in any satisfactory way. Nonetheless, we feel able to report the following reflections in this area.

Based on the statistics to which we have had access, we note that 522 reports concerning human trafficking were registered by the Swedish Police Authority in the period 2011–2015. Moreover, we note that 366 suspicions of offences concerning human trafficking were registered by the Swedish Prosecution Authority in the same period, but that just ten per cent of these led to prosecution proceedings and judgments (acquittals or convictions for human trafficking or other offences). We also note that during this time period, only twelve judgments were issued that had involved an examination of human trafficking. The courts found that human trafficking had been proved in any respect in just half of these cases.

It has not been possible within this inquiry to analyse reports referred to the Swedish Police Authority and suspicions of offences at the Swedish Prosecution Authority to follow up how the law enforcement authorities handled these, and why they were handled in a given way. However, such an analysis is needed if we are to draw any firm conclusions about the work of the law enforcement authorities. Nonetheless, through our contacts with the law enforcement authorities, we have the impression that the reason why the majority of preliminary investigations are discontinued is a lack of surveillance and investigation resources at the Police Authority, the fact that the injured party in the majority of human trafficking cases will not or cannot fully take part in the judicial process, a lack of evidence, or, in some cases, the fact that the offender is unknown. Moreover, experience of handling human trafficking cases and their complex issues has so far been limited in the judicial system.

Both the Swedish Police Authority and the Swedish Prosecution Authority have themselves previously analysed and identified various measures that they should improve in order to achieve greater success in their law enforcement efforts against human trafficking. We largely share the conclusions drawn by the authorities in their

analyses, but we would like to particularly highlight the following measures, which we consider of particular importance if more prosecutions are to be brought and more convictions issued.

- Ensuring that both the Swedish Police Authority and the Swedish Prosecution Authority have sufficient resources for their work to combat human trafficking.
- Implementing regular method and skills improvement measures at the law enforcement authorities (including regular analyses of concluded cases at both the Swedish Police Authority and the Swedish Prosecution Authority).
- Ensuring that special groups in the Swedish Police Authority in all regions are specialised in human trafficking and related offences.
- Ensuring that special prosecutors in the Swedish Prosecution Authority handle all forms of human trafficking and related offences.
- Pursuing continuous efforts to identify potential victims, including collaboration with other government agencies and actors.
- Ensuring that victims of human trafficking are given greater support and protection to promote their participation in legal proceedings and their re-establishment in society.
- Ensuring that human trafficking investigations focus strongly on supporting evidence.

Criminal law protection against exploitation of vulnerable people in cases other than human trafficking

A penalty provision should be introduced on exploitation of the distress of others

The human trafficking provision affords a certain amount of protection against exploitation of vulnerable people. As outlined above, however, there are a number of cases that are not covered by the provision, e.g. if the offender has not taken any trafficking measures involving the victim. This applies to cases where someone uses improper means to exploit another person for sexual purposes, the removal of organs, military service, forced labour or other

activities in a situation that involves distress for the victim (e.g. begging, criminal acts and labour exploitation). Criminal law protection against exploitation in these cases should therefore be strengthened.

The need is particularly conspicuous in the case of forced labour, labour exploitation and exploitation for begging and criminal acts. However, in our view criminalisation should not be limited to these forms of exploitation, because regulation of that kind would be too restrictive and risk rapidly becoming obsolete as new forms of exploitation emerge. We therefore propose the criminalisation of all forms of exploitation covered by the human trafficking provision.

Specific criminal liability should therefore be introduced for such exploitation, thus somewhat broadening the criminal area. Criminal liability should require the use of improper means in the exploitation.

The offence, which should be graded, should be designated *exploitation of the distress of another* and *gross exploitation of the distress of another*.

The penalty for the offence should be imprisonment for a maximum of four years or, if the offence is gross, imprisonment for a minimum of two years and a maximum of eight years.

A penalty provision should be introduced on improper financial exploitation of others

In our view, criminal law protection against improper financial exploitation of people in vulnerable situations should also be strong. In such cases it is seldom possible to claim a lack of willingness, or that the victim was threatened. In our view, the established law, primarily in the form of the provisions on fraud and usury, offers criminal law protection in some situations of exploitation. In other cases, particularly where there is no contract or other legal document and where the victim's lack of knowledge is exploited, there is, however, a lack of adequate, appropriate criminal law protection. This applies in cases where someone improperly exploits another person's financial difficulties, lack of knowledge or dependence to get that person to act or to fail to act in certain cases, e.g. to pay for something that is free or for unreasonable costs.

Specific criminal liability should therefore be introduced for anyone who improperly exploits another person's financial difficulties, lack of knowledge or dependence to get that person to act or to fail to act in a way that entails advantage for the offender and harm for the victim or for someone else for whom they are acting.

The offence, which should be graded, should be designated *improper financial exploitation of another* and *gross improper financial exploitation of another*.

The penalty for the offence should be fines or imprisonment for a maximum of two years or, if the offence is gross, imprisonment for a minimum of six months and a maximum of four years.

The scales of penalties for human trafficking and procuring

The basic starting point for all scales of penalties is the seriousness of the offence. The penalty should reflect the seriousness and reprehensibility of the offence in question. More serious offences should be punished more severely than less serious offences (proportionality), and equally serious offences should be punished equally (equivalence).

The scale of penalties for human trafficking is imprisonment for a minimum of two years and a maximum of ten years, and for less serious cases imprisonment for a minimum of fourteen days and a maximum of four years. The scale of penalties for procuring is imprisonment for a maximum of four years or, if the offence is gross, imprisonment for a minimum of two years and a maximum of eight years.

The existing scales of penalties for human trafficking and procuring are, in our view, entirely compatible with the principles of proportionality and equivalence. In our review of court practice – albeit with a limited number of human trafficking cases – it also emerged that the courts take nuanced account of any aggravating and mitigating circumstances. In our view, the current scales of penalties for both human trafficking and procuring and gross procuring therefore appear well-considered. There is thus no need to amend the scales of penalties at either end of the scale.

Entry into force, etc.

It is proposed that the legislative amendments enter into force on 1 July 2018. No special transitional provisions are necessary.

Consequences

We propose that the human trafficking provision be amended to make the application of the provision more appropriate. These amendments should result in more police reports leading to prosecution proceedings and convictions, which should entail increased costs for the judicial system. However, in our assessment the increase in costs can be covered within the existing appropriations to the government authorities.

Furthermore, we propose the introduction of two new penalty provisions on exploitation of vulnerable people. This means broadening the criminal area, which may imply additional costs for the judicial system. It is impossible to estimate with any certainty the scale of the additional costs to central government, particularly as the investigations from which the majority of these new offences will stem will be based on other offences (generally human trafficking). However, in our assessment the increase in costs can be covered within the existing appropriations to the government authorities.

The proposed amendments can also be assumed to entail certain costs for information, training and other similar measures, primarily at the Swedish Police Authority and the Swedish Prosecution Authority. Nonetheless, these costs should also be covered within the existing appropriations for each government authority.

Otherwise, our proposals do not in themselves entail any cost increases. In the longer term, the legislative amendments that we propose can be expected to lead to reduced crime.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken
dels att 4 kap. 1 a och 10 §§ samt 9 kap. 11 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 4 kap. 3 § och 9 kap. 10 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

1 a §¹

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person *i syfte att* han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till

Den som, i annat fall än som avses i 1 §, med användande av ett otillbörligt medel, såsom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat motsvarande medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person, med uppsåt att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den

¹ Senaste lydelse 2010:371.

fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. *Detsamma ska gälla för den som begår en sådan gärning om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år.*

4 kap.

3 §

Den som, i annat fall än som avses i 1 och 1 a §§, med användande av ett otillbörligt medel, såsom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta be-lägenhet eller annat motsvarande medel utnyttjar en person för sexu-ella ändamål, avlägsnande av or-gan, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den ut-satte, döms för utnyttjande av annans nödläge till fängelse i högst fyra år.

Är brottet att anse som grovt, döms för grovt utnyttjande av annans nödläge till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedöm-

ande av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms till ansvar även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. Detsamma ska gälla för den som begår en sådan gärning om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år.

10 §²

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel *eller* olaga frihetsberövande och för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök, förberedelse eller stämpling till grovt olaga tvång, äktenskapstvång eller grovt olaga hot och för försök eller förberedelse till dataintrång som om det fullbordats inte skulle ha varit att anse som ringa, eller grovt dataintrång.

För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel, olaga frihetsberövande *eller grovt utnyttjande av annans nödläge* och för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök, förberedelse eller stämpling till *utnyttjande av annans nödläge*, grovt olaga tvång, äktenskapstvång eller grovt olaga hot och för försök eller förberedelse till dataintrång som om det fullbordats inte skulle ha varit att anse som ringa, eller grovt dataintrång.

² Senaste lydelse 2016:508.

9 kap.

10 a §

Den som, i annat fall än förut i detta kapitel är sagt, genom otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den utsatte eller någon i vars ställe denne är, döms för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan till böter eller fängelse i högst två år.

Är brottet att anse som grovt, döms för grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

11 §³

För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning, ringa utpressning, grov utpressning, ocker eller grovt häleri och för stämpling till grovt bedrägeri, grov utpressning eller grovt häleri döms det till ansvar enligt 23 kap. Bestämmelserna i

För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning, ringa utpressning, grov utpressning, ocker, grovt häleri, otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan, grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan och för stämpling till

³ Senaste lydelse 2016:508.

23 kap. 3 § ska dock inte gälla i fråga om försök till utpressning, ringa utpressning eller grov utpressning.

grovtt bedrägeri, grov utpressning eller grovt häleri döms det till ansvar enligt 23 kap. Bestämmelserna i 23 kap. 3 § ska dock inte gälla i fråga om försök till utpressning, ringa utpressning eller grov utpressning.

Som för förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri döms den som för att bedra försäkringsgivare eller annars med bedrägligt uppsåt skadar sig eller någon annan till person eller egendom. Detsamma ska gälla, om någon med samma uppsåt försöker åstadkomma sådan skada. Har han eller hon innan skadan uppstått frivilligt avstått från att fullfölja gärningen, ska han eller hon inte dömas till ansvar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

1.2 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Härigenom föreskrivs i fråga om offentlighets- och sekretesslagen att 35 kap. 12 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

35 kap.

12 §⁴

Sekretess gäller hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för

1. sexualbrott,
2. utpressning,
3. brytande av post- eller telehemlighet,
4. intrång i förvar,
5. olovlig avlyssning,
6. dataintrång,
7. brott mot tystnadsplikt,
8. brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts,
9. människorov, *eller*
10. människohandel.

Sekretess gäller hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för

1. sexualbrott,
2. utpressning,
3. brytande av post- eller telehemlighet,
4. intrång i förvar,
5. olovlig avlyssning,
6. dataintrång,
7. brott mot tystnadsplikt,
8. brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts,
9. människorov,
10. människohandel, *eller*
11. *grovt utnyttjande av annans nödläge.*

⁴ Senaste lydelse 2010:372.

Motsvarande sekretess gäller i mål om ersättning för skada med anledning av brott som anges i första stycket.

Därutöver gäller sekretess hos domstol för uppgift om en ung person som skildras i pornografisk bild, om det kan antas att denne eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om

1. ansvar för barnpornografibrott,
2. ersättning för skada med anledning av sådant brott, och
3. förverkande av skildring med sådant innehåll.

Sekretessen enligt första och tredje styckena gäller även i ärende som rör brott som anges i denna paragraf.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

1.3 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 27 kap. 20 d § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 kap.

20 d §⁵

Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och

2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har

Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och

2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har

⁵ Senaste lydelsen 2016:510.

agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,

b) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller andra stycket brottsbalken,

c) grovt sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken,

d) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller andra stycket brottsbalken,

e) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken,

f) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,

g) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,

h) utpressning, grovt brott, enligt 9 kap. 4 § andra stycket brottsbalken,

i) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,

j) övergrepp i rättssak, grovt brott, enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,

agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,

b) *grovt utnyttjande av annans nödläge enligt 4 kap. 3 § brottsbalken,*

c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller andra stycket brottsbalken,

d) grovt sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken,

e) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller andra stycket brottsbalken,

f) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken,

g) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,

h) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,

i) utpressning, grovt brott, enligt 9 kap. 4 § andra stycket brottsbalken,

j) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,

k) övergrepp i rättssak, grovt brott, enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,

k) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller

l) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en sådan gärning är belagd med straff,

6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i fyra år.

l) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller

m) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en sådan gärning är belagd med straff,

6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i fyra år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

2 Utredningens uppdrag och arbete

2.1 Uppdraget

Vårt huvudsakliga uppdrag har varit att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn (dir. 2014:128). I uppdraget har även ingått att analysera och ta ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet (dir. 2015:6), att se över straffskalorna för människohandel och koppleri (dir. 2015:64) samt att utreda om det finns behov av ett förtydligt, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot dels tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, dels otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som (exempelvis på grund av ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller en beroendeställning) befinner sig i en utsatt situation (dir. 2015:131).

Vi har i juni i år genom vårt delbetänkande *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.* (SOU 2016:42) redovisat frågor som avser att utvärdera vilket genomslag 2011 års skärpning av straffet för köp av sexuell tjänst har fått, att se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn, att utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken (BrB) samt att analysera och ta ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet.

I detta betänkande, dvs. vårt slutbetänkande, redovisar vi därför endast de delar av uppdraget som avser människohandel, en översyn av den straffrättsliga lagstiftningen mot exploatering av utsatta

personer samt straffskalorna för människohandel och koppleri. Vårt uppdrag i denna del har i huvudsak bestått i att

- genomföra en praxisgenomgång i syfte att klarlägga tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och analysera hur den har utvecklats sedan 2010,
- uppmärksamma och analysera om det finns några särskilda tolkningsproblem eller andra svårigheter vid tillämpningen av straffbestämmelsen,
- överväga om det finns behov av att förtydliga eller annars förändra bestämmelsen om människohandelsbrott,
- granska och analysera hur polis och åklagare utreder och i övrigt hanterar ärenden om människohandel,
- överväga åtgärder för att stärka kvaliteten och effektiviteten i brottsutredningarna och öka lagföringen av människohandelsbrott,
- se över straffskalorna för människohandel och koppleri,
- analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligt, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, och
- analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligt, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som befinner sig i en utsatt situation.

I vårt uppdrag har även ingått att vid behov lämna förslag till författningsändringar. För närmare information om våra direktiv, se [bilagorna 1–5](#).

2.2 Genomförandet av uppdraget

Vårt arbete inleddes i oktober 2014 och utredningsarbetet har bedrivits på sedvanligt sätt med regelbundna sammanträden. Vårt sista expertsammanträde som avsåg arbetet med delbetänkandet hölls i

april 2016. En närmare redogörelse för hur vårt arbete bedrivits innan delbetänkandet överlämnades i juni 2016 framgår av det betänkandet, se SOU 2016:42 (s. 42 f.).

Efter överlämnandet av delbetänkandet har utredningen haft ytterligare tre sammanträden med experterna och arbetet har även här efter bedrivits i nära samråd med experterna. Efter överlämnandet av delbetänkandet har kontakter även skett med Utredningen om åtgärder för att stärka arbetskraftsinvandrares ställning på arbetsmarknaden (Ju 2015:13) och den svenske ambassadören för arbetet mot människohandel.

2.3 Betänkandets disposition

Betänkandet omfattar åtta avsnitt.

Vi inleder betänkandet med våra författningsförslag, avsnitt 1, och sedan följer en presentation av vårt uppdrag och arbete, avsnitt 2.

Därefter behandlar vi frågorna om ett starkare straffrättsligt skydd mot människohandel och mot utnyttjanden av utsatta personer i andra fall än vid människohandel, avsnitten 3 och 4. I påföljande avsnitt, avsnitt 5, behandlar vi frågor som rör straffskalorna för människohandel och koppleri. Varje avsnitt innehåller en redogörelse för bl.a. internationella instrument, gällande rätt och utländsk rätt som är av betydelse i sammanhanget. Varje avsnitt avslutas med våra överväganden och förslag.

Avsnitt 6 behandlar frågor om ikraftträdande och övergångsbestämmelser. Avsnitt 7 innehåller kostnads- och konsekvensanalyser för våra förslag. Avsnitt 8 innehåller våra författningsförslag med kommentarer.

3 Människohandel

3.1 Inledning

Enligt utredningens direktiv ska vi undersöka om det finns behov av åtgärder för att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel (dir. 2014:128, bilaga 1). Vi ska i detta syfte bl.a. utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och undersöka om syftet med lagändringen år 2010 har uppnåtts samt granska hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder och i övrigt arbetar med ärenden om människohandel. Vi ska även analysera vilka konsekvenser eventuella lagändringar skulle medföra för tillämpningen av andra relevanta bestämmelser i brottsbalken. Om vi bedömer att det finns behov av författningsförändringar ska vi även lämna förslag på sådana.

Utredningen har även fått i tilläggsuppdrag att bl.a. se över straffskalorna för bl.a. människohandel och göra en översyn av det straffrättsliga skyddet mot exploatering av utsatta personer för tvångsarbete m.m. (dir. 2015:64 och dir. 2015:131, bilagorna 3–4). Dessa uppdrag redovisar vi separat i avsnitten 4 och 5.

I förevarande avsnitt redogör vi, med nämnda undantag, för frågor hänförliga till vårt uppdrag som rör människohandel. Vi inleder avsnittet med vissa allmänna utgångspunkter, där både relevanta internationella instrument och åtgärder som vidtagits i Sverige som rör människohandel redovisas (avsnitt 3.2). Därefter redogör vi för gällande rätt (avsnitt 3.3) och för de brottsbekämpande myndigheternas arbete med människohandelsärenden (avsnitt 3.4). I påföljande avsnitt behandlar vi relevant domstolpraxis och de brottsbekämpande myndigheternas hantering av människohandelsärenden (avsnitt 3.5). Därefter belyser vi hur den rättsliga regleringen ser ut i andra länder (avsnitt 3.6). Vi avslutar avsnittet med att redogöra

för våra överväganden och förslag hänförliga till ovan angivna frågeställningar (avsnitt 3.7).

3.2 Allmänna utgångspunkter

3.2.1 Inledning¹

Människohandel är ett brott som innefattar ett hänsynslöst och cyniskt utnyttjande av andra människor. Människohandel är vidare en allvarlig kränkning av den enskilde individens människovärde och rätt att få bestämma över sitt liv och sin kropp.

Förenta Nationerna (FN) uppskattar att upp till fyra miljoner människor, främst kvinnor och barn, är utsatta för människohandel varje år och att majoriteten av dessa utnyttjas sexuellt. Förutom prostitution och andra former av sexuellt utnyttjande utsätts många av människohandelns offer för tvångsarbete, slaveri, organhandel eller andra former av utnyttjanden. Även multipel exploatering förekommer, dvs. att personer som t.ex. utnyttjas som arbetskraft även utnyttjas sexuellt.

Handel med människor är en komplex företeelse. För offret innebär utnyttjandet oftast ett livslångt lidande. Människohandel är ett allvarligt hinder för social jämlikhet, jämställdhet mellan könen och för de utsattas möjlighet att åtnjuta sina mänskliga rättigheter.

Människohandel innefattar flera olika led eller moment. I regel innefattar brottsligheten att människor rekryteras och transporteras inom ett land eller mellan länder i syfte att de senare ska utnyttjas på olika sätt. Gärningsmännen utnyttjar ofta möjligheten att föra offren över landsgränser för att försätta offren i en beroendeställning och för att själva undgå lagföring. Framför allt kvinnor och barn rekryteras, transporteras och säljs för att utnyttjas i prostitution och på andra sätt. I de länder där rekryteringen sker, dvs. s.k. ursprungsländer, råder ofta fattigdom, arbetslöshet och olika former av allvarlig ojämlikhet. I takt med globaliseringen och internets utveckling har förutsättningarna för kontakter mellan

¹ Framställningen baseras bl.a. på uppgifter från dels RPS Rapport 2014, *Människohandel för sexuella och andra ändamål*, Lägesrapport 15 och Polismyndighetens Rapport 2015, *Människohandel för sexuella och andra ändamål*, Lägesrapport 16, dels Eurostat *Trafficking in human beings*, 2015 edition. (se https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eurostat_report_on_trafficking_in_human_beings_-_2015_edition.pdf)

människor över hela världen ökat. Det har även bidragit till att de personer som handlar med människor kan ha verksamhet i flera länder utan att själva befinna sig på plats.

Människohandel anses utgöra en av de mest vinstbringande formerna av internationell organiserad brottslighet. Enligt uppskattningar av bl.a. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) och Europol utgör handeln med människor den snabbast växande inkomstkällan för den organiserade brottsligheten. Organiserade brottsnätverk och andra kriminella grupper uppskattas tjäna sju miljarder US-dollar varje år på handeln med människor, varav merparten för sexuella ändamål.

I rapporten från Eurostat från år 2015 (som nämnts i fotnot ovan) anges det att 30 146 offer för människohandel har identifierats i de 28 medlemsländerna under åren 2010–2012. Av dessa utgjordes 80 procent av kvinnor eller flickor. Av det totala antalet identifierade offer för människohandel utgjordes 67 procent av kvinnor, 13 procent av flickor, 17 procent av män och 3 procent av pojkar. Om antalet bryts ner efter ålder kan konstateras att 45 procent av de identifierade offren var 25 år eller äldre, 36 procent var i åldrarna 18–24 år, 17 procent var i åldrarna 12–17 år och 2 procent var upp till 2 år. Den övervägande majoriteten av det totala antalet identifierade offer för människohandel, 69 procent, var offer för människohandel för sexuella ändamål. Av dessa utgjordes den allra största delen, 85 procent, av kvinnor eller flickor. 19 procent av det totala antalet identifierade offer för människohandel var offer för människohandel för arbetskraftsexploatering. Av dessa utgjordes den allra största delen, 64 procent, av män eller pojkar. Resterande andel, 12 procent, var offer för människohandel i andra syften.

Förebyggandet och bekämpandet av människohandel är sedan länge en högt prioriterad fråga för Sverige. En viktig del i detta arbete är att ha en effektiv och ändamålsenlig kriminalisering av människohandel. En kriminalisering utgör dock endast ett komplement i arbetet med att förebygga och bekämpa människohandel. Människohandel utgör ett sammansatt problem. Den berör frågor om mänskliga rättigheter innefattande barns rättigheter, kampen mot den organiserade brottsligheten, migrationsfrågor, jämställdhet mellan kvinnor och män, fattigdom samt sociala, ekonomiska och politiska skillnader inom och mellan länder. På samtliga områden krävs dels samarbete mellan ursprungs-, transit- och desti-

nationsländer, dels ett sektorsövergripande angreppssätt som involverar alla aktörer inom olika myndigheter och organisationer.

Enligt Polismyndigheten är det svårt att uppskatta hur många personer som kan ha fallit offer för människohandel i Sverige. Antalet människohandelsoffer som uppdagas beror till stor del på vilka resurser som polisen lägger ned på att uppdaga denna brottslighet, hur mycket tips som kommer in till polisen samt på den kompetens som finns inom polisorganisationen (se avsnitt 3.4.1). Mörkertalet får anses vara stort, se nedan. Nivån på insatserna skiftar mellan olika regioner och ser olika ut från år till år. Den ökande rörligheten inom EU och Schengenområdet till följd av slopade gränskontroller har delvis visat sig underlätta för kriminella nätverk att agera över nationsgränser och bli alltmer rörliga. Det är därför av stor betydelse att Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten utvecklar förmågan och metoder att bl.a. arbeta gränsöverskridande.

Av tillgänglig statistik avseende antalet polisanmälningar gällande människohandel kan bl.a. konstateras att polisanmälningar som rör koppleri/grovt koppleri synes vara ungefär tre gånger vanligare än polisanmälningar som rör människohandel för sexuella ändamål. Vidare synes polisanmälningar för andra ändamål än sexuella ändamål över åren 2008–2014 vara något vanligare än anmälningar som rör människohandel för sexuella ändamål, även om det är svårt att dra någon mer långtgående slutsats av detta.

Tabell 3.1 Anmälda människohandelsbrott år 2008–2015

År	Människohandel för sexuella ändamål	Koppleri/grovt koppleri	Människohandel för andra ändamål än sexuella
2008	15	51	8
2009	31	94	28
2010	32	120	52
2011	35	86	63
2012	21	95	48
2013	40	108	43
2014	31	109	62
2015	58	82	121
Totalt	263	745	425

Källa: Statistiken över anmälda brott www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/anmalda-brott.html (juni 2016).

Enligt Polismyndigheten förekommer människohandel för sexuella ändamål i hela landet, men framför allt i och runt de tre storstadsregionerna. När det gäller fall av människohandel för andra ändamål såsom tvångsarbete, tiggeri och för att begå brott, förekommer även dessa brott främst i storstadsregionerna men även på mindre orter runt om i landet.

Även om de människohandelsfall som vanligtvis rapporteras i media och de fall som domstolen har prövat de senaste åren synes ha inslag av organiserad och internationell kriminalitet (se avsnitt 3.5.2) synes de flesta fall av människohandel som de brottsbekämpande myndigheterna utreder avse en mindre omfattande brottslighet, vanligtvis med en målsägande och en gärningsman.²

Som framhållits ovan synes även mörkertalet för hur många som utnyttjas genom människohandel vara stort. Länsstyrelsen i Stockholms län, som har ett nationellt samordningsuppdrag rörande människohandel, har försökt att belysa denna problematik, se exempelvis Rapport 2014:10 *Utsatta EU-medborgare i Sverige. Lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv*. Länsstyrelsen Stockholm och Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm. Av den förstnämnda rapporten framgår att uppskattningsvis 537–845 personer kan ha utnyttjats för arbetskraftsexploatering/tvångsarbete, 305–555 personer för tiggeri, 191–355 personer för att tvingas begå brott och 159–395 personer för sexuella ändamål i Sverige under år 2013. Av den andra rapporten, som är en uppföljning av en tidigare rapport från år 2012³ och som är en kartläggning av misstänkt människohandel med barn år 2012–2015, framgår att misstankar om människohandel (hälften för sexuella ändamål) har identifierats avseende 210 barn under åren 2012–2015. I rapporten framgår även att inga åtal om människohandel med barn har väckts mellan år 2012–2015, trots att 82 polis-anmälningar har gjorts och 39 förundersökningar har inletts under samma period.⁴ Se närmare om bl.a. Länsstyrelsens rapporter i avsnitt 3.2.3.

² Brå, Rapport 2011:18. *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Slutredovisning av regeringens handlingsplan* (se bl.a. s. 18 f.).

³ Rapport 2012:27 *Barn utsatta för människohandel – en nationell kartläggning*. Länsstyrelsen Stockholm.

⁴ s. 53 och 57 Länsstyrelsen Stockholm och Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm.

Även Migrationsverket har en intern rapportering om misstänkt människohandel, se verkets årsredovisning till regeringen.⁵ Av Migrationsverkets årsredovisning för 2015 framgår bl.a. att antalet interna rapporter om misstänkt människohandel har ökat markant under år 2015. Den troligaste förklaringen till detta är enligt verket en ökad kompetens bland medarbetarna i att identifiera misstänkta offer för människohandel. Ökningen har varit jämn under hela året. Sammanlagt har 195 rapporter inkommit (varav 66 stycken avsett personer under arton år).

I de former av människohandel som förekommer i Sverige kommer gärningsmännen och de offer som tvingas eller förmås att åka hit i de flesta fall från ursprungsländer där det råder en utbredd fattigdom, stor arbetslöshet, väpnad eller intern konflikt, diskriminering t.ex. av kvinnor och/eller personer från minoritetsgrupper och där det dessutom saknas adekvata sociala skyddsnät. Förövarna utnyttjar offrens utsatta socioekonomiska situation, vilket innebär att de har svårt att neka till ett erbjudande om arbete i ett annat land trots att erbjudandet kan innebära en risk för att de utnyttjas. Dessa förhållanden i sig utgör dock bara en av förutsättningarna för att offret utnyttjas. I diskussioner kring förutsättningarna för människohandel är det mycket viktigt att framhålla att en avgörande omständighet för att handeln ska förekomma är att det finns enskilda personer i destinationsländerna som är beredda att utnyttja offret. Utan efterfrågan finns inga ekonomiska förutsättningar för handel med människor.

Information som polisen erhöll under åren 2013–2014 visade att den absoluta majoriteten av offer i Sverige var flickor och kvinnor, vanligen mellan 18–30 år gamla, och att de som rekryterades till Sverige för prostitutionsändamål i första hand kom från Öst- och Sydösteuropa (företrädesvis Rumänien, Bulgarien, Ungern och Litauen).⁶

Enligt Säkerhetspolisens årsbok 2014 förekommer det även att personer reser eller förmås att resa från Sverige till Afghanistan, Pakistan, Somalia, Irak, Jemen och Syrien för att ansluta sig till våldsfrämjande islamistiska nätverk och på plats tränas för att delta

⁵ Se exempelvis s. 99 Årsredovisning 2014 Migrationsverket och s. 112 Årsredovisning 2015 Migrationsverket.

⁶ s. 9 RPS Rapport 2014, *Människohandel för sexuella och andra ändamål*, Lägesrapport 15.

i olagliga våldshandlingar, väpnade konflikter och krigshandlingar. Det finns enligt Säkerhetspolisen även indikationer på att dessa personer ingår i religiösa nätverk i Sverige med en ideologi/filosofi som kan leda till att pojkar/män, men även flickor/kvinnor, riskerar att falla offer för människohandel (jfr dock krav på att otillbörliga medel använts om personerna är över arton år). Fler än hundra personer har rest från Sverige till Syrien eller Irak och anslutit sig till al-Qaidainspirerade grupper.⁷ Flera av dessa personer har återvänt, men ett flertal har dödats i konflikterna. Resandet till Syrien från Sverige för att ansluta sig till al-Qaidainspirerade grupper är exceptionellt omfattande i förhållande till tidigare al-Qaidainspirerat resande. Tidigare har personer från Sverige också rest till Afghanistan/Pakistan, Irak, Somalia och Jemen. Från år 2006 till i dag handlar det om minst ett 30-tal som rest till Somalia, ett tiotal till Afghanistan/Pakistan och ett fåtal till Jemen. Säkerhetspolisen ser inga tecken på att resandet till Syrien och Irak håller på att avta. Tvärtom konstaterar Säkerhetspolisen i sin årsbok år 2015 att de pågående konflikterna i Mellanöstern var under år 2015 den isärklass mest drivande faktorn bakom terrorismen och att ett exceptionellt högt antal svenskar har anslutit sig till sunniextremistiska terroristgrupper verksamma i Syrien och Irak.⁸

I de fall barn är offer för människohandel måste särskild hänsyn tas till deras specifika behov, rättigheter och förutsättningar. Såväl flickor och pojkar som unga kvinnor och unga män utnyttjas för människohandel, framför allt för sexuella ändamål. Barn är speciellt sårbara för utnyttjanden av olika slag, bl.a. på grund av sin beroendeställning gentemot vuxna. Barns rätt till skydd mot dessa typer av utnyttjanden regleras i flera olika dokument. Av särskild betydelse är FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) vars bestämmelser omfattar varje person under arton år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet, se avsnitt 3.2.2. Till konventionen hör bl.a. ett fakultativt protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.

Trots ett aktivt förebyggande arbete på EU-nivå och i Sverige förekommer det fortfarande att människohandlare tar kontakt med föräldrar som lever i fattigdom för att antingen köpa eller hyra

⁷ Säkerhetspolisens årsbok 2014 s. 56 f.

⁸ Säkerhetspolisens årsbok 2015 s. 32 f.

deras döttrar och söner i syfte att utnyttja dem för stöld- och tiggeri-ändamål eller för att utnyttja dem i prostitution i andra EU-länder.

Oavsett hur handeln med människor utformas eller under vilka förutsättningar offret tvingas eller rekryteras innebär handeln att offret luras och utnyttjas på ett sätt som i flera avseenden innebär mycket allvarliga kränkningar av deras grundläggande mänskliga rättigheter. Många gånger innebär själva utnyttjandet att offret inte heller har möjlighet att återvända hem (bl.a. p.g.a. eventuell hotbild mot brottsoffret i hemlandet) vilket kan frånta dem möjligheterna att få upprättelse och leva ett fortsatt värdigt liv.

3.2.2 Internationella instrument

Handel med människor har ägnats en stor uppmärksamhet i olika internationella organisationer och det finns ett flertal internationella instrument som behandlar frågan. Vissa instrument innehåller allmänna bestämmelser härom, se exempelvis

- artikel 4 i *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* där det sägs att ingen får hållas i slaveri eller trälldom; och att slaveri och slavhandel i alla dess former ska vara förbjudna, och
- artikel 8 *FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter* och artikel 4 *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna* och de grundläggande friheterna där det bl.a. sägs att ingen får hållas i slaveri, att varje form av slaveri och slavhandel ska vara förbjuden, att ingen får hållas i trälldom och att ingen får tvingas att utföra tvångsarbete eller annat obligatoriskt arbete.⁹
- artikel 5 *Europeiska Unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (2010/C 83/02)* där det sägs att ingen får hållas i slaveri eller trälldom, att ingen får tvingas att utföra tvångsarbete eller annat påtvingat arbete samt att människohandel ska vara förbjuden.

⁹ Jfr FN:s kommitté för mänskliga rättigheter har påpekat att Sverige ytterligare bör förstärka insatserna mot bl.a. människohandel särskilt vad gäller säkerställa att barn som utsatts för människohandel för sexuella ändamål har tillgång till effektiva medel för exempelvis skydds- och stöd tjänster, se CCPR/C/SWE/CO/7 den 28 april 2016.

I andra internationella överenskommelser behandlas människohandel mer utförligt och vissa instrument avser att skydda särskilt barn. Nedan behandlas några av de mest centrala instrumenten.

Palermoprotokollet

I december år 2000 öppnades FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, UNTOC) och det s.k. Palermoprotokollet (som utgör ett tilläggsprotokoll till konventionen) för undertecknande. Till dem som har undertecknat konventionen och Palermoprotokollet hör samtliga EU:s medlemsstater, Europeiska kommissionen (för gemenskapens räkning), Norge och Island. En proposition med förslag att Sverige skulle godkänna FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet lämnades till riksdagen i juni 2003. Riksdagen antog regeringens förslag och konventionen trädde i kraft den 29 september 2003.

Palermoprotokollet började gälla den 25 december 2003. Eftersom protokollet är ett tilläggsprotokoll till den nämnda FN-konventionen ska konventionens bestämmelser i stor utsträckning tillämpas även i fråga om människohandel. Protokollet ska också tolkas med hänsyn till innehållet i konventionen. Detta kommer bl.a. till uttryck i artikel 1 i Palermoprotokollet där det sägs att brott enligt artikel 5 i protokollet också utgör brott mot konventionen. Det finns även ett särskilt tolkningsverktyg till protokollet, *Legislative Guide for the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, supplement to the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*.

Syftet med Palermoprotokollet är enligt artikel 2 att förebygga och bekämpa handel med människor, särskilt vad avser kvinnor och barn, att skydda och bistå offren för sådan handel med full respekt för deras mänskliga rättigheter och att främja samarbetet mellan staterna för att uppnå dessa syften.

Genom utformningen av Palermoprotokollet har man för första gången på global nivå kommit överens om en rättsligt bindande definition av människohandel. I artikel 3 a definieras sådan handel genom en uppräknning av olika åtgärder (rekrytering, transport, över-

föring, inhysande eller mottagande) som begås med vissa medel (hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång, bortförande, bedrägeri, vilseledande, maktmissbruk eller missbruk av en persons utsatta belägenhet eller givande eller mottagande av betalning eller förmåner för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över en annan person) för ett utnyttjandesyfte (åtminstone utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trälldom eller avlägsnande av organ). Gärningen består alltså av tre moment: en (handels)åtgärd som vidtas genom användandet av något av de nämnda medlen för ett visst utnyttjandesyfte.

I artikel 3 b uttalas vidare att samtycke som ges av någon som är offer för handel med människor till sådant åsyftat utnyttjande som anges i artikel 3 a, ska sakna betydelse. Detta är under förutsättning att något av de medel som anges i den artikeln använts.

Vad gäller människohandel med barn anges särskilt i artikel 3 c att rekrytering, transport, överföring, inhysande och mottagande av barn för utnyttjandeändamål betraktas som handel med människor även om inget av de medel som anges i artikel 3 a har använts. Med barn avses, enligt artikel 3 d, en person som är under arton år.

I artikel 4 anges protokollets tillämpningsområde. Där sägs att protokollet, om inte annat anges, är tillämpligt på förebyggande, utredning och lagföring av brott enligt artikel 5, när brottet är gränsöverskridande till sin natur och en organiserad brottslig sammanlutning är delaktig, liksom för skydd av offren för sådana brott.

Av artikel 5 i protokollet framgår att staterna har ett åtagande att kriminalisera sådana gärningar som anges i artikel 3 när de begås uppsåtligen. Med hänsyn till att Palermoprotokollet ska ses tillsammans med konventionen bör detta innebära att varje stat som antagit det protokollet får tillämpa striktare och strängare åtgärder än de som anges där.

I artikel 6 behandlas frågor om bistånd till och skydd av offer för handel med människor. T.ex. anges i artikel 6.5 och artikel 6.6. att varje stat ska sträva efter att skydda offrens fysiska säkerhet när de befinner sig inom statens territorium och att varje stat ska tillse att dess nationella rättssystem innehåller möjligheter för offren att få ersättning för skada.

I artikel 7 i protokollet behandlas offrets status i mottagandelandet. Enligt denna artikel ska staterna, förutom att vidta åtgärder enligt artikel 6, överväga att vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder som tillåter offer för människohandel att, tillfälligt eller stadigvarande, stanna inom statens territorium i lämpliga fall. I detta sammanhang ska staterna ta hänsyn till humanitära skäl och barmhärtighetsskäl.

I artikel 8.1 behandlas brottsoffrens återvändande. I artikeln sägs bl.a. att den stat, i vilken ett offer för människohandel är medborgare eller där han eller hon hade rätt att permanent vistas vid tiden för inresan i den mottagande statens territorium, med vederbörlig hänsyn till personens säkerhet, ska underlätta och gå med på denna persons återvändande utan oberättigat eller oskäligt dröjsmål. Av artikel 8.6 följer att artikeln inte ska inkräkta på något tillämpligt bilateralt eller multilateralt avtal eller arrangemang som helt eller delvis gäller offrens återvändande. Även FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet innehåller en bestämmelse om förebyggande åtgärder. Enligt denna bestämmelse ska konventionsstaterna på olika sätt bl.a. främja metoder som syftar till att förebygga gränsöverskridande organiserad brottslighet.

I artikel 9 i Palermoprotokollet behandlas åtgärder som verkar förebyggande i frågor om människohandel. Staterna ska t.ex. vidta eller förstärka lagstiftnings- eller andra åtgärder, såsom utbildningsåtgärder eller sociala eller kulturella åtgärder, däribland genom bilateralt och multilateralt samarbete, för att motverka sådan efterfrågan som främjar alla former av utnyttjande av människor, särskilt kvinnor och barn, som leder till handel med människor (artikel 9.5).

I artikel 28 i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet finns bestämmelser om informationsinsamling. Härutöver behandlar artikel 10 i Palermoprotokollet informationsutbyte och utbildning.

Artikel 11 i protokollet behandlar åtgärder vid gränser. Enligt artikeln ska staterna, utan att det ska inkräkta på internationella åtaganden avseende fri rörlighet för personer, så långt det är möjligt, förstärka sådan gränskontroll som kan vara nödvändig för att förebygga och upptäcka handel med människor (artikel 11.1). Varje stat ska också vidta lagstiftningsåtgärder eller andra lämpliga åtgärder för att så långt som möjligt förebygga att transportmedel

som används av affärsdrivande fraktförare används vid förövande av brott som anges i artikel 5 i protokollet (artikel 11.2). Vidare ska staterna enligt artikel 11.6, utan att det ska påverka artikel 27 i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet, överväga att förstärka samarbetet mellan gränskontrollmyndigheter genom att bl.a. skapa och upprätthålla direkta kommunikationsvägar. Av konventionens artikel 27, som reglerar samarbetet mellan konventionsstaternas rättsvårdande myndigheter, framgår att konventionsstaterna, på ett sätt som är förenligt med deras respektive rättsordning och förvaltningssystem, ska ha nära samarbete i syfte att effektivisera bekämpningen av brott som täcks av konventionen. I artikeln anges att varje konventionsstat särskilt ska anta effektiva åtgärder för att förbättra och, när så behövs, upprätta kommunikationsvägar mellan sina behöriga myndigheter och andra organ samt samarbeta med andra konventionsstater vid utredning av brott enligt konventionen m.m. I artikeln anges också bl.a. att konventionsstaterna, för att verkställa konventionen, ska överväga att sluta lämpliga bilaterala eller multilaterala avtal eller överenskommelser om direkt samarbete mellan sina rättsvårdande myndigheter samt anpassa befintliga sådana avtal eller överenskommelser.

Artikel 12 och 13 i protokollet behandlar staternas skyldighet att vidta åtgärder för att se till att de rese- och identitetshandlingar de utfärdar bl.a. håller viss kvalitet och inte lätt kan förfalskas.

I artikel 14.1 anges att innehållet i Palermoprotokollet inte ska påverka de rättigheter, skyldigheter eller förpliktelser som stater eller enskilda personer har enligt internationell rätt. I artikel 14.2 anges att de åtgärder som anges i protokollet ska tolkas och tillämpas på ett sätt som inte diskriminerar personer på den grunden att de är offer för människohandel. Tolkningen och tillämpningen av dessa åtgärder ska vara förenliga med internationellt erkända principer om icke-diskriminering.

Artikel 15 innehåller regler om tvistlösning och artikel 16–20 innehåller sedvanliga slutbestämmelser och behandlar frågor såsom undertecknande och ratifikation, ikraftträdande och ändringar. Artiklar med motsvarande innehåll finns också i FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.

Palermoprotokollet saknar bestämmelser som tar sikte på frågor om jurisdiktion. Eftersom protokollet enligt artikel 1 ska tolkas tillsammans med FN:s konvention mot gränsöverskridande organi-

serad brottslighet aktualiseras därför de jurisdiktionsbestämmelserna, men berörs inte närmare här.

Europarådets konvention om bekämpande av människohandel

Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor¹⁰ är en konvention som syftar till att förhindra och bekämpa människohandel, konstruera ett fullständigt regelverk vad gäller skydd och hjälp till människohandelsoffer, garantera mer effektiva brottsutredningar och åtal samt främja internationellt samarbete. Av konventionens ingress framgår att Europarådets medlemsstater och övriga stater som undertecknat konventionen anser att handel med människor utgör ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en kränkning av människans värdighet och integritet, att handel med människor resulterar i slaveri för offren, att respekt för offrens rättigheter, skydd av offren och åtgärder för att bekämpa handeln med människor måste vara det huvudsakliga målet samt att alla åtgärder och initiativ för bekämpande av handel med människor måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barnets rättigheter. Konventionen är avsedd att konstruera ett fullständigt regelverk vad gäller skydd och hjälp till människohandelsoffer. Konventionen trädde i kraft den 1 februari 2008 och för Sverige trädde den i kraft den 1 september 2010.

I konventionen noteras en rad andra konventioner, bl.a. Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) med protokoll. Det anges också att parterna beaktar FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Palermo-protokollet i syfte att förbättra det skydd de ger och utveckla de normer som upprättas genom de instrumenten. I kapitel VIII i konventionen, Förhållande till andra internationella instrument, framgår av artikel 39 att konventionen emellertid inte ska inverka på de rättigheter eller skyldigheter som följer av bestämmelserna i Palermo-protokollet och är avsedd att förbättra det skydd som ges i nämnda protokoll och utveckla de normer som ingår i det. Av

¹⁰ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS no. 197).

artikel 40.1 framgår också att konventionen inte ska inverka på rättigheter och åtaganden enligt andra internationella instrument i vilka parterna enligt konventionen är parter eller kommer att bli parter och vilka innehåller bestämmelser om frågor som styrs av konventionen och vilka ger bättre skydd och hjälp till offer för handel med människor.

Genom konventionen inrättas en särskild övervakningsmekanism för att säkerställa att parterna effektivt tillämpar dess bestämmelser. Konventionen ska gälla alla former av människohandel, nationella eller gränsöverskridande, oberoende av dess eventuella samband med organiserad brottslighet. Konventionen innehåller tio kapitel med sammanlagt ett fyrtiotal artiklar. Artiklarna i konventionen är av olika karaktär. Vissa artiklar utgör målsättningsstadganden och vissa artiklar innehåller krav på att staterna ska vidta vissa åtgärder, såsom lagstiftningsåtgärder.¹¹

Kapitel I innehåller syften, tillämpningsområde, en icke-diskrimineringsprincip och definitioner (artiklarna 1–4). Kapitel II tar upp frågor om förebyggande åtgärder av olika slag (artiklarna 5–9). Kapitel III tar upp åtgärder för att skydda och främja brottsoffers rättigheter (artiklarna 10–17). Kapitel IV tar upp de straffrättsliga bestämmelserna (artiklarna 18–26). I kapitel V anges bestämmelser om utredningar, åtal och processrätt (artiklarna 27–31). Därefter följer i kapitel VI ett avsnitt om internationellt samarbete och samarbete med det civila samhället (artiklarna 32–35). Kapitel VIII tar upp konventionens samband med andra internationella instrument (artiklarna 39 och 40). Kapitel IX tar upp regler om ändringar i konventionen (artikel 41). I kapitel X finns slutbestämmelser (artikel 42–47).

I anslutning till konventionen har också utformats en förklarande rapport.¹²

För att säkerställa ett effektivt genomförande av bestämmelserna tillhandahåller konventionen, i artiklarna 36–38, också en övervakningsmekanism genom Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA). En första utvärdering av hur Sverige lever upp till konventionen inleddes i januari 2012.

¹¹ Se prop. 2009/10:152 och SÖ 2010:8.

¹² *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings.*

Utvärderingen har bl.a. omfattat besök i Sverige av GRETA i maj 2013 där kontakter ägt rum med Regeringskansliet, berörda myndigheter och andra aktörer. GRETA har under år 2014 sammanställt en rapport över hur Sverige har genomfört konventionen.¹³ I rapporten anges bl.a. att Sverige vidtagit flera åtgärder i berört hänseende, men att ytterligare åtgärder bör vidtas. Som exempel kan nämnas att det i rapporten noteras det låga antalet fällande domar i Sverige för människohandel och att det påtalas att åtgärder bör vidtas för att försäkra att alla former av människohandel ska kunna utredas och åtalas effektivt. I rapporten påtalas också att svenska myndigheter bör se till att de som kommer i kontakt med offer för människohandel får ytterligare utbildning i ämnet så att de på bästa sätt ska kunna hjälpa, informera och stötta sådana offer i samband med rättsliga prövningar. Likaså uppmanas svenska myndigheter att säkerställa att samtliga offer för misstänkt människohandel kan erhålla betänketid för att ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna. Det bör härvid stå klart att erhållande av betänketid enligt 5 kap. 15 § andra stycket utlänningslagen (2005:716, UtlL) inte är avhängigt offrets medverkan i rättsliga prövningar.

En kommitté bestående av alla parter till konventionen beslutade den 7 juli 2014 om rekommendationer till Sverige som innebär att Sverige ska genomföra GRETA:s förslag. I rekommendationen anges att Sverige vidtagit flera åtgärder med anledning av rapporterna men att vissa åtgärder kvarstår, t.ex. att upprätta en formell nationell mekanism för att identifiera och assistera offer för människohandel och att stärka effektiviteten i utredningar och åtal för att säkerställa att fler förövare fälls för människohandel. I det sistnämnda ingår bl.a. utbildning för rättsväsendets aktörer. Företrädare för GRETA har i september 2015 följt upp genomförandet av GRETA:s förslag.¹⁴ Sverige har i en skrivelse i juli 2016 rapporterat

¹³ Report 2014 (11) *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden.*

¹⁴ Round-table meeting on the follow-up to GRETA's report and the Committee of the Parties' recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden. (2015-09-29).

om vilka åtgärder som har vidtagits för att följa de beslutade rekommendationerna.¹⁵

Människohandelsdirektivet m.m.

Den 25 mars 2009 presenterade kommissionen ett förslag till rambeslut om förebyggande och bekämpande av människohandel samt skydd av offer som föreslogs ersätta rådets rambeslut om bekämpande av människohandel (2002/629/RIF). Förhandlingarna i rådsarbetsgruppen materiell straffrätt inleddes under det tjeckiska ordförandeskapet och drevs sedan aktivt under det svenska ordförandeskapet hösten 2009. Vid rådet för rättsliga och inrikes frågor i december 2009 nåddes en bred samsyn om förhandlingsresultatet. Syftet med rambeslutet var att skapa nya gemensamma minimiregler i EU:s medlemsstater när det gäller straffrättsliga påföljder och andra former av straffrättsliga åtgärder mot människohandel. Rambeslutet omfattade människohandel syftande till arbetskrafts-exploatering och sexuell exploatering och behandlade definitioner av straffbar människohandel, kriminalisering av anstiftan, medhjälp och försök samt gemensamma lägsta maximistraff. Dessutom togs frågor upp om bl.a. ansvar och sanktioner för juridiska personer, jurisdiktion och brottsoffer. Genom Lissabonfördragets ikraftträdande försvann dock den rättsliga grunden för att anta rambeslut.

Kommissionen presenterade den 29 mars 2010 i stället ett förslag till direktiv under Lissabonfördraget. Förslaget byggde till största del på förhandlingsresultatet beträffande rambeslutet. Förhandlingarna resulterade så småningom i Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF.

Direktivet syftar till att skapa ett mer sammanhållet synsätt i kampen mot människohandel för att i ökad utsträckning förebygga och lagföra människohandelsbrott samt skydda brottsoffrens rättigheter. I artikel 1 stadgas att det allmänna syftet med direktivet är att fastställa minimiregler när det gäller dels definitionen av vad som

¹⁵ Regeringskansliet *Report on measures taken to comply with Committee of the Parties Recommendation CP(2014)12 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. (2016-06-23).

ska utgöra straffbelagd människohandel, dels påföljder på området. Direktivets syfte anges vidare vara att införa gemensamma bestämmelser, med hänsyn tagen till genusperspektivet, för att stärka åtgärderna för att förebygga människohandel och förbättra skyddet för människohandelsoffer.

Direktivet innehåller bestämmelser om bl.a. en utvidgad kriminalisering av människohandel, kriminalisering av anstiftan av, medhjälp och försök till sådant brott, skärpta lägsta maximistraff och försvårande omständigheter, ansvar och sanktioner för juridiska personer samt att i vissa fall inte åtala eller straffa människohandelsoffer för brott som de tvingas begå. Vidare finns regler om utredning och lagföring, inklusive preskription, utvidgad jurisdiktion, undantag från kravet på dubbel straffbarhet, hjälp och stöd till samt skydd av brottsoffer, krav på övervägande av kriminalisering av att använda tjänster från människohandelsoffer samt inrättande av nationella rapportörer.

Direktivet antogs den 21 mars 2011 och är infört i svensk rätt sedan den 6 april 2013. Enligt en analys gjord av Justitiedepartementet i mars år 2011 behövdes inte några lagändringar eller andra åtgärder vidtas i svensk rätt till följd av direktivet.¹⁶

Europaparlamentet har enats om en resolution om kampen mot människohandel i EU:s yttre gränser och kommissionen avser att under år 2016 att presentera en rapport om medlemsstaternas genomförande av människohandelsdirektivet.¹⁷

I sammanhanget bör också Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (direktiv 2009/52/EG) nämnas. I ingressen, punkt 7, i människohandelsdirektivet anges nämligen att man vid genomförandet av det direktivet bör ta hänsyn till bl.a. direktiv 2009/52/EG. I direktiv 2009/52/EG, artikel 9.1 d) anges att medlemsstaterna ska säkerställa att en överträdelse av förbudet som avses i artikel 3 (förbud mot olaglig anställning) utgör ett brott under vissa särskilt angivna omständigheter enligt nationell lagstiftning, exempelvis i fall där en arbetsgivare utnyttjar arbetskraft eller tjänster från en

¹⁶ Ju2013/275/L5.

¹⁷ Europaparlamentets resolution av den 5 juli 2016 om kampen mot människohandel i EU:s yttre förbindelser (2015/2340(INI)).

person som vistas olagligt med vetskap om att tredjelandsmedborgaren är offer för människohandel. Det sagda innebär en kriminalisering av användning av tjänster från tredjelandsmedborgare med kunskap om att personen är utsatt för människohandel. I artikel 10 samma direktiv anges att medlemsstaterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa att fysiska personer som begår brott enligt artikel 9 straffas med effektiva, proportionella och avskräckande straffrättsliga sanktioner.

FN:s konvention om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter. Sverige ratificerade konventionen den 21 juni 1990. Därmed åtog sig Sverige att garantera rättigheterna enligt konventionen för alla barn och ungdomar i Sverige samt att verka för respekt för och främjande av barnets rättigheter internationellt. Barnrättighetsutredningen har i februari år 2016 lämnat förslag till bl.a. en lag om inkorporering av barnkonventionen (SOU 2016:19). Förslaget bereds för närvarande (augusti 2016) inom Regeringskansliet.

Barnkonventionen innebär bl.a. en rätt till skydd mot övergrepp, utnyttjande och diskriminering samt en rätt till inflytande genom att få uttrycka sin åsikt och få den respekterad. Konventionen bygger på fyra grundläggande principer; att varje barn, utan åtskillnad, har rätt att få del av sina rättigheter, att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, att barnets rätt till överlevnad och utveckling ska säkerställas samt barnets rätt att få komma till tals i alla frågor som rör barnet.

Reglerna är, enligt artikel 1, i princip tillämpliga på varje individ upp till arton år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet. I Sverige gäller således konventionens rättigheter för alla personer upp till arton år. Vissa rättigheter enligt konventionen gäller dock huvudsakligen för mindre barn.

Av artikel 11 framgår att konventionsstaterna ska vidta åtgärder för att bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet. I artikel 32 sägs att barn har rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot skadligt eller annars olämpligt arbete.

Artikel 33 behandlar åtgärder för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen och för att förhindra att barn utnyttjas för framställning och handel med sådana ämnen. Enligt artikel 34 ska barn skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp och staterna ska vidta alla lämpliga åtgärder, såväl nationellt som internationellt, för att förhindra att barn tvingas till "olagliga" sexuella handlingar eller utnyttjas i prostitution eller i pornografi. Av artikel 35 framgår att konventionsstaterna ska vidta lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra bortförande och försäljning av eller handel med barn för varje ändamål och i varje form. I artikel 36 anges att staterna också ska skydda barn mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende.

Den 25 maj 2000 antog FN:s generalförsamling två fakultativa protokoll till barnkonventionen. Det ena behandlar barns indragning i väpnade konflikter. Det andra protokollet behandlar försäljning av barn, barnpornografi och barnprostitution. Det sistnämnda protokollet, som undertecknades av Sverige den 8 september 2000, inleds med en ingress som förklarar bakgrunden till och syftet med protokollet. Det fakultativa protokollet ska ses som en förstärkning och fördjupning av de åtaganden i barnkonventionen som handlar om skydd mot övergrepp och utnyttjanden. I protokollets inledning betonas att det har skett en omfattande och ökande internationell handel med barn i syfte att sälja barn, bedriva barnprostitution och barnpornografi och att det internationella samarbetet måste stärkas. Barnkonventionen är inriktad på individen, det enskilda barnet. Det innebär att när myndigheter och andra institutioner, verksamheter eller organ vidtar åtgärder som rör ett barn måste de överväga vilka behov just det enskilda barnet har. Det är därför viktigt att barnets behov uppmärksammas och att barnet så långt som möjligt kommer till tals i samband med skydds-, stöd- och hjälpinsatser samt i rättsprocessen.

Av artikel 1 följer att staterna ska förbjuda försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi enligt bestämmelserna i protokollet. I artikel 2 definieras vissa uttryck i protokollet. Där framgår att i protokollet avses med a) försäljning av barn: varje handling eller transaktion genom vilken ett barn överförs av en person eller grupp av personer till annan mot betalning eller någon annan form av ersättning, b) barnprostitution: användning av ett barn i sexuella

handlingar mot betalning eller någon annan form av ersättning, c) barnpornografi: framställning, av vilket som helst slag, av ett barn som deltar i verkliga eller simulerade oförblommerade sexuella handlingar eller varje framställning av ett barns könsorgan för huvudsakligen sexuella syften.

Enligt artikel 3.1 ska varje stat säkerställa att åtminstone följande handlingar och verksamheter omfattas helt av dess straffrättsliga lagstiftning, oavsett om brotten begås inom ett land eller är gränsöverskridande och oavsett om de begås på individuell basis eller i organiserad form: a) när det gäller försäljning av barn enligt art 2 i) att bjuda ut, leverera eller ta emot ett barn, på vilket sätt det än sker, i syfte att barnet ska utnyttjas sexuellt eller att barnets organ ska överlåtas i vinstsyfte eller att barnet ska sättas i tvångsarbete, och ii) att som mellanhand otillbörligt framkalla samtycke till adoption av ett barn i strid med tillämpliga internationella rättsliga instrument om adoption, b) att bjuda ut, ta emot, skaffa fram eller tillhandahålla ett barn för barnprostitution enligt artikel 2, c) att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut eller sälja eller att, för sådant syfte, inneha barnpornografi enligt definitionen i artikel 2.

Av artikel 3.2 följer ett åtagande för staterna att också, med förbehåll för bestämmelserna i den nationella lagstiftningen, kriminalisera försök samt medhjälp och annan medverkan till någon av de nämnda handlingarna. I artikel 3.3 sägs att staterna ska belägga brotten med lämpliga straff som beaktar deras allvarliga beskaffenhet.

Artiklarna 4 och 5 innehåller bestämmelser om behörighet och utlämning medan artiklarna 6 och 7 innehåller bestämmelser om rättslig hjälp och tvångsmedel.

Enligt artikel 8 ska staterna besluta om lämpliga åtgärder för att, under alla stadier av det straffrättsliga förfarandet, skydda de rättigheter och intressen de barn har som är offer för verksamheter som är förbjudna enligt protokollet. Enligt artikel 8.2 ska staterna säkerställa att osäkerhet i fråga om offrets verkliga ålder inte förhindrar inledande av brottsutredningar, inbegripet utredningar som syftar till att fastställa offrets ålder.

Av artikel 8.3 följer att staterna ska se till att barnets bästa kommer i första rummet vid rättsväsendets behandling av barn som är offer för brott enligt protokollet. Vidare ska staterna, enligt arti-

kel 8.4, vidta åtgärder för att säkerställa att personer som arbetar med offer för de brott som anges i protokollet ges lämplig utbildning, särskilt i juridik och psykologi.

Enligt artikel 9.1 ska staterna anta eller förstärka, genomföra och sprida lagar och administrativa åtgärder, social policy och program för att förebygga de brott som avses i protokollet. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt att skydda barn som är särskilt sårbara när det gäller sådan verksamhet. Vidare ska staterna, enligt artikel 9.2, genom information på alla lämpliga sätt, utbildning och vidareutbildning, främja medvetenheten hos allmänheten, inbegripet barn, om förebyggande åtgärder och om de skadliga effekterna av de brott som avses i protokollet. Vid fullgörandet av förpliktelserna ska staterna uppmuntra till medverkan av samhället och särskilt barn och offer i sådan information och i utbildningsprogram, även på internationell nivå.

Enligt artikel 9.3 ska staterna vidta alla möjliga åtgärder som syftar till att se till att allt lämpligt bistånd ges till offren för de brott som avses i protokollet, inbegripet fullständig återanpassning i samhället och fullständig fysisk och psykisk återhämtning. Staterna ska också, enligt artikel 9.4, säkerställa att alla barn som är offer för de brott som anges i protokollet får tillgång till lämpliga förfaranden för att, utan diskriminering, söka ersättning för skador från dem som är juridiskt ansvariga. I artikel 9.5 anges att staterna ska vidta lämpliga åtgärder i syfte att effektivt förbjuda produktion och spridning av material som annonserar om de brott som beskrivs i protokollet.

Av artikel 10.1 framgår att staterna ska vidta alla nödvändiga åtgärder för att stärka det internationella samarbetet såvitt gäller bl.a. förebyggande, upptäckt, utredning, åtal och bestraffning av dem som är ansvariga för handlingar som omfattar försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism. Staterna ska också främja internationellt samarbete och samverkan mellan sina myndigheter, nationella och internationella icke-statliga organisationer och internationella organisationer. Staterna ska också, enligt artikel 10.2, främja internationellt samarbete för att bistå barn som är offer i deras fysiska och psykiska återhämtning, återanpassning i samhället och repatriering. Av artikel 10.3 följer att staterna ska främja ett ökat internationellt samarbete för att angripa de or-

saker, t.ex. fattigdom, som bidrar till att barn är sårbara för försäljning av barn, barnprostitution, barnpornografi och barnsexturism.

Av artikel 11 framgår att inget i protokollet påverkar några bestämmelser som går längre när det gäller att förverkliga barnets rättigheter, och som kan ingå i en stats nationella lagstiftning eller i internationell rätt som är i kraft för den staten.

Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp

Under åren 2006 och 2007 utarbetades inom Europarådet en konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse), CETS nr. 201. Sverige undertecknade konventionen i samband med att den öppnades för undertecknande den 25 oktober 2007. Sverige antog konventionen 6 juni 2013 och den trädde i kraft för Sverige den 1 oktober 2013.

Syftet med Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp är att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, att skydda brottsoffrens rättigheter samt att främja nationellt och internationellt samarbete i frågan. Av inledningen till konventionen framgår att medlemsstaterna i Europarådet och övriga som undertecknat konventionen anser att sexuell exploatering av barn, främst barnpornografi och prostitution, samt alla former av sexuella övergrepp mot barn, inklusive handlingar som begås utomlands, förstör barns hälsa och psykosociala utveckling. Vidare uppmärksammas att sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn har fått allvarliga proportioner både på nationell och internationell nivå, framför allt vad gäller barns såväl som förövares ökade användning av informations- och kommunikationsteknik, och att det krävs internationellt samarbete för att förebygga och bekämpa sådan sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn.

I artikel 42 i konventionen, som rör förhållande till andra internationella instrument, framgår att konventionen inte ska påverka de rättigheter och skyldigheter som har sin grund i bestämmelserna i FN:s konvention om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnporno-

grafi. Enligt artikeln är i stället avsikten med konventionen att förbättra det skydd som de instrumenten ger och utveckla och komplettera de normer som de innehåller.

Konventionen innehåller 50 artiklar, uppdelade i 13 kapitel. Artiklarna är av olika karaktär. En del utgör målsättningsstadganden medan andra ställer krav på att staterna – på ett flertal rättsområden – ska anpassa sin lagstiftning eller vidta andra åtgärder. Således ställs bl.a. krav på förebyggande åtgärder, åtgärder om hjälp till och skydd för brottsoffer samt omfattas frågor om behandling av sexualbrottsförövare, materiell straffrätt och olika processrättsliga regler.

Med anledning av konventionen antog Europarådets Ministerkommitté den 12 juli 2007 rapporten *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. Rapporten är vägledande i frågan om tolkningen av konventionen. I det inledande kapitlet anges i artikel 1 syftet med konventionen och i artikel 2 den icke diskrimineringsprincip som ska gälla när parterna tillämpar bestämmelserna i konventionen. Artikel 3 innehåller definitioner av begrepp som används i konventionen. Således avses till exempel med barn i konventionen varje person under arton år.

I artikel 4 anges som principer gällande förebyggande åtgärder att varje part ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att förebygga alla former av sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn och för att skydda barn. Artikel 5 behandlar frågan om ökande av medvetenheten hos personer som har kontakt med barn i sitt arbete samt frågorna om utbildning och rekrytering av sådana personer. I artikel 6 stadgas om utbildning för barn gällande riskerna för sexuell exploatering och sexuella övergrepp och hur de kan skydda sig själva. I artikel 7 stadgas att staterna ska säkerställa att personer som befarar att de kan komma att begå något av de brott som föreskrivs i konventionen, där så är lämpligt, får tillgång till effektiva program eller åtgärder som syftar till att utvärdera och förebygga riskerna för att brott begås. Artikel 8 beskriver förebyggande åtgärder som parterna ska vidta riktade till allmänheten medan det i artikel 9 stadgas om att uppmuntra barn, den privata sektorn, medierna och det civila samhället i övrigt i arbetet mot sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn.

I artikel 10 finns bestämmelser om sakkunniga myndigheter och samordnande organ. Artikel 11 innehåller principer gällande stöd för brottsoffer, deras anhöriga och personer som har ansvar för deras vård. I artikel 12 behandlas frågor kring anmälan om misstanke om sexuell exploatering eller sexuella övergrepp. Artikel 13 behandlar frågan om hjälptelefon för personer som behöver stöd och föreskriver att varje part ska vidta alla nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att uppmuntra och stödja inrättande av informationstjänster, som till exempel telefon- eller internetrådgivning för att kunna ge råd till den som söker stöd.

Artikel 14 innehåller bestämmelser om hjälp till brottsoffer och personer som står ett offer nära. Artikel 15 innehåller bestämmelser om förebyggande eller behandlande program eller åtgärder. I artikel 16 talas om parternas närmare åligganden vad gäller förebyggande eller behandlande program eller åtgärder för förövare eller misstänkta förövare. Genom artikel 17 åläggs parterna att säkerställa att förövare eller misstänkta förövare för vilka sådana program eller åtgärder har föreslagits har fått fullständig information om skälen för förslaget och att de samtycker till programmet eller åtgärden med full kännedom om omständigheterna.

Artiklarna 18–24 innehåller bestämmelser om kriminalisering av gärningar. Artikel 18 behandlar därvid kriminalisering av sexuella handlingar med barn, artikel 19 behandlar barnprostitution, artikel 20 behandlar barnpornografiskt material och artikel 21 behandlar brott som har anknytning till ett barns deltagande i pornografiska föreställningar. I artikel 22 behandlas frågan om kriminalisering av handlingar som gäller ett barns bevitnande av sexuella övergrepp eller sexuella handlingar. Artikel 23 gäller kriminalisering av kontaktsökning med barn i sexuella syften, s.k. grooming. I artikel 24 regleras kriminalisering av medhjälp och försök till de brott som föreskrivs i konventionen.

Artikel 25–27 innehåller bestämmelser om jurisdiktion, juridiska personers ansvar och påföljder och åtgärder. I artikel 28 räknas de omständigheter upp som ska beaktas som försvårande omständigheter när påföljd eller annan rättsverkan ska bestämmas för brott enligt konventionen. I artikel 29 föreskrivs att parterna ska vidta alla nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att skapa möjlighet att beakta lagakraftvunna domar som meddelats av

en annan part och som avser brott som föreskrivs i denna konvention när påföljden ska bestämmas.

I artiklarna 30–36 finns bestämmelser om utredningar, åtal och processrätt. Därefter följer ett avsnitt om registrering och lagring av data, artikel 37. I artikel 38 behandlas frågan om internationellt samarbete. Bestämmelser om konventionens övervakningsmekanism finns i artiklarna 39–41.

Artiklarna 42 och 43 behandlar konventionens förhållande till andra internationella instrument, medan artikel 44 rör regler om ändringar i konventionen. I artiklarna 45–50 finns slutbestämmelser.

Direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi

Den 25 mars 2009 presenterade kommissionen ett förslag till rambeslut om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell utnyttjande av barn samt barnpornografi (KOM [2009] 135) som föreslogs ersätta rådets rambeslut om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi (2004/68/RIF). Förslaget byggde i stora delar på Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp från 2005 (CETS No. 201 – se ovan). I och med Lissabonfördragets ikraftträdande den 1 december 2009 försvann den rättsliga grunden för att anta rambeslutet. Kommissionen presenterade därför den 29 mars 2010 ett förslag till direktiv som i stor utsträckning byggde på resultatet av förhandlingarna om rambeslutet. Kommissionens förslag till direktiv, Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/93/EU av den 13 december 2011 om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättande av rådets rambeslut 2004/68/RIF, antogs den 15 november 2011 och trädde för Sveriges del i kraft den 17 december 2011. Direktivet är sedan den 18 december 2013 genomfört i svensk rätt.

Direktivet syftar till att skapa minimiregler om brottsrekvisit och påföljder när det gäller sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi. Det syftar också till att stärka åtgärderna för att förebygga sådana brott och förbättra skyddet för brottsoffer. Utgångspunkten är att sexuella övergrepp mot barn och sexuell exploatering av barn, däribland barnpornografi, utgör allvarliga kränkningar av de grundläggande rättigheterna, framför

allt barns rätt till det skydd och den omvårdnad som behövs för deras välfärd i enlighet med vad som föreskrivs i Barnkonventionen och Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna. I direktivet slås fast att sexuella övergrepp och andra särskilt allvarliga former av sexuella övergrepp mot barn och sexuell exploatering av barn ökar och sprids genom användningen av ny teknik och internet.

Bekämpning av allvarliga brott som sexuell exploatering av barn och barnpornografi kräver en övergripande strategi som omfattar lagföring av gärningsmän, skydd av barn som är brottsoffer och förebyggande åtgärder mot fenomenet. Direktivet är avsett att tillhandahålla en övergripande rättslig ram för internationellt samarbete så att syftet kan uppnås. Viktiga inslag är möjligheten att hindra personer som dömts för brott från att arbeta med barn, möjligheten för arbetsgivare att vid rekrytering till sådan yrkesverksamhet eller organiserad frivilligverksamhet som innefattar nära kontakt med barn att bli informerade om fällande domar för brott som omfattas av direktivet samt åtgärder för att stänga ner och blockera hemsidor som innehåller barnpornografi.

Direktivet inleds med att ange dess syfte, artikel 1. Begreppen barn, åldern för sexuellt självbestämmande, barnpornografi, barnprostitution, pornografisk föreställning och juridisk person definieras i artikel 2. Med barn avses i direktivet varje person som är under arton år. Åldern för sexuellt självbestämmande anges i direktivet som den ålder under vilken det enligt nationell lag är förbjudet att ägna sig åt sexuella handlingar med ett barn.

I artikel 3–6 anges de gärningar som ska vara straffbelagda. Där framgår även de krav som direktivet uppställer i fråga om lägsta maximistraff för olika gärningar. Artikel 3 behandlar brott som har samband med sexuella övergrepp. För vissa av gärningarna i artikel 3 gäller kriminaliseringskravet endast när de riktar sig mot barn som inte uppnått åldern för sexuellt självbestämmande. Artikel 4 behandlar brott som har samband med sexuell exploatering. Straffen i artiklarna 3 och 4 är delvis differentierade beroende på om brottet riktar sig mot ett barn som uppnått åldern för sexuellt självbestämmande eller inte. I artikel 5 behandlas brott som har samband med barnpornografi och i artikel 6 kontaktsökning med barn i sexuellt syfte. I artikel 7 stadgas vad som ska gälla i fråga om dels ansvar för medverkan till brott enligt direktivet, dels ansvar för försök till

vissa av brotten. I artikel 8 behandlas vissa frågor om frivilliga sexuella handlingar. Av bestämmelsen framgår att det är upp till medlemsstaterna att avgöra om vissa handlingar ska vara straffbara när de involverar jämbördiga parter som är nära i ålder och grad av utveckling och mognad eller när barnet nått åldern för sexuellt självbestämmande. I artikel 9 anges vilka omständigheter som ska anses som försvårande.

I artikel 10 behandlas frågor om diskvalifikation och information om fällande domar. Medlemsstaterna ska säkerställa att personer som dömts för brott som omfattas av direktivet kan förhindras att utöva åtminstone yrkesverksamhet som inbegriper direkta och regelbundna kontakter med barn. Medlemsstaterna ska även vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa att arbetsgivare, vid rekrytering till yrkesverksamhet eller organiserad frivilligverksamhet som innefattar sådana kontakter med barn, har rätt att få information om fällande domar för brott som direktivet omfattar. Arbetsgivarna ska få informationen på lämpligt sätt, såsom genom tillgång på begäran eller via den berörda personen. Information rörande fällande domar för brott enligt direktivet eller om diskvalifikationer till följd av sådana domar ska kunna överföras mellan medlemsstaterna i enlighet med de förfaranden som anges i rådets rambeslut 2009/315/RIF om organisationen av medlemsstaternas utbyte av uppgifter ur kriminalregistret och uppgifternas innehåll.

Artikel 11 handlar om beslag och förverkande medan artiklarna 12 och 13 behandlar juridiska personers ansvar samt sanktioner för dessa. I artikel 14 föreskrivs att det ska vara möjligt för de behöriga myndigheterna att avstå från att lagföra eller straffa barn som är offer för sexuella övergrepp eller sexuell exploatering för deras medverkan i brott som de har tvingats att begå som en direkt följd av att de har utsatts för vissa gärningar enligt direktivet. Artikel 15 behandlar frågor om utredning och lagföring. Enligt punkt 1 ska utredning och lagföring inte vara beroende av anmälan från brottsoffret. I punkt 2, som behandlar frågan om preskription, anges att lagföring av flertalet brott enligt direktivet ska kunna ske under en tillräckligt lång tidsperiod efter det att offret uppnått myndighetsåldern och i en utsträckning som motsvarar brottets svårhetsgrad. Punkterna 3 och 4 anger att det ska finnas effektiva utredningsverktyg samt åtgärder för att möjliggöra identifiering av barn som är offer för brott enligt direktivet.

Frågor om rapportering av misstanke om sexuella övergrepp eller sexuell exploatering respektive om domsrätt behandlas i artiklarna 16 och 17. Artiklarna 18–20 tar upp frågor om hjälp, stöd och skyddsåtgärder för barn som är brottsoffer. I artiklarna 21–25 behandlas åtgärder för att förebygga att sådana brott som omfattas av direktivet begås, såsom åtgärder mot reklam för möjligheten att begå övergrepp och för barnsexturism samt mot webbplatser som innehåller eller sprider barnpornografi, liksom olika former av interventionsprogram.

Avslutningsvis ges i artiklarna 26–30 bestämmelser om bl.a. införlivande, rapportering och ikraftträdande.

ILO-konventioner

Internationella arbetsorganisationen (ILO) är FN:s fackorgan för sysselsättnings- och arbetslivsfrågor.¹⁸ ILO har som grundläggande mål att bekämpa fattigdom och befärja social rättvisa. I uppgifterna ligger att främja sysselsättning och bättre arbetsvillkor i hela världen, samt att värna om fackliga fri- och rättigheter.

ILO:s konstruktion bygger på att sammanföra regeringar med arbetstagare och arbetsgivare i en trepartisk institutionell struktur. På detta vis kan man hantera normbildning, motverka konflikter och lösa tvister med fredliga medel. Trepartsstrukturen är ILO:s unika kännetecken. Det är den enda FN-organisationen där, utöver regeringarna, aktörer i det civila samhället deltar som fullvärdiga beslutande parter i såväl styrelse som det högsta beslutande organet, Internationella arbetskonferensen (ILC).

ILO är en konventionsbaserad organisation med över 180 konventioner. År 1998 antog ILC en deklARATION om grundläggande principer och rättigheter i arbetslivet samt riktlinjer för uppföljning. I deklARATIONEN fastslås att alla ILO:s medlemsländer genom sitt medlemskap i ILO och sin anslutning till ILO:s stadga har en förpliktelse att respektera, främja och genomföra de principer och rättigheter som är teman för ILO:s grundläggande rättighetskonven-

¹⁸ Information om ILO hämtad från <http://svenskailo-kommitten.se> och <http://www.manskligarattigheter.se>

tioner. En rättighet som åsyftas är avskaffande av alla former av tvångsarbete.

ILO förfogar inte över några sanktionsmedel. Arbetsmetoderna är dialog, rådgivning, experthjälp och tekniskt bistånd. De stater som anslutit sig till ILO:s konventioner ska rapportera om statens arbete för genomförandet av rättigheterna.

I sammanhanget bör konvention nr 29, *The Forced Labour Convention*, angående tvångs- eller obligatoriskt arbete nämnas. Den antogs i juni 1930 och trädde i kraft den 1 maj 1932. I artikel 1 anges att varje medlem av internationella arbetsorganisationen, som ratificerar denna konvention, förbinder sig att inom kortast möjliga tid undertrycka användandet av tvångs- eller obligatoriskt arbete i alla dess former. Konventionen kräver kriminalisering av tvångsarbete. I artikel 2 anges definitionen av tvångs- eller obligatoriskt arbete. Vid tillämpningen av konventionen ska med beteckningen förstås varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågakvarande person icke erbjudit sig av fri vilja.

Även konvention nr 105, *The Abolition of Forced Labour Convention*, bör nämnas. Konventionen skärper förbudet mot tvångsarbete som återfinns i konvention nr 29 från 1930. Den rör främst tvångsarbete som missbruk för politiska eller ekonomiska syften och mot rätten till strejk.

ILO:s internationella arbetskonferens antog 2014 ett protokoll till konventionen om tvångsarbete 2014 (nr 29) och en rekommendation om tvångsarbete (kompletterande åtgärder) 2014 (nr 203) med syfte att stärka genomförandet av konventionen. Frågan om Sveriges genomförande av protokollet och hantering av rekommendationen bereds för närvarande (oktober 2016) inom Regeringskansliet.

När det gäller barn särskilt bör ILO:s konvention nr 182, *Worst Forms of Child Labour Convention*, nämnas. Konventionen antogs av ILO i juni 1999 och syftar till att avskaffa de värsta formerna av barnarbete. Till dessa räknas bl.a. slaveri och slaverilikhande förhållanden, sexuella övergrepp mot barn, prostitution, medverkande i pornografi och handel med droger.

Samtliga nämnda konventioner tillhör liksom några andra konventioner ILO:s s.k. kärnkonventioner. Se vidare om konventionerna i avsnitt 4.2.3.

3.2.3 Nationella åtgärder mot människohandel

Som angetts ovan är förebyggandet och bekämpandet av människohandel sedan länge en högt prioriterad fråga för Sverige. Nedan behandlas några av de åtgärder som vidtagits i Sverige för att bekämpa människohandel.

Handlingsplan för att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål

I juli 2008 fattade regeringen beslut om en handlingsplan för att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål.¹⁹ I skrivelsen redogjorde regeringen för sin syn på och åtgärder för hur prostitution och människohandel för sexuella ändamål ska bekämpas.

Handlingsplanen innehåller fem insatsområden med sammanlagt ett trettiotal åtgärder. Dessa åtgärder utvecklas och preciseras i uppdrag som regeringen har gett berörda myndigheter. Enligt handlingsplanen ska en utgångspunkt för samtliga åtgärder vara att de har ett tydligt fokus på den utsatta individens behov av skydd och stöd samt att detta perspektiv ska genomsyra myndigheternas arbete.

Handlingsplanen syftar till att stärka insatser inom uppsökande verksamhet, skyddat boende, behandlingshem och andra former av skydd och stöd. Av de åtgärder som finns i handlingsplanen kan nämnas ökat skydd och stöd till utsatta barn och ungdomar, utbildning för personal bl.a. inom sjukvård och socialtjänst, rehabiliteringsinsatser till personer som utsatts för människohandel för sexuella ändamål samt samarbete mellan svenska aktörer och organisationer och myndigheter i ursprungsländerna för att öka möjligheterna för personer som varit utsatta för prostitution och människohandel för sexuella ändamål att återvända till sina hemländer.

Enligt handlingsplanen är det en viktig del i det förebyggande arbetet att öka kunskapen om personer som utsätts för prostitution och människohandel. Av de åtgärder som finns i handlingsplanen kan nämnas utbildning till personal som arbetar med barn och ungdomar, etiska riktlinjer inom statsförvaltningen och inom utvecklingsarbetet samt stöd till frivilligorganisationers verksamhet.

¹⁹ *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*. Skr. 2007/08:167.

Andra åtgärder för ökad kunskap är särskilda medel för studier om förekomsten av olika former av prostitution och människohandel samt en studie om ungdomars erfarenhet och attityder till sexuell exploatering och exponering.

Enligt handlingsplanen är kampen mot människohandel en central del i regeringens långsiktiga strategi för att motverka den grova organiserade brottsligheten. Av de åtgärder som finns i handlingsplanen kan nämnas regeringens avsikt att ge ett uttryckligt mandat till dåvarande Rikspolisstyrelsen att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel, utbildning för personal inom Sveriges Domstolar, polisen, Åklagarmyndigheten och Migrationsverket, riktlinjer för samverkan vid utredningar kring barn som misstänks vara utsatta för brott samt förstärkt förebyggande arbete i hanteringen av viserings- och bosättningsärenden.²⁰

Enligt handlingsplanen förutsätter arbetet mot människohandel för sexuella ändamål ett globalt och interregionalt samarbete, men även ett sektorsövergripande angreppssätt som involverar myndigheter, frivilligorganisationer, forskare och allmänheten. Av de åtgärder som finns i handlingsplanen kan nämnas stärkt regional samverkan mellan myndigheter, kommuner och landsting, stärkt nationell samverkan mellan myndigheter och frivilligorganisationer samt stärkt internationell samverkan kring barn.

Brottsförebyggande rådet (Brå) fick av regeringen i uppdrag att följa upp och utvärdera handlingsplanen. En delrapport lämnades i februari 2010.²¹ Slutrapport lämnades i november 2011.²² Slutrapporten innehåller en summering av samtliga myndigheters avrapportering av sina uppdrag till regeringen. Rapporten innehåller även Brå:s egna studier av hur arbetet med planen bedrivits. I slutrapporten ges en sammanfattning av vad myndigheterna har arbetat med i varje enskild åtgärd. Därefter redogörs även för vilka effekter handlingsplanen haft. Slutligen lämnar Brå också ett antal förslag inför regeringens fortsatta arbete med frågorna. Stort fokus har lagts på utbildning i aktuella frågor för rättsväsendets aktörer.

²⁰ Handlingsplanen har i denna del genomförts. Sedan omorganisationen inom Polismyndigheten är det numera Polismyndigheten som har i uppdrag att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel (prop. 2010/11:77).

²¹ Brå, Rapport 2010:5. *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål. En första uppföljning av regeringens handlingsplan.*

²² Brå, Rapport 2011:18. *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Slutredovisning av regeringens handlingsplan.*

Handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp

Regeringen aviserade i budgetpropositionen 2014 en handlingsplan mot exploatering och sexuella övergrepp mot barn.²³ Den 20 februari 2014 antog regeringen en ny handlingsplan för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp under åren 2014 och 2015.²⁴ I jämförelse med den tidigare handlingsplanen från 2007 har den nya handlingsplanen ett bredare perspektiv avseende målgrupp och omfattar olika former av exploatering, såsom exempelvis människohandel och utnyttjande i tiggeri eller i kriminell verksamhet samt mot sexuella övergrepp i olika sammanhang (inklusive i samband med turism och resande). Avsikten är att de åtgärder som presenterades, vilka syftar till att förbättra skyddet av barn i de sammanhang där barn kan vara särskilt utsatta, ska leda till att öka kunskapen om barns utsatthet för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp, att öka effektiviteten i arbetet för att skydda barn mot dessa kränkningar hos myndigheter och övriga relevanta aktörer samt att förbättra de svenska myndigheternas bidrag till det internationella samarbetet för skydd av barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.

Även om flera av de åtgärder som presenterades i den tidigare handlingsplanen genomförts konstaterade regeringen att barns utsatthet för människohandel, exploatering och sexuella övergrepp fortfarande behövde uppmärksammas särskilt. Regeringen bedömde att angelägna områden för det framtida arbetet är ökat skydd och stöd till utsatta barn, ökad kunskap och information om barnets rättigheter riktad till barn, deras vårdnadshavare och allmänheten samt metodstöd till yrkesverksamma som möter barn i sitt arbete. Utöver detta ville regeringen ytterligare stärka samordningen mellan myndigheter och relevanta aktörer och öka kvaliteten och effektiviteten i myndigheternas arbete. Vidare ansåg regeringen att omvärldsbevakningen och det internationella samarbetet behövde förbättras inom berörda myndigheter.

I den nya handlingsplanen lämnades riktlinjer för regeringens arbete i angivna frågor för åren 2014 och 2015. Regeringen kon-

²³ Prop. 2013/14:1.

²⁴ Se skr. 2013/14:91, kapitel 6.

staterade i handlingsplanen att den har det yttersta ansvaret för att skapa de bästa förutsättningarna för barns utveckling genom att barnets rättigheter tillgodoses för varje enskilt barn i alla situationer och att regeringens målsättning med handlingsplanen är att inget barn ska utsättas för människohandel, exploatering av något slag eller sexuella övergrepp.

Handlingsplanen innehåller ett flertal förslag till åtgärder. Här kan exempelvis nämnas att regeringen har gett Länsstyrelsen i Stockholms län i uppdrag att samordna och sprida kunskap och metoder i arbetet mot människohandel med barn och exploatering av barn till kommuner, landsting, länsstyrelser och myndigheter (Skr. 2013/14:91). Uppdraget omfattar även att arbeta för en ökad samverkan med hotell-, taxi- och restaurangbranschen och internationellt erfarenhetsutbyte samt att genomföra en nationell informationsinsats riktad till allmänheten om sexuell exploatering av barn i samband med turism och resande. Länsstyrelsen i Stockholms län har också fått i uppdrag att kartlägga och samla kunskap om prostitutionens utveckling och omfattning i Sverige. I mars 2015 överlämnade även Länsstyrelsen i Stockholms län Rapport 2015:10 *Prostitutionen i Sverige 2014 – en omfattningskartläggning* till regeringen.

Nämnas kan också att regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att bl.a. uppdatera och sprida utbildningsmaterial till yrkesverksamma som arbetar med barn som utsatts för sexuell exploatering och människohandel. Socialstyrelsen har även fått i uppdrag att regelbundet undersöka utvecklingstendenser inom prostitutionen och att utifrån detta samla in uppgifter om vad personer som säljer respektive köper sexuella tjänster själva ser för behov av stöd och hjälp. Därutöver kan nämnas att regeringen har gett Migrationsverket i uppdrag att redovisa vilka åtgärder som vidtas för att uppmärksamma ärenden i vilka barn är utsatta för eller riskerar att utsättas för människohandel. Medel har beviljats Stiftelsen Allmänna Barnhuset för att genomföra en informationsinsats riktad mot att minska riskerna för sexuella övergrepp mot barn och för att genomföra en studie för att samla in kunskap om unga kvinnors och unga mäns sexualitet, erfarenheter av övergrepp, sexuella exploatering och sexuella exponering via digitala medier.

Handlingsplan 2016–2018 till skydd för barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp

Regeringen har i juni 2016 beslutat om en uppdaterad handlingsplan till skydd för barn mot människohandel, exploatering och sexuella övergrepp.²⁵ Handlingsplanen gäller för år 2016–2018 och är en fortsättning på den föregående handlingsplanen, se ovan.

Planen innehåller 23 åtgärder för att förebygga, skydda och stödja barn samt skapa förutsättningar för att effektivt lagföra gärningsmän. Exempel på åtgärder, vilka samtliga ska genomföras av ett barnrätts- och jämställdhetsperspektiv och även beakta ett hbtq-perspektiv, är inrättande av en ambassadör för det internationella samarbetet mot människohandel (se nedan), ge Länsstyrelsen i Stockholm uppdrag att göra en systematisk granskning av alla polisanmälningar om misstänkt människohandel med barn mellan 2015–2016, ge Länsstyrelsen i Stockholms län fortsatt uppdrag att fortsätta att bidra till att öka medvetenheten om förekomsten av sexuell exploatering av barn i samband med turism, resande och barnhemsturism, ge Polismyndigheten i uppdrag att föreslå åtgärder för att bekämpa olika typer av sexualbrott mot barn samt vidareutveckla kompetensen hos åklagare om människohandel och sexuella övergrepp.

Nationellt arbete i övrigt

Inom *Utrikesdepartementet* har en studie gjorts om arbetet inom FN mot människohandel och hur samordningen sker mellan de olika organisationerna. Denna studie presenterades vid generalförsamlingens högnivåmöte om människohandel våren år 2013. Särskilt stöd har också getts till FN:s organisation mot droger och brottslighet (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC) för att de ska kunna stödja fattiga länders arbete mot människohandel. Bidrag har även utgått till UNODC:s arbete att kartlägga omfattningen av människohandeln i världen. Särskilt stöd har *också getts till FN:s fond för stöd till offer för människohandel*.

Det finns även ett *samarbete för barn i utsatta situationer inom Östersjöstaternas råd* (Council of the Baltic Sea States, CBSS).

²⁵ Skr. 2015/16:192.

Verksamheten drivs av Expertgruppen för utsatta barn (EGCC). Regeringen stöder EGCC med årliga ekonomiska bidrag. Socialstyrelsen representerar Sverige i expertgruppens arbete som fokuserar på bl.a. skyddet för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp, skyddet för ensamkommande barn och barn utsatta för människohandel samt barn på institution och i andra former av alternativ vård och deras rättigheter. Aktiviteter och program genomförs i samarbete med nationella myndigheter och organisationer samt i samarbete med regionala och internationella organisationer. Inom ramen för samarbetet inom Östersjöstaternas råd finns även i varje medlemsstat, Vitryssland, Ukraina och Moldavien, en nationell kontaktpunkt som förmedlar kontakter mellan medlemsstaterna i fråga om ensamkommande barn eller barn som utsatts för människohandel. Den svenska kontaktpunkten finns på Justitiedepartementet.

Polismyndigheten har i uppdrag att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel.²⁶ Uppdraget gavs, som ovan nämnts, ursprungligen dåvarande Rikspolisstyrelsen, men efter polisens omorganisation den 1 januari 2015 är det i stället Polismyndigheten som har detta uppdrag. I uppdraget ingår bl.a. att samla in uppgifter om omfattningen av människohandel i Sverige och mellan Sverige och andra länder. Nationella operativa avdelningen (Noa), som utgör den svenska polisens nationella kontaktpunkt i internationella ärenden, samarbetar med bl.a. Interpol och Europol samt genom polissambandsmän. Under år 2012 genomförde dåvarande Rikspolisstyrelsen en inspektion av polismyndigheternas förmåga att utreda ärenden om människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst. Resultatet av inspektionen redovisades i en rapport år 2013, se avsnitt 3.4.1. Polismyndigheten (tidigare Rikspolisstyrelsen) presenterar även årligen sedan år 1999 lägesrapporter om människohandel för sexuella och andra ändamål.²⁷ Lägesrapporterna ger polisens bild av människohandelns omfattning och utbredning i Sverige. Lägesrapporterna bygger främst på förundersökningar och domar samt på information som inkommit till polisen och som berör människohandel och därtill relaterad brottslighet. Rapporterna

²⁶ Av regleringsbrevet för budgetåret 2015 framgår att Polismyndigheten har i uppdrag att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel (se även prop. 2010/11:77).

²⁷ Rapporterna från år 2010 finns tillgängliga på Polismyndighetens hemsida <https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Rapporter/Manniskohandel-fran-1999/>

är framför allt avsedda för regeringen, polisens särskilda enheter och myndigheter i allmänhet, men innehåller även information som kan vara användbar för frivilligorganisationer och för allmänheten. Den senaste lägesrapporten avser år 2014.²⁸ Se vidare om lägesrapporterna m.m. i avsnitt 3.4.1.

Människohandel är även ett av de prioriterade brottsområden som *EU:s inrikes- och justitieministrar* fastställt för perioden 2014–2017 för förebyggande och bekämpning av organiserad brottslighet utifrån Europols hotbilsrapport *Serious Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*. Polismyndigheten deltar aktivt även i detta arbete. Sverige deltar även aktivt i EMPACT (European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats) och den specifika operativa handlingsplanen (Operational Action Plan, OAP) om människohandel. Dessutom ger Frontex en viktig plattform för åtgärder mot människohandel i sitt specialiserade verksamhetsområde.

Sedan år 2009 har *Länsstyrelsen i Stockholms län* i uppdrag att vara nationell samordnare rörande prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I april 2013 utvidgade regeringen Länsstyrelsen i Stockholms läns uppdrag att på nationell nivå samordna det arbete som bedrivs mot människohandel till att omfatta människohandel för alla ändamål. Inom ramen för uppdraget ska Länsstyrelsen verka för stärkt samverkan mellan myndigheter, kommuner, frivillig- och intresseorganisationer samt andra aktörer, utveckla och samordna arbetet mot människohandel och exploatering med särskilt fokus på att ge stöd och skydd till barn, samordna ett tryggare återvändande av personer som utsatts för prostitution och människohandel samt utveckla stödprogram för rehabilitering av personer som utsatts för prostitution och människohandel.

Länsstyrelsen i Stockholms län har även i april 2016 fått i uppdrag av regeringen att under år 2016 och 2017 nationellt samordna arbetet med utsatta EU-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige utan uppehållsrätt.²⁹ Uppdraget ska genomföras i samverkan med Socialstyrelsen, Polismyndigheten, Kronofogdemyndigheten, berörda kommuner och Sveriges Kommuner och Landsting. Härutöver har Länsstyrelsen i Stockholms län tillsammans med övriga länsstyr-

²⁸ Lägesrapport 16. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Polismyndigheten Rapport 2015.

²⁹ S2016/02758/FST.

elser fått ett regeringsuppdrag att göra en nationell kartläggning av ensamkommande barn som försvinner och att föreslå åtgärder.³⁰ Uppdraget ska redovisas i december 2016 (kartläggningen) respektive i december 2017 (förslag till åtgärder).

Vidare har Länsstyrelsen i Stockholm i juni 2016, som nämnts ovan, fått i uppdrag av regeringen att bl.a. genomlysna ärenden om misstänkt människohandel med barn mellan 2015–2016. Granskningens övergripande syften är att identifiera orsakerna till att få förundersökningar om misstänkt människohandel leder till åtal, identifiera vilka delar av processen som kan och särskilt bör stärkas samt i möjligaste mån ange hur detta skulle kunna göras. Uppdraget i denna del ska redovisas senast den 1 februari 2017.

Länsstyrelsen i Stockholm har även, som tidigare nämnts, arbetat fram ett flertal rapporter på området, bl.a. Rapport 2015:10. *Prostitutionen i Sverige 2014 – en omfattningskartläggning* (som tidigare nämnts), Rapport 2014:10 *Utsatta EU-medborgare i Sverige – lägesrapport ur ett människohandelperspektiv* och Rapport 2015:30. *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015* (som är en uppföljning till Rapport 2012:27. *Barn utsatta för människohandel – en nationell kartläggning*. Länsstyrelsen Stockholm). Rapporterna har delvis berörts närmare i våra allmänna utgångspunkter, se avsnitt 3.2.1.

Länsstyrelsen i Stockholm leder även det operativa nätverket Nationellt metodstödteam (NMT). NMT består av myndigheter som arbetar mot prostitution och människohandel och fungerar som en strategisk resurs för att utveckla och effektivisera samverkan i arbetet mot människohandel. Samarbetet fokuserar särskilt på att stödja arbetet i de län och regioner som i dagsläget har begränsad erfarenhet av arbetet mot prostitution och människohandel. NMT erbjuder operativt metodstöd till kommuner, myndigheter och frivilligorganisationer i människohandelsärenden. NMT har bl.a. tagit fram en manual i syfte att stötta yrkesverksamma som kommer i kontakt med personer som utsatts för människohandel.³¹ Manualen tydliggör vilket ansvar myndigheter har gällande stöd och skydd till offer för människohandel, hur de kan

³⁰ S2016/00634/FST.

³¹ Rapport 2016:5 *Manual vid misstanke om människohandel – skydd och stöd till människohandelsoffer*. Länsstyrelsen i Stockholms län.

agera vid människohandelsärenden, men också vilket metodstöd de har tillgång till från Länsstyrelsen i Stockholm.

Under år 2013 gav regeringen *Statskontoret* i uppdrag att utvärdera hur arbetet mot prostitution och människohandel vid Länsstyrelsen i Stockholms län genomförts. Utvärderingen skulle även innehålla en bedömning av effektiviteten i verksamheten och dess organisering. Uppdraget redovisades i april 2014 genom Statskontorets rapport 2014:14 *Utvärdering av samordningen av arbetet mot prostitution och människohandel vid Länsstyrelsen i Stockholms län*. I rapporten framgår att Statskontoret bedömde att Länsstyrelsen i stora delar har uppfyllt målet med sitt samordningsuppdrag, framför allt genom att samverkan har utvecklats mellan aktörer som arbetar med frågor om prostitution och människohandel på operativ nivå. Det konstaterades vidare att Länsstyrelsen bl.a. skapat samverkansforum, utvecklat metodstöd i form av nationella vägledningar och anordnat utbildningar för olika typer av aktörer, även om Statskontoret gärna hade sett en mer formaliserad samverkan bl.a. på hög chefs- eller ledningsnivå och även samverkan med Sveriges Kommuner och Landsting och Socialstyrelsen samt med frivilligorganisationer. Statskontoret bedömde vidare att Länsstyrelsen även uppfyllt målen för återvändandeuppdraget, medan målen för uppdraget om ett stödprogram för rehabilitering inte uppnåtts. Statskontoret gjorde även bedömningen att anledning fanns att tillsätta en utredning för att få fram underlag för att bedöma behovet av samordning på längre sikt, varför Länsstyrelsens uppdrag enligt Statskontoret borde förlängas.

I sammanhanget bör också nämnas *Riksåklagarens* uppgift, som åklagare i Högsta domstolen, att få fram en enhetlig och tydlig praxis i rättsliga frågor av betydelse för åklagarverksamheten. Till ledning för vilka rättsliga områden som från åklagarsynpunkt bör prioriteras har Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten gemensamt listat ett antal aktuella prejudikatfrågor. I skriften *Prioriterade prejudikatfrågor 2015* anges bl.a. människohandel som ett område där praxis saknas. Som särskilda frågor att pröva anges följden av borttagandet av kontrollrekvisitet samt gränsdragning och straffmätning vid grovt koppleri och människohandel och att det saknas tydlig praxis om påföljden. Även *Åklagarmyndigheten* har arbetat fram olika rapporter om myndighetens arbete i människo-

handelsärenden. Rapporterna behandlas i avsnitt 3.4.1, varför vi hänvisar dit för närmare information om dem.

Avslutningsvis bör nämnas att det även finns ett flertal frivillighetsorganisationer som deltar i arbetet mot människohandel. Exempelvis arbetar *Plattformen för civila Sverige mot människohandel* för att förbättra samordningen av insatser till utsatta för människohandel och gemensamt motverka människohandel i alla former. Plattformen, som är ett forum för frivilligorganisationer, har bl.a. presenterat en sammanställning över civilsamhällets kontakter med utsatta för människohandel 2010–2015.³²

I maj 2016 inrättade regeringen en ny ambassadörstjänst för arbetet mot människohandel. Ambassadören ska genom kontakter med andra regeringar vara pådrivande i arbetet med att bekämpa människohandel, stärka EU:s arbete och identifiera framtida samarbetspartners. Ambassadören ska bidra till att uppfylla mål 16.2 i FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling om att eliminera övergrepp, utnyttjande, människohandel och alla former av våld eller tortyr mot barn.

3.3 Gällande rätt

3.3.1 Inledning

I detta avsnitt redogör vi inledningsvis för straffbestämmelserna för människohandel i brottsbalken. Därefter gör vi en genomgång av bakgrunden till den nuvarande lagstiftningens utformning. Redogörelsen avser främst den materiella rätten. Vi återkommer till de brottsbekämpande myndigheternas arbete mot bl.a. människohandel i avsnitt 3.4 och till relevant praxis i avsnitt 3.5.

³² Plattformen Civila Sverige mot människohandel Statistik 2010–2015 *Civilsamhällets kontakter med utsatta för människohandel* sammanställt den 16 oktober 2015 (<https://sites.google.com/site/manniskohandelse/home/aktuellt>)

3.3.2 Nuvarande lagstiftning

Straffbestämmelsen om människohandel återfinns i 4 kap. 1 a § BrB. Den svenska straffbestämmelsen bygger på de kriminaliseringsåtaganden som följer av Palermoprotokollet och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Som angetts ovan har rambeslutet ersatts av Människohandelsdirektivet (2011/36/EU), se avsnitt 3.2.2.

Bestämmelsens första stycke anger att den som, i annat fall än som avses i 4 kap. 1 § BrB, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel till fängelse i lägst två och högst tio år.

I bestämmelsen andra stycke anges att den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

Bestämmelsens tredje och sista stycke stadgar att om ett brott som avses i första eller andra stycket är mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Brottet människohandel är, som anges genom hänvisningen i paragrafen till 1 § BrB, subsidiärt till brottet människorov. Av bestämmelsen om olaga frihetsberövande följer att det brottet ska vara subsidiärt till bl.a. brottet människohandel (4 kap. 2 § BrB).

Bestämmelsen omfattar människohandelsförfaranden, oberoende av om de innefattar ett gränsöverskridande eller inte.³³

Människohandel omfattar tre huvudsakliga element; 1) handelsåtgärd, 2) otillbörligt medel och 3) syfte att exploatera offret. Elementen, som redovisas i paragrafens första stycke, måste föreligga för att ansvar för människohandel med vuxna personer ska komma i fråga. Nedan följer inledningsvis en beskrivning av de olika elementen och därefter följer en redogörelse för några andra relevanta frågor som rör människohandelsbrottet.

³³ Prop. 2003/04:111 s. 53 f.

De tre huvudsakliga elementen

Handelsåtgärd

De handelsåtgärder som omfattas av straffbestämmelsen är rekrytera, transportera, överföra, inhysa eller ta emot en person.³⁴

Med *rekrytera* avses olika förfaranden för att värva eller anskaffa en person. Rekryteringen kan gå till på olika sätt. Med *transportera* avses både organisering av resa och själva framförandet av transportmedlet. Transporten kan ske såväl inom ett land som från ett land till ett annat. Rekvisitetet *överföra* avser olika förfaranden som utgör ett led i en förflyttning eller en överföring av en person. Ett exempel är när gärningsmannen förmår offret att själv bege sig någonstans. Ett annat exempel är när gärningsmannen överlåter offret till en annan person. Med *inhysa* avses att gärningsmannen ger tillfälligt eller permanent boende åt offret. Rekvisitetet *ta emot* innefattar både ett faktiskt mottagande och ett övertagande av offret.

Det förutsätts inte att handelsåtgärderna, om det förekommer flera, sker i en viss ordning. Inte heller förutsätts att det är en person som genomför samtliga aktuella handelsåtgärder.

Otillbörligt medel

För straffansvar krävs att handelsåtgärderna vidtas genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel. Det måste alltså föreligga ett orsaks samband mellan användandet av det otillbörliga medlet och handelsåtgärden.³⁵

Med *olaga tvång* avses detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig någon åtgärd.

Rekvisitetet *vilseledande* innebär förmedlande av en oriktig uppfattning till någon och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § BrB. Inte sällan tror offren att de ska utföra ett riktigt arbete under relativt bra förhållanden. I andra fall kan

³⁴ Prop. 2009/10:152 s. 60.

³⁵ A.a. s. 59.

offren vara införstådda med att det är fråga om t.ex. prostitution, men blir lurade beträffande de villkor de ska arbeta under.

Med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* avses olika situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel är situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av förståndshandikapp eller någon sjukdom, eller är beroende av narkotika. Vid en helhetsbedömning ska omständigheterna ha varit sådana att offret inte har haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig handelsåtgärden.

Med *annat sådant otillbörligt medel* har avsetts situationer där gärningsmannen på andra sätt bemästrar offrets fria och verkliga vilja.

Det bör här särskilt framhållas att kravet på otillbörliga medel medför att ett samtycke till den efterföljande exploateringen inte är ansvarsbefriande.³⁶

Före lagändringen år 2010, som redovisas nedan i avsnitt 3.3.3, ingick ett s.k. kontrollrekvisit i bestämmelsen om människohandel. För straffansvar krävdes då att handelsåtgärderna skulle leda till kontroll över offret. Kontrollrekvisitet togs bort år 2010. Enligt förarbetena skedde detta på grund av att kontrollrekvisitet hade lett till tillämpningssvårigheter, eftersom rekvisiten otillbörliga medel och kontrollrekvisitet i praktiken tog sikte på samma omständigheter.³⁷

Syftet att exploatera offret

För straffansvar krävs vidare att gärningsmannen har vidtagit handelsåtgärderna i syfte att exploatera offret.³⁸ Med *exploatering* avses ett otillbörligt användande av offret. Uttrycket *i syfte* innebär att det krävs ett avsiktssuppsåt (tidigare kallat direkt uppsåt) i förhållande till exploateringen. Det är dock inte nödvändigt att exploa-

³⁶ Se t.ex. prop. 2003/04:111 s. 60 ff. och prop. 2009/10:152 s. 25 ff.

³⁷ Prop. 2009/10:152 s. 18 f.

³⁸ A.a. s. 60.

teringen har kommit till stånd för att brottet ska anses fullbordat. Offrets eventuella samtycke till den åsyftade exploateringen saknar, som ovan nämnts, betydelse för den straffrättsliga bedömningen.

Handelsåtgärderna ska ha vidtagits i syfte att exploatera offret för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.³⁹

Med *exploatering för sexuella ändamål* avses att offret ska utsättas för sexualbrott eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser, dvs. prostitution. Vidare avses ett otillbörligt användande av offret för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller medverkan i pornografisk föreställning.

Med begreppet *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte* avses någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig. Med *nödläge* avses situationer där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Gemensamt för situationer som innebär nödläge är att offret befinner sig i en verkligt svår situation som inte är helt tillfällig eller övergående. Ett exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte är när en person – även utan att det är fråga om tvångsarbete – förmås att arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Andra exempel är när en person förmås att tigga eller stjäla. Ytterligare ett exempel är när en person förmås att avlägsna annat biologiskt material än organ, t.ex. vävnad såsom hud och brosk.

Brottsoffer under arton år

I fråga om människohandelsbrott mot personer under arton år krävs det för straffansvar inte i något fall att gärningsmannen har genomfört handeln med användande av något otillbörligt medel (4 kap. 1 a § andra stycket BrB). Unga personer får redan genom sin ålder anses befinna sig i en sårbar situation. För straffansvar är det därför tillräckligt att relevanta handelsåtgärder vidtas med ett barn i syfte att barnet ska utnyttjas för ett sådant ändamål som

³⁹ A.a. s. 60 f.

avses i bestämmelsen.⁴⁰ Jfr dock formuleringen i tidigare förarbeten där frågan tidigare behandlats och där det stadgas att det för straffansvar alltid (dvs. även när offret är under arton år) krävs någon form av påverkan från gärningsmannens sida även om detta inte behöver vara förenad med användande av något otillbörligt medel.⁴¹ Se vidare härom i avsnitt 3.7.6.

Mindre grova fall

Av 4 kap. 1 a § tredje stycket BrB följer att en mindre sträng straffskala, fängelse i högst fyra år, ska användas vid mindre grova fall. Exempel på mindre grova fall kan vara fall då risken för att ett utnyttjande faktiskt skulle komma att ske varit liten.⁴² Förutom detta måste även arten av det åsyftade utnyttjandet och det åsyftade utnyttjandets omfattning beaktas, samt i vad mån intrånget i annans frihet har inneburit fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning.⁴³

Gärningsmannens uppsåt

Som subjektivt rekvisit förutsätts uppsåt som täcker de objektiva rekvisiten. Därtill krävs ett visst subjektivt överskott innebärande att det endast behöver finnas en avsikt till att människohandels-offret ska utnyttjas för ett visst ändamål. Brottet är alltså fullbordat även innan något utnyttjande verkligen sker. Att det endast krävs ett avsiktssuppsåt till utnyttjandet klargörs genom uttrycket *i syfte att* i människohandelsbestämmelsen.

Konkurrensfrågor

Människohandelsbrottet är till sin konstruktion sådant att det i stor utsträckning innefattar handlingar som även är kriminaliserade som andra brott. I samband med de flesta förfaranden som utgör människohandel kan därmed uppkomma frågor om konkurrens.

⁴⁰ Prop. 2003/04:111 s. 59 f.

⁴¹ Prop. 2001/02:124 s. 37.

⁴² Prop. 2001/02:124 s. 37.

⁴³ A.a. s. 37.

Som ovan angetts anges i bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB uttryckligen att den ska vara subsidiär till brottet människorov i 4 kap. 1 § BrB. Av bestämmelsen om olaga frihetsberövande i 4 kap. 2 § framgår, som också ovan nämnts, att detta brott ska vara subsidiärt till brottet människohandel.

I enlighet med vad som konstaterats i förarbetena till bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB bör inte avgränsnings- och konkurrensproblematiken vålla några större problem, utan den bör i stället kunna lösas med tillämpning av sedvanliga konkurrens- och bedömningsprinciper.⁴⁴ Detta innebär normalt att när det är fråga om konkurrens mellan brottet människohandel och ett annat brott med samma skyddsintresse men med en strängare straffskala ska domstolen döma för det senare brottet.

Bestämmelsen om människohandel omfattar många skilda förfaranden. Detta innebär att domstolen får göra en prövning av omständigheterna i varje enskilt fall i förhållande till konkurrerande straffbestämmelser. Om t.ex. ett förfarande uppfyller förutsättningarna för straffbarhet både enligt 4 kap. 1 a § BrB och olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB, ska endast 4 kap. 1 a § BrB tillämpas.⁴⁵ Om en gärningsman t.ex. däremot även gjort sig skyldig till annan allvarlig brottslighet, exempelvis våldtäkt, bör domstolen döma för båda brotten. Detsamma gäller för andra konkurrerande brott med olika skyddsobjekt. Den som gjort sig skyldig till människohandel kan alltså även göra sig skyldig till människosmuggling enligt 20 kap. 8 § UtL. Vidare bör den som gör sig skyldig till människohandel som syftar till organhandel kunna dömas för grov misshandel enligt 3 kap. 6 § BrB och den som gör sig skyldig till människohandel som syftar till tvångsarbete kunna dömas för grovt olaga tvång enligt 4 kap. 4 § BrB.⁴⁶

De konkurrerande bestämmelser som ofta aktualiseras när det gäller människohandel för sexuella ändamål är, som ovan nämnts, bestämmelserna om människorov (4 kap. 1 § BrB), olaga frihetsberövande i (4 kap. 2 § BrB) och människosmuggling (20 kap. 8 § UtL), men även koppleri och grovt koppleri (6 kap. 12 § BrB). Av betydelse i sammanhanget är att bestämmelsen om människohandel

⁴⁴ Ds 2003:45 s. 181.

⁴⁵ Berggren m.fl., Brottsbalken En kommentar, (version den 1 juli 2014, Zeteo), kommentaren till 4 kap. 1 a § BrB.

⁴⁶ SOU 2008:41 s. 125.

inte endast omfattar utnyttjande och främjande av någon annans prostitution (vilket är fallet för koppleribestämmelserna) utan också andra former av sexuell exploatering. Till detta kommer att prostitution eller annan form av utnyttjande för sexuella ändamål inte behöver ha förverkligats för att straffansvar för människohandel ska föreligga. Om rekvisiten för bestämmelsen är uppfyllda har det ansetts att det bör dömas enligt bestämmelsen om människohandel även om gärningen i och för sig också kunnat rubriceras som koppleri eller grovt koppleri.⁴⁷

3.3.3 Bakgrund till nuvarande lagstiftning

Människohandel för sexuella ändamål år 2002–2004

Den 1 juli 2002 infördes ett nytt brott i brottsbalken rubricerat *människohandel för sexuella ändamål* (4 kap. 1 a § brottsbalken, BrB).⁴⁸ Brottet tog sikte på sådana gränsöverskridande handelsåtgärder med människor som syftade till att dessa skulle utsättas för vissa sexualbrott, utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Införandet av straffbestämmelsen utgjorde ett första steg i riktning mot att åstadkomma en kriminalisering av alla former av människohandel och byggde på ett förslag i 1998 års Sexualbrottskommittés betänkande *Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14).

Brottet tog avstamp i den allmänt accepterade definitionen av människohandel som finns i Palermoprotokollet (se avsnitt 3.2.2), även om den svenska regleringen endast omfattade människohandel för sexuella ändamål.⁴⁹ Brottet människohandel för sexuella ändamål krävde att en åtgärd vidtagits med användning av ett visst medel i syfte att en person skulle utsättas för vissa brott eller sexuellt utnyttjande. Liksom i Palermoprotokollet förutsatte inte straffansvar att något utnyttjande verkligen kommit till stånd.⁵⁰ I förarbetena till bestämmelsen angavs att människohandelsbrottet

⁴⁷ Berggren m.fl., Brottsbalken En kommentar, (version den 1 juli 2014, Zeteo), kommentaren till 4 kap. 1 a § BrB och prop. 2001/02:124 s. 37 f.

⁴⁸ Prop. 2001/02:124.

⁴⁹ A.a. s. 22.

⁵⁰ A.a. s. 24.

mer borde ta sikte på angreppet på offrets frihet än det tilltänkta utnyttjandet som sådant.⁵¹ Vidare angavs att det inte krävdes att något utnyttjande verkligen hade kommit till stånd för att brottet skulle ha fullbordats. Av detta följde också, enligt förarbetena, att det saknades betydelse om det skulle visa sig att offret sedermera frivilligt underkastat sig utnyttjandet.⁵² Ett efterföljande utnyttjande kunde dock innebära ytterligare brott. Eftersom brottet för fullbordandet krävde gränsöverskridande utgjorde ankomsten till destinationslandet fullbordanspunkten.

En förutsättning för straffansvar för människohandel för sexuella ändamål var att olaga tvång, vilseledande eller något annat sådant otillbörligt medel använts för att genomföra handelsåtgärden. Detta gällde dock inte om brottet riktade sig mot en person under arton år. Om handeln avsåg en person under arton år krävdes inte för straffansvar att något otillbörligt medel använts.

Vad gäller otillbörliga medel instämde regeringen i 1998 års Sexualbrottskommittés förslag att som exempel på otillbörliga medel särskilt borde anges olaga tvång och vilseledande, men ansåg även att andra otillbörliga medel såsom att missbruka att en person befinner sig i en särskilt utsatt position och därför är särskilt sårbar borde omfattas.⁵³ Som exempel på personer som befann sig särskilt utsatta positioner angavs personer som befann sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen, levde under ekonomiskt svåra förhållanden, i flyktingskap eller led av förståndshandikapp eller någon sjukdom.⁵⁴ För att straffbarhet skulle inträda borde emellertid enligt regeringen omständigheterna alltid vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig missbruket.⁵⁵ Regeringen konstaterade även att ett sådant synsätt också är vad som uttrycks i tolkningsförklaringarna till tilläggsprotokollet till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn.

⁵¹ A.a. s. 24.

⁵² A.a. s. 27.

⁵³ A.a. s. 24.

⁵⁴ A.a. s. 24 f.

⁵⁵ A.a. s. 25.

I propositionen uttalades att det som var gemensamt för de olika situationerna där otillbörliga medel används är att offrets sårbara situation på ett eller annat sätt utnyttjas i något eller flera av handelns olika led och att handlaren utnyttjar att offret befinner sig i eller försätts i en sårbar situation av sådan art att offret inte har något annat reellt val än att underkasta sig utnyttjandet.⁵⁶ Gemensamt för de otillbörliga medlen är enligt propositionen att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria och verkliga vilja.⁵⁷

För att det i lagtexten tydligare skulle framgå att de övriga otillbörliga medel som avsågs till sin art var jämförbara med de otillbörliga medlen olaga tvång och vilseledande, ansågs att rekvisitet borde utformas som *annat sådant otillbörligt medel*. Enligt regeringens mening framgick det härigenom tydligare att gemensamt för de olika otillbörliga medlen var att de på olika sätt syftade till att bemästra offrets fria och verkliga vilja.⁵⁸

Bl.a. Lagrådet hade synpunkter på rekvisitet *otillbörligt medel* (prop. 2003/04:111 s. 99).

Straffet var fängelse i lägst två år och högst tio år eller, om brottet var mindre grovt, fängelse i högst fyra år. Vidare straffbelades försök, förberedelse och stämpling till brottet liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott. Människohandelsbrottet gjordes subsidiärt till brottet människorov.

Människohandelsbrottet år 2004–2010

Den 1 juli 2004 utvidgades straffansvaret och brottet rubricerades människohandel.⁵⁹ Bestämmelsen kom att omfatta även människohandel som inte var gränsöverskridande samt människohandel som syftade till andra former av utnyttjande än för sexuella ändamål, t.ex. tvångsarbete. Vidare utvidgades straffansvaret till att avse ytterligare handelsåtgärder. Straffansvaret kom att omfatta även den som rekryterade, transporterade, inhyste, tog emot eller vidtog någon annan sådan åtgärd med en person, och därigenom tog kontroll över personen. Straffansvaret kom också att avse handels-

⁵⁶ A.a. s. 9.

⁵⁷ A.a. s. 35.

⁵⁸ A.a. s. 25.

⁵⁹ Prop. 2003/04:111.

åtgärder som kunde förekomma när kontroll över offret redan förelåg.

I propositionen uttalades när det gällde gränsöverskridande att även om människohandel som fenomen betraktat i regel är av gränsöverskridande natur kan det naturligtvis också förekomma enskilda fall av människohandel inom ett land.⁶⁰ Som exempel angavs att människohandlare kan utnyttja en utsatt situation hos människor som kommit till Sverige under andra omständigheter än som offer för människohandel.⁶¹ En sådan reglering låg också i linje med bestämmelserna i FN-konventionen mot gränsöverskridande organiserande brottslighet och FN-protokollet om handel med människor.

Eftersom gränspassagen togs bort som människohandelsbrottets fullbordanspunkt krävdes något som skulle ersätta detta. I denna del uttalades i propositionen följande.⁶²

De internationella instrumenten kan inte rimligen förstås så att varje tillfällig, ofarlig eller missriktad kontakt med en person, om än i ett utnyttjandesyfte, skall omfattas av människohandelsbrottet. Den rimliga avgränsningen av det straffbara området måste i stället sökas i instrumentens syfte och i definitionernas konstruktion.

Förslaget blev att lyfta fram begränsningen av brottsoffrets fria vilja eller otillbörligt inflytande över dennes vilja. Det resulterade i ett krav på kontroll som fullbordanspunkt. För straffansvar för fullbordad människohandel krävdes således att åtgärden inneburit att kontroll över offret uppnåtts. I propositionen uttalas följande.⁶³

Det typiska tillvägagångssättet för människohandelns genomförande kommer till uttryck i FN-protokollets och rambeslutets definitioner, där de aktuella handelsåtgärderna – rekrytering, transport, inhysning och mottagande – räknas upp i en tänkt kronologisk följd. Definitionerna beskriver härvid i huvudsak en kedja av hanteringar, i vilken offret oftast förflyttas och rent fysiskt förs över mellan de olika länkarna i kedjan. I såväl FN-protokollet som rambeslutet ingår också kontroll över offret som ett moment i de förfaranden som beskrivs. Av definitionen av människohandel framgår vidare att det skall röra sig om vad som, i en överförd bemärkelse, kan sägas utgöra en ”överlåtelse” av offret eller av kontrollen över offret mellan olika personer.

⁶⁰ A.a. s. 48.

⁶¹ A.a. s. 48.

⁶² A.a. s. 50.

⁶³ A.a. s. 50 f.

En utvidgad kriminalisering av människohandel bör i huvudsak ta sikte på fall där gärningsmannen på något sätt tvingar eller lurar offret eller missbrukar eller drar fördel av offrets utsatthet eller sårbarhet och – i syfte att offret senare skall utnyttjas på något sätt i en situation som offret har svårt att ta sig ur – förfar på ett sätt som typiskt sett är ägnat att försätta offret i sådan situation. Det är fråga om handelsåtgärder som ingår som ett led i att åstadkomma det åsyftade utnyttjandet. En förutsättning för det efterföljande utnyttjandet är någon slags kontroll över offret. Den svenska straffbestämmelsen bör därför bygga på ett krav på att kontroll över offret uppnås eller att en sådan redan uppnådd kontroll överförs. Det bör krävas ett orsakssamband mellan åtgärden och uppkomsten av kontroll över offret. Den sålunda nödvändiga kontrollsituationen åstadkoms i människohandeln genom sådana befattningar med offret som resulterar i eller innefattar ett skapande, vidmakthållande eller en överföring av kontroll över offret. En sådan tolkning överensstämmer med själva handelsbegreppet och ligger väl i linje med de syften som bär upp FN-protokollet och rambeslutet. Det är vidare just denna kontrollsituation som gör att brottet har ett så högt straffvärde och har kommit att kallas den moderna tidens slavhandel. Ur en sådan tolkning kan också en rimlig avgränsning av det kriminaliserade området göras. Utan kravet på kontroll skulle avgränsningen av brottet bli otydligare och det kriminaliserade området svårt att överblicka. De otillbörliga medel, varmed handelsåtgärderna genomförs, är just sådana som syftar till att ta kontroll över offret och sålunda beskära offrets reella valmöjligheter. I den mån åtgärderna inte består i en överföring till annan av en redan befintlig kontroll över offret eller ett mottagande från annan av kontrollen över offret (se mer härom nedan) bör det därför vara fråga om sådana åtgärder som – direkt eller i ett senare led i människohandelskedjan – leder till att kontroll över offret uppnås. Det bör i lagtexten komma till uttryck genom ett krav på att åtgärderna innebär att kontroll över offret uppnås.

Regeringen ansåg att kravet på kontroll inte borde ställas alltför högt utan att det borde vara tillräckligt att kontrollen var av faktisk art, även om den också kunde ha sin bakgrund i en kontroll av rättslig art.⁶⁴ Regeringen uttalade vidare att den kontroll eller, med andra ord, det maktförhållande som här avsågs, också borde kunna vara av ett mer begränsat slag.⁶⁵ Det borde dock enligt regeringen krävas att offret skulle stå under ett tryck som var av allvarlig betydelse för henne eller honom och det alltså borde röra sig om

⁶⁴ A.a. s. 51.

⁶⁵ A.a. s. 51.

sådana situationer av påtagligt underläge som typiskt sett krävs för ett förverkligande av brottsplanen.⁶⁶

Bl.a. Lagrådet hade synpunkter på rekvisitet *tar kontroll*. Lagrådet pekade på att detta rekvisit var oprecist och kunde ge upphov till tillämpningsproblem. Lagrådet framförde även att det också framgick av författningskommentaren att uttrycket var avsett att täcka en mängd olikartade fall och att det bl.a. påpekades att kontrollsituationer av det aktuella slaget kunde vara av tämligen subtil art.⁶⁷ Trots de invändningar som kunde riktas mot kontrollrekvisitet ansåg Lagrådet att ett sådant rekvisit behövdes för att undvika att straffansvaret träffade fall av tillfälliga eller mera ofarliga personkontakter som inte borde vara kriminaliserade som människohandel.

Regeringen hade å sin sida i och för sig förståelse för att det föreslagna rekvisitet, som inte tidigare förekommit i straffrättslig lagstiftning, kunde ge upphov till tveksamheter. Regeringen uttalade dock följande.⁶⁸

Handel med människor är emellertid en företeelse som i de flesta fall bygger på och förutsätter att gärningsmannen kontrollerar och styr offrets agerande. Begreppet kontroll används också i FN-protokollet och rambeslutet. I rambeslutet anges vidare att det skall vara fråga om en belägenhet av sådan art att personen inte har något annat verkligt eller godtagbart val än att ge efter för det missbruk som utövas. Regeringen anser att rekvisitet "tar kontroll" är det uttryck som på bästa sätt täcker in sådana situationer och förfaranden där ett påtagligt inflytande över offrets handlande uppnåtts. Det är inte möjligt att i lagtext eller motiv precisera alla sådana tänkbara situationer och förfaranden. Regeringen anser därför att ett tolkningsutrymme måste lämnas till rättstillämpningen att i varje enskilt fall avgöra när kontrollrekvisitet skall betraktas som uppfyllt.

I propositionen klargjordes alltså att fullbordanspunkten flyttades från passerandet av en internationell gräns till tidpunkten när kontroll över offret uppnåtts.⁶⁹ Regeringen angav att den utvidgade kriminaliseringen, liksom tidigare, innebar att det för straffrättsligt ansvar för det fullbordade människohandelsbrottet inte krävdes att något utnyttjande verkligen hade ägt rum.⁷⁰ Om det visade sig att

⁶⁶ A.a. s. 51.

⁶⁷ A.a. s. 51.

⁶⁸ A.a. s. 51.

⁶⁹ A.a. s. 55.

⁷⁰ A.a. s. 54.

något utnyttjande i praktiken inte skett, t.ex. därför att offret lyckats ta sig ur situationen, borde detta alltså inte innebära att gärningen blev straffri eller straffbar endast som ett osjälvständigt brott, t.ex. försök.⁷¹ I propositionen uttalades också att människohandelsbrottet även fortsättningsvis mer borde ta sikte på angreppet på offrets frihet än på det tilltänkta utnyttjandet som sådant.⁷²

Straffskalan för brottet ändrades inte.

Människohandelsbrottet från år 2010

Den 1 juli 2010 reviderades straffbestämmelsen på nytt till nu gällande bestämmelse. Bl.a. utmönstrades det s.k. kontrollrekvisitet (se ovan). Rikskriminalpolisen, polismyndigheter och Åklagarmyndigheten hade framfört att bestämmelsen var svår att tillämpa. Kontrollrekvisitet ansågs i vissa fall ha kommit att medföra att bestämmelsen tillämpats på ett sätt som inte var effektivt, varför det ansågs behöva utgå. Såvitt avser borttagandet av kontrollrekvisitet uttalas i propositionen följande.⁷³

De farhågor om tillämpningssvårigheter som Lagrådet hade vid kontrollrekvisitets införande har besannats. I likhet med utredningen anser regeringen att förarbetsuttalandena om otillbörliga medel och kontrollrekvisitet i praktiken tar sikte på samma omständigheter. Detta har lett till tillämpningssvårigheter, särskilt i samband med utredning av misstankar om människohandel där barn varit brottsoffer. Kravet på otillbörliga medel tar sikte på det maktförhållande mellan gärningsman och offer som måste ha uppstått för att straffansvar ska komma i fråga. Kravet innebär att gärningsmannen ska bemästra offrets fria och verkliga vilja. Med kontrollrekvisitet uppställs ett krav på att gärningsmannen ska ha ett påtagligt inflytande över offrets agerande. Enligt regeringens bedömning är dessa situationer jämförbara. Redan genom kravet på användande av otillbörliga medel avgränsas således människohandelsbrottet i förhållande till tillfälliga och ofarliga kontakter med en person i ett utnyttjandesyfte. Denna omständighet talar starkt för att kontrollrekvisitet bör tas bort.

Kravet på otillbörliga medel behölls dock. I denna del uttalades i propositionen följande.⁷⁴

⁷¹ A.a. s. 54.

⁷² A.a. s. 54.

⁷³ Prop. 2009/10:152 s. 18 f.

⁷⁴ A.a. s. 15.

Människohandelsbrottet tar sikte på förfaranden där gärningsmannen bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Gärningsmannens handlande ska förmå offret att underkasta sig handelsåtgärden. Det måste alltså råda ett orsakssamband mellan de förfaranden genom vilka gärningsmannen uppnår maktförhållandet och de handelsåtgärder som vidtas. Brottet är fullbordat redan innan det åsyftade utnyttjandet realiseras. Det är med hjälp av kravet på användande av otillbörliga medel som brottsbeskrivningen avgränsas i förhållande till andra mindre allvarliga brott. Såväl FN-protokollet och EU-rambeslutet innehåller också definitioner som motsvarar de svenska rekvisiten om otillbörliga medel. Mot denna bakgrund instämmer regeringen i utredningens bedömning att kravet på att gärningsmannen ska använda något otillbörligt medel mot offret bör finnas kvar. [...] Enligt regeringens synsätt ger den nuvarande lydelsen av de otillbörliga medlen uttryck för det maktförhållande som gärningsmannen ska upprätta eller utnyttja för att förmå offret att underkasta sig handelsåtgärden. De otillbörliga medlen ska förstås på så sätt att gärningsmannen har ett inflytande över offrets handlingar vilket begränsar hans eller hennes möjligheter att påverka sin situation och att detta inflytande är otillbörligt.

Liksom tidigare krävdes för straffansvar att handelsåtgärderna genomförts genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel. Någon ändring genomfördes inte beträffande personer under arton år. För dessa uppställdes, liksom tidigare, inte något krav på otillbörliga medel.

När det gällde människohandelsbrottets fullbordanspunkt efter borttagande av kontrollrekvisitet uttalades i propositionen följande.⁷⁵

Enligt nuvarande lydelse fullbordas människohandelsbrottet när handelsåtgärden leder till kontroll över offret. Både utredningen och ett par av remissinstanserna anser att kontrollrekvisitets borttagande leder till att brottets fullbordanspunkt tidigareläggs. Regeringen anser dock att fullbordanspunkten i de flesta praktiska fall inte förändras genom att kontrollrekvisitet utmönstras. I och med att kravet på otillbörliga medel och kontrollrekvisitet i den praktiska tillämpningen ofta avsett samma faktiska handlingar torde kontrollen uppnåtts i och med genomförandet av handelsåtgärderna med användande av något otillbörligt medel.

Vid 2010 års revidering togs också den särskilda kriminaliseringen av överförande och mottagande av kontrollen över en person bort.

⁷⁵ A.a. s. 19.

3.4 De brottsbekämpande myndigheternas arbete

3.4.1 Inledning

Enligt utredningens uppdrag ska vi granska och analysera hur Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten utreder och i övrigt hanterar ärenden om människohandel.

De brottsbekämpande myndigheternas uppdrag att bekämpa människohandeln är omfattande. Uppdraget avser bl.a. att begränsa utbudet av potentiella människohandelsoffer, att hämma efterfrågan på de varor eller tjänster som offren producerar samt att lagföra de personer som har gjort sig skyldiga till människohandelsbrott. Vi har begränsat vår granskning till den sistnämnda uppdragsdelen. Nedan följer därför en beskrivning av Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens hantering av människohandelsärenden i denna kontext. En stor del av uppgifterna härom har vi fått från våra kontakter med de brottsbekämpande myndigheterna.

3.4.2 Polismyndigheten

Polismyndighetens organisation m.m.

Den 1 januari 2015 omorganiserades polisen genom att Polismyndigheten ersatte de tidigare 21 polismyndigheterna, Rikspolisstyrelsen och Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL). Polismyndigheten organiseras i sju polisregioner, åtta nationella avdelningar samt ett kansli.

De sju polisregionerna (*Region Bergslagen, Region Mitt, Region Nord, Region Stockholm, Region Syd, Region Väst och Region Öst*) har helhetsansvar för polisverksamheten inom ett angivet geografiskt område. Ansvaret omfattar bl.a. utredningsverksamhet, brottsförebyggande verksamhet och service. Arbetet i regionen leds av en regionpolischef.

Noa (tidigare Rikskriminalpolisen) och nationellt forensiskt centrum (NFC, tidigare Statens kriminaltekniska laboratorium, SKL) är exempel på nationella avdelningar i den nya organisationen.

Polisens omorganisation har medfört och kommer även att medföra ytterligare förändringar för hur polisen arbetar både nationellt, regionalt och lokalt. Den nya organisationen är dock så ny att några

fasta strukturer i arbetet mot människohandel ännu inte är helt utarbetade (oktober 2016), varför även polisens arbete mot människohandel före omorganisationen nämns översiktligt nedan.

Polisens arbete mot människohandel m.m.

Hur polisen har arbetat med människohandel och vissa andra brott innan Polismyndigheten bildades den 1 januari 2015 beskrivs både i betänkandet *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008* (SOU 2010:49) och i Polismyndighetens senaste lägesrapport om människohandel för sexuella och andra ändamål avseende år 2014.⁷⁶ Däremot är det (oktober 2016) inte helt klart hur polisens arbete i stort kommer att bedrivas framöver, men arbetet mot människohandel bedrivs enligt Polismyndigheten i dag av både Noa och de sju polisregionerna. Arbetet mot människohandel bedrivs alltså numera i huvudsak på regionnivå och ingår i en av den polisoperativa inriktningens fem delar rörande kriminella entreprenörer.⁷⁷ Övriga prioriterade delar i den polisoperativa inriktningen är individer och nätverk inom brottsaktiv inhemsk extremism samt terrorism, lokala kriminella nätverk, strategiska personer inom den myndighetsgemensamma satsningen mot grov organiserad brottslighet samt internationella brottsnätverk. I oktober 2015 fattade Polismyndigheten även ett beslut om att förstärka sin förmåga att arbeta mot människohandel, se nedan.⁷⁸

En del av de anslag som år 1999 tilldelades dåvarande Rikspolisstyrelsen i samband med kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst kom att tillföras dåvarande Rikskriminalpolisen (numera Noa). Rikskriminalpolisen var Rikspolisstyrelsens operativa del som bl.a. arbetade mot den grova och organiserade brottsligheten på nationell och internationell nivå, samordnade särskilda polisiära händelser i landet samt ansvarade för svensk polis i internationella samarbeten. Från 1 januari 2015 ingår, som ovan nämnts, denna polis-

⁷⁶ Lägesrapport 16. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Polismyndigheten Rapport 2015.

⁷⁷ *Polisoperativ inriktning mot allvarlig och organiserad brottslighet. Nationell inriktning och enhetlig prioritering under 2015–2016*. Polismyndigheten, juni 2015.

⁷⁸ Polismyndighetens beslutsprotokoll 37/15 daterat den 30 oktober 2015 *Förstärkt förmåga att bekämpa människohandel*.

styrka i Noa. Målet för avdelningen är att motverka de kriminella organisationernas möjligheter att verka i Sverige.

Anslagen bidrog till att finansiera en tjänst som nationell rapportör i frågor som rör människohandel. Detta uppdrag, som utgick från Kvinnofridspropositionen, se ovan, innebar bl.a. att rapportera till regeringen om utvecklingen av sådan handel med kvinnor och hur den kunde förebyggas och bekämpas (prop. 1997/98:55). Uppdraget upphörde formellt år 2002, men funktionen har sedan dess funnits kvar vid polisen. Inom ramen för regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål fick dåvarande Rikspolisstyrelsen ett förnyat uttryckligt mandat att vara nationell rapportör i frågor som rör människohandel.⁷⁹

I den nationella rapportörens uppdrag ingår bl.a. att samla uppgifter om omfattningen av människohandel, hur den kan förebyggas och bekämpas samt att årligen redovisa resultaten till regeringen. Polismyndigheten (tidigare Rikspolisstyrelsen) lämnar således, vilket tidigare nämnts, årligen sedan år 1999 en lägesrapport om människohandel för sexuella och andra ändamål.⁸⁰

Allmänt om Noas arbete

Operativt bedriver Noa sitt arbete genom bl.a. aktionsgrupper och samarbete med landets sju polisregioner. Noas människohandelsgrupp är placerad vid enheten för kriminalunderrättelsetjänst. Gruppen bearbetar och analyserar de tips och den information om misstankar om brott rörande människohandel som inkommer och inhämtas från hela landet. Därtill deltar gruppen i internationella polismöten inom ramen för Interpol, Europol, Östersjösamarbetet och de utlandsstationerade polissambandsmännen. Noas människohandelsgrupp fungerar också som ett stöd för polisregioner som exempelvis inte har tillräckliga resurser för att upptäcka och utreda människohandelsbrott själva. Noa kan då t.ex. biträda med spaning, förhör och analys av större mängder material. En stor del av tiden

⁷⁹ Regeringens skrivelse 2007/08:167 Åtgärd 19, prop. 2010/11:77 och regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Polismyndigheten, regeringsbeslut den 22 december 2014.

⁸⁰ Rapporterna från år 2010 finns tillgängliga på Polismyndighetens hemsida <https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Rapporter/Manniskohandel-fran-1999/>

ägnas också åt att informera om människohandel i olika sammanhang samt att besvara frågor från media.

Noas underrättelseenhet har genom bearbetning och analys av information en god bild av sådan brottslighet i Sverige, som sedan delges genom strategiska rapporter och operativa underrättelser. En del av Noas strategiska arbete består även av att bedriva generell tillsynsverksamhet över de olika samverkansområdena. Tillsynsverksamheten ska bidra till att garantera och säkerställa myndighetens brottsbekämpande verksamhet, men utgör också en del av verksamhetsutvecklingen för hela polisen.

Tillsyner m.m.

Under år 2012 genomförde dåvarande Rikspolisstyrelsen en tillsyn som förväntades ge svar på om polismyndigheterna agerade enligt regeringsuppdraget med fokus på operativt arbete präglat av strategi och uthållighet.⁸¹ Tillsynen omfattade fem polismyndigheter (Polismyndigheten i Gävleborgs län, Polismyndigheten i Skåne, Polismyndigheten i Stockholms län, Polismyndigheten i Västra Götaland och Polismyndigheten i Norrbotten) och deras förmåga att arbeta mot brottsområdena människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst under hösten 2012. Resultatet av inspektionen redovisades i Tillsynsrapport 2013:7 *Inspektion av polismyndigheters förmåga att utreda ärenden om människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst*. Inspektionsgruppen, som särskilt skulle undersöka om polismyndigheterna agerade med fokus på operativt arbete präglat av strategi och uthållighet, konstaterade att det fanns utrymme för förbättringar på området. Bl.a. underströk de vikten av att arbeta mot köp av sexuell tjänst för att upptäcka människohandel för sexuella ändamål. De betonade även vikten av att polismyndigheterna skapar sig en lägesbild av människohandel för sexuella ändamål m.m. (där internet ingår som en av källorna) och att myndigheterna avsätter resurser, tydliggör ansvar, metod och mål för verksamheten inom brottsområdet. För närmare genomgång av förbättringsområdena som konstaterats i rapporten, se nedan.

⁸¹ Ju 2008/7403/PO.

Under år 2013 initierade dåvarande Rikspolisstyrelsen även en uppföljning av rapporten för att undersöka vilka åtgärder som de dåvarande polismyndigheterna genomfört för att följa upp rekommendationerna i rapporten. Uppföljningen visade att fyra av de fem inspekterade polismyndigheterna arbetade aktivt med att förebygga och bekämpa människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst. Den femte myndigheten (Västra Götaland) hade däremot tvingats göra en omprioritering av verksamheten och tillfälligt omfördelat resurserna i syfte att bekämpa grova våldsbrott. Av de 16 polismyndigheterna som inte inspekterades hade tre av myndigheterna (Halland, Västmanland och Östergötland) själva vidtagit åtgärder för att förbättra insatserna och kunskaperna på området med anledning av rapporten.

Polismyndigheten har även i en rapport år 2015 på uppdrag från regeringen redovisat en övergripande beskrivning av den brottslighet som kan kopplas till tiggeri och utsatta EU-medborgare från andra länder som vistas i Sverige, se *Nationell lägesbild. Brottslighet med koppling till tiggeri och utsatta EU-medborgare i Sverige*. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, december 2015.⁸² I rapporten framgår att polisen bedömer att de flesta av de utsatta EU-medborgare som kommer till och befinner sig i Sverige för att tigga gör det frivilligt, utan kriminella syften och utan koppling till organiserad brottslighet. Enligt rapporten kan dock tiggeri ha en koppling till organiserad brottslighet, främst i form av människohandel, och antal anmälningar om människohandel för tiggeriändamål har ökat från 9 till 55 mellan åren 2013 och 2015. Ökningen av antalet anmälningar bedöms enligt polisen delvis bero på en faktisk ökning av brottsligheten. I rapporten konstateras det även att mörkertalet sannolikt är stort för både människohandel för tiggeriändamål och andra former av människohandel. Vidare framgår det i rapporten att anmälningsbenägenheten bland utsatta EU-medborgare bedöms vara låg, varför människohandel blir en lönsam brottslig verksamhet med relativt låga risker för gärningsmannen. Inledda förundersökningar leder enligt rapporten även sällan till åtal. För att få svar på om samtliga nödvändiga åtgärder vidtagits för att utreda brotten föreslås det i rapporten att en genomlysning av ärenden bör göras. En genomlysning skulle kunna ligga till grund

⁸² Ju2015/05593/PO.

för bl.a. att utveckla kompetenser och arbetsmetoder inom Polismyndigheten.

Polismyndigheten har som tidigare nämnts under år 2015 fattat ett särskilt inriktningsbeslut för myndigheten, vilket syftar till att förstärka förmågan att bekämpa människohandel, se avsnitt 3.7.7.⁸³ Bakgrunden till beslutet var en ökad risk för att utsatta personer kan komma att utnyttjas som offer för människohandel bl.a. för att antalet anmälningar om människohandel för tiggeriändamål hade ökat år 2015 och för att både antalet människor som sökt asyl i Sverige och antalet ensamkommande flyktingbarn ökat markant. Härefter har en delrapport rörande förhöjd förmåga att bekämpa människohandel utarbetats i juni 2016.⁸⁴ Delrapporten innehåller bl.a. en uppdaterad nulägesbild rörande polisens förmåga att bekämpa människohandel, en redovisning av genomförande av åtgärder inom uppdraget hittills och av kommande aktiviteter.

Arbetsmetoder m.m.⁸⁵

Generellt om polisens arbetsmetoder

Polisen använder i huvudsak tre arbetsmetoder för att bekämpa människohandel, dvs. 1) proaktiv utredning, 2) reaktiv utredning och 3) avbrytande och tillslagsorienterat arbete (i de fall de andra två alternativen inte är tillämpliga).

Proaktiv utredning innebär underrättelsearbete, kartläggning, telefonavlyssning, spaning och till följd därav tillslag, utredning och lagföring som initierats av polisen. Under dessa olika stadier samlar polisen in bevisning för att stödja offrens berättelser. Omfattningen av verksamheten dokumenteras och styrks, exempelvis genom spaning och telefonavlyssning. Utredningen syftar till att visa att rekvisiten för i första hand människohandel är uppfyllda. Bl.a. dokumenteras hur länge verksamheten pågått, hur många personer som utnyttjats, om någon person under arton år utnyttjats, var de utnyttjats och vilken makt gärningsmännen har över offren. Även aktörerna och

⁸³ Polismyndighetens beslutsprotokoll 37/15 daterat den 30 oktober 2015 *Förstärkt förmåga att bekämpa människohandel*.

⁸⁴ A448.367/2015.

⁸⁵ Avsnittet baserar sig i huvudsak på uppgifter från utredningens kontakter med företrädare från Polismyndigheten.

organisationen identifieras och klarläggs. Ekonomin kring de inblandade utreds och det ekonomiska utbytet av verksamheten dokumenteras. Vinningen finns ofta dokumenterad någonstans hos de inblandade på handskrivna lappar, i anteckningsböcker och i datorer. Informationen kan även fås genom muntliga uppgifter från bl.a. offren, men ibland känner offren inte till så mycket om gärningen och i andra fall vill de inte samarbeta med polisen.

Det kan uppkomma lägen då det finns anledning att överväga om en proaktiv eller delar av en proaktiv utredning ska avbrytas, t.ex. om ett offer svävar i sådan fara att ingripande måste ske, om ett brottsoffer misstänks vara under arton år och när det finns misstanke om att en gärningsman har för avsikt att lämna landet för en längre tid.

För att nå framgång i proaktiva utredningar är det viktigt att polisen har ett nära samarbete redan från start med nätverk av sambandsmän eller med Europol. Bestämmelser som reglerar gemensamma operationer är olika från land till land och olika beslut fattas på olika myndighetsnivåer och av olika aktörer i olika länder.

Reaktiva utredningar innebär en brottsofferorienterad utredning, som är initierad efter kontakt med ett brottsoffer, t.ex. genom en anmälan till polisen. Ett exempel på när en sådan utredning kan aktualiseras är när ett brottsoffer svävar i överhängande fara och det inte är försvarligt att avvakta ett ingripande i syfte att söka stödjande bevisning. Ytterligare ett exempel är om ett brottsoffer misstänks vara under arton år. De flesta anmälningar avseende människohandel för tiggeriändamål och tvångsarbete är reaktiva. I flera fall vill målsäganden snarast åka hem till sin familj och det förekommer även som nämnts att målsäganden inte vill medverka i utredningen, ofta på grund av rädsla för gärningsmannen. I vissa fall upplever inte målsäganden att han eller hon är ett brottsoffer och vill därför inte medverka i en utredning av den anledningen.

Avbrytande och tillslagsorienterade metoder initieras av polisen i fall där varken proaktiva eller reaktiva metoder är tillämpliga. Så kan vara fallet när det proaktiva alternativet av operativa skäl inte är möjligt, t.ex. när geografiska faktorer gör det omöjligt att bedriva spaning på vissa lokaler eller där det är svårt att infiltrera nätverket. Ett annat exempel är när lagstiftning eller resursbrist utesluter proaktiva metoder. Den avbrytande och tillslagsorienterade metoden kan temporärt avhjälpa situationen, men risk finns även att brotts-

ligheten endast flyttas till en annan plats. För att nå framgång med denna metod krävs ofta samarbete med andra myndigheter för att skapa så många vardagliga problem att det i realiteten blir omöjligt för gärningsmännen att fortsätta sin verksamhet på samma sätt och på samma plats. Även avbrytande och tillslagsorienterat arbete dokumenteras.

Användningen av arbetsmetoderna m.m. i praktiken

Människohandel är enligt polisen ett resurskrävande och komplicerat brott att utreda, varför människohandelsförfaranden i majoriteten av fallen i praktiken lagförs som andra brott, exempelvis som koppleri och grovt koppleri. För att utreda människohandelsbrott är det viktigt med mycket goda kunskaper om bl.a. rekvisiten i människohandelsbestämmelsen, bemötande av brottsoffer, internationellt rättsligt samarbete och samverkan mellan myndigheter m.m.

Som redovisat ovan tillämpar polisen tre olika arbetsmetoder vid arbetet mot människohandel. Proaktiva utredningar är mest framgångsrika för denna kategori av brott, s.k. spaningsbrott. I dessa fall måste polisen själv söka upp brottsligheten genom främst spaning och telefonavlyssning. Detta leder dock ofta till långa spaningsfaser och omfattande utredningar. Även i de fall där målsäganden har gjort en polisanmälan och medverkar i rättsprocessen krävs omfattande utredningar för att stötta upp målsägandens berättelse.

På senare tid har antalet fall till följd av egenanmälningar ökat, bl.a. för offer under arton år.⁸⁶ Det finns i nuläget ingen statistik på hur många anmälningar som är reaktiva (händelsestyrda) respektive ett resultat av polisens arbete (proaktiva). Enligt uppgift från Polismyndigheten anmäler dock Polismyndigheten och Migrationsverket de flesta fallen av människohandel för sexuella ändamål medan människohandel för övriga ändamål, exempelvis tiggeri och tvångsarbete, anmäls av offren själva eller annan (myndighetsperson, frivilligorganisation etc.).

Polisens utredningar syftar, som ovan nämnts, till att visa att rekvisiten för i första hand människohandel är uppfyllda. Tillsätt-

⁸⁶ Se bl.a. Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm.

ande och bedrivande av utredningar av människohandelsbrott är enligt Polismyndigheten därför ofta en resursfråga. Antalet människohandelsoffer som uppdagas i Sverige beror därför enligt Polismyndigheten till stor del på vilka resurser som polisen lägger ned på att uppdaga denna brottslighet, hur mycket tips som kommer in till polisen samt på den kompetens som finns inom polisorganisationen.⁸⁷

Polisens ekonomiska kartläggningar av bl.a. gärningsmannens ekonomi och transaktioner är ofta viktiga för att utredningarna av människohandelsbrott ska bli framgångsrika. Gärningsmännen bygger nämligen ofta upp infrastrukturer och rekryterar personer som kan leverera offer för exploatering, vilket i slutändan ska generera vinster. Gärningsmännen kan ha en livsstil med vidlyftiga inköp som t.ex. bilar i kombination med låga legala inkomster. Tillgångar spåras, identifieras och säkras genom begäran om interimistisk kvarstad som sedan verkställs av kronofogdemyndigheten. Genom internationell rättshjälp (som dock endast kan begäras av åklagare) kan samma resultat uppnås med tillgångar i såväl fast som lös egendom i ursprungslandet och andra länder som kan vara aktuella i ett ärende. I aktuella situationer beivras även ibland andra brott, exempelvis bokförings- och skattebrott. Det är därför betydelsefullt att polis och åklagare med kompetens i ekonomiska brottsutredningar är inkopplade i utredningen av ett människohandelsärende från början.

Hur utredningar bedrivs och prioriteras liksom hur det preventiva arbetet bör genomföras (exempelvis arbete utifrån förbudet mot köp av sexuella tjänster i 6 kap. 11 § BrB) synes variera något både över tiden och inom de olika områdena, se Polismyndighetens (tidigare Rikspolisstyrelsens) lägesrapporter.⁸⁸ Vår utredningstid har dock, utöver vad som nämnts ovan, inte medgett någon närmare kartläggning av variationerna. Enligt vår bedömning har förmodligen även värdet av en sådan kartläggning endast en begränsad betydelse eftersom polisen sedan 1 januari 2015 har en ny organisation och människohandel numera även är ett prioriterat område

⁸⁷ Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16.

⁸⁸ Lägesrapporterna från år 2010 finns tillgängliga på Polismyndighetens hemsida <https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Rapporter/Manniskohandel-fran-1999/>

i den polisoperativa inriktningen mot allvarlig och organiserad brottslighet.⁸⁹

Bemötande, information, stöd och skydd är centrala delar i polisens brottsofferarbete. Enligt Polismyndigheten (och Åklagarmyndigheten, se avsnitt 3.4.3) skiljer sig offer för människohandel från andra målsäganden på flera sätt, vilket måste beaktas vid bl.a. bemötande av brottsoffer i utredningsstadiet och senare i rättsprocessen.⁹⁰ Målsägande i människohandelsärenden är vanligtvis mycket utsatta personer, vilket påverkar åklagarnas arbetssätt vid utredningar, domstolsförfaranden m.m. Vanligtvis är målsägandena arton år eller äldre, men det är inte ovanligt med målsäganden som är yngre än arton år. Relationen mellan målsägande och den misstänkta varierar. I vissa ärenden ingår målsäganden och den misstänkte i samma familj, men i de flesta fall är det en spridning mellan annan släktskap och övriga kontakter, exempelvis kontakt via internet, genom bekanta och vid krogbesök. När det gäller målsägandenas medborgarskap synes det vara en relativ jämn fördelning mellan gruppen inom EU och gruppen utom EU. Svenskt medborgarskap förekommer undantagsvis. Det är vanligare med kvinnliga målsägande än manliga, men även manliga målsägande förekommer. Sedan år 1999 har alla kända offer för människohandel för sexuella ändamål i Sverige varit flickor och kvinnor i åldrarna 13–45 år. I de fall där män eller pojkar fallit offer för människohandel i Sverige har det handlat om utnyttjande för andra ändamål än sexuella t.ex. stöldverksamhet, tiggeri och tvångsarbete. Målsäganden i människohandelsärenden saknar ofta en stark självkänsla och i många fall har gärningsmännen även valt ut dem just för att de är osjälvständiga, sårbara och inte fullt ut inser sitt människovärde. I vissa fall handlar det även om kulturellt betingade strukturer. Människohandelsärenden har dock även vissa liknande drag som kvinnofridskränkingsärenden i form av relationsförhållanden och normaliseringsprocesser. Denna problematik belyses exempelvis i Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 september 2012 i mål B 1689-12, se praxisgenomgången i bilaga 6.

⁸⁹ Polismyndighetens beslutsprotokoll 37/15 daterat den 30 oktober 2015 *Förstärkt förmåga att bekämpa människohandel*.

⁹⁰ Framställningen i detta avsnitt baseras (förutom på information från Polismyndigheten) bl.a. på rapporten *Människohandel. Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012–2013*. Tillsynsrapport 2015:2, Utvecklingscentrum Göteborg, maj 2015.

Enligt Polismyndigheten har offer för människohandel ofta även ett bristande förtroende för myndigheter och är ovilliga att låta sig intervjuas av polisen eller vittna mot sina förövare. De kan dessutom sakna tilltro till de tolkar som finns tillgängliga, eftersom dessa kan ha samma bakgrund som offret eller komma från samma plats, etniska grupp eller land. Detta gör att offret kan känna oro för sin personliga säkerhet och för att kränkande och känslig information kan spridas i deras hemländer eller bland landsmän i destinationslandet. De kan vidare enligt Polismyndigheten även känna rädsla för repressalier från förövarna, skam och skuld när de tvingas berätta om exempelvis allvarliga och förnedrande sexuella övergrepp som sexköpande män och ofta gärningsmän utsatt dem för, ofta under en längre tid. Det är således viktigt att offer bemöts på lämpligt sätt och att de även får det stöd de behöver.

Ett exempel på stödåtgärd är att förundersökningsledare i vissa fall kan ansöka om tillfälliga uppehållstillstånd för utlänningar som är bevispersoner (dvs. både målsäganden och vittnen) när det är befogat med hänsyn till att en förundersökning eller huvudförhandling i brottmål behöver genomföras eller om utlänningen vill ha betänketid för att återhämta sig och för att kunna ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna (5 kap. 15 § UtIL).⁹¹

Enligt Migrationsverket har totalt 50 tidsbegränsade uppehållstillstånd för bevispersoner beviljats under år 2015 (varav 29 stycken avsåg människohandelsförfaranden) och under år 2014 64 stycken (varav 48 stycken avsåg människohandelsförfaranden).⁹² Av det totala antalet tidsbegränsade uppehållstillstånd som beviljats år 2015 avsåg 12 stycken tillstånd för betänketid i 30 dagar. För år 2014 var motsvarande siffra 22 stycken. Endast ett fåtal av dessa avsåg tidsbegränsade uppehållstillstånd som beviljats för minderåriga. Migrationsverket, som inte gör någon prövning i sak, synes bevilja alla ansökningar om uppehållstillstånd som avses här.

⁹¹ Se närmare om tillfälliga uppehållstillstånd i bl.a. prop. 2006/07:53 s. 16 (jfr GRETA:s uppmaning om säkerställande att samtliga offer för misstänkt människohandel kan erhålla betänketid för att ta ställning till om han eller hon vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna, se Report 2014 (11) *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden.*).

⁹² Årsredovisning 2014 Migrationsverket och Årsredovisning 2015 Migrationsverket.

Att förundersökningsledare sällan ansöker om tidsbegränsat uppehållstillstånd i form av 30 dagars reflektionsperiod beror enligt Polismyndigheten främst på taktiska och operativa omständigheter, dvs. förmodligen på en kombination av bristande kunskap om syftet med reflektionsperioden och praktiska svårigheter när polisen gör tillslag som resulterar i att misstänkta personer häktas.⁹³ Enligt myndigheten ansöker förundersökningsledare i stället direkt om tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader i de fall offret går med på att medverka i brottsutredningen.

I sammanhanget kan dock nämnas att Åklagarmyndigheten i en av sina rapporter konstaterar att det i majoriteten av människohandelsärendena som avsågs i rapporten (vilket i och för sig inte är samma år som Migrationsverkets statistik som vi refererar till ovan) inte är aktuellt med att ansöka om tillfälliga uppehållstillstånd.⁹⁴ Granskningsrapporten lämnar emellertid inget svar till varför så är fallet och enligt uppgift från Åklagarmyndigheten måste svar på denna fråga sökas hos förundersökningsledaren i varje enskilt ärende. Det kan dock enligt Åklagarmyndigheten vara frågan om att målsäganden inte vill medverka, inte kunnat identifieras, inte vill ha ett tillfälligt uppehållstillstånd eller har lämnat landet. Anledningar kan således vara flera.

Offer för människohandelsbrott har även rätt till målsägandebiträde och stödperson under rättsprocessen enligt lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 20 kap. 15 § rättegångsbalken (RB). Något motsvarande lagstadgat stöd finns dock inte för vittnen, vilket medför att dessa i vissa fall inte rätt till motsvarande stöd (jfr ideella vittnesstöd). Målsägande är den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmad eller lidit skada, se 20 kap. 8 § RB. Fråga om exempelvis en person som sålt sexuella tjänster är målsägande eller vittne i ett kopplerimål måste således prövas i varje enskilt fall.

Inom *personsäkerhetsarbetet* har särskild fokus inom polisen de senaste åren legat på att säkerställa rutiner och arbetsmetoder så att brottsutsatta ska känna sig trygga. EU antog i oktober 2012 ett direktiv om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättig-

⁹³ s. 31 f. Rikspolisstyrelsens Tillsynsrapport 2013:7 *Inspektion av polismyndigheternas förmåga att utreda ärenden om människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst*.

⁹⁴ *Människohandel. Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012–2013*. Tillsynsrapport 2015:2, Utvecklingscentrum Göteborg, maj 2015 (ÅM-A 2014/0370).

heter och för stöd till och skydd av dem.⁹⁵ Direktivet är implementerat i svensk rätt, bl.a. genom ändringar i ändringar i förundersökningskungörelsen (1947:948) vilka trädde i kraft den 1 november 2015. Ändringarna innebär bl.a. att polisen så snart som möjligt ska göra en individuell skyddsbedömning för att fastställa en målsägandes behov av särskilda skyddsåtgärder under förundersökningen och rättegången. Vid bedömningen ska hänsyn särskilt tas till brottets allvar och målsägandens personliga förhållanden. En målsägande som är under arton år ska alltid anses ha ett särskilt skyddsbehov. Med anledning av direktivet uppdaterade polisen bl.a. den skriftliga informationen som skickas till målsäganden. Polismyndigheten preciserade även den information som målsäganden har rätt till vad gäller bl.a. om en frihetsberövad släpps fri, skyddsåtgärder och den fortsatta processen.

Säkerhetsfrågor liksom risken för repressalier mot offren och deras anhöriga är utmärkande för människohandelsärenden. Samarbete med polisen medför alltid en potentiell risk för dem som har fallit offer för människohandel och eventuellt även för deras anhöriga. Säkerhetsfrågan är Polismyndighetens ansvar och myndigheten ska kontinuerligt göra riskbedömningar av offrens och deras anhörigas säkerhet och trygghet. Myndigheten har även en skyldighet att informera offren om alla risker som hänger ihop med eventuella beslut i rättsprocessen och att offren får information om den hjälp som finns tillgänglig för dem och hur de kan komma i kontakt med lämpliga instanser.

Polisen arbetar kontinuerligt med att förbättra bemötandet av brottsoffer. Bl.a. ingår brottsofferfrågor som en röd tråd i polisens grundutbildning och även i en rad vidareutbildningar. Sedan år 2010 finns det nationella riktlinjer om beslut om adekvata stöd- och skyddsåtgärder gällande brottsoffer. Noa har det övergripande strategiska ansvaret för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten. Processen för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten ska leda till reella bedömningar av den faktiska hotbilden, och leda till konkreta åtgärder med syfte att undvika framtida utsatthet. Under år 2015–2016 tog Polismyndigheten fram gemen-

⁹⁵ Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF.

samma riktlinjer för brottsoffer- och personsäkerhetsfrågor.⁹⁶ I arbetet med brottsoffer och personsäkerhet betonas vikten av det första mötet med brottsoffret. Vidare framgår att alla polisanställda har ett ansvar och ska ha grundläggande kunskaper i hur brottsoffer ska bemötas och vilka rättigheter de har.

Malmö Högskola har på uppdrag av Rikspolisstyrelsen år 2011 utvärderat hur arbetet med riskanalyser vid hot och våld fungerat i polisverksamheten. Uppdraget resulterade i fyra delrapporter och en slutrapport som publicerades åren 2012–2014.⁹⁷ Utvärderingen visar på vissa brister i hur polisen arbetar med riskanalys inom brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten, bl.a. att all nödvändig information inte finns tillgänglig för polisen, utbildningen av riskbedömare måste bli bättre, främst i ”människokunskap” och sambandet mellan bedömning och rekommendation om åtgärder måste bli bättre.

En arbetsgrupp har fått i uppdrag att under hösten år 2015 omhänderta synpunkter. Detta arbete har resulterat i 40 rekommendationer om hur polisen ska utveckla sitt arbete med riskbedömningar vid våld. Rekommendationer omfattar bl.a. utbildning, it-utveckling, arbetsprocesser, utvärdering, uppföljning. Arbetsgruppen uppskattar att 80 procent av alla polisiära riskbedömningar som genomförs vid hot om våld är vid brott i nära relationer. Rekommendationer från arbetsgruppen ska implementeras och en strategi ska tas fram. Strategin kommer att omfatta hela brottsoffer- och personsäkerhetsprocessen där riskbedömningar är en central del.

Den ökande rörligheten inom EU och Schengenområdet medför även att de brottsbekämpande myndigheterna måste ha *förmåga och metoder att arbeta gränsöverskridande*, gärna redan i ett tidigt utredningsskede. De områden som främst är aktuella för internationellt samarbete är 1) begäran om utlämning eller överlämnande

⁹⁶ *Polismyndighetens riktlinjer för brottsoffer och personsäkerhetsverksamheten*. PM 2016:10.

⁹⁷ Riskanalys i polisverksamhet – Utvärdering av polisens arbete med riskanalys för våld på individnivå: Skånemodellen och Check10+ (Malmö Högskola 2012), Riskanalys i polisverksamhet – Utvärdering av riskanalys för våld på individnivå: Check-10(+) (Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion Rapport 2014:5), Skånemodellen – Beskrivning av utvärdering av ett nytt verktyg för polisiär bedömning av risk för upprepat hot och våld på individnivå (Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion Rapport 2014:4), Utvärdering av SARA:SV – Uppsalapolisens arbete med riskbedömningar för upprepade brott i nära relationer (Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion Rapport 2014:6) och Riskanalys i polisverksamhet – fungerar det? – slutrapport från ett utvärderingsprojekt (Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion Rapport 2014:7).

enligt en europeisk arresteringsorder, 2) begäran om rättslig hjälp i brottmål för hjälp med t.ex. förhör, husrannsakan, beslag och telefonavlyssning och 3) operativt stöd, t.ex. i form av spaning och underrättelseverksamhet mellan brottsbekämpande myndigheter som inte ingår i en formell rättshjälpsbegäran.

Vid människohandelsärenden samarbetar Polismyndigheten även med andra myndigheter. Bl.a. ingår Polismyndigheten i det operativa nätverket Nationellt metodstödsteam (NMT) som leds av Länsstyrelsen i Stockholm. NMT, som består av myndigheter som arbetar mot prostitution och människohandel, ska fungera som en strategisk resurs för att utveckla och effektivisera samverkan i arbetet mot människohandel. Samverkan fokuserar särskilt på att stödja arbetet i de län och regioner som i dagsläget har begränsad erfarenhet av arbetet mot prostitution och människohandel. NMT erbjuder operativt metodstöd till kommuner, myndigheter och frivilligorganisationer i människohandelsärenden.

I Stockholm, Göteborg och Malmö samarbetar polisen vidare exempelvis regelbundet med både socialtjänstens prostitutionsgrupper och KAST (Köpare Av Sexuella Tjänster), men även med olika delar av vården (bl.a. missbruksenheterna). Det gäller såväl förmedling av stöd och hjälp till prostituerade i gatuprostitutionen som samarbete för att hjälpa målsägande i människohandels- och koppleriärenden. I samband med att polisen förhör misstänkta sexköpare erbjuds de hjälp att komma i kontakt med KAST.

I samarbete med bl.a. socialtjänstens prostitutionsgrupper arbetar polisen även förebyggande mot prostitutionen i form av informationsinsatser, även om omfattningen av denna verksamhet synes variera över tid. Det rör sig om information riktad till aktörerna i gatuprostitutionen och till vissa yrkesgrupper som mer ofta kommer i kontakt med prostitution, t.ex. taxichaufförer och hotellpersonal. I sammanhanget kan även nämnas att polisen tillsammans med Länsstyrelsen i Stockholm har tagit fram ett utbildningsmaterial riktat mot hotell- och taxinäringen år 2015. Polisen informerar även mer allmänt på skolor och på arbetsplatser. I syfte att motverka att utländsk arbetskraft utnyttjas på ett otillbörligt sätt genom orimliga arbetsvillkor, utebliven lön, under hot och slavliknande förhållanden fortsatte polisen under våren 2014 sitt sam-

arbete med bl.a. Migrationsverket, Skatteverket och Arbetsmiljöverket.⁹⁸ Samarbetet ledde bl.a. fram till att de riktlinjer som Migrationsverket tidigare tagit fram för företag som erbjuder anställning till bärplockare från tredje land även tillämpas inom andra branscher såsom städ- och restaurangbranscherna.⁹⁹ Även Länsstyrelsen i Stockholm var en del av detta samarbete och Länsstyrelsen tog även enligt uppgift över ansvaret för denna arbetsgrupp från Migrationsverket 2016.

Alla anställda inom Polismyndigheten som arbetar med människohandel ska genomgå en interaktiv utbildning om människohandel, men utbildningen är tillgänglig för samtliga polisanställda på myndighetens intranät. Utbildningen syftar främst till att öka kunskapen om i vilka situationer människohandel kan förekomma och hur en sådan kriminalitet kan upptäckas och beivras. Sedan år 2009 finns det även utbildning för kriminalunderrättelsetjänsten som bl.a. innehåller kvalificerad internetspaning i syfte att lokalisera var eventuella offer för människohandel för sexuella ändamål annonserades ut till försäljning vilket ger förutsättningar för en strukturerad internetspaning på området. Kursen, som är på en vecka, genomförs på Polishögskolan en till två gånger per år. Kursen ger bl.a. kunskaper om dokumentation av underrättelser och bevis-säkring, social computing (chatt, sociala nätverk, online-spel m.m.) samt säkerhet och sekretess kring uppkoppling och informationshantering. Sedan år 2010 finns det även 1–2 ggr årligen en vidareutbildning om människohandel för förundersökningsledare och utredare. Kursen erbjuds i samarbete med Polishögskolan och Uppsala universitet (4,5 hp) och brukar ha 25–30 deltagare. Kursen är uppdelad på två kurstillfällen, där bl.a. grundläggande förståelse och fördjupad kunskap om lagstiftning, rättstillämpning och metoder behandlas.

⁹⁸ Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16.

⁹⁹ Migrationsverkets beslut VCI 2011:7 och SI-3:2015 (som ersatte VCI BBM 6/2012).

Polisens egna reflektioner kring förbättringsområden vid myndighetens hantering av människohandelsärenden m.m.

Rikspolisstyrelsens Tillsynsrapport 2013:7 *Inspektion av polismyndigheternas förmåga att utreda ärenden om människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst* pekade, som nämnts ovan, på flera utvecklingsområden. I rapporten konstaterades bl.a. att arbetet mot människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst organiseras, prioriteras och regleras på olika vis inom de inspekterade myndigheterna vilket får till följd att verksamheten och resultaten varierar avsevärt mellan myndigheterna. Inspektionsgruppen identifierade vissa förbättringsområden och konstaterade särskilt att de dåvarande polismyndigheterna borde

- *förbättra den strategiska styrningen* genom att tydliggöra ansvar, resurs och mål för verksamheten inom de inspekterade brottsområdena.
- *förbättra underrättelsearbetet* genom att dels skapa förutsättningar för en strukturerad internetspaning där polismyndigheten tagit beslut om vem eller vilka som är behöriga att under sin arbetstid besöka de aktuella internetsajterna, dels överväga att genomföra riktad information till hotell, taxi och restaurangnäringen i syfte att öka inflödet av information.
- *överväga att skapa en specialistkompetens* för handläggning av människohandel för sexuella ändamål och beakta möjligheten till regelbunden handledning för den personal som arbetar mot brottsområdet för att förebygga uppgivenhet och utbrändhet.
- *förbättra sina arbetsmetoder* genom att planera och genomföra regelbundna kortare spanings- och utredningsinsatser i syfte att arbeta mot den dolda prostitutionen och rapportera köp av sexuell tjänst. Hela kedjan av kriminella aktörer (sexköpare, hallickar och människohandlare) bör angripas.
- *öka medvetenheten för brottsområdet* genom att tid avsätts för att all yttre personal ska genomgå den interaktiva utbildningen som dåvarande Rikspolisstyrelsen tagit fram.

- *skapa upparbetade samverkansformer med Migrationsverkets personal* på boende och förläggningar i syfte att inhämta under rättelseinformation om människohandel för sexuella ändamål, koppleri och köp av sexuell tjänst.

Polismyndigheten har även i andra rapporter, exempelvis myndighetens senaste lägesrapport som avser år 2014¹⁰⁰ lyft fram vissa förslagsåtgärder för arbetet mot människohandel, bl.a.

- genomförande av *regelbundna metod- och kompetensutvecklande åtgärder* inom samtliga rättsvårdande myndigheter, inklusive domare och nämndemän, som kommer i kontakt med frågor som rör människohandel,
- ökat *skydd och stöd till alla offer* för människohandel, särskilt dem med särskilda behov,
- *stärkt samverkan mellan rättsväsendet och frivilligorganisationerna* för att få en ökad kunskap om offrens situation, bakgrund och behov av åtgärder samt skydd och stöd för att stärka rättsväsendets handläggning av människohandelsfall,
- *könsuppdelad statistik* för att myndigheter och frivilligorganisationer på bästa sätt ska kunna tillvarata de olika behov av stöd och hjälp som offer för människohandel har,
- *angripande av hela kedjan av kriminella aktörer* vid utredningar av människohandel, dvs. sexköpare, hallickar och människohandlare,
- *införande av ett heltäckande brottsofferstöd* och skydd avseende personer som misstänks vara offer för människohandel oavsett ändamål (även i fall där en förundersökning inte har inletts).

Med anledning av redovisade förslag på åtgärder och att människohandel är ett prioriterat område i den polisoperativa inriktningen mot allvarlig och organiserad brottslighet beslutade, som ovan nämnts, Polismyndigheten den 30 oktober 2015 i Beslutsprotokoll 37/15 att samordna myndighetens ambitionshöjning på området.

¹⁰⁰ Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16.

Arbetet ska presenteras genom framtagandet av en lägesrapport senast 1 juni 2016 och en slutrapport senast 21 december 2016. Arbetets mål är beskrivna i protokollet och innebär bl.a. att

- arbetet mot människohandel ska *organiseras* på det sättet att det i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd ska finnas en särskild grupp som har förmåga att bekämpa alla former av människohandel samt därtill relaterad brottslighet som koppleri, köp av sexuell tjänst, ocker m.m. Övriga polisregioner ska bekämpa människohandel m.m. med stöd av samtliga enheter på Noa.
- *polisens uppdrag* förtydligas på så sätt att polisen utöver att kontinuerligt följa upp och sammanställa nationella lägesbilder rörande människohandel och därtill relaterad brottslighet även ska följa upp prostitutionens utveckling och utbredning på internet, bl.a. för att ingripa där prostitutionsverksamheten är organiserad. Hela kedjan av kriminella aktörer måste angripas i arbetet mot människohandel för sexuella ändamål (dvs. sexköpare, hallickar och människohandlare), varför samma personal lämpligen bör utreda brotten människohandel för sexuella ändamål, koppleri och köp av sexuell tjänst (inklusive eventuella försvärande omständigheter). Motsvarande gäller exempelvis människohandel för tvångsarbete och brott som begås när privatpersoner köper tjänster av personer utsatta för tvångsarbete.
- *kompetensen* hos samtliga medarbetare inom polisen som deltar i arbetet med att bekämpa människohandel och prostitution ska höjas genom att medarbetarna genomgår den interaktiva utbildningen om människohandel som finns på polisens intranät. Härutöver ska kompetensen hos förundersökningsledare och utredare höjas i syfte att producera förundersökningar av hög kvalitet och öka lagföringen på området.
- en *metodhandbok* ska tas fram under år 2016 för arbete mot människohandel, bl.a. med fokus på arbete mot människohandel med barn. Under år 2016 ska även en *genomlysning av de ärenden* om människohandel som lades ned år 2015 göras för att få svar på om samtliga nödvändiga åtgärder vidtagits för att utreda brotten. Under år 2016 ska även *inhämtningen av data och statistik* på området människohandel och därtill relaterad brottslighet förbättras för att bl.a. utgöra underlag till utarbetade av rele-

vanta förslag på hur människohandel bäst förebyggs och bekämpas. Vidare ska det *nationella brottsoffer- och personsäkerhetsarbetet utvecklas* i syfte att ge ett anpassat stöd till personer utsatta för människohandel och för att förbättra rutinerna kring hot- och riskbedömningar av dessa offer.

- samverkan ska ske bl.a. genom att det ska finnas kontaktpersoner i samtliga polisregioner och på den nationella nivån inom området människohandel. Samverkan ska även ske genom att polisen för dialog med civilsamhället och medverkar i samhällsdebatten rörande människohandel för att få ökad kunskap om offrens situation, bakgrund och behov m.m.

3.4.3 Åklagarmyndigheten

Åklagarmyndighetens organisation m.m.

Förundersökningar avseende människohandelsbrott ska ledas av åklagare, medan vissa andra förundersökningar där saken anses vara av enkel beskaffenhet (exempelvis köp av sexuell tjänst) som huvudregel ska ledas av Polismyndigheten.¹⁰¹ Ett undantag från denna regel är förundersökningar avseende brott som innefattar en sexuell handling mot någon som är under arton år. Sådana förundersökningar ska alltid ledas av åklagare.¹⁰²

Det krävs, som tidigare nämnts, ofta stora spaningsinsatser från polisens sida i människohandelsärenden. Detta medför i praktiken att även utredningar som leds av åklagare i vissa fall kan begränsas av vilka resurser polisen har till sitt förfogande. Exempelvis kan begränsningar behöva göras när det gäller hur många sexköpsbrott som kan utredas.

Den operativa åklagarverksamheten utövas i sju geografiska åklagarområden (*Åklagarområde Stockholm, Åklagarområde Väst, Åklagarområde Syd, Åklagarområde Öst, Åklagarområde Bergslagen, Åklagarområde Mitt och Åklagarområde Nord*) och en nationell åklagaravdelning. Åklagarområdena består av 32 allmänna kammare. Natio-

¹⁰¹ 4 § Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål, ÅFS 2005:9.

¹⁰² 6 § Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål, ÅFS 2005:9.

nella åklagaravdelningen består av de riksenheter som har ett nationellt ansvar (en för bekämpning av korruption, en som handlägger miljö- och arbetsmiljömål och en för säkerhets- och terrorismål) och Internationella åklagarkammaren Stockholm. Myndigheten har dessutom ytterligare två internationella åklagarkammare, Göteborg och Malmö, som ingår i Åklagarområdet Väst respektive Åklagarområdet Syd. Särskilda åklagarkammaren (tidigare Riksenheten för polis-mål) är direkt underställd riksåklagaren och handlägger misstankar om brott av bland annat poliser, åklagare och domare. Åklagarmyndigheten har vidare tre utvecklingscentrum som har i uppgift att bedriva metod- och rättsutveckling inom olika brottsområden. De utövar också rättslig uppföljning och tillsyn och ansvarar bland annat för att bevaka rättsutvecklingen inom olika ämnesområden såsom människohandel och sexualbrott.

Vid de internationella åklagarkammarna handläggs bl.a. människohandelsärenden som för sin handläggning kan antas kräva särskilda arbetsmetoder och/eller ett mer omfattande internationellt samarbete och som gäller 1) organiserad gränsöverskridande brottslighet, 2) gränsöverskridande brottslighet eller 3) sådan organiserad brottslighet som utreds efter beslut av Operativa rådet vid Polismyndigheten.¹⁰³ Med *organiserad brottslighet* avses att flera personer (enligt Polismyndigheten minst tre) samverkar i allvarlig brottslighet. Med *gränsöverskridande brottslighet* avses brottslighet där utredningen kräver samverkan och/eller samordning med utländska myndigheter eller som i övrigt omfattar andra länder. Övriga människohandelsärenden och exempelvis brott relaterade till prostitution som inte har samband med sådan människohandel som ska utredas av de internationella åklagarkammarna handläggs av de allmänna åklagarkammarna.

Utan hinder av Åklagarmyndighetens föreskrifter om indelningen av den operativa verksamheten ÅFS 2014:4 får de områdeschefer som berörs som huvudregel komma överens om att fördela enskilda ärenden på annat sätt än vad som följer av dem.¹⁰⁴

¹⁰³ Åklagarmyndighetens föreskrifter om indelningen av den operativa verksamheten, ÅFS 2014:4. Författningen trädde i kraft den 1 oktober 2014 då ÅFS 2005:5 upphörde att gälla.

¹⁰⁴ 2 § Åklagarmyndighetens föreskrifter om indelningen av den operativa verksamheten, ÅFS 2014:4.

Åklagarnas arbete mot människohandel m.m.

I likhet med polisen, se ovan, fick även Åklagarmyndigheten i regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål uppdrag att förstärka insatserna mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål.¹⁰⁵ Åklagarmyndigheten redovisade uppdraget slutligt genom *Slutredovisning av regeringsuppdraget till Åklagarmyndigheten att förstärka insatserna och människohandel för sexuella ändamål*. Utvecklingscentrum Göteborg, februari 2011 (ÅM-A-2008/1343).

Regeringsuppdraget har bl.a. inneburit att Åklagarmyndigheten har förstärkt de tre internationella åklagarkamrarna med sammanlagt fyra tjänster, avsedda för människohandel för sexuella ändamål. Syftet med förstärkningen var att kunna svara upp mot den ärendetillströmning som polisens förstärkning förväntades ge. Dessa åklagare är fortfarande anställda vid de internationella åklagarkamrarna. Erfarenheten av förstärkningen är enligt uppgift god. Härutöver innebar uppdraget att en omfattande kompetensutveckling ägde rum. Åklagare som arbetar med eller har erfarenhet av människohandel fick gå en vidareutbildning. För åklagare utan erfarenhet av människohandel genomfördes en basutbildning. Vidareutbildningen genomfördes tillsammans med dåvarande Rikspolisstyrelsen. Åklagarmyndigheten färdigställde även i december år 2008 en rättslig promemoria om människohandel och koppleri, vars syfte var att verka för mer effektiva utredningsmetoder och ett enhetligt synsätt beträffande förundersökningens bedrivande.¹⁰⁶ Utredningsmetoderna kring brottet människohandel har dessutom varit i fokus vid de ovan beskrivna myndighetsgemensamma vidareutbildningarna, där polis och åklagare utbytte erfarenheter samt diskuterade handlägningsfrågor. Satsningen under 2008–2010 medförde en ökning av inkomna, avslutade och lagförda brottsmisstankar för brotten människohandel, koppleri, grovt koppleri, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. Enligt nämnd slutredovisning ansåg Åklagarmyndigheten således ha uppnått regeringens mål om mer effektiv lagföring.

¹⁰⁵ Regeringens skrivelse 2007/08:167, Åtgärd 18.

¹⁰⁶ RättsPM 2008:11 (numera upphävd).

Härefter har Åklagarmyndigheten genomfört ett projekt om ökad lagföring av ärenden som rör människohandel. Projektet syftade till att undersöka i vilken mån åtal för människohandel bifallits eller ogillats, och vid ogillande domar, om det gick att se gemensamma förklaringar och dra slutsatser om framgångsfaktorerna för bifall och skäl till ogillande. Projektet har delredovisats genom rapporten *Människohandel – delredovisning av ett projekt, Domar 2009–2012*, Internationella åklagarkammaren i Göteborg, oktober 2013 (ÅM-A 2013/1731). I rapporten framgår bl.a. att få åtal för människohandel leder till fällande dom för detta brott, trots att lagstiftaren genom lagändringen år 2010 försökte att underlätta för fällande domar på området för människohandel. Vidare framgår att åtal i sådana mål i stor utsträckning kommit att, i stället för människohandel, bedömas som koppleri/grovt koppleri. I rapporten beskrivs även svårigheterna att utreda och lagföra denna typ av brott, samtidigt som det framhålls att det finns tecken som tyder på att vissa faktorer i mål om människohandel har en avgörande betydelse för utgången i målen. Dessa faktorer är enligt rapporten bl.a. målsägandens trovärdighet, målsägandens speciella förhållande till gärningsmannen, hur domstolarna väljer att se till vilken kontroll/maktutövning gärningsmannen haft över offret och vilken insikt gärningsmannen haft i offrets utsatta position. För att åklagaren ska ha framgång i rätten är det därför enligt rapporten viktigt att polisens tillslag sker i snar anslutning till brottet, att målsägandena får adekvat stöttning av målsägandebiträde, polis och sociala myndigheter samt att utredningen lägger ett starkt fokus på att finna stödbevisning för målsägandenas uppgifter genom spaning, förhör av polismän och andra iakttagelser vid ingripandesituationen, platsundersökningar m.m. Projektet kom av olika skäl aldrig att slutredovisas.

Vidare har Åklagarmyndigheten i en rapport som färdigställdes i maj 2015 genomfört en tillsyn av människohandelsärenden avseende åren 2012 och 2013, se *Människohandel. Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012–2013*. Tillsynsrapport 2015:2, Utvecklingscentrum Göteborg, maj 2015 (ÅM-A 2014/0370). Syftet med granskningen var att uppmärksamma eventuella brister, säkerställa enhetlighet i handläggningen och att identifiera framgångsfaktorer för att öka lagföringen. Rapporten, i vilken det åter konstaterades att endast få åtal för människohandel

leder till fällande domar, ger en bild av hur åklagarna utreder människohandelsbrott samtidigt som den belyser några aspekter som är utmärkande för människohandelsbrott. Även om rapporten i sig är begränsad till att belysa förhållanden som rör åren 2012–2013 återger den, enligt de kontakter vi haft med olika åklagare, förhållanden som även råder i dag.¹⁰⁷ De förbättringsområden som konstaterades i rapporten synes också fortfarande vara aktuella och redovisas nedan.

Arbetsmetoder m.m.¹⁰⁸

Polisanmälningar om människohandel görs antingen av polisen själv (som ett resultat av polisens underrättelse- och spaningsverksamhet), av målsäganden eller av någon utomstående (exempelvis Migrationsverket).

I vissa fall där människohandel misstänks men där det är svårt och alltför resurskrävande att få fram tillräcklig bevisning för åtal, exempelvis i bärplockarbranschen, fokuserar inte sällan de brottsbekämpande myndigheterna i stället på att komma åt verksamheten genom utredning och åtal för exempelvis bokförings- och skattebrott.

De internationella åklagarkamrarna och de allmänna åklagarkamrarna handlägger i praktiken ungefär lika många människohandelsärenden. Dokumenterade samråd mellan de internationella och allmänna åklagarkamrarna om var ärendena ska handläggas synes dock vara sällsynta. Åtal i mål som rör människohandel väcks däremot i fler fall av åklagare vid internationell åklagarkammare. Tio av tolv åtal under åren 2010–2015 väcktes av åklagare vid en internationell åklagarkammare.

¹⁰⁷ Notera dock bl.a. att alla angivna förundersökningar inte granskades i rapporten (exempelvis granskades endast 13 av 26 förundersökningar när det gäller barn). Rapporten belyser inte heller varken behovet av olika insatser vid olika former av människohandel (jfr organiserad och gränsöverskridande människohandel som kräver spaningsinsatser) eller användningen och behovet av betänketid/reflektionsperiod (jfr Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm.).

¹⁰⁸ Framställningen i detta avsnitt baseras huvudsakligen på rapporten *Människohandel. Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012–2013*. Tillsynsrapport 2015:2, Utvecklingscentrum Göteborg, maj 2015, men där så anges även på utredningens kontakter med enskilda åklagare.

Ärenden om människohandel handläggs vanligtvis endast av en åklagare, även om åklagarfunktionen i enskilda ärenden är förstärkt och flera åklagare handlägger samma ärende. På Internationella åklagarkammaren i Stockholm arbetar 6–7 åklagare (och revisorer) med människohandel som fördjupningsområde. Åklagarna träffas regelbundet (varannan månad) för att dela med sig av sina erfarenheter av exempelvis mål, poliskontakter, domstolsförhandlingar, domar/praxis, praktiska frågor som uppehållstillstånd och reflektionsperioder, konferenser och nationellt metodstöd. Motsvarande organisation och arbetssätt finns, om än i något mindre skala, i både Göteborg och Malmö. I Stockholm har tidigare Citypolisen arbetat med människohandel för sexuella ändamål, medan gränspolisen arbetat med människohandel för andra ändamål än de sexuella. Enligt uppgift från åklagare som vi varit i kontakt med har dock i vissa fall arbetet med människohandel under vissa perioder påverkats av att utredningar av annan brottslighet prioriterats högre. Efter polisens omorganisation ska frågorna framöver, både i region Stockholm och i övriga regioner, hanteras på regionnivå. Vad detta innebär för åklagarnas del är något oklart.

Enligt uppgift från åklagare som vi varit i kontakt med synes åtminstone de internationella åklagarkamrarna ha tillräckliga resurser för att hantera de brottsmisstankar som rör människohandel som kommer in till myndigheten.

Åklagare och målsägandebiträden närvarar sällan vid det första målsägandeförhöret, utan vanligtvis hålls dessa endast med förhörspersonen och förhørsledaren närvarande.¹⁰⁹ Den i fotnoten nämnda rapporten från Åklagarmyndigheten ger dock inte svar på varför så är fallet och enligt Åklagarmyndigheten kan frågan endast besvaras av förundersökningsledarna i de enskilda ärendena. Det kan finnas flera anledningar, bl.a. att målsäganden själv inte har ansett att det varit nödvändigt att målsägandebiträden närvarar vid det första målsägandeförhöret. Åklagare närvarar dock enligt uppgift från Åklagarmyndigheten generellt sett inte i någon större utsträckning vid förhör under förundersökningar. I större mål diskuteras däremot ofta upplägget på förhöret mellan åklagare och förhørsledare i förväg.

¹⁰⁹ s. 9 *Människohandel. Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012–2013*. Tillsynsrapport 2015:2, Utvecklingscentrum Göteborg, maj 2015 (ÅM-A 2014/0370).

Målsägande i människohandelsärenden är vanligtvis mycket utsatta personer, vilket påverkar även åklagarnas arbetssätt vid utredningar, domstolsförfaranden m.m. Problematiken är i princip densamma som för Polismyndigheten, som vi beskrivit i avsnitt 3.4.2. Vi hänvisar därför dit för närmare redogörelse för hur målsägandena i sig påverkar även åklagarnas arbetssätt i människohandelsärenden.

Vanligtvis medverkar målsäganden under hela förundersökningen, men det förekommer även fall då målsäganden endast medverkat i inledningsskedet. Enligt de åklagarna vi har haft kontakt med är det därför nödvändigt att genomföra bra förhör, särskilt det första där bevisning säkras, den misstänkte identifieras så långt som möjligt och målsägandes hemförhållanden klarläggs. I de flesta ärendena saknas dokumentation om skador, även om polis i enskilda ärenden har dokumenterat sådana. Vidare är spaning och användande av hemliga tvångsmedel (exempelvis hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation) enligt de åklagare vi haft kontakt med ofta avgörande för att kunna följa brottslighet och säkra bevisning. I praktiken förekommer dock hemliga tvångsmedel endast i ett mindre antal ärenden. Under år 2012 och 2013 användes exempelvis hemliga tvångsmedel i 4 fall. Under samma tidsperiod förekom reella tvångsmedel (exempelvis husrannsakan och beslag) i 16 fall och personella tvångsmedel (exempelvis anhållande och häktning) i 9 fall. Enligt de åklagare vi haft kontakt med är telefonavlyssning av särskilt samtal mellan gärningsmännen, och om de inte kommer från Sverige, personer i deras hemländer av stor betydelse ur informationssynpunkt. Det är även av stor betydelse i människohandelsärendena att en finansiell utredning görs parallellt till det operativa arbetet. De internationella åklagarkamrarna har egna revisorer som biträder dem med finansiella analyser, men även de allmänna åklagarkamrarna har tillgång till en revisor. Finansiella analyser är också till stor hjälp inför begäran om internationell rättslig hjälp, se nedan. Enligt åklagare som vi har haft kontakt med ska egentligen polisen utföra olika ekonomiska utredningar på uppdrag av åklagare när dessa är förundersökningsledare, men på grund av resursbrist görs även dessa utredningar ofta av Åklagarmyndighetens revisorer.

När det gäller förhör med de misstänkta, vilka vanligtvis är män över arton år, synes offentliga förvarare närvara vid ungefär hälften av förhörstillfällena i de ärenden förhör hålls.

Åklagare synes endast i mindre än hälften av de ärenden som rör människohandel lämna dokumenterade direktiv till polisen. Det är även sällan som preliminära gärningsbeskrivningar förekommer i ärenden som rör människohandel.

Handläggningstiden har endast i några få fall påverkats av andra förundersökningar. Vanligtvis rör det förundersökningar avseende grov kvinnofridskränkning, grovt koppleri och våldtäkt, men endast undantagsvis köp av sexuell tjänst eller köp av sexuell handling av barn.

Tolk används ofta i ärenden som rör människohandel. Vanligtvis är det målsäganden som har tolkbehov, men i vissa fall har både målsäganden och den misstänkte haft ett sådant behov.

Internationell rättslig hjälp i brottmål förekommer i enstaka ärenden som handlagts av åklagare vid internationell åklagarkammare. I en del av ärendena förekommer dock annat samarbete med utländska myndigheter.

Åklagarmyndighetens egna reflektioner kring förbättringsområden vid myndighetens hantering av människohandelsärenden m.m.

I rapporten *Människohandel – delredovisning av ett projekt, Domar 2009–2012*, Internationella åklagarkammaren i Göteborg, oktober 2013 (ÅM-A 2013/1731) framhålls, som vi tidigare nämnt, svårigheterna att utreda och lagföra människohandel samtidigt som rapporten tydliggör vissa faktorer i mål om människohandel som enligt Åklagarmyndigheten synes ha en avgörande betydelse för utgången i målen. För närmare genomgång härav, se ovan.

Vidare har Åklagarmyndigheten, som också tidigare nämnts, genomfört en tillsyn av människohandelsärenden avseende åren 2012 och 2013 för att uppmärksamma eventuella brister, säkerställa enhetlighet i handläggningen och att identifiera framgångsfaktorer för att öka lagföringen, se *Människohandel. Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012–2013*. Tillsynsrapport 2015:2, Utvecklingscentrum Göteborg, maj 2015 (ÅM-A 2014/0370). Även

om rapporten i sig är begränsad till att belysa förhållanden som rör åren 2012–2013 återger den, enligt våra kontakter med olika åklagare, förhållanden som även råder i dag. De förbättringsområden som konstaterades i rapporten synes också fortfarande vara aktuella och innebär i huvudsak följande:

- *Åklagarmyndighetens styrdokument* avseende fördelningen av ärenden mellan de internationella och allmänna åklagarkamrarna (ÅFS 2005:5¹¹⁰) bör följas bättre,
- *dokumenterade direktiv* till polisen bör lämnas i fler fall än vad som görs,
- *dokumenterade preliminära gärningsbeskrivningar* bör användas i större omfattning än vad som görs,
- *personer som är på sannolika skäl misstänkta för människohandel* bör om möjligt frihetsberövas, eftersom anhållande och häktning ökar möjligheterna att väcka åtal,
- *det första målsägandeförhöret* bör oftare dokumenteras med bild och ljud,
- *framställan till domstol om förordnande av målsägandebiträde* bör ske i fler ärenden, och
- *förstärkt åklagarfunktion* bör förekomma i större utsträckning.

Som redovisats ovan har Åklagarmyndigheten pekat på ett antal förbättringsområden för att få fler fällande domar för människohandel. Enligt de åklagare vi haft kontakt med finns det fortfarande behov av förbättringar på dessa områden. Härtill har de åklagare som vi haft kontakt med även gett uttryck för att ytterligare anledningar till varför det finns så få fällande domar för människohandel kan vara ett behov av utbildning och kompetenshöjande insatser avseende människohandelsbrott inom särskilt polisen och domstolsväsendet. Åklagarna framhåller här särskilt vikten av att bl.a. spanare och utredare är insatta i relationsfrågor, eftersom de är centrala i människohandelsärenden. De som arbetar med människohandelsfrågor måste även vara observanta på att exempelvis tvångs-

¹¹⁰ ÅFS 2005:5 har numera ersatts med ÅFS 2014:4, men innehåller motsvarande fördelning i detta avseende.

arbete kan se ut på olika sätt i olika sammanhang. Åklagarna framhåller vidare betydelsen av att polisen vid utredningar av andra brott, exempelvis köp av sexuell tjänst och stölder, utreder om ett bakomliggande brott skulle kunna föreligga i form av människohandel. Avslutningsvis har även de åklagare vi haft kontakt med varit av den uppfattningen att vissa ärenden är felrubricerade. Detta innebär i sådana fall således att antalet brottsmisstankar om människohandel förmodligen är lägre än vad statistiken visar, dvs. att det egentligen finns färre anmälningar som avser människohandel än vad statistiken visar. Felrubriceringen kan enligt dem exempelvis bero på att det i början av ett ärende ofta är svårt att bedöma om det är fråga om människohandel eller kanske något annat brott, exempelvis koppleri. I sammanhanget bör framhållas att det inte har klarlagts om andra brott, som rubricerats som exempelvis olaga tvång, borde ha rubricerats som människohandel.

3.5 Praxis i människohandelsmål, m.m.

3.5.1 Inledning

En del av vårt uppdrag har varit att genomföra en praxisgenomgång i syfte att klarlägga tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och analysera hur den har utvecklats sedan år 2010. Vi har även genomfört praxisgenomgången med detta fokus. Vi har däremot inte haft möjlighet att särskilt och systematiskt granska utredningar som inte lett till åtal för människohandel eller som har lett till åtal för andra brott.

Utredningen har dels samlat in, gått igenom och refererat domar från tingsrätter och hovrätter där domstolarna prövat frågor om människohandel, dels sammanställt statistik m.m. som rör utredningar som inte lett till åtal för människohandel eller som har lett till åtal för andra brott (se avsnitt 3.5.2–3.5.3). Det bör här framhållas att det hittills saknas relevanta avgöranden från Högsta domstolen.

Samtliga refererade domar, statistik, m.m. avser tillämpning av bestämmelsen om människohandel i dess lydelse från den 1 juli 2010. Domar som har meddelats efter december 2015 och statistik som rör om tiden efter denna tidpunkt har vi inte kunnat beakta,

men vi omnämner vissa av dessa nedan i korthet. Referat från domarna redovisas i bilaga 6 till betänkandet.

En redovisning av domar rörande 4 kap. 1 a § BrB i dess tidigare lydelse finns i betänkandet *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* (SOU 2008:41). De domarna saknar dock relevans i detta sammanhang.

3.5.2 Domstolspraxis

Allmänt

För att kunna ta ställning till hur bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB har tillämpats av domstolarna efter 2010 års revidering av bestämmelsen har vi valt att redovisa samtliga domar som meddelats under år 2011–2015 där åklagaren har yrkat ansvar för människohandel. Utredningen har således hämtat in de domar som meddelats i mål där stämning skett för människohandel och där domen avsett tillämpning av bestämmelsen efter revideringen den 1 juli 2010.

Under år 2011–2015 har tio lagakraftvunna domar (åtta hovrättsdomar¹¹¹ och två tingsrättsdomar¹¹²) jämte två tingsrättsdomar som överklagats¹¹³ meddelats där en prövning av 4 kap. 1 a § BrB i dess lydelse efter ändringen den 1 juli 2010 varit aktuell. I häften av fallen har domstolarna funnit att människohandel i någon omfatt-

¹¹¹ Svea hovrätts dom den 2 mars 2012 i mål B 756-12 (Solna tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål B 9980-11), Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 26 mars 2012 i mål B 111-12 (Helsingborgs tingsrätts dom den 28 december 2011 i mål B 4188-11), Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 september 2012 i mål B 1689-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 30 januari 2012 i mål B 15416-11), Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål B 8184-11 och B 7924-11), Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål B 6114-11), Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 december 2012 i mål B 2408-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 16 mars 2012 i mål B 16821-12), Hovrätten över Skåne och Blekinges deldom den 5 mars 2014 i mål B 3356-13 (Malmö tingsrätts deldom den 26 november 2013 i mål B 2361-13), Svea hovrätts dom den 14 maj 2014 i mål B 11747-13 (Stockholms tingsrätts dom den 3 december 2013 i mål B 6107-13).

¹¹² Hudiksvalls tingsrätts dom den 31 oktober 2011 i mål B 1834-11 och Hudiksvalls tingsrätts dom den 15 juni 2012 i mål B 2220-11.

¹¹³ Halmstad tingsrätts dom den 9 juli 2014 i mål B 1143-14 (överklagad till Hovrätten för Västra Sverige mål B 3940-14) och Södertörns tingsrätts dom den 29 oktober 2015 i mål B 5756-15 (överklagad till Svea hovrätt mål nr B 10040-15).

ning styrkts. Endast två av domarna har avsett människohandel med barn.¹¹⁴

De överklagade tingsrättsdomarna har under år 2016 prövats av Svea Hovrätt respektive Hovrätten för Västra Sverige. Dessa domar liksom andra domar som har meddelats efter december 2015 har vi inte särskilt kunnat beakta här. Denna avgränsning medför även att tidsperioden för granskningen av ärenden som Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten hanterat blir densamma, se avsnitt 3.5.3.

Vi har endast haft tillgång till domstolarnas domar i målet. Något ytterligare material, såsom förhör som hållits under förundersökningen, har vi inte gått igenom. I de domar där domstolarna hänvisar till sådana förhör har vi bara kunnat ta del av och i relevanta fall redovisa uppgifterna i den utsträckning som de redovisats i domarna. Det bör även framhållas att domarnas utformning och omfattning varierar. I vissa domar redovisas målsägandenas och de tilltalades berättelser ingående, medan andra domar bara kortfattat tar upp det som domstolarna bedömt vara väsentligt för prövningen av målet. Också när det gäller domstolarnas motiveringar förekommer väsentliga variationer. Detta gäller också för stämningansökningarna i målen.

Av de domar som vi gått igenom avser sju fall människohandel för sexuella ändamål (varav ett fall avsåg en påtvingad relation liknande tvångsäktenskap eller barnäktenskap) och fem avgöranden människohandel för andra ändamål (bärplockning, tiggeri och brottslig verksamhet). Antalet avgöranden där domstolarna haft att ta ställning till de olika rekvisiten i 4 kap. 1 a § BrB är därmed inte särskilt omfattande. Analyserna av bestämmelsens tillämpning utifrån det här redovisade materialet har också skett med beaktande av denna begränsning. Trots detta utgör de händelseförlopp som beskrivs i domarna exempel på hur människohandeln går till och hur problematiken hanteras av domstolarna. Händelseförloppen uppvisar dessutom vissa övergripande likheter och ger därför en relativt god bild av lagförda fall av människohandel i Sverige sedan lagändringen år 2010.

¹¹⁴ Svea hovrätts dom den 2 mars 2012 i mål B 756-12 (Solna tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål B 9980-11) och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 september 2012 i mål B 1689-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 30 januari 2012 i mål B 15416-11).

Enligt ansökningarna om stämning i målen förekommer drygt 40 målsäganden i de delar som rör människohandel, ungefär lika fördelat i mål som rör människohandel för sexuella ändamål och människohandel för andra ändamål. Målsägande kommer ursprungligen från andra europeiska länder än Sverige och har också rekryterats i ett annat europeiskt land. Av domarna framgår att målsägandena har haft sin hemvist i Bulgarien, Rumänien, Litauen, Serbien och Ungern.

Flera av målsägandena tillhör grupper som kan sägas vara särskilt utsatta såväl ekonomiskt som socialt i sina ursprungsländer. Målsägandenas utsatthet har i många fall bestått i att de tillhör minoritetsgrupper som inte har haft någon möjlighet att få anställning i hemlandet eller i att de kommer från en hemmiljö där det förekommit missförhållanden.

Den övervägande delen av målsägandena hade, såvitt framgår, aldrig tidigare varit i Sverige innan de transporterades hit. De saknade därmed erfarenheter av hur det svenska samhället fungerade när de vistades här. Ingen av målsägandena behärskade svenska. Av vad som framgår av domarna behärskade bara ett fåtal av målsägandena engelska.

En del av domarna avser ett stort antal tilltalade som i större eller mindre grad utnyttjat målsägandena. I enlighet med stämningansökningarna förekommer drygt 25 tilltalade för människohandel/medhjälp till människohandel, varav drygt hälften åtalats för människohandel för sexuella ändamål. I målen finns även ytterligare tilltalanden. Dessa har i stor utsträckning åtalats för att ha hanterat målsägandena på ett sätt som inneburit att de gjort sig skyldiga till koppleri, grovt koppleri eller köp av sexuell tjänst.

Av domarna framgår också att de tilltalade i de delar som avsett människohandel, såväl för sexuella som för andra ändamål, haft en stark anknytning till det land som målsäganden kommit från. Detta får i sig anses ha inneburit att de tilltalade haft goda kunskaper om målsägandenas levnadsförhållanden och de ekonomiska och sociala förutsättningarna i ursprungslandet. De flesta tilltalade har vistats eller haft sin hemvist i Sverige och därmed också haft kunskaper om förhållandena här samt behärskat svenska eller engelska.

Vid en genomgång av domarna kan konstateras att det också förekommer annan brottslighet som begåtts i anledning av eller i anslutning till människohandeln. I de flesta domarna som rör män-

niskohandel för sexuella ändamål förekommer brott som straffbeläggs i 6 kap. BrB, såsom våldtäkt, sexuellt tvång, koppleri, grovt koppleri och köp av sexuell tjänst. I ett av målen rörande människohandel för andra ändamål (tvång att stjäla) förekom också försök till våldtäkt av målsäganden. Att det förekommer sådan brottslighet i så stor utsträckning torde ha sin förklaring i att många av de brott som begåtts mot målsäganden ingår som ett led i människohandeln som fenomen. Exempelvis kan sådana gärningar ingå som ett led i att betvinga och bryta ned målsäganden och därigenom exempelvis tvinga honom eller henne att underkasta sig det tilltänka utnyttjandet som i sin tur kan bestå i förfaranden som är att bedöma som koppleri eller grovt koppleri, och också köp av sexuell tjänst.

I flera fall ger människohandeln intrycket av att förekomma i mycket organiserad form och endast undantagsvis avser åtalet för människohandelsbrott endast en tilltalad. Att människohandeln vanligtvis är organiserad kommer exempelvis till uttryck genom att den verksamhet som beskrivs är av större omfattning och har bedrivits under längre tid enligt fasta rutiner. Så var fallet t.ex. i ett avgörande från Hovrätten för Västra Sverige där det var 11 kvinnor som utnyttjades i prostitution i ett flertal olika lägenheter i Göteborgsområdet.¹¹⁵ I ett avgörande från Svea hovrätt uppdagades ett nätverk av män, alla litauiska medborgare bosatta i samma stad i Litauen, som organiserade prostitution.¹¹⁶ I målet fanns uppgift om att sammanlagt 16 kvinnor, samtliga från Litauen, varit i Sverige och arbetat för nätverket, även om endast nio av dem var aktuella som målsägande i målet (som dock rörde både koppleri, grovt koppleri och människohandel).

Det finns emellertid också exempel på människohandel som inte visar tecken på samma grad av större organisation. Så får anses ha varit fallet i bl.a. det människohandelsförfarande som var föremål för prövning i avgörande från Hovrätten för Västra Sverige.¹¹⁷ I

¹¹⁵ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål B 8184-11).

¹¹⁶ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål B 6114-11).

¹¹⁷ Hovrätten för Västra Sverige dom den 14 september 2012 i mål B 1689-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 30 januari 2012 i mål B 15416-11).

avgörandet avsåg förfarandena en målsägande som rekryterats för att bli hustru eller flickvän åt de tilltalades son.

I en del avgöranden framkommer uppgifter om att det förekommit prostitutionsverksamhet i större omfattning än vad som omfattats av åtalen. I exempelvis det ovan nämnda avgörandet från Hovrätten för Västra Sverige har antecknats att efter att verksamheten etablerats har ett stort antal rumänska kvinnor regelbundet befunnit sig i området för att prostituera sig.

I nästan alla domar där de tilltalade åtalats för människohandel för sexuella ändamål, har det framställts alternativa gärningspåståenden om koppleri eller grovt koppleri. Av de personer som åtalats för människohandel har endast ca 20 procent dömts för människohandel. Beträffande resterande antal personer har gärningen, där det varit fråga om människohandel för sexuella ändamål, rubricerats som koppleri eller grovt koppleri alternativt har åtalet ogillats. I de fall det åtalats för människohandel för andra ändamål har gärningen endast i ett fall bedömts som människohandel. I övriga fall har åtalen ogillats helt eller bedömts som andra brott (misshandel, försök till misshandel, egenmäktigt förfarande och ofredande).

Av domarna framgår att ungefär 75 procent av målsägandena, såvitt avser människohandel, medverkat vid förhandlingar i domstol i Sverige. I de flesta fall där målsägandena har lämnat en berättelse har deras uppgifter, tillsammans med viss stödbevisning, såsom utskrift av telefonavlyssning m.m., legat till grund för domstolarnas bedömning i skuld- och skadeståndsfrågorna. I några fall har målsägandena inte hörts i rätten.

Närmare om domstolarnas bedömningar av rekvisiten i 4 kap. 1 a § BrB

Domstolarnas tolkning av kravet på användande av otillbörligt medel

Som redovisats ovan finns endast ett begränsat antal domar rörande människohandel enligt bestämmelsens senaste lydelse. Några domar rör dessutom målsägande under arton år. Det finns alltså endast ett mycket begränsat antal resonemang som tar sikte på användandet av otillbörliga medel. Det begränsade materialet gör det svårt att få en helt klar bild av hur domstolarna tolkar rekvisitet och vad som krävs för att det ska anses vara uppfyllt. I de fall domstolarna har

haft att ta ställning till om det förekommit användande av något sådant medel, har majoriteten av domarna avsett människohandel för sexuella ändamål.

Åklagaren har i nästan samtliga fall påstått att gärningsmännen genom vilseledande förmått målsägandena att vidta en åtgärd. Vilseledandet har bestått i att gärningsmännen i olika utsträckning lämnat oriktiga uppgifter om syftet med och förhållandena kring vistelsen i Sverige, främst ekonomiska förhållanden och arbetsvillkor. I samtliga fall har åklagaren även påstått att gärningsmännen utnyttjat målsägandenas utsatta belägenhet. Den utsatta belägenheten har framför allt påståtts bestått i att målsägandena befunnit sig i en ekonomiskt utsatt belägenhet i hemlandet, att de isolerats i Sverige, att målsägandena inte haft egna pengar eller eget boende i Sverige, att de haft mycket bristande språkkunskaper, att de inte haft egna kontakter i Sverige eller kännedom om svenska samhället i stort, vilket lett till en faktisk beroendeställning till gärningsmännen. I något fall har även påståtts att gärningsmännen omhändertagit målsägandenas identitetshandlingar, vilket medfört att målsäganden inte kunnat resa iväg. I något fall har även påståtts att den känslomässiga relationen till viss gärningsman försatt en målsägande i beroendeställning till gärningsmannen. I ett par fall har även angetts våld och hot som otillbörligt medel.

I Hovrätten över *Skåne och Blekinges dom från den 5 mars 2014* fann domstolen det visat att vilseledande beträffande de ekonomiska villkoren för prostitutionen förekommit. Domstolen fann inledningsvis att det fanns en sådan överenskommelse om verksamheten och fördelningen av inkomsten från denna som målsäganden påstått. Med hänsyn till den långa tid som målsäganden vistats i Sverige utan att få pengar ansåg domstolen att det fick hållas för visst att gärningsmannen inte haft för avsikt att betala målsäganden enligt överenskommelsen. Målsäganden hade därigenom vilsellets om de ekonomiska villkoren för prostitutionen. Domstolen fann det också utrett att målsägande efter ankomsten till Sverige kom att stå i en beroendeställning till gärningsmannen och att gärningsmannen utnyttjat denna utsatta belägenhet vid exploateringen av målsäganden. Gärningsmannens inflytande över målsäganden bedömdes otillbörligt.

I en dom från *Svea hovrätt från den 10 oktober 2012* konstaterades att målsäganden, i syfte att exploateras för sexuella ändamål,

mål, vilseletts vid rekryteringen beträffande villkoren för prostitutionen. Domstolen konstaterade att handelsåtgärderna möjliggjorts genom ett otillbörligt medel, men uttalade att detta emellertid inte är tillräckligt för att gärningarna ska bedömas som människohandel. Domstolen uttalade att kravet på otillbörligt medel tar sikte på det maktförhållande mellan gärningsman och offer som måste ha uppstått för att straffansvar ska komma i fråga och innebär att gärningsmannen ska bemästra offrets fria och verkliga vilja. Omständigheterna ska vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. I fallet fann domstolen att det redan i hemlandet uppstått ett maktförhållande och att detta sedan kommit att bestå under hela brottstiden. Domstolen fann att målsäganden befunnit sig i en sådan utsatt situation att hennes praktiska möjligheter att lämna prostitutionsverksamheten och resa hem varit mycket begränsade och att målsäganden inte haft något reellt alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja.

I en dom från *Svea hovrätt den 14 maj 2014* fann domstolen att även den gärningsman som dömts för medhjälp till människohandel av tingsrätten skulle dömas såsom gärningsman. Detta mot bakgrund av att domstolen fann det visat att även denna gärningsman haft en god insyn i verksamheten och ett bestämmande inflytande över hur den bedrivits. Hovrätten uttalade att det funnits ett sådant maktförhållande även mellan denne gärningsman och målsäganden att målsäganden inte upplevt sig ha haft något verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens eller gärningsmännens vilja. I den överklagade domen, Stockholms tingsrätts dom från den 3 december 2013, fann tingsrätten att målsäganden vilseletts om de ekonomiska förutsättningarna för sin prostitution. Likaså fann tingsrätten det styrkt att målsäganden utsatts för olaga tvång och att målsäganden varit i en sådan utsatt situation att hennes praktiska möjligheter att lämna prostitutionsverksamheten varit mycket begränsade. Utredningen visade också att målsäganden inte haft något annat reellt val än att underkasta sig gärningsmannens vilja. På detta vis har det enligt domstolen förekommit ett utnyttjande av målsägandens utsatta belägenhet.

I en dom från *Hovrätten för Västra Sverige från den 21 september 2012*, där det förekom sex tilltalade och elva målsägande, fann domstolen att vilseledande, beträffande vissa målsägande, skett om de

ekonomiska förhållandena för prostitutionen. Likaså fann domstolen att utnyttjande av målsägandens utsatta belägenhet förelegat, beträffande viss målsägande, genom att målsäganden befunnit sig i ett ekonomiskt skuldförhållande, varit gravid, saknat bostad och att målsägandens dotter bott hos gärningsmannens familj. Beträffande viss målsägande konstaterades även att det förelegat olaga tvång. Beträffande andra målsägande konstaterades att det i vissa fall inte kunde påvisas något otillbörligt medel eller att det, under alla förhållanden, inte var visat att det uppkommit ett sådant maktförhållande mellan gärningsman och målsägande som krävs för bifall till åtalet för människohandel. Beträffande någon målsägande konstaterades att det saknades orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och handelsåtgärden. I förhållande till en av målsägandena konstaterade domstolen att en tilltalad inhyst henne. Domstolen konstaterade dock vidare att det inte kunde anses visat att målsäganden befunnit sig i en i lagens mening utsatt situation innan hon kom till Sverige men att det under alla förhållanden inte var visat att det uppkommit ett sådant maktförhållande mellan den tilltalade och målsäganden som krävs för bifall till åtalet för människohandel.

I ett avgörande från *Hovrätten över Skåne och Blekinge från den 26 mars 2012* har domstolen funnit att en av gärningsmännen genom vilseledande uppgifter om villkoren för den prostitution som målsägandena skulle bedriva i Sverige förmått dem att komma hit. Domstolen uttalade dock att detta emellertid inte var tillräckligt för att gärningen skulle bedömas som människohandel. För straffansvar för människohandel krävs enligt domstolen att det ska ha uppkommit ett maktförhållande mellan gärningsman och offer och att gärningsmannen, genom sina åtgärder, bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Omständigheterna ska enligt domstolen vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Domstolen fann också att målsägandena i Sverige befunnit sig i en utsatt situation, eftersom de saknade pengar, inte kände någon i Sverige och inte behärskade svenska språket och att detta kommit att utnyttjas av de tilltalade. Domstolen fann att målsägandena utnyttjats och behandlats på ett oacceptabelt sätt men att de haft ett verkligt och godtagbart alternativ till att underkasta sig gärningsmännen vilja, nämligen att ge sig iväg, vilket alternativ de också använt sig av så snart det stod klart för dem att de inte skulle få någon betalning

och utan invändningar från gärningsmännen samt i förlitan på att de på något sätt skulle ordna hjälp att sig tillbaka till sitt hemland. Mot denna bakgrund fann domstolen att det inte uppstått något sådant maktförhållande mellan gärningsman och offer som var en förutsättning för att den tilltalade skulle kunna dömas för människohandel. Gärningen bedömdes i stället som grovt koppleri.

I ett avgörande från *Hudiksvalls tingsrätt från den 31 oktober 2011* gällande tvångsarbete fann domstolen att det varken förelåg vilseledande, olaga tvång eller utnyttjande av offrens utsatta belägenhet. Domstolen fann inte att målsägandena vilseletts beträffande förutsättningarna för resan. Beträffande en målsägande fann domstolen det visat att en gärningsman utövat olaga tvång mot denne, dock fann domstolen det inte utrett att det förelåg ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och handelsåtgärden i dessa fall. Beträffande de omhändertagna passen fann domstolen förutsättningar föreligga att döma de tilltalade för egenmäktigt förfarande men inte människohandel.

I en dom från Halmstads tingsrätt i juli 2014 (som överklagats) gällande människohandel för tvångsarbete, fann domstolen, mot bakgrund av bevisvärderingen, att det inte förelåg något otillbörligt medel. Domstolen fann att det inte heller förelåg tillräcklig bevisning för att fälla gärningsmännen för ocker eller misshandel.

I ett avgörande från Södertörns tingsrätt i oktober 2015 (som överklagats) gällande människohandel för sexuella ändamål fann domstolen att de två tilltalade gemensamt och i samråd vidtagit handelsåtgärder genom att rekrytera, ombesörja transport och inhysa målsäganden, att de vidtagit dessa handelsåtgärder med hjälp av otillbörliga medel i form av vilseledande och utnyttjande av målsägandens utsatta belägenhet samt att detta skett i syfte att exploatera målsäganden för sexuella ändamål genom prostitution. Enligt tingsrätten var det uppenbart att de tilltalade haft en maktposition där de varit helt överordnade målsäganden. De tilltalade dömdes för människohandel.

Av de nu redovisade domarna framgår att domstolarna i de flesta fall funnit det otillbörliga medlet styrkt när domstolarna funnit att det uppkommit *ett maktförhållande mellan gärningsman och offer* och att gärningsmannen, genom sina åtgärder, bemästrat offrets fria och verkliga vilja. Omständigheterna ska enligt domstolarna vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart

alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja, dvs. målsäganden ska ha intagit en underlägsen ställning i förhållande till gärningsmannen. Domstolarna har, även om de konstaterat att otillbörligt medel förelegat, uttalat att detta inte varit tillräckligt för att gärningen skulle bedömas som människohandel. I de fall som en målsägande haft ett verkligt och godtagbart alternativ till att underkasta sig gärningsmannens vilja, t.ex. att ge sig iväg, har domstolarna inte funnit att det uppstått något sådant maktförhållande mellan gärningsman och offer som är en förutsättning för att de tilltalade kan dömas för människohandel. Med uttrycket *gärningsmannens vilja* synes domstolarna enligt vår tolkning avse viljan att fortsätta exploatera – inte viljan att vidta en handelsåtgärd före exploateringen. Tillämpningen skulle därmed kunna tolkas som ett krav på att målsäganden ska underkasta sig den efterföljande exploateringen. I angivna fall döms ofta för koppleribrott i stället. Synsättet leder till problem framför allt vid det otillbörliga medlet vilseledande där tillämpningen lett till frikännanden i ett flertal fall. Det bör här särskilt framhållas att det klart framgår av förarbetena till bestämmelsen att målsägandens samtycke till de i 4 kap. 1 a § BrB uppräknade utnyttjandena inte är av rättslig relevans och därför inte ska tillmätas någon ansvarsbefriande verkan.¹¹⁸ Det sagda torde rimligtvis innebära att när brottsrekvisiten styrkts och människohandeln väl är fullbordad, har målsägandens valmöjlighet under den efterföljande exploateringen inte någon rättslig relevans.

Domstolarnas tolkning av kravet på handelsåtgärder

De handelsåtgärder som domstolarna har haft att ta ställning till omfattar samtliga de led i den tänkta kedja av åtgärder som brukar tjäna som exempel på handelsåtgärder i ett människohandelsförfarande. I den övervägande delen av domarna har de tilltalade åtalats för att rekrytera, transportera och inhysa målsäganden. I en del fall har de tilltalade åtalats även för att ha överfört eller tagit emot målsägandena.

¹¹⁸ Se t.ex. prop. 2003/04:111 s. 60 ff. och prop. 2009/10:152 s. 25 ff.

Rekryteringen har i de flesta fall skett genom att den eller de tilltalade och målsäganden varit i kontakt med varandra, antingen personligen eller via internet.

Domstolarna har i de flesta fall kunnat konstatera att handelsåtgärd förekommit. I något fall har rekrytering inte kunnat visas eftersom målsäganden ansågs ha rekryterats under tid som inte omfattades av åtalet.¹¹⁹

Domstolarnas tolkning av uppsåtet i förhållande till utnyttjandet

I 4 kap. 1 a § BrB stadgas att gärningsmannen ska ha vidtagit de i bestämmelsen beskrivna åtgärderna i syfte att offret ska exploateras på olika sätt. Det uppställs därmed ett krav på avsiktssuppsåt (tidigare kallat direkt uppsåt) i förhållande till exploateringen. Av de avgöranden vi tagit del av har domstolarna tolkat bestämmelsen i denna del som om det uppställs ett krav på att det direkta uppsåtet ska ha förelegat redan när gärningsmannen inlett människohandelsförfarandet. Det bör påpekas att påstådd exploatering redan påbörjats i samtliga de fall vi gått igenom. Domstolarna har endast i ett fall konstaterat att exploateringssyfte vid företagande av handelsåtgärderna inte förelegat.¹²⁰ I det fallet ansåg domstolen att det varken genom målsägandens uppgifter eller genom övrig utredning var styrkt att den tilltalade företagit aktuella handelsåtgärder i syfte att exploatera målsäganden för påstått ändamål, vilket var att stjäla, även om målsägandens uppgift om att hon stulit varor på begäran av den tilltalade godtogs.

Påföljdsval och straffmätning

För människohandel stadgas fängelse i lägst två och högst tio år. Vid en genomgång av de domar där domstolarna dömt för människohandelsbrott kan konstateras att det lägsta utdömda fängelsestraffet uppgår till två år sex månader, medan det längsta utdömda fängelsestraffet uppgår till fem år. Vad gäller vissa av de domar där

¹¹⁹ Svea hovrätts dom den 14 maj 2014 i mål B 11747-13 (Stockholms tingsrätts dom den 3 december 2013 i mål B 6107-13).

¹²⁰ Svea hovrätts dom den 2 mars 2012 i mål B 756-12 (Solna tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål B 9980-11).

de tilltalade ådömdes lägre straff än det längst utdömda dömdes de tilltalade, utöver för människohandel, även för grovt koppleri (dock beträffande andra målsägande än den eller de som var aktuella under människohandelsbrottet). I något fall dömdes den tilltalade även för övergrepp i rättsak respektive bedrägeri. Endast ett fall av de genomgångna avgörandena avser påföljden enbart brottet människohandel.¹²¹ Påföljden bestämdes då till fängelse två år och sex månader.

I den dom där de tilltalade dömdes till det längre fängelsestraffet dömdes också för grovt koppleri.¹²²

De gärningar som domstolarna haft att pröva har varit av olika svårhetsgrad och den människohandel eller det koppleribrott som de tilltalade dömts för har också haft olika karaktär och omfattning. Det fängelsestraff som dömts ut uppgår dock vanligtvis till fyra år. Vilka omständigheter som påverkat bedömningen av straffvärdet i de olika avgörandena framgår inte klart i alla fall. Motiveringarna i påföljdsfrågorna är ofta relativt kortfattade. Dock har saken utvecklats i några av avgörandena.

I en dom från Hovrätten för Västra Sverige har domstolen, vid straffvärdesbedömningen, beaktat de olika tilltalades roll i prostitutionsnätverket.¹²³ I samma dom har domstolen beaktat även omfattningen av brotten. Målet omfattade i tingsrätten sex tilltalade av vilka samtliga åtalades för människohandel. I fallet dömdes en av de tilltalade för ett fall av människohandel och grovt koppleri beträffande sex målsägande medan en annan tilltalad dömdes för två fall av människohandel och grovt koppleri beträffande fem målsägande. Domstolen kom dock fram till att dessa båda tilltalade skulle ådömas samma påföljd, fem års fängelse, då omfattningen av brotten var större i viss del för den som skulle dömas endast för ett fall av människohandel. Resterande antal tilltalade dömdes för koppleri respektive grovt koppleri i olika omfattning. Påföljden för dessa varierade mellan fängelse fyra år och fängelse två år och sex månader. Domstolen beaktade i dessa fall de olika tilltalades medverkan

¹²¹ Södertörns tingsrätts dom den 29 oktober 2015 i mål B 5756-15 (överklagat, se ovan).

¹²² Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål B 8184-11 och B 7924-11).

¹²³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål B 8184-11 och B 7924-11).

och inblandning i verksamheten och uttalade att de grova kopplerierna i de flesta fall var snarlika människohandelsbrotten.

Påföljdsfrågorna har även utvecklats i en dom från Svea hovrätt.¹²⁴ I målet dömdes en tilltalad för människohandel i ett fall och för grovt koppleri beträffande, såvitt framgår, sex målsägande. Resterande antal tilltalade dömdes för grovt koppleri respektive koppleri i olika omfattning. Målet omfattade i tingsrätten totalt sex tilltalade varav två var åtalade även för människohandel. I målet tog domstolen i påföljdsfrågan avstamp i uttalanden om varför straffmaximum för grovt koppleri höjts¹²⁵ och kom i fallet fram till att verksamheten varit väl organiserad och planerad samt inneburit ett hänsynslöst ekonomiskt utnyttjande av kvinnorna, vilket påverkade straffvärdet i höjande riktning. Domstolen beaktade även i straffhöjande riktning att två av de tilltalade innehaft ledande roller inom organisationen. En av dessa dömdes även för människohandel medan den andre dömdes enbart för grovt koppleri (även denne var åtalad för människohandel). Straffvärdet för den tilltalade som dömdes även för människohandel bedömdes till fängelse fem år men bestämdes till fängelse fyra år då den tilltalade inte hade fyllt 21 år när brotten begicks. Straffvärdet för den andre tilltalade som ansågs ha haft en ledande roll inom organisationen, och som enbart dömdes för grovt koppleri, bestämdes till fängelse fyra år. Påföljden för de andra dömda varierade mellan fängelse tre år och fängelse ett år, beroende på om brottet bedömts som grovt koppleri eller koppleri. Domstolen beaktade även i dessa fall de olika tilltalades medverkan och inblandning i verksamheten. Vad gäller de fängelsestraff som avser grovt koppleri kan konstateras att dessa i viss utsträckning, vad gäller fängelsestraffens längd, överensstäm-

¹²⁴ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål B 6114-11).

¹²⁵ Domstolen uttalade i frågan följande: "[...] Vid bedömningen av vilket straffvärde som respektive tilltalads brottslighet har konstaterar hovrätten att straffmaximum för grovt koppleri höjdes år 2005 från fängelse i sex år till fängelse i åtta år. Anledningen till höjningen angavs i förarbetena vara att man tog hänsyn till straffvärdet i människohandelsliknande situationer. Som framgår av avsnittet Straffrättslig utgångspunkt gäller att om sådan otillbörlig påverkan som krävs för brottet människohandel inte kan visas, så kan gärningen komma att bedömas som grovt koppleri. Särskilt om verksamheten är noggrant planerad och organiserad samt innebär att gärningsmannen skaffar sig vinning genom att hänsynslöst utnyttja andra personer, vanligen kvinnor och barn, ansågs det att den tidigare straffskalan för grovt koppleri var för snäv (prop. 2004/05:45 s. 113).

mer med vad som gäller för människohandel. Det lägsta fängelsestraffet har bestämts till två år och det längsta till fyra år.

De fall som bedömts som människohandel innebär oftast att det begåtts en rad olika brott av olika karaktär och utnyttjandesyftet har i ett flertal fall resulterat i ett förhållande som skulle kunna bedömas som t.ex. grovt koppleri. Att så har varit fallet verkar dock inte ha påverkat bedömningarna av brottslighetens straffvärde nämnvärt.

Konkurrens och alternativbrott

Som angetts ovan är människohandelsbrottet till sin konstruktion sådant att det i stor utsträckning innefattar handlingar som även är kriminaliserade som andra brott. I samband med de flesta förfaranden som utgör människohandel kan därmed uppkomma frågor om konkurrens.

I samtliga de domar som vi tagit del av där det förekommit ett utnyttjande för tillfälliga sexuella förbindelser beskrivs handlingar som innebär att det förelegat ett främjande som får anses vara straffbart som koppleri. I aktuella fall har det också, i samtliga domar där de tilltalade åtalats för människohandel för sexuella ändamål, framställts alternativa gärningspåståenden om koppleri eller grovt koppleri. Inte i något fall har åtalats för både människohandel och koppleribrott. Som tidigare nämnts har endast ca 20 procent av de personer som åtalats för människohandel dömts för detta brott, människohandel. Beträffande resterande antal personer har gärningen, där det varit fråga om människohandel för sexuella ändamål, rubricerats som koppleri eller grovt koppleri alternativt har åtalet ogillats.

Ett åtal för människohandel kan alltså, men behöver inte, innefatta även den efterföljande exploateringen. Om ett människohandelsförfarande innefattar t.ex. ett koppleri eller grovt koppleri är hela förfarandet att anse som ett brott. Om ett människohandelsförfarande innefattar ett koppleri eller grovt koppleri bör detta dock påverka gärningens straffvärde. Vid den genomgång av domar om människohandel som vi gjort kan vi konstatera att det i de flesta fall inte tydligt framgår om, och i så fall i vilken utsträckning, en efterföljande exploatering ingår i beräkningen av straffvärdet

eller inte. Vad man dock kan utläsa är att fokus ligger på den efterföljande exploateringen vid skadeståndsberäkningen.

I sammanhanget bör framhållas att en gärningsman begår ett människohandelsbrott i förhållande till varje offer. Om ett människohandelsförfarande innefattar handel med flera offer är det alltså fråga om flera brott. Vid den genomgång av domar som vi gjort framgår att denna problematik uppmärksammats i de fall där den varit aktuell.

3.5.3 De brottsbekämpande myndigheternas hantering av polisanmälningar m.m.

Trots tidigare genomförda förändringar av människohandelsbrottets utformning, regeringens olika satsningar och de åtgärder som brottsbekämpande myndigheter vidtagit, se ovan, är det fortfarande få polisanmälningar som leder till åtal och fällande domar för människohandelsbrott. Förutom att utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandel finns det därför, som tidigare nämnts, anledning att närmare undersöka hur de brottsbekämpande myndigheterna arbetar med ärenden om människohandel.

I avsnitt 3.4 har vi närmare redogjort för de brottsbekämpande myndigheternas organisation, arbetssätt m.m. Nedan följer en översiktlig statistisk presentation av hur de brottsbekämpande myndigheterna hanterar ärenden som rör människohandel.

Vi har begränsat vår undersökning till åren 2011–2015, eftersom vi i huvudsak vill belysa hur det brottsbekämpande arbetet bedrivits sedan människohandelsparagrafen ändrades år 2010. Det har av praktiska och resursmässiga skäl inte varit möjligt för oss att närmare följa och granska hur enskilda brottsmisstankar hanteras *genom hela rättsprocessen*, dvs. från polisanmälan vid Polismyndigheten till eventuella åtal (eller andra beslut vid Åklagarmyndigheten) och eventuell hantering vid domstol. Som vi påpekar i avsnitt 3.7.7 används varken ett enhetligt system eller en enhetlig terminologi vid de olika myndigheterna, vilket gör det mycket komplicerat att följa hur en enskild polisanmälan hanteras genom rättsprocessen. Detta beror på att myndigheterna i dag inte mäter på samma nyckeltal i sin redovisning (jfr dock det arbete som på-

börjats avseende rättsväsendets informationsförsörjning som avser digitalisering av ärendeflödet mellan myndigheterna).¹²⁶

Det har även visat sig svårt att skapa en bild över hur ärendena hanteras *inom* både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten på en detaljerad nivå. När det gäller Polismyndighetens hantering av människohandelsärenden har vi exempelvis endast kunna konstatera hur många *polisanmälningar* som inkommit till myndigheten under åren 2011–2015 och hur många *brottsmisstankar* som sedan inkommit till Åklagarmyndigheten under samma period (jfr tabell 3.5 som bygger på uppgifter om inkomna brottsmisstankar till Åklagarmyndigheten som vi erhållit från myndigheten). Hanteringen av enskilda polisanmälningar eller brottsmisstankar har därför inte kunnat följas/utvärderas. Med de begränsningar som nu presenterats har vi dock försökt att illustrera de brottsbekämpande myndigheternas hantering av polisanmälningar m.m. på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. I avsnitten nedan går vi därför i den mån det varit möjligt för oss igenom hanteringen av människohandelsärenden vid Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och slutligen vid domstolarna. Syftet med att redovisa hanteringen vid domstolarna är att illustrera förhållandet mellan antal polisanmälningar, åtal och antalet fällande domar (även om terminologin varken är densamma eller medger att särskilt detaljerade slutsatser på området dras).

Polisanmälningar till Polismyndigheten

Under år 2015 anmäldes 179 människohandelsbrott (varav 58 för sexuella ändamål) och år 2014 anmäldes 93 människohandelsbrott (varav 31 för sexuella ändamål) till Polismyndigheten.¹²⁷ Under år 2013 var motsvarande siffra 83 anmälningar (varav 40 för sexuella ändamål), för år 2012 69 anmälningar (varav 21 för sexuella ända-

¹²⁶ Rättsväsendets informationsförsörjning (RIF) är ett samarbete mellan elva myndigheter inom rättsväsendet: Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Kriminalvården, Kustbevakningen, Polismyndigheten, Rättsmedicinalverket, Skatteverket, Tullverket och Åklagarmyndigheten.

¹²⁷ 14 av de 62 anmälningarna om människohandel för andra ändamål var dock felkodade och avsåg andra brott, som människosmuggling eller ocker, se Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16 (jfr tidigare statistik där någon granskning av eventuella felkodade ärenden inte gjorts).

mål) och för år 2011 var det 98 anmälningar (varav 35 för sexuella ändamål). Detta illustreras i tabellen och diagrammet nedan.

I vissa fall kan det vara intressant att jämföra antalet anmälda brott under perioden år 2011–2015 med antalet anmälda brott några år innan 2010 års ändringar av människohandelsbestämmelsen, varför även detta redovisas nedan.

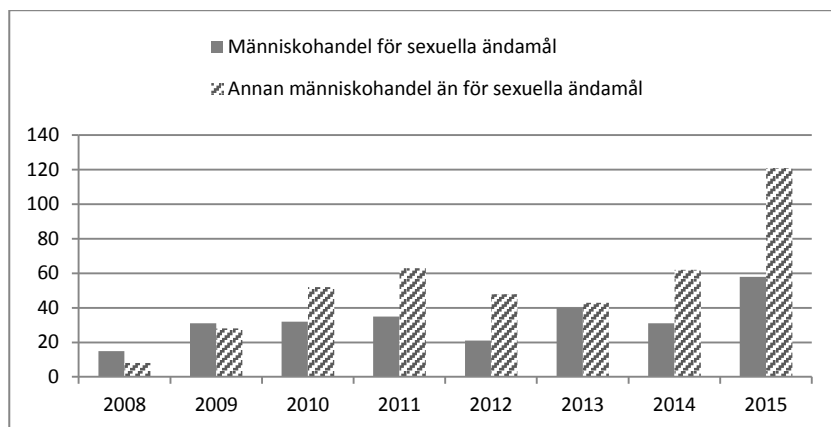
Tabell 3.2 Anmälda människohandelsbrott år 2008–2015

Anmälda brott	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Människohandel (för sexuella ändamål)	15	31	32	35	21	40	31	58
Människohandel (för andra ändamål än sexuella)	8	28	52	63	48	43	62	121
Människohandel (totalt)	23	59	84	98	69	83	93	179

Källa: Statistiken över anmälda brott www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/anmalda-brott.html (juni 2016).

Förändringen av antalet anmälda människohandelsbrott blir särskilt tydlig i följande diagram.

Tabell 3.3 Anmälda människohandelsbrott år 2008–2015

Statistik – Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (juni 2016).

De brottsbekämpande myndigheterna arbetar till viss del på olika sätt beroende på vilket exploateringssyfte som människohandelsärendena avser och om offren är barn, dvs. personer under arton år. För närmare information om de olika människohandelsärendena och vilka trender Polismyndigheten ser avseende ärenden som polis-anmäls, bl.a. gärningsmännens tillvägagångssätt, hänvisar vi till Polismyndighetens årliga lägesrapporter, se särskilt den senaste rapporten Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16.¹²⁸ I de senaste rapporterna redovisar även polisen statistik från Brå för hur de olika människohandelsärendena fördelar sig per ändamål. Brå hade t.o.m. år 2012 enbart brottskoder för människohandel uppdelade på människohandel för sexuella ändamål och människohandel för andra ändamål. Dessa var i sin tur uppdelade på barn och vuxna. Efter önskemål från Rikspolisstyrelsen införde Brå år 2013 nya brottskoder 2013 och delade upp de olika exploateringsändamålen så de fick egna koder, uppdelat på barn och vuxna. Från och med år 2013 är det därför möjligt att statistiskt följa inte bara hur människohandel är fördelad på sexuella ändamål och andra ändamål, utan även hur fördelningen ser ut för de andra exploateringsformerna, se nedan tabell.

¹²⁸ Rapporterna från år 2010 finns tillgängliga på Polismyndighetens hemsida <https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Rapporter/Manniskohandel-fran-1999/>

Tabell 3.4 Anmälda människohandelsbrott (uppdelade per olika exploateringsformer) år 2013–2015

Anmälda brott (hela landet)	2013	2014	2015
Människohandel för sexuella ändamål med barn under 18 år	11	5	11
Människohandel för sexuella ändamål med person 18 år eller äldre	29	26	47
Människohandel för tvångsarbete med barn under 18 år	5	3	4
Människohandel för tvångsarbete med person 18 år eller äldre	26	10	17
Människohandel för tiggeri med barn under 18 år	4	5	5
Människohandel för tiggeri med person 18 år eller äldre	5	18	50
Människohandel för organhandel med barn under 18 år	1	1	0
Människohandel för organhandel med person 18 år eller äldre	1	0	0
Människohandel för krigstjänst med barn under 18 år	*	0	1
Människohandel för krigstjänst med person 18 år eller äldre	*	0	0
Människohandel för övriga ändamål med barn	0	5	20
Människohandel för övriga ändamål med person 18 år eller äldre	1	20	24

Källa: Statistiken över anmälda brott www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/anmalda-brott.html (juni 2016).

* Brottskoder gällande människohandel för krigstjänst infördes i december 2013.

Någon närmare information om hur Polismyndigheten hanterat de olika polisanmälningarna har vi inte haft tillgång till (jfr dock redovisningen om inkomna brottsmisstankar till Åklagarmyndigheten nedan).

Inkomna brottsmisstankar till Åklagarmyndigheten

För att om möjligt kunna se några tendenser om vad som händer med de brottsmisstankar om människohandel som inkommit till Åklagarmyndigheten under perioden år 2011–2015 har vi samlat in relevant underlag från Åklagarmyndigheten. Delar av detta har vi sedan sammanställt i tabellen nedan. Notera dock att en *brottsmisstanke* som registrerats i Åklagarmyndighetens diarieföringsystem Cåbra inte motsvarar en *polisanmälan/brottsanmälan* hos Polismyndigheten. En brottsmisstanke är en kombination av ett brott och en misstänkt. En polisanmälan kan däremot exempelvis innehålla flera brottsmisstankar och flera polisanmälningar kan även avse samma målsäganden. Antalet polisanmälningar går därför inte att jämföra med inkomna brottsmisstankar hos Åklagarmyndigheten. Notera vidare att statusen ”Dom/avgörande” i tabellen nedan inte

enbart avser domar/domslut för människohandel utan avser även andra brott, exempelvis människosmuggling och koppleri. Statistiken ger alltså ingen information om hur många brottsmisstankar om människohandel som även resulterat i lagföring för detta brott.

Tabell 3.5 Inkomna brottsmisstankar till Åklagarmyndigheten

(både ärenden med identifierade gärningspersoner och ärenden utan identifierade misstänkta; status per den 31 december 2015)

	Människohandel för sexuella ändamål (personer ≥ 18 år)	Människohandel för sexuella ändamål (personer <18 år)	Annan människohandel (personer ≥ 18 år)	Annan människohandel (personer <18 år)
År 2011				
Förundersökning pågår	-	1	-	-
Dom/avgörande*	11	-	14	4
Avförd: Åter utredande myndighet	-	-	1	-
Avförd: Brottsmisstanke avslutad	3	3	2	1
Avförd: Förundersökning nedlagd	16	6	27	20
Avförd: Förundersökning inleds ej	-	-	1	4
Avförd: Ej åtal	5	-	1	-
Handl. avslutad enl. 31 § LUL	-	-	-	-

*Dom/avgörande är inte begränsat till domslut som avser lagföring för människohandel.

	Människohandel för sexuella ändamål (personer ≥ 18 år)	Människohandel för sexuella ändamål (personer <18 år)	Annan människohandel (personer ≥ 18 år)	Annan människohandel (personer <18 år)
<u>År 2012</u>				
Förundersökning pågående	-	-	-	-
Dom/avgörande*	-	-	3	1
Avförd: Åter utredande myndighet	1	-	3	-
Avförd: Brottsmisstanke avslutad	1	-	2	-
Avförd: Förundersökning nedlagd	11	6	9	15
Avförd: Förundersökning inleds ej	-	-	1	-
Avförd: Ej åtal	-	-	-	-
Handl. avslutad enl. 31 § LUL	-	-	-	-
<u>År 2013</u>				
Förundersökning pågående	-	-	-	-
Dom/avgörande*	3	-	-	-
Avförd: Åter utredande myndighet	-	-	2	1
Avförd: Brottsmisstanke avslutad	-	-	1	-
Avförd: Förundersökning nedlagd	8	11	19	1
Avförd: Förundersökning inleds ej	-	1	1	-
Avförd: Ej åtal	-	-	-	-
Handl. avslutad enl. 31 § LUL	-	-	-	-

*Dom/avgörande är inte begränsat till domslut som avser lagföring för människohandel.

	Människohandel för sexuella ändamål (personer ≥ 18 år)	Människohandel för sexuella ändamål (personer <18 år)	Annan människohandel (personer ≥ 18 år)	Annan människohandel (personer <18 år)
<u>År 2014</u>				
Förundersökning pågår	1	-	-	-
Dom/avgörande*	-	-	2	-
Avförd: Åter utredande myndighet	1	1	-	-
Avförd: Brottsmisstanke avslutad	-	-	3	-
Avförd: Förundersökning nedlagd	15	4	21	4
Avförd: Förundersökning inleds ej	-	-	1	-
Avförd: Ej åtal	-	-	-	-
Handl. avslutad enl. 31 § LUL	-	-	-	-
<u>År 2015</u>				
Förundersökning pågår	1	3	11	1
Dom/avgörande*	2	-	-	-
Avförd: Åter utredande myndighet	3	-	1	1
Avförd: Brottsmisstanke avslutad	1	-	8	1
Avförd: Förundersökning nedlagd	8	7	32	8
Avförd: Förundersökning inleds ej	2	1	-	-
Avförd: Ej åtal	-	-	-	-
Handl. avslutad enl. 31 § LUL	-	-	1	-

*Dom/avgörande är inte begränsat till domslut som avser lagföring för människohandel.

Som framgår av sammanställningen pågick per den 31 december 2015 förundersökningar avseende 18 av de brottsmisstankar som inkommit till Åklagarmyndigheten under åren 2011–2015. De flesta av dessa inkom till Åklagarmyndigheten år 2015 och avser till största delen brottsmisstankar som rör människohandel för andra ändamål än sexuella och där offren är personer över arton år.

Av de totalt 366 brottsmisstankarna som inkommit till Åklagarmyndigheten under år 2011–2015 har 40 brottsmisstankar resulterat i domar/avgöranden, vilket torde innebära att även motsvarande antal brottsmisstankar har lett till åtal under den aktuella tidsperioden. Av statistiken kan, som tidigare nämnts, inte utläsas hur många av domarna/avgörandena som resulterat i domslut för människohandel eller för andra brott (exempelvis människosmuggling och koppleri). Det går vidare inte att utläsa om människohandelsbestämmelsen eventuellt tillämpats i sin lydelse innan eller efter 2010 års ändringar.

De brottsmisstankar som inte lett till dom avser i huvudsak ärenden där, som ovan nämnts, förundersökningen pågår eller ärenden där brottsmisstanken avförts och återsänts till utredande myndighet, brottsmisstanken avslutats eller där förundersökningen har lagts ned.

Att en brottsmisstanke avförs och återsänds till utredande myndighet kan ske i fall där det inte finns skäl för en åklagarledd förundersökning. Brottsmisstankar kan även avföras om exempelvis två tillämpliga straffbestämmelser överlappar varandra och en tillämpning av båda skulle ses som en dubbelbestraffning för att skyddsintresset är detsamma. I de fallen tillämpas endast den strängare straffbestämmelsen.

Att en förundersökning läggs ned kan exempelvis bero på att det föreligger förundersökningsbegränsningar enligt 23 kap. 4 a § RB, att brottsmisstanken inte faller under allmänt åtal eller att bevisningen inte är tillräcklig för åtal. När det gäller människohandel läggs förundersökningar ned främst av det sistnämnda skälet.

Väckta åtal av Åklagarmyndigheten

Enligt statistik från Brå är det förhållandevis få åtal som väckts av Åklagarmyndigheten i ärenden som rör människohandel. Under åren 2011–2015 har det enligt Brå endast fattats beslut att väcka åtal för 34 brott under perioden, se tabellen nedan. Knappt hälften av dessa ärenden avser människohandel för sexuella ändamål.

Av de tolv mål där åtal väckts mellan år 2011–2015 har åklagare från någon av de internationella åklagarkamrarna väckt åtal i tio fall och åklagare från allmänna åklagarkammare i två fall. Minst en person dömdes till ansvar för människohandel i hälften av dessa mål. Enligt uppgifter från Åklagarmyndigheten kan även konstateras att de internationella åklagarkamrarna har handlagt 33 av de totalt 40 brottmisstankar som lett till dom (för människohandel eller annat brott) under samma tidsperiod, se ovan. De internationella åklagarkamrarna har således handlagt de flesta av de brottmisstankar som resulterat i en rättslig prövning vid domstol.

Besluten om att åtal väckts för ett visst antal brott är knutna till de enskilda brotten. Ett brott kan nämligen generera flera åtalsbeslut i fall flera personer misstänks för samma brott.

I tabellen nedan presenteras en översiktlig bild av antal brott där det fattats beslut att väcka åtal. I sammanhanget bör understrykas att redovisningen av statistik på detta område ändrades under åren 2011–2015. T.o.m. år 2013 avsåg statistiken *uppklarade brott* och fr.o.m. år 2014 avser den *handlagda brott*. En skillnad med dessa statistikprodukter är att i statistiken över handlagda brott kan flera beslut räknas för ett och samma brott oavsett redovisningsperiod, medan den tidigare statistiken med uppklarade brott endast räknade uppklarade brott en gång per brott.¹²⁹

¹²⁹ Se närmare härom i Brås sammanfattning <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/handlagda-brott.html>

Tabell 3.6 Antal brott där det fattats beslut att väcka åtal år 2008–2015

Beslut att väcka åtal	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Människohandel för sexuella ändamål	0	1	7	6	7	2	0	1
Människohandel för andra ändamål än sexuella	1	1	8	9	8	0	1	0
Människohandel (totalt)	1	2	15	15	15	2	1	1

Statistik över uppklarade brott och statistik över handlagda brott <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/statistik/handlagda-brott.html> (juni 2016).

Lagföringsbeslut av domstolarna

När det gäller hur de allmänna domstolarnas hanterar människohandel är statistiken på området begränsad till Brå:s statistik om lagföringsbeslut. Med *lagföringsbeslut* avses fällande domslut i tingsrätten, godkända strafföreläggande eller åtalsunderlåtelser, men däremot exempelvis inte hovrättsdomar (oavsett utgång). Denna begränsning är viktig att notera, eftersom den innebär att i tingsrätten friande människohandelsdomslut inte syns i Brå:s statistik även om hovrätten ändrar domslutet.

Enligt statistik från Brå 2015 meddelade domstolarna två lagföringsbeslut avseende människohandel år 2015, men inget beslut år 2014. Under år 2013 meddelades enligt Brå två sådana beslut, under år 2012 meddelades 31 sådana beslut och under år 2011 meddelades tre beslut. Detta kan jämföras med antalet lagföringsbeslut innan 2010 års ändring av människohandelsbestämmelsen då sex lagföringsbeslut meddelades år 2010, fyra år 2009 men inga år 2008. Sammantaget kan konstateras att antalet lagföringsbeslut varierar något över tid, men omfattar mycket få fall. Detta illustreras i diagrammet och tabell nedan, som avser lagföringsbeslut efter människohandelsbrott både som huvudbrott och bibrott. Begreppen *huvudbrott* och *bibrott* aktualiseras om en person i ett och samma lagföringsbeslut förklaras skyldig till flera brott. Som huvudbrott väljs då det brott i lagföringsbeslutet som har den strängaste straff-

skalan. Om två brott har samma straffskala, väljs slumpmässigt ett av brotten som huvudbrott.

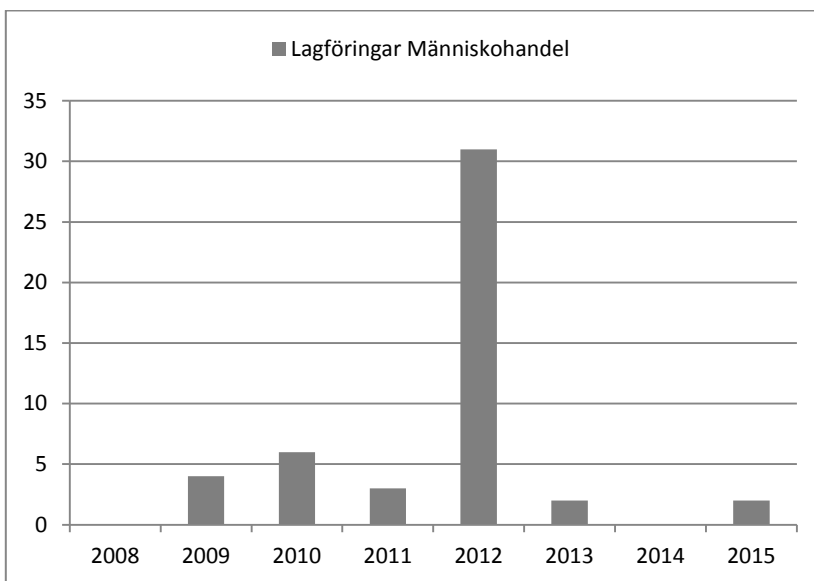
Försök, förberedelse, stämpling, medhjälp, anstiftan, underlåtelse att avslöja och underlåtelse att hindra är inkluderade i respektive brott. Detta betyder att ett lagföringsbeslut med huvudbrottet människohandel, kan vara människohandel, medhjälp till människohandel, försök till människohandel osv.

Tabell 3.7 Antal lagföringsbeslut efter huvud/bibrott

Brott	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Människohandel (BrB 4 kap. 1 a §)	0	4	6	3	31	2	0	2

Statistik – Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (juni 2016).

Tabell 3.8 Lagföringar för människohandel (totalt)

Statistik – Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (juni 2016).

Undersöker man enbart antal lagföringsbeslut efter människohandel som huvudbrott blir det inte heller någon större skillnad.

Tabell 3.9 Antal lagföringsbeslut efter huvudbrott

Huvudbrott	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Människohandel (BrB 4 kap. 1 a §)	0	4	6	2	9	2	0	2

Statistik – Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (juni 2016).

3.6 Förhållandet i andra länder

3.6.1 Inledning

I avsnitten nedan redogör vi för hur människohandel regleras i Norden och i ett par andra länder med till Sverige närliggande rättssystem.¹³⁰

3.6.2 Norden

Danmark

I dansk rätt straffas för människohandel, precis som i svensk rätt, den som rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person (§ 262 a straffeloven). En förutsättning för straffansvar är även i Danmark att det används eller har använts otillbörliga medel såsom t.ex. olovligt tvång, frihetsberövande, hot, eller utnyttjande av en villfarelse. Vidare krävs ett exploateringssyfte. I lagtexten anges vissa särskilda sådana syften, t.ex. att utnyttja personen för sexuella ändamål, såsom för pornografisk föreställning. Därutöver kan syftet även vara att utnyttja någon för tvångsarbete, slaveri, slaveriliknande förhållanden eller avlägsnande av organ. Påföljden är fängelse i högst tio år.

Liksom i svensk rätt straffas den som begår en gärning enligt ovan mot en person som inte har fyllt arton år för människohandel även om något otillbörligt medel inte använts.

¹³⁰ Jfr dock även den engelska regleringen The Modern Slavery Act 2015 där kriminaliseringen av människohandel och ytterligare brott direkt är kopplad till artikel 4 i Europakonventionen.

Finland

Enligt 25 kap. 3 § och 3 a § i Finlands strafflag (39/1889) är människohandel, grov människohandel samt försök till dessa brott kriminaliserade.

För människohandel döms den som genom att 1) utnyttja någon annans beroendeställning eller skyddslösa läge eller genom att utöva påtryckning mot någon annan, 2) vilseleda någon annan eller genom att utnyttja att någon vilseletts, 3) betala ersättning till en person som utövar makt över en annan person, eller 4) ta emot en sådan ersättning utövar makt över någon eller rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser någon i syfte att göra honom eller henne till föremål för sexuellt utnyttjande enligt 20 kap. 9 § 1 mom. 1 p. eller därmed jämförbart sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller andra förhållanden som kränker människovärdet eller i syfte att avlägsna organ eller vävnader.

Straffet anges till fängelse i minst fyra månader och högst sex år.

För människohandel döms också den som utövar makt över ett offer som är yngre än arton år eller som rekryterar, överlåter, transporterar, tar emot eller inhyser en sådan person i sådant syfte som anges ovan, även om inget ovan nämnt medel har använts.

Om vid människohandel 1) våld, hot eller list används, 2) någon uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet tillfogas svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, försätts i livshotande läge eller utsätts för därmed jämförbart synnerligen kännbart lidande, 3) brottet riktar sig mot ett barn under arton år eller mot en person som har en väsentligt nedsatt förmåga att försvara sig, eller 4) brottet begås som ett led i en organiserad kriminell verksamhet *och* gärningen som helhet bedöms som grov ska dömas för grov människohandel. Straffet för grov människohandel anges till fängelse i minst två och högst tio år. För grov människohandel döms också den som utsätter någon annan för slaveri eller håller någon annan i slaveri, transporterar slavar eller handlar med slavar, om gärningen som helhet bedöms som grov.

Norge

I norsk rätt regleras brotten människohandel och grov människohandel i två olika bestämmelser (§ 257 och § 258 straffeloven [2005]). Det finns även särskilda straffbestämmelser som reglerar slaveri (§ 259 och § 260 straffeloven).

För människohandel straffas den som med våld, hot, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat otillbörligt beteende (*atferd*) tvingar, utnyttjar eller vilseleder en person till prostitution eller andra sexuella handlingar, arbete eller tjänster (inklusive tiggeri), krigstjänst i främmande land eller organhandel. Människohandel straffas med fängelse upp till sex år.

På samma sätt straffas den som medverkar till ovan angivna otillbörliga beteende genom att rekrytera, transportera eller ta emot personen, ge betalning eller annan förmån (*fordel*) för att få samtycke från en person som har bestämmanderätt (*myndighet*) över den utsatte. Det sagda gäller även den som tar emot betalning eller annan förmån.

Den som begår en handling som angetts ovan mot en person som inte har fyllt arton år, döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt beteende förekommit. Den som var okunnig om att den utsatte var under arton år kan straffas om denne kan klandras för sin okunskap.

Grov människohandel straffas med fängelse upp till tio år. Vid bedömning av om brottet ska anses som grovt ska särskild vikt läggas vid om den som utsatts för handlingen var under arton år, om grovt våld eller tvång använts och om handlingen medfört betydande vinst.

Som vi nämnt ovan regleras slaveri enligt norsk rätt i en egen bestämmelse. I bestämmelsen anges att den som leder in någon i slaveri straffas med fängelse upp till tjuugoett år. På samma sätt straffas den som bedriver slavhandel eller transporterar slavar eller personer avsedda för slavhandel. Även den som förbinder sig att på olika sätt medverka till en handling som nämnts ovan straffas med fängelse i upp till tio år.

3.6.3 Övriga Europa

Nederländerna

För människohandel döms den som bl.a. med våld, hot om våld, utpressning, bedrägeri, vilseledande eller missbruk av maktförhållande eller genom missbruk av en utsatt belägenhet rekryterar, transporterar, överför eller inhyser en person i syfte att utnyttja offret (artikel 273 f strafflagen Dutch Criminal Code). Som utnyttjande räknas bl.a. utnyttjande i prostitutionssyfte samt andra former av sexuell exploatering, tvångsarbete inklusive tiggeri, slaveri eller slaveriliknande förhållanden och utnyttjande för brottslig verksamhet. Detsamma gäller den som genom att ge eller ta emot ersättning eller förmån för att erhålla samtycke från en person som har kontroll över offret och som rekryterar, transporterar, överför, eller inhyser offret, inbegripet utbyte eller överföring av kontroll över offret, i syfte att utnyttja offret eller för avlägsnande av offrets organ. Samma krav gäller även där offret är en person under arton år.

För människohandel döms även den som rekryterar eller bortför en person i syfte att förmå personen att utföra sexuella handlingar, med eller för en tredje person, i ett annat land mot ersättning. Samma gäller för den som genom otillbörliga medel tvingar eller förmår en annan person att medverka till att tvångsarbete eller organdonation kommer till stånd. Detta gäller även för den som medverkar till det sistnämnda när offret är under arton år. Även den som erhåller vinst från exploatering av en annan person eller vinst från organhandel där gärningsmannen vet eller har anledning att misstänka att organen avlägsnats under vissa särskilt angivna omständigheter straffas för människohandel. Detsamma gäller för den som medverkar till det sistnämnda när offret är under arton år.

För människohandel straffas också den som genom otillbörliga medel tvingar en annan person att förse gärningsmannen med intäkterna från den personens sexuella handlingar med eller för en tredje part eller borttagande av den personens organ.

Straffet för människohandel anges till böter eller fängelse högst tolv år.

Om brotten begås av två eller flera personer som agerat i samförstånd, om personen är under arton år och gärningsmännen har utnyttjat personens utsatta belägenhet eller om gärningarna före-

gåtts, genomförts eller efterföljts av våld, anges straffet till böter eller fängelse i högst femton år.

Om någon av de ovan angivna gärningarna resulterat i allvarlig fysisk skada eller hotat en annan persons liv anges straffet till böter eller fängelse i högst arton år.

Om någon av handlingarna ovan resulterat i dödsfall anges straffet till böter, fängelse upp till trettio år eller livstids fängelse.

Tyskland¹³¹

I tysk rätt bestraffas människohandel enligt §§ 232, 233 och 233 a i den tyska strafflagen (Strafgesetzbuch, StGB).

Enligt § 232 StGB straffas den som utnyttjar en annan persons tvångssituation eller hjälplöshet (som härrör från vistelsen i ett främmande land) för prostitution eller för sexuella handlingar. Straffet härför anges till fängelse i lägst sex månader och högst tio år.

I § 233 StGB anges att för människohandel för arbetskrafts-exploatering döms den som utnyttjar en annan persons utsatta belägenhet på olika sätt i syfte att utsätta dem för bl.a. slaveri, träl-dom eller tvångsarbete.

Om offret är under 21 år krävs, enligt §§ 232 och 233 i StGB, inte något otillbörligt medel för straffrättsligt ansvar.

Vidare är det enligt § 233 a StGB straffbart bl.a. att rekrytera, transportera, överföra eller inhysa en person för sexuellt utnyttjande och för arbetskraftsexploatering (tvångsarbete, tvångstjänst, slaveri eller slaveriliknande förhållanden). Brottet är ett självständigt med-hjälpbrott till människohandel och något otillbörligt medel krävs inte enligt detta stadgande.

När det gäller människohandel i syfte att handla med organ regleras detta separat från bestämmelsen om människohandel ovan. Organhandel regleras i 18 § punkt. 1 och 3 i kombination med 17 § punkt. 2 Transplantationsgesetz (TPG). I TPG, § 17 punkt 1 för-

¹³¹ För närvarande (augusti 2016) bereds dock lagskärpningar av den tyska människohandelsbestämmelsen. Lagändringarna, som görs med anledning av människohandelsdirektivet från år 2011, avser bl.a. att en den som köper tjänster av någon som enligt kundens kännedom arbetar som tvångsprostituering kan dömas till fängelse i upp till fem år. En annan ändring är att nya brottsrubriceringar planeras att införas i syfte att bättre skydda personer mot olaga utnyttjande (jfr ”utnyttjande av arbetskraft” eller ”utnyttjande av person i samband med frihetsberövande”).

bjuds all handel med organ eller vävnader avsedda för användning i medicinsk behandling av annan person. Enligt 17 § punkt 2 TPG är det förbjudet att avlägsna, transplantera, eller låta transplantera, organ eller vävnad som är föremål för den otillåtna handeln. Brott mot dessa förbud är straffbara enligt 18 § TPG. I 19 § TPG stadgas bl.a. att det är ett brott att bryta mot förbudet mot avlägsnande av organ utan donatorns medgivande. Det är också straffbart att avlägsna organ från minderåriga. Rekrytering, transport, överföring, inhysande eller mottagande av personer i detta syfte är straffbart även som medhjälp. Liksom ovan krävs inte något otillbörligt medel vad gäller medhjälpsbrottet.

3.7 Överväganden och förslag

3.7.1 Inledning

Allmänna utgångspunkter

Att förebygga och bekämpa människohandel är sedan länge en högt prioriterad fråga för Sverige. En viktig del i det arbetet är en stark och ändamålsenlig straffrättslig lagstiftning, men även att rättsväsendet, däribland de brottsbekämpande myndigheterna, bedriver sitt arbete på ett så effektivt och adekvat sätt som möjligt.

Kriminaliseringen av människohandel för sexuella ändamål år 2002 utgjorde ett första steg i riktning mot att åstadkomma en kriminalisering av alla former av människohandel. Straffansvaret utvidgades år 2004 och omfattar sedan dess även människohandel som inte är gränsöverskridande och människohandel som syftar till andra former av utnyttjande än för sexuella ändamål.

Bestämmelsen om människohandel fick sin nuvarande utformning den 1 juli 2010.¹³² Avsikten med de ändringar som gjordes då var att ge straffbestämmelsen en tydligare och mer ändamålsenlig brottsbeskrivning i syfte att effektivisera brottsbekämpningen. Kravet på att gärningsmannen genom handelsåtgärden skulle ta kontroll över offret, dvs. det s.k. kontrollrekvisitet, togs då bort (se avsnitt 3.3.3).

¹³² Prop. 2009/10:152.

Trots förändringarna av människohandelsbrottets utformning, regeringens olika satsningar på området samt de åtgärder som brottsbekämpande myndigheter vidtagit kan vi konstatera att det fortfarande är få polisanmälningar som leder till åtal och fällande domar för människohandel. Under år 2015 anmäldes 179 människohandelsbrott (varav 58 för sexuella ändamål) och under år 2014 anmäldes 93 människohandelsbrott (varav 31 för sexuella ändamål). År 2013 var motsvarande siffror 83 anmälningar (varav 40 för sexuella ändamål), för år 2012 69 anmälningar (varav 21 för sexuella ändamål) samt för år 2011 98 anmälningar (varav 35 för sexuella ändamål). Detta kan jämföras med antalet lagföringsbeslut under samma tidsperiod (även om begreppens olikheter bör observeras även här). Enligt statistik från Brå fattades det två lagföringsbeslut för människohandel år 2015, men inga år 2014. År 2013 fattades det två lagföringsbeslut, år 2012 fattades 31 beslut och år 2011 fattades det 3 beslut. Totalt har det alltså meddelats 38 lagföringsbeslut under åren 2011–2015 (huvudbrott/bibrott). Statistiken från Brå avser som tidigare framhållits fällande domslut i tingsrätten, godkända strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse (jfr begreppen domar/fällande domar i hovrätt).

Utöver att antalet anmälningar som har lett till fällande domar för människohandel under åren 2011–2015 är få, kan även utifrån bl.a. myndighetsrapporter och kontakter m.m., konstateras att mörker-talet för denna brottslighet synes vara stort.

Att endast så få anmälningar leder till lagföring trots den senaste lagändringen år 2010 har även, som ovan redovisats, konstaterats och kritiserats av myndigheter och andra aktörer på området, bl.a. Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten.¹³³ Problematiken har, som tidigare nämnts, även i viss mån diskuterats i doktrin.¹³⁴

Mot denna bakgrund har utredningen fått i uppdrag att bl.a. utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandel och granska hur de brottsbekämpande myndigheterna bedriver sitt arbete

¹³³ Se bl.a. RPS Rapport 2014. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 14, *Människohandel – delredovisning av ett projekt, Domar 2009–2012*, Internationella åklagar-kammaren i Göteborg, oktober 2013 (ÅM-A 2013/1731) och GRETA:s utvärdering av hur kraven i Europarådets konvention om bekämpande av människohandel uppfylls (*Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden*, GRETA[2014]11).

¹³⁴ Se exempelvis Johansson, M. C. (2014). *Människohandelsbrottets decennielånga metamorfos: en studie i oklarheter och motsägelser*. Juridisk Tidskrift (4), s. 829–863.

(se dir. 2014:128, bilaga 1). Vid genomförandet av uppdraget ska vi följa upp och undersöka hur människohandelsbestämmelsen fungerar i praktiken och om syftet med lagändringen år 2010 har uppnåtts. Vi ska härvid uppmärksamma och analysera om det finns några särskilda tolkningsproblem eller andra svårigheter vid tillämpningen av straffbestämmelsen. Vidare ska vi göra överväganden om det finns behov av att förtydliga eller annars förändra bestämmelsen om människohandelsbrott. För det fall det finns behov av författningsändringar eller andra åtgärder ska även förslag härom lämnas. Vidare ska vi lämna en analys av vilka konsekvenser en eventuell lagändring skulle medföra för tillämpningen av andra relevanta bestämmelser i brottsbalken. Utredningen ska även överväga behovet av eventuella åtgärder i syfte att effektivisera utredningarna och öka lagföringen av människohandel.

Våra överväganden i denna del presenteras i avsnitten nedan, medan vi, som tidigare nämnts, redovisar våra tilläggsuppdrag om det straffrättsliga skyddet mot exploatering av utsatta personer i andra fall än vid människohandel och om straffskalorna för bl.a. människohandel längre fram, se avsnitten 4 och 5.

Inledningsvis analyserar vi tillämpningen av människohandelsbrottets tre huvudrekvisit, dvs. otillbörligt medel, handelsåtgärd och exploateringssyftet (avsnitten 3.7.2–3.7.4). Därefter behandlar vi betydelsen av offrets samtycke, särskilda frågor som rör människohandel med barn och behov av åtgärder för mer effektiva utredningar och ökad lagföring av människohandel (avsnitten 3.7.5–3.7.7).

Den allmänna utgångspunkten för våra överväganden är att skapa en klar och väl avgränsad brottsbeskrivning som är förenlig med hur människohandelsbrottet utformats och avgränsats i internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa, se avsnitt 3.2.2. Som redovisats består människohandelsbrottet enligt de internationella överenskommelserna av tre olika moment; (handels) åtgärder, användandet av ett otillbörligt medel och exploateringssyfte.

Beträffande personer under arton år får enligt de internationella överenskommelserna krav inte ställas på att otillbörliga medel används.

För att inte försvåra det internationella samarbetet anser vi att den grundläggande konstruktionen av brottet bör behållas, vilket påverkar våra förutsättningar att ändra brottsbeskrivningen.

Syftet med de ändringar som vi trots detta föreslår är därför enbart att stärka det straffrättsliga skyddet mot människohandel och effektivisera tillämpningen av bestämmelsen.

3.7.2 Otillbörligt medel

Bedömning: För straffansvar bör, liksom tidigare, krävas att handelsåtgärderna har genomförts med olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat sådant otillbörligt medel.

Förslag: En ändring i lagtexten görs för att markera *dels* att varje otillbörligt medel i sig självt är tillräckligt för straffansvar och att det inte finns något generellt krav på maktförhållande mellan gärningsmannen och offret, *dels* att det inte finns något krav på att exploatering har påbörjats för att brottet ska anses fullbordat.

Det nuvarande uttrycket i lagtexten att en handelsåtgärd vidtas ”genom” något av de uppräknade otillbörliga medlen ersätts därför med uttrycket ”med användande av” ett otillbörligt medel, varefter dessa medel räknas upp.

Requisitet otillbörligt medel i 4 kap. 1 a § BrB

Den nuvarande lydelsen av straffbestämmelsen för människohandel har ett krav på att handelsåtgärder ska ha skett genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller något annat sådant otillbörligt medel (4 kap. 1 a § BrB).

Straffbestämmelsens lydelse är förenlig med de internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa (se särskilt artikel 3 a i Palermoprotokollet, artiklarna 4 och 18 f. Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor och artikel 2 människohandelsdirektivet som redovisas i avsnitt 3.2.2).

I samband med översynen av människohandelsbestämmelsen år 2010 konstaterades att varken domstolarnas rättstillämpning eller uppgifter från polis och åklagare gav stöd för att kravet på otillbörliga medel inneburit att straffbestämmelsen inte kunnat tillämpas

på ett effektivt sätt.¹³⁵ Detta förhållande gäller i princip fortfarande enligt vår uppfattning, se bl.a. avsnitten 3.4 och 3.5. Kravet på otillbörliga medel synes alltså inte heller under år 2011–2015 ha inneburit att straffbestämmelsen inte har kunnat tillämpas på ett effektivt sätt. Vi anser därför att det inte föreligger något behov att förändra straffbestämmelsen i detta avseende.

I tidigare förarbeten har även diskuterats om ytterligare exempel på otillbörliga medel (missbruk av skyddslöshet och missbruk av beroendeställning) ska föras in i straffbestämmelsen.¹³⁶ För att inte försvåra bestämmelsens tillämpning uttalade regeringen i nämnda förarbeten att försiktighet bör iakttas när det gäller att föra in ytterligare rekvisit. Något kompletterande rekvisit infördes därför inte. Vi delar denna uppfattning och konstaterar att varken vår analys av domstolspraxis, de brottsbekämpande myndigheternas hantering av människohandelsärenden eller uppgifter som vi fått från de myndigheterna eller andra aktörer leder till en annan slutsats vid nuvarande översyn. Det föreligger således inte något behov av att införa ytterligare rekvisit.

Domstolarnas tillämpning av de otillbörliga medlen m.m.

Vi bedömer alltså, som framgår ovan, att regleringen av de otillbörliga medlen i bestämmelsen om människohandel i princip är ändamålsenlig. Vid vår genomgång av domstolspraxis från åren 2011–2015 har det däremot framskymtat en tendens att domstolarnas tillämpning av rekvisitet otillbörliga medel inte alltid sker strikt i enlighet bestämmelsens lydelse. I ett flertal fall i praxis synes domstolarna kräva att det *utöver* ett eller flera otillbörliga medel (dvs. olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel) ska föreligga ett maktförhållande mellan gärningsmannen och offret för att fällande dom ska kunna meddelas, se avsnitt 3.5.2. Kravet synes bestå i att gärningsmannen ska ha bemästrat offrets fria och verkliga vilja och beskrivs ofta i praxis som om att omständigheterna ska vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än

¹³⁵ SOU 2008:41 s. 94 f. och prop. 2009/10:152 s. 15 f.

¹³⁶ Prop. 2009/10:152 s. 15 f. och SOU 2008:41 s. 99 f.

att underkasta sig gärningsmannens vilja. Härtill finns det i praxis även en tendens att kräva att effekten av användandet av det otillbörliga medlet ska omfatta utnyttjandet i sig, dvs. inte begränsas till handelsåtgärden. Även om praxis på området är begränsad tyder den alltså enligt vår uppfattning på att domstolarna ofta vid tillämpningen av människohandelsparagrafen inte bara ser till de tre grundläggande rekvisiten som framgår av människohandelsbestämmelsens lydelse (dvs. otillbörligt medel, handelsåtgärd och exploateringssyftet) utan även kräver att brottsoffret inte kunnat lämna utnyttjandesituationen.¹³⁷

En sådan tillämpning av människohandelsbestämmelsen är enligt vår mening problematisk ur flera aspekter. Tillämpningen innebär i praktiken att domstolarna kan sägas ha fört in ett ytterligare brottsrekvisit i människohandelsbrottet, men även utvidgat orsakssambandet mellan otillbörliga medel och handelsåtgärden till att även omfatta utnyttjandet. Detta får olika konsekvenser, bl.a. att fokus vid bedömningarna tenderar att flyttas från gärningsmannens handlingar till offrets situation och förhållandet mellan gärningsmannen och offret. Vår bedömning av problematiken redovisas närmare i följande delavsnitt.

Tillämpningen har sin förklaring i förarbetsuttalanden där rekvisitet otillbörliga medel har diskuterats och då ansetts ge uttryck för ett krav på maktförhållande mellan gärningsmannen och offret. I samband med att brottet människohandel för sexuella ändamål infördes år 2002 anförde regeringen nämligen bl.a. följande om rekvisitet otillbörligt medel (prop. 2001/02:124 s. 25).

Lagrådet har ställt sig tveksamt till rekvisitet "otillbörligt". Enligt Lagrådet står rekvisitet i mindre god överensstämmelse med kraven på en klar och tydlig strafflag. Regeringen har förståelse för Lagrådets kritik i och för sig, men konstaterar samtidigt att motsvarande rekvisit används på andra ställen i den straffrättsliga lagstiftningen. Utgångspunkten är givetvis att lagstiftningen skall vara så klar och tydlig som möjligt. Begreppet avser emellertid att fånga upp olika slag av missbruk av personer som befinner sig i olika utsatta positioner. Att i lagtext räkna upp samtliga dessa otillbörliga medel låter sig knappast göras. För att straffvärda förfaranden inte skall hamna utanför det straffbara området finns det i förevarande fall ett starkt behov av att använda det sammanfattande, ehuru något vaga, uttrycket "otillbörligt medel". En-

¹³⁷ Se även Johansson, M. C. (2014). Människohandelsbrottets decennielånga metamorfos: en studie i oklarheter och motsägelser. Juridisk Tidskrift (4), s. 829–863.

ligt regeringens mening måste i fall som detta överlämnas åt rättstillämpningen att med beaktande av legalitetsprincipen närmare tolka rekvisitet. För att det i lagtexten tydligare skall framgå att de övriga otillbörliga medel som avses till sin art är jämförbara med de otillbörliga medlen olaga tvång och vilseledande, bör rekvisitet utformas som ”annat sådant otillbörligt medel”. Enligt regeringens mening framgår härigenom tydligare än i lagrådsremissens förslag att gemensamt för de olika otillbörliga medlen är att de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria och verkliga vilja.

När kontrollrekvisitet skulle införas i människohandelsbestämmelsen yttrandes vidare följande (prop. 2003/04:111 s. 51).

Utän kravet på kontroll skulle avgränsningen av brottet bli otydligare och det kriminaliserade området svårt att överblicka. De otillbörliga medel, varmed handelsåtgärderna genomförs, är just sådana som syftar till att ta kontroll över offret och sålunda beskära offrets reella valmöjligheter.

I samband med 2010 års ändringar av människohandelsbestämmelsen beskrevs vidare exempelvis människohandelsbrottet på följande sätt (prop. 2009/10:152 s. 15).

Människohandelsbrottet tar sikte på förfaranden där gärningsmannen bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Gärningsmannens handlande ska förmå offret att underkasta sig handelsåtgärden. Det måste alltså råda ett orsakssamband mellan de förfaranden genom vilka gärningsmannen uppnår maktförhållandet och de handelsåtgärder som vidtas. Brottet är fullbordat redan innan det åsyftade utnyttjandet realiseras. Det är med hjälp av kravet på användande av otillbörliga medel som brottsbeskrivningen avgränsas i förhållande till andra mindre allvarliga brott. Såväl FN-protokollet och EU-rambeslutet innehåller också definitioner som motsvarar de svenska rekvisiten om otillbörliga medel. Mot denna bakgrund instämmer regeringen i utredningens bedömning att kravet på att gärningsmannen ska använda något otillbörligt medel mot offret bör finnas kvar.

Enligt vår uppfattning är det något oklart hur kravet på maktförhållandena i nämnda förarbeten ska tolkas, särskilt mot bakgrund av att förarbetena på andra ställen ger uttryck för att den svenska regleringen av människohandelsbrottet är förenlig med de internationella överenskommelser som Sverige är bunden av.¹³⁸ Motsvarande uttryck har visserligen även nämnts både i förarbets-

¹³⁸ Se exempelvis prop. 2009/10:152 s. 14.

handlingar till Palermoprotokollet¹³⁹ och i artikel 2 i människohandelsdirektivet¹⁴⁰, men synes där endast definiera rekvisitet utnyttjande av någons utsatta belägenhet.¹⁴¹ Av Palermoprotokollets tolkningsverktyg framgår det däremot tydligt att varje otillbörligt medel är tillräckligt för straffansvar och att något krav på exploatering inte heller krävs för att brottet ska anses fullbordat.¹⁴² Det sagda beskrivs där på följande sätt:

As defined, trafficking consists of a combination of three basic elements, each of which must be taken from a list set out in the definition. As defined in article 3 of the Protocol, "trafficking in persons" consists of:

(a) The action of: recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons;

(b) By means of: the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person for the purpose of exploitation;

(c) The purpose of exploitation, which include, at a minimum: the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.

33. The obligation is to criminalize trafficking as a combination of constituent elements and not the elements themselves. Thus, any conduct that combines any listed action and means and is carried out for any of the listed purposes must be criminalized as trafficking. Individual elements such as abduction or the exploitation of prostitution need not be criminalized, although in some cases supplementary offences may support the purposes of the Protocol and States parties are free to adopt or maintain them if they wish to do so. The offence

¹³⁹ Jfr "a situation in which the person concerned has no real and acceptable alternative but to submit to the abuse involved".

¹⁴⁰ Jfr "med en utsatt situation avses en situation där den berörda personen inte har något verkligt eller godtagbart alternativ till att underkasta sig utnyttjandet".

¹⁴¹ Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the protocols thereto (s. 269) (http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf)

¹⁴² Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the protocols thereto (s. 269) (http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf)

defined in article 3 of the Protocol is completed at a very early stage. No exploitation needs to take place.

De otillbörliga medlen som omfattas av både de internationella instrumenten och bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB, som bygger på de instrumenten, har olika karaktär.¹⁴³ De kan därför delas upp enligt följande:

1. medel som bygger på våld, hot och våld eller överföring av en person till en annan (*exempelvis hot om eller bruk av våld eller andra former av tvång och bortförande*),
2. medel som bygger på att det tilltänkta brottsoffret själv närmar sig exploateringssituationen efter att ha fått felaktig information (*exempelvis vilseledande*) och
3. medel som bygger på utnyttjande av brottsoffrets begränsade handlingsfrihet (*exempelvis maktmissbruk eller missbruk/utnyttjande av en persons utsatta belägenhet*).

Att den internationella definitionen av människohandel, som återfinns i bl.a. Palermoprotokollet, till skillnad från bestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB, utgår från en uttömmande reglering av otillbörliga medlen saknar härvid betydelse. Motsvarande gruppering som gjorts ovan kan alltså göras även beträffande brottsbalkens bestämmelse där de otillbörliga medlen anges som olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel.

Vår bedömning av problematiken

Vid en jämförelse av de olika otillbörliga medlen som de grupperats ovan blir det enligt vår uppfattning tydligt att brottsoffer vid vissa otillbörliga medel (punkterna 1 och 3 ovan) har begränsade handlingsalternativ gällande handelsätgärden och troligtvis gällande eventuell exploatering, medan andra brottsoffer som närmat sig exploateringssituationen efter att ha fått felaktig information (punkten 2 ovan) ofta har sin handlingsfrihet kvar. Denna betydelsefulla skill-

¹⁴³ Jfr Johansson, M. C. (2014). *Människohandelsbrottets decennielånga metamorfos: en studie i oklarheter och motsägelser*. Juridisk Tidskrift (4), s. 829–863.

nad har, enligt vår uppfattning, inte på ett tillräckligt tydligt sätt kommit till uttryck i förarbetena till människohandelsbrottet eller i rättstillämpningen. Tvärtom synes det i praxis finnas en tendens att, särskilt de fall där brottsoffret vilseletts, ogilla åtal om människohandel med hänvisning till att något maktförhållande inte visats.¹⁴⁴ Praxis ger enligt vår mening uttryck för att vilseledande i flertalet fall inte ensamt bedöms vara tillräckligt för att uppfylla kravet på otillbörligt rekvisit eftersom något maktförhållande inte har styrkts. Detta gäller även i fall där det efterföljande utnyttjandet har påbörjats. Det i praxis uppställda kravet på maktförhållande och det utvidgade orsaksambandet som rör det otillbörliga medlet synes alltså även ha fått konsekvenser för hur brottsoffrens samtycke bedöms. Vi behandlar frågan om samtycke närmare nedan, se avsnitt 3.7.5.

Vidare tycks, som vi tidigare framhållit, kravet på maktförhållande i vissa situationer ha fått betydelse för om och hur eventuell exploatering ska vägas in i bedömningar som rör de otillbörliga medlen, se avsnitt 3.5.2 ovan. I praxis finns bedömningar som tyder på att effekten av att ett otillbörligt medel har använts även bedömts i förhållande till utnyttjandet (dvs. inte begränsats till handelsåtgärden). En sådan tillämpning kan i praktiken leda till att det ställs ett krav på att även exploatering ska ha påbörjats för att brott ska anses fullbordat. Ett sådant synsätt står dock i strid med både bestämmelsen om människohandel i brottsbalken och de bakomliggande internationella instrumenten. Människohandelsbrottet är fullbordat redan genom att gärningsmannen genom användande av ett otillbörligt medel genomfört en handelsåtgärd med brottsoffret (under förutsättning att exploateringssyfte finns).

Enligt vår bedömning är kravet på det maktförhållande som praxis ger uttryck för således oförenligt både med den närmare lydelsen i 4 kap. 1 a § BrB och med de internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa. Enligt vår tolkning av Palermoprotokollet ger detta uttryck för att offrets handlingsalternativ eller brist på valfrihet endast är kopplad till att den utsatta belägenheten utnyttjas. I dessa fall kan offret uppleva att det inte finns någon möjlighet att vägra handelsåtgärden. Däremot ger

¹⁴⁴ Se exempelvis Svea hovrätts dom i mål nr B 5309-12 den 10 oktober 2012 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom nr B 111-12 den 26 mars 2012.

Palermoprotokollet enligt vår tolkning inte något stöd för ett generellt krav på ett maktförhållande för att straffansvar för människohandel ska inträda. Offrets handlingsalternativ eller brist på valmöjligheter ska alltså enligt vår uppfattning aldrig vägas in i fall där exempelvis det otillbörliga medlet består i att det tilltänkta brotts-offret själv närmar sig exploateringssituationen efter att ha fått felaktig information (exempelvis vilseledande). I de fall ett otillbörligt medel använts för att kunna vidta en handelsåtgärd är vidare ett samtycke till en efterföljande exploatering utan betydelse. Om ett otillbörligt medel har använts för att vidta en handelsåtgärd är människohandelsbrottet fullbordat. Vilken effekt handelsåtgärden har haft på målsägandens vilja eller om det otillbörliga medlet haft en sådan effekt på offret att exploateringen möjliggjorts saknar här betydelse. Något krav på ett bemästrande eller maktförhållande som visar att offrets vilja faktiskt reducerats i förhållande till handelsåtgärden genom gärningsmannens agerande finns alltså inte.

Vår bedömning är att de ovan angivna förarbetsuttalandena om maktförhållande och effekten av det otillbörliga medlet samt tillämpningen i praxis av dessa har haft viss betydelse för att så få åtal lett till fällande domar sedan reformen år 2010. Utredningens kontakter med företrädare för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten tyder också på att nämnda förarbetsuttalanden och domstolarnas krav på ett maktförhållande i viss mån även kan ha påverkat de brottsbekämpande myndigheternas överväganden, framför allt i rubricerings- och bevisfrågor. Om något särskilt krav på maktförhållande inte hade uppställts i rättstillämpningen och om effekten av det otillbörliga medlet begränsats till handelsåtgärder hade förmodligen något fler anmälningar om människohandel lett till både fler åtal och fler fällande domar för detta brott, särskilt i de fall som vilseledande förekommit. Utredningens intryck är att dessa fall i dag antingen läggs ned eller bedöms som andra brott, företrädesvis koppleribrott. Utredningen har dock inte haft möjlighet att statistiskt säkerställa att uppgifterna som rör hur de brottsbekämpande myndigheternas hantering av människohandelsärenden påverkats av ovan nämnd domstolspraxis, varför de trots allt måste behandlas med försiktighet.

Enligt vår mening finns det alltså mot denna bakgrund ett angeläget behov av att markera och tydliggöra att fokus vid bedömning av om människohandel föreligger ska ligga på gärningsmannens

agerande och att omständigheten om offret saknat reella val inte har någon generell betydelse vid bedömningen (jfr exempelvis vilseledande). Något generellt krav på ett särskilt maktförhållande bör alltså inte ställas upp. Effektkravet ska även endast ta sikte på att en handelsåtgärd kunnat genomföras, dvs. utnyttjandet i sig saknar härvid betydelse.

Nödvändiga åtgärder för att komma tillrätta med problematiken

Vi går nu över till frågan om hur den redovisade problematiken lämpligen bör åtgärdas. Våra kontakter med de brottsbekämpande myndigheterna, liksom myndigheternas olika rapporter på området, ger stöd för att rättsväsendet generellt sett är i behov av löpande utbildningsinsatser inom detta område. Vi delar denna uppfattning, men bedömer även att utbildningsinsatser inte är tillräckliga åtgärder för att komma till rätta med det i praxis uppställda kravet på maktförhållande i vissa fall. Det uppställda kravet har, som ovan nämnts, sin bakgrund i tidigare förarbetsuttalanden. Vi anser därför att problematiken måste åtgärdas genom en ändring i bestämmelsen om människohandel.

Ändringen bör avse att klarlägga att redan själva användandet av något av de i bestämmelsen angivna otillbörliga medlen är tillräckligt i sig för att den därigenom möjliggjorda handelsåtgärden ska anses vara otillbörligt åstadkommen. Varje otillbörligt medel som räknas upp i bestämmelsen bör alltså i sig självt vara tillräckligt för straffansvar. Effekten av det otillbörliga medlet ska vara att en handelsåtgärd kunnat vidtas. Genom ändringen bör det bli tydligare att något generellt krav på kontroll eller maktförhållande mellan gärningsmannen och brottsoffret inte uppställs och att något krav på exploatering inte heller finns för att brottet ska anses fullbordat. Detta innebär bl.a. att ovan citerade förarbetsuttalanden som i rättstillämpningen tolkats som ett generellt krav på maktförhållande inte längre ska tillmätas någon betydelse i detta avseende.

En sådan ändring av bestämmelsen kan göras på olika sätt. *En möjlighet* är att i lagtexten uttryckligen ange att brottsoffrets samtycke till den åsyftade exploateringen saknar betydelse vid den straffrättsliga bedömningen. Härigenom skulle förmodligen hittillsvarande krav i lagmotiven och praxis på maktförhållande kunna

elimineras. Som framgår nedan (se avsnitt 3.7.5) är emellertid frågan om lagreglering av brottsoffrets samtycke komplicerad och föreslås av oss lösas på annat sätt. *En annan möjlighet* är att göra en långtgående omstrukturering av bestämmelsen om människohandel, där de olika rekvisiten delvis omformuleras. Enligt vår uppfattning är emellertid bestämmelsen om människohandel i grunden väl avvägd och har god förenlighet med de internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa. Bestämmelsen har reviderats vid flera tillfällen. Den ändring av bestämmelsen som nu är aktuell bör därför göras med viss försiktighet och den bör begränsas till att uppnå syftet i det nu aktuella avseendet. Mot denna bakgrund anser vi att *ändringen bör göras genom att* det nuvarande uttrycket att en handelsåtgärd vidtas ”genom” något av de uppräknade medlen ersätts med uttrycket ”med användande av ett otillbörligt medel”, varefter medlen räknas upp. Härigenom speglar lagtexten tydligare att det är tillräckligt för straffansvar att gärningsmannen har använt ett otillbörligt medel, t.ex. vilseledande, för att åstadkomma handelsåtgärden. Någoting härutöver, förutom själva exploateringssyftet, krävs alltså inte för att brottet ska vara fullbordat. Vi bedömer att den föreslagna ändringen inte får några särskilda konsekvenser för andra brott enligt brottsbalken.

3.7.3 Handelsåtgärd

Bedömning: Den nuvarande uppräknningen av handelsåtgärder ska fortfarande gälla.

I Palermoprotokollet definieras handelsåtgärder som rekrytering, transport, överföring, inhysande eller mottagande av personer. Motsvarande definition finns i exempelvis Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor och människohandelsdirektivet.

Utformningen av handelsåtgärderna i människohandelsbrottet har behandlats vid flera tillfällen av lagstiftaren. Vid straffbestämmelsens införande år 2002 begränsades det straffbara området till att avse gränsöverskridande förfaranden och handelsåtgärderna delades in i dels inledande åtgärder (transport, som även innefattade rekrytering), dels efterföljande åtgärder (mottagande, transport eller

inhysande).¹⁴⁵ Vid utvidgningen av straffansvaret togs begränsningen av gränsöverskridande förfaranden bort och kontrollrekvisitet infördes.¹⁴⁶ Vid 2010 års reform övervägdes handelsåtgärderna igen, varvid kontrollrekvisitet togs bort.¹⁴⁷ I samband med detta diskuterades även om handelsåtgärderna borde kompletteras med bl.a. rekvisitet ”kontrollerar” för att täcka in sådana åtgärder som inte ingår som ett led i en förflyttning av offret och handlingar där någon utger ersättning för att få samtycke till att disponera över ett offer, eller tar emot sådan ersättning. Regeringen ansåg dock inte att paragrafen behövde kompletteras i dessa avseenden. Däremot infördes begreppet ”överför” som en handelsåtgärd medan begreppet ”vidtar någon annan sådan åtgärd” utmönstras ur bestämmelsen. Genom ändringen ansågs uppräknningen av handelsåtgärderna i straffbestämmelsen bättre överensstämma med definitionen i Palermo-protokollet.

GRETA har i olika sammanhang, bl.a. i rapporten från år 2014, uppmanat de svenska myndigheterna att inkludera bortförande som ett av medlen för att begå människohandel.¹⁴⁸ Bortförande regleras i dag i bestämmelsen om människorov i 4 kap. 1 § BrB. Bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB är subsidiär till den bestämmelsen. Vi bedömer därför att tillräckliga skäl att ändra gällande ordning i detta avseende saknas. Gällande reglering överensstämmer enligt vår bedömning även med internationella överenskommelser. Vidare har varken vår granskning av domstolarnas rättstillämpning eller de brottsbekämpande myndigheternas hantering av utredningar eller våra iakttagelser i övrigt medfört någon antydning om att handelsåtgärderna inte kunnat tillämpas på ett effektivt sätt. Vi bedömer därför att det inte heller i detta avseende finns något behov att förändra straffbestämmelsen.

¹⁴⁵ Prop. 2001/02:124 s. 22 f.

¹⁴⁶ Prop. 2003/04:111 s. 49–54.

¹⁴⁷ Prop. 2009/10:152.

¹⁴⁸ Se s. 55 *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden*, GRETA[2014]11.

3.7.4 Exploateringssyftet m.m.

Bedömning: Det finns inte skäl att ändra exploateringsändamålen i bestämmelsen om människohandel.

Förslag: För straffbarhet ska det inte vara nödvändigt att gärningsmannen åsyftat att utnyttja offret med avsikts uppsåt utan det ska vara tillräckligt att gärningsmannen handlat även med insikts uppsåt eller likgiltighets uppsåt. Det nuvarande subjektiva rekvisitet som i lagtexten uttrycks ”i syfte att” ska därför ersättas med uttrycket ”med uppsåt att”.

Bakgrund m.m.

I Palermoprotokollet definieras utnyttjandesyftet som utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande, tvångsarbete eller tvångstjänst, slaveri eller med slaveri jämförbara bruk och sedvänjor, trældom eller avlägsnande av organ (artikel 3). Europarådets konvention om bekämpande av handel med människor och människohandelsdirektivet innehåller motsvarande definition, se avsnitt 3.2.2.

Som följer av exempelvis Palermoprotokollet behöver endast avsiktliga handlingar (*intentional conduct*) kriminaliseras, men protokollet hindrar inte att ansvaret och skyddet utvidgas (artikel 34 United Nations Convention against Transnational Organized Crime).¹⁴⁹

Exploateringssyftet har behandlats vid flera tillfällen av lagstiftaren. Vid straffbestämmelsens införande år 2002 infördes ett krav på direkt uppsåt (numera avsikts uppsåt) i förhållande till utnyttjandet för sexuella ändamål med motiveringen att människohandelsbrottet borde förbehållas de fall där exploatering utgör huvudmotivet för åtgärderna. I förarbetena uttalades att ett vanligt uppsåtskrav skulle innebära ett alltför vidsträckt gärningsmannansvar (prop. 2001/02:124 s.27). Resonemanget löd enligt följande.

Det kan diskuteras huruvida även indirekt eller eventuellt uppsåt i förhållande till utnyttjande för sexuella ändamål bör kunna föranleda ansvar för människohandel. Enligt regeringens bedömning skulle en

¹⁴⁹ Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the protocols thereto (s. 276 f.) (http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf)

sådan utvidgning emellertid innebära ett alltför vidsträckt gärningsmannansvar. Exempelvis skulle människosmugglare vars syfte är att tjäna pengar på andra människors – ofta orealistiska – förhoppningar om ett bättre liv i ett nytt land kunna dömas för människohandel då ett eventuellt uppsåt i förhållande till utnyttjande för sexuella ändamål inte sällan torde vara för handen. Människohandelsbrottet bör enligt regeringens mening förbehållas fall där exploatering utgör huvudmotivet för åtgärderna. Enligt regeringens bedömning bör därför direkt uppsåt i förhållande till utnyttjandet för sexuella ändamål erfordras för gärningsmannansvar för människohandel.

Frågan diskuterades även vid straffansvarets utvidgning år 2004, då det konstaterades att tidigare framförda argument om varför direkt uppsåt (numera avsiktssuppsåt) bör gälla fortfarande var relevanta (prop. 2003/04:111 s. 43–47). Det konstaterades också att människohandelsbrottet även fortsättningsvis, i enlighet med definitionerna i FN-protokollet och rambeslutet, borde förbehållas fall där åtgärderna motiveras av utnyttjandesyftet. I sammanhanget framhölls dock att det sagda inte utesluter ansvar för medhjälp till människohandel, eftersom en medverkande inte behöver ha avsiktssuppsåt i förhållande till det åsyftade utnyttjandet.

Frågan om det direkta uppsåtet behandlades även i det senaste lagstiftningsärendet, där Utredningen om människohandel m.m. bl.a. mot bakgrund av åsikter från åklagare föreslog att det direkta uppsåtet skulle slopas.¹⁵⁰ Majoriteten av remissinstanserna som yttrade sig i denna del (bl.a. Åklagarmyndigheten, Barnombudsmannen, och Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet) ställde sig även positiva till förslaget.¹⁵¹ Regeringen hänvisade dock till tidigare överväganden om ett alltför vidsträckt gärningsmannansvar och bedömde att förslaget inte borde genomföras nu heller.¹⁵² I samma lagstiftningsärende ersattes däremot rekvisitet ”utnyttja” med ”exploatera” för att ytterligare tydliggöra straffbestämmelsens tillämpningsområde.¹⁵³

¹⁵⁰ SOU 2008:41 s. 110.

¹⁵¹ Se sammanställningen av remissyttranden Ju2008/3706/L5 och Rikspolisstyrelsens yttrande (RA-006-3108/08).

¹⁵² Prop. 2009/10:152 s. 20.

¹⁵³ Prop. 2009/10:152 s. 20–21.

Vår bedömning

Uppsåtskravet

Som redovisats har alltså frågan om avsiktssuppsåt (tidigare direkt uppsåt) diskuterats i ett flertal lagstiftningsssammanhang, varvid regeringen ansett att det bör finnas kvar. Vi anser, trots detta, att skäl finns att överväga frågan om uppsåtskravet igen.

I vårt delbetänkande *Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m.* (SOU 2016:42) har vi redogjort för de olika skuldformerna i gällande rätt (dvs. bl.a. avsiktssuppsåt, insiktssuppsåt och likgiltighetsuppsåt). Vi hänvisar därför dit för närmare genomgång av begreppen. Som bl.a. framgår där föreligger likgiltighetsuppsåt om gärningsmannen insett att det förelåg en risk för att gärningen skulle medföra en viss effekt eller att en viss omständighet förelåg och gärningsmannen är likgiltig inte endast till risken utan också till förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten.

Vid den senaste översynen av människohandelsbestämmelsen inför 2010 års reform gav åklagare uttryck för att avsiktssuppsåtet alternativt krav på direkt uppsåt i fråga om utnyttjandesyftena medförde stora tillämpningssvårigheter särskilt med hänsyn till tidsaspekten mellan att en gärningsman vidtar den aktuella handlingen och ett eventuellt utnyttjande ägt rum (SOU 2008:41 s. 110 f.). Enligt åklagarna medförde dessa svårigheter att människohandelsförfaranden i ett flertal fall kom att rubriceras som andra brott alternativt inte kom att åtalas över huvud taget. Våra förnyade kontakter med polis och åklagare har bekräftat att det fortfarande finns tillämpningssvårigheter i vissa fall, särskilt i människohandelsfall med internationell anknytning. Problematiken framhålls även bl.a. i RPS Rapport 2014. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 14 (s. 41) där det särskilt konstateras att kravet på direkt uppsåt (avsiktssuppsåt) kan medföra stora svårigheter när det gäller att styrka gärningsmannens uppsåt att utnyttja offret, särskilt i fall då rekrytering, transport och utnyttjande skett utanför Sverige.

Som ovan anförts har regeringen i tidigare lagstiftningsärenden som huvudargument till varför kravet på avsiktssuppsåt bör bestå, hänvisat till att en utvidgning av detta skulle innebära ett alltför vidsträckt gärningsmannansvar (bl.a. för människosmugglare) och att människohandelsbrottet därför bör förbehållas de fall där exploa-

tering utgör huvudmotivet för åtgärderna. Vi delar inte denna uppfattning. Att avsiktssuppsåtet slopas leder visserligen till en viss skärpning och utvidgning av tillämpningsområdet för människohandelsbestämmelsen, men innebär enligt vårt synsätt inte att exempelvis människosmugglare per automatik gör sig skyldig till människohandel. Bedömningen av om likgiltighetsuppsåt förelegat måste, i likhet med vad som gäller för andra brottmål, bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Sedvanliga konkurrensregler ska tillämpas och människohandelsbrottets och människosmugglingsbrottets olika skyddsintressen måste beaktas. Människohandelsbrottet och den fridskränkning som detta innebär anses riktat mot offret själv, medan människosmugglingsbrottet i huvudsak anses riktat mot staten. I många fall är omständigheterna vid människosmuggling sådana, att insikten hos gärningsmannen är begränsad om hur den transporterade personens framtid kommer att gestalta sig. Gärningsmannen kommer då inte kunna anses ha uppsåt till eventuell framtida exploatering.

Vårt syfte med att slopa det hittillsvarande kravet på enbart avsiktssuppsåt är att fler personer i människohandelsförfarandet, som var och en för sig utgör en nödvändig länk för att kunna bedriva sådan handel, fullt ut ska omfattas av människohandelsbestämmelsen. Vi bedömer att en sådan ordning inte medför ett alltför vidsträckt gärningsmannaansvar, eftersom vi inte ser någon principiell skillnad i fridskränkning mellan fall med exempelvis transportörer som har avsiktssuppsåt till det efterföljande utnyttjandet och transportörer, som inser hög sannolikhet för senare exploatering men som förhåller sig helt likgiltiga inför detta förhållande. Enligt vår uppfattning bör alltså en person som med ett otillbörligt medel vidtar en handelsåtgärd och som har likgiltighetsuppsåt till att personen ska exploateras för vissa ändamål kunna dömas till ansvar. Agerandet är enligt vårt synsätt lika hänsynslöst och principiellt straffvärt som om gärningsmannen haft avsiktssuppsåt till exploateringen. Det bör därför leda till fullt straffansvar. Även skyddsintresset för brottsoffret talar för en sådan ordning.

Exempel på fall som, om alla rekvisit är uppfyllda, därmed skulle kunna utgöra människohandel om uppsåtskravet ändras är fall där en person transporterar en annan person i syfte att tjäna pengar på transporten trots att det för transportören framstår som sannolikt att personen kan komma att exploateras och personen (transporter-

tören) är likgiltig till förverkligandet. Även om de brottsbekämpande myndigheternas uppgifter om svårigheten att styrka avsiktsuppsåtet inte i sig är ett skäl för att slopa det, kan vi konstatera att uppgifterna i vart fall inte talar emot ett sådant ställningstagande. Bevissvårigheterna, som synes särskilt påtagliga i fall där handlingar företagits långt innan ett eventuellt utnyttjande ägt rum, kan leda till att människohandelsförfaranden rubriceras som andra brott. En annan följd kan vara att de delar av förfarandet som inte ägt rum i Sverige kanske inte åtalas överhuvudtaget. Detta är naturligtvis otillfredsställande och kan alltså åtgärdas genom en utvidgning av uppsåtskravet.

Avslutningsvis bör påpekas att flertalet andra brott i brottsbalken, bl.a. människorov som är ett till människohandel närliggande brott, har ett uppsåtskrav som omfattar samtliga uppsåtsformer. Systematiken är således inte ovanlig i brottsbalken och är, som redovisats ovan, även förenlig med de internationella överenskommelser som Sverige åtagit sig att följa.

Sammanfattningsvis ska det alltså för straffbarhet inte vara nödvändigt att gärningsmannen haft avsikt att utnyttja offret utan det ska vara tillräckligt att gärningsmannen handlat med insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt. Det nuvarande subjektiva rekviritet som i lagtexten uttrycks ”i syfte att” ska därför enligt vår uppfattning ersättas med uttrycket ”med uppsåt att”.

Särskilt om exploateringsändamålen

Vi har inte funnit skäl att ändra exploateringsändamålen i människohandelsbestämmelsen, även om det bör nämnas att GRETA har haft synpunkter på Sveriges reglering i denna del.¹⁵⁴ GRETA har därvid uppmanat de svenska myndigheterna att uttryckligen ange slaveri, metoder som liknar slaveri och trälldom som särskilda exploateringssyften. Som nämnts bedömer vi dock att det saknas tillräckliga skäl att ändra bestämmelsen i detta avseende. Dessa utnyttjandeformer torde omfattas av tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

¹⁵⁴ s. 55 *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden*, GRETA (2014)11.

3.7.5 Offrets samtycke

Bedömning: Offrets samtycke till den åsyftade exploateringen ska även fortsättningsvis sakna betydelse för straffansvar. Någon uttrycklig bestämmelse härom bör dock inte införas.

Bakgrund m.m.

I de internationella instrument som reglerar människohandel framhålls det uttryckligen att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet saknar betydelse för straffansvaret (se bl.a. Palermo-protokollet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel och människohandelsdirektivet).

De internationella överenskommelserna har, som tidigare nämnts, legat till grund för utformningen av den svenska lagstiftningen avseende människohandel. Svensk rätt innehåller därför motsvarande syn på offrets samtycke, även om lagstiftaren hittills valt att inte uttryckligen ange detta i bestämmelsen om människohandel.

Frågan om offrets samtycke till det åsyftade utnyttjande har dock varit föremål för diskussioner i flera lagstiftningssammanhang. Frågan övervägdes senast i samband med 2010 års ändringar av människohandelsbrottet efter att flera remissinstanser (bl.a. Brottsoffermyndigheten, Barnombudsmannen, Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet och Amnesty International) ansett att en kompletterande bestämmelse om offrets samtycke borde införas i lagen.¹⁵⁵ I förarbetena angav regeringen att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet borde sakna betydelse för straffansvar, men att någon bestämmelse härom inte borde införas i lag. Regeringen har dock tidigare föreslagit att en sådan bestämmelse skulle införas i lag, men avstått härifrån efter att Lagrådet gjort motsatt bedömning.¹⁵⁶ Enligt Lagrådet fick det anses framgå med tillräcklig tydlighet av lagtexten att kravet på att gärningsmannen ska ha handlat i ett utnyttjandesyfte är uppfyllt även om det skulle hävdas att offret samtyckt till utnyttjandet.

¹⁵⁵ Prop. 2009/10:152 s. 26 och Sammanställning av remissyttranden Ju2008/3706/L5.

¹⁵⁶ Prop. 2003/04:111 s. 60 och 61.

Att offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet ska sakna betydelse är utmärkande för människohandelsbrottet och ligger även i linje med de internationella överenskommelser som Sverige har åtagit sig att följa. Offrets samtycke till det åsyftade utnyttjandet ska alltså enligt vår uppfattning även framöver sakna betydelse för straffansvaret för människohandel.

Frågan om samtyckesregleringen uttryckligen bör framgå i lagtexten har, som ovan nämnts, tidigare övervägts i flera lagstiftningssammanhang. Frågan har även aktualiserats i andra sammanhang. Exempelvis har GRETA ansett att regleringen om samtycket borde vara uttryckligt även i den svenska lagtexten.¹⁵⁷

Vi har, som redovisats ovan i avsnitt 3.7.2, uppmärksammat att det i domstolspraxis från åren 2011–2015 framskymtat en tendens att domstolarna vid bedömningen av om något otillbörligt medel föreligger ofta, utöver de otillbörliga medlen som anges 4 kap. 1 a § BrB, även kräver att ett maktförhållande ska föreligga mellan gärningsman och offer. Maktförhållandet synes enligt domstolarnas tillämpning innebära att gärningsmannen, utöver de tre huvudrekvisiten i människohandelsbestämmelsen, ska bemästra offrets fria och verkliga vilja. Som vi framhållit i avsnitt 3.7.2 ifrågasätter vi starkt en sådan tillämpning av rekvisiten i människohandelsbrottet. En sådan tillämpning synes även i vissa fall äventyra principen att brottsoffrets samtycke saknar betydelse, vilket även har konstaterats i tidigare utredningar.¹⁵⁸ I vissa fall har exempelvis en sådan rättstillämpning medfört att brottsoffer som vilseletts om exempelvis villkoren för att prostituera sig inte ansetts vara offer för människohandel, eftersom de därefter genom ett s.k. konkludent handlande fått anses samtycka till utnyttjandet. En sådan rättstillämpning, som enligt vår uppfattning är oförenlig med både lydelsen i 4 kap. 1 a § BrB och internationella överenskommelser, har enligt vår mening till viss del också bidragit till att det finns få fällande domar på området (se även avsnitt 3.7.2). Vid människohandelsbrottet är det, som vi tidigare understrukt, gärningsmannens agerande som ska vara i fokus. Brottet är således fullbordat redan när de tre centrala rekvisiten är uppfyllda, dvs. innan något utnyttjande

¹⁵⁷ Se s. 55 Report 2014(11) *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden*.

¹⁵⁸ SOU 2008:41 s. 120.

kommit till stånd. Ett samtycke som lämnats efter att en gärningsman använt sig av ett otillbörligt medel saknar alltså betydelse, eftersom brottet vid den tidpunkten redan är fullbordat.

Vår bedömning

Det är enligt vår uppfattning angeläget att komma till rätta med den ovan beskrivna problematiken för att göra lagföringen mer effektiv. Vi bedömer att olika utbildningsinsatser inom rättsväsendet i sig inte är tillräckliga åtgärder för att komma till rätta med problematiken. I stället måste tidigare förarbetsuttalanden, som synes lett till rådande praxis på området, nyanseras. En nyansering i bestämmelsen om människohandel är därför nödvändig, men kan göras på olika sätt.

En metod kan, som GRETA och vissa myndigheter enligt redogörelsen ovan förordat, vara att föra in en uttrycklig bestämmelse i lagtexten om att samtycke som ges av någon som är offer för människohandel ska sakna betydelse när något av de medel som anges där har använts. Konstruktionen medför att det tydligare framhålls att offrets samtycke saknar betydelse. Metoden ligger i linje med hur bl.a. de internationella överenskommelserna är konstruerade och även de krav på effektiv lagföring som ställs på medlemsländerna. Konstruktionen skulle sannolikt även kunna bidra till fler fällande domar i situationer som berörts ovan.

Enligt vår uppfattning finns dock vissa problem med en sådan lösning. Frågan har, som redovisats ovan, övervägts i tidigare lagstiftningsarbeten och argumenten som framfördes av lagstiftaren vid det senaste lagstiftningsärendet är enligt utredningen fortfarande relevanta.¹⁵⁹ Det får således enligt vår mening anses framgå med tillräcklig tydlighet av lagtexten att kravet på att gärningsmannen ska ha handlat i ett utnyttjandesyfte är uppfyllt, även om det skulle hävdas att offret samtyckt till utnyttjandet. Något behov av en särskild bestämmelse om att offrets samtycke saknar relevans för straffansvaret föreligger därför inte. Dessutom skulle en sådan reglering, som även är ovanlig i svensk rätt, enligt vår uppfattning kunna riskera att medföra oklarheter om vad som gäller för andra

¹⁵⁹ Prop. 2009/10:152 s. 26.

straffbestämmelser (jfr bl.a. det närliggande brottet människorov i 4 kap. 1 § BrB).

En annan metod som åtminstone i teorin skulle kunna användas för att komma till rätta med problematiken är att tydliggöra kopplingen till brottsbalkens generella bestämmelse om samtycke i 24 kap. 7 § BrB genom en uttrycklig hänvisning i människohandelsparagrafen. Av den generella samtyckesbestämmelsen följer nämligen att en gärning som någon begår med samtycke från den mot vilken den riktas utgör brott endast om gärningen, med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som den medför, dess syfte och övriga omständigheter, är oförsvarlig. Bestämmelsen ger alltså bl.a. uttryck för att samtycke, i de fall det kan godtas, måste ha förelegat vid tidpunkten för gärningens företagande, dvs. när brottet fullbordades. Av detta följer att ett samtycke till exploatering exempelvis för sexuella ändamål saknar betydelse om det sker efter att ett otillbörligt medel (exempelvis vilseledande) använts. Bestämmelsen är som nämnts generell och gäller oavsett en uttrycklig hänvisning. En hänvisning till bestämmelsen är därför enligt utredningen överflödig. Dessutom finns det enligt utredningen överhängande risk att en sådan hänvisning i människohandelsparagrafen medför ytterligare oklarheter, både vad avser människohandelsbrottet och andra brott där en sådan uttrycklig hänvisning inte finns.

En tredje metod, som också är den metod som utredningen förordar, är att angripa problematiken utifrån det generella krav på maktförhållande som praxis ibland synes ställa. Att praxis i vissa av dessa fall beaktar brottsoffrets eventuella samtycke efter fullbordanspunkten torde, som ovan anförts, enligt vår uppfattning vara en konsekvens av kravet på maktförhållande och på att kravet på effekten av användningen av det otillbörliga medlet i vissa fall kommit att avse även utnyttjandet (jfr handelsåtgärden). Genom att genomföra den ändring som vi föreslår i avsnitt 3.7.2 ovan bedömer vi att även problematiken rörande samtycke löses.

3.7.6 Människohandel med barn

Bedömning: Den som vidtar en handelsåtgärd i ett exploateringssyfte mot en person som inte har fyllt arton år ska även fortsättningsvis dömas för människohandel även om något otillbörligt medel inte har använts.

Förslag: Bestämmelsen ska gälla även om gärningsmannen inte insett brottsoffrets ålder, men varit oaktsam i förhållande till att denne inte hade fyllt arton år.

Bakgrund m.m.

Av de internationella instrument som reglerar människohandel följer att rekrytering, transport, överföring, inhysande och mottagande av barn (dvs. personer under arton år) för utnyttjandeändamål ska betraktas som handel med människor, även om inget av de särskilt angivna otillbörliga medlen har använts (se Palermoprotokollet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, människohandelsdirektivet, FN:s konvention om barnets rättigheter och andra överenskommelser i avsnitt 3.2.2).

Frågan om människohandel med barn har behandlats i flera lagstiftningssammanhang, senast vid 2010 års ändringar i människohandelsbestämmelsen (prop. 2009/10:152). Bestämmelsen i gällande rätt är enligt vår bedömning även i överensstämmelse med de internationella åtaganden som Sverige åtagit sig att följa. Bestämmelsen beaktar bl.a. även att barn generellt sett har ett större behov av skydd mot exploatering än personer över arton år genom att något krav inte uppställs på att otillbörliga medel ska ha använts.

Vår bedömning och vårt förslag

Vid våra kontakter med de brottsbekämpande myndigheterna och andra aktörer har inte framkommit synpunkter som gett oss anledning att närmare överväga om bestämmelsen bör ändras i något avseende ur ett barnperspektiv. Inte heller praxis på området, som dock är begränsat till två fall, tyder på att bestämmelsen inte tillämpas som avsett. Den som vidtar en handelsåtgärd i ett exploateringssyfte mot en person som inte har fyllt arton år ska således

enligt vår bedömning även fortsättningsvis dömas för människohandel även om något otillbörligt medel inte har använts. De internationella instrumenten bör enligt vår uppfattning således tolkas så att någon ytterligare påverkan än den som ligger i själva handelsåtgärden inte krävs (jfr avsnitt 3.3.2). Barn gör vanligtvis vad vuxna säger åt dem att göra.

Det finns enligt vår bedömning inte heller skäl att införa någon särskild brottsrubricering avseende människohandel med barn (jfr prop. 2009/10:152 s. 22).

Varken vid vår praxisgenomgång eller i våra kontakter med de brottsbekämpande myndigheterna har det framkommit några särskilda tillämpningsproblem med åldersgränsen i människohandelsbestämmelsen. Människohandlare har, till skillnad från exempelvis sexköpare, tvärtom vanligtvis relativt god kännedom om vilka personer de avser att utnyttja. En sådan kännedom kan dock generellt sett vara mindre i exempelvis större internationella organisationer. Det är även ofta kvinnor och barn som utnyttjas för människohandel i sådana sammanhang, framför allt för sexuella ändamål. Vi anser därför att det finns skäl att införa ett starkare skydd för barn i människohandelsituationer. Vi har visserligen inom ramen för utredningen inte fått indikationer på att åldersproblematiken vållat någon större problematik i rättstillämpningen hittills, men samtidigt kan konstateras att antalet människohandelsförfaranden som lett till åtal varit begränsade. Härtill kommer rådande samhällsutveckling med ökade flyktingströmmar med bl.a. ensamkommande flyktingbarn och ett ökat antal fall där barn kan misstänkas ha utnyttjats för människohandel, vilket innebär att det kan befaras att antalet offer under arton år kan komma att öka.¹⁶⁰ Vidare syftar våra förslag till ändringar i människohandelsparagrafen också till att antalet människohandelsfall som utreds och lagförs ökar.

Sammantaget finns det alltså i dag enligt vår bedömning inte någon tydlig problematik som rör åldersgränsen, men däremot finns det en överhängande risk att en sådan problematik kan komma att uppkomma inom en närliggande framtid. Det är därför enligt vår uppfattning angeläget att redan nu överväga om det straffrättsliga skyddet på detta område kan stärkas.

¹⁶⁰ Jfr bl.a. Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm.

I gränsfallen som rör ålder på barn som är offer för människohandel bör enligt vår uppfattning en gärningsman inte kunna undgå ansvar genom att hänvisa till brist på kännedom om barnets verkliga ålder. Bestämmelsens innebörd bör vara densamma som avses i 6 kap. 13 § BrB för vissa sexualbrott. I den bestämmelsen föreskrivs undantag från kravet på uppsåt i förhållande till målsägandens ålder i de fall det för ansvar enligt straffbestämmelser i 6 kap. BrB förutsätts att brottet begåtts mot någon under en viss ålder (exempelvis våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn och sexuellt ofredande). Motsvarande reglering och bedömning bör alltså enligt vår uppfattning gälla även för människohandel med barn. Vi ser ingen beaktansvärd anledning till varför uppsåt bör krävas till offrets ålder i människohandelsmål, exempelvis för sexuella ändamål, när det endast finns ett oaktsamhetskrav i denna del vid sexualbrott som våldtäkt mot barn, m.m. Tvärtom talar barnperspektivet med betydande styrka för att vid människohandel med barn tillämpa samma krav i nu berört hänseende som vid sexualbrott mot barn.

Mot en sådan reglering talar att det, bortsett från ovan nämnda sexualbrott, inte förekommer för något annat brott i brottsbalken (varken för brott med samma skyddsintressen som människohandel eller för andra). Vi anser emellertid att den närhet mellan gärningsman och offer i människohandelsärenden, särskilt i fall där även exploatering skett, har stora likheter med de sexualbrott där en sådan oaktsamhetsprövning aktualiseras. Starka skäl, särskilt skyddsintressena som tar sikte på brott mot person, talar därför för en likartad reglering i dessa fall. Straffansvar bör alltså föreligga även vid människohandel med barn om gärningsmannen misstänkt att barnet var under arton år eller i vart fall varit tveksam till huruvida barnet uppnått den åldern. Om gärningsmannen inte ens misstänkt att så varit fallet kan oaktsamhet i förhållande till åldern ändå anses ha förelegat (omedveten oaktsamhet), se vårt delbetänkande SOU 2016:42 där vi närmare analyserat oaktsamhetsrekvisitet i 6 kap. 13 § BrB samt och lämnat förslag som rör en ändring av nuvarande reglering.

I de fall oaktsamhet i förhållande till ålder över huvud taget inte kan visas kan dock de vanliga rekvisiten för människohandel utan

ålderskrav tillämpas (jfr exempelvis människohandel där offrets utsatta belägenhet utnyttjats eller annat otillbörligt medel användas).

Införandet av ett subjektivt rekvisit i fråga om ålder bör enligt vår uppfattning inte begränsas till att avse endast människohandel för sexuella ändamål utan, på motsvarande skäl som tidigare anförts, gälla generellt för all människohandel med barn. Lagstiftaren har redan vid ställningstagandet att det inte ska krävas något otillbörligt medel vid människohandel med barn framhållit behovet av ett särskilt starkt straffrättsligt skydd för barn vid all exploatering, dvs. inte bara exploatering för sexuella ändamål. Skäl saknas därför att begränsa oaksamhetsrekvisitet till enbart exploatering för sexuella ändamål. Oaksamhetsrekvisitet bör därför omfatta exploatering för alla ändamål. Vi bedömer att den föreslagna lagändringen får några konsekvenser för andra brott enligt brottsbalken.

3.7.7 Behov av åtgärder för mer effektiva utredningar, m.m.

Förslag: För att de brottsbekämpande myndigheternas utredningar i högre utsträckning än i dag ska leda till ökad lagföring bör bl.a.

- säkerställas att såväl Polismyndigheten som Åklagarmyndigheten har *tillräckliga resurser* för myndigheternas arbete mot människohandel,
- *regelbundna metod- och kompetensutvecklande åtgärder* vidtas hos de brottsbekämpande myndigheterna (bl.a. med regelbundna genomlysningar av avslutade ärenden hos både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten),
- *särskilda grupper inom Polismyndigheten i samtliga regioner specialisera sig på människohandel och därtill relaterad brottslighet,*
- *särskilda åklagare inom Åklagarmyndigheten hantera alla former av människohandel och därtill relaterad brottslighet,*
- *löpande arbete med identifiering av potentiella offer bedrivs,* bl.a. genom samverkan med andra myndigheter och aktörer,

- *offer för människohandel ges ett ökat stöd och skydd för att stödja deras medverkande i en rättsprocess och återetablering i samhället, och*
- *utredningar om människohandel även ha ett starkt fokus på s.k. stödbevisning.*

Bakgrund m.m.

För att kunna förebygga och bekämpa människohandel är det viktigt att den straffrättsliga lagstiftningen är stark och ändamålsenlig, men även att rättsväsendet (bl.a. de brottsbekämpande myndigheterna) bedriver sitt arbete på ett så effektivt och adekvat sätt som möjligt. Förutom att analysera hur bestämmelsen om människohandel tolkas och tillämpas i praxis har vi därför fått i uppdrag att granska och analysera hur polis och åklagare utreder och i övrigt hanterar ärenden om människohandel. Vi har även fått i uppdrag att överväga åtgärder för att stärka kvaliteten och effektiviteten i brottsutredningarna och öka lagföringen av människohandelsbrott.

För att kunna göra ovan nämnda bedömningar har vi tagit del av olika rapporter på området, men även haft löpande kontakter med bland andra företrädare för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten under utredningstiden. Vi har även samlat in underlag från bl.a. nämnda myndigheter för att presentera och tydliggöra hur statistiken för de brottsbekämpande myndigheternas ärendehantering ser ut, se avsnitt 3.5.3. Vårt fokus har, som vi redogjort för i avsnitt 3.4.1, varit de brottsbekämpande myndigheternas arbete för att lagföra de personer som har gjort sig skyldiga till människohandelsbrott.

Vid vårt arbete har vi dock blivit varse om hur komplicerat och komplext det är att följa hela kedjan från det att en polisanmälan om människohandel görs vid Polismyndigheten till att eventuellt åtal väcks av Åklagarmyndigheten och eventuell dom (fällande eller friande) meddelas av domstol. Svårigheterna består bl.a. i att de nämnda myndigheterna inte arbetar med samma ärendehanteringssystem eller ens med samma begrepp (jfr polisanmälan/brottsanmälan, brottsmisstanke, åtal, lagföringsbeslut etc.). Härutöver har vi även konstaterat att stora svårigheter finns att följa hantering av en polisanmälan/brottsmisstanke framför allt vid Polismyndig-

heten, men även vid Åklagarmyndigheten om mer detaljerad information om hanteringen efterfrågas. Härtill kommer att Brå:s statistik endast avser lagföringsbeslut (dvs. inte friande domar i tingsrätten eller avgöranden från hovrätten). De nu redovisade förutsättningarna har givetvis begränsat vår möjlighet att granska de brottsbekämpande myndigheternas arbete, även om vi trots detta anser att vi har stöd för att dra vissa slutsatser av den statistik vi presenterat.

Som vi utvecklar nedan tyder statistiken som vi tagit del av exempelvis på att endast en mycket liten andel av de polisanmälningar som görs leder till åtal och en ännu mindre andel till fällande domar. Statistiken bör dock bedömas med viss försiktighet bl.a. eftersom Polismyndigheten, åtminstone för år 2014, kunnat konstatera att över 20 procent av anmälningarna varit felkodade och egentligen avsett andra brott än människohandel. Trots detta anser vi att rapporterna och den statistik vi redovisar i avsnitt 3.5.3 ger en tydlig bild av att antalet fällande domar inte bara är få utan även alltför få för att återspegla verkligheten för denna typ av brottslighet i Sverige. Härtill kommer att flera rapporter från myndigheter, bl.a. från Polismyndigheten och Länsstyrelsen i Stockholm, men också från andra aktörer både i Sverige och internationellt tyder på att mörkertalet för personer som fallit offer för människohandel är stort.¹⁶¹ Det är därför av stor vikt att det straffrättsliga skyddet för människohandel stärks och att förbättringsmöjligheter avseende de brottsbekämpande myndigheternas arbete och utredningar identifieras.

¹⁶¹ Se bl.a. Nationell lägesbild. *Brottslighet med koppling till tiggeri och utsatta EU-medborgare i Sverige*. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, december 2015 (s. 14), Rapport 2014:10, Länsstyrelsen Stockholm, *Utsatta EU-medborgare i Sverige*, Länsstyrelsen Stockholm och Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm och Plattformen Civila Sverige mot människohandel *Statistik 2010–2015 Civilsamhällets kontakter med utsatta för människohandel* sammanställt den 16 oktober 2015 (<https://sites.google.com/site/manniskohandelse/home/aktuellt>), Eurostat *Trafficking in human beings*, 2015 edition. (se https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eurostat_report_on_trafficking_in_human_beings_-_2015_edition.pdf)

Generella iakttagelser av de brottsbekämpande myndigheternas arbete

Vi har i tidigare avsnitt lämnat förslag till ändringar i lagbestämmelsen om människohandel, se särskilt avsnitten 3.7.2, 3.7.4 och 3.7.6. Frågan som nu är aktuell är vilka åtgärder som bör vidtas för att effektivisera brottsutredningar för att åstadkomma en ökad lagföring av människohandel.

Som vi påpekat ovan har vår granskning av de brottsbekämpande myndigheternas arbete försvårats och i vissa fall begränsats av att myndigheterna varken använder ett enhetligt ärendehanteringssystem eller åtminstone samma begrepp. Vi har därför inte haft möjlighet att granska hur enskilda polisanmälningar har hanterats i hela rättskedjan. Som vi också tidigare nämnt har vi inte heller kunnat göra en sådan granskning på ett helt tillfredsställande sätt inom varken Polismyndigheten eller Åklagarmyndigheten. Vi är dock medvetna om att insatser på uppdrag av regeringen pågår för att utveckla informationsförsörjningen i brottmålsprocessen genom bl.a. att myndigheternas IT-stöd kopplas ihop (Rättsväsendets informationsförsörjning, RIF). Vi kan dock i nuläget inte överblicka vad detta arbete innebär för att i framtiden bättre kunna få en övergripande bild av ärendehantering av människohandelsärenden i rättskedjan (se avsnitt 3.5.3).

Människohandel – ett komplext och resurskrävande brott att utreda

Genom rapporter på området, vilka vi redovisat ovan, och vid våra kontakter med aktörer som arbetar med människohandel har vår bild av att människohandel är ett mycket komplext och komplicerat brott att utreda bekräftats. Människohandelsbrott är en brottsyp som ofta måste sökas upp av polisen, varför det ofta är Polismyndighetens resurser för att utreda människohandel som påverkar antalet polisanmälningar för brottet. Antalet människohandelsoffer som uppdagas i Sverige beror således till stor del på vilka resurser som polisen lägger ned på att uppdaga denna brottslighet, hur mycket tips som kommer in till polisen samt på den kompetens som finns

inom polisorganisationen.¹⁶² Nivån på dessa insatser varierar bl.a. över tiden. Även de fall där offret själv eller någon annan anmält brott kräver stora resurser för att samla in tillräcklig bevisning för åtal, eftersom bevisningen i många fall måste stötta upp målsägandens ofta knapphändiga uppgifter. I vissa fall väljer målsäganden även att inte delta i processen, vilket naturligtvis ställer ännu större krav på övrig bevisning. Att Polismyndigheten har tillräckliga resurser för att spana och utreda denna brottslighet är alltså enligt vår uppfattning en grundläggande förutsättning för att kunna öka lagföringen av brottsligheten. Givetvis är det nödvändigt att även Åklagarmyndigheten har tillräckliga resurser för att bedriva ett ändamålsenligt arbete mot människohandel.

Vi har inte haft möjlighet att inom ramen för utredningen närmare utreda om Polismyndigheten (eller Åklagarmyndigheten) har tillräckliga resurser för utredningar m.m. på detta område, men kontakter vi har haft med olika aktörer på området har gett indikationer på att så alltid inte är fallet. Bl.a. synes utredningar av annan brottslighet i vissa fall ha prioriterats på bekostnad av människohandelsutredningar. Frågan om Polismyndighetens (och även Åklagarmyndighetens) resurser är därför av sådan vikt att den enligt vår mening bör uppmärksammas särskilt i en annan ordning.

För att fler åtal och fler fällande domar för människohandel ska kunna komma till stånd är det även av grundläggande betydelse att offer för människohandel kan identifieras. Vi har dock fått intrycket att polisen inte alltid uppfattar och utreder eventuell bakomliggande brottslighet vid sexköp, stöldbrott m.m., vilken kan utgöras av människohandel. För att nå framgång här och således upptäcka ytterligare fall av människohandel krävs bl.a. att de enskilda poliserna har tillräcklig kompetens och förståelse för inte bara rekvisiten för straffansvar för människohandel utan även för målsägandenas ofta utsatta situation och gärningsmännens tillvägagångssätt. Det är alltså av stor vikt att även de till människohandel ibland kopplade mängdbrotten utreds för att eventuella bakomliggande människohandelsförfarande ska upptäckas. Ett viktigt exempel på detta, vilket också polisen i sin rapport från år 2013 framhåller, är att utreda brottet köp av sexuell tjänst ur detta perspektiv. För att göra detta

¹⁶² Se bl.a. Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16 (s. 8).

arbete så effektivt som möjligt är det nödvändigt att de brottsbekämpande myndigheterna har tillräcklig kompetens. Vi delar därför Polismyndighetens bedömning att särskilda grupper inom Polismyndigheten i samtliga regioner bör specialisera sig på människohandel och därtill relaterad brottslighet. Vidare är samverkan mellan främst polisen och andra myndigheter och aktörer av stor betydelse för att polisen ska kunna få in information om potentiella människohandelsförfaranden.

Enligt den statistik som finns på området har det under åren 2011–2015 gjorts totalt 522 polisanmälningar till Polismyndigheten som rör människohandel. Detta kan jämföras med att det under samma period inkommit 366 brottsmisstankar till Åklagarmyndigheten som rör människohandel, även om några mer långtgående slutsatser inte kan dras härav p.g.a. begreppsproblematiken. Som ovan nämnts måste antalet polisanmälningar m.m. behandlas med viss försiktighet, bl.a. eftersom Polismyndigheten upptäckt att ett stort antal polisanmälningar för år 2014, dvs. över 20 procent, varit felkodade och avsett annan brottslighet.¹⁶³ Det finns ingen säkerställd uppgift hos exempelvis Polismyndigheten om att felkodning har skett även under tidigare år, men uppgifter från företrädare för de brottsbekämpande myndigheterna har gett oss anledning att misstänka att så kan vara är fallet. Exempelvis kan ärenden som avsett människosmuggling registrerats som människohandelsärenden. Eventuell rättning av felkodningar kan göras av Polismyndigheten, även om det är något oklart i vilken omfattning detta sker i praktiken. Sker inte rättning hos polisen följer felkodningen med när ärendet inkommer till Åklagarmyndigheten, varför en felmarginal kan föreligga även i de siffrorna. Bortsett från felkodning (som eventuellt rättats) tyder redovisad statistik på att en stor andel av brottsmisstankarna skrivs av redan hos Polismyndigheten.

¹⁶³ Polismyndigheten Rapport 2015. *Människohandel för sexuella och andra ändamål*. Lägesrapport 16.

En särskild genomlysning behövs av polisens löpande hantering av ärenden om människohandel

Det har, som vi tidigare framhållit, av praktiska och resursmässiga skäl inte varit möjligt för oss att inom ramen för utredningen följa upp hur Polismyndigheten hanterat inkomna polisanmälningar i varje enskilt fall och varför hanteringen gjorts på visst sätt. En sådan genomlysning är dock enligt vår uppfattning nödvändig både för att kunna få svar på om samtliga nödvändiga åtgärder vidtagits för att utreda brotten och för att kunna dra några säkra slutsatser om de brottsbekämpande myndigheternas arbetsmetoder.¹⁶⁴ En sådan genomlysning bör enligt vår uppfattning göras på regelbunden basis, förslagsvis genom medverkan av Brå. Syftet med en sådan genomlysning är att ta fram ett underlag för att kunna bedöma dels om Polismyndigheten gör tillräckliga och realistiska utredningsinsatser, dels vilka juridiska bedömningar som ligger till grund för beslut om nedläggning av ärenden m.m. Den närmare strukturen för hur genomlysningen bör göras liksom för Brås eventuella uppdrag i denna del bör dock övervägas särskilt.

Många polisanmälningar läggs ned

Enligt uppgifter från de brottsbekämpande myndigheterna, vilket även kommer till uttryck i framtagna statistik, synes en stor del av polisanmälningarna läggas ned. Orsakerna till detta är bristande spanings- och utredningsresurser, att flertalet målsäganden i människohandelsmål av olika anledningar varken vill eller har förmåga att medverka fullt ut i rättsprocessen, att gärningsmannen är okänd och polisen i vissa avseenden saknar kompetens att hantera de komplexa frågeställningar och den kontext som aktualiseras vid människohandelsbrott. En annan orsak kan även vara att brott faktiskt inte kan styrkas. För att utredningarna ska hålla hög kvalitet är det därför av stor betydelse att de poliser som arbetar med människohandel har kunskaper om bl.a. hur andra kulturer, etniska grupper, psykologiska mekanismer m.m. fungerar. Vidare är det

¹⁶⁴ Jfr dock Polismyndighetens beslutsprotokoll 37/15 den 30 oktober 2015 att samordna myndighetens ambitionshöjning på området där genomlysning ingår och Länsstyrelsen i Stockholms regeringsuppdrag från juni 2016 att bl.a. genomlysna ärenden om misstänkt människohandel med barn mellan 2015–2016.

nödvändigt att polisen beaktar att offer för människohandel i många fall är traumatiserade eller har funktionsnedsättning, vilket medför att de kan ha svårt att lämna en spontan och sammanhållande berättelse vid förhör. Denna brist måste vägas upp genom exempelvis ytterligare stödbevisning.

När det gäller Åklagarmyndighetens arbete med människohandelsärenden kan, som ovan nämnts, konstateras att det under år 2011–2015 inkommit 366 brottsmisstankar om människohandel till myndigheten, men att endast 40 av dem har lett till åtal och dom (fällande/friande för människohandel eller annat brott). Vidare kan vi konstatera att över 80 procent av förundersökningarna som rör brottsmisstankar om människohandel har lagts ned eller avförts av andra anledningar. Även om dessa siffror måste beaktas med försiktighet, bl.a. med hänsyn till eventuell felkodning, ger de ändå enligt vår uppfattning en tydlig bild av Åklagarmyndighetens hantering av ärendena.

I sammanhanget kan även noteras att inga åtal om människohandel med barn har väckts mellan år 2012–2015, trots 82 polisanmälningar och 39 inledda förundersökningar under samma period.¹⁶⁵ När det gäller åtal och domar för människohandel med barn under år 2011 har vi endast funnit två stycken.¹⁶⁶

Det kan finnas flera anledningar till att förundersökningar har lagts ned, men för att få ett bättre underlag till utvecklingsarbetet inom Åklagarmyndigheten bedömer vi att en regelbunden genomlysning av avslutade ärenden bör göras även där. Att vi fått uppgift från Åklagarmyndigheten att de flesta förundersökningar läggs ned på grund av att bevisningen inte är tillräcklig för åtal, förändrar inte denna bedömning.

Vid en jämförelse mellan antalet polisanmälningar för människohandel och av Migrationsverket beviljade tillfälliga uppehållstillstånd för år 2014–2015 kan vi konstatera att detta skydd endast ges i ett begränsat antal människohandelsfall. Sverige har även kritiserats i denna del av GRETA, se avsnitt 3.2.2. Diskrepansen i siff-

¹⁶⁵ s. 53 och 57 Länsstyrelsen Stockholm och Rapport 2015:30 *Människohandel med barn. Nationell kartläggning 2012–2015*. Länsstyrelsen Stockholm.

¹⁶⁶ Svea hovrätts dom den 2 mars 2012 i mål B 756-12 (Solna tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål B 9980-11) och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 september 2012 i mål B 1689-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 30 januari 2012 i mål B 15416-11).

rorna bör enligt vår uppfattning utredas närmare, se vårt förslag härom nedan.

Särskilt om våra förslag till förbättringsåtgärder

För att minimera antalet förundersökningar som läggs ned av de brottsbekämpande myndigheterna kan vi konstatera att Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten själva synes ha relativ god kännedom om vilka förbättringsåtgärder som myndigheterna bör vidta både för att få mer kunskap på området och för att nå större framgång i det brottsbekämpande arbetet mot människohandel.

Vi delar i huvudsak myndigheternas slutsatser i de olika rapporter som myndigheterna sammanställt och vi ser även positivt på att Polismyndigheten exempelvis i oktober 2015 fattat ett särskilt beslutsprotokoll om en ambitionshöjning på området (se avsnitt 3.4.2). Enligt vad vi kunnat iaktta återstår dock flera utmaningar inom polisen vad gäller genomförandet av ambitionshöjningen.¹⁶⁷ I sammanhanget vill vi därför särskilt understryka vikten av att de föreslagna åtgärderna även i praktiken prioriteras inom myndigheterna och omsätts i verkligheten. Det är, som vi tidigare påpekat, även avgörande att myndigheterna har *tillräckliga resurser* för arbetet på detta område. Härtill bedömer vi att följande åtgärder är särskilt viktiga för de brottsbekämpande myndigheterna för fler förundersökningar ska kunna leda till åtal och fällande dom.

För det första bör *regelbundna metod- och kompetensutvecklande åtgärder* vidtas inom de brottsbekämpande myndigheterna, bl.a. med regelbundna genomlysningar av avslutade ärenden (som vi diskuterat ovan) och regelbunden utbildning för de som arbetar med människohandel inom de myndigheterna. Utbildningen bör särskilt fokusera på gärningsmännens tillvägagångssätt, offrens sårbarhet och faktiska situation och de olika rekvisiten i bestämmelsen om människohandel. För personal som inte arbetar så frekvent med

¹⁶⁷ Jfr bl.a. Polismyndighetens anmälningar om tjänstefel (inkl. grovt) 0150-K3144-16 och 0150-K3157-16, skriftlig fråga till statsråd 2015/16:1504 Flyktingbarn som misstänks bli sålda som sexslavar, interpellation till statsråd 2015/16:756 Barn som utsätts för människohandel samt interpellation till statsråd 2015/16:757 Åtgärder för att misstänkta fall av människohandel av flyktingbarn utreds av polis.

människohandelsbrott, bör ett metodstöd vara tillgängligt på ett enkelt sätt.

Vidare är det av betydelse att Polismyndigheten *löpande utvärderar och anpassar sina arbetsmetoder* till utvecklingen på området. Samhället utvecklas och förändras hela tiden, vilket även tillvägagångssätten vid exploatering av personer i människohandelsförfaranden synes göra. Vi har fått intrycket att polisen hittills har arbetat med ett huvudsakligt fokus på organiserad människohandel för sexuella ändamål, medan andra människohandelsförfaranden som tar sikte på polisens reaktiva utredningsförmåga (vanligtvis de andra formerna av exploatering som inte i första hand bygger på spaning och människohandelsbrott mot barn) inte uppmärksammats på samma sätt.

Inom Polismyndigheten finns redan i dag *särskilda grupper i polisregionerna Stockholm, Väst och Syd* som arbetar med och blir specialiserade på människohandel och därtill relaterad brottslighet. Vi anser att det är av stor vikt för bl.a. effektiviteten och kontinuiteten i arbetet mot människohandel att sådana grupper *finns i samtliga polisregioner*, även om visst stöd kan erhållas från Noa (tidigare Rikskriminalpolisen) inom Polismyndigheten.

De kontakter vi haft med olika aktörer på området, brottets komplexitet och utmaningarna att utreda detsamma talar enligt vår bedömning starkt för även en sådan ordning inom Åklagarmyndigheten, dvs. att särskilda åklagare hanterar människohandelsförfaranden oavsett om det rör sig om gränsöverskridande eller inhemsk brottslighet. Även Polismyndigheten har gett uttryck för att de gärna ser specialiserade åklagare som de kan samarbeta mer effektivt med. I sammanhanget bör även framhållas att flertalet av alla åtal/brottsmisstankar som lett till rättslig prövning vid domstol under åren 2011–2015 har handlagts av de internationella åklagarkamrarna, se avsnitt 3.5.3. Hur en sådan ordning lämpligen bör organiseras för en effektiv hantering av människohandelsfall är inte helt självklar utifrån Åklagarmyndighetens organisation i dag. Frågan bör därför utredas särskilt i nära samråd med Åklagarmyndigheten.

Vidare anser vi att det bör säkerställas att polisens arbete med *identifiering av potentiella offer* bedrivs löpande och effektivt i alla polisregioner, bl.a. genom samverkan med andra myndigheter och

aktörer.¹⁶⁸ Människohandel kan vara ett bakomliggande brott vid exempelvis köp av sexuell tjänst och stölder och det därför även viktigt att polisen är uppmärksam på eventuella potentiella offer i sådana situationer. Även om det förekommer att offren själva gör polisanmälningar i människohandelsärenden, är detta som vi tidigare nämnt en brottslighet som i många fall måste sökas upp av polisen. I vissa fall betraktar exempelvis människohandelsoffer inte själva sig som offer för denna typ av kriminalitet och i andra fall är det deras lojalitet till gärningsmannen som gör att de inte gör någon polisanmälan. Andra skäl till att människohandelsoffer själva inte gör en polisanmälan kan exempelvis vara att de inte har förtroende för polisen, att de faktiskt inte har kunskap om var och hur de kan få hjälp eller för att de är övervakade av gärningsmannen.

Åtgärder krävs även enligt vår bedömning för *ökat stöd och skydd till offer* för människohandel.¹⁶⁹ Inte minst är det angeläget med förtroendeskapande åtgärder för att stödja brottsoffrens medverkande i en rättsprocess och återetablering i samhället. En trygg och säker boendeplicering kan exempelvis påverka offrets trygghet och medverka i en framtida rättsprocess. Om utsatta personer får adekvat stöd blir de tryggare bevispersoner, vilket ökar möjligheten till fällande domar (jfr även artikel 13 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna där rätt till ett effektivt rättsmedel regleras). Vidare minskar risken för att de åter ska bli utsatta för människohandel. Av den statistik om vi redovisat i avsnitt 3.4.1 och 3.5.3 framgår att antalet sökta tillfälliga uppehållstillstånd (inklusive de som avser betänketid) som avser människohandelsärenden är mycket lägre än antalet polisanmälningar för samma brott.¹⁷⁰ För att säkerställa att bevispersoner får det stöd och skydd som de har rätt till genom tillfälliga uppehållstillstånd är det av stor vikt att diskrepansen i statistiken tydliggörs, särskilt som såväl målsägandena från tredjeland som EU-medborgare (både de som vistas legalt och de som vistas illegalt i Sverige) kan förutsättas behöva säkra boenden med skydd och stöd under aktuell tid. Enligt Polismyndigheten används möjligheten att söka tillfälliga uppehållstillstånd om 30 dagar (s.k. reflektionsperiod)

¹⁶⁸ Jfr Länsstyrelsen i Stockholm. *Manual vid misstanke om människohandel*. Rapport 2016:5.

¹⁶⁹ Jfr Länsstyrelsen i Stockholm. *Manual vid misstanke om människohandel*. Rapport 2016:5.

¹⁷⁰ Notera att statistiken från Migrationsverket avser bevispersoner, dvs. kan avse både målsäganden och vittnen.

i dag enbart i begränsad utsträckning. I stället ansöker förundersökningsledaren direkt om tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader i de fall offret går med på att medverka i brottsutredningen. Detta beror enligt Polismyndigheten förmodligen på bristande kunskap om syftet med reflektionsperioden och praktiska svårigheter när tillslag görs som resulterar i att misstänkta personer häktas. Vi anser att det är av stor betydelse att de brottsbekämpande myndigheterna ser över sina rutiner utifrån nu redovisat perspektiv och att brottsoffren får det stöd och skydd de har rätt till i form tillfälliga uppehållstillstånd (5 kap. 15 § UtL). Detta gäller offer oavsett ålder. Vidare anser vi att det finns anledning att särskilt undersöka om skyddet och stödet i form av tillfälliga uppehållstillstånd även bör utökas till att omfatta personer som misstänks vara offer för människohandel i fall där en förundersökning inte har inletts. Som rättsläget är nu är det endast förundersökningsledaren (polis eller åklagare) som har rätt att ansöka om betänketid, vilket i praktiken innebär att en person som ska få betänketid för att ges möjlighet att överväga om han eller hon vill ha kontakt med rättsvårdande myndigheter måste ha kontakt med just dessa för att få betänketid. Denna fråga bör dock utredas vidare och övervägas i annat sammanhang.

Målsägandebitråde bör förordnas så tidigt som möjligt i processen. Målsägandebiträdet bör, om möjligt p.g.a. målsägandenas särskilda utsatthet i aktuella mål, närvara redan vid första förhöret med målsäganden.

Avslutningsvis vill vi understryka vikten av att *tillslag bör ske i snar anslutning till brottet och att ett starkt fokus bör läggas på att finna stödbevisning* för målsägandenas uppgifter genom exempelvis spaning, iakttagelser vid ingripandesituationen och platsundersökningar. Vidare bör det första målsägandeförhöret oftare dokumenterats med bild och ljud. Det är även här av vikt att hela kedjan av kriminella aktörer utreds och lagförs. I bl.a. människohandelsärenden är det därför av stor betydelse att finansiella utredningar görs.

Avslutande synpunkter på lagföringen vid domstol, m.m.

Vårt uppdrag omfattar inte domstolarnas hantering av människohandelsmål i sig, även om vi anser det nödvändigt att i korthet beröra detta nedan i samband med att vi behandlar lagföringen vid domstol där även åklagarnas roll är central.

När det gäller hur många åtal som resulterar i fällande domar för människohandel kan vi konstatera att även dessa är få. Eftersom möjligheten att ta fram jämförande statistik på området för närvarande är begränsad, kan dock någon lämplig redogörelse inte ske härav. Däremot kan konstateras att det väcktes 35 åtal för människohandel under åren 2011–2015 och att totalt 38 lagföringsbeslut/12 domar meddelades under samma tidsperiod. Notera dock att åtal och lagföringsbeslut/domar inte är korresponderande begrepp.

Att få åtal för människohandel leder till fällande domar för samma brott beror enligt vår bedömning både på domstolarnas tillämpning av straffbestämmelsen om människohandel (se avsnitten 3.7.2 och 3.7.5) och på bevissvårigheter vid huvudförhandlingen. Bevissvårigheterna vid huvudförhandling har framhållits som en särskild problematik av de åklagare vi varit i kontakt med. De bevissvårigheter som vi uppfattat som vanligt förekommande är till stor del hänförliga till målsägandenas utsatthet.

Målsägandens utsatthet tar sig, som tidigare nämnts, ofta uttryck i en ovilja eller oförmåga att medverka vid rättsprocessen. Anledningar till detta kan vara exempelvis rädsla för repressalier, målsägandens lojalitet till gärningsmannen, målsägandens okunskap om sina egna rättigheter och målsägandens i vissa fall oförmåga att lämna fri spontan berättelse. Detta kan leda till att målsäganden förtiger vissa omständigheter, ändrar sin berättelse eller berättar på ett osammanhängande sätt, vilket ofta leder till att målsägandens trovärdighet minskar. Detta kan leda till att åtalet ogillas om inte annan bevisning finns.

I sammanhanget bör också uppmärksammas det utbildnings- och kompetensbehov som kan finnas i domstolarna och som t.ex. kan ta sig uttryck i ett visst behov av ökad kunskap om de särskilda psykologiska mekanismer som styr offer för människohandel jämte ökad insikt om att gärningsmännens hot och påtryckningar ofta är subtila. Dessa omständigheter är även ofta svåra att leda i bevis.

Frågan om vilka åtgärder som bör vidtas för att komma tillrätta med bevisvärigheter vid huvudförhandlingen är komplex. En självklar utgångspunkt här är dock att beviskraven i brottmål är och ska vara höga. För att någon ska dömas för ett brott krävs det därför att det är ställt utom rimligt tvivel att personen begått brottet. Denna grundläggande princip gäller även för människohandelsbrott. Däremot är det många gånger i dessa mål en särskild utmaning för åklagare (och polis) hur befintlig bevisning kan presenteras på ett tydligt sätt. Det kan också vara betydelsefullt att det i domstolarna finns tillräcklig insikt om bakomliggande generella förhållanden kring brottslighetens karaktär. Exempelvis kan det i människohandelsärenden vara av särskild vikt för åklagaren att om möjligt förklara bakgrunden till att en målsägande eller ett vittne ändrat sina uppgifter under processen. En sådan förklaring kan ha betydelse för bedömningen av bevispersonens trovärdighet. I fall där målsäganden särskilt vid huvudförhandlingen har svårt att berätta fritt om vad han eller hon utsatts för bör, i de fall muntlighetsprincipen tillåter, exempelvis en uppspelning av filmade polisförhör med målsäganden övervägas (jfr dock artikel 6 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna).

4 Utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel

4.1 Inledning

I avsnitt 3 har vi undersökt behovet av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel. Vi lämnar där även förslag till ändringar i brottsbalkens bestämmelse om människohandel och till vissa åtgärder hos de brottsbekämpande myndigheterna. Som framgår av inledningen i det avsnittet har vi även fått två tilläggsuppdrag som rör närliggande frågor till människohandelsavsnittet.

Den ena frågan, som vi behandlar i detta avsnitt, innebär en översyn av det straffrättsliga skyddet mot exploatering av utsatta personer såsom för tvångsarbete, tiggeri eller för annan ekonomisk vinning (dir. 2015:131). Syftet med översynen är att säkerställa att det straffrättsliga skyddet är starkt. Uppdraget består i huvudsak av att analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligat, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot

- tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och
- otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som, exempelvis på grund av ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller en beroendeställning, befinner sig i en utsatt situation.

Vid översynen ska, när det gäller kriminalisering av tvångsarbete, Sveriges internationella åtaganden beaktas. Om behov finns av författningsändringar ska vi även lämna förslag till sådana.

Vi inleder avsnittet med allmänna utgångspunkter där vi bl.a. belyser behovet av en översyn av det straffrättsliga skyddet, relevanta internationella instrument och nationella åtgärder på området, den upphävda bestämmelsen om försättning i nödläge samt grundläggande principer för kriminalisering (avsnitt 4.2). Därefter redogör vi för gällande rätt och relevant praxis (avsnitten 4.3–4.4). Vi övergår sedan till att redogöra för förhållandet i andra länder innan vi presenterar våra överväganden och förslag (avsnitten 4.5–4.8).

4.2 Allmänna utgångspunkter

4.2.1 Inledning

Utsatta personer från både Europeiska ekonomiska samarbetsområdet och tredje land

Varje år söker sig människor till Sverige för att hitta försörjning här. Många gånger handlar det om människor som i sina hemländer lever i svår fattigdom eller är utsatta för diskriminering. Det handlar om såväl utlänningar som är medborgare i en stat som omfattas av avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES-medborgare), som utlänningar från länder utanför EES.

EES-medborgare har rätt att utan särskilt tillstånd vistas i Sverige i tre månader utan annat krav än giltigt id-kort eller pass (2 kap. 3 a, 5, 8 a §§ utlänningslagen [2005:716, UtL]). För sådan rätt till vistelse i Sverige under längre tid än tre månader krävs att EES-medborgaren uppfyller vissa villkor (3 a kap. 1 och 3 §§ UtL). En sådan uppehållsrätt föreligger exempelvis om EES-medborgaren är arbetstagare eller egen företagare i Sverige eller har kommit till Sverige för att söka arbete och har en verklig möjlighet att få en anställning.

Vid rekrytering av arbetskraft från länder utanför EES krävs i regel att utlänningen beviljas arbetstillstånd för vistelsen i Sverige, varvid vissa krav ska vara uppställda (6 kap. 2 § UtL). Ett av de uppställda kraven är att anställningen ska göra det möjligt för utlänningen att försörja sig. Det innebär att inkomsten från den erbjudna anställningen måste vara av sådan storlek att utlänningen inte behöver försörjningsstöd för att täcka sina kostnader för boende och uppehälle. Därutöver krävs att den erbjudna lönen, försäk-

ringsskyddet och övriga anställningsvillkor inte är sämre än de villkor som följer av svenska kollektivavtal eller praxis inom yrket eller branschen. Arbetstillstånd får inte ges för längre tid än två år. Det får inte heller avse längre tid än anställningstiden. Om utlänningens anställning förlängs kan arbetstillståndet förlängas utan att utlänningen först behöver lämna Sverige. Den sammanlagda tillståndstiden får dock inte vara längre än fyra år eller, om det finns särskilda skäl, sex år (6 kap. 2 a § UtL). Ett arbetstillstånd ska knytas till viss arbetsgivare och avse ett visst slag av arbete. En utlänning som i sammanlagt fyra år under de senaste sju åren har haft uppehållstillstånd för arbete får beviljas ett permanent uppehållstillstånd (5 kap. 5 § UtL).

Iakttagelser om ökad exploatering av utsatta personer

Antalet utsatta EES-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige för att finna möjligheter till försörjning har ökat de senaste åren. För att stödja myndigheter m.fl. tillsatte regeringen därför i januari 2015 en *nationell samordnare för arbetet med utsatta EES-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige* (dir. 2015:9).¹ I samordnarens uppdrag ingick bl.a. att främja erfarenhetsutbyte och samverkan mellan berörda aktörer som inom sina respektive ansvarsområden kommer i kontakt med dessa människor, främja kontakter mellan aktörer i Sverige och aktörer i de utsatta EES-medborgarnas hemländer och sprida kunskap om EES-medborgarnas rättigheter när de vistas tillfälligt i Sverige utan uppehållsrätt. Syftet med uppdraget var att ge aktörerna stöd i deras arbete med att skapa långsiktigt hållbara förutsättningar för samverkan. I en skrift till Justitiedepartementet i juni 2015 uppgav den nationella samordnaren att det kommit till hans kännedom att utsatta EES-medborgare på flera allmänna platser tvingats betala för de ställen på allmän plats där de sitter och tigger (dvs. det offentliga rummet). Vidare uppgav samordnaren i skrivelsen att det framkommit uppgifter om att oskäligen belopp för transport till Sverige tas ut, ibland under förespegling att det finns goda möjligheter till försörjning i Sverige. Detta innebär att vissa EES-medborgare därför kommer till Sverige med en skuld som kan

¹ Uppdraget slutredovisades den 1 februari 2016, se avsnitt 4.2.4.

uppgå till flera tusen kronor. Av skrivelsen framgår vidare att den nationella samordnaren med hänvisning till dessa iakttagelser ansåg att det straffrättsliga skyddet för utsatta EES-medborgare, men även i fråga om arbetskraftsexploatering generellt borde ses över. Samordnaren har även vid kontakter med utredningen fört fram motsvarande uppgifter och uppfattning.

Även *Länsstyrelsen i Stockholms län* (som har i uppdrag att på nationell nivå samordna arbetet mot prostitution och människohandel, se bl.a. avsnitt 4.2.4) har bl.a. i en rapport framhållit att antalet EU-medborgare som kan misstänkas ha utsatts för någon form av exploatering ökar.² Detta avser såväl exploatering för tvångsarbete, för tiggeri, för att begå brott och för sexuella ändamål. Enligt rapporten kan samma person ha utsatts för mer än en form av exploatering och misstankar finns att även barn har exploaterats. Även i denna rapport framhålls behovet av att se över möjligheterna till en alternativ straffbestämmelse rörande tvångsarbete och exploatering av arbetskraft.

Polismyndigheten har i sin nationella lägesbild i december 2015 konstaterat att utsatta EU-medborgare som tigger finns i hela landet och att antalet uppskattningsvis uppgår till ca 4 700 personer under år 2015 i Sverige.³ Polisens bedömning är att de flesta av de utsatta EU-medborgare som kommer till och befinner sig i Sverige för att tigga gör det frivilligt, dvs. utan kriminella syften och utan koppling till organiserad brottslighet. De flesta samarbetar i mindre grupper av familjemedlemmar, släktingar eller vänner som gemensamt organiserar resan till Sverige och boendet under vistelsen här. Utsatta EU-medborgare i Sverige kommer nästan uteslutande från Rumänien och Bulgarien. De flesta reser till Sverige tillsammans med familjemedlemmar, släkt eller vänner. Enligt Polismyndigheten finns det dock en del av tiggeriet som har koppling till organiserad brottslighet. Polisens bedömning är att det finns flera grupperingar med utsatta EU-medborgare som tigger och som styrs av kriminella aktörer. Dessa kriminella aktörer utnyttjar utsatta EU-medborgare, bland annat genom utpressning och människohandel.

² Rapport 2014:10, Länsstyrelsen Stockholm, *Utsatta EU-medborgare i Sverige*, Länsstyrelsen Stockholm.

³ Nationell lägesbild. *Brottslighet med koppling till tiggeri och utsatta EU-medborgare i Sverige*. Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, december 2015.

Migrationsverket har i ett yttrande rörande förslaget om åtgärder mot missbruk av reglerna för arbetskraftsinvandring gett uttryck för att missbruket av regelverket för arbetskraftsinvandring är omfattande.⁴ Missbruket synes bestå främst i att villkoren för arbetstagarna i praktiken inte motsvarar de grundläggande kraven för att beviljas arbetstillstånd, dvs. att lönen, försäkringsskyddet och övriga anställningsvillkor motsvarar vad som följer av svenska kollektivavtal eller praxis inom yrket eller branschen.⁵ Regelverket på området har dock härefter varit föremål för viss skärpning och är även för närvarande i vissa delar föremål för en granskning.⁶

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA) kom i juni 2015 med en rapport om grov exploatering av arbetskraft avseende arbetstagare som flyttar inom eller till EU, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union. States' obligations and victims' rights*. Rapporten identifierar riskfaktorer som bidrar till en sådan exploatering och diskuterar olika sätt för att förbättra situationen. Av rapporten framgår att arbetstagare inte alltid är direktanställda av företaget som de arbetar på utan att de är anställda av ett rekryteringsföretag eller underleverantörer.⁷ Sådana arrangemang gör det svårare för offer som utnyttjas för arbetskraftsexploatering att överblicka sina rättigheter.

Även från annat håll, bl.a. i medier, har det rapporterats om att personer som kommit till Sverige, från länder såväl inom som utanför EU och EES, har utnyttjas i samband med arbete. Detta har särskilt uppmärksammats inom vissa branscher, såsom i bärplockar-, restaurang-, bygg- och städbranschen, jordbruk samt inom skogsindustrin.

Rättsläget om vad som avses med arbetskraftsexploatering är enligt vår uppfattning oklart. Bortsett från definitionen om särskilt exploaterande arbetsförhållanden i sanktionsdirektivet, som syftar till att bekämpa olaglig invandring saknas en enhetlig definition på området.⁸ Enligt sanktionsdirektivet avses med *särskilt exploaterande*

⁴ Dnr Ju2013/6287/L7.

⁵ Åtgärder mot missbruk av reglerna för arbetskraftsinvandring (Ds 2013:57).

⁶ Åtgärder för att stärka arbetskraftsinvandras ställning på arbetsmarknaden (dir. 2015:75).

⁷ FRA *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union. States' obligations and victims' rights 2015* s.49.

⁸ Europaparlamentets och rådet direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt (artikel 2 i).

arbetsförhållanden, arbetsförhållanden, inbegripet sådana som grundar sig på könsdiskriminering eller annan diskriminering, där det råder en påfallande skillnad jämfört med de lagligen anställda arbetstagarnas anställningsvillkor, som t.ex. påverkar arbetstagarnas hälsa och säkerhet samt kränker den mänskliga värdigheten.

Arbetskraftsexploatering kan i praktiken bestå i förhållanden, som exempelvis rör

- lönen (exempelvis underbetalning, försenade betalningar och innehållande av lön),
- arbetstider (exempelvis otillräcklig dygnsvila och raster eller längre arbetstider än de 40 timmar per vecka som motsvarar heltidsarbete), och
- dåliga levnadsvillkor på grund av att personerna ofta bor i kollektivboenden som ägs eller hyrs av arbetsgivaren och boendet betraktas som en del av deras lön (exempelvis trångboddhet och låg boendestandard).

Utnyttjandet kan även bestå i att personer genom *skuldsättning försätts i ett beroendeförhållande till arbetsgivaren* genom att låna pengar av denne för att bekosta resan till Sverige eller genom att arbetsgivaren tar ut höga kostnader för mat och boende.⁹ Detta dras sedan av från inarbetad lön, utifrån villkor som är ensidigt uppställda av arbetsgivaren. Personer förmås på så sätt arbeta under lång tid med begränsade möjligheter att bli skuldfria. Det finns även bl.a. i media uppgifter om att arbetstagare förmåtts betala arbetsgivaren stora summor för ett sådant anställningserbjudande som en tredjelandsmedborgare i regel måste ha för att beviljas arbetstillstånd i Sverige.

Vidare kan utnyttjande bestå i *arbete under olika former av tvång eller hot, eller begränsningar av personers handlingsfrihet* genom exempelvis beslagtagande av identitetshandlingar och hot om angivande till myndigheter.

Det finns även andra rapporter som ger en bild av utlänningars arbetsvillkor och den exploatering som förekommer i samband med

⁹ RPS Rapport 2014, Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 15.

rekrytering av arbetskraft, se exempelvis ADSTRINGO:s rapport.¹⁰ I rapporten granskas bl.a. vissa migranternas arbetsvillkor och den exploatering som förekommer i samband med rekrytering av arbetskraft, däribland den roll som rekryteringsföretag, mellanhänder och arbetsgivare har.

Som vi även nämner i avsnittet 4.2.3 har även expertgruppen som övervakar tillämpningen av Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, GRETA, ansett att Sverige bör förstärka insatserna mot människohandel för bl.a. tvångsarbete och arbetskraftsexploatering. Regeringskansliet har härefter lämnat synpunkter på GRETA:s uppmaningar.¹¹

Få personer döms för brott som avser exploatering

Som vi redogör för i avsnitten 4.3 och 4.6 finns det redan i dag flera olika straffbestämmelser som kan aktualiseras vid olika utnyttjanden av utsatta personer. Trots detta är det endast få personer som döms för brott som rör sådana utnyttjanden, se avsnitt 4.4. Mot bakgrund av tidigare nämnda rapporter och kontakter med olika aktörer på området är det även vår bedömning att *alltför* få personer lagförs för sådana brott för att avspegla den faktiska förekomsten av brotten. Att skäl kan finnas att förändra den straffrättsliga lagstiftningen på området har även påtalats i doktrin.¹² Vi återkommer i avsnitten 4.6–4.8 till frågan om det straffrättsliga skyddet enligt gällande rätt och om hur vi anser att detta bör förändras.

¹⁰ L. Vogiazides och C. Hedberg *Människohandel för tvångsarbete och exploatering av arbetskraft i Sverige: Exempel från restaurang- och bärbranscherna*. ADSTRINGO (Addressing Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation through Partnership, Enhanced Diagnostics and Improved Organisational Approaches) Stockholm, 2014.

¹¹ *Report on measures taken to comply with Committee of the Parties Recommendation CP(2014)12 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (2016-06-23)*.

¹² Se bl.a. Johansson, M. C. (2014). *Människohandelsbrottets decennielånga metamorfos: en studie i oklarheter och motsägelser*. Juridisk Tidskrift (4), s. 857 f.

4.2.2 Myndigheters och andra aktörers åsikter om det straffrättsliga skyddet

Som ett led i att kartlägga behovet av ett starkare straffrättsligt skydd vid exploatering för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation (som inte utgör förfaranden som innefattar ofrivillighet eller hot om bestraffning) har vi varit i kontakt med vissa myndigheter och andra aktörer i frågan. Vårt syfte med kontakterna har varit att skapa oss en bild av myndigheternas och andra aktörers uppfattning om behovet av ett starkare straffrättsligt skydd på området. Vid detta arbete har vi varit i kontakt med Polismyndigheten, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg, Länsstyrelsen i Stockholms län, Migrationsverket, den nationelle samordnaren för arbetet med utsatta EES-medborgare, Plattformen för Civila Sverige mot människohandel och Arbetsmiljöverket.

Polismyndigheten

Polismyndigheten anser att det finns ett behov av ett starkare straffrättsligt skydd både vid exploatering för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation (som inte utgör förfaranden som innefattar ofrivillighet eller hot om bestraffning). Bakgrunden till myndighetens bedömning är följande.

Inom flera sektorer på den svenska arbetsmarknaden används i allt högre grad utländsk arbetskraft som ofta rekryteras med hjälp av utländska bemanningsföretag. Till skillnad från arbetskraft från EU-länder, behöver medborgare i länder utanför EU ett arbetstillstånd för att ha rätt att arbeta i Sverige. I takt med att inslaget av utländsk arbetskraft ökade på den svenska arbetsmarknaden under 2000-talet skedde även en ökning av information till polisen gällande bl.a. människohandel för tvångsarbete och annan arbetskrafts-exploatering (exempelvis i form av dåliga arbetsförhållanden, orimliga arbetsvillkor, låga löner och svårigheter att få ut inarbetad lön). Människohandel för tvångsarbete kan vara svårt att påvisa eftersom de personer som utnyttjas inte alltid ser sig som offer för män-

niskohandel. Offren är särskilt utsatta då de befinner sig i ett annat land med en främmande kultur där de inte kan språket. Det kan också vara svårt att utreda i vilken utsträckning en person kan ha blivit utnyttjad och om utnyttjandet är tillräckligt allvarligt för att bedömas som brottsligt enligt människohandelslagstiftningen. Offren rör sig oftast fritt men är kontrollerade, exempelvis genom hot om våld eller genom att de fråntagits sina passhandlingar eller satts i skuld till gärningspersonerna. Arbetstagare från länder utanför EU som arbetar illegalt i Sverige hos oseriösa svenska arbetsgivare står dessutom under stor press, eftersom den illegala vistelsen kan avslöjas för myndigheterna om arbetstagarna protesterar mot dåliga villkor.

Under år 2014 fick polisen information om att utländska arbetstagare som utlovats arbeten i bär-, bygg-, restaurang- och städbranschen och inom ramen för skönhetsvård och anläggningsarbeten fått besked om att arbetsförhållandena ändrats i samband med resan till, eller strax efter ankomsten till, Sverige. Arbetstagarna försattes därmed i en situation där de tvingades acceptera avsevärt försämrade arbetsvillkor, tigga alternativt begå brott eller helt förlora möjligheten till arbete och inkomst alternativt bli hem-sända. Det handlade dock inte bara om dåliga villkor och låga löner utan även kostnader för arbetserbjudanden. Handel med arbetserbjudanden eller arbetstillstånd är en lukrativ och relativt riskfri verksamhet. Betalningen för arbetserbjudandet eller arbetstillståndet görs på olika sätt. En del arbetstagare betalar kontant för detta, medan andra tvingas betala genom att betala sin arbetsgivaravgift. Arbetstagaren får på så sätt en väldigt låg lön. För att komma åt problemet skärpte Migrationsverket sina rutiner för vissa branscher som städ- och restaurangbranschen. Detta ledde till att arbetsgivare bl.a. tvingades styrka att de kunde betala tre månadslöner till arbetstagarna. Information som inkommit till polisen under år 2014 tydde dock på att vissa arbetsgivare fortfarande missbrukade reglerna, men fallen var svårutredda. Att fallen var svårutredda berodde på resursbrister hos polisen för spaning och utredning, att flertalet målsäganden i människohandelsmål av olika anledningar varken vill eller har förmåga att medverka fullt ut i rättsprocessen, att gärningsmannen är okänd, rädsla för repressalier och att polisen i vissa avseenden saknar kompetens att hantera de komplexa frågeställningar och den kontext som aktualiseras vid människohandels-

brott. En annan orsak kan vara att brott faktiskt inte kan styrkas. Sådana fall bygger ofta på någons berättelse och stödbevisning kan vara svårt att erhålla i efterhand.

De senaste åren har det skett en ökning av antalet fall av människohandel för både sexuella och andra ändamål inom EU. Ökningen kan ha flera orsaker. Exempelvis har utvidgningen av EU, slopande av viseringskrav i de nya kandidatländerna och väpnade konflikter medfört att det blivit lättare för människohandlare och andra kriminella att rekrytera och transportera sårbara individer för exploateringsändamål. Som tidigare nämnts kan det av olika anledningar vara svårt att utreda och bevisa om utnyttjandet är tillräckligt allvarligt för att ses som brottsligt under människohandelsparagrafen. Liksom brottet koppleri fungerar som ett alternativt brott/underbrott till människohandel för sexuella ändamål, behövs ett straffrättsligt skydd i de fall sårbara individer exploateras som t.ex. arbetskraft eller för tiggeriändamål och där människohandel inte kan ledas i bevisning. Behovet av ett starkare straffrättsligt skydd finns också i förhållande till människohandel fristående utnyttjanden.

Brotten olaga tvång, olaga frihetsberövande, misshandel, egenmäktigt förfarande, bedrägeri och ocker är utformade för andra händelseförlopp och täcker inte in människohandelsliknande förfaranden (jfr koppleri och människohandel för sexuella ändamål). Ockerbestämmelsen har även en otidsenlig utformning. Det finns därför ett behov av en nykriminalisering som angriper exploatering av människor på sätt som sker i samhället i dag. Ett alternativt brott till människohandel för andra ändamål än sexuella bör dessutom täcka in ett vinstsyfte, eftersom det oftast är ekonomisk vinning som ligger bakom att sårbara individer exploateras. Även när det gäller otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation (som inte utgör förfaranden som innefattar ofrivillighet eller hot om bestraffning) saknas brottstyper enligt gällande rätt för att spegla de aktuella samhälleliga problemen och händelseförloppen (jfr exempelvis olaga tvång, utpressning, människohandel och ocker). Detta bl.a. eftersom offren ofta accepterar sin situation. Vidare motsvarar inte straffvärdena för ocker m.m. brottets allvar.

Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg

Även Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg, som har människohandel inom sitt ansvarsområde, bedömer att det kan finnas ett behov av nykriminalisering på området och har härför angett följande skäl.

Den nuvarande bestämmelsen om människohandel är otymplig genom att den innehåller ett antal objektiva rekvisit som ofta är svårbevisade. När det gäller tvångsarbete kan det exempelvis vara svårt att bevisa ett vilseledande, eftersom den utsatta personen kan vara väl insatt i vad han eller hon ska göra. När det gäller att utnyttja någons utsatta belägenhet ska det visas att personen ifråga i princip inte haft något annat godtagbart val. Motsvarande bevisproblem finns även vid människohandel för sexuella ändamål, men i de situationerna finns det ett alternativbrott i form av koppleri och grovt koppleri. Samma utrymme för alternativa brott vid människohandel för tvångsarbeten finns inte, även om ocker kan bli aktuellt i vissa fall. Bestämmelsen om ocker kan dock vara svår att applicera på tvångsarbeten. Andra alternativa bestämmelser, t.ex. olaga tvång, olaga frihetsberövande och misshandel, är möjligtvis endast tillämpliga vid vissa ingående moment vid utnyttjandet.

Vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation (och som inte utgör förfaranden som innefattar ofrivillighet eller hot om bestraffning) är utsikterna till en framgångsrik lagföring ännu mindre än för ovan beskrivna situationer. Att en person befinner sig i en utsatt situation behöver inte vara detsamma som att någon begagnar sig av personens trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning, varför bestämmelsen om ocker har en begränsad tillämpning. Begreppet utsatt situation eller utsatt belägenhet är ett mer vidsträckt begrepp än att man begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning. Det kan t.ex. vara att man tagit ifrån personen pass eller pengar eller att personen p.g.a. språksvårigheter inte kan göra sig förstådd i Sverige.

Länsstyrelsen i Stockholms län

Länsstyrelsen i Stockholms län anser att det finns ett behov av ett starkare straffrättsligt skydd mot fristående utnyttjanden för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och har anfört följande.

Det finns ett stort utrymme mellan det som betraktas som tvångsarbete och anständiga arbetsvillkor. Ibland är även gränsdragningen mellan tvångsarbete och andra typer av utnyttjanden svår att dra. Problematiken är aktuell vid människohandel, men också för rättsvårdande myndigheter när de stöter på detta fenomen.

Gärningsmän som misstänkts för människohandel, t.ex. för tvångsarbete eller tiggeri, döms inte sällan för ocker, bedrägeri, misshandel osv. Fler fällande domar mot människohandel, och/eller ett exploateringsbrott skulle ha en avskräckande effekt på förövare, företag och branscher som ämnar utnyttja och exploatera arbetskraft.

Det finns svårigheter i att bevisa rekvisiten i människohandelsbestämmelsen, men en del av de utnyttjanden som förekommer i dag, t.ex. inom tiggeri eller inom bärbranschen, är ibland av den art att det handlar om endast exploatering och inte nödvändigtvis människohandelsförfaranden.

Tidigare ärenden har visat att flera av de befintliga straffbestämmelserna som kan aktualiseras vid utnyttjandesituationer många gånger återfinns i kombination. Ett samlat stärkt straffrättsligt skydd mot exploatering skulle samla dessa olika delar och ses som ett brott med ett straff som bör motsvara det utnyttjande som exploatering av en människa innebär.

När det gäller otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation (frivilligt och där inte hot om bestraffning finns) föreligger också ett behov av starkare straffrättsligt skydd. Bl.a. den fria rörligheten inom EU gör dessutom att möjligheterna för exploatörer och människohandlare blivit fler. Påtvingat tiggeri kan betraktas som en form av tvångsarbete eller tvångstjänst. Det är därför viktigt att detta syns i fällande domar och att nationell lagstiftning kompletteras i detta avseende.

Migrationsverket

Migrationsverket har uppgett att myndigheten inte har någon närmare uppfattning av behovet av en nykriminalisering på området, eftersom verket inte hanterar straffrättsliga frågor. Migrationsverket har dock framhållit att det är av stor vikt att personer som utsätts för exploatering genom tvångarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte har ett starkt straffrättsligt skydd.

Den nationelle samordnaren för arbetet med utsatta EES-medborgare¹³

Vid vår kontakt med den dåvarande nationelle samordnaren för arbetet med utsatta EES-medborgare underströk samordnaren att situationerna för tvångsarbete och tiggeri skiljer sig åt och att hänsyn måste tas till detta vid utformandet av en eventuell nykriminalisering. Nivån för det straffbara ansvaret bör enligt samordnaren vara lågt för tiggeri, eftersom det nästan alltid bör vara straffbart att någon tjäna pengar på annans tiggeri.

Plattformen för Civila Sverige mot människohandel

Plattformen för Civila Sverige mot människohandel anser att det behövs ett starkare straffrättsligt skydd åtminstone när det gäller exploatering för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Bakgrunden till deras bedömning är följande.

I praktiken är det straffrättsliga skyddet för andra former av exploatering än sexuella begränsat till bestämmelsen om människohandel, som i sig är ett komplext och svåråtalat brott. Ett straffrättsligt skydd mot exploatering i dessa fall saknas därför i praktiken.

Tvångsarbete förväxlas ofta med dåliga arbetsvillkor, som är en arbetsrättslig fråga (även om många arbetstagare även faller utanför det arbetsrättsliga skyddet p.g.a. att de är anställda och kontrak-

¹³ Den nationella samordnarens uppdrag upphörde den 1 februari 2016.

terade av företag i annat land). Vidare bör definitionen av tvångsarbete i bestämmelsen om människohandel ses över för att bättre stämma med ILO-konventionens definition.

Det straffrättsliga skyddet är i praktiken även begränsat vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation. I de fallen behövs dock främst andra insatser än straffrättsliga för att förhindra ekonomiskt utnyttjande av utsatta personer, exempelvis egenmakt (empowerment), närvarande medmänniskor, utbildning inom domstolarna och en översyn av vissa arbetsrättsliga frågor. Exempelvis bör system och rutiner kring av beviljande av arbetstillstånd och uppföljning av dessa ses över. Den som beviljas arbetstillstånd i dag är beroende av sin arbetsgivare, eftersom tillståndet bara gäller just den tjänsten. Vid anmälan om exploatering finns det därför en risk att den anställde blir av med sitt arbetstillstånd, varför anställda från tredje land kanske inte vågar anmäla oegentligheter.

Arbetsmiljöverket

Arbetsmiljöverket har uppgett att verket inte har några synpunkter att lämna om behovet av en nykriminalisering på området utifrån den lagstiftning som verket har att bevaka. Arbetsmiljöverket har trots detta framfört att verket i samband med inspektioner har kunnat se att det finns arbetstagare som arbetar under mycket dåliga villkor och förhållanden. Det kan gälla arbetsgivare som tillhandahåller undermåliga boenden till sina ofta utländska arbetstagare eller ger arbetstagarna mycket ringa ersättning för nedlagt arbete.

4.2.3 Internationella instrument m.m.

I såväl det internationella som det nationella arbetet mot människohandel har på senare tid en ökad uppmärksamhet kommit att riktas mot människohandel för bl.a. tvångsarbete och tiggeri.

De mest centrala internationella instrumenten som rör människohandel har behandlats i avsnitt 3.2.2 och utgörs av

- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (artikel 4),
- FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (artikel 8),
- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EMKR, artikel 4),
- Palermoprotokollet,
- Europarådets konvention om bekämpande av människohandel,
- Människohandelsdirektivet,
- FN:s konvention om barnets rättigheter och dess fakultativa protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi,
- Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp,
- Direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi,
- ILO-konventioner, samt
- EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna (2010/C 83/02)

Nämnda instrument har även betydelse för våra överväganden om ett förstärkt straffrättsligt skydd mot vissa utnyttjanden av utsatta personer, varför vi hänvisar dit för en närmare redogörelse för konventionerna m.m.

När det gäller frågorna som är av intresse i förevarande avsnitt bör härutöver följande särskilt noteras utifrån de olika exploateringsformerna.

Särskilt om regleringen för tvångsarbete m.m.

Konvention (nr 29) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete

Konventionen (nr 29) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete (The Forced Labour Convention) antogs av ILO i juni 1930 och trädde i kraft den 1 maj 1932. Sverige har tillträtt konventionen.

I artikel 1 anges att varje medlem av internationella arbetsorganisationen som ratificerar denna konvention, förbinder sig att inom kortast möjliga tid undertrycka användandet av tvångs- eller obligatoriskt arbete i alla dess former.

Enligt artikel 2 definieras *tvångsarbete* som varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person inte erbjudit sig av fri vilja. I artikeln anges även vad som inte ska förstås med tvångsarbete eller annat påtvingat arbete.

Det första rekvisitet, *någon form av arbete eller tjänst*, avser alla typer av arbeten och tjänster utan någon begränsning till anställningsförhållanden eller legala arbeten.¹⁴

Det andra rekvisitet för tvångsarbete, *hot om något slag av straff*, ska förstås i vid bemärkelse och omfattar fysiska-, psykologiska-, finansiella- och andra straff, både synliga och subtila. Tecken på att hot om straff föreligger kan vara att en persons utsatta belägenhet utnyttjas, att en persons rörelsefrihet inskränks, att en person isoleras, men även förekomst av bedrägeri, fysiskt och sexuellt våld, hotelser, kvarhållande av identifikationshandlingar, innehållande av lön, skuldslaveri, missbruk av arbets- och levnadsvillkor samt krav på orimlig övertid.¹⁵ Straffet behöver således inte innebära straffrättsliga påföljder utan kan även innebära att vissa rättigheter eller privilegier går förlorade. Exempel på psykologiska hot är hot om avslöjande till myndigheterna om en illegal arbetssituation. Exempel på hot om ekonomiska straff kan vara olika skuldförhållanden, hot om utebliven lön eller om avskedande i fall arbetstagaren vägrar att arbeta övertid.

Det tredje rekvisitet, *ofrivillighet*, handlar om begränsad valfrihet. Ofrivilligheten kan antingen föreligga från början av utförandet av arbetet eller tjänsten eller inträda i ett senare skede. Detta innebär att åtgärder som hindrar arbetstagare från att lämna arbetet också kan betraktas som element av tvångsarbete, även om arbetstagarna initialt frivilligt samtyckt till anställningsförhållandet. Tecken på att ofrivillighet föreligger kan vara födelse in i ett slav- eller skuldförhållande, fysiskt bortförande eller kidnappning, för-

¹⁴ Definitionen är således mycket vid och omfattar därför exempelvis prostitution. Det bör här särskilt noteras att prostitution och sexuell exploatering enligt Sveriges synsätt utgör brott mot de mänskliga rättigheterna.

¹⁵ *ILO Indicators of Forced Labour Special Action Programme to Combat Forced Labour* (2012).

säljning av en person till någon annan, bedrägeri eller falska löften om typen av arbete eller villkoren för arbetet, undanhållande och obetalda löner eller beslagtalande av identitetshandlingar eller andra värdefulla personliga ägodelar.

I artikel 25 anges att olagligt utkrävande av tvångs- eller obligatoriskt arbete ska föranleda straffansvar och varje medlem, som ratificerar konventionen, ska försäkra sig om att de i lag föreskrivna straffbestämmelserna är verkligt effektiva och tillämplas. Konventionen kräver således kriminalisering av tvångsarbete.

ILO:s internationella arbetskonferens antog 2014 ett protokoll till konventionen om tvångsarbete 2014 (nr 29) och en rekommendation om tvångsarbete (kompletterande åtgärder) 2014 (nr 203) med syfte att stärka genomförandet av konventionen. Frågan om Sveriges genomförande av protokollet och hantering av rekommendationen bereds för närvarande (oktober 2016) inom Regeringskansliet.

Konvention (nr 105) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete

Konventionen (nr 105) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete (The Abolition of Forced Labour Convention) antogs av ILO i juni 1957 och trädde i kraft den 1 maj 1959. Sverige har tillträtt konventionen.

Konventionen skärper förbudet mot tvångsarbete som återfinns i konvention nr 29 från 1930. Den rör främst tvångsarbete som missbruk för politiska eller ekonomiska syften och mot rätten till strejk.

I artikel 1 anges att varje medlem av ILO som ratificerar denna konvention, förbinder sig att avskaffa och att icke i någon form anlita tvångsarbete,

- såsom medel för politisk påtryckning eller skolning eller såsom straff för att någon hyser eller giver uttryck åt politiska åsikter eller uppfattningar, som stå i ideologisk motsättning till rådande politiska, sociala eller ekonomiska system,
- såsom en form för mobilisering och användning av arbetskraft i syfte att främja den ekonomiska utvecklingen,
- såsom arbetsdisciplinär åtgärd,

- såsom straff för deltagande i strejk,
- i diskriminerande syfte, dvs. av raskäl, samt av sociala, nationella eller religiösa grunder.

Som framgår av artikel 2 förbinder sig även varje medlem att vidta effektiva åtgärder för ett omedelbart och fullständigt avskaffande av sådant tvångsarbete som angetts i artikel 1.

Konvention (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete

Konventionen (nr 182) om förbud mot och omedelbara åtgärder för att avskaffa de värsta formerna av barnarbete (Worst Forms of Child Labour Convention) antogs av ILO i juni 1999 och trädde i kraft i november år 2000. Sverige har tillträtt konventionen.

Konventionen syftar till att avskaffa de värsta formerna av barnarbete. I artikel 1 anges att varje medlemsstat som ratificerar konventionen ska skyndsamt vidta omedelbara och effektiva åtgärder för att säkerställa förbud mot och avskaffande av de värsta formerna av barnarbete. Vad detta begrepp omfattar anges i artikel 3 där det bl.a. framgår att slaveri och slaveriliknande förhållanden, sexuella övergrepp mot barn, prostitution, medverkande i pornografi och handel med droger omfattas.

Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/52/EG av den 18 juni 2009 om minimistandarder för sanktioner och åtgärder mot arbetsgivare för tredjelandsmedborgare som vistas olagligt

Syftet med EU:s direktiv om sanktioner mot arbetsgivare (sanktionsdirektivet) är att motverka olaglig invandring till den Europeiska unionen.

I artikel 1 anges att det därför i direktivet fastställs gemensamma minimistandarder för sanktioner och åtgärder som medlemsstaterna ska tillämpa gentemot arbetsgivare som överträder förbudet att anställa tredjelandsmedborgare som vistas olagligt.

I artikel 2 definieras särskilt exploaterande arbetsförhållanden som arbetsförhållanden, inbegripet sådana som grundar sig på könsdiskriminering eller annan diskriminering, där det råder en påfall-

ande skillnad jämfört med de lagligen anställda arbetstagarnas anställningsvillkor, som t.ex. påverkar arbetstagarnas hälsa och säkerhet samt kränker den mänskliga värdigheten.

I artikel 3 stadgas bl.a. att medlemsstaterna ska förbjuda anställning av tredjelandsmedborgare som vistas olagligt och i artikel 9 regleras medlemsstaternas skyldighet att kriminalisera sådana anställningar i vissa fall, bl.a. om anställningen åtföljs av särskilt exploaterande arbetsförhållanden. Vidare föreskriver artikel 10 att medlemsstaterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa att fysiska personer som begår brott enligt artikel 9 straffas med effektiva, proportionella och avskräckande straffrättsliga sanktioner.

Direktivet har implementerats i lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

Särskilt om de internationella instrumentens krav på straffrättsligt skydd mot en efterföljande exploatering

Flera av de nämnda internationella instrumenten innehåller också uttalanden som rör de enskilda medlemsstaternas straffrättsliga skydd mot exploateringen som sådan.

I Palermoprotokollet anges en skyldighet att överväga kriminalisering av en efterföljande exploatering, även om någon skyldighet att kriminalisera en sådan exploatering särskilt inte föreskrivs.

I Europarådets konvention om bekämpande av människohandel anges också en skyldighet att överväga kriminalisering bl.a. av användning av brottsoffers tjänster vid människohandel. GRETA har också ansett att insatserna mot människohandel i Sverige bör förstärkas för bl.a. tvångsarbete och arbetskraftsexploatering.¹⁶ Regeringskansliet har härefter lämnat synpunkter på GRETA:s uppmaningar.¹⁷

I artikel 25 i konvention (nr 29) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete anges att olagligt utkrävande av tvångs- eller obligatoriskt arbete ska föranleda straffansvar och varje medlem, som

¹⁶ *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden*, GRETA(2014)11.

¹⁷ *Report on measures taken to comply with Committee of the Parties Recommendation CP(2014)12 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (2016-06-23)*.

ratificerar konventionen, ska försäkra sig om att de i lag föreskrivna straffbestämmelserna är verkligt effektiva och tillämpas. Konventionen kräver således kriminalisering av tvångsarbete.

I artikel 4 EMKR stadgas, som också nämnts i avsnitt 3.2.2, att ingen får hållas i slaveri eller träldom och att ingen får tvingas att utföra tvångsarbete eller annat påtvingat arbete. Begreppet tvångsarbete ska här tolkas på motsvarande sätt som ILO:s tolkning, se nedan.¹⁸ I artikel 4 anges även vad som inte ska förstås med tvångsarbete eller annat påtvingat arbete. Bestämmelsen i konventionen innebär även vissa förpliktelser för medlemsstaterna att förhindra sådant arbete. Till dessa förpliktelser hör en skyldighet att vidta effektiva åtgärder för att bekämpa all exploatering som faller inom artikelns tillämpningsområde. Konventionen gäller även som svensk lag.¹⁹

Artikel 4 EMRK har prövats av Europadomstolen för mänskliga rättigheter i Strasbourg vid några tillfällen som är av intresse här. Även om domstolen inte gör några direkta tolkningar av nationell rätt, är domstolens tolkning av människohandelsbestämmelserna intressanta eftersom brottsbeskrivningen för människohandel härrör från Palermoprotokollet. Följande tre fall är exempel på fall där Europadomstolen närmare granskat vad som innefattas i begreppen slaveri och tvångsarbete.

I det första avgörandet, som är från år 2005, har Europadomstolen fastslagit att artikel 4 i EKMR innebär en skyldighet för staterna att kriminalisera tvångsarbete.²⁰ Fallet handlade om ett franskt par som höll en flicka från Togo som husslav under fyra års tid. Flickan, som saknade pass och formell invandrarsstatus, fick under flera år arbeta 15 timmar om dygnet sju dagar i veckan utan lön och utan någon ledighet. Hon saknade även rörelsefrihet och ansågs hållen i träldom. Efter en nationell process klagade flickan till Europadomstolen och menade att Frankrike inte tillhandahöll ett tillräckligt skydd mot tvångsarbete, i enlighet med EKMR artikel 4. Europadomstolen höll med om detta och konstaterade att flickan åtminstone hade varit föremål för tvångsarbete, men omständigheterna var sådana att hon dessutom hade hållits i träldom. På

¹⁸ Siliadin mot Frankrike, dom den 26 juli 2005, mål nr 73316/01 (punkt 116).

¹⁹ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

²⁰ Siliadin mot Frankrike, dom den 26 juli 2005, mål nr 73316/01.

grund av brister i kriminaliseringen och otillräckliga straffmöjligheter ansåg Europadomstolen att Frankrike inte hade uppfyllt sina förpliktelser enligt konventionens artikel 4. De personer som utnyttjat flickan hade inte dömts straffrättsligt, eftersom slaveri och trälldom inte var kriminaliserat i Frankrike. Att de personerna fick en civilrättslig sanktion ansågs otillräckligt utifrån brottets allvar. Det bör särskilt noteras att Europadomstolen ansåg att hot om avvisning ur ett främmande land, tillsammans med allmänt nedvärderande behandling och viss övervakning var tillräckligt för att hålla en svag person under kontroll, dvs. något krav på att flickan ska varit tillfångatagen, slagen eller inlåst ställdes inte för att tvångsarbete eller trälldom skulle anses kunna föreligga.

Europadomstolen hade år 2012 att ta ställning till ett liknande fall om två systrar från Burundi som bodde hos sina nya vårdnadshavare i Frankrike efter att deras föräldrar avlidit i ett inbördeskrig.²¹ Europadomstolen konstaterade att den äldre systemn hade hållits i trälldom, då hon stått under ett tryck genom bl.a. isolering i samhället och avkrävts sådant arbete att som översteg vad som skulle vara rimligt i en familj. Handlingarna var dock inte kriminaliserade i Frankrike, varför Europadomstolen fällde Frankrike för att landet brustit i skyddet härför. När det gällde den yngre systemn, som gick i skola, ansåg Europadomstolen däremot inte att det förelåg brott mot konventionen.

Förhållandena var likartade i ett avgörande samma år där en ung kvinna hade förts till landet och satts i hårt och krävande hushållsarbete under tvångsliknande former.²² Kvinnan saknade uppehållstillstånd och hennes olika arbetsgivare hotade att anmäla henne för immigrationsmyndigheterna. Europadomstolen kritiserade Storbritannien för att rättsväsendet inte lagt tillräcklig vikt vid och inte utrett förhållandena som beskrivs som hushållstjänster och för brist på kriminalisering på området.

Europarådet har även år 1961 (med omarbetning år 1988 och 1996) utarbetat en social stadga för att komplettera EKMR genom att garantera ekonomiska och sociala rättigheter. Sverige har ratificerat denna stadga.

²¹ C.N. och V. mot Frankrike, dom den 11 oktober 2012, mål nr 67724/09.

²² C.N. mot Storbritannien, dom den 13 november 2012, mål nr 4239/08.

EKMR och Europarådets sociala stadga ligger även till grund för EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna (2010/C 83/02). EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna förbjuder, som tidigare nämnts, slaveri och tvångsarbete samt föreskriver varje arbetstagares rätt till rättvisa arbetsförhållanden (artikel 5 och 31). I stadgan finns även förbud mot barnarbete och skydd av ungdomar i arbetslivet (artikel 32). Stadgan förbjuder även att människokroppen och dess delar i sig att utgöra en källa till ekonomisk vinning (artikel 3 punkt 2 c).

I sammanhanget bör även nämnas att människohandelsdirektivet i art. 18(4) anmodar medlemsstaterna att överväga kriminalisering av användning av tjänster som är ett resultat av utnyttjande vid människohandel i vissa fall.

Avslutningsvis kan även nämnas att det i sanktionsdirektivet i art. 9(1)(d) finns krav på kriminalisering av exploatering av arbetskraft bl.a. för arbetsgivare som utnyttjar arbetskraft eller tjänster från en person som vistas olagligt med vetskap om att tredjelandsmedborgaren är offer för människohandel.

4.2.4 Nationella åtgärder mot exploatering för tvångsarbete m.m.

Arbetet mot människohandel har i ett nationellt perspektiv till stor del tidigare fokuserat på människohandel för sexuella ändamål (se avsnitt 3.2.3). Exempelvis var den nationella handlingsplanen mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål som genomfördes under åren 2008–2010 begränsad på detta sätt. Som en del av handlingsplanen utsåg regeringen år 2009 en *nationell samordnare mot prostitution och människohandel*. Samordnaren är placerad på Länsstyrelsen i Stockholms län. Uppdraget utvidgades år 2013 till att omfatta alla typer av människohandel. Rikspolisstyrelsen fick då även ett uttryckligt mandat att fortsätta som nationell rapportör i frågor som rör människohandel (jfr uppdraget har sitt ursprung i Kvinnofridspropositionen 1997/1998:55).

Under år 2008 presenterade en interdepartemental arbetsgrupp en promemoria med en kartläggning av människohandel för arbets-

kraftsexploatering, handel med organ m.m.²³ Arbetsgruppens uppdrag syftade till att komplettera det arbete som vidtagits mot människohandel för sexuellt utnyttjande. I förslaget till handlingsplan föreslogs att regeringen skulle vidta en rad olika åtgärder som är av övergripande, förebyggande och brottsbekämpande karaktär. Arbetsgruppen föreslog också att regeringen skulle vidta åtgärder för att kunna erbjuda offren för människohandel stöd och skydd. Slutligen föreslogs också att det borde vidtas åtgärder särskilt avsedda för offer för organhandel och offer som är barn. Handlingsplanen har dock enligt uppgift från Regeringskansliet inte antagits av regeringen.

I januari 2015 beslutade regeringen, som tidigare nämnts, att tillsätta en *nationell samordnare för arbetet med utsatta EES-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige* (se avsnitt 4.2.1). Samordnarens uppdrag syftade till att skapa förutsättningar för en förbättrad samverkan mellan aktörer som möter socialt utsatta EU-medborgare som är i Sverige tillfälligt och utan uppehållsrätt (dir. 2015:9). Uppdraget redovisades den 1 februari 2016 genom betänkandet *Framtid sökes. Slutredovisning av nationella samordnaren för utsatta EU-medborgare* (SOU 2016:6). I betänkandet konstaterar samordnaren bl.a. att behovet av samordning kvarstår även efter samordnarens uppdrag löpt ut och den fortsatta hanteringen av frågan bör läggas in i den ordinarie samhällsstrukturen.

I januari 2016 har Länsstyrelsen i Stockholms län tillsammans med övriga länsstyrelser fått ett regeringsuppdrag att göra en nationell kartläggning av ensamkommande barn som försvinner och att föreslå åtgärder. Uppdraget ska redovisas i december 2016 (kartläggningen) respektive i december 2017 (förslag till åtgärder).

I april 2016 fick Länsstyrelsen i Stockholms län i uppdrag av regeringen att under år 2016 och 2017 nationellt samordna arbetet med utsatta EU-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige utan uppehållsrätt. Uppdraget ska genomföras i samverkan med vissa andra myndigheter.

I juli 2015 gav regeringen, som också tidigare nämnts, *Polismyndigheten* i uppdrag att utifrån en nationell lägesbild föreslå åtgärder för att motverka brottslighet som riktas mot utsatta EU- och EES-medborgare och annan brottslighet som begås i anslutning till tiggeri

²³ *Människohandel för arbetskraftsexploatering m.m. – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan*, Ds 2008:7.

eller tillfälliga boplatser (Ju2015/05593/PO). Uppdraget redovisades i december 2015 i en rapport *Återredovisning av regeringsuppdrag*.²⁴ Av rapporten framgår att Polismyndigheten bl.a. har genomfört eller tagit initiativ till att genomföra flera åtgärder som bedöms kunna leda till att fler brott som begås mot utsatta EU-medborgare kan förebyggas men även klaras upp. Åtgärderna är bl.a.:

- människohandel ska prioriteras och i vissa polisregioner ska det finnas särskilda grupper, som har förmåga att bekämpa alla former av människohandel,
- ökad kontakt och information till de utsatta EU-medborgarna för att öka gruppens anmälningsbenägenhet,
- i vissa fall utreda brott mot utsatta EU-medborgare vid särskilda hatbrottsgrupper,
- en översyn av Polismyndighetens registrering av sådan brottslighet som riktas mot utsatta EU-medborgare,
- utveckla det internationella underrättelsearbetet inom människohandel.

Vidare har regeringen vidtagit vissa åtgärder för att stärka det arbetsrättsliga skyddet för arbetskraftsinvandrares ställning på arbetsmarknaden. Regeringen har i regleringsbrevet för år 2015, och även föregående år, gett Migrationsverket i uppdrag att redovisa insatser för att upptäcka och motverka missbruk av regler. Den 1 augusti 2014 trädde även lagändringar i kraft med syfte att upptäcka och stoppa missbruk av reglerna för arbetskraftsinvandring (jfr återkallelse av tidsbegränsade uppehållstillstånd i vissa fall enligt i 7 kap. 7 e § UtlL). Vidare beslutade regeringen i juli 2015 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka i vilken omfattning arbetskraftsinvandrare utnyttjas på den svenska arbetsmarknaden och beskriva utnyttjandets karaktär (dir. 2015:75). Utredaren har även fått i uppdrag att föreslå lämpliga åtgärder för att motverka detta, bl.a. genom att överväga krav på att anställningsavtal ges in i samband med en ansökan om arbetstillstånd, begränsningar i arbetsgivarens möjligheter att försämra anställningsvillkoren efter att

²⁴ Nationella operativa avdelningen *Återredovisning av regeringsuppdrag*, A302.553/2015.

arbetstillstånd har beviljats och utökade sanktioner mot och kontroller av arbetsgivare. Uppdraget, som endast omfattar tredjelandsmedborgare, ska redovisas december 2016.

I sammanhanget kan även nämnas att Riksrevisionen genomför en granskning av om reglerna för arbetskraftsinvandring underlättar för arbetsgivare att anställa utomeuropeiska arbetstagare inom yrken där det är brist på arbetskraft. Resultatet av granskningen kommer att presenteras i en rapport med planerad publicering i oktober 2016.

I avsnitt 3.2.3 finns en redovisning av vissa ytterligare insatser på nationell nivå som även i vissa delar är av visst intresse här.

4.2.5 Bestämmelsen om försättande i nödläge

I avsnitt 4.3 nedan redogör vi för gällande rätt i relevanta delar, men vi anser även att det är nödvändigt att som bakgrundsinformation redogöra för den numera upphävda bestämmelsen *försättande i nödläge*.

Bestämmelsen, som togs in i brottsbalken år 1965 i 4 kap. 3 § brottsbalken (BrB), upphävdes år 2004 i samband med att människohandelsbrottet utvidgades.²⁵ De flesta straffbara förfaranden som därtills reglerats i 4 kap. 3 § BrB bedömdes enligt förarbetena falla under tillämpningsområdet för människohandelsbestämmelsen som utvidgades till att omfatta inte bara exploateringssyften för sexuella ändamål utan även att någon skulle utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, utnyttjas för avlägsnande av organ, eller på annat sätt utnyttjas i en situation som innebar nödläge för den utsatte. Bestämmelsen om försättande i nödläge tillämpades även sällan i praktiken och framstod som omodern och föråldrad.

För försättande i nödläge dömdes den som, genom olaga tvång eller vilseledande, antingen föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd eller förmår någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, där han eller hon kan befaras bli utsatt för förföljelse eller utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt råka i nödläge. I paragrafen

²⁵ Se prop. 1962:10, B15 och prop. 2003/04:111.

straffbelades alltså vissa kvalificerade fall av angrepp mot annans handlingsfrihet. För straffbarhet förutsattes att den brottsliga gärningen skett genom olaga tvång eller vilseledande. Innebörden av begreppet *olaga tvång* motsvarar samma begrepp för straffansvar enligt 4 kap. 4 § BrB, se avsnitt 4.3.2 nedan. *Vilseledande* kan ske antingen genom att gärningsmannen uppväcker en villfarelse hos annan eller genom att gärningsmannen vidmakthåller eller förstärker en oriktig föreställning som den andre redan förut hade. Ett orsakssammanhang mellan vilseledandet och offrets handlande måste dock alltid föreligga.

Med *tvångstillstånd* avsågs inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kunde vara total eller partiell. Det krävdes dock att den angripne helt eller delvis var förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Exempel på försättande i tvångstillstånd var att någon olovligen påtvingade annan krigs- eller arbetstjänst.

Med *nödläge* avsågs att någon befann sig i en verkligt svår belägenhet som inte var helt tillfällig eller övergående. Av förarbetena från år 2004 framgår att begreppet nödläge omfattade bl.a. sådana tvångstillstånd som avsågs i bestämmelsens första led men även andra situationer. I förarbetena framgår även att uttrycket ansågs täcka samtliga de situationer som i de nu aktuella instrumenten mot människohandel avses med tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, slaveri och därmed jämförbara bruk och sedvänjor och träl-dom samt situationer där människor befinner sig i en sådan belägenhet att de kan utnyttjas för organanskaffningsändamål.

Terminologin som användes i bestämmelsen om försättande i nödläge tog enligt förarbetena just sikte på sådana situationer som offren utnyttjas i enligt de internationella definitionerna av människohandel, varför det enligt lagstiftaren var naturligt och ändamålsenligt att använda sig av denna i straffrättsliga sammanhang bekanta terminologi också vid en utvidgad kriminalisering av människohandel.²⁶ Uttrycken tvångstillstånd och nödläge överfördes därför till den nya människohandelsparagrafen, se avsnitt 3 och 4.3.2. Som framgår av redogörelsen ovan torde enligt lagstiftaren uttrycket utnyttjas i en situation som innebär ett nödläge för den utsatte omfatta avlägsnade av organ, men mot bakgrund av att uttrycket reg-

²⁶ Prop. 2003/04:111 s. 46 och 67.

leras särskilt i Palermoprotokollet ansåg lagstiftaren att skäl finns att särskilt ange detta syfte i lagtexten.²⁷

För fullbordat brott krävdes att brottsoffret hade kommit i tvångstillstånd eller begett sig eller stannat utomlands och där kunde befaras råka i nödläge.

Bestämmelsen var subsidiär till brotten människorov, människohandel för sexuella ändamål och olaga frihetsberövande.

Straffet för brottet var fängelse, lägst ett och högst tio år. Var brottet mindre grovt, dömdes till böter eller fängelse i högst två år.

Försök, förberedelse och stämpling till försättande i nödläge var, liksom underlåtenhet att avslöja sådant brott, också straffbart. Även anstiftan, medhjälp och främjande var straffbart i enlighet med vad som anges i 23 kap. BrB.

4.2.6 Kriminalisering av oönskade beteenden

Eftersom vårt uppdrag aktualiserar frågor om förstärkt straffrättsligt skydd i vissa fall, och därmed kan komma att avse viss nykriminalisering, finns det anledning att belysa några allmänna principer kring detta. Frågan om under vilka förutsättningar kriminalisering av ett beteende kan anses befogad har diskuterats i olika rättspolitiska sammanhang.²⁸ Frågan har även analyserats av bl.a. Straffrättsanvändningsutredningen i betänkandet *Vad bör straffas?* (SOU 2013:38). Straffrättsanvändningsutredningens kriterier för kriminalisering kan sammanfattas enligt följande (s. 19 f. och 481 f.).

Det tänkta straffbudet måste avse ett identifierat och konkretiiserat intresse som är skyddsvärt, dvs. *ett godtagbart skyddsintresse*.

Beteende som avses bli kriminaliserat måste *kunna orsaka skada eller fara för skada på skyddsintresset*. I betänkandet framhålls att det endast är befogat att straffbelägga ett beteende om detta har viss närhet till det intresse som kriminaliseringen avser att skydda (se s. 485 ff.). Ju närmare en kränkning av skyddsintresset som beteen-

²⁷ Prop. 2003/04:111 s. 46.

²⁸ Se bl.a. P. Asp, M. Ulväng och N. Jareborg *Kriminalrättens grunder* (2010) och C. Lernestedt *Kriminalisering – Problem och principer* (2003), *Ett reformerat åklagarväsende* (SOU 1992:61), *Rådets slutsatser om modellbestämmelser som vägledning för rådets överläggningar på det straffrättsliga området* (dok. 1652/3/09), *Manifest för en europeisk kriminalpolitik* (se P. Asp, T. Elholm, D. Frände JT 2009/10 nr 4 s. 971 och kommissionens meddelande om en straffrättslig strategi i EU den 20 november 2011.

det står, desto större anledning finns det att kriminalisera. Huvudfrågan när det gäller kriminalisering av förstadier är enligt betänkandet hur långt i förväg det är berättigat att träda in med kriminalisering.

Endast den som har visat skuld – varit klandervärd – bör träffas av straffansvar, vilket innebär att kriminaliseringen inte får äventyra tillämpningen av skuldprincipen.

Det får avslutningsvis *inte heller finnas något tillräckligt värdefullt motstående intresse eller någon alternativ metod som är tillräckligt effektiv* för att komma till rätta med det oönskade beteendet.

4.3 Gällande rätt

4.3.1 Inledning

Enligt vårt uppdrag ska vi göra en översyn av det straffrättsliga skyddet mot tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och mot otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation, exempelvis på grund av ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller en beroendeställning. Som framhållits i våra direktiv skiljer sig skyddsintressena åt för de fall som vi ska se över (dir. 2015:131). I vissa situationer kan även två eller flera olika skyddsintressen aktualiseras.

Bestämmelser som gentemot staten ges ett skydd för frihet och förbud mot bl.a. tvångsarbete finns i 2 kap. 8 § regeringsformen och i artiklarna 4 och 5 EKMR, som är direkt tillämpliga som lag i Sverige genom lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Bestämmelserna gäller i förhållande till staten och är därför inte direkt tillämpliga vid fall av tvångsarbete och andra former av utnyttjanden som sker mellan enskilda aktörer. Vi berör därför inte dessa bestämmelser ytterligare här (jfr avsnitt 4.2.3).

I avsnittet nedan redovisar vi de straffbestämmelser som är av särskild betydelse för översynen av det straffrättsliga skyddet för de utnyttjandeformer som vi behandlar i detta avsnitt, även om andra bestämmelser också kan aktualiseras (ex. skattebrottslagen (1971:69), arbetsmiljöbrott (3 kap. 10 § BrB), människorov (4 kap. 1 § BrB)

samt brott mot mänskligheten enligt lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser.

Redogörelsen, som är uppdelad på tre avsnitt i princip utifrån bestämmelsernas primära skyddsintressen, avser i huvudsak den materiella rätten. Vi inleder genomgången med en redogörelse av *olika brott mot person*, dvs. brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) och brott mot frihet och frid (4 kap. BrB). Brott mot liv och hälsa innefattar en kränkning mot enskildas personliga integritet i form av bl.a. orsakande av fysisk skada eller sjukdom på person. Brott mot frihet och frid innebär en kränkning av en enskild persons integritet i fråga om rätten att vara fri, ha handlings- eller rörelsefrihet, bli lämnad i fred m.m. Vi redogör även för koppleri och köp av sexuellt tjänst (6 kap. BrB). Koppleri är ett brott både mot person även om brottet också kan uppfattas som riktat mot allmänna intressen.²⁹ Motsvarande gäller i vissa fall för brottet köp av sexuell tjänst.

Därefter redogör vi för *olika brott mot annans förmögenhet*, dvs. tillgreppsbrott (8 kap. BrB) och bedrägeri och andra oredlighetsbrott (9 kap. BrB). Tillgreppsbrotten utgör i huvudsak brott som riktar sig mot någon annans maktsfär genom att de kränker någon annans besittning. Bedrägeribrotten och andra oredlighetsbrott kännetecknas av gärningar som visserligen också riktar sig mot någon annans maktsfär, men inte med fysiska utan med psykiska medel. Straffbudens brottsbeskrivningar, i likhet med andra brottsbeskrivningar, gäller med förbehåll av bl.a. de allmänna objektiva ansvarsfrihetsgrunder som anges i 24 kap. BrB, dvs. bl.a. laga befogenhet att bruka våld, nöd och samtycke.

Avslutningsvis behandlar vi *brott riktade mot staten* där vi här endast behandlar brott mot utlänningslagen (2005:716, UtL). Syftet med det straffansvar som uppställs i utlänningslagen är att i huvudsak att upprätthålla den reglerade invandringen till Sverige.

En redogörelse för hur bestämmelserna har tillämpats i praxis och en närmare analys om bestämmelserna ger ett adekvat och ändamålsenligt skydd mot de olika aktuella utnyttjandeformerna finns avsnitten 4.4, 4.7 och 4.8.

Offrets status i brottmålsprocessen har stor betydelse för offret, även om vi valt att inte behandla denna fråga särskilt. Exempelvis

²⁹ Se bl.a. SOU 1982:61 och prop. 2004/05:45 s. 129.

har målsäganden, till skillnad från ett vittne, rätt till målsägandebiträde och till skadestånd i vissa fall samt rätt till mer information under processens gång. Avgörande för om offret är att betrakta som målsägande är om brottet begåtts mot personen eller om han eller hon blivit förnärad eller lidit skada av brottet (20 kap. 8 § rättegångsbalken, RB).³⁰ Frågan om offret är vittne eller målsägande måste prövas och avgöras i varje enskilt fall. Detta innebär att offer vid vissa brott, exempelvis koppleri, i vissa fall kan anses vara målsäganden och i andra fall vittnen.

4.3.2 Brott mot person³¹

Om brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB)

*Misshandel*³²

För *misshandel* döms den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd (3 kap. 5 § BrB). Straffskalan för brottet är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet att anse som grovt, döms för *grov misshandel* (3 kap. 6 § BrB). Straffskalan för grov misshandel är fängelse i lägst ett och högst sex år, eller om brottet är synnerligen grovt, fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen har tillfogat en svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Vid bedömning av om brottet är synnerligen grovt ska särskilt beaktas om kroppsskadan är bestående eller om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller om gärningsmannen har visat synnerlig hänsynslöshet.

³⁰ 20 kap. 8 § rättegångsbalken.

³¹ Koppleribrottet har liksom bl.a. förbudet mot köp av sexuella tjänster ansetts skydda såväl brott mot person som allmänna intressen, se bl.a. prop. 2004/05:45 s. 102.

³² Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (NJA II 1962 s. 103, prop. 1992/93:141 och prop. 1997/98:55) och Berggren m.fl. Brottbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 3 kap. 5 § BrB.

Brott mot frihet och frid (4 kap. BrB)

*Människohandel*³³

För *människohandel* döms den som genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte (4 kap. 1 a § BrB).³⁴ Den som begår en sådan gärning mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om något otillbörligt medel inte använts. Straffskalan för brottet är fängelse i lägst två och högst tio år eller, om brottet är mindre grovt, fängelse i högst fyra år.

Bestämmelsen är subsidiär till människorov.

Människohandel omfattar tre huvudsakliga rekvisit. Det första rekvisitet är åtgärder för genomförandet av själva handeln, dvs. *handelsåtgärderna*. De åtgärder som gärningsmannen ska vidta är att rekrytera, transportera, överföra, inhysa eller ta emot en person. Med *rekrytera* avses olika förfaranden för att värva eller anskaffa en person. Uttrycken *transportera*, *inhysa* och *ta emot en person* omfattar alla sådana åtgärder som i det normala språket avses med dessa begrepp.

Det andra rekvisitet är de *otillbörliga medlen*, dvs. olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel. Med begreppet *olaga tvång* avses det samma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom olaga hot om brottslig gärning tvinga någon annan att underkasta sig de beskrivna åtgärderna. Begreppet *vilseledande* innebär förmedlande av en oriktig uppfattning till någon och förekommer sedan tidigare bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § BrB. Uttrycket

³³ Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (prop. 2001/02:124, prop. 2003/04:111 och prop. 2009/10:152) och Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zetee), kommentaren till 4 kap. 1 a § BrB.

³⁴ Samtidigt som människohandelsbestämmelsen utvidgades år 2004 upphävdes bestämmelsen försättande i nödläge i 4 kap. 3 § BrB, se avsnitt 4.2.5. Förändringen innebar i princip inte någon avkriminalisering, eftersom den nya lydelsen i 4 kap. 1 a § BrB till största delen täckte även det område som hade straffsanktionerats i 3 §, se vidare härom i prop. 2003/04:111.

utnyttjande av någons utsatta belägenhet omfattar till exempel en situation då offret befinner sig i ett ekonomiskt skuldförhållande eller i ett tjänste- eller anställningsförhållande till gärningsmannen. Offret kan också vara en narkoman som är beroende av den som tillhandahåller honom eller henne narkotika, en person som befinner sig i vanmakt, en person som lever under ekonomiskt svåra förhållanden, i flyktingskap eller som lider av intellektuell funktionsnedsättning eller någon sjukdom. Genom att det straffbara förfarandet också kan ha skett genom *annat sådant otillbörligt medel* klargörs att också användandet av andra otillbörliga medel än de uttryckligen nämnda kan föranleda straffansvar. Handelsåtgärderna kan således också genomföras genom andra sådana medel som till sin art kan jämföras med dem som uttryckligen nämns i bestämmelsen.

Det tredje rekviritet är *syftet med handeln*, dvs. att offret ska exploateras för sexuella ändamål, för ingrepp som innebär att man avlägsnar organ av offret eller för att utnyttjas för krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Med *exploatering* avses ett otillbörligt användande av offret. Det krävs ett avsiktssuppsåt i förhållande till exploateringen. Det är dock inte nödvändigt att denna har kommit till stånd för att brottet ska anses fullbordat. Offrets eventuella samtycke till den åsyftade exploateringen saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen. Handelsåtgärderna ska ha vidtagits i syfte att exploatera offret för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

Med uttrycket *exploateras för sexuella ändamål* avses i första hand att offret ska användas för prostitution, men det kan också vara fråga om situationer där offret används för sexuella ändamål utan att bestämmelserna om koppleri och köp av sexuell tjänst blir uppfyllda. Det kan handla om exploatering genom en sexuell relation som inte sker genom att den sexuella handling som offret ska erbjuda förutsätter ersättning för tjänsten. Uttrycket *exploatering för sexuella ändamål* omfattar även att en person exempelvis utnyttjas för att medverka vid framställningen av pornografiska alster eller för att medverka i en pornografisk föreställning.

Exploatering kan även, bortsett från för avlägsnande av organ, krigstjänst och tvångsarbete, ske för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

Begreppet *tvångsarbete* har inte definierats i förarbeten, men när begreppet fördes in i bestämmelsen var avsikten är att det skulle ha samma innebörd som i den internationella rätten rörande mänskliga rättigheter.³⁵

Terminologin i övrigt härrör från det numera upphävda brottet försättande i nödläge, se avsnitt 4.2.5. Med *verksamhet* avses någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig. Med *nödläge* avses situationer där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Gemensamt för dessa situationer som innebär nödläge är att offret befinner sig i en verkligt svår situation som inte är helt tillfällig eller övergående. Ett exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte är när en person – utan att det är fråga om tvångsarbete – förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Andra exempel är när en person förmås att tigga eller stjäla. Ytterligare ett exempel är när en person förmås att avlägsna annat biologiskt material än organ, t.ex. vävnad såsom hud och brosk.

Det måste finnas ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och människohandelsåtgärden. Detta innebär att offret ska ha underkastat sig åtgärden just på grund av det otillbörliga medlet. Detta orsakssammanhang ska omfattas av gärningsmannens uppsåt. Straffansvar föreligger, som tidigare nämnts, oavsett om exploateringssyftet har förverkligats.

Människohandeln kan syfta till en kombination av olika slags utnyttjanden, t.ex. både för sexuella ändamål och hushållsarbete under närmast slaverilikhande former. Bestämmelsen omfattar människohandelsförfaranden oavsett om de innefattar ett gränsöverskridande eller inte.

För en mer detaljerad bakgrund till bestämmelsen om människohandel, bestämmelsens tillämpning och våra förslag på området, se avsnitt 3.

³⁵ Prop. 2003/04:111, s. 45.

*Olaga frihetsberövande*³⁶

För *olaga frihetsberövande* döms den som i annat fall än som sägs i 4 kap. 1–1 a §§ BrB (dvs. människorov och människohandel) för bort eller spärrar in någon annan eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten (4 kap. 2 § BrB). Straffskalan för brottet är fängelse i lägst ett år och högst tio år, eller om brottet är mindre grovt, böter eller fängelse i högst två år.

Den brottsliga handlingen som avses är att någon har berövats sin frihet, dvs. försatts i ett tillstånd där han eller hon inte kan röra sig fritt. Frihetsberövande kan ske även på andra sätt än genom de i lagtexten särskilt angivna fallen att bortföra eller inspärta någon. Som exempel kan nämnas att någon binder någon annan eller ställer honom under bevakning. Även sådana fall som att man tar kläderna från en badande eller båten från någon på en ensligt belägen ö och därigenom hindrar personen från att förflytta sig från platsen kan under vissa omständigheter innebära straffbart frihetsberövande. Att bara inskränka någons rörelsefrihet, genom att exempelvis låsa ute någon från personens bostad eller att förstöra eller undanhålla någons cykel eller annat fortskaffningsmedel, är däremot inte att anse som frihetsberövande, men kan i vissa fall utgöra ofredande eller egenmäktigt förfarande.

Den brottsliga gärningen kan även bestå i en underlåtenhet. Om det åligger någon att frigiva en förut med giltiga skäl inspärrad person, kan han alltså, om han underlåter detta, straffas för frihetsberövande.

Brottet är subsidiärt till brotten människorov och människohandel.

*Olaga tvång*³⁷

För *olaga tvång* döms den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tala eller underlåta något (4 kap. 4 § BrB). Detsamma gäller den som med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange

³⁶ Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (NJA II 1962 s. 117, prop. 1997/98:55 och prop. 2001/02:124) och Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 4 kap. 2 § BrB.

³⁷ Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (NJA II 1962 s. 124), Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 4 kap. 4 § BrB och prop. 2015/16:113.

någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan om tvånget är otillbörligt.

Om brottet är grovt döms för *grovt olaga tvång*. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld av allvarligt slag, har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Straffskalan för brottet är böter eller fängelse i högst två år, eller om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Den brottsliga handlingen utgörs primärt av att gärningsmannen med våld tvingar en annan person att göra, tåla eller underlåta något. Med *våld å person* i rån 8 kap. 5 § BrB) utan även lindrigare former av våldsanvändning mot en annan person. Det krävs dock att våldet har varit så kraftigt att det övervunnit ett motstånd från offrets sida. Av beskrivningen av misshandel i 3 kap. 5 § BrB framgår att misshandel inbegriper också det fall att man försätter någon i vanmakt eller i ett annat sådant tillstånd.

Straffbestämmelsen omfattar vidare vissa former av hot såsom tvångsmedel. I fråga om tvång genom hot av annat slag än hot om brottslig gärning omnämns som tvångsmedel hot att åtala eller ange någon annan för brott samt hot att om någon annan lämna ett menligt meddelande. Tvånget ska vara otillbörligt.

Bedömningen av om ett tvång ska anses *otillbörligt* i det enskilda fallet får prövas med hänsyn främst till syftet (ändamålet) för tvånget. Tvång med uppsåt att skada eller i syfte att få en oskäligen ekonomisk fördel kan i regel anses vara otillbörligt. Vidare kan ett tvång som sker genom att hota med åtgärder mot en annan person än den mot vilken tvånget riktar sig, t.ex. den tvungnes anhöriga, vara otillbörligt. Tvång genom att ett sådant hot som beskrivits ovan riktas mot offret är alltså straffbart som olaga tvång eller, om den åtgärd som framkallats genom tvånget har lett till en förmögenhetsöverföring, som utpressning enligt 9 kap. 4 § BrB.

Utanför det straffbara området för olaga tvång faller sådan påverkan på en annans handlande som sker med annat medel än våld eller hot av det slag som beskrivs i lagrummet, t.ex. påverkan genom vilseledande eller genom utfästade av en belöning. Från straffbar-

het utesluts vidare de fall där gärningsmannen har en laga rätt att tillgripa tvång. Men om gärningsmannen har överskridit gränserna för sin befogenhet i detta avseende kan straffansvar för olaga tvång komma i fråga.

En förutsättning för tillämpning av bestämmelsen olaga tvång är att tvånget har lett till resultat och att detta omfattats av gärningsmannens uppsåt. Om våldet eller hotet inte har lett till något resultat kan straff för ett fullbordat brott inte komma i fråga.

*Äktenskapstvång*³⁸

För *äktenskapstvång* döms den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist (4 kap. 4 c § BrB). Detsamma gäller den som på sätt som nu angetts förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som dels innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, dels innefattar frågan om upplösning av förbindelsen. Straffskalan för brottet är fängelse i högst fyra år.

Med *tvång* avses här det samma som i bestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB. Med *utnyttjande av utsatt belägenhet*, som används i människohandelsbestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB avses bl.a. olika situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, exempelvis till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel på utnyttjande av utsatt belägenhet är situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av intellektuell funktionsnedsättning eller någon sjukdom eller är beroende av narkotika. Enligt bestämmelsens förarbeten torde även utnyttjande av att någon befinner sig i utlandet och

³⁸ Att tvinga någon att ingå äktenskap är även straffbart som olaga tvång, se närmare härom i prop. 2013/14:208 s. 50 f.

har svårigheter att söka hjälp eller ta sig hem utgöra ett utnyttjande av en persons utsatta belägenhet.³⁹

Vilseledande till tvångsäktenskapsresa

För *vilseledande till tvångsäktenskapsresa* döms den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 kap. 4 c §, se ovan (4 kap. 4 d § BrB). Straffskalan för brottet är fängelse i högst två år.

*Olaga hot*⁴⁰

För *olaga hot* döms den som lyfter vapen mot någon annan eller annars hotar med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom (4 kap. 5 § BrB).⁴¹

Om brottet är grovt döms för *grovt olaga hot*. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om 1) hotet påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller annars har varit av allvarligt slag, eller 2) om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Straffskalan för brottet är böter eller fängelse i högst ett år, eller om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

³⁹ Prop. 2013/14:208 s. 53 f.

⁴⁰ Framställningen baseras bl.a. på prop. 2015/16:113.

⁴¹ Se dock även Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integritetens betänkande *Integritet och straffskydd* SOU 2016:7 där bl.a. olaga hot föreslås kunna gälla även hot mot någons integritet, t.ex. att hota med att sprida sexfilmer eller nakenbilder.

Om sexualbrott (6 kap. BrB)

Köp av sexuell tjänst

För *köp av sexuell tjänst* döms den som, i annat fall än 6 kap. 1–10 a §§ BrB skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning (6 kap. 11 § BrB). Detta gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

Straffskalan för brottet är böter eller fängelse i högst ett år (jfr SOU 2016:42).

Koppleri

För *koppleri* döms den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning (6 kap. 12 § BrB). Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar för koppleri.

Är brottet att anse som grovt, döms för *grovt koppleri*. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Straffskalan för brottet är fängelse i högst fyra år, och om brottet är grovt, fängelse i lägst två och högst åtta år.

4.3.3 Brott mot annans förmögenhet

Om tillgreppsbrott (8 kap. BrB)

*Egenmäktigt förfarande*⁴²

För *egenmäktigt förfarande* döms den som, i annat fall än vad som omnämns i 8 kap. BrB, olovligen tar och brukar eller annars tillgriper något (8 kap. 8 § BrB). Detsamma gäller om någon utan tillgrepp, genom att anbringa eller bryta lås eller på annat sätt, olovligen rubbar annans besittning eller med våld eller hot om våld hindrar annan i utövning av rätt att kvarhålla eller taga något. Straffskalan för egenmäktigt förfarande är böter eller fängelse i högst sex månader eller, om brottet är grovt, fängelse i högst två år.

I bestämmelsen om egenmäktigt förfarande straffbeläggs tre slags gärningar; 1) olovligt tillgrepp, 2) olovlig besittningsrubbing utan tillgrepp och 3) att med våld eller hot om våld hindra någon annan i utövning av rätt att kvarhålla eller ta något (motvärnsfallet). I samtliga fall krävs för ansvar att gärningen är olovlig, även om detta inte uttryckligen stadgas för det sistnämnda fallet. Bestämmelsen avser att skydda besittningen oberoende av om besittningskränkningen medför skada eller annan olägenhet, varför något krav på att gärningen medför skada eller vinning inte finns.

Brottet är subsidiärt till övriga brott i 8 kap. BrB, dvs. bl.a. stöld, rån och självtäkt.

Om bedrägeri och annan oredlighet (9 kap. BrB)

*Bedrägeri*⁴³

För *bedrägeri* döms den som genom vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är (9 kap. 1 § BrB). Detsamma gäller den som genom att lämna

⁴² Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (NJA II 1962 s. 214 f. och prop. 1962:10 s. B 196 f. och 446 f.) och Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 8 kap. 8 § BrB.

⁴³ Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (prop. 1962:10, prop. 1975/76:148, och prop. 1985/86:65) och Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 9 kap. 1–3 §§ BrB.

oriktig eller ofullständig uppgift, genom att ändra i program eller upptagning eller på annat sätt olovligen påverkar resultatet av en automatisk informationsbehandling eller någon annan liknande automatisk process, så att det innebär vinning för gärningsmannen och skada för någon annan. Straffskalan för bedrägeri är fängelse i högst två år.

Är brott med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa döms för *bedrägligt beteende* (9 kap. 2 § BrB). Detsamma gäller den som begagnar sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning, och inte gör rätt för sig, vare sig han vilseleder någon eller inte. Detta gäller dock inte, om gärningen avser värde, som inte är ringa, och om den i övrigt är sådan som sägs i 9 kap. 1 § BrB (bedrägeri, se ovan). Straffskalan för bedrägligt beteende är böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brott som i 9 kap. 1 § BrB (bedrägeri) att anse som grovt döms för *grovt bedrägeri* (9 kap. 3 § BrB). Vid bedömning om brottet är grovt ska särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat allmänt förtroende eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Straffskalan för grovt bedrägeri är lägst sex månader och högst sex år.

Att *vilseleda* någon betyder att förmedla en oriktig uppfattning om någonting till någon. För bedrägeriansvar är det dock inte tillräckligt att konstatera att någon muntligen eller skriftligen uttalat en uttrycklig lögn till en annan person, eftersom det är möjligt att denne inte låtit sig påverkas av detta. Omvänt är det fullt möjligt att en person blivit vilseledd av en annan person utan att denne uttalat en bokstavlig osanning. Vilseledandet ska bedömas från den vilseleddes perspektiv. Avgörande är att offret faktiskt blivit vilseförd, även om han var ovanligt lättlurad. Vilseledande kan exempelvis ske om gärningsmannen uppträder som om han hade en viss behörighet, vilken han faktiskt saknat. Den som utbjuder en sak till salu bör i enlighet härmed anses påstå att han äger denna eller åtminstone har behörighet att sälja den. Vidare gör sig en kredit-sökande som lämnar en uppställning över sin ekonomi men utelämnar en skuldpost i regel skyldig till ett oriktigt och därmed vilseledande påstående. Att utbjuda ett smycke till ett pris, som skulle

vara rimligt endast om stenarna vore äkta, är i regel att betrakta lika som en uppgift om att de är äkta. Genom att exempelvis överlämna en check till någon för inlösen i en bank får vidare vederbördande anses göra anspråk på att checken är äkta.

Rekvisitet vilseleda omfattar förutom att någon framkallar en oriktig föreställning hos någon annan även fall då någon hos annan vidmakthåller eller förstärker en oriktig föreställning som denne redan har. En förutsättning härför är dock att en påverkan sker i förledande riktning. Villfarelsen ska alltså vara styrande för dennes beslut att utföra en viss handling respektive avstå därifrån. Att enbart utnyttja någon annans villfarelse, utan att påverka vederbördande i vilseledande riktning, är däremot inte straffbelagt som bedrägeri, även om det ålegat utnyttjaren att upplysa om sanningen. Detsamma gäller fall där offret skulle ha företagit dispositionen i vilket fall som helst (till följd av den egna villfarelsen). Avgörande för bedrägeriansvar är alltså att – inte hur – gärningsmannen förmedlat ett vilseledande budskap till offret och härigenom förmått offret till dispositionen.

Att gärningen ska ske genom vilseledande betyder inte att gärningsmannen själv på ett mera omedelbart sätt måste träda i förbindelse med den skadelidande eller någon som är i hans ställe, t.ex. genom brev eller samtal. Bedrägeribrott kan även ske genom exempelvis en annons.

Vidare kan en villfarelse avse ett s.k. inre faktum hos gärningsmannen, t.ex. en avsikt. Att lova något med avsikt att inte hålla löftet kan innebära ett bedrägerigrundande vilseledande. Vilseledandet består i de fallen av att lämna osann uppgift om sin uppfyllelsevilja. Vilseledande angående den egna uppfyllelseviljan bedöms lika som vilseledande beträffande uppfyllelseförmågan. Exempel på detta är om någon köper varor på kredit utan avsikt att betala dem eller om någon skaffar sig penninghjälp för ett visst uppgivet ändamål men redan från början har för avsikt att använda medlen för annat ändamål.

I princip kan varje förvrängt faktum läggas till grund för bedrägeriansvar, förutsatt att övriga brottsrekvisit är uppfyllda. Det måste emellertid i viss utsträckning vara straffritt att t.ex. vid affärsförhandlingar dölja sina egna avsikter (NJA II 1942 s. 388). Det måste således vara tillåten taktik vid förhandlingar i ekonomiska angelägenheter att i viss utsträckning hålla inne med upplysningar

om omständigheter av betydelse för förhandlingen. Vidare är det inte straffbart som bedrägeri att i helt allmänna ordalag framställa en transaktion som mera fördelaktig än den i verkligheten är.

En sista förutsättning för bedrägeriansvar är att dispositionen ska innebära vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde (eller någon i vars ställe denne är). Frågan om förmögensöverföring har inträffat ska alltså bedömas utifrån förhållandena vid tiden för dispositionen. Vid bedömningen är dock en redan beaktansvärd fara för slutlig förlust att jämföras med skada vid denna. Skadan och vinningen ska även vara knutna till dispositionen på ett omedelbart sätt och stå i visst samband med varandra genom att vara olika sidor av samma ekonomiska förändring (om än olika stora). Kravet att skada och vinning omedelbart ska följa av dispositionen ska dock inte uppfattas så strängt att en rättshandling inte skulle anses innebära förmögensöverföring av det skälet att rättshandlingen blir definitiv först efter det att någon tid förflutit eller efter det att något nytt faktum inträffat. Att genom vilseledande förmå annan att avge ett för honom ofördelaktigt erbjudande måste därför anses som bedrägeri, om erbjudandet blir antaget. Blir erbjudandet återkallat eller får det förfalla, föreligger endast försök till bedrägeri.

Det finns flera typer av skadeproblematik vid tillämpningen av bedrägeribrott, även om problematiken behandlas endast i korthet här. Att exempelvis genom vilseledande förmå någon att ge en gåva, s.k. tiggardrägeri, innebär skada. Gåvogivaren måste anses lida skada, även om det förhåller sig på det viset att han oberoende av vilseledande skulle ha gett gåvan, men i så fall till annan än gåvomottagaren eller till annat ändamål.

Att genom vilseledande förmå någon att betala en skuld som åvilar honom är inte bedrägeri, då den vilseledde visserligen förmås betala ut pengar men i gengäld befrias från sin skuld. Om däremot inte gäldenären, utan (den blivande) borgenären vilseleds att överlämna en summa pengar, som därefter mottagaren/gäldenären använder för att betala en annan skuld till samma borgenär, föreligger inte kompensation. Borgenären blir fattigare, eftersom han går miste om pengarna och samtidigt inte har kvar sin fordran.

Är ett avtal mellan den vilseledande och den vilseledde ogiltigt på annan grund än svek eller rör avtalet något osedligt som inte skyddas av rättsordningen, kan avtalsinnehållet inte läggas till grund för skadebedömningen. Den som luras på en prestation, som sak-

nar legalt marknadsvärde, drabbas alltså inte av skada på den grunden att parterna själva tillmäter prestationen ett ekonomiskt värde. Det utesluter inte att skada föreligger i den utsträckningen den ena parten lurats att betala en onödig utgift för en sådan prestation. Den som säljer narkotika och tar emot betalning i förskott i avsikt att inte leverera någon narkotika har lurat köparen att betala köpeskillingen i onödan. Det innebär givetvis skada för köparen och vinning för säljaren. Om däremot någon köper narkotika på kredit i avsikt att inte betala köpeskillingen, föreligger inte vinning för henne eller honom respektive skada för säljaren, eftersom narkotikan saknar ekonomiskt värde.

Kravet på att vinningen ska tillfalla den vilseledande är något modifierat, eftersom det även gäller då någon avsiktligen bereder annan vinning (23 kap. 7 § BrB). Att den andre gör vinning ska alltså vara eftersträvat som ett mål eller som ett genomgångsled till ett mål.

S.k. datorbedrägeri innebär att det inte är människor utan maskiner som utsätts för den påverkan som leder till förmögenhetsöverföring, (9 kap. 1 § andra stycket BrB). Denna typ av bedrägeri, liksom de omständigheter som medför att brottet bör bedömas som bedrägligt beteende alternativt som grovt brott, berörs dock inte vidare här.

*Utpressning*⁴⁴

För *utpressning* döms, om brottet inte är att anse som rån eller grovt rån, den som genom olaga tvång förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvingade eller någon i vars ställe denne är (9 kap. 4 § BrB).

Om brottet är grovt döms för *grov utpressning*. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen 1) har innefattat våld av allvarligt slag, 2) har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller 3) annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

⁴⁴ Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (NJA II 1962 s. 221 f. och prop. 2009/10:147), Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 9 kap. 4 § BrB och prop. 2015/16:113.

Straffskalan för brottet är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter. Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst ett och högst sex år.

Brottsbeskrivningen kan indelas i tre brottsrekvisit: 1) gärningsmannen ska genom olaga tvång, 2) förmå annan till en disposition som 3) innebär förmögensöverföring. Utpressningsbrottet anknyter till samma innebörd av begreppet olaga tvång som olaga tvång (se ovan). För utpressningsansvar krävs att gärningsmannen förmår någon till handling eller underlåtenhet. Det ska således föreligga kausalitet mellan tvånget och dispositionen. En disposition kan inte anses orsakad av hot, om inte hotet uppfattas såsom allvarligt menat. För ansvar krävs vidare, liksom för bedrägeriansvar, att dispositionen innebär förmögensöverföring. Här uttrycks detta som ett krav att den ska innebära vinning för gärningsmannen och skada för den tvingande eller någon i vars ställe denne är. Även vinning för annan än gärningsmannen är att jämställa härmed om gärningsmannen avsiktligt bereder den andre vinningen (23 kap. 7 § BrB).

Att genom olaga tvång förmå någon att betala en skuld han eller hon inte är skyldig att betala innebär förmögensöverföring. Föreligger däremot en förfallen skuld, begår borgenären inte utpressning om han med olaga tvång förmår gäldenären att betala skulden (jfr olaga tvång). Gäldenären tvingas att betala ut en summa pengar men befrias i gengäld från sin skuld.

Beträffande otyllbarheten innebär uppsåtskravet inte att gärningsmannens egen åsikt om vad som är otyllbart blir avgörande, men det fordras att de faktiska omständigheter som bildar underlag för detta bedömande omfattas av uppsåtet.

*Ocker*⁴⁵

För *ocker* döms den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte ska utgå (9 kap. 5 § BrB). Detsamma gäller den som vid kreditgivning i när-

⁴⁵ Framställningen baseras bl.a. på förarbeten (NJA II 1962 s. 222, prop. 1962:10 och prop. 1985/86:65), Berggren m.fl. Brottsbalken (27 november 2015, Zeteo), kommentaren till 9 kap. 5 § BrB samt Berggren m.fl. Brottsbalken (19 maj 2016, Zeteo), kommentaren till 33 §.

ingsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen.

Straffskalan för brottet är böter eller fängelse i högst två år, eller om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Bestämmelsen om ocker har sitt ursprung i 1901 års ockerlag (där endast kreditocker reglerades), men utvidgades till att omfatta även sakocker och ocker vid benefika rättshandlingar när bestämmelsen år 1942 fördes in i strafflagen (21 kap. 5 §). När brottsbalken tillkom överfördes bestämmelsen om ocker utan att några ändringar gjordes.

Ocker kan enligt brottsbalken delas in i två varianter; 1) *traditionellt ocker* som innebär att gärningsmannen utnyttjar en annan persons svaghet eller underläge i vissa hänseenden och 2) *kreditocker* där något krav inte finns på att någon annans underläge har utnyttjats.

Med *rättshandling* avses varje viljeförklaring, som har till syfte att grundlägga, bevara, förändra eller upphäva ett rättsförhållande som faller inom förmögenhetsrättens område.⁴⁶

En förutsättning för att traditionellt ocker ska föreligga är alltså att gärningsmannen begagnat sig av annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning. För att gärningsmannen ska anses ha begagnat sig av någon annans underläge eller svaghet vid benefika rättshandlingar krävs att gärningsmannen med utnyttjande av situationen på något sätt har förmått eller påverkat den andre, offret, att företa rättshandlingen.

Med *trångmål* avses en omständighet som minskar motståndskraften hos just offret för gärningen. Ett utnyttjande av allmän brist på en viss vara eller en nyttighet för att sätta upp priset på denna faller inte in under ockerbestämmelsen, även om priset skulle förefalla oskäligt. Inte heller har bestämmelsen avseende på hyresmarknaden, arbetsmarknaden eller lånemarknaden i allmänhet, utan endast på individuellt betingade fall. Det är främst ekonomiskt trångmål som avses i bestämmelsen, men även nödställdhet av annat slag, såsom livsfara, torde vara att räkna dit. Det är tvivelaktigt om

⁴⁶ Berggren m.fl. Brottsbalken (24 november 2015, Zeteo), kommentaren till 28–38 §§ lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, (kapitelrubriken).

hemfallenhet åt narkotikamissbruk kan uppfattas som trångmål. För att ockeransvar ska inträda krävs att trångmålet är verkligt. Att begagna sig av inbillat trångmål omfattas inte av ockeransvar. I sådant fall begagnar sig gärningsmannen ofta av medkontrahentens oförstånd. Att medkontrahenten själv försatt sig i trångmålet, kanske mycket klandervärt, fritar inte den som utnyttjat trångmålet från ansvar.

Med uttrycket *oförstånd* avses bristande omdömesförmåga i allmänhet eller beträffande sådana affärer som den aktuella. Om den bristande omdömesförmågan beror på enfald eller på oerfarenhet saknar här betydelse. Däremot kan oförstånd inte anses föreligga hos en avtalskontrahent endast för att han är okunnig om förhållandena och därför inte lika bra som den andre kan bedöma den ifrågavarande prestationens värde. Om en expert på gammal konst i en konst- eller antikvitetshandel för lågt pris förvärvar en tavla som han, men inte säljaren, inser vara en berömd mästares verk, bör han sålunda inte anses göra sig skyldig till ocker. Köparen kan däremot göra sig skyldig till ocker, om säljaren över huvud saknar insikt om det slags saker köpet gäller och därför är helt ovetande om möjligheten att tavlan kan vara särskilt värdefull. I första hand bör dock förutsättningarna för bedrägeriansvar prövas.

Med *lättsinne* avses främst ekonomiskt lättsinne (konstant eller tillfälligt). *Beroendeställning* kan vara t.ex. anställningsförhållande.

Krav ställs på att gärningsmannens förmån ska stå i uppenbart missförhållande till vederlaget eller att förmånen inte har något vederlag alls. Lika med att bereda sig själv förmån är att avsiktligen bereda förmån åt annan (23 kap. 7 § BrB).

När det gäller kreditocker krävs inte för straffansvar att gärningsmannen begagnat sig av trångmål eller annat jämförbart förhållande. I stället krävs att gärningen består i kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning. Brottsrekvisitet *ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen* tolkas på samma sätt som begreppet *förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget*, se ovan. Det betyder att kredittagarens ekonomi får betydelse för bedömningen, även om det saknar betydelse om gärningsmannen begagnat sig av dennes underläge. Ansvar inträder även i fall där gärningsmannen inte berett sig själv ekonomisk förmån men avsiktligen bereder annan, t.ex. en bakom-

stående finansiär (23 kap. 7 § BrB). Med *kreditgivning* avses bl.a. kreditköp, avbetalningsköp samt rena försträkningsavtal. Låneverksamhet kombineras ofta med försäljning av t.ex. hushållsmaskiner på ett sätt som gör det svårt att skilja mellan kreditgivningen och vad som i realiteten är fristående låneavtal.

Det föreligger en fullständig parallellitet mellan straffrättsligt ocker i denna bestämmelse och civilrättsligt ocker i 31 § lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen), även om införandet av ett andra stycke om ocker i näringsverksamhet inte medfört ytterligare anpassningar till avtalslagen. Som framgår av kommentarer till rekvisitet oförstånd vid civilrättsligt ocker omfattas enfald och oerfarenhet, vilket har anknytning till situationen vid lindrigare psykiska defekter hos offret.⁴⁷ Vad som menas med oförstånd har också förklarats som att det inte är liktydigt med avsaknad av förståndets bruk utan bristande omdömesförmåga i allmänhet eller beträffande den speciella rättshandlingen.⁴⁸ Oförstånd är då detsamma som enfald (förståndsvaghet) och oerfarenhet.

4.3.4 Brott mot staten

Brott relaterade till avsaknad av arbetstillstånd

I fall där en person som arbetar saknar arbetstillstånd kan brott föreligga enligt utlänningslagen (20 kap. 5 § UtlL). Bestämmelserna syftar till att motverka och beivra illegal anställning.

En utlänning som uppsåtligen eller av oaktsamhet har anställning eller bedriver verksamhet som kräver arbetstillstånd, utan att inneha ett sådant tillstånd, döms till böter (20 kap. 3 § UtlL). Sådant straffansvar inträder vid arbete utan föreskrivet tillstånd, oavsett om det föreligger ett formellt anställningsförhållande eller inte (prop. 2003/04:35 s. 35 f.). En utlänning som ska arbeta i Sverige på grund av en anställning här eller utomlands ska således som huvudregel ha arbetstillstånd (2 kap. 7 § UtlL). Undantag från detta krav finns för nordiska medborgare, den som har permanent uppehålls-

⁴⁷ s. 263 Adlercreutz, A. och Gorton, L. Avtalsrätt I, 13:e uppl., 2011.

⁴⁸ s. 33 Cervin, C. Ocker. Juridiska Föreningen i Lund, 1984.

tillstånd eller EES-medborgare och deras familjemedlemmar som har uppehållsrätt, men ytterligare undantag finns (2 kap. 8–9 §§ UtlL).

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet har en utlänning anställd, om utlänningen antingen inte har rätt att vistas i Sverige eller har rätt att vistas här men saknar föreskrivet arbetstillstånd döms till böter eller, när omständigheterna är försvårande, fängelse i högst ett år (20 kap. 5 § UtlL). Med utläningar som inte har rätt att vistas i Sverige avses utläningar som saknar uppehållstillstånd eller, om utlänningen är viseringspliktig, saknar visering.

I 20 kap. 5 § andra stycket UtlL finns även en hänvisning till bestämmelser som bl.a. reglerar betalning av en särskild avgift för som den som har en utlänning anställd om utlänningen inte har rätt att vistas i Sverige eller har rätt att vistas här men saknar föreskrivet arbetstillstånd (se vidare härom i 20 kap. 12–14 §§ UtlL).

Människosmuggling

För människosmuggling döms den som uppsåtligen hjälper en utlänning att olovligen komma in i eller passera genom Sverige, en annan EU-stat eller Island, Norge, Schweiz eller Liechtenstein (20 kap. 8 § UtlL). Straffet för gärningen är fängelse i högst två år, eller om brottet är grovt, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen utförts mot ersättning, utgjort ett led i en verksamhet som avsett ett stort antal personer, eller utförts under former som innebär livsfara för utlänningen eller annars utförts under hänsynslösa former. Är brottet att anse som ringa döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Straffansvar finns även för organiserande av människosmuggling och grovt organiserande av människosmuggling, men berörs inte ytterligare här (20 kap. 9 § UtlL).

Ingrepp för att ta till vara organ eller annat biologiskt material från en levande eller avliden människa

Lag (1995:831) om transplantation m.m. (transplantationslagen) innehåller bestämmelser om ingrepp för att ta till vara organ eller annat biologiskt material från en levande eller avliden människa för be-

handling av sjukdom eller kroppsskada hos en annan människa (transplantation) eller för annat medicinskt ändamål. Lagen innehåller också bestämmelser om användning av vävnad från ett aborterat foster. Med *biologiskt material* avses organ, vävnad, celler, cellinjer och delar därav. Till organ hör bl.a. lever, hjärta och njure. Vävnad finns av olika slag, t.ex. epitelvävnad (hud), brosk, benväv, muskelvävnad och nervvävnad. Blod och lymfa är flytande vävnad.

Enligt transplantationslagen får inte biologiskt material avsett för transplantation eller annat medicinskt ändamål tas från en levande människa, om ingreppet kan befaras medföra allvarlig fara för givarens liv eller hälsa (5 §). Vidare får biologiskt material avsett för transplantation eller annat medicinskt ändamål tas från en levande människa endast om han eller hon har samtyckt till det (6 §). Ett ingrepp på en levande människa, som innebär att biologiskt material som inte återbildas tas för transplantation, får som huvudregel endast göras på en givare som är släkt med den tilltänkte mottagaren eller på annat sätt står mottagaren särskilt nära (7 §). Särskilda bestämmelser finns om biologiskt material från avlidna och från underåriga och psykiskt störda personer (3,4 och 8 §§).

Den som med uppsåt utför ingrepp på eller tar biologiskt material från en levande eller avliden människa eller använder eller tar till vara vävnad från ett aborterat foster i strid mot transplantationslagen m.m. döms till böter (14 §).

Även handel med organ eller biologiskt material är straffsanktionerat, se 8 kap. 6 § lag (2006:351) om genetisk integritet m.m. Av den bestämmelsen framgår det att den som i vinstsyfte tar, överlämnar, tar emot eller förmedlar biologiskt material från en levande eller avliden människa kan dömas till böter eller fängelse i högst två år. Samma straffskala gäller för den som använder eller tar till vara sådant material för transplantation eller annat ändamål trots insikt om att materialet tagits, överlämnats, tagits emot eller förmedlats i vinstsyfte. I ringa fall ska dock inte dömas till ansvar. Vissa undantag finns från förbudet mot handel av biologiskt material, bl.a. blod, hår, modersmjölk och tänder.

4.4 Praxis m.m.

4.4.1 Inledning

I avsnitt 4.3 har vi redogjort för straffbestämmelser som, beroende på omständigheterna, kan aktualiseras i fall där utsatta personer utnyttjas för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte (bl.a. tiggeri och brottslig verksamhet) eller annan ekonomisk vinning. Redogörelsen behandlar de mest relevanta straffbestämmelserna i sammanhanget, men även andra straffbestämmelser kan förekomma. Efter en genomgång av praxis på området kan vi dock konstatera att endast få personer döms för brott i dessa situationer.

För att ändå skapa en bild av det nuvarande straffrättsliga skyddet på området har vi valt att presentera viss praxis i nedanstående avsnitt. Presentationen är med hänsyn till det ringa antalet fall inte begränsad till någon särskild tidsperiod. När det gäller brottsutvecklingen på området hänvisas till polisens årliga lägesrapporter på området.⁴⁹

Vi har valt att begränsa vår redovisning av praxis i detta avsnitt till fall som rör utnyttjande av utsatta personer för tvångsarbete, tiggeri och brottslig verksamhet, men vi ger även vissa exempel på andra former av otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer i dessa sammanhang. I några fall har utnyttjandet av utsatta personer för tvångsarbete m.m. ansetts utgöra en del av ett människohandelsförfarande, men i de flesta fall har utnyttjandet ansetts vara ett från människohandelsbrottet fristående utnyttjande.

Syftet med praxisredovisningen är att förmedla en bild av problematiken på området, men gör inte några anspråk på att vara en uttömmande praxisgenomgång.

⁴⁹ Se Polismyndigheten Rapport 2015, Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 16, m.fl. (<https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Manniskohandel/>)

4.4.2 Domstolspraxis m.m.

Tvångsarbete

Exploatering för tvångsarbete kan ta sig uttryck på olika sätt. Ett direkt frihetsberövande på arbetsstället kan t.ex. utgöra olaga frihetsberövande. Att genom våld eller hot tvinga en annan person att t.ex. arbeta eller tiggas kan utgöra olaga tvång. Vi har dock inte sett några tydliga exempel på fall med sådana inslag i den domstolspraxis vi funnit på området, men följande fall belyser hur tvångsarbete och arbetskraftsexploatering i vissa fall har behandlats i praxis.

I ett mål från *Varbergs tingsrätt*⁵⁰ väcktes endast åtal för brott mot 10 kap. 1 § utlänningslagen (1989:529) i dess lydelse före oktober 2004, men däremot inget åtal för människohandel. I domen ansåg tingsrätten det utrett att den anställde, som kom från Thailand, under perioden februari–mars år 2000 haft en anställning på sätt åklagaren påstått och att hon saknat arbetstillstånd. I målet förekom även uppgifter om långa arbetsdagar, lägre lön än avtalat och att arbetsgivaren omhändertagit den anställdes pass, men dessa omständigheter har inte föranlett att ytterligare åtal väckts. Såväl den anställda som arbetsgivaren åtalades och dömdes därför endast för att den anställde hade arbetat utan arbetstillstånd. Påföljden bestämdes till böter för såväl den anställde som arbetsgivaren.

I ett mål från *Malmö tingsrätt*⁵¹ hade tingsrätten att ta ställning till om människohandel genom exploatering av tre personer för markanläggning förekommit. Personerna hade rekryterats i England och därefter inhysts och transporterats till bl.a. Sverige och hade då utfört anläggningsarbeten. I målet ansåg tingsrätten inledningsvis det utrett att de två tilltalade i målet (med några undantag) rekryterats, transporterats och inhyst målsägandena på sätt åklagaren påstått. Däremot ansåg tingsrätten det inte visat att målsägandena vilseletts avseende lön, arbetstider, arbetsförhållanden och standarden på bostäder. Tingsrätten ansåg inte heller att de tilltalade, trots att de haft klart för sig under vilka förhållanden målsägandena levde utan arbete och fast bostad, hade utnyttjat målsägandenas utsatta belägenhet. Eftersom målsägandena enligt tingsrättens bedömning haft möjlighet att lämna de tilltalade och skaffa hjälp ansåg tings-

⁵⁰ Varbergs tingsrätts dom den 29 juni 2005 i mål B 1198-04.

⁵¹ Malmö tingsrätts dom den 2 juli 2010 i mål B 3573-10.

rätten inte heller att det då gällande s.k. kontrollrekvisitet var uppfyllt. Tingsrätten konstaterade avslutningsvis att även om det var givet att inte många skulle vilja arbeta under de förhållanden som de tilltalade erbjudit, var det inte tillförlitligen styrkt att det varit fråga om människohandel. Åtalet ogillades därför.

I vissa fall kräver arbetsgivare att utländska arbetstagare ska betala en viss summa pengar för att arbetsgivaren ska lämna ett erbjudande om att arbeta i Sverige, vilket är en nödvändighet för arbetstagare för att få arbetstillstånd i Sverige. Det förekommer även skuldsättningsarrangemang i form av krav på höga resekostnader till Sverige. Sättet för betalningen för arbetserbjudandet, arbetstillståndet eller de höga avgifterna för reskostnader varierar. En del arbetstagare betalar kontant medan vissa arbetsgivare tvingar andra att själva betala sin arbetsgivaravgift och arbetstagaren får på så sätt en väldigt låg lön. I andra fall tar dessa avgifter formen av ett lån från arbetsgivaren, vilket ska återbetalas genom lägre lön. Vi har dock inte funnit något exempel på detta i den domstolspraxis som vi gått igenom, men däremot finns det uppgifter om en sådan skuld i exempelvis en nedlagd polisutredning om utnyttjande av arbetskraft vid en kinesisk restaurang i Malmö.⁵² Förundersökningen lades dock ner i oktober 2011 med motiveringen att brott inte kunde styrkas.

Det har även funnits uppgifter om stora skulder för resan till Sverige för ett fyrtiotal personer från Kamerun som rekryterats till Västerbotten för att plantera skog.⁵³ Väl på plats i Sverige levde de under knappa förhållanden och uppgav att de fick en lägre ersättning än den som utlovats. Från lönen drogs sedan kostnader för mat och logi m.m., vilket gjorde det omöjligt för personerna att betala av sina skulder för resan till Sverige. Även denna förundersökning lades ner eftersom brott inte kunde styrkas.

I andra fall har det förekommit att utsatta personer försatts i ett ekonomiskt skuldförhållande till de tilltalade genom skulder för exempelvis resan till Sverige. Följande två domar som rör människohandel från Hudiksvalls tingsrätt är exempel på detta. Båda fallen

⁵² Polismyndighetens ärendenummer: 1200-K190646-10 och Åklagarmyndighetens ärendenummer: AM-197635-10.

⁵³ RPS Rapport 2014, Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 15 s. 23.

rör åtal för människohandel där offren har tvingats plocka bär i princip utan ersättning.

I det ena målet från *Hudiksvalls tingsrätt*⁵⁴ dömdes två personer till tio månaders fängelse jämte utvisning för människohandel genom utnyttjande av totalt 13 personers utsatta belägenhet. Målet gällde utnyttjande för bärplockning. De tilltalade ska enligt tingsrätten även ha rekryterat, tagit emot, transporterat och inhyst målsägandena i nämnt syfte. Vidare har målsägandena enligt tingsrätten levt under svåra ekonomiska förhållanden och bl.a. försatts i ekonomiskt skuldförhållanden till de tilltalade genom bl.a. en skuld för resan. Med hänsyn till att målsägandenas pass hade omhändertagits av de tilltalade ansåg tingsrätten även att det s.k. kontrollrequisitet var uppfyllt.⁵⁵ Gärningarna rubricerades dock av tingsrätten som mindre grov människohandel. Vid den bedömningen beaktade tingsrätten dels vilken typ av människohandel det var fråga om, dels att tingsrätten inte funnit det styrkt att de tilltalade använt något olaga tvång samt att målsägandena inte har varit berövade friheten.

I den andra domen från *Hudiksvalls tingsrätt*⁵⁶ friades däremot, som bl.a. nämnts i avsnitt 3.5, ett bulgariskt par från ett åtal för människohandel för tvångsarbete, eftersom bevisningen enligt tingsrätten inte var tillräcklig för åtalet för människohandel. Tingsrätten ansåg bl.a. att det inte var styrkt att de tilltalade redan i Bulgarien avsett att lura bärplockarna på ersättningen för bärplockningen i Sverige. En av de tilltalade dömdes däremot för försök till misshandel för att ha släpat en av bärplockarna efter en bil, ofredande för att ha förmått en av målsägandena att utföra magdans och egenmäktigt förfarande för att ha omhändertagit målsägandenas pass. Den andre tilltalade dömdes för misshandel, för att ha kastat en bärlåda på en av målsägandena, och egenmäktigt förfarande, för att ha omhändertagit målsägandenas pass. De tilltalade dömdes till fängelse tre månader.

Att låta personer arbeta mycket under långa arbetsdagar och under pressade omständigheter och sedan förmå dem att ta ut stora delar av sin lön och överlämna till arbetsgivaren har bedömts ut-

⁵⁴ Hudiksvalls tingsrätts dom den 15 juni 2012 i mål nr B 2220-11.

⁵⁵ Målet avsåg i denna del människohandelsbestämmelsen innan 2010 års ändringar genomfördes.

⁵⁶ Hudiksvalls tingsrätts dom den 31 oktober 2011 i mål nr B 1834-11.

göra ocker, grovt brott enligt en dom från *Skellefteå tingsrätt*⁵⁷. I målet, som enbart avsåg åtal för ocker, konstaterade tingsrätten inledningsvis att de tre målsägandena som kom från Pakistan hade bristande språkkunskaper i svenska språket, bristande insikt i det svenska samhället och att de även saknade ett socialt nätverk. Tingsrätten konstaterade därför att de bl.a. därigenom befunnit sig i en beroendeställning till de tilltalade i deras egenskap av arbetsgivare. De tilltalade har även enligt tingsrätten insett detta och de har även agerat i samförstånd vid de gärningar som målet rör. Målsägandena hade tidigare under flera år varit anställda i den ene tilltalades däckföretag i Pakistan där de utfört samma typ av arbete som de, efter att ha tackat ja till arbete på företaget i Sverige, även kommit att utföra här. Vidare fann tingsrätten det utrett att de tilltalade genom uttalande och underförstådda hot om att målsägandena skulle komma att skickas tillbaka till sitt hemland förmått dem att arbeta väsentligt mer än heltid. Tingsrätten ansåg även det utrett att de tilltalade återtagit merparten av lönen genom att anmoda målsägandena att ta ut pengar i uttagsautomat och överlämna pengarna till någon av dem samt att genom att via internetbank föra tillbaka utbetald lön till företaget eller till konton tillhörande en av de tilltalade. Tingsrätten konstaterade därefter att de tilltalade genom förfarandet berett sig själva en förmån om ca 300 000 kr, varför åtalet för ocker var styrkt. Brottet skulle enligt tingsrätten bedömas som grovt brott, eftersom det varit fråga om ett systematiskt utnyttjande och sammantaget avsett ett betydande belopp. Påföljden för de båda tilltalade bestämdes till villkorlig dom med samhällstjänst 240 timmar. Om fängelse i stället hade valts som påföljd skulle fängelse elva månader ha dömts ut.

Information har även inkommit till Polismyndigheten om att utländska arbetstagare som utlovats arbeten i bär- bygg-, restaurang- och städbranschen och inom ramen för skönhetsvård och anläggningsarbeten, fått besked om att arbetsförhållandena ändrats i samband med resan till eller strax efter ankomsten till Sverige.⁵⁸ Arbets-

⁵⁷ Skellefteå tingsrätts dom den 19 april 2012 i mål B 179-12. Domen överklagades och Hovrätten för övre Norrland meddelade beslut i februari 2013. Då gärningsmännen inte var närvarande vid prövningen i Hovrätten meddelades beslutet att överklagandena blev förfallna Hovrätten för övre Norrland, beslut B 412-12.

⁵⁸ Polismyndigheten Rapport 2015, Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 16 s. 22.

tagarna försattes därmed i en situation där de tvingades acceptera avsevärt försämrade arbetsvillkor, tigga alternativt begå brott eller helt förlora möjligheten till arbete och inkomst eller bli hemsända. Det handlade inte bara om dåliga villkor och låga löner utan även olika skuldsättningsarrangemang.

Vidare förekommer enligt information från Polismyndigheten inte sällan att arbetsgivare låter personer som vistas illegalt i landet arbeta utan att betala skatt, men anger dem till polisen när lön ska utbetalas. På så sätt får arbetsgivaren tillgång till arbetskraft utan att betala för den.

Tiggeri

Ett par av landets domstolar har haft anledning att ta ställning till några fall där åtal avsett människohandel som rör tiggeri och där offren ofta varit funktionsnedsatta eller barn.

I en dom från *Svea hovrätt*⁵⁹ framkom det att en man som saknade armar rekryterats i Ukraina och därefter transporterats till bl.a. Sverige för att tigga. Han hölls fången av de tilltalade, som var ett par, i två år och tvingades tigga åt dem under större delen av dygnet, sex dagar i veckan. De tilltalade omhändertog även hans proteser och hans pass. Trots att han bevakades lyckades han fly tre gånger. Två av gångerna misslyckades han och blev då misshandlad och återförd till fångenskapen. Tingsrätten dömde paret till fängelse i fem respektive tre år för människorov, mindre grovt, och människohandel. Hovrätten skärpte sedan straffen till fem år och sex månader respektive fem år och dömde för människorov av normalgraden och människohandel.

I ett annat mål från *Svea hovrätt*⁶⁰ utnyttjade två rumänska makar en fysiskt och psykiskt handikappad landsman för tiggeri. Mannen saknade försörjning, bostad och kontakt med familj eller släkt i hemlandet. Makarna tog med honom på en resa genom Europa i syfte att han skulle tigga ihop pengar åt dem. De kallade honom för sin son och försåg honom med alkohol för att han skulle bli modig när

⁵⁹ Svea hovrätts dom den 11 juni 2009 i mål nr B 1479-09 (Stockholms tingsrätts dom den 30 januari 2009 i mål nr B 10768-08).

⁶⁰ Svea hovrätts dom den 4 oktober 2010 i mål nr B 6263-10 (Södertörns tingsrätts dom den 14 juli 2010 i mål nr B 11224-09).

han tiggde. Trots att han såg makarna som sina föräldrar dömde både tingsrätten och hovrätten makarna för människohandel. Tingsrätten bestämde påföljden till fängelse i två år, med hänsyn till att de tilltalade utvisades i åtta år. Hovrätten, som konstaterade att makarna systematiskt utnyttjat och berikat sig på handikappade och skyddslösa personer till tiggeri och som även ansåg att utvisningen inte skulle beaktas vid straffmätningen, skärpte påföljden till fängelse i tre år för de båda makarna.

Det finns ytterligare ett mål från *Svea hovrätt* avseende människohandel för tiggeri⁶¹. Målet handlade om en femtonårig flicka som enligt åklagaren transporterats och inhysts av sina föräldrar i syfte att tigga och stjäla, dvs. utnyttjats i en situation som innebar nödläge för henne. Föräldrarna hade enligt åklagaren tagit kontrollen över flickan och tagit med henne till Sverige, där hon saknade möjligheter att försörja sig. Föräldrarna, som åtalades för människohandel, var rumäner och hade tillsammans sju barn. Försörjningen i hemlandet omfattade 17 personer. Tingsrätten konstaterade bl.a. att den fattiga familjen levte i stort armod och att tiggeri varit den självklara försörjningen för både föräldrarna och flickan. Tingsrätten konstaterade i det sammanhanget även att varken något hot eller tvång synes ha förekommit och att det inte heller framgick att flickan blivit utnyttjad/exploaterad. Flickans ålder föranledde ingen annan bedömning. Tingsrätten ogillade åtalet. Efter överklagande fastställde hovrätten även tingsrättens dom.

Ett avgörande från *Hovrätten för Västra Sverige*⁶² avser åtal för i hovrätten ocker respektive medhjälp till ocker (jfr i tingsrätten i första hand människohandel och i andra hand ocker) för att ha utnyttjat flera personer för tiggeri. De båda åtalade, som sedan flera år är ett par, friades dock från samtliga brottsmisstankar i såväl tingsrätten som hovrätten. Hovrätten konstaterade visserligen att det av utredningen framgick att målsägandena befunnit sig i en utsatt situation och att de har utnyttjats på så sätt att de har blivit beordrade att tigga, utan att de har erhållit någon ekonomisk kompensation. Däremot fann hovrätten inte det klarlagt att det funnits en uttalad eller ens outtalad överenskommelse mellan den gärnings-

⁶¹ Svea hovrätts dom den 19 januari 2011 i mål nr B 9636-10 (Stockholms tingsrätts dom den 18 november 2010 i mål nr B 14880-10).

⁶² Hovrätten för Västra Sveriges dom den 31 maj 2016 i mål nr B 3940-14 (Halmstad tingsrätts dom den 9 juli 2014 i mål B 1143-14).

mannen som var åtalad för ocker och målsägandena om att det skulle förhålla sig på det viset. Redan av denna anledning ansåg hovrätten att åtalen inte kunde vinna bifall.

Även *Hovrätten för Västra Sverige*⁶³ har nyligen tagit ställning till åtal för människohandel för tiggeri. Åtalet handlade om två bröder som rekryterat fem personer i Bulgarien för tiggeri, vilka de sedan transporterat till Sverige. Personerna som rekryterats var mycket fattiga och hade även funktionsnedsättningar. Rekryteringen skedde genom vilseledande och utnyttjande av personernas utsatta situation. Bröderna placerade i princip varje dag ut de fem personerna för att tigga i Göteborg under långa arbetspass. Bröderna tog sedan hand om de ihopsamlade pengarna (totalt 300 000 kr under den femmånadersperiod som omfattas av åtalet). Tiggarna fick inga andra inkomster än enkel kost och logi. Tre av tiggarna inhyses i en lägenhet i Göteborg och de andra två fick sova i en bil på gatan. Det har förekommit våld och hot mot en av tiggarna. Tiggarna har varit helt utlämnade åt brödernas godtycke och stått under deras kontroll. Bröderna dömdes i tingsrätten för människohandel till tre och ett halvt års respektive tre års fängelse. Åtalet omfattade även medhjälp till människohandel för ytterligare två tilltalande. Den ena av dem upplät mot ekonomisk ersättning den lägenhet i vilken tiggarna inhysts, medan den andre (som är sambo med en av bröderna) hjälpte till att kontrollera tiggarna. Dessa personer dömdes i tingsrätten för medhjälp till människohandel till åtta respektive sex månaders fängelse. Hovrätten kom däremot fram till att en av bröderna ska dömas för människohandel avseende två av tiggarna och för medhjälp till den andra broderns människohandelsbrott, medan åtalet för människohandel alternativt ocker avseende en femte person ogillades. Vidare ansåg hovrätten att den andre brodern ska dömas för människohandel avseende två av tiggarna, men att åtalen om människohandel alternativt ocker ogillades beträffande de andra tre tiggarna. Med hänsyn till den mycket utsatta belägenhet som samtliga målsägande befunnit sig i, den tid som de utnyttjats för tiggeri och de förhållanden under vilka de har varit tvungna att tigga, bedömde hovrätten att det inte i något fall var fråga om män-

⁶³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 22 april 2016 i mål nr B 1554-16 (Göteborgs tingsrätts dom den 12 februari 2016 i mål nr B 13425-15 och B 13314-15).

niskohandelsbrott som är mindre grovt. Hovrätten ogillade även åtalet mot den person som påstods att mot ekonomisk ersättning ha upplåtit den lägenhet i vilken tiggarna inhysts.

Som tidigare redovisats har flera myndigheter rapporterat om att det på flera orter förekommer personer som gör anspråk på att kontrollera ett flertal eller samtliga av ortens inkomstbringande (allmänna) platser för tiggeri. EU-medborgare som på egen hand reser till en sådan ort för att tigga tvingas enligt uppgift att betala för en plats att tigga på. Ett exempel på ett sådant förhållande belyses i följande avgörande från år 2015.

I en dom från *Göta hovrätt*⁶⁴ dömdes en person för försök till utpressning och rån sedan han bl.a. dödshotat flera landsmän om de inte betalade honom för att få möjlighet att tigga. Målsägandena hade kommit till Sverige tillsammans från Rumänien i december 2014 för att tigga. Då de befann sig i ett köpcenter i Kalmar sammanträffade de med den tilltalade, som hade inflytande över vem som tiggde på området. Enligt domstolarna försökte den tilltalade genom misshandel och hot förmå målsägandena att betala pengar till honom för en fiktiv skuld bestående i en avgift för att få vistas på platsen där målsägandena befann sig för att tigga. Den tilltalade har vid samma tillfälle enligt domstolarna genom våld mot en annan av målsägandena även stulit en väska med bl.a. kontanter. Åtalet omfattade ytterligare ett försök till utpressning, vilket dock ogillades av hovrätten. Påföljden bestämdes till fängelse ett år jämte utvisning.

Brottslig verksamhet m.m.

I vissa fall utnyttjas personer även för att begå brott av olika slag. Följande fall, som är exempel på detta, avser främst stölder, men även annan kriminalitet kan förekomma.

I ett avgörande från *Svea hovrätt*⁶⁵ åtalades två män för människohandel för att ha utnyttjat två minderåriga pojkar till att begå brott. De åtalade rumänska männen hade enligt åklagaren tagit med sig de två sextonåringarna från hemlandet och tvingade med dem på

⁶⁴ Göta hovrätts dom den 24 mars 2015 i mål B 332-15 (Kalmar tingsrätts dom den 16 januari 2015 i mål nr B 4100-14).

⁶⁵ RH 2010:34, Svea hovrätts dom 26 februari 2010 i mål nr B 9732-09 (Stockholms tingsrätts dom den 19 november 2009 i mål nr B 10675-09).

en stöldturné i Sverige. Tingsrätten ogillade åtalet p.g.a. bristande bevisning, bl.a. med hänsyn till att pojkarna vare sig kunde anses ha stått under sådant allvarligt tryck att de inte kunde förändra sin situation eller ha varit under männens kontroll. Hovrätten ansåg däremot att männen tagit kontroll över pojkarna i den mening som avses i människohandelsparagrafen och att det var styrkt att pojkarna rekryterades i syfte att utnyttjas för stölder. Hovrätten ansåg det bevisat att pojkarna, åtminstone när de kommit fram till Sverige, har varit helt utlämnade åt männen som därmed tog kontroll över dem. Det var således enligt hovrätten uppenbart att männens syfte i det skedet varit att utnyttja pojkarnas svåra belägenhet och förmå dem att utföra och delta i tillgreppsbrott. Pojkarnas samtycke till medverkan saknade betydelse för den straffrättsliga bedömningen av männens handlande. Med hänsyn till att pojkarna inte utsattes för något direkt tvång och varken hölls inlåsta eller var frihetsberövade, ansåg hovrätten att människohandelsbrottet skulle bedömas som mindre grovt. Påföljden bestämdes till fängelse ett år.

När ersättning utlovats för arbete, utan att det funnits avsikt att faktiskt betala för arbetet, har det i praxis dömts för bedrägeri, vilket framgår av följande fall från Svea hovrätt.

I en dom från *Svea hovrätt*⁶⁶ ogillade hovrätten, till skillnad från tingsrätten, åtalet för människohandel. Hovrätten dömde i stället för flera fall av bedrägeri i enlighet med åklagarens alternativa ansvars-påstående. Målet omfattade även ytterligare åtalspunkter, vilka dock saknar relevans här. Målet handlade om en fembarnsmamma som, enligt åtalet, satt i system att rekrytera polska kvinnor för arbete med bl.a. barnpassning. Kvinnorna inhystes i en garderob och arbetet kom att bli hushållsarbete under slavliknande former. Kvinnorna fick inte någon lön och blev enligt hovrätten vilseledda i fråga om ersättningen av den tilltalade när de rekryterats och inhysts. Enligt hovrätten kunde det hållas för visst att den tilltalade varken vid rekryteringen av målsägandena eller senare under deras vistelse hos den tilltalade haft för avsikt att betala den utlovade ersättningen. Även om hovrätten ansåg att förtäckta hot hade förekommit konstaterade domstolen att hoten varken kunde betraktas som hot om brottslig gärning eller tvingat någon av kvinnorna att vara inhyst hos henne. Hovrätten ansåg inte heller att kvinnorna hade varit i

⁶⁶ Svea hovrätts dom den 1 juni 2011 i mål B 5971-10 (Solna tingsrätts dom den 17 juni 2010).

påtagligt underläge, även om fembarnsmamman haft ett visst inflytande över dem. De har inte hållits inlåsta och även om det förekommit vissa hotfulla uttalanden kunde de inte anses ha stått under ett kontinuerligt hot. Därmed hade fembarnsmamman enligt hovrätten inte tagit kontroll över dem. Åtalet för människohandel ogillades därför av hovrätten, men den tilltalade dömdes i stället för fyra fall av bedrägeri mot målsägandena. Genom vilsledandet förmodade den tilltalade var och en av målsägandena att utföra arbete med städning och barnpassning. Utnyttjandet innebar således ekonomisk vinning för den tilltalade och motsvarande skada för målsägandena. Påföljden för bedrägeriet (och övrig brottslighet) bestämdes till fängelse i tio månader.

I ett avgörande, från *Hovrätten för Västra Sverige*⁶⁷, ogillade hovrätten, i likhet med tingsrätten, åtalet för människohandel och medhjälp till sådant brott p.g.a. bristande bevisning. De tilltalade dömdes dock för vissa tillgreppsbrott. Bakgrunden i målet var att polisen tyckt sig ha sett ett mönster vid tillgreppsbrott i butik. Det hade varit unga män från Polen som stulit i affärer. Männerna lämnade endast vaga uppgifter om var och hur de bodde och det förekom även uppgifter om att de hade tvingats stjäla. Domstolarna ogillade åtalet och hänvisade särskilt till målsägandenas bristande trovärdighet.

I ett mål vid *Svea hovrätt*⁶⁸ åtalades en man för att ha transporterat sin minderåriga styvdotter från Italien via Tyskland till Sverige och därefter inhyst styvdottern i en personbil och senare i två husvagnar på en camping. Mannen hade enligt åtalet utnyttjat styvdottern för att stjäla varor. Mannen åtalades även för försök till våldtäkt avseende styvdottern samt olaga hot och misshandel avseende en annan person. Hovrätten ogillade, i likhet med tingsrätten, åtalet för människohandel bl.a. med hänsyn till det saknades stöd i utredningen för att den tilltalade företagit nämnda handelsåtgärder i syfte att exploatera styvdottern för påstått ändamål. I övrigt fann domstolarna att åtalet för försök till våldtäkt skulle bifallas, men inte för olaga hot och misshandel.

⁶⁷ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 december 2012 i mål nr B 2408-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 16 mars 2012 i mål nr 16821-11).

⁶⁸ Svea hovrätts dom den 2 mars 2012 i mål nr 756-12 (Solna tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål B 9980-11).

I vissa fall utnyttjas utsatta personer för flera ändamål, exempelvis både fysiskt men även genom användande av personernas identitet för att begå bedrägerier. I ett mål vid *Västmanlands tingsrätt*⁶⁹ väcktes åtal för bl.a. fyra fall av människohandel mot två kvinnor och en av kvinnornas två underåriga barn. Kvinnorna avsågs att exploateras för sexuella ändamål eller brottslig verksamhet i form av bedrägeri och barnen för endast brottslig verksamhet (stölder). Bevisningen i målet för åtalen för människohandel bestod i huvudsak av de inblandades egna uppgifter. Enligt tingsrätten gav utredningen i målet dock inte tillräckligt stöd för åtalet i denna del. Utredningen gav enligt tingsrätten inte heller stöd för påstådda exploateringssyften, även om oriktiga arbetsgivarintyg lämnats eller företetts inför olika myndigheter för att kvinnorna skulle få uppehållstillstånd och kunde folkbokföras med ett fullständigt personnummer. Åtalet för människohandel ogillades. Även åtalet gällande barnen ogillades, eftersom annat inte visats än att barnets mamma krävt att barnen skulle hämtas från hennes bror i Slovakien till Sverige. Vidare saknades även tillräckligt stöd för att tillgrepp ägt rum efter anstiftan av den tilltalade.

4.5 Förhållandet i andra länder

4.5.1 Inledning

I avsnitt 3.6 har vi bl.a. redovisat hur straffansvaret för människohandel är reglerat i vissa andra länder. Vi hänvisar därför dit i denna del. Avsnittet nedan behandlar därför endast om, och i sådana fall hur, ett fristående utnyttjande av utsatta människor för i huvudsak tvångsarbete, tiggeri och annan ekonomisk vinning är reglerat i respektive land. Övriga exploateringsändamål berör vi endast i begränsad omfattning.

Vi har valt att redovisa hur regleringen ser ut i Norden, men även i ett par länder med till Sverige närliggande rättssystem.⁷⁰

⁶⁹ Västmanlands tingsrätts dom den 25 augusti 2011 i mål nr B 406-11.

⁷⁰ Jfr dock även den engelska regleringen *The Modern Slavery Act 2015* där kriminaliseringen av människohandel och ytterligare brott direkt är kopplad till artikel 4 i Europakonventionen.

4.5.2 Norden

Danmark

Enligt dansk rätt finns det inte någon särskild straffbestämmelse som reglerar straffansvaret för utnyttjande av utsatta människor för tvångsarbete, tiggeri eller annan ekonomisk vinning. Sådant utnyttjande kan dock enligt dansk rätt vara straffbelagt enligt bestämmelsen om *ocker, olaga tvång, frihetsberövande eller bedrägeri* (se straffeloven §§ 260, 261, 279, 282, 285–286). Med undantag för ocker, som vi anser kan vara av särskilt intresse, redogör vi dock inte för dessa bestämmelser här.

Bestämmelsen om *ocker* straffbelägger den som utnyttjar en annan persons svåra ekonomiska eller personliga problem, brist på kunskap, slarv eller ett befintligt beroendeförhållande i ett avtalsförhållande för att erhålla en förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte ska utgå.

Påföljden för ocker är fängelse i högst ett år och sex månader alternativt fängelse i högst sex år om gärningen är särskilt allvarlig (*af særlig grov beskaffenhed*) med hänsyn till bl.a. tillvägagångssättet (*udførelsesmåden*) eller till om det gärningen annars varit av särskilt farlig art eller avsett betydande värde.

Finland

Enligt finsk rätt finns det inte någon särskild straffbestämmelse som reglerar straffansvaret för utnyttjande av utsatta människor för tvångsarbete, men utnyttjandet kan omfattas av regleringen av *ockerliknande diskriminering i arbetslivet* (47 kap. 3 a § strafflagen) eller *grovt ocker* (36 kap. 7 § strafflagen).

Av bestämmelsen om särskilt ockerliknande diskriminering i arbetslivet följer att om en arbetssökande eller arbetstagare vid diskriminering i arbetslivet försätts i märkbart ofördelaktig ställning genom att arbetssökandens eller arbetstagarens ekonomiska trångmål eller annars trängda läge, beroendeställning, oförstånd, lättsinne eller okunnighet utnyttjas, ska gärningsmannen dömas för ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Påföljden för brottet är böter eller fängelse i högst två år.

För ocker döms den som, genom att utnyttja någon annans ekonomiska trångmål eller annars trängda läge, beroendeställning, oförstånd eller lättsinne, vid ett avtal eller någon annan rättshandling för sig eller någon annan utverkar eller betingar en ekonomisk förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget. För ocker döms också den som vid kreditgivning för sig eller någon annan tar emot eller betingar ränta eller annan ekonomisk förmån som står i uppenbart missförhållande till kreditgivarens prestation, med beaktande av det beviljade kreditbeloppet, kredittiden och övriga villkor i kreditavtalet, den kreditrisk som är förenad med den beviljade krediten, kostnaderna för sådana åtgärder av kreditgivaren som hör till omsorgsfull kreditgivning, sedvanliga kostnader för kreditfinansiering och sedvanliga allmänna kostnader för kreditverksamhet. Påföljden för brottet är böter eller fängelse i högst två år.

Grovt ocker innebär ett straffansvar i de fall det vid ocker eftersträvas avsevärd vinning, avsevärd eller synnerligen kännbar skada uppkommer, gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt utnyttjar någon annans särskilda svaghet eller annars skyddslösa läge eller brottet begås särskilt planmässigt och ockret även bedömt som en helhet är grovt. Påföljden för brottet är fängelse i minst fyra månader och högst fyra år.

I samband med att straffbestämmelser för människohandel nyligen förnyades i vissa avseenden diskuterades också om det fanns behov att stifta en separat straffbestämmelse om tvångsarbete i Finland. Det syntes inte vara fallet, särskilt därför att människohandel täcker, som en stark utgångspunkt, fall av tvångsarbete. I de fall där rekvisiten för människohandelsbrott inte är uppfyllda ansågs dessutom nämnda bestämmelser om ockerliknande diskriminering i arbetslivet och grovt ocker täcka situationen.

Vidare finns det enligt finsk rätt varken någon särskild straffbestämmelse för utnyttjande av utsatta människor för tiggeri eller för utnyttjande av utsatta människor för annan ekonomisk vinning (än för sexuella ändamål, tvångsarbete och tiggeri). Däremot finns det ett antal härmed samhörande generella kriminaliseringar som *bedrägeri*, *grovt bedrägeri*, *ocker* och *grovt ocker* (strafflagen 36 kap. 1 och 2 samt 6 och 7 §§).

Under år 2010–2011 utreddes under ledning av inrikesministeriet bl.a. behovet av att förbjuda tiggeri och kriminalisera organisering av tiggeri enligt finsk rätt. Något behov av sådan separat krimi-

nalisering ansågs dock, i ljuset av människohandelsregleringen, inte finnas.

Norge

I norsk rätt regleras, som vi redovisat i avsnitt 3.6.1, brotten människohandel och grov människohandel i två olika bestämmelser där regleringen av själva utnyttjandet är centralt (§ 257 och § 258 straffeloven [2005]).

För *människohandel* straffas således bl.a. den som med våld, hot, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat otillbörligt beteende (*atferd*) tvingar, utnyttjar eller vilseleder en person till prostitution eller andra sexuella handlingar, arbete eller tjänster (inklusive tiggeri), krigstjänst i främmande land eller organhandel. Något krav på handelsåtgärd finns således inte för nu nämnd kriminalisering (jfr avsnitt 3.6.1 där den norska regleringen av människohandel presenteras i sin helhet och tydliggör att handelsåtgärder dock krävs för andra människohandelsförfaranden). Människohandel straffas med fängelse upp till sex år.

Den som bl.a. begår en handling som nu nämnts mot en person som inte har fyllt arton år, döms för människohandel även om inte något otillbörligt beteende förekommit. Den som var okunnig om att den utsatte var under arton år kan straffas om denne kan klandras för sin okunskap.

Grov människohandel straffas med fängelse upp till tio år. Vid bedömning av om brottet ska anses som grovt ska särskild vikt läggas vid om den som utsatts för handlingen var under arton år, om grovt våld eller tvång använts och om handlingen medfört betydande vinst. Inte heller här krävs det någon handelsåtgärd vidtagits. Den som var okunnig om att den utsatte var under arton år kan straffas om denne kan klandras för sin okunskap.

Flera omständigheter, bl.a. att brottet är en del av en organiserad brottlighet, kan leda till att straffet skärps.

4.5.3 Övriga Europa

Nederländerna

Människohandel är, som vi tidigare redovisat, straffbart enligt nederländsk rätt enligt artikel 273 f i strafflagen, the Dutch Criminal Code. I den bestämmelsen föreskrivs ett straffansvar för rekrytering, transport, överföring, eller inhysande av en person, med hjälp av bl.a. tvång, våld, hot om våld, utpressning, bedrägeri eller missbruk av en persons utsatta belägenhet i syfte att utnyttja offret. Utnyttjande kan ske för bl.a. prostitution och andra former av sexuell utnyttjande, tvångsarbete eller tjänster (inklusive tiggeri), slaveri eller slaveriliknande förhållanden, trälldom, utnyttjande av brottslig verksamhet samt för organdonation.

Bestämmelsen straffbelägger bl.a. även den som genom otillbörliga medel tvingar eller förmår en annan person att medverka till att tvångsarbete kommer till stånd. Även den som bereder sig avsiktlig vinning från utnyttjandet av en annan person kan straffas för människohandel.

Påföljden för brottet är i normalfallet fängelse högst tolv år, men om vissa förutsättningar är uppfyllda kan ett strängare straff dömas ut.

Tyskland

I den tyska grundlagen finns ett uttryckligt förbud mot tvångsarbete (§ 12 Grundgesetz). Vidare följer av människohandelsbestämmelsen, som vi tidigare redovisat i avsnitt 3.6.2, att den som utnyttjar en annan persons utsatta belägenhet (som härrör från vistelse i ett främmande land) för slaveri, trälldom eller tvångsarbete döms för människohandel för arbetskraftsexploatering (§ 233 StGB). Något krav på handelsåtgärd finns alltså inte för straffansvar enligt den bestämmelsen (jfr 233 a § StGB och avsnitt 3.6.1 för en mer fullständig presentation av regleringen och när handelsåtgärder krävs). Det otillbörliga medlet här är alltså avgränsat till utnyttjande av en utsatt belägenhet som har sin grund i vistelsen i ett främmande land. Om offret är under tjuogoett år krävs inte något otillbörligt medel för straffansvar.

Enligt uppgift finns det däremot enligt tysk rätt inte någon särskild straffbestämmelse för exploatering av utsatta människor för

tiggeri eller för annan ekonomisk vinning. I sådana situationer kan dock andra generella bestämmelser aktualiseras, bl.a. *olaga tvång, utpressning, bedrägeri och ocker* (§ 240, § 253 § 263, § 263 a, § 264 a och § 291 StBG). Med undantag för ocker, som vi anser kan vara av särskilt intresse, redogör vi inte för dessa bestämmelser här.

Straffansvaret för ocker omfattar bl.a. den som utnyttjar annans ofärdighet, oförstånd eller betydande svaghet för att antingen själv eller en tredje person vid bl.a. lägenhetsuthyrning, kreditgivning eller annan tjänst där för att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till bl.a. tjänsten. Påföljden är böter eller fängelse i högst två år alternativt, vid försvårande omständigheter, fängelse i lägst sex månader och högst tio år.

4.6 Överväganden och förslag – allmänna utgångspunkter m.m.

4.6.1 Inledning

I avsnitt 4.2 har vi redovisat några allmänna utgångspunkter för frågan om ett förstärkt straffrättsligt skydd mot vissa utnyttjandeformer som inte alltid är en del av ett människohandelsförfarande. Som framgår där har flera myndigheter och andra aktörer iakttagit en ökad exploatering av utsatta personer i Sverige under de senaste åren. Samtidigt kan konstateras att få personer döms för sådana brott. Det finns därför skäl att överväga om det kan finnas anledning att förändra den straffrättsliga lagstiftningen på området. Mot denna bakgrund har vi, som tidigare nämnts, fått i uppdrag att se över den straffrättsliga lagstiftningen mot exploatering av utsatta personer, såsom för tvångsarbete, tiggeri eller för annan ekonomisk vinning. Syftet med översynen är att säkerställa att det straffrättsliga skyddet är starkt i angivna situationer.

Vid översynen ska vi analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligt, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot

1. tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, och
2. otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som, exempelvis på grund av ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller en beroendeställning, befinner sig i en utsatt situation.

Om vi bedömer att det finns behov av författningsändringar ska vi även lämna förslag till sådana.

4.6.2 Allmänna utgångspunkter

I enlighet med vårt uppdrag ligger vårt fokus i våra överväganden i detta avsnitt, till skillnad från i avsnittet om människohandel, på om det finns ett behov av ett starkare straffrättsligt skydd mot själva utnyttjandet av personer och hur ett sådant skydd skulle kunna utformas.

Ett straffansvar för människohandel förutsätter, som vi framhållit i avsnitt 3, inte att exploateringen påbörjats, varför de utnyttjandeformer som vi diskuterar i förevarande avsnitt kan men inte nödvändigtvis behöver utgöra en del av ett människohandelsförfarande. I vissa fall kan de utnyttjanden som är aktuella här även vara helt fristående i förhållande till människohandelsförfaranden. Så kan exempelvis vara fallet när en person frivilligt påbörjar en anställning med acceptabla anställningsvillkor, men att arbetsförhållandena sedan försämras på ett sätt så att arbetet efter en tid är att betrakta som tvångsarbete. Härtill finns utnyttjanden som inte omfattas av människohandelsbestämmelsen, exempelvis krav på betalning för arbets-tillstånd eller för en plats att sitta och tigga på.

Ett förstärkt straffansvar för utnyttjande av utsatta personer kan möjligen i viss mån uppnås genom förtydliganden och modernisering av redan befintliga straffbestämmelser. Om däremot det förstärkta straffrättsliga skyddet innebär ett inte oväsentligt utvidgat straffansvar bör vissa förutsättningar för nykriminalisering vara uppfyllda. Vilka dessa förutsättningar är har, som tidigare nämnts, diskuterats i olika rättspolitiska sammanhang, bl.a. i Straffrättsanvändningsutredningens betänkande *Vad bör straffas?* (se avsnitt 4.2.5).

En allmän utgångspunkt för våra överväganden i frågan om ett straffansvar för ett fristående utnyttjande av utsatta personer är att

säkerställa att det straffrättsliga skyddet på området är starkt och ändamålsenligt. En annan utgångspunkt för våra överväganden är att det straffrättsliga skyddet inte ska skilja sig åt beroende på de utsatta personernas medborgarskap eller migrationsstatus och att det straffrättsliga skyddet även är förenligt med de internationella överenskommelser som Sverige åtagit sig att följa.

4.6.3 Särskilt om vissa begrepp i vårt uppdrag

Vårt uppdrag avser, som tidigare nämnts, att utreda om det finns ett behov av ett starkare straffrättsligt skydd *dels* mot tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, *dels* mot otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation.

Innan vi går över till våra överväganden i dessa delar är det nödvändigt för förståelsen av vårt uppdrag att i korthet analysera några av de begrepp som används i vår uppdragsbeskrivning.

Särskilt om begreppet tvångsarbete

Begreppet *tvångsarbete* har definierats av ILO i artikel 2 i Konventionen (nr 29) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete som varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person inte inbjudit sig av fri vilja, se avsnitt 4.2.3. Det bör särskilt noteras att alla typer av arbeten och tjänster omfattas av begreppet enligt ILO:s definition utan någon begränsning till anställningsförhållanden eller legala arbeten.⁷¹ ILO:s definition tillämpas internationellt och den måste även antas ligga till grund för begreppet tvångsarbete i människohandelsbestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB. Vi anser därför det lämpligt att i allt väsentligt utgå från samma definition här. Begreppet tvångsarbete får därför en vidsträckt omfattning, vilket medför att variationerna för hur tvångsarbete kan ta sig uttryck kan vara

⁷¹ Definitionen är således mycket vid och omfattar därför exempelvis prostitution. Det bör, som tidigare nämnts, därför noteras att prostitution och sexuell exploatering enligt Sveriges synsätt utgör brott mot de mänskliga rättigheterna.

mycket stora. För ytterligare diskussion om begreppet tvångsarbete se avsnitt 4.7.

Särskilt om exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte

När det i stället gäller begreppet *exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte* är innebörden däremot mera oklar. I samband med att människohandelsbestämmelsen år 2004 reviderades och därmed utvidgades upphävdes även brottet försättande i nödläge, se avsnitt 4.2.5. För försättande i nödläge hade tidigare dömts den som, genom olaga tvång eller vilseledande, antingen föranledde att någon kom i krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd eller förmådde någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, där han eller hon kunde befaras bli utsatt för förföljelse eller utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt råka i nödläge. Med *tvångstillstånd* avsågs inskränkningar av annans handlingsfrihet av skilda slag och olika svårhetsgrader. Förlusten av handlingsfriheten kunde vara total eller partiell. Det krävdes dock att den angripne helt eller delvis var förhindrad att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Exempel på försättande i tvångstillstånd var att någon olovligen påtvingade annan krigs- eller arbetstjänst. Med *nödläge* avsågs i den bestämmelsen att någon befann sig i en verkligt svår belägenhet som inte var helt tillfällig eller övergående. Begreppet nödläge omfattade då, som tidigare nämnts, bl.a. sådana tvångstillstånd som avsågs i bestämmelsens första led men även andra situationer. Uttrycket ansågs även täcka samtliga de situationer som i den reviderade människohandelsbestämmelsen avsågs med tvångsarbete och liknande tvångstjänstgöring, slaveri och därmed jämförbara bruk och sedvänjor och trældom samt situationer där människor befinner sig i en sådan belägenhet att de kan utnyttjas för organanskaffningsändamål. I den år 2004 reviderade människohandelsbestämmelsen konstruerades straffansvaret genom angivande av att den som med användande av visst medel vidtog en handelsåtgärd och därigenom tog kontroll över personen i syfte att personen skulle utsättas för sexuella ändamål, utnyttjas i krigstjänst eller tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd, utnyttjas för avlägsnande av organ, eller *på annat sätt utnyttjas i en situation som innebär nödläge för den utsatte*.

Vid den påföljande översynen av människohandelsbestämmelsen inför 2010 års ändringar konstaterade lagstiftaren, som ovan angetts, att syftena att exploatera offret för avlägsnande av organ, krigstjänst eller tvångsarbete även fortsättningsvis borde anges uttryckligen i lagtexten. Däremot ansåg lagstiftaren att begreppen utnyttjande av annat sådant tvångstillstånd och av en situation som innebär nödläge för den utsatte kunde anses rymmas under begreppet *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte*. Straffansvaret för människohandel har sedan dess omfattat den som genom otillbörligt medel vidtar en handelsåtgärd med en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Enligt förarbetena avses med *verksamhet* någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig och med *nödläge* avses situationer där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden.⁷² Gemensamt för situationer som innebär nödläge är enligt nämnda förarbeten att offret befinner sig i en verkligt svår situation som inte är helt tillfällig eller övergående. I förarbetena anges även att fall där en person, utan att det är fråga om tvångsarbete, förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön, när en person förmås att tigga eller stjäla eller när en person förmås att avlägsna annat biologiskt material än organ (ex. hud och brosk) utgör exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Någon enhetlig definition av arbetskraftsexploatering saknas dock. Vad som utgör utnyttjande får avgöras i varje enskilt fall (jfr dock sanktionsdirektivet som vi nämnt i avsnitten 4.2.1 och 4.2.3).

Av nämnda förarbeten framgår alltså inte uttryckligen om begreppet *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte* omfattar alla exploateringsändamålen, dvs. även de som har uttryckligen nämnts i paragrafen, men enligt vår tolkning av begreppet och dess bakgrund är det mycket som talar för att så är fallet. Detta innebär att sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst och tvångsarbete torde omfattas av begreppet liksom bl.a. tiggeri, brottslig verksamhet och avlägsnande av annat än organ. Detta får till följd att vi även tolkar vårt uppdrag på så sätt att samtliga nu nämnda

⁷² Prop. 2009/10:152 s. 60 f.

utnyttjandesituationer omfattas av vår översyn av det straffrättsliga skyddet även om vår uppdragsbeskrivning i övrigt är inriktad på utnyttjanden av utsatta personer för tvångsarbete, tiggeri eller annan ekonomisk vinning.

4.6.4 Dispositionen i följande avsnitt

I avsnitten 4.7 och 4.8 nedan analyserar vi behovet av ett starkare straffrättsligt skydd mot utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel. Båda avsnitten har strukturerats på motsvarande sätt.

Vi inleder avsnitten med att gå igenom om förutsättningar för nykriminalisering finns (dvs. om det finns godtagbara skyddsintressen, om utnyttjandena orsakar skada eller fara för skada på skyddsintressena, att endast den som varit klandervärd träffas av ett eventuellt straffansvar, att något annat intresse inte talar emot en kriminalisering samt att alternativa metoder för att komma till rätta med det oönskade beteendet saknas). Härfter behandlar vi utformningen av straffansvaret, det straffbara området, straffskalor, uppsåt, konkurrensfrågor samt frågor som rör försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja aktuellt brott. Vi avslutar respektive avsnitt med att behandla frågor om straffbestämmelsens placering, rubricering och, beträffande avsnitt 4.7, frågor om följdändringar i andra författningar.

Frågor om i kraftträdande och övergångsbestämmelser behandlas i avsnitt 6.

4.7 Överväganden och förslag – tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte

Bedömning: Det straffrättsliga skyddet bör förstärkas vid tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. I detta innefattas bl.a. utnyttjanden för sexuella ändamål, avlägsnande av organ och krigstjänst.

4.7.1 Ett särskilt straffansvar bör införas⁷³

Det är inte acceptabelt att personer som befinner sig i en utsatt situation utnyttjas

Vid utnyttjande för verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte är syftet med en kriminalisering huvudsakligen att skydda enskildas personliga integritet, eller annorlunda uttryckt, deras frihet och frid i olika hänseenden. Utnyttjanden som avses här är utnyttjanden för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst och tvångsarbete, men även andra former av utnyttjanden. Exempel på sådana kan vara utnyttjanden i vissa fall för tiggeri, brottslig verksamhet och arbetskraftsexploatering.

Utnyttjande för sexuella ändamål kan ta sig uttryck på olika sätt, bl.a. genom prostitution.

Även utnyttjande för avlägsnande av organ kan beroende på omständigheterna se olika ut. Gränsdragningen är svår att dra mellan situationer där det är fråga om utnyttjande för avlägsnande av organ, som vi här diskuterar att kriminalisera, och andra fall som ligger utanför det straffbara området men som alltjämt är oetiska. I vissa fall utnyttjas människors utsatthet och fattigdom på ett oetiskt sätt i syfte att komma åt deras njurar eller andra organ. Inte sällan torde vuxna personer till följd av ekonomiska incitament i vissa fall frivilligt ställa upp som organdonatorer, men luras sedan ofta på det utlovade beloppet. Som framgår nedan synes denna utnyttjandeform dock sällan förekomma i Sverige.

⁷³ Som framgår i avsnitt 4.7.6 anser vi att en ny straffbestämmelse som ska benämnas utnyttjande av annans nödläge ska införas i brottsbalken. För att underlätta förståelsen av detta avsnitt har vi valt att benämna den straffbara gärningen på detta sätt i hela avsnittet.

När det gäller utnyttjande för krigstjänst bedömer vi att sådana utnyttjanden i regel förekommer som en del av ett människohandelsförfarande. Det kan dock inte uteslutas att sådant utnyttjande även kan förekomma i ett fristående förfarande.

Som vi har redovisat tidigare anser vi att det straffbara utnyttjandet av tvångsarbete i allt väsentligt bör kopplas till ILO:s definition av begreppet, dvs. ett arbete eller en tjänst som utförs ofrivilligt under hot om straff.⁷⁴ Avgörande för om tvångsarbete föreligger är således under vilka förhållanden arbetet eller tjänsten utförs, varför typen av arbete saknar betydelse.

Även vid arbetskraftsexploatering utan att tvångsarbete föreligger kan motsvarande skyddsintressen aktualiseras. I dessa fall har arbetstagaren visserligen vanligtvis en valfrihet att inte utföra arbetet, men inte sällan stannar arbetstagaren kvar i situationen eftersom arbetstagaren bedömer att alternativen är sämre. Villkoren som arbetstagaren erbjuds är i många fall bättre än de villkor de skulle erbjudas i sitt hemland. Vidare kan exempelvis olika typer av skuldsättningsarrangemang (där viss skuld till arbetsgivaren ska regleras genom avbetalning från arbetstagarens lön) fungera som en mekanism som i praktiken binder arbetstagaren till arbetsgivaren.

Motsvarande resonemang gäller för övriga former av utnyttjanden av annans nödläge. Gemensamt för samtliga nu aktuella utnyttjandeformer är att offret förmås att utföra eller underkasta sig någon form av åtgärd när han eller hon befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående.

Syftet med en kriminalisering av sådana gärningar som vi diskuterar här är, som tidigare nämnts, ytterst att skydda utsatta personers frid och frihet. Anledningen till att någon befinner sig i en utsatt situation på sätt som avses här kan vara ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller att de utsatta personerna befinner sig i en beroendeställning. Ofta har de utsatta personerna även bristande kunskaper i svenska språket och saknar vanligtvis även kännedom om svenska förhållanden. Detta, ofta i kombination med att offren inte inser sitt människovärde, leder till sämre förutsättningar att hävda sin rätt i förhållande till det omgivande samhället. I de fall barn förekommer är de särskilt utsatta. Hos de utsatta personerna finns det dessutom ofta ett bristande förtroende för myndigheter

⁷⁴ Artikel 2 Konventionen (nr 29) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete.

vilket medför att benägenheten att anmäla brott och andra missförhållanden är låg. Offren som vistas illegalt i landet är ofta särskilt utsatta, eftersom de tvingas undvika kontakt med myndigheter för att inte riskera att få återvända till sina hemländer. Även arbetskraftsinvandrare befinner sig generellt sett i en särskilt utsatt situation på arbetsmarknaden, eftersom anställningen utgör grunden för deras rätt att vistas i Sverige.

I vilken omfattning utnyttjande av utsatta personer sker i de former som nu har diskuterats är oklart. Det synes även endast finnas få fall i rättspraxis där utnyttjandet eller åtminstone någon del av det har varit uppe till prövning. De myndighetsrapporter som finns och de kontakter utredningen haft med olika aktörer på området ger dock enligt vår bedömning en samstämmig bild av problematiken med de utnyttjanden som vi diskuterar här, se avsnitt 4.2. Bilden ger uttryck för att det i dag, vid sidan av utnyttjande för sexuella ändamål (främst i form av prostitution), finns en ökande problematik med utnyttjande för tvångsarbete, arbete under exploaterade arbetsförhållanden, tiggeri och brottslig verksamhet. Vidare synes problematiken med olika krav på ekonomisk ersättning för något som är vederlagsfritt eller för oskäliga kostnader öka. Exempelvis är krav på ersättning för att få sitta och tigga på allmän plats och krav på oskäliga kostnader för resan till Sverige allt vanligare. När det gäller övriga utnyttjandeformer som omfattas av vårt uppdrag synes de sällan förekomma i Sverige (jfr människohandel).

Omfattningen av antalet utsatta personer som utnyttjas i redovisade situationer har inte kunnat klarläggas och mörkertalet kan befaras vara stort. Problematiken bör dock inte underskattas. Detta gäller både de utnyttjandeformer som aktörerna på området identifierat som ett växande problem och de utnyttjanden som, åtminstone för närvarande, sällan synes förekomma i dag. Efterfrågan på marknaden och vinstintressen kan nämligen förändras över tid. Utnyttjanden som vi diskuterar här medför att offret skadas på olika sätt i form av en kränkning av självbestämmanderätten jämte i vissa fall även en eventuell ekonomisk skada. Konsekvenserna av att utsatta personer utnyttjas kan således bli mycket allvarliga. Sådana ageranden kan därför inte accepteras och de medför inte sällan stora problem, lidande och kostnader för de inblandade. Att motverka att

personer som befinner sig i en utsatt situation utnyttjas är således ett skyddsvärt intresse och en angelägen uppgift i samhället.

Som vi redogör för nedan bedömer vi att det straffrättsliga skyddet i aktuella situationer bör kompletteras i vissa delar. Hur ett sådant kompletterande skydd bör utformas och avgränsas utvecklar vi nedan.

Ett särskilt straffansvar för utnyttjande av annans nödläge kan antas bidra till ett starkare och mer ändamålsenligt straffrättsligt skydd mot utsatta personer i aktuella fall

Som vi redovisat i avsnitt 3 har det under de senaste åren vidtagits ett flertal insatser av olika aktörer i samhället mot människohandel i vilket ett utnyttjande för olika ändamål kan ingå. Frågan om straffansvaret för till människohandel fristående utnyttjanden har däremot inte uppmärksamrats i lika stor utsträckning, åtminstone inte nationellt (se avsnitten 4.2.4 och 4.2.5).

Det finns inte några internationella instrument som förpliktar Sverige att kriminalisera till människohandelsbrottet fristående utnyttjanden, men däremot har Sverige vissa internationella åtaganden som tydligt ger uttryck för att det straffrättsliga skyddet på området, särskilt vad gäller tvångsarbete, bör stärkas (se avsnitt 4.2.3). Exempelvis anser den expertgrupp som övervakar tillämpningen av Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, GRETA, att Sverige bör förstärka insatserna mot människohandel för bl.a. tvångsarbete och arbetskraftsexploatering (se avsnitt 4.2.4). Vidare ställer ILO:s konvention nr 29 angående tvångs- eller obligatoriskt arbete och EKMR, som gäller som svensk lag, krav på att företeelser som tvångsarbete och annat påtvingat arbete motverkas.⁷⁵ Även EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna förbjuder slaveri och tvångsarbete samtidigt som den också föreskriver att varje arbetstagare har rätt till rättvisa arbetsförhållanden. Slutligen kan nämnas att bl.a. Palermoprotokollet, Europarådets konvention om bekämpande av människohandel och sanktionsdirektivet innehåller en skyldighet att överväga kriminalisering av till

⁷⁵ ILO:s internationella arbetskonferens antog år 2014 även ett protokoll och en rekommendation (nr 203) med syfte att stärka genomförandet av konventionen. Frågan om Sveriges genomförande av protokollet och hantering av rekommendationen bereds för närvarande inom Regeringskansliet, se avsnitt 4.2.5.

människohandel efterföljande exploatering. Ett förstärkt straffrättsligt skydd kan således även motiveras av nämnda internationella instrument. Hur kriminaliseringen ska ske är däremot en fråga för medlemsstaterna att avgöra.

Gällande rätt innehåller dock redan i dag ett visst straffansvar för vissa av de fristående utnyttjandena som det är fråga om här eller åtminstone delar av moment av dem, se avsnitt 4.3. Antalet fällande domar på området är trots detta få och enligt vår bedömning alltför få för att avspegla förekomsten av utnyttjanden av utsatta personer i praktiken, se avsnitt 4.4. Att så är fallet beror enligt vår bedömning på att det nuvarande straffrättsliga skyddet inte alltid är adekvat och ändamålsenligt. Skyddet är, enligt vår uppfattning, särskilt ineffektivt vid vissa utnyttjanden där utsatta personers frihet och frid kränks. Skälen för vår bedömning i denna del utvecklar vi nedan i samband med att vi behandlar alternativen till ett förstärkt straffrättsligt skydd.

Myndighetsrapporter och andra iakttagelser på området tyder, som tidigare anförts, på att åtminstone utnyttjande för tvångsarbete, tiggeri och brottslig verksamhet har ökat de senaste åren, se avsnitt 4.2. Enligt vår bedömning riskerar även utvecklingen i samhället att medföra en ökning av antalet utsatta personer som utnyttjas för både dessa och andra former av utnyttjanden. För närvarande och sedan en tid tillbaka är det exempelvis ett stort antal ensamkommande flyktingbarn och andra flyktingar som kommer eller har kommit till Sverige, både personer som söker och beviljas uppehållstillstånd och de som inte gör det. Vidare har en tidsbegränsad lag om begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige införts, vilken begränsar uppehållstillstånd på grund av anknytning i vissa fall.⁷⁶ I dessa fall kan också tänkas att risken för utnyttjanden ökar, exempelvis genom handeln med arbetstillstånd (som ger rätt till anknytningsinvandring i vissa fall). Vidare kommer alltså även mycket fattiga och utsatta EU-medborgare till Sverige i hopp om att hitta försörjning. Några tecken på att antalet utsatta personer i Sverige kommer att minska de kommande åren finns inte.

Ett förstärkt straffrättsligt skydd vid utnyttjande av annans nödläge, vilket bl.a. omfattar tvångsarbete, arbetskraftsexploatering i

⁷⁶ Lag (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.

vissa fall, tiggeri och brottslig verksamhet, kan därför antas bidra till ett starkare och mer ändamålsenligt straffrättsligt skydd för utsatta personer. Ett särskilt straffansvar bör därför införas för utnyttjande av personer i dessa fall. Införande av ett sådant straffansvar kan enligt vår bedömning även bidra till att bättre synliggöra fenomenet utnyttjande av utsatta personer och markerar även tydligt samhällets inställning till sådana utnyttjanden.

Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot utnyttjande av utsatta människor bör vara begränsat till klandervärda beteenden

Som vi redogjort för tidigare anser vi alltså att ett särskilt straffansvar bör införas för fall då någon utnyttjar någon annans nödläge. Sådana utnyttjanden utgör klandervärda beteenden. En särskild kriminalisering av dem innebär enligt vår bedömning således inte att risk finns att annan än den som visat skuld, dvs. som varit klandervärd, träffas av det straffansvar som nu föreslås, se nedan.

Vid vissa fall av kriminalisering av klandervärda beteenden kan dock även värdefulla motstående intressen behöva beaktas. Några sådana hänsyn behöver dock inte tas i detta fall.

Alternativ till ett kompletterande straffansvar saknas för vissa utnyttjanden av utsatta personer

Enligt vår bedömning kan ett kompletterande straffansvar vid utnyttjande av utsatta personer vara ett viktigt verktyg för att motverka att personer i utsatta situationer utnyttjas. För att kunna ta ställning till om en sådan kriminalisering är befogad är det dock nödvändigt att undersöka om nuvarande lagstiftning räcker till eller om det finns något mindre ingripande och alternativt sätt att lösa problematiken på.

I analysen nedan går vi igenom hur nuvarande lagstiftning kan tillämpas i de olika aktuella utnyttjandesituationerna. Vi går även igenom vilka alternativ till straffansvar som finns för att hantera problematiken på.

Som vi tidigare konstaterat är i vissa fall aktuella utnyttjanden redan kriminaliserade i dag som del av ett människohandelsförfarande. I de fallen är utgångspunkten att den påbörjade exploateringen

ska påverka straffvärdet i skärpande riktning. I dessa fall bedömer vi, med de ändringsförslag vi redovisat i avsnitt 3, att lagstiftningen ger ett tillräckligt starkt straffrättsligt skydd på området. I praktiken synes aktuella utnyttjanden dock sällan uppfylla samtliga rekvisit för människohandel, se avsnitt 4.4. Nedan fokuserar vi dock enbart på regleringen av fristående utnyttjanden. Vi behandlar dessa utnyttjanden under fem olika avsnitt nedan, dvs. utnyttjande för sexuella ändamål, utnyttjande för avlägsnande av organ, utnyttjande för krigstjänst, utnyttjande för tvångsarbete och arbetskraftsexploatering och utnyttjanden i vissa andra fall.

Utnyttjande för sexuella ändamål

I fråga om utnyttjande av andras prostitution eller andra former av sexuellt utnyttjande finns en rad olika straffrättsliga bestämmelser som redan kriminaliserar sådant utnyttjande eller åtminstone delar av det. Bestämmelser om sexualbrott finns i 6 kap. BrB, bl.a. i form av våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning (6 kap. 1–3 §§ BrB). Vidare är utnyttjandet av offer för prostitution straffbelagt genom bestämmelserna köp av sexuell handling av barn⁷⁷, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri (6 kap. 9, 11 och 12 §§ BrB). Det finns även ytterligare bestämmelser i brottsbalken som förbjuder utnyttjande av barn för andra sexuella ändamål, bl.a. våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, sexuellt ofredande, kontakt med barn i sexuellt syfte, utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt utnyttjande av barn för sexuell posering (6 kap. 4–6, 8, 10 och 10 a §§ BrB).

Vid våra kontakter med de brottsbekämpande myndigheterna har vi även fått intryck av att bestämmelserna om koppleri och grovt koppleri, som är särskilt centrala för vår översyn i denna del, fungerar på ett bra och ändamålsenligt sätt. Detta skulle i sig kunna

⁷⁷ Jfr SOU 2016:42 där bestämmelsen bl.a. föreslås benämnas utnyttjande av barn för köp av sexuell handling.

tala emot att införa ett kompletterande straffansvar för sexuella ändamål.

Vidare har vi uppmärksammat att det i vissa fall är en otillfredsställande ordning att offer, åtminstone för koppleri av normalgraden, i vissa fall inte anses som målsägande med de rättigheter som följer därav. Risk finns även att liknande fall i detta avseende behandlas olika. Denna ordning, som i och för sig kan ge ett otillfredsställande resultat i vissa fall, utgör dock enligt vår bedömning inte skäl för att ändra nuvarande kriminalisering på området, se avsnitt 4.3.1.

Däremot anser vi, trots vad nu anförts, att det ändå finns starka skäl för att förstärka det straffrättsliga skyddet för utnyttjande för sexuella ändamål. Även om det, som vi redovisat ovan, redan finns ett omfattande straffrättsligt skydd mot ett flertal utnyttjanden för sexuella ändamål är detta inte heltäckande. Exempelvis saknas ett straffrättsligt skydd mot hänsynslösa fall av utnyttjande av personer över arton år för sexuella ändamål i pornografiska sammanhang, t.ex. vid uppträdanden för publik eller vid medverkan vid framställning av filmer. Andra utnyttjanden där det straffrättsliga skyddet inte är heltäckande kan vara exempelvis kontinuerliga sexuella utnyttjanden som ersättning för mat och logi samt barnäktenskap mot betalning. Sådana utnyttjanden kan dock vara straffbelagda om de sker inom ramen för ett människohandelsförfarande.⁷⁸ Det kan inte uteslutas att andra former av straffvärda utnyttjanden för sexuella ändamål kan förekomma, som inte heller omfattas av nuvarande straffrättsliga skydd.

Syftet med att förstärka det straffrättsliga skyddet på detta område är således att harmonisera skyddet i förhållande till det straffrättsliga skydd människohandelsbestämmelsen ger i vissa fall, men även att straffbelägga sådana utnyttjanden för sexuella ändamål som enligt gällande rätt inte är straffbelagda enligt 6 kap. BrB. Avsikten är dock att ett sådant straffansvar i första hand ska komplettera, men inte ersätta, straffansvaret enligt gällande rätt.

⁷⁸ Jfr även 2 kap. 14 § ordningslagen (1993:1617) där det stadgas att offentlig tillställning som utgör pornografisk föreställning inte får anordnas.

Utnyttjande för avlägsnande av organ

Utnyttjande för avlägsnande av organ tar enligt Palermoprotokollet sikte på situationer där en utsatt person är objektet för handeln som syftar till att komma åt hans eller hennes organ. Regleringen tar alltså inte sikte på handeln med organen i sig. Det finns dock en stor gränsdragningsproblematik kring begreppet, bl.a. om en utsatt person frivilligt tar sig till en klinik och säljer ett organ och om en utsatt person vilseleds om ersättningen.

Transplantationslagen innehåller bestämmelser om när biologiskt material avsett för transplantation eller annat medicinskt ändamål får tas från en levande människa. Lagen föreskriver även straffansvar i form av böter i fall någon uppsåtligen utför ingrepp på eller tar biologiskt material från en levande eller avliden människa eller använder eller tar till vara vävnad från ett aborterat foster i strid mot lagen, se avsnitt 4.3.2. Även handel med organ eller biologiskt material är som huvudregel straffsanktionerat (böter eller fängelse i högst två år) enligt lagen om genetisk integritet m.m.

Gällande rätt ger således ett visst straffrättsligt skydd vid avlägsnande av organ, men enligt vår bedömning synes gärningens allvar inte beaktas i tillräcklig mån. I flertalet fall är det vidare även tveksamt om ockerparagrafen, som möjligen kan vara tillämplig på förfarandet, ger ett tillräckligt straffrättsligt skydd vid människohandel för avlägsnanden av organ. Beroende på omständigheterna kan sådana avlägsnanden utgöra en betydande kränkning av personens integritet, vilket inte kan beaktas i tillräcklig utsträckning enligt gällande rätt. Även om omfattningen av sådana utnyttjanden för närvarande synes vara sällan förekommande i Sverige, se ovan, anser vi att skäl finns för att skärpa straffansvaret även här eftersom behov av adekvat skydd kan uppstå på kort tid.

Utnyttjande för krigstjänst

Gällande rätt innehåller inte någon särskild bestämmelse om utnyttjande för krigstjänst (jfr dock olovlig värvning enligt 19 kap. 12 § BrB och lag [2010:299] om straff för offentlig uppmaning, rekry-

tering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet).⁷⁹

Vad som avses med krigstjänst har inte kommenterats när begreppet infördes i människohandelsbestämmelsen, men torde exempelvis inte omfatta sådan skyldighet att utföra krigstjänst som följer av exempelvis lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Som vi tidigare framhållit bedömer vi att utnyttjande för krigstjänst i princip inte är aktuellt som ett fristående utnyttjande i Sverige. För det fall utnyttjande förekommer är de i de allra flesta fall del av ett människohandelsförfarande. Det kan dock inte uteslutas att ett sådant utnyttjande någon gång kan komma att ske självständigt. För det fall utnyttjanden sker kränks offrets frihet och frid.

Utnyttjande för tvångsarbete och arbetskraftsexploatering

När det gäller tvångsarbete och arbetskraftsexploatering finns det, bortsett från vissa fall där bestämmelsen om ocker kan tillämpas, inte någon straffbestämmelse som tar sikte på utnyttjanden som sådana. Däremot är vissa enskilda led som kan förekomma vid tvångsarbete i många fall redan kriminaliserade genom andra brott. Exempelvis kan användandet av våld eller hot mot annan för att tvinga personen att arbeta eller tigga utgöra olaga tvång. Ett direkt frihetsberövande på arbetsstället kan utgöra olaga frihetsberövande och fysiska bestraffningar kan utgöra misshandel. Att en arbetsgivare omhändertar en anställds pass kan utgöra egenmäktigt förfarande. Om ersättning utlovats för arbete, utan att det funnits avsikt att faktiskt betala, kan bedrägeri föreligga.

Även om vissa av de redovisade straffbestämmelserna syftar till att skydda brott mot person beaktas således inte utnyttjandemomentet vid exempelvis tvångsarbete i sin helhet. Detta medför enligt vår bedömning att gärningens allvar och den kränkning som utnyttjandet medför inte i tillräcklig omfattning återspeglas i gärningarnas straffvärde. Härtill ger även vissa av de generella straffbestämmelserna, exempelvis ocker och bedrägeri som vi beskriver nedan,

⁷⁹ Jfr *Straffrättsliga åtgärder mot deltagande i en väpnad konflikt till stöd för en terroristorganisation* (SOU 2016:40).

med hänsyn till sina skyddsintressen dessutom begränsade möjligheter till skadestånd.

När det gäller *ocker* tar detta brott, till skillnad från de brott vi berört ovan, sikte på själva utnyttjandet av annans svaghet och underläge. Det finns därför anledning för oss att nedan utförligare behandla ockerbestämmelsens betydelse i detta sammanhang. Redan här kan dock sägas att straffansvaret för ocker är begränsat till situationer i samband med avtal eller någon annan rättshandling där utnyttjandet medför att gärningsmannen bereder sig en förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte ska utgå. Annorlunda uttryck kan därför sägas att bestämmelsen om ocker utgör en yttersta gräns för hur stor förmån någon får bereda sig vid avtal eller annan rättshandling i fall motparten befinner sig i trångmål eller i en beroendeställning eller handlade i oförstånd eller med lättsinne.

En *grundläggande förutsättning för ocker* är alltså att ett avtal ingås eller att en rättshandling vidtas. Detta medför att tvångsarbete endast i vissa fall, men inte i alla, omfattas av bestämmelsens tillämpningsområde. Fall av tvångsarbeten där något avtal eller annan rättshandling inte är för handen omfattas således inte av bestämmelsen. Vid arbetskraftsexploatering finns däremot ofta ett avtal mellan parterna, även om innehållet inte sällan är oklart i vissa delar.

En *annan begränsning av ockerbestämmelsens tillämpning* är att bestämmelsens primära skyddsintresse är att skydda annans egendom (jfr bestämmelsens ursprungliga tillämpningsområde var att komma tillrätta med utnyttjande vid ränta på kreditgivning). Skyddsintresset kommer till uttryck i ockerbestämmelsen genom kravet på att gärningsmannen genom utnyttjandet ska bereda sig en förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte ska utgå.⁸⁰ Förmånen, dvs. vinningen, måste alltså alltid mätas mot vederlaget. Att vinning uppkommer kan vara lätt att konstatera i vissa fall då utnyttjandet avser gärningsmannens ekonomiska förpliktelser till den utnyttjande, exempelvis när den som anlitar offret för visst arbete eller tjänst underlåter att utge ersättning eller utger en ersättning som klart understiger vad som vanligtvis är fallet. Däremot förekommer det att vinning inte helt enkelt kan mätas, varför ockerbestämmelsen inte kan tillämpas. Så kan vara

⁸⁰ Jfr dock 23 kap. 7 BrB om vinning för annan.

fallet vid exempelvis utnyttjanden som avser arbetstider eller dåliga levnadsvillkor. Motsvarande bedömning kan även göras i vissa fall där utnyttjandet består i arbete under olika former av tvång eller hot, antingen riktat mot den utsatta personen eller som avser exempelvis angivande till myndigheter om att personen arbetar illegalt. Detsamma gäller begränsningar av personers handlingsfrihet, exempelvis beslagtagande av identitetshandlingar. Gemensamt för alla dessa situationer är att det primära skyddsintresset är att skydda personers frihet och frid, dvs. inte att skydda annans egendom.

I många fall av tvångsarbete eller arbetskraftsexploatering förekommer dock ofta olika former av utnyttjanden med olika skyddsintressen. Ockerparagrafens tillämpningsområde kan även i sådana fall ifrågasättas. I de fall skyddsintresset för frihet och frid inte är av mindre betydelse vid utnyttjandet bedömer vi även här att ockerbestämmelsen ger ett otillräckligt straffrättsligt skydd. Vidare kan situationer ändras med tiden, vilket också kan påverka ockerbestämmelsens tillämplighet. En arbetstagare från tredje land kan exempelvis initialt ha samtyckt till att utföra ett visst arbete till en så låg lön att ockerbestämmelsen aktualiseras, medan arbetsförhållandena därefter förändras på ett sätt att tvångsarbete är för handen.

Vid vissa andra fall av utnyttjande än de vi redovisat ovan kan det även vara svårt att i generella termer avgöra om skyddsintresset för utnyttjandet primärt är att skydda annans egendom eller person. Även detta får konsekvenser för ockerbestämmelsens tillämplighet. Så kan vara fallet vid olika former av skuldsättningsarrangemang mellan exempelvis arbetsgivare och arbetstagare. Utnyttjandet kan då bestå i att personer genom skuldsättning försätts i ett beroendeförhållande till arbetsgivaren genom att låna pengar av denne för att få ett anställningserbjudande (som är ett krav för att arbetstillstånd ska kunna beviljas), ett arbetstillstånd eller för att bekosta resan till Sverige. Skuldsättning kan även uppkomma på motsvarande sätt i fall arbetsgivaren tar ut oskäligt höga kostnader för exempelvis mat och boende. I många fall dras skulden av från inarbetad lön, vilket kan medföra att personer förmås att arbeta under lång tid med begränsade möjligheter att bli skuldfria.

Skyddsintresset för ocker avspeglar sig även i straffskalan för brottet. Straffskalan är begränsad till böter eller fängelse i högst två år, eller om brottet är grovt, fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. I fall där utnyttjandet vid tvångsarbete eller arbetskrafts-

exploatering medför att en persons frihet och frid kränks, exempelvis i förfaranden som ligger nära att utgöra människohandel, får gärningens allvar därför endast begränsat genomslag vid straffvärdebedömningen.

En *ytterligare begränsning med ockerbestämmelsen* är att vissa utnyttjanden som sker genom att gärningsmannen utnyttjar offrets utsatthet i form av okunskap inte omfattas av paragrafen. Sådan okunskap kan avse exempelvis offrets rättigheter, språk och hur det svenska samhället fungerar. Som vi redogjort för i avsnitt 4.3.3 tar ockerbestämmelsen sikte på fyra olika utsatta situationer; trångmål, oförstånd, lättsinne och beroendeställning. *Trångmål* tar sikte på ett fysiskt eller ekonomiskt nödtillstånd. *Oförstånd* avser bristande omdömesförmåga i olika situationer exempelvis vid berusning, ungdom och intellektuell funktionsnedsättning. Begreppet har endast i begränsad omfattning kommenterats i förarbeten, doktrin och praxis, men enligt vår bedömning är det mycket tveksamt om sådan okunskap som vi diskuterar här kan anses omfattas. *Lättsinne* avser främst ekonomiskt lättsinne, antingen konstant eller tillfälligt och med *beroendeställning* avses ekonomiskt eller annat beroende i förhållande till gärningsmannen eller någon annan, exempelvis ett anställningsförhållande eller relationen till en make eller en vårdare. Ockerparagrafen utgör därför inte heller i dessa fall ett tillräckligt effektivt skydd.

Sammanfattningsvis anser vi alltså att ockerparagrafen inte ger ett effektivt skydd mot tvångsarbete. Vi gör även motsvarande bedömning vid arbetskraftsexploatering i de fall offrets frihet och frid kränks. För närmare diskussion om ockerparagrafen ger ett ändamålsenligt och effektivt skydd vid arbetskraftsexploatering i fall där främst skyddet för annans egendom kränks hänvisas till avsnitt 4.8.

Utöver bestämmelserna i brottsbalken finns även andra straffrättsliga regleringar som möjligen skulle kunna utgöra bestämmelser som kan aktualiseras vid sådana utnyttjanden som är aktuella här.

I utlänningslagen finns exempelvis ett straffansvar i fall en person saknar arbetstillstånd, vilket kan aktualiseras i vissa fall (20 kap. 5 § UtlL). Påföljden för sådant brott är även mycket begränsad och skyddsintresset är att reglera arbetsmarknaden. Härtill kommer att det även i vissa fall vid tvångsarbete och arbetskraftsexploatering finns arbetstillstånd, varför bestämmelsen inte blir tillämplig. Straffansvaret enligt utlänningslagen ger med hänsyn härtill inte heller ett

tillräckligt straffrättsligt skydd i aktuella situationer. Vi gör även motsvarande bedömning när det gäller bestämmelserna i skattebrottslagen (1971:69) som i vissa fall torde kunna tillämpas gentemot den som anlitar offret. Detsamma gäller för bestämmelserna om arbetsmiljöbrott som bl.a. kan aktualiseras i fall någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad som i enlighet med arbetsmiljölagen åligger honom för att förebygga ohälsa eller olycksfall och därigenom vållar annans död, kroppsskada eller sjukdom.

Sammantaget bedömer vi alltså att det straffrättsliga skyddet enligt gällande rätt utgör ett otillräckligt skydd mot tvångsarbete och arbetskraftsexploatering i vissa fall. För att en nykriminalisering i dessa situationer ska anses vara befogad förutsätts dock att problematiken inte heller kan lösas genom en alternativ eller mindre ingripande metod. Sådana metoder kan sökas exempelvis inom arbetsrätten, utlänningslagstiftningen och skatterätten (i andra fall än vad vi berört ovan).

När det gäller arbetsrätten och förhållandena på arbetsmarknaden regleras dessa i huvudsak genom den allmänna arbetsrättsliga lagstiftningen tillsammans med kollektivavtal och individuella avtal. De mest centrala lagarna i sammanhanget är lagen (1982:80) om anställningsskydd, semesterlagen (1977:480), arbetstidslagen (1982:673), arbetsmiljölagen (1977:1160) och 36 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område såvitt gäller jämkning av oskäliga arbetsvillkor.

Särskilda skyddsbestämmelser finns även inom utlänningsrätten för arbetskraftsinvandrare som är kopplade till deras arbetstillstånd. Reglerna härom skärptes även år 2014 med syfte att upptäcka och stoppa missbruk av reglerna för arbetskraftsinvandring (jfr 6 kap. 2 § UtlL, 7 kap. 1–7 e §§ UtlL och 6 kap. 6 a § utlänningsförordningen [2006:97]). Regeringen har även i regleringsbrev de senaste åren gett Migrationsverket i uppdrag att redovisa insatser för att upptäcka och motverka missbruk av regler. Att Migrationsverket har detta uppdrag framkommer även i Migrationsverkets instruktion (2007:996) och verket har även infört skärpta kontroller inom vissa branscher där det har visat sig att arbetskraftsinvandrare utnyttjats. Ändå återkommer det rapporter om att arbetskraftsinvandrare utnyttjas på den svenska arbetsmarknaden. Många arbetskraftsinvandrare rekryteras även genom utländska rekryteringsföre-

tag där köp av arbetstillstånd synes förekomma i en inte försumbar omfattning.

Även skatterättsliga åtgärder kan aktualiseras mot den som utnyttjar andra för tvångsarbete eller arbetskraftsexploatering. Skatteverket granskar nämligen enligt uppgift särskilt utsatta branscher och ser till att skatter och arbetsgivaravgifter betalas på rätt sätt.

Inget annat har kommit till vår kännedom än att nu redovisade metoder och samverkan mellan olika myndigheter i aktuella frågor är betydelsefulla för att motverka utnyttjande av utsatta personer i andra fall än vid människohandel. Vissa problem finns dock. Exempelvis är det som ovan nämnts inte ovanligt att arbetsgivare använder olika rekryteringsfirmor som rekryterar utanför Sverige, vilket gör det svårt att kontrollera att arbetsvillkoren står i överensstämmelse med de lagar och förordningar som gäller i Sverige.⁸¹ I dessa fall försvåras även kontroll ur skatterättsliga perspektiv. Det kan även vara så att de faktiska arbetsvillkoren inte stämmer överens med de som följer av arbetserbjudandet eller anställningsavtalet, vilket också medför svårigheter för myndigheterna att upptäcka eventuella utnyttjanden.

Nämnda alternativa metoder är enligt vår uppfattning vidare på grund av gärningarnas allvarliga karaktär inte heller tillräckligt effektiva alternativ till ett straffrättsligt ansvar på området. Vi gör även motsvarande bedömning när det gäller andra metoder som skadeståndsregleringar, viten och tillståndsregleringar. Sådana regleringar kommer enligt vår bedömning i praktiken endast aktualiseras i begränsad omfattning, eftersom offret i de flesta fall befinner sig i en svår situation, både socialt och ekonomiskt, och utnyttjandena är svåra att upptäcka.

Sammanfattningsvis anser vi alltså att gällande rätt inte har ett adekvat och ändamålsenligt straffrättsligt skydd mot tvångsarbete och arbetskraftsexploatering i ovan nämnda fall. Alternativ att komma tillrätta med problematiken genom andra metoder än kompletterande straffbestämmelser saknas.

⁸¹ Se avsnitt 4.2.2 och *Riktlinjer för att förhindra att migrantarbetare utsätts för utnyttjande rekryteringsmetoder, exploatering och människohandel – sammanfattning*. ADSTRINGO, s. 6–8).

Utnyttjanden i vissa andra fall

När det gäller andra utnyttjandeformer som omfattas av begreppet verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte bör, förutom arbetskraftsexploatering som vi behandlat ovan, särskilt nämnas utnyttjande för tiggeri och utnyttjande för brottslig verksamhet. Dessa utnyttjandeformer framhålls särskilt i vårt uppdrag och har även blivit vanligare de senaste åren. Ytterligare utnyttjandeformer som exempelvis utnyttjanden för hushållsnära tjänster, barnäktenskap som inte är att bedöma som utnyttjanden för sexuella ändamål och olaga adoptioner berörs dock inte här särskilt, även om sådana utnyttjande också förekommer i varierande omfattning. I sammanhanget bör dock nämnas att det sedan år 2014 finns särskilda bestämmelser om äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa (4 kap. 4 c och 4 d §§ BrB).

I gällande rätt finns varken några särskilda straffbestämmelser som rör utnyttjande för tiggeri eller för brottslig verksamhet. I likhet med vad vi anfört ovan om tvångsarbete och arbetskraftsexploatering kan dock i vissa fall generella straffbestämmelser aktualiseras, exempelvis olaga tvång och misshandel. Av samma skäl som vi anfört ovan i samband med tvångsarbete och arbetskraftsexploatering ger dessa straffbestämmelser inte heller ett ändamålsenligt och adekvat straffrättsligt skydd vid utnyttjande för tiggeri eller brottslig verksamhet. Vid båda dessa utnyttjandeformer är skyddsintresset primärt frihet och frid, varför gärningens allvar inte beaktas i tillräcklig omfattning i de olika straffbestämmelserna. Några alternativa metoder mot denna utnyttjandeproblematik saknas. Vi bedömer inte heller att införande av alternativa regleringar, exempelvis ett tiggeriförbud, skulle utgöra tillräckliga effektiva åtgärder mot problematiken. Vår bedömning är därför att ett ändamålsenligt och adekvat straffansvar saknas även för dessa ändamål.

4.7.2 Utformningen av det särskilda straffansvaret

Bedömning: Det särskilda straffansvaret för utnyttjande av annans nödläge bör begränsas till sådana fall där ett otillbörligt medel har använts. Något krav på att utnyttjandet ska ha varit av ekonomiskt natur bör inte ställas upp.

I fråga om brott mot barn ska det för straffansvar inte krävas att ett otillbörligt medel har använts. Bestämmelsen ska gälla även om gärningsmannen inte insett brottsoffrets ålder, men varit oaktsam i förhållande till att denne inte hade fyllt arton år.

Utnyttjande av utsatta personers nödläge är, som vi tidigare nämnt, redan straffbart om det utgör en del av ett människohandelsförfarande i 4 kap. 1 a § BrB. Det krävs då att ett otillbörligt medel använts för att vidta en handelsåtgärd och att detta gjorts i syfte att exploatera personen för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Även olika led i sådana utnyttjanden kan vara straffbara enligt gällande rätt i fall människohandelsbestämmelsen inte är tillämplig. Som vi tidigare redogjort för är det dock vår uppfattning att det straffrättsliga skyddet bör stärkas för att gärningens allvar ska få ett större genomslag. Frågan är då hur detta förstärkta straffrättsliga skydd bör utformas.

Det finns enligt vår uppfattning flera möjliga varianter som kan övervägas vid utformningen av ett förstärkt straffrättsligt skydd mot utnyttjande av annans nödläge.

En variant är *ett generellt straffansvar* där alla situationer då utsatta personers nödläge utnyttjas är straffbara. Ett sådant straffansvar riskerar dock enligt vår bedömning att medföra ett alltför vidsträckt gärningsmannansvar för de flesta utnyttjandeformerna. Vid utnyttjande för tvångsarbete har denna synpunkt dock en något mer begränsad betydelse, eftersom tvångsarbete i sig förutsätter både ofrivillighet och hot om straff. Oavsett detta kan en sådan ordning få konsekvenser som inte helt kan överblickas.

Ett alternativ till ett sådant generellt straffansvar är i stället *ett straffansvar som är begränsat till vissa kvalificerade fall av utnyttjanden*. Vilka fall som bör omfattas kan begränsas på flera olika sätt.

För att bestämma skyddets omfattning skulle ett *krav på främjande* kunna ställas upp. Straffansvaret skulle då omfatta samtliga

fall där någon främjar att en person utnyttjas för vissa ändamål, jfr koppleri/grovt koppleri i 6 kap. 12 § BrB. Främjanden kan ske på många olika sätt. Exempel på främjande kan vara upplåtande av en lokal för utnyttjandet och transport av den som utnyttjas. Även en sådan reglering får dock enligt vår bedömning ett alltför vidsträckt tillämpningsområde. Detsamma gäller en ordning där kriminalisering tar sikte på *ett andra led* vid exempelvis tvångsarbete eller arbetskraftsexploatering. Exempel på sådana aktörer kan vara bärköpare, restaurangkunder och personer som köper olika tjänster inom städbranschen (jfr köp av sexuell tjänst i 6 kap. 11 § BrB)

En annan begränsning skulle kunna utformas på så sätt att *krav ställs på otillbörlig ekonomisk vinst*. En sådan begränsning finns exempelvis vid koppleri/grovt koppleri, se 6 kap. 12 § BrB. Det straffbara området skulle då avse personer som på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar utsatta personer för olika ändamål. Såvitt framgått av den praxis m.m. som vi tagit del av förefaller ekonomisk vinning även förekomma i de flesta fall av utnyttjanden. En sådan begränsning medför dock enligt vår uppfattning att straffansvaret blir för snävt, eftersom utnyttjanden som sker utan ekonomisk vinning inte kan uteslutas.

Ytterligare en annan begränsning, som inte är lika snäv, är att ställa upp ett krav på att *ett otillbörligt medel* har använts vid utnyttjandet. Enligt vår bedömning är det just användandet av otillbörliga medel som riskerar att medföra att utsatta personer antingen hamnar i en utnyttjandesituation eller inte kan lämna denna. Kravet på ett otillbörligt medel tydliggör även att regleringen avser fall där offrets frihet och frid kränks samtidigt som det avgränsar brottsbeskrivningen i förhållande till andra mindre allvarliga brott på ett rimligt sätt.

Begreppet otillbörligt medel används redan i bestämmelsen om människohandel. Det finns stora fördelar med att använda samma begrepp i de båda bestämmelserna. Bestämmelserna är närliggande, även om kontexten för att tillämpa begreppet otillbörligt medel skiljer sig något åt mellan bestämmelserna. En sådan reglering har även vissa likheter med hur utnyttjanden av utsatta personer regleras i Norge och i Tyskland, se avsnitt 4.5.

Varianterna som nämnts ovan kan även kombineras och utformas på olika sätt beroende på utnyttjandeformen. Sammantaget anser vi dock att det förstärkta straffrättsliga skyddet för utnyttjande

av utsatta personer bör kopplas till fall där ett otillbörligt medel (eller flera) har använts. Ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet och utnyttjandet ska alltså föreligga. För en sådan utformning talar enligt vår uppfattning främst legalitetsaspekter och behovet av en adekvat gränsdragning för straffansvaret för aktuella gärningar. En straffbestämmelse måste vara tillräckligt tydlig, klar och förutsägbar för att vara rättssäker. Ett generellt straffansvar blir enligt vår uppfattning för långtgående och riskerar även att bli otydligt, medan en begränsning till exempelvis otillbörliga ekonomiska utnyttjanden riskerar att bli alltför snäv.

Det finns inte tillräckliga skäl att utforma regleringen på skilda sätt för de olika utnyttjandeformerna. Tvärtom anser vi att det vid rättstillämpningen kan finnas fördelar med att använda en enhetlig struktur. Fördelen med en sådan utformning är även, som nämnts ovan, att det redan i människohandelsbestämmelsen etablerade begreppet otillbörliga medel kan användas.

En fråga blir då om samtliga otillbörliga medel som avses i människohandelsbestämmelsen ska träffas av den nya bestämmelsen eller om enbart något eller några särskilda medel bör omfattas av den, exempelvis olaga tvång och utnyttjande av någons utsatta belägenhet (jfr exempelvis äktenskapstvång i 4 kap. 4 c § BrB där endast olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet omfattas respektive vilseledande till tvångsäktenskapsresa i 4 kap. 4 d § BrB där endast vilseledande omfattas). Gärningsmännens tillvägagångssätt för att utnyttja utsatta personer kan dock variera i stor omfattning, se bl.a. redovisad praxis m.m. i avsnitt 4.4. För att inte riskera att oacceptabla utnyttjanden av utsatta personer faller utanför tillämpningsområdet för det straffansvar vi nu föreslår bör enligt vår bedömning samtliga otillbörliga medel omfattas.

I sammanhanget förtjänar det dock att framhållas att kombinationen av begreppen otillbörligt medel och tvångsarbete inte är helt okomplicerad. I båda begreppen är ofrivillighetsmomentet av central betydelse, även om det tar sig lite olika uttryck i begreppen. När det gäller olaga tvång föreligger *ofrivilligheten från främst gärningsmannens synvinkel*, eftersom brottet förutsätter att gärningsmannen med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något. Detsamma gäller om gärningsmannen med sådan verkan övar tvång genom hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt med-

delande. När det däremot gäller tvångsarbete föreligger *ofrivilligheten från främst offrets synvinkel*, eftersom begreppet tar sikte på om offrets frihet begränsats genom hot om straff, se avsnitt 4.2.3. Av vad som nu angetts följer att det, vilket inte är helt önskvärt, kommer att finnas en viss överlappning av ofrivillighetsmomenten i bestämmelsen. För att undvika denna olägenhet skulle tvångsarbete kunna särregleras i förhållande till de övriga utnyttjandeformerna. De otillbörliga medlen skulle då kopplas till övriga utnyttjandeformer medan utnyttjande av tvångsarbete skulle vara straffbart i sig utan användning av ett otillbörligt medel. Det finns, som vi redan antytt, flera fördelar med en sådan reglering. Vid en sådan modell skulle förmodligen risken för att det i rättstillämpningen uppfattas som att ofrivillighet måste styrkas två gånger undvikas. En sådan reglering medför även att kraven för att dömas till ansvar för tvångsarbete på ett tydligare sätt skulle ligga i linje med internationella standarder och därmed inte vara högre.

Även med beaktande av det nu sagda bedömer vi att fördelarna med en enhetlig reglering väger tyngre. Vår bedömning är att en sådan enhetlig lösning bör väljas främst av systematiska skäl, men även för att vi bedömer att de praktiska konsekvenserna av att inte särreglera tvångsarbete i praktiken är begränsade. Vi vill i detta sammanhang därför samtidigt understryka att avsikten med den lagtekniska konstruktion vi alltså nu föreslår är att högre krav inte ska ställas på otillbörlighet vid tvångsarbete än vid de andra utnyttjandeformerna. I fall kravet på ofrivillighet och hot om straff som förutsätts för tvångsarbete är uppfyllda bör rimligen även kravet på användande av ett otillbörligt medel vara uppfyllt. Samma omständigheter kan således ligga till grund för både bedömningen om ofrivillighet och hot om straff och för bedömningen om ett otillbörligt medel i form av olaga tvång föreligger. Det kan dock, åtminstone i teorin, finnas fall där så inte är fallet. Kravet på användande av otillbörligt medel även vid tvångsarbete medför således att sådana fall av tvångsarbete där ofrivilligheten och hotet om straff inte utgör olaga tvång, faller utanför det straffbelagda område som vi nu föreslår (såvida inget annat otillbörligt medel använts). Som tidigare framhållits innebär den konstruktion vi förordar att kriminaliseringen i dessa fall blir något mer begränsad än vad ILO:s definition av tvångsarbete anger. Enligt vår bedömning torde denna konsekvens endast ha en begränsad betydelse i praktiken, eftersom

personer som utnyttjas för tvångsarbete vanligtvis är utsatta för olaga tvång eller befinner sig i en utsatt belägenhet (exempelvis p.g.a. låg utbildningsnivå, fattigdom, tillhörande minoritetsgrupp som diskrimineras eller på grund av skuldsättningsarrangemang).

I sammanhanget kan nämnas att regleringarna i Norge och Tyskland är konstruerade på motsvarande sätt, se avsnitt 4.5. Vi bedömer att ett straffansvar med denna konstruktion utgör ett effektivt skydd mot tvångsarbete. Tillräckliga skäl att särreglera tvångsarbete i förhållande till otillbörliga medel finns därför inte enligt vår bedömning.

I fråga om brott mot barn ska det för straffansvar inte krävas att ett otillbörligt medel har använts

I likhet med det närliggande brottet människohandel bedömer vi att skäl finns att även i de fristående utnyttjandefallen undanta kravet på användandet av ett otillbörligt medel när offret är ett barn, dvs. en person under arton år. Att bestämmelsen om människohandel är konstruerad på detta sätt har sitt ursprung i internationella konventioner, men är annars ovanlig i brottsbalken.

Som vi tidigare redogjort för finns det inte några internationella instrument som reglerar hur barnperspektivet ska hanteras för utnyttjandebrotten. Vi anser dock att motsvarande skäl som angetts vid införandet av regleringen i bestämmelsen om människohandel även föreligger vid utnyttjandebrotten (se avsnitt 3.7.6). Barn gör vanligtvis vad vuxna säger åt dem att göra. Risken är därför stor att barn även utan påverkan i form av ett otillbörligt medel både accepterar att utnyttjas på sätt som är aktuellt här och saknar möjlighet att lämna en sådan situation. En sådan ordning som vi nu föreslår skulle kunna innebära att det straffbara området blir vidsträckt. Vi anser dock att skyddsintresset för barn på samma sätt som vid människohandel väger tyngre. Att utnyttja barn för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte kan inte accepteras. Detta innebär även att kraven på att styrka ofrivillighet och hot om straff vid tvångsarbete inte bör ställas alltför högt i fall som rör barn.

Av samma skäl som vi anfört för människohandel ska vårt förslag till kriminalisering i denna del även gälla om gärningsmannen

inte insett brottsoffrets ålder, men varit oaktsam i förhållande till att denne inte hade fyllt arton år, se avsnitt 3.7.6.

4.7.3 Det straffbara området

Förslag: Ett särskilt straffansvar ska införas för den som med användande av ett otillbörligt medel, såsom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat motsvarande medel utnyttjar en person för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

Kravet på otillbörligt medel gäller inte fall där barn utnyttjas.

Innebörden av begreppet otillbörliga medel

Ett särskilt straffansvar bör, som vi tidigare redogjort för, införas för den som med användande av ett eller flera otillbörliga medel utnyttjar en person för en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. För straffansvar finns alltså ett krav på att en person utnyttjats för en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och att utnyttjandet har skett med användande av ett otillbörligt medel.

De otillbörliga medel som omfattas av bestämmelsen är olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat motsvarande medel. Begreppen används i den nu gällande bestämmelsen om människohandelsbrott. Någon saklig ändring av begreppens betydelse är inte avsedd i sig (se dock vårt ändringsförslag i avsnitt 3). Begreppen har beskrivits utförligt i avsnitt 3, men även i avsnitt 4.3.2, varför vi hänvisar dit för närmare redogörelse härom. Det bör dock beaktas att begreppen i vårt förslag används i en annan kontext än i människohandelsbestämmelsen. Det är i vårt förslag här fråga om utnyttjanden som vidtagits med användande av otillbörliga medel, medan användningen vid människohandelsförfaranden är kopplad till en handelsåtgärd. Orsakssambandet ska dock även här omfattas av gärningsmannens uppsåt.

Som vi tidigare redogjort för i avsnittet om utformningen av bestämmelsen anser vi att kravet på otillbörligt medel inte ska gälla

i fall barn utnyttjas. Vidare bör även, som vi också angett ovan, kravet på ofrivillighet och hot om straff som ingår i begreppet tvångsarbete inte ställas alltför högt när det gäller barn.

Innebörden av utnyttjandeformerna

I sammanhanget bör även övervägas om de begrepp som vi använder för det straffansvar vi nu föreslår bör ha motsvarande lydelse och innebörd som i människohandelsparagrafen eller om begreppen bör definieras på annat sätt.

I samband med att straffansvaret för människohandel utvidgades till att även omfatta bl.a. utnyttjandeformerna krigstjänst, tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd och utnyttjande av personer i en situation som innebär nödläge för den utsatte konstaterades i förarbetena att de aktuella uttrycken sedan lång tid är etablerade i andra internationella överenskommelser som rör mänskliga rättigheter.⁸² Vidare konstaterades i ovan nämnda förarbeten att avsikten är att uttrycken, när de förekommer i FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel ska ha samma innebörd som de har i den internationella rätten rörande mänskliga rättigheter. I förarbetena angavs även att uttrycken syftar i allt väsentligt till att beskriva två olika situationer. Den första situationen avser fall där offret, utan att något befogat och av rättsordningen upprätthållet samhällsintresse föreligger, mot sin vilja tvingas att utföra prestationer som är orättfärdiga eller innefattar ett element av förtryck eller innebär en påfrestning som skulle kunna undvikas. Den andra situationen avser fall där offret har någon annan slags skyldighet att prestera i eller att annars tåla ett icke helt kortvarigt tillstånd av totalt beroende som den utsatte inte har någon möjlighet att själv påverka eller undkomma.

I ovan nämnda förarbeten till bestämmelsen om människohandel preciserades således inte vilka internationella överenskommelser som åsyftades när det gäller begreppens innebörd. Vi kan härvid konstatera att begreppen *avlägsnande av organ*, *krigtjänst* och *tvångs-*

⁸² Prop. 2003/04:111 s. 45.

arbete inte är definierade i svensk rätt, vilket kan vara problematiskt i vissa fall.

Begreppet tvångarbete återfinns i exempelvis ILO-konvention (Nr. 29) angående tvångs- eller obligatoriskt arbete och har anammats vid tillämpningen av bl.a. Europakonventionen. I ILO:s konvention definieras tvångsarbete som *varje arbete eller tjänst som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågasvarande person icke erbjudit sig av fri vilja*. Förbudet mot tvångsarbete har härefter utifrån en internationell synvinkel förstärkt genom konvention nr. 105 som främst rör tvångsarbete i form av missbruk för politiska eller ekonomiska syften. Sverige har undertecknat och ratificerat samtliga konventioner (jfr frågan om Sverige ska anta det protokoll som ILO:s internationella arbetskonferens antog år 2014 bereds dock för närvarande inom Regeringskansliet, se avsnitt 4.2.3). Begreppet tvångsarbete bygger på en uppfattning om att arbetstagaren är en självständig aktör som fritt kan välja att påbörja eller avsluta en anställning utan någon form av bestraffning. ILO arbetar löpande med att vidareutveckla och klargöra de centrala begreppen för tvångsarbete, dvs. ofrivillighet och hot om något slag av straff. Exempelvis har ILO tagit fram listor på indikatorer som kan tyda på att tvångsarbete föreligger, se avsnitt 4.2.3. För närmare diskussion om kravet på ofrivillighet och hot om straff och det krav vi uppställer på ett otillbörligt medel, se ovan.

Begreppet *annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte* har sitt ursprung i den nu upphävda bestämmelsen om försättande i nödläge, se avsnitt 4.2.5. Vår bedömning är att begreppet både omfattar de utnyttjandeformer som uttryckligt anges i bestämmelsen om människohandel, men även andra utnyttjanden enligt den bestämmelsen, se avsnitt 4.6.3.⁸³ Med *verksamhet* avses enligt lagstiftaren någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig.⁸⁴ Med *nödläge* avses att någon befinner sig i en verkligt svår belägenhet som inte är helt tillfällig eller övergående. Exempel på annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte kan vara arbetskraftsexploatering. I likhet med människohandel ska dock inte varje avvikelse från kollektivavtal, individuella avtal eller praxis betraktas som exploatering, utan det som

⁸³ Jfr prop. 2003/04:111 s. 45 f. och prop. 2009/10:152 s. 60 f.

⁸⁴ Prop. 2009/10:152 s. 60 f.

avses är uppenbart orimliga villkor. Andra exempel på annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte kan vara att förmå annan att tigga eller stjäla.

Med hänsyn till tidigare översyner av människohandelsbestämmelsen, se ovan och i avsnitt 3.3.3, anser vi att det är naturligt att använda de begrepp som redan är etablerade på området. Av motsvarade skäl bedömer vi även att utrymmet för att ge aktuella begrepp en annan innebörd än vad lagstiftaren tidigare avsett är mycket begränsat. Att definitionen för tvångsarbete i vissa fall ansetts vara svårtillämpad förändrar inte denna bedömning. Vi anser även att den avgränsning som lagstiftaren gjort avseende de aktuella begreppen i människohandelsbestämmelsen är adekvat och ändamålsenlig. Det finns även stora fördelar ur en systematisk synvinkel att begreppen i såväl människohandelsbestämmelsen som i den kriminalisering vi nu föreslår har motsvarande innebörd. Någon saklig ändring av begreppens betydelse är således inte avsedd.

I bestämmelsen om människohandel användes ursprungligen begreppet *i syfte att han eller hon ska utnyttjas* för vissa ändamål, men ersattes vid 2010 års reform av begreppet *i syfte att han eller hon ska exploateras* för vissa ändamål.⁸⁵ Skälen för att begreppet utnyttja ersattes med att exploatera var dels att det engelska begreppet *exploitation* användes i internationella instrument, dels att det konstaterades att begreppet utnyttja kan avse både att dra otillbörlig fördel av någonting och att dra god nytta av någonting. I aktuella förarbeten konstaterades vidare att det med exploatering av människor alltid avses alltid ett otillbörligt användande och att begreppet tydliggör att det är fråga om att hantera och betrakta offren som handelsvaror. Genom denna ändring år 2010 tydliggjordes således människohandelsbestämmelsens tillämpningsområde.⁸⁶

Eftersom straffansvaret för utnyttjande av utsatta personer i de fall vi behandlar här alltid förutsätter att otillbörliga medel har använts torde straffansvaret enligt vår bedömning alltid uppfattas som att gärningsmannen dragit otillbörlig fördel av någonting. De skäl som anförts ovan för att använda begreppet exploatera i stället för utnyttja är därför inte relevanta här. Vi anser därför, främst av

⁸⁵ Prop. 2009/10:152 s. 20 f.

⁸⁶ Jareborg – Friberg m.fl., Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2 uppl. 2015 s. 48.

språkliga skäl, att begreppet utnyttjande bör användas i vårt förslag till en kompletterande straffbestämmelse.

Att de personer som utnyttjats för aktuella utnyttjandeformer, dvs. bl.a. för tiggeri eller visst arbete, inte själva ser sig som varken offer eller utnyttjade, saknar härvid betydelse om förutsättningarna för brottet i sig är uppfyllda. Att personerna i fråga kommit till Sverige av egen fri vilja och exempelvis tjänar ihop mer pengar här än de kunnat få ihop i deras hemländer saknar därför i dessa fall betydelse.

Vissa utnyttjandeformer bör uttryckligen anges

De utnyttjandeformer som omfattas av vårt förslag motsvarar de exploateringssyften som bestämmelsen om människohandel avser. Som tidigare angetts torde samtliga utnyttjanden omfattas av begreppet *verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte*, men i likhet med bestämmelsen om människohandel anser vi att vissa utnyttjandeformer uttryckligen bör anges i lagtexten.⁸⁷ Med hänsyn till Sveriges åtaganden enligt de internationella instrumenten, som vi redogjort för i avsnitt 4.2.3, bör det enligt vår bedömning tydligt framgå att tvångsarbete omfattas av det nu föreslagna straffansvaret. Att begränsa uppräkningsen av utnyttjandeformer enbart till tvångsarbete medför dock en risk för missuppfattningar om bestämmelsens omfattning, särskilt vid jämförelse med människohandelsparagrafens utformning. Enligt vår uppfattning bör den nya bestämmelsen därför utformas på motsvarande sätt som bestämmelsen om människohandel. Det bör således uttryckligen anges att bestämmelsen omfattar bl.a. utnyttjande för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst och tvångsarbete.

Offrets eventuella samtycke till utnyttjandet

I likhet med vad som fallet är vid människohandel är offren vid nu aktuella utnyttjandefall många gånger personer som av olika anledningar är utsatta och som ofta till följd härav varken fullt ut inser sitt människovärde eller sina rättigheter i samhället. I vissa fall under-

⁸⁷ Jfr prop. 2009/10:152 s. 21.

lättar även brottsoffren själva olika fall av utnyttjanden, exempelvis genom att aktivt söka upp en arbetsgivare med förhoppning om att få ett arbete även med mycket dåliga arbetsförhållanden.

Utrymmet för ett brottsoffer att samtycka till att utnyttjas för de ändamål som vi diskuterar här begränsas av kravet på att utnyttjandet ska ha skett med användande av ett otillbörligt medel (samt även av ofrivillighetskravet vid tvångsarbete). Samtycke till utnyttjandena innan brottet fullbordas är alltså inte möjligt att lämna, medan eventuella samtycken härefter saknar relevans.

Som vi redogjort för tidigare anser vi att undantag ska göras från kravet på otillbörligt medel vid utnyttjande av barn, även om ett visst krav på ofrivillighet och hot om straff alljämt krävs för barn vid utnyttjanden i form tvångsarbete (se avsnitt 4.7.2). Det förtjänas dock att framhållas att dessa krav inte bör ställas högt. Samma skäl som vi anfört för ett sådant undantag ger stöd för att inte heller barn kan samtycka till sådana utnyttjanden som vi diskuterar här.

4.7.4 Straffskalor, uppsåt, konkurrensfrågor m.m.

Förslag: Straffet för att med användande av ett otillbörligt medel utnyttja någon för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte ska vara fängelse i högst fyra år. Är brottet att anse som grovt bör straffet vara fängelse i lägst två och högst åtta år.

Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Bestämmelsen ska vara subsidiär till människorov och människohandel.

Straffskalan m.m.

Två grundläggande utgångspunkter som måste iakttas vid utformningen av straffskalan för det straffansvar vi nu föreslår är dels att svårare brott ska bestraffas strängare än mindre allvarliga brott (pro-

portionalitet), dels att lika allvarliga brott bestraffas lika strängt (ekvivalens). Dessa principer, som kommer till uttryck i 29 kap. 1 § BrB, innebär att straffet ska spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen. Avgörande för utformningen av straffskalan för det brott vi nu föreslår är alltså hur allvarlig och klandervärd gärningen är.

Utnyttjande av en person för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge utgör i många fall väldigt kvalificerade utnyttjanden. Det är gärningar som, till skillnad från vissa fall av människohandel, utgör en fullbordad exploatering av utsatta personer. Vid utnyttjandet sker även alltid en mer eller mindre omfattande kränkning av de utsatta personernas frid och frihet, dvs. en kränkning av personernas integritet. Detta omständigheter måste således återspeglas i straffvärdet för brottet. Straffskalan för gärningen bör därför vara så vid att den ger utrymme för en rimlig straffmätning vid både de allvarligaste utnyttjandefallen och vid de fall där kränkningen av ovan nämnt skyddsintresse varit mer begränsat. För att kunna åstadkomma en sådan flexibilitet i straffskalan anser vi att denna bör graderas.

En gradering av straffskalan kan åstadkommas på i huvudsak två olika sätt. Den första varianten är att göra en gradering på motsvarande sätt som gjorts för bl.a. människohandel, dvs. ange en huvudstraffskala och en mindre sträng straffskala för mindre allvarliga brott. Den andra varianten motsvarar utformningen av straffskalan för koppleri och grovt koppleri med en skala för normalgraden av brottet och en straffskala för en sådan gärning som utgör grovt brott. Det finns för- och nackdelar med båda utformningarna.

Som vi utvecklar nedan anser vi att den nya straffbestämmelsen bör placeras i 4 kap. BrB. I 4 kap. BrB finns både bestämmelser som innehåller en gradindelning enligt första varianten ovan (t.ex. människorov, människohandel och olaga frihetsberövande), men även enligt den andra varianten (olaga tvång, olaga hot, hemfridsbrott, olaga intrång och dataintrång). Det numera upphävda brottet försättande i nödläge var graderat enligt den första varianten, medan koppleri och ocker, som regleras i 6 kap. respektive 9 kap. BrB, är gradindelade enligt den andra varianten. Den bestämmelse som vi nu föreslår har en särskild anknytning till människohandelsbrottet (som reglerar motsvarande utnyttjanden i vissa fall), samtidigt som

koppleri och ocker utgör liknande utnyttjandebrott. Vår bedömning är att den andra varianten, bl.a. av strukturell synpunkt, bör väljas även för det brott vi föreslår här.

När det gäller straffvärdet för de utnyttjandebrott som vi nu föreslår bör detta enligt vår uppfattning motsvara det som gäller för koppleri och grovt koppleri även om straffbestämmelsernas skyddsintressen inte är identiska. När det gäller grovt koppleri ska dock särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan. Motsvarande bör enligt vår uppfattning även gälla för de mest kvalificerade fallen av utnyttjande av annans nödläge. I likhet med bl.a. koppleri och människohandel, kan straffvärdet för utnyttjande av annans nödläge aldrig föranleda ett så ringa straffvärde att böter borde ingå i straffskalan. Straffet för utnyttjande av annans nödläge bör därför sammanfattningsvis vara fängelse i högst fyra år och för grovt utnyttjande av annans nödläge lägst två och högst åtta år. En sådan straffskala ligger även i linje med straffskalan för människohandelsbestämmelsen, som även har ett visst ytterligare utrymme för ännu mer kvalificerad brottslighet. Straffskalan är även betydligt högre än vad som gäller för ocker, som primärt endast skyddar ekonomiska intressen.

Krav på uppsåt

Straffbestämmelsen bör, med undantag för brottsoffrets ålder, endast omfatta uppsåtliga gärningar. Bestämmelsen om att det inte krävs något otillbörligt medel vid utnyttjande av barn ska, som tidigare angetts, gälla även om gärningsmannen inte insett brottsoffrets ålder, men varit oaktsam i förhållande till att denne inte hade fyllt arton år.

Konkurrensfrågor

Bestämmelsen om utnyttjande av annans nödläge aktualiserar vissa konkurrensfrågor.

Utnyttjande av annans nödläge bör enligt vår bedömning vara subsidiärt i förhållande till människohandel, eftersom det brottet också kan omfatta sådana utnyttjanden som det är fråga om här. Detta innebär bl.a. att bestämmelsen endast ska tillämpas vid ut-

nyttjanden som inte utgör en del av ett människohandelsförfarande där samma gärningsman med användande av otillbörliga medel vidtar en handelsåtgärd och sedan själv utnyttjar offret. Det åsyftade tillämpningsområdet är således ett i förhållande till människohandel fristående utnyttjande eller ett efterföljande utnyttjande av någon annan än den som genomfört människohandeln. En sådan ordning kan visserligen medföra en viss risk för att de brottsbekämpande myndigheterna fokuserar sitt arbete på utnyttjandebrottet i stället för eventuella människohandelsbrott, men detta är inte en avsedd effekt. Detta är emellertid i första hand en styrnings- och resursfråga för de brottsbekämpande myndigheternas arbete. Att det brott vi nu föreslår bör vara subsidiärt till människohandelsbrottet kan också ha en positiv motsatt effekt, eftersom brottet i många fall kommer att kunna tillämpas i de fall rekvisiten i människohandelsbestämmelsen inte är uppfyllda, antingen för att de inte låter sig bevisas på det sätt som krävs i ett brottmål eller för att de över huvud taget inte föreligger.

Vidare är bestämmelsen om människohandel i sig subsidiär till människorov, varför även utnyttjande av annans nödläge bör vara detta.

Det finns inte skäl att göra brottet subsidiärt till även andra bestämmelser som exempelvis olaga frihetsberövande eller koppleri. Utgångspunkten är således här att de konkurrensfrågor som uppkommer får lösas enligt allmänna principer i varje enskilt fall. Detta innebär normalt att när det är fråga om konkurrens mellan utnyttjande av annans nödläge och ett annat brott med samma skyddsintresse men lindrigare straffskala ska domstolen döma för utnyttjande av annans nödläge. Om ett förfarande leder till konkurrens mellan brott med olika skyddsintressen torde domstolen kunna döma för båda brotten i konkurrens. En sådan situation kan exempelvis föreligga när någon som saknar arbetstillstånd utnyttjas för tvångsarbete. Då torde domstolen kunna döma för både brott mot utlänningslagen (20 kap. 5 § UtL) och för utnyttjande av annans nödläge. En annan allmän princip vid konkurrensfrågor är att en mer speciell brottsbeskrivning har företräde framför en mer allmän (s.k. specialitet). Detta medför att domstolen normalt vid utnyttjande för sexuella ändamål i första hand bör döma för brott enligt 6 kap. BrB. I fall en sådan gärning däremot kännetecknas av ett utnyttjande som går utöver regleringen i 6 kap. BrB kan dock bestäm-

melsen om utnyttjande av annans nödläge aktualiseras. Varje gärning måste dock bedömas för sig.

4.7.5 Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra utnyttjande av annans nödläge

Förslag: Försök, förberedelse och stämpling till utnyttjande av annans nödläge liksom grovt utnyttjande av annans nödläge ska kriminaliseras. Vidare ska även underlåtenhet att avslöja eller förhindra grovt utnyttjande av annans nödläge kriminaliseras.

Bedömning: Tillräckliga skäl att kriminalisera underlåtenhet att avslöja eller förhindra utnyttjande av annans nödläge saknas dock.

Vid införande av en ny straffbestämmelse krävs även överväganden om straffansvar även ska följa då brottet inte blivit fullbordat men dess utförande påbörjats (försök till brott) och då brottets utförande inte ens påbörjats men gärningsmannen tagit befattning med hjälpmedel, pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott (förberedelse till brott). Detsamma gäller då någon i samråd med någon annan beslutat gärningen, sökt anstifta någon annan eller åtagit sig att utföra den (stämpling till brott) samt vid underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott, se 23 kap. 1, 2 och 6 §§ BrB.

Att utnyttja någon annans nödläge på sätt vi redogjort för ovan är ett mycket allvarligt brott som vanligtvis orsakar stort lidande för de utsatta personerna. Brottet fullbordas i och med att utnyttjandet påbörjas, men föregås ofta av en viss organisation och planering. Inte sällan är flera personer inblandade och brottet begås då ofta inom ramen för en kriminell organisation. I vissa fall har utnyttjandena stora likheter med utnyttjanden som kan förekomma inom ramen för ett människohandelsförfarande. Det bör därför, enligt vår uppfattning, vara möjligt att ingripa och kunna utkräva ett straffansvar redan innan brottet fullbordas. Vi anser därför att ett utnyttjande av en annans persons nödläge, i likhet med bl.a. det närliggande människohandelsbrottet och grovt koppleri, bör vara straffbart redan på försöks-, planerings- och förberedelsestadierna (jfr koppleri som bara är straffbart vid försök och förberedelse). I

linje härmed anser vi även att underlåtenhet att avslöja eller förhindra grovt utnyttjande av annans nödläge bör vara kriminaliserat, medan vi inte anser att tillräckliga skäl föreligger att kriminalisera underlåtenhet att avslöja eller förhindra utnyttjande av annans nödläge.

För försök, förberedelse och stämpling till utnyttjande av annans nödläge bör därför enligt vår bedömning leda till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. BrB.

4.7.6 Straffbestämmelsens placering och rubricering

Förslag: Den nya straffbestämmelsen ska införas i 4 kap. brottsbalken.

Brottet ska benämnas utnyttjande av annans nödläge.

Straffbestämmelsens placering

Vad gäller placeringen av den straffbestämmelse som vi nu föreslår finns det flera tänkbara placeringar att överväga.

Ett alternativ är att, i likhet med hur bl.a. motsvarande utnyttjanden åtminstone för närvarande är reglerade i Norge och Tyskland, arbeta in den nya bestämmelsen i människohandelsbestämmelsen i 4 kap. 1 a § BrB. En sådan konstruktion kan tyckas vara naturlig, eftersom båda brottstyperna förutsätter otillbörliga medel och exploateringsändamål. Det finns dock flera omständigheter som talar emot en sådan placering. Konstruktionen skulle exempelvis medföra att människohandelsbestämmelsen i sådana fall återigen måste struktureras om på ett ingripande sätt. Bestämmelsen om människohandel har tidigare haft en sådan struktur, men när bestämmelsen år 2004 kompletterades med fler ändamål än endast sexuell exploatering valde lagstiftaren att ge bestämmelsen den struktur som i huvudsak gäller i dag. En sådan ingripande omstrukturering kan bl.a. försvåra tillämpningen av människohandelsbrottet ytterligare. En sådan placering medför även att föreslaget utnyttjandebrott även om det konstrueras som ett fristående brott till ett människohandelsförfarande rubriceras som människohandel trots att någon handelsåtgärd inte är för handen. Likheten med människohandelsbrottet

ska inte heller överdrivas, eftersom användningen av ett otillbörligt medel där tar sikte på handelsåtgärderna.

Eftersom det utnyttjandebrott som vi föreslår i huvudsak har samma skyddsintressen som övriga brott i 4 kap. BrB anser vi att det trots allt är mest naturligt att placera straffbestämmelsen i det kapitlet. Den föreslagna straffbestämmelsen bör som vi tidigare redogjort för enligt vår uppfattning vara subsidiär till människohandel i 4 kap. 1 a § BrB (som i sin tur är subsidiär till 4 kap. 1 § BrB). Bestämmelsen kan lämpligen placeras i 4 kap. 3 § BrB där den sedan år 2004 upphävda bestämmelsen om försättande i nödläge tidigare funnits.

Att placera straffbestämmelsen, eller åtminstone den del av den som rör tvångsarbete, i anslutning till befintlig straffrättslig lagstiftning som rör arbetsbrott anser vi däremot inte är aktuellt (jfr Finlands reglering för ockerliknande diskriminering i arbetslivet). Den svenska regleringen av arbetsrelaterade brott är inte samlad på samma sätt som i den finska strafflagen och dessutom är vårt förslag inte begränsat till tvångsarbete och andra arbetsrättsliga frågor.

Straffbestämmelsens benämning

Den bestämmelse som vi föreslår för att motverka utnyttjande av utsatta personer fokuserar på själva utnyttjandet av personer som befinner sig i en situation som innebär nödläge för den utsatte (jfr människohandel där ett utnyttjande inte är en förutsättning för fullbordat brott). Det brott vi nu föreslår bör därför benämnas utnyttjande av annans nödläge. Vi har dock övervägt andra brottsbenämningar, exempelvis olaga utnyttjande av annan.

4.7.7 Övriga ändringar

35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslag (2009:400)

Förslag: Sekretess ska gälla hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för grovt utnyttjande av annans nödläge. Motsvarande sekretess gäller i mål om ersättning för skada med anledning av grovt utnyttjande av annans nödläge.

Sekretessen ska gälla även i ärende som rör brott som anges i denna paragraf.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

I 35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslag (2009:400, OSL) görs en hänvisning till människohandel. Som en följd av att vi nu föreslår det till människohandel närliggande brottet grovt utnyttjande av annans nödläge bör även en hänvisning till även detta brott av motsvarande skäl rimligen gälla.

Rättegångsbalken (1942:740)

Förslag: Hemlig rumsavlyssning ska få användas vid en förundersökning om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om grovt utnyttjande av annans nödläge enligt 4 kap. 3 § brottsbalken.

I 27 kap. 20 d § rättegångsbalken (1942:740, RB) anges bl.a. när hemlig rumsavlyssning ska få användas vid en förundersökning. Så är fallet bl.a. vid människohandel i vissa fall. Motsvarande bör rimligen gälla för grovt utnyttjande av annans nödläge, som är ett till människohandel närliggande brott.

4.8 Överväganden och förslag – otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation

4.8.1 Ett särskilt straffansvar bör införas

Bedömning: Det straffrättsliga skyddet bör förstärkas vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation.

Det är inte acceptabelt att personer som befinner sig i en utsatt situation utnyttjas⁸⁸

Vid otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av personer som befinner sig i en utsatt situation är det huvudsakliga skyddsintresset vanligtvis ett annat än frihet och frid (jfr avsnitt 4.7). Sådana utnyttjanden får nämligen främst konsekvenser av ekonomisk natur för de utsatta. Kriminaliseringssyftet för sådana gärningar är därför primärt att skydda enskildas besittning. Exempel på sådana utnyttjanden kan vara att utsatta personer utan att några påvisbara påtryckningsmedel används förmås att betala oskäligen belopp för att få ett anställningserbjudande eller ett arbetstillstånd, men även för att få ett anvisat ställe på allmän plats att titta på. Andra exempel kan vara att utsatta personer förmås att betala oskäligen kostnader för resan till Sverige eller för kostnader för kost och logi som arbetsgivaren tillhandahåller. Ytterligare exempel kan vara exploatering av arbetskraft, men även andra typer av utnyttjanden i exempelvis bärplockarbranschen och skogsindustrin.

I praktiken kan det dock vara svårt att dra skarpa gränser mellan de olika formerna av utnyttjanden och vilka skyddsintressen som aktualiseras i olika situationer (jfr de utnyttjanden vi behandlar i avsnitt 4.7). I de flesta fall av utnyttjanden av annans nödläge där den utsattes frihet och frid kränks, finns det även starka inslag av ekonomiskt utnyttjande. På motsvarande sätt finns i vissa fall där

⁸⁸ Som framgår i avsnitt 4.8.6 anser vi att en ny straffbestämmelse som ska benämnas otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan ska införas i brottsbalken. För att underlätta förståelsen av detta avsnitt har vi valt att benämna den straffbara gärningen på detta sätt i hela avsnittet.

skyddsintresset främst avser den enskildes ekonomi också ofta inslag av olika grader av påtryckningar för att brottsoffret ska förmås till det av gärningsmannen önskade tillståndet, t.ex. att underordna sig anvisning av och betalning för viss allmän plats att tigga på.

Syftet med en kriminalisering av otillbörliga ekonomiska utnyttjanden är dock främst att skydda utsatta personers egendom. Anledningarna till att någon befinner sig i en utsatt situation på sätt som avses här är ofta desamma som vid situationer då någons nödläge utnyttjas, se avsnitt 4.7.

Det är även i dessa fall oklart i vilken omfattning otillbörligt ekonomiskt utnyttjande sker i samhället, även om bilden som myndighetsrapporter och de kontakter vi haft med aktörer på området bl.a. tyder på att problematiken med olika krav på ekonomisk ersättning för något som är vederlagsfritt eller för oskäligen kostnader ökar (se avsnitten 4.2 och 4.6.2). Vi har alltså inte kunnat bilda oss någon säker uppfattning om omfattningen av antalet personer som utnyttjas. Problematiken bör dock enligt vår uppfattning, trots detta, tas på allvar.

Som vi redogör för nedan ger gällande rätt visserligen ett visst skydd mot sådana utnyttjanden, men skyddet bör enligt vår uppfattning kompletteras i vissa delar. Hur detta skydd bör utformas och vad som bör omfattas av det straffbara området utvecklar vi i avsnitten nedan. Vi inleder dock med en analys om att förutsättningarna för kriminalisering är uppfyllda.

Ett särskilt straffansvar för otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av utsatta personer kan antas bidra till ett starkare och mer ändamålsenligt straffrättsligt skydd för utsatta personer

Det är alltså enligt vår uppfattning av stor betydelse att det finns ett starkt straffrättsligt skydd även mot sådana otillbörliga ekonomiska utnyttjanden av utsatta personer som inte omfattas av den reglering som vi föreslår för utnyttjande av annans nödläge. I dessa situationer är det ofta fråga om utsatta människor som utnyttjas ekonomiskt på ett otillbörligt sätt, vanligtvis vid avtal eller vid någon annan rättshandling. I vissa fall kan dock otillbörliga ekonomiska utnyttjanden ske även i situationer där det är tveksamt om man kan anse att något avtal eller någon annan rättshandling föreligger. Exempel på sådana förfaranden är att någon förmås betala för något som

egentligen är kostnadsfritt, exempelvis betalning för att sitta och titta på allmän plats eller för att få ett arbetserbjudande (som är ett krav för att arbetstillstånd ska kunna beviljas) eller arbetstillstånd. Ett annat exempel är att någon förmås att betala oskäligen ersättning för en vara eller en tjänst, exempelvis betalning till en arbetsgivare för resa till Sverige eller för mat och logi. Härvid kan olika former av skuldsättningsarrangemang mellan exempelvis arbetsgivare och arbetstagare uppstå. Utnyttjandet kan då bestå i att personer genom skuldsättning försätts i ett beroendeförhållande till en person, ofta en arbetsgivare, genom att låna pengar av denne för att kunna betala viss tjänst eller vara. I många fall dras skulden av från inarbetad lön, vilket kan medföra att personer förmås att arbeta under lång tid med begränsade möjligheter att bli skuldfria. Utmärkande för många av dessa fall är att det inte föreligger någon ofrivillighet eller hot om bestraffning i samband med utnyttjandena. I vissa fall är det till och med så att det är offret som tar initiativ till utnyttjandet. Ett exempel på en sådan situation som inte synes vara helt ovanlig är att en person, som befinner sig i en utsatt situation, självmant erbjuder sig att arbeta för en extremt låg lön.

Enligt vår bedömning, som vi utvecklar nedan, innehåller gällande rätt redan i dag ett visst straffansvar för vissa av de utnyttjanden som vi diskuterar här. Antalet fällande domar på området synes dock trots detta vara få. Utifrån bl.a. de myndighetsrapporter som vi tagit del av är de förmodligen även alltför få för att återspegla problematiken i verkligheten (se avsnitt 4.2). Det straffrättsliga skyddet synes mot denna bakgrund därför inte vara helt adekvat och ändamålsenligt. Det finns därför skäl att förstärka straffansvaret för aktuella utnyttjandesituationer i dessa fall.

Ett förstärkt straffrättsligt skydd mot utnyttjande av utsatta människor bör vara begränsat till klandervärda beteenden

I likhet med vad vi anfört om straffansvaret för utnyttjande av annans nödläge bedömer vi att det inte heller i dessa utnyttjandesituationer finns risk för att en kriminalisering tar sikte på någon annan person än den som varit klandervärd. Denna avgränsning sker genom kravet på att de ekonomiska utnyttjandena ska vara *otillbörliga* för att vara straffbara. Några hänsyn till andra motstående intressen behöver inte heller beaktas här.

Alternativ till ett kompletterande straffansvar saknas

Som vi tidigare framhållit kan ett kompletterande straffansvar vid vissa utnyttjanden vara viktiga verktyg för att motverka att personer i utsatta situationer utnyttjas. För att kunna ta ställning till om en sådan kriminalisering är befogad i detta avseende är det nödvändigt att undersöka om nuvarande lagstiftning är tillräcklig till eller om det finns något mindre ingripande sätt att lösa problematiken på.

I analysen nedan går vi först igenom hur nuvarande lagstiftning skulle kunna tillämpas i de olika aktuella utnyttjandesituationerna. Därefter går vi igenom vilka alternativ till straffansvar som finns för att hantera problematiken på.

Inledningsvis vill vi påpeka att vi redan i avsnitt 4.7 har behandlat arbetskraftsexploatering relativt ingående varför vi hänvisar dit även i denna del även om skyddsintresset där är ett annat. Denna utnyttjandeform kan som redovisats ta sig uttryck på olika sätt, vilket innebär att det straffrättsliga skyddet härför också varierar utifrån det primära skyddsintresset.

När det gäller skyddet för offrets egendom finns det inte något särskilt straffansvar för utnyttjanden som skadar detta skyddsintresse. I likhet med vad som gäller för utnyttjande av annans nödläge kan dock generella straffbestämmelser aktualiseras i dessa fall. Eftersom de utnyttjandeformerna som är aktuella här vanligtvis saknar ofrivillighet och hot om bestraffning blir dock antalet tillämpliga straffbestämmelser begränsat. Det är därför främst bedrägeri och ocker som aktualiseras, se avsnitt 4.3.3 ovan.

Bedrägeri

Bedrägeri föreligger i fall där gärningsmannen genom vilseledande förmår offret till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde (eller någon i vars ställe denne är). Vilseledandet kan således utgöras av att gärningsmannen förmedlar att offret har en skyldighet att betala ett av gärningsmannen krävt belopp. Dispositionen utgörs då av betalningen, medan förmögenhetsöverföringen utgörs av vinningen för gärningsmannen och skadan för offret. I vissa av de utnyttjandefall som vi diskuterar här kan det således tänkas att gärningsmannen förmedlar en oriktig uppfattning till offren om offrets betalnings-

skyldighet, dvs. gärningsmannen får offren att tro att det kostar pengar att exempelvis få ett arbetstillstånd i Sverige eller för att få sitta och titta på viss plats. I dessa fall skulle således bestämmelsen om bedrägeri skulle kunna tillämpas (under förutsättning att övriga rekvisit är uppfyllda). En annan situation när bedrägeri kan aktualiseras är när en arbetsgivare, som helt eller delvis saknar betalningsvilja för visst arbete, vilseleder offren om ersättningen för arbetet. Sådana situationer kan bl.a. förekomma när arbetsgivare, som inte avser att betala ut överenskommen lön, anställer personer som befinner sig illegalt i Sverige för att utgöra visst arbete. I nu redovisade fall ger bestämmelserna om bedrägeri enligt vår bedömning ett adekvat och ändamålsenligt skydd för de utsatta personerna.

Ocker

I andra fall förekommer dock inget vilseledande. I dessa fall är det, såvida något otillbörligt medel inte används, bestämmelsen om ocker som kan aktualiseras. Ett sådant straffansvar förutsätter dock att gärningsmannen vid avtal eller annan rättshandling utnyttjat offrets underläge till att bereda sig själv en otillbörlig förmån på offrets bekostnad. I stället för ett otillbörligt medel utnyttjar gärningsmannen ett redan existerande förhållande, såsom en persons underläge eller svaghet. De underlägen eller svagheter som omfattas av bestämmelserna om ocker är trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning (för närmare precisering av begreppet se ovan eller i avsnitt 4.3.3).

Bestämmelsen om ocker har dock, som redovisats i avsnitt 4.7, vissa begränsningar. Straffbestämmelsens skyddsintresse är primärt begränsad till att avse skydd av annans egendom, vilket medför en viss problematik för utnyttjanden av annans nödläge. Denna omständighet saknar dock betydelse för de utnyttjanden som vi behandlar här, eftersom det primära skyddsintresset är detsamma. Däremot medför begränsningarna i ockerbestämmelserna i form av kravet på avtal eller annan rättshandling samt avsaknaden av straffansvar för utnyttjanden av offers utsatthet i form av okunskap i allmänhet (jfr oförstånd som analyseras i avsnitt 4.7) att det straffrättsliga skyddet här inte är helt adekvat och ändamålsenligt för aktuella utnyttjanden. Det föreligger inte sällan av olika anledningar

en viss acceptans från offrets sida till kravet på ersättning. I vissa fall torde man kunna anse att avtal om betalning därigenom ingåtts, men i andra fall torde det vara mycket tveksamt om så skett. Det torde även vara mycket tveksamt om man i dessa fall åtminstone kan anse att en rättshandling är för handen, även om så skulle kunna vara aktuellt i vissa fall när exempelvis betalning sker. Med rätts-handling avses varje viljeförklaring, som har till syfte att grundlägga, bevara, förändra eller upphäva ett rättsförhållande som faller inom förmögenhetsrättens område, se avsnitt 4.3.3.

I många fall förekommer också påtryckningsmedel som påverkar offrets faktiska valmöjlighet i aktuella situationer. I fall där omständigheterna är sådana att ofrivillighet eller hot om straff är för handen kan olaga tvång eller utpressning aktualiseras, se avsnitt 4.3.3. Inte sällan är påtryckningsmedlen subtila och i vissa fall kan även dessa påtryckningar utgöra straffbara handlingar i sig. I praxis har exempelvis bärandet av kläder med Bandidosemblem ansetts innebära ett underförstått hot om allvarlig brottslighet till sådant hot om brottslig gärning som kan föranleda ansvar för försök till utpressning.⁸⁹

I andra fall kan påtryckningarna i aktuella utnyttjandefall vara än mer subtila, vilket kan få till konsekvens att de inte kan anses omfattas av exempelvis hot om brottslig gärning. Fråga uppkommer då hur sådana påtryckningsmedel bör hanteras, särskilt mot bakgrund av att subtila påtryckningar även förekommer i andra situationer än vid de utnyttjanden vi nu behandlar. Vår utgångspunkt är även här att beviskraven i brottmål är och ska vara höga. För att någon ska dömas för ett brott krävs det därför att det är ställt utom rimligt tvivel att personen begått brottet. Detta innebär att subtila påtryckningar som inte kan ledas i bevisning inte heller kan beaktas i en straffrättslig kontext.

Som vi tidigare nämnt omfattar inte bestämmelsen om ocker fall där offrens *okunskap* utnyttjas, vilket enligt vår bedömning gör att det straffrättsliga skyddet bör kompletteras. Däremot bedömer vi att ockerbestämmelsen i större utsträckning än vad som görs i dag skulle kunna tillämpas vid aktuella utnyttjanden där offrens trångmål eller beroendeställning, vanligtvis till en arbetsgivare, aktualiseras. Bestämmelsen torde i många fall kunna tillämpas exempelvis

⁸⁹ RH 2004:70.

när en person åtar sig att ordna resor, logi och mat åt arbetstagare eller någon annan och sedan kräver orimlig ersättning härför eller när en människosmugglare kräver oskälig ersättning för transport av en flykting. Under förutsättning att ett avtal eller en rättshandling är för handen torde bestämmelsen även kunna tillämpas vid krav på oskälig ersättning för exempelvis anställningserbjudanden och arbetstillstånd. Under förutsättning att avtal föreligger, vilket i och för sig torde vara ovanligt, kan bestämmelsen även vara tillämplig när någon kräver ersättning för att anvisa en plats att sitta och tigga på allmän plats.

Vår bedömning

Sammantaget bedömer vi alltså att bestämmelserna om bedrägeri och ocker i många men inte i samtliga fall utgör ett starkt straffrättsligt skydd mot att utsatta personer utsätts för otillbörliga ekonomiska utnyttjanden. Vid vår praxisgenomgång och våra kontakter med främst de brottsbekämpande myndigheterna har vi visserligen fått intryck att det föreligger en viss ovana inom rättsväsendet att tillämpa ockerbestämmelserna för de aktuella utnyttjandena. Kanske beror detta på att ockerbestämmelsens lydelse är något ålderdomlig. En modernisering av bestämmelsens lydelse skulle enligt vår bedömning kunna underlätta tillämpningen till viss del, men med hänsyn till bestämmelsens övriga tillämpningsområden och den civilrättsliga regleringen av ockerbegreppet anser vi att en sådan översyn av ockerbestämmelsen i sådana fall bör göras utifrån ett helhetsperspektiv i en särskild ordning.⁹⁰

Betydelsen av att modernisera lydelsen av ockerbestämmelsen ska dock inte överdrivas utifrån ett straffrättsligt perspektiv för de utnyttjanden vi behandlar här. Vi har tidigare konstaterat att bestämmelsen främst på grund av kravet på avtal eller rättshandling och att bestämmelsen inte tar sikte på utnyttjanden av annans okunskap inte utgör ett heltäckande skydd på området. För att åstadkomma ett mer adekvat och ändamålsenligt skydd för annans egendom vid aktuella utnyttjande bör därför det straffrättsliga skyddet

⁹⁰ Jfr 31 och 33 §§ lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

i stället kompletteras i vissa fall. Det finns således enligt vår bedömning behov av en viss utvidgning av det straffbara området. Även Polismyndigheten och Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg synes dela denna bedömning, se avsnitt 4.2.2. Enligt myndigheterna föreligger behovet bl.a. eftersom offren ofta accepterar sin situation och den omständighet att en person befinner sig i en utsatt situation inte behöver vara detsamma som att någon begagnar sig av personens trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning (jfr ocker).

Något särskilt straffansvar för aktuella utnyttjandeformer synes dock inte föreligga i de länder, vars reglering vi granskat i detta perspektiv, dvs. Danmark, Finland, Norge, Tyskland eller Nederländerna (se avsnitt 4.5). I Finland finns dock en reglering för ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Dessa omständigheter påverkar dock inte vår bedömning i denna del, särskilt som det kan noteras att vissa av de andra ländernas bestämmelser om ocker synes ha ett vidare tillämpningsområde än den svenska regleringen.

4.8.2 Utformningen av det särskilda straffansvaret

Bedömning: Det särskilda straffansvaret för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan bör kopplas till situationer där en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning utnyttjas otillbörligt.

Tillräckliga skäl att införa särskilda bestämmelser som rör utnyttjande av barn finns inte.

Ett särskilt straffansvar bör, som vi tidigare redogjort för, införas för den som på ett otillbörligt sätt utnyttjar en annan person ekonomiskt. För straffansvar finns alltså ett krav på att en person utnyttjas ekonomiskt och att utnyttjandet har skett på ett otillbörligt sätt.

Det finns enligt vår uppfattning flera möjliga varianter som kan övervägas vid utformningen av ett sådant skydd. En variant är att utforma ett straffansvar som reglerar samtliga exempel på de otillbörliga ekonomiska utnyttjanden som vi diskuterat i avsnitten ovan. Ett sådant straffrättsligt skydd torde bli både adekvat och ändamålsenligt. Samtidigt finns det en stor risk att överlappande bestäm-

melser införs i mycket stor utsträckning, vilket inte är önskvärt (jfr bedrägeri och ocker). Beroende på utformningen kan det även finnas en viss risk att ett sådant straffansvar blir alltför snävt i förhållande till eventuella nya utnyttjandeformer framöver.

En annan variant är att utforma ett straffansvar utifrån främst behovet av komplettering på området. Som vi redogör för nedan bör i sådana fall straffansvaret vara subsidiärt till åtminstone det straffrättsliga skyddet som redan i dag finns för vissa utnyttjanden, dvs. till bedrägeri och ocker. Kompletteringen bör ta sikte på ett skydd mot utnyttjande av personer som befinner sig i en utsatt situation, exempelvis på grund av mycket svåra ekonomiska förhållanden och bristande kunskaper i svenska språket och om svenska förhållanden. Eftersom många utnyttjande sker av offer som på olika sätt är beroende av gärningsmännen i fråga utan att något avtalsförhållande är för handen, bör även kompletteringen omfatta sådana fall. Skyddet bör därför omfatta utnyttjanden av både en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning. För straffbarhet bör vidare krävas att utnyttjandet är *otillbörligt*. Dessa avgränsningar medför även att det kompletterande straffansvaret blir tillräckligt tydligt, klart och förutsägbart.

Någon särreglering vid utnyttjande av barn bör inte införas

När det gäller utnyttjande av olika slag är vanligtvis barn, dvs. personer som inte har fyllt arton år, alltid en särskilt utsatt grupp. I vissa fall har det därför ansetts finnas behov av en särskild reglering för att skydda dem. En sådan reglering finns exempelvis för vissa sexualbrott och för människohandel, se avsnitt 3.7.6. Vi föreslår även en sådan reglering för utnyttjande av annans nödläge, se avsnitt 4.7. Utmärkande för de gärningar där en särreglering finns är att de bl.a. avser att skydda utsatta personers frid och frihet. Motsvarande skyddsbehov synes inte finnas för att skydda annans egendom (jfr bl.a. bestämmelserna i 8 och 9 kap. BrB). Även om det är viktigt att det straffrättsliga skyddet är särskilt starkt när det gäller barn anser vi att tillräckliga skäl att införa en särskild reglering vid utnyttjande av barn i aktuella situationer saknas. En reglering som enbart avser att ett barn utnyttjas ekonomiskt, dvs. utan något krav att utnyttjandet varit otillbörligt, medför även enligt vår bedömning att det

straffbara området riskerar att bli alltför vidsträckt. Att offret är ett barn bör däremot kunna påverka straffvärdesbedömningen och bedömningen om brottet ska betraktas som grovt.

4.8.3 Det straffbara området

Förslag: Ett särskilt straffansvar ska införas för den som genom ett otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den utsatte eller någon i vars ställe denne är.

Innebörden av det otillbörliga utnyttjandet

Ett särskilt straffansvar bör, som vi tidigare redogjort för, införas för den som på ett otillbörligt sätt utnyttjar en annan person ekonomiskt. För straffansvar finns alltså ett krav på att en person utnyttjas ekonomiskt och att utnyttjandet har skett på ett otillbörligt sätt. Den närmare innebörden härav utvecklas i författningskommentaren.

För att avgränsa straffansvaret bör, som vi tidigare redogjort för, de otillbörliga tillvägagångssätten som omfattas uttryckligen anges i straffbestämmelsen. De otillbörliga gärningarna som omfattas av bestämmelsen är således olika typer av utnyttjanden, dvs. utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning. Begreppen är vidare än motsvarande begrepp i framför allt ockerparagrafen. För att ekonomiskt svåra förhållanden ska föreligga krävs exempelvis inte att ekonomisk nödställdhet är för handen (jfr trångmål). Begreppet okunskap omfattar bl.a. bristande omdömesförmåga i olika situationer, men även exempelvis bristande kunskaper om sina egna rättigheter, svenska språket och hur det svenska samhället fungerar (jfr oförstånd). Genom kravet på att utnyttjandet ska vara otillbörligt blir okunskapen kopplad till en persons särskilda utsatthet. Någon ändring av rättsläget för kommersiella aktörer är således inte avsedd. Fall där en avtalskontrahent är okunnig om vissa förhållanden och därför inte, lika väl som den

andre, kan bedöma en prestations värde omfattas, i likhet med rekvisitet oförstånd i ockerbestämmelsen, inte av begreppet.

Begreppet beroendeställning avser relationen mellan offret och gärningsmannen, exempelvis i ett anställningsförhållande.

Att de otillbörliga sätten preciseras i straffbestämmelsen medför även en naturlig avgränsning av straffansvaret i förhållande till andra straffbestämmelser, främst bedrägeri och ocker. Viss överlappande reglering kan dock trots detta uppkomma, men denna får hanteras genom bestämmelserna om konkurrens, se nedan.

Innebörden av det ekonomiska utnyttjandet

I det straffansvar vi nu föreslår krävs att någon genom visst utnyttjande förmår annan till en disposition, dvs. en handling eller en underlåtenhet som innebär förmögensöverföring. Begreppen ska tillämpas och tolkas på samma sätt som exempelvis vid bedrägeri, se 9 kap. 1 § BrB. Detta innebär bl.a. att det i begreppet förmå inte inryms ett krav på att något motstånd ska övervinnas. För ansvar krävs dock att utnyttjandet är kausalt i förhållande till dispositionen.

Dispositionen kan utgöras av en rättshandling (exempelvis köp, försäljning eller försträckning), men den kan även utgöras av en annan handling. Dispositionen ska innebära vinning för gärningsmannen och skada för den utsatte eller någon i vars ställe denne är. I likhet med vad som gäller för bedrägeri behöver skadan och vinningen inte ha samma värde och frågan om någon förmögensöverföring har skett ska bedömas utifrån de förhållanden som förelåg då dispositionen företogs. En beaktansvärd risk för slutlig skada är dock även här tillräcklig.

Att rättshandlingen eventuellt är ogiltig på grund av civilrättsliga regler saknar betydelse.

Även vid detta brott kan kompensationsproblematik aktualiseras. Om någon förmår annan till att göra ett ofördelaktigt köp genom att utnyttja en annan persons ekonomiskt svåra förhållanden bör skadan exempelvis anses vara kompenserad om köparen inte behövt betala mer än vad som motsvarar marknadsvärdet för varan. I affärs- och transaktioner måste även normal handelsvinst kompenseras för att skada inte ska föreligga. Det är alltså den motprestation som kommit den utnyttjade till godo som värderas.

I fall någon genom utnyttjanden som vi diskuterar här förmås att betala för något som är kostnadsfritt uppstår en skada för den utnyttjade, då den utnyttjade personen betalat mer för motprestationen än vad som motsvarar marknadsvärdet för densamma. Vinning utgörande mellanskillnaden har då även uppkommit för den andra parten. Motsvarande resonemang kan föras vid utnyttjanden där någon betalat ett oskäligt belopp för en motprestation, exempelvis mat och logi, och i fall där personer utnyttjas för att arbeta för en extremt låg lön.

Offrets eventuella samtycke till utnyttjandet

I likhet med offren vid sådana utnyttjanden som vi behandlat i avsnitt 4.7 inser inte heller offren vid sådana utnyttjanden som vi behandlar här alltid fullt ut sitt människovärde och sina rättigheter. I vissa fall underlättar även offren själva olika fall av utnyttjanden. Så kan, som vi tidigare nämnt, exempelvis ske genom ett aktivt uppsökande av en arbetsgivare med förhoppning om att få ett arbete även med extremt låg lön.

Utrymmet för ett offer att samtycka till att utnyttjas ekonomiskt begränsas av att utnyttjandet ska ha skett på ett otillbörligt sätt. I likhet med utnyttjande av annans nödläge är det därför inte möjligt att samtycka till aktuella utnyttjanden.

Att utnyttjade personer inte själva ser sig som offer saknar även här betydelse för straffansvaret. Detta innebär exempelvis att det för straffansvaret är utan betydelse om en person som förmås att betala en avgift för att sitta och tigga på viss allmän plats, trots avgiften, tjänar ihop mer pengar här än personen kunnat göra i sitt hemland.

4.8.4 Straffskalor, uppsåt, konkurrensfrågor m.m.

Förslag: Straffet för att otillbörligt ekonomiskt utnyttja någon ska vara böter eller fängelse i högst två år. Är brottet att anse som grovt bör straffet vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Vid bedömande av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Bestämmelsen ska vara subsidiär till övriga bestämmelser i 9 kap. brottsbalken.

Straffskalan m.m.

Som vi redogjort för i avsnitt 4.7 måste två grundläggande utgångspunkter iakttas vid utformningen av straffskalan för det straffansvar vi nu föreslår. Dessa utgångspunkter är dels att svårare brott ska bestraffas strängare än mindre allvarliga brott (proportionalitet), dels att lika allvarliga brott bestraffas lika strängt (ekvivalens). Dessa principer innebär att straffet ska spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen, se 29 kap. 1 § BrB. Avgörande för utformningen av straffskalan för det brott vi nu föreslår är alltså hur allvarlig och klandervärd gärningen är.

Att genom utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmå någon till en disposition som innebär en förmögenhetsöverföring är en allvarlig gärning. Vid utnyttjandet förhindras offrets besittningsrätt till viss egendom. Utnyttjandet sker även alltid på ett otillbörligt sätt. Dessa omständigheter måste således återspeglas i straffvärdet för brottet. Straffskalan för gärningen bör därför vara så vid att den ger utrymme för en rimlig straffmätning vid både de allvarligaste utnyttjandefallen och vid de fall där kränkningen varit mer begränsat.

Vi anser därför att straffskalan bör graderas även för detta brott. Som vi utvecklar i avsnittet nedan anser vi att straffbestämmelsen bör placeras i 9 kap. BrB. I likhet med flera brott som finns i 9 kap. BrB anser vi därför att straffskalan bör innehålla ett brott av normalgraden (otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan) och ett

grovt brott (grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan). Skäl att även införa ett brott som ska anses som ringa saknas dock.

När det gäller straffvärdet för de utnyttjandebrott som vi nu föreslår bör detta enligt vår uppfattning motsvara det som gäller för ocker och grovt ocker, vilket är något lägre än exempelvis vad som gäller för bedrägeri. När det gäller grovt brott ska enligt vår uppfattning särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan (jfr grovt koppleri och vårt förslag till grovt utnyttjande av annans nödläge).

Endast i undantagsfall bör straffvärdet för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan föranleda ett så ringa straffvärde att böter kan bli aktuellt. Det bör då vara fråga om en gärning med mycket begränsad skada och där övriga omständigheter inte talar emot en sådan bedömning.

Straffet för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan bör enligt vår bedömning vara böter och fängelse i högst två år och för grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan fängelse lägst sex månader och högst fyra år.

Krav på uppsåt

Straffbestämmelsen bör endast omfatta uppsåtliga gärningar. Samtliga uppsåtsformer avses.

Konkurrensfrågor

Även bestämmelsen om otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan aktualiserar vissa konkurrensfrågor. Avsikten med att införa det straffansvar som nu är aktuellt är att komplettera det straffrättsliga skyddet mot otillbörliga ekonomiska utnyttjanden. I vissa delar finns det viss risk för att överlappande bestämmelser införs. Det bör därför enligt vår uppfattning uttryckligen anges att brottet bör vara subsidiärt i förhållande till övriga brott i 9 kap. BrB. Övriga konkurrensfrågor får lösas enligt allmänna principer i varje enskilt fall.

4.8.5 Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan

Bedömning: Försök och förberedelse till otillbörligt ekonomisk utnyttjande av annan ska kriminaliseras.

Tillräckliga skäl att kriminalisera även stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra aktuellt brott saknas.

Vid införande av en ny straffbestämmelse krävs, som vi tidigare framhållit, även överväganden om straffansvar även ska följa då brottet inte blivit fullbordat men dess utförande påbörjats (försök till brott) och då brottets utförande inte ens påbörjats men gärningsmannen tagit befattning med hjälpmedel, pengar eller annat som betalning för ett brott eller för att täcka kostnader för utförande av ett brott (förberedelse till brott). Detsamma gäller då någon i samråd med någon annan beslutat gärningen, sökt anstifta någon annan eller åtagit sig att utföra den (stämpling till brott) samt vid underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott, se 23 kap. 1, 2 och 6 §§ BrB.

Otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan är ett allvarligt brott. Brottet fullbordas i och med att utnyttjandet påbörjas, men kan i vissa fall föregås av en viss organisation och planering. I vissa fall är flera personer inblandade. Vi anser därför att det bör vara möjligt att ingripa och kunna utkräva ett straffansvar redan innan brottet fullbordas. Brottet bör därför vara straffbart redan på försöks-, planerings- och förberedelsestadierna. Däremot anser vi att tillräckliga skäl inte föreligger för att stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra aktuellt brott ska vara straffbart.

Sammanfattningsvis anser vi alltså att försök och förberedelse till otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan enligt vår bedömning leda till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. BrB.

4.8.6 Straffbestämmelsens placering och rubricering

Förslag: Den nya straffbestämmelsen ska införas i 9 kap. brottsbalken.

Brottet ska benämnas otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan.

Straffbestämmelsens placering

Eftersom tillämpningsområdet för den straffbestämmelse som vi nu föreslår är närliggande till bestämmelserna om bedrägeri och ocker är det mest naturligt att placera även den nya bestämmelsen i 9 kap. BrB. Bestämmelserna har även motsvarande skyddsintressen.

Eftersom syftet med bestämmelsen är att komplettera det straffrättsliga skyddet mot otillbörligt ekonomiskt utnyttjande bör bestämmelsen, som angetts ovan, göras subsidiär till de andra brotten i 9 kap. BrB. Placeringen i själva kapitlet bör därför anpassas efter detta.

Straffbestämmelsens benämning

Den bestämmelse som vi här föreslår för att motverka utnyttjande av utsatta personer avser otillbörligt ekonomiskt utnyttjande. De brott vi nu föreslår bör därför benämnas otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan respektive grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan.

5 Straffskalorna för människohandel och koppleri

5.1 Inledning

Enligt direktiven för utredningen ska vi se över straffskalorna för människohandel, 4 kap. 1 a § BrB och koppleri, 6 kap. 12 § BrB. Syftet med utvärderingen är att överväga behovet av författningsändringar.

I förevarande avsnitt redogörs för straffskalorna för människohandel och koppleri. Avsnittet inleds med en redogörelse för straffskalorna för människohandel och koppleri enligt gällande rätt (avsnitt 5.2). Därefter följer en översiktlig redovisning av praxis vad gäller straff för människohandel och koppleri (avsnitt 5.3). I avsnitt 5.4 gör vi en jämförelse med straffskalor för andra brott. Vi gör sedan en internationell utblick i avsnitt 5.5. Avsnittet avslutas med våra överväganden och förslag hänförliga till ovan angivna frågeställningar (avsnitt 5.6).

5.2 Gällande rätt

5.2.1 Människohandel

Nuvarande lagstiftning

Människohandelsbrottet regleras i 4 kap. 1 a § BrB. Vi har ingående redogjort för förutsättningarna för detta brott i avsnitt 3, varför vi här endast översiktligt redogör för det brottet.

Enligt bestämmelsens *första stycke* döms för *människohandel* den som, i annat fall än som avses i 4 kap. 1 § BrB, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför,

inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Straffskalan för brottet är fängelse i lägst två och högst tio år.

Av bestämmelsens *andra stycke* följer att den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts.

I bestämmelsens *tredje och sista stycke* anges att om ett brott som avses i första eller andra stycket är mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Enligt förarbetena kan mindre grova fall föreligga exempelvis då risken för utnyttjande varit liten. Förutom detta måste även arten av det åsyftade utnyttjandet och det åsyftade utnyttjandets omfattning samt vad intrånget i annans frihet har inneburit i form av fysiskt eller psykiskt lidande eller kränkning beaktas.¹

Av 4 kap. 10 § BrB följer att försök, förberedelse eller stämpling till människohandel är straffbart samt att det för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms till ansvar enligt 23 kap. BrB.

Brottet människohandel är, som anges genom hänvisningen i paragrafen till 4 kap. 1 § BrB, subsidiärt till brottet människorov. Detta brott och dess straffskala behandlas nedan i avsnitt 5.4.

Av bestämmelsen om olaga frihetsberövande följer att det brottet ska vara subsidiärt till bl.a. brottet människohandel (4 kap. 2 § BrB). För olaga frihetsberövande döms den som i annat fall än som sägs i 4 kap. 1 eller 1 a § för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten, till fängelse, lägst ett och högst tio år. Är brottet mindre grovt, döms till böter eller fängelse i högst två år. Även detta brott och dess straffskala behandlas nedan i avsnitt 5.4.

Ett åtal för människohandel kan, men behöver inte, innefatta även en efterföljande exploatering, t.ex. ett koppleri. Om ett människohandelsförfarande innefattar ett koppleri eller grovt koppleri är hela förfarandet som huvudregel att anse som ett brott. Om så är fallet bör detta påverka gärningens straffvärde.

¹ Prop. 2001/02:24 s. 29 f.

Bakgrund till nuvarande lagstiftning

Vi har redogjort för bakgrunden till nu gällande människohandelsbestämmelsen i avsnitt 3.3.3, men vill här särskilt framhålla följande omständigheter som särskilt avser straffskalan.

1998 års sexualbrottskommitté

Efter beslut av regeringen den 4 juni 1998 tillsattes en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppdrag att göra en översyn av bestämmelserna om sexualbrott samt av vissa angränsande frågor. Översynen skulle avse såväl det materiella innehållet som systematik, lagteknik och språk. Kommittén skulle särskilt utreda bland annat om det finns ett behov av ett särskilt brott som tog sikte på handel med människor, främst kvinnor och barn, för sexuella ändamål.² 1998 års sexualbrottskommitté, avlämnade i mars 2001 sitt slutbetänkande *Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* (SOU 2001:14). I betänkandet föreslogs att det skulle införas två särskilda bestämmelser om straffansvar för människohandel för sexuella ändamål, dvs. ett brott för handel med vuxna och ett brott för handel med barn. Kommittén ansåg att dessa nya bestämmelser om människohandel för sexuella ändamål och om handel med barn för sexuella ändamål borde ges en straffskala med ett lägsta straff om fängelse två år. Med hänsyn till de förfaranden som man avsåg att kriminalisera genom införandet av de nya bestämmelserna ansåg kommittén vidare att det högsta föreskrivna straffet borde vara fängelse åtta år när brottet riktades mot någon som hade fyllt arton år och tio år när det var frågan om handel med barn. Vidare uttalade kommittén att straffvärdet vid människohandel normalt fick anses vara högre än vid ett grovt koppleri (vid denna tidpunkt var straffskalan för grovt koppleri fängelse i två till högst sex år).³

Kommittén uttalade att tillämpningsområdet för de nya bestämmelserna om människohandel skulle bli relativt omfattande och att straffskalan därför måste vara vid och ge utrymme för straffmätning också i ett sådant fall som inte skulle kunna hänföras till de

² Dir. 1998:48.

³ SOU 2001:14 s. 463.

allvarligaste fallen av övergrepp. Ett sådant fall skulle enligt kommittén kunna vara att en kvinna vill åka till Sverige för att här prostituera sig och en man bistår henne med falska dokument så att hon ska kunna ta sig in i landet. I Sverige inhyser därefter mannen i sin bostad. De gör vidare upp att han ska få betalt av henne för dessa tjänster. När kvinnan är på plats i Sverige ändrar mannen villkoren på det sättet att hon tvingas att betala 50 procent av sina intäkter i stället för 30 procent till honom. Han har hela tiden avsett att utnyttja henne på det sättet. Ett sådant förfarande skulle enligt kommittén med all sannolikhet bedömas som endast koppleri om det hade varit frågan om en svensk prostituerad som här hade blivit ekonomiskt utnyttjad på det sättet. Kommittén ansåg att de särskilda dragen av utnyttjanden visserligen borde avspeglats i straffskalan men ett högre lägsta straff än fängelse två år borde inte kunna komma i fråga.⁴

När det gällde handel med barn för sexuella ändamål påpekade kommittén att det inte skulle uppställas något krav på att gärningsmannen använt sig av något otillbörligt medel. Bestämmelsen skulle emellertid omfatta också tonåringar. Enligt kommittén skulle ett exempel som det nyss beskrivna kunna komma att bedömas som handel med barn för sexuella ändamål även om gärningsmannen inte vilselett henne om villkoren, även om det varit frågan om t.ex. en 17-årig ung kvinna. Ett sådant förfarande kunde enligt kommitténs mening inte ha ett högre straffvärde än två år.⁵

Kommittén angav att de föreslagna högsta straffen, fängelse åtta respektive tio år, hade bestämts med beaktande av straffsätserna för brotten människorov (4 kap. 1 § BrB) och våldtäkt (6 kap. 1 § BrB).⁶

Införandet av människohandelsbrottet år 2002

Den 1 juli 2002 infördes ett nytt brott i brottsbalken (BrB) rubricerat *människohandel för sexuella ändamål* (4 kap. 1 a § BrB).⁷ Brottet tog sikte på sådana gränsöverskridande handelsåtgärder med människor som syftade till att dessa skulle utsättas för vissa sexualbrott,

⁴ SOU 2001:14 s. 463.

⁵ SOU 2001:14 s. 464.

⁶ SOU 2001:14 s. 464.

⁷ Prop. 2001/02:124.

utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt utnyttjas för sexuella ändamål. Straffskalan var fängelse i lägst två och högst tio år. Om ett brott ansågs vara mindre grovt var straffskalan i stället fängelse högst fyra år. I förarbetena uttalades att människohandel är ett avskyvärt fenomen och att konsekvenserna för offren kan bli förödande. Det poängterades att offret inte sällan hamnar i en närmast slaveriliknande situation som han eller hon varken kan påverka eller ta sig ur. Mot denna bakgrund ansågs det viktigt att en bestämmelse med straffansvar för sådan handel skulle förenas med en sträng straffskala.⁸

I likhet med 1998 års sexualbrottskommitté ansåg regeringen att människohandel i en del avseenden kunde jämföras med vad som hade kriminaliserats som grovt koppleri, men i regel var ett svårare brott. Regeringen menade att straffvärdet vid människohandel därför ofta måste anses vara högre än vid ett grovt koppleri. Som nämnts tidigare hade bestämmelsen om grovt koppleri vid tidpunkten för lagstiftningsärendet en straffskala på fängelse i lägst två och högst sex år.⁹

Regeringen delade kommitténs uppfattning att ett människohandelsbrott som begås mot barn typiskt sett är mer allvarligt än om samma brott begås mot en vuxen person. En uppdelning på olika straffskalor beroende på om offret är ett barn eller en vuxen person ansågs dock tveksamt från systematiska utgångspunkter. Mot denna bakgrund genomförde regeringen inte kommitténs förslag om ett högre högsta föreskrivet straff när brottet riktade sig mot en person som inte har fyllt arton år. Det poängterades dock att brottet kunde anses mer allvarligt när det riktat sig mot ett barn och att den allmänna straffvärdebestämmelsen i 29 kap. 2 § BrB borde kunna bli tillämplig, enligt vilken som försvärande omständighet vid straffvärdet, vid sidan om vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt ska beaktas om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig.¹⁰

Regeringen uttalade vidare att tillämpningsområdet för den föreslagna bestämmelsen var tämligen vidsträckt. Straffskalan måste därför vara så vid att den ger utrymme för en rimlig straffmätning i

⁸ Prop. 2001/02:124 s. 29 f.

⁹ Prop. 2001/02:124 s. 29 f.

¹⁰ Prop. 2001/02:124 s. 29 f.

såväl de allvarigaste fallen av människohandel som i de fall där handeln t.ex. medfört en mer begränsad skada eller fara för offret. Mot denna bakgrund ansåg regeringen att det högsta föreskrivna straffet borde vara fängelse tio år. Regeringen delade kommitténs bedömning att den nya bestämmelsen om människohandel borde ges en straffskala där lägsta straffet är fängelse två år.¹¹

Vidare menade regeringen att den föreslagna regleringen innebar att ett tämligen stort antal gärningar skulle kunna bedömas som människohandel. Bestämmelsen syftar till att även omfatta gärningar som kunde bedömas vara mindre straffvärda och för vilka ett minsta straff om fängelse två år kunde tyckas allt för strängt. Regeringen menade därför att det för mindre grova fall borde införas en mindre sträng straffskala. En sådan ordning skulle också överensstämma med vad som gäller för de närbesläktade brotten människorov, olaga frihetsberövande och försättande i nödläge.¹² Regeringen poängterade dock att människohandel aldrig torde föranleda ett så ringa straffvärde att böter borde ingå i straffskalan. I stället borde straffskalan vid mindre grova fall anges till fängelse i högst fyra år.¹³

Bestämmelsen om människohandelsbrott har därefter genomgått en rad förändringar (se mer om detta i avsnitt 3 ovan). Några förändringar av straffskalorna har dock inte skett.

5.2.2 Koppleri

Nuvarande lagstiftning

Enligt 6 kap. 12 § första stycket BrB döms den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, för *koppleri* till fängelse i högst fyra år.

¹¹ Prop. 2001/02:124 s. 29 f.

¹² Prop. 2001/02:124 s. 29 f. Vid tidpunkten för lagstiftningsärendet fanns en bestämmelse i 4 kap. 3 § BrB, där den som genom olaga tvång eller vilseledande antingen föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat sådant tvångstillstånd eller förmår någon att bege sig till eller stanna kvar på utrikes ort, där han eller hon kan befaras bli utsatt för förföljelse eller utnyttjad för tillfälliga sexuella förbindelser eller på annat sätt råka i nödläge, dömdes för *försättande i nödläge* till fängelse, lägst ett och högst tio år. Om brottet var mindre grovt, dömdes till böter eller fängelse i högst två år. Bestämmelsen upphävdes den 1 juli 2004 i samband med att människohandelsbrottet ändrades.

¹³ Prop. 2001/02:124 s. 29 f.

Av andra stycket i bestämmelsen följer att om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska han eller hon, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Enligt bestämmelsens tredje och sista stycke döms om brott som avses i första eller andra stycket är att anse som grovt, för *grovt koppleri* till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömande av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Försök och förberedelse till koppleri är straffbart, vilket även försök, förberedelse och stämpling till grovt koppleri samt underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott är (6 kap. 15 § BrB).

Koppleribestämmelsen syftar till att motverka prostitution. Det är alltså straffbelagt att köpa sexuella tjänster enligt 6 kap. 9 § BrB och 6 kap. 11 § BrB, men inte straffbelagt att sälja tjänsterna. I dessa fall är inte heller de allmänna medverkansreglerna tillämpliga för säljaren.¹⁴

Närmare om rekvisiten för koppleri

För straffansvar enligt första stycket krävs, som tidigare har nämnts, att gärningsmannen har främjat eller ekonomiskt utnyttjat att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Med uttrycket *tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning* avses prostitution. Av förarbetena framgår att det för straffansvar för koppleri ska vara frågan om mer än en tillfällig sexuell förbindelse. Fall där någon främjar eller otillbörligt ekonomiskt utnyttjar att annan person har eller har haft en enda tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning faller således utanför tillämpningsområdet. En sådan enstaka förmedling av prostitutionskontakt kan dock i vissa fall i stället innebära att det skapas möjlighet eller underlättar för annan

¹⁴ Berggren m.fl., Brottsbalken En kommentar, (version den 1 juli 2015, Zeteco), kommentaren till 6 kap. 12 § BrB.

att begå en brottslig handling t.ex. köp av sexuell tjänst enligt 6 kap. 11 § BrB. Ansvar för anstiftan av eller medhjälp till brottet, enligt 23 kap. 4 § BrB, bör därför kunna komma i fråga i sådana fall.¹⁵

Främjande av annans prostitution kan ske på många olika sätt. Det kan t.ex. ske genom att någon upplåter en lokal att användas för prostitution eller lämnar anvisningar till prostituerades adresser. Även psykisk påverkan på annan genom vilken denne beslutar sig för att prostituera sig eller fortsätta att prostituera sig kan utgöra ett främjande. För straffbarhet krävs inte att gärningsmannens åtgärd i det enskilda fallet lett till att annan person har haft prostitutionsskontakter. Om övriga förutsättningar är uppfyllda är det tillräckligt att gärningsmannen genom sin handling har skapat möjlighet eller underlättat för den andra personen att ha tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, t.ex. genom vakthållning eller transport. Det krävs dock att han eller hon verksamt bidragit till att någon annan person har hemfallit åt eller fortsatt med prostitution. Gärningsmannen ska genom sin handling ha berett den andra personen en möjlighet till att ha tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning som är beaktansvärt gynnsammare än de tillfällen därtill som föreligger vid vanliga levnadsförhållanden. Under sådana förhållanden kan även en enstaka främjande handling vara straffbar som koppleri.¹⁶

Med att en gärningsman *ekonomiskt utnyttjar* att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning avses att han eller hon på något sätt tillgodogör sig delar av den prostituerades inkomster. Kravet på att det ska vara frågan om ett *otillbörligt* ekonomiskt utnyttjande är i regel uppfyllt om någon på annans prostitution skaffar sig fördelar utan vederlag eller mot vederlag som står i missförhållande till vad han å sin sida presterat. Ett sådant typfall där gärningsmannen inte aktivt främjar annans prostitution men ändå utnyttjar att annan prostituerar sig är när en person, som sammanbor eller är gift med en prostituerad, låter sig underhållas av denne. Något krav på att utnyttjandet bör ske regelbundet uppställs inte. Även den som vid ett enstaka tillfälle ekonomiskt utnyttjar en prostituerad otillbörligt kan alltså göra sig skyldig till koppleri.¹⁷

¹⁵ Prop. 2004/05:45 s. 108.

¹⁶ Prop. 2004/05:45 s. 108.

¹⁷ Prop. 2004/05:45 s. 108.

I bestämmelsens *andra stycke* finns en särskild bestämmelse om främjande genom underlåtenhet. Situationen som avses är när en person, som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet, får vetskap om att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Om han eller hon underlåter att göra vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska denne, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat den.¹⁸

Bestämmelsen avser att möjliggöra ett ingripande mot en person som *efter* det att han eller hon hyrt ut en lägenhet får veta att den används för prostitution. I det fall uthyraren redan vid upplåtelsen är medveten om vad lägenheten ska nyttjas till borde denne i stället, om alla förutsättningar föreligger, dömas för koppleri enligt första stycket.

I förevarande stycke regleras i stället det fallet att en hyresvärd först efter det att han med hyresrätt har upplåtit en lägenhet får kunskap om att lägenheten av hyresgästen inte används som bostad utan helt eller väsentligen för prostitutionsverksamhet.¹⁹

Enligt bestämmelsen krävs att en hyresvärd för att undgå straffansvar antingen ska förmå hyresgästen att upphöra med prostitutionsverksamhet i den förhyrda lägenheten eller också göra vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra. För straffbarhet krävs vidare att det kan visas att hyresvärden har fått kunskap om vad lägenheten används till.²⁰ Genom uttrycket ”får veta” markeras att det krävs kunskap om prostitutionsverksamheten och det därmed inte är tillräckligt med likgiltighetsuppsåt, än mindre med oaktsamhet.²¹

Vad som skäligen kan begäras av hyresvärden är i första hand att han, under återopande av den särskilda förverkandegrunden i hyreslagen, säger upp hyresavtalet och, om det behövs, begär handräckning för att få hyresgästen att avflytta.

¹⁸ Berggren m.fl., Brottsbalken En kommentar, (version den 1 juli 2015, Zeteo), kommentaren till 6 kap. 12 § BrB.

¹⁹ Prop. 1983/84:105 s. 58.

²⁰ Prop. 1983/84:105 s. 59.

²¹ Jfr Jareborg – Friberg m.fl., Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2 uppl. 2015 s. 147.

Närmare om rekvisiten för grovt koppleri

För *grovt koppleri* enligt 6 kap. 12 § tredje stycket BrB döms, som tidigare angetts, om brott som avses i första eller andra stycket i samma paragraf är att anse som grovt. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av en annan person. En helhetsbedömning ska göras med hänsynstagande till samtliga omständigheter. Straffet för grovt koppleri är fängelse, lägst två år och högst åtta år.

I förarbetena till bestämmelsen nämns särskilt som exempel på när ett koppleribrott kan vara att bedöma som grovt sådana människohandelsliknande fall där en person i Sverige med kontakter i ett annat land med hjälp av dessa kontakter organiserar att flera kvinnor förs till Sverige i syfte att utnyttjas för prostitution. Rekvisitet betydande vinning innebär att vinningens omfattning i sig kan utgöra grund för att bedöma ett brott som grovt. Det förutsätter dock att vinningen uppgått till avsevärda belopp.²²

Ett sätt att hänsynslöst utnyttja en annan person kan vara att begagna sig av eller åstadkomma ett drogberoende hos denne för att förmå honom eller henne att prostituera sig till vinning för gärningsmannen. Ett annat sätt kan vara att utsätta en person för misshandel i syfte att få honom eller henne att inleda eller fortsätta en verksamhet som prostituerad.²³

År 2005 höjdes straffmaximum för grovt koppleri från fängelse i sex till åtta år. Skälet var att man tog hänsyn till straffvärdet i människohandelsliknande situationer. Om en sådan otillbörlig påverkan som krävs för brottet människohandel enligt 4 kap. 1 a § BrB inte kan visas, kan gärningen i stället komma att bedömas som grovt koppleri. Särskilt om verksamheten är noggrant planerad och organiserad samt innebär att gärningsmannen skaffar sig vinning genom att hänsynslöst utnyttja andra personer, vanligen kvinnor och barn, ansågs den tidigare straffskalan som alltför snäv.²⁴

²² Prop. 2004/05:45 s. 151.

²³ Berggren m.fl., *Brottsbalken En kommentar*, (version den 1 juli 2015, Zeteo), kommentaren till 6 kap. 12 § BrB.

²⁴ Prop. 2004/05:45 s. 113.

Påföljdsval

I opublicerad överrättspraxis finns ibland generella uttalanden om att koppleri är ett brott av sådan art som talar för att påföljden ska bestämmas till fängelse. Några sådana uttalanden går dock inte att finna i förarbetena. Några vägledande avgöranden från Högsta domstolen i fråga om att koppleri är brott av sådan art att fängelse mera generellt bör väljas som påföljd finns inte heller. Viss refererar överrättspraxis finns emellertid där brottet ansetts vara av sådan art att fängelse borde väljas som påföljd.²⁵

Koppleribestämmelsen i äldre rätt

Vid brottsbalkens tillkomst infördes en bestämmelse om koppleri i 6 kap. 7 § BrB. Brottet koppleri fanns dessförinnan i 18 kap. 11 och 12 §§ strafflagen. I 6 kap. 7 § första stycket BrB i stadgades ansvar för den som vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjade eller utnyttjade annans otuktiga levnadssätt och för den som förledde en person under tjuogoett år till sådant levnadssätt. Straffet var fängelse i högst fyra år. Av andra stycket följde att om brottet var grovt, var straffet fängelse i lägst två och högst sex år. Vid bedömning av huruvida brottet var grovt skulle särskilt beaktas om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan. Paragrafens tredje stycke, som senare togs bort, innehöll en ansvarsbestämmelse under brottsbenämningen främjande av otukt, för den som för att bereda sig särskild vinning främjade tillfällig könsförbindelse mellan andra.

I lagstiftningsarbetet i samband med införandet av brottsbalken föreslogs att utöver ansvar enligt ovan skulle även den som för att bereda sig särskild vinning främjar tillfällig könslig förbindelse mellan andra straffas för koppleri med fängelse i högst 4 år.²⁶ I detta fall skulle för straffbarhet varken krävas vanemässighet eller att främjandet avsett annans otuktiga levnadssätt, utan det skulle vara tillräckligt att gärningsmannen i vinningssyfte främjat en tillfällig

²⁵ Se t.ex. RH 2013:18, som redovisas nedan i avsnitt 5.3.3, i vilket ett koppleri av normalgraden där straffvärdet motsvarade fängelse i två månader ansågs vara av sådan art att fängelse borde väljas som påföljd. Dock förelåg särskilda skäl för villkorlig dom förenad med samhällstjänst.

²⁶ NJA II 1962 s. 188.

könslig förbindelse. Medan den dåvarande bestämmelsen i 18 kap. 11 § första stycket strafflagen avsåg varje främjande av otukt mellan andra som sker i vinningssyfte, skulle straffbarhet enligt den föreslagna lydelsen inträda först då gärningsmannen avsett att bereda sig särskild vinning, dvs. tagit eller betingat sig ett oskäligt vederlag för den prestation varigenom han främjat den könsliga förbindelsen.²⁷

Lagrådet ansåg att straffskalan, fängelse i upp till fyra år, inte var anpassad för dessa fall utan i stället borde bestämmas till böter eller fängelse i högst sex månader.²⁸ I samband med att koppleribestämmelsen i brottsbalken fick den slutliga lydelsen anförde departementschefen att såsom en särskild brottstyp upptagits det fallet, att någon för att bereda sig särskild vinning främjar tillfällig könsförbindelse mellan andra men att stadgandet rörande denna brottstyp, som ägde nära samband med koppleribrottet, bibehållits i 6 kap. 7 §.²⁹

Bestämmelsen ändrades år 1969 då åldersgränsen i första stycket, avseende förledande till prostitution, sänktes till tjugo år.³⁰

I syfte att ytterligare motverka prostitution genomfördes ändringar av bestämmelsen år 1984. Ändringarna innebar dels ett avskaffande av kravet på att ett främjande av prostitution ska ha varit vanemässigt eller att det ska ha lett till ekonomisk vinning dels infördes i andra stycket ett straffansvar för en hyresvärd som får vetskap om att en förhyrd lägenhet används för prostitution.³¹ Möjligheterna att ingripa mot koppleri utvidgades därigenom. Därutöver ändrades den s.k. hyreslagen (12 kap. JB) genom att förverkande av hyresrätten skulle kunna ske när lägenheten helt eller till väsentlig del utnyttjas för prostitutionsverksamhet utan att koppleri eller annan brottslig verksamhet bedrivs i lägenheten.³² I samband med lagstiftningsärendet uttalade regeringen att det inte fanns anledning att ändra straffskalan, fängelse i högst fyra år. Det anfördes att det på samma sätt som var fallet enligt gällande rätt borde vara möjligt att döma till högre straff då brottet ter sig särskilt allvarligt, dvs. då det

²⁷ NJA II 1962 s. 190.

²⁸ NJA II 1962 s. 191.

²⁹ NJA II 1962 s. 191.

³⁰ Prop. 1969:25.

³¹ Prop. 1983/84:105.

³² Prop. 1983/84:105 s. 42.

är fråga om grovt koppleri. Straffskärpning borde komma i fråga då gärningsmannen främjat prostitution i stor omfattning eller om han behandlat den prostituerade på ett särskilt hänsynslöst sätt.

1993 års prostitutionsutredning föreslog att koppleribestämmelserna skulle utvidgas till framställning av pornografiska bilder samt sexuell posering. Förslaget tog sikte på pornografibranschen och sexklubbsverksamhetens huvudaktörer och syftade till att jämställa dessa med den traditionelle kopplaren. Regeringen bedömde emellertid att det inte borde ske någon sådan ändring av koppleribestämmelsen. Motiveringen till detta var att konsekvenserna för tryckfriheten och yttrandefriheten inte hade belysts tillräckligt.³³

Ytterligare ändringar av bestämmelsen genomfördes år 1998 då språket gjordes könsneutralt.³⁴ 1998 års sexualbrottskommitté hade i uppdrag att i flera avseenden se över koppleribestämmelsen. I samband med detta uttalade kommittén att straffskalan för koppleri inte borde ändras utan det föreskrivna straffet för koppleri av normalgraden borde även fortsättningsvis vara fängelse i högst fyra år. Även för grovt koppleri ansåg kommittén att den då gällande straffskalan, fängelse i lägst två och högst sex år, borde behållas. Kommittén anförde att straffskalan borde bestämmas bl.a. med hänsyn till vad som skulle komma föreskrivas beträffande straffet i en ny bestämmelse om människohandel för sexuella ändamål och handel med barn för sexuella ändamål. Dessa brott kunde sägas utgöra en grövre form av grovt koppleri.³⁵

Regeringen uttalade i det följande lagstiftningsärendet att till bedömning enligt bestämmelsen om grovt koppleri kan förekomma även s.k. människohandelsliknande situationer där gärningsmannen inte kunnat överbevisas om t.ex. kravet på otillbörlig påverkan. Grovt koppleri har samma minimistraff som människohandel, två års fängelse, men maximistraffen skiljer sig åt. Maximistraffet för grovt koppleri var vid tidpunkten sex års fängelse medan det för människohandel sträckte sig upp till tio års fängelse. Lagstiftaren såg mycket allvarligt på denna relativt nya typ av brottslig verksamhet. Det uttalades att den ofta var noggrant planerad och organiserad samt innebar inte sällan att gärningsmannen skaffade sig vinning genom

³³ Prop. 1997/98:55 s. 106 f.

³⁴ Prop. 1997/98:55.

³⁵ SOU 2001:14 s. 303.

att hänsynslöst utnyttja andra personer, ofta kvinnor och barn. För sådana särskilt hänsynslösa fall av koppleri kunde, enligt regeringens mening, den dåvarande straffskalan för grovt brott med ett maximistraff på sex års fängelse förefalla något för snäv. På grund av det anförda ansåg regeringen därför att starka skäl talade för en höjning av maximistraffet.³⁶ Maximistraffet för grovt koppleri höjdes därför till fängelse i högst åtta år.

Utöver skärpningen av straffskalan genomgick bestämmelsen en språklig omarbetning år 2005 och ändringar genomfördes i tredje stycket avseende vad som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt (se ovan under rubriken gällande rätt).³⁷

5.3 Praxis

5.3.1 Inledning

Som vi tidigare redogjort för har vi i uppdrag att se över straffskalorna för människohandel och koppleri för att ta ställning till om det finns ett behov av författningsändringar. För att genomföra denna översyn har vi granskat praxis gällande människohandel och koppleri.

När det gäller domar där människohandel utgjort huvudbrott har vi granskat ett antal fällande domar från det att brottsbestämmelsen infördes år 2002 till den 31 december 2015. Domar som har meddelats efter december 2015 har vi dock, med undantag för Svea hovrätts dom i mål nr B 10040-15, inte kunnat beakta.

Beträffande vår granskning av praxis för brotten koppleri och grovt koppleri omfattar vår granskning inte samtliga meddelade domar. Vi har i stället gjort representativa nedslag i praxis och granskat ett tjugotal domar. Därtill har utredningen tagit del av tillgänglig statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) när det gäller längden på utdömda fängelsestraff för brotten koppleri och grovt koppleri. Domar meddelade efter den 31 december 2015 har vi inte haft möjlighet att beakta.

³⁶ Prop. 2004/05:45 s. 113.

³⁷ Prop. 2004/05:45.

5.3.2 Domstolarnas bedömning av straffvärdet i mål om människohandel

Refererad praxis

RH 2010:34

Två personer, 21 respektive 22 år, hade tagit med sig två 16-åriga pojkar från Rumänien till Sverige där de tillsammans hade stulit bl.a. varor från butiker. De förstnämnda dömdes för människohandel genom att de tagit kontroll över de minderåriga i syfte att utnyttja deras svåra belägenhet och förmå dem att delta i tillgreppsbrott i en situation som inneburit ett nödläge för de sistnämnda. Hovrätten beaktade att pojkarna inte hade utsatts för något direkt tvång, eller hotats eller slagits, förutom vid ett tillfälle då en av de tilltalade slog till en av pojkarna, och de hade inte heller hållits inlåsta eller på annat liknande sätt varit berövade friheten. Viss kontakt med anhöriga hade varit möjlig och pojkarna verkade inte ha varit underkastade någon strängare kontroll. Det anförda innebär enligt hovrätten att människohandelsbrottet skulle bedömas som mindre grovt och att den mindre stränga straffskalan därför skulle tillämpas. En av de tilltalade hade haft en något mer aktiv roll än den andre när det gällde utnyttjandet av pojkarna. Hovrätten bedömde straffvärdet för honom till fängelse i ett år och sex månader, och för den andre tilltalade till fängelse i ett år och tre månader.

Orefererad praxis

Som nämnts ovan har vi studerat fällande domar där människohandel utgjort huvudbrott från år 2002 till och med den 31 december 2015. Under denna tidsperiod har det vad vi kunnat finna meddelats ett begränsat antal fällande domar. Av dessa domar har några omfattat ”rena” domslut, dvs. att en tilltalad endast har dömts för människohandel.³⁸ I resterande domar har de tilltalade i de allra

³⁸ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 juli 2005 i mål B 2557-05 (Borås tingsrätts dom den 18 maj 2005 i mål B 436-05), Svea hovrätts dom den 11 maj 2011 i mål nr B 87-11 (Stockholms tingsrätts dom den 17 december 2010 i mål nr B 19658-09), Hudiksvalls tingsrätts dom den 15 juni 2012 i mål nr B 2220-10 och Svea hovrätts dom den 29 januari 2016 i mål nr B 10040-15 (Södertörns tingsrätts dom den 29 oktober 2015 i mål nr B 5756-15).

flesta fall även dömts för andra brott, främst grovt koppleri.³⁹ Mot denna bakgrund är underlaget högst begränsat för att dra några mer långtgående slutsatser om hur domstolarna bedömer människohandelsbrottets straffvärde i olika situationer, särskilt mot bakgrund av att brottet grovt koppleri har en nästan lika sträng straffskala som människohandel.

I de fällande domarna har i samtliga fall påföljden bestämts till fängelse. Fängelsestraffens längd varierar mellan fängelse två år och sex år (för brott som inte bedöms som mindre grova). De gärningar som domstolarna haft att pröva har varit av olika svårhetsgrad och den människohandel eller det koppleri som de tilltalade dömts för har också haft olika karaktär och omfattning. Vilka omständigheter som påverkat bedömningen av straffvärdet i de olika avgörandena framgår ofta, men inte alltid. I några fall är dock domstolarnas motiveringar i påföljdsfrågorna relativt kortfattade. Vid en motsvarande genomgång i SOU 2008:41 *Människohandel och barnåktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd* noterade den utredningen att de fängelsestraff som dömdes ut vanligtvis bestämdes till fängelse tre eller fyra år. Mot bakgrund av att det endast finns ett litet antal fällande domar för människohandel kan dock några säkra slutsatser inte dras av detta.

Domar där den tilltalade endast har dömts för människohandel

I de domar där den tilltalade endast har dömts för människohandel varierar det utdömda straffet för gärningarna mellan fängelse tio månader till fängelse sex år. Nedan redogör vi kortfattat för de avgörandena (även om vi berört vissa av domarna i tidigare avsnitt).

*Hovrätten för Västra Sverige*⁴⁰ prövade frågan om människohandel i ett mål år 2005. I målet åtalades bl.a. R för människohandel alternativt människosmuggling. R hade under hot om våld fört en målsägande från Kosovo till Sverige där hon övertagits av en annan

³⁹ Som nämnts ovan i avsnitt 5.2.1 gäller för det fall att ett människohandelsförfarande innefattar även ett koppleri eller grovt koppleri är hela förfarandet att anse som ett brott. De domar för människohandel där den tilltalade har dömts för människohandel och koppleri eller grovt koppleri har det således varit fråga om koppleribrott mot andra målsägande än den eller de som omfattats av åtalet för människohandel.

⁴⁰ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 juli 2005 i mål B 2557-05 (Borås tingsrätts dom den 18 maj 2005 i mål B 436-05).

av de tilltalade, S, i syftet att exploateras sexuellt. Tingsrätten bestämde påföljden till *fängelse tre år*. Hovrätten gjorde ingen annan bedömning.

*Svea hovrätt*⁴¹ dömde en kvinna för människohandel till *fängelse sex år*. Gärningen bestod i att den tilltalade genom att tillse att två kvinnor underkastade sig ett lydnads- och skuldförhållande till henne genom en religiös ed, rekryterade och förmådde dem att låta sig transporteras från sina hemländer i Afrika till Sverige i syfte att de skulle nyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Den tilltalade utförde transportererna, försedde kvinnorna med resehandlingar, tog emot kvinnorna i Sverige, inhyste dem i en lägenhet, främjade och otillbörligt ekonomiskt utnyttjade att kvinnorna hade haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet bestod bl.a. i att hon organiserat kvinnornas prostitution, gett dem instruktioner hur arbetet skulle utföras, försett dem med mobiltelefoner och SIM-kort, anskaffat kunder genom att lägga ut kvinnorna i sexannonser på internet, övervakat deras arbete och kontrollerat hur mycket de tjänat. Det otillbörliga ekonomiska utnyttjandet bestod i att den tilltalade tog emot och tillägnade sig ersättning som härrörde från sexköparna. Genom åtgärderna tog den tilltalade kontrollen över målsägandena genom att hon hade haft ett psykiskt överläge i förhållande till målsägandena och utnyttjat att dessa stått i ett lydnads- och skuldförhållande till henne, att kvinnorna på grund av vistelse i främmande land utan pengar och kontakter befunnit sig i en utsatt och sårbar situation och därmed i beroendeställning till henne och medgärningsmännen. I fråga om straffvärdet beaktade tingsrätten att den tilltalade hade gjort sig skyldig till människohandel avseende två kvinnor innefattande att använda dem för prostitution som genererat stora intäkter till henne. Även om tingsrätten inte funnit styrkt att någon av kvinnorna varit underårig stod det klart att de båda varit unga när de tvingades till prostitution med ständiga krav att leverera mer pengar. Enligt tingsrättens mening var omständigheterna sådana att det fanns anledning att jämföra med upprepade våldtäkter av ett frihetsberövat offer. Även om den nivån inte uppnåddes var det fråga om tvång riktat mot två ungdomar att utföra sexuella handlingar under åtskilliga månader med

⁴¹ Svea hovrätts dom den 11 maj 2011 i mål nr B 87-11 (Stockholms tingsrätts dom den 17 december 2010 i mål nr B 19658-09).

friheten begränsad till att för det mesta vistas inomhus i en lägenhet. Tingsrätten bedömde att straffvärdet för brottet motsvarade fängelse sex år. Hovrätten anslöt sig till denna bedömning.

*Hudiksvalls tingsrätt*⁴² dömde IN och RGD för människohandel, mindre grovt brott, till fängelse *tio månader*. IN hade vid ett tillfälle rekryterat fyra målsägande och RGD hade vid ett senare tillfälle mottagit dem i Sofia. Därefter hade IN och RGD rekryterat ytterligare två målsägande. Vid ett tillfälle ett år senare hade IN och RGD rekryterat sju målsägande. I målet var utrett att IN och RGD gemensamt och i samförstånd hade transporterat målsägandena dels från Bulgarien till Sverige, dels inom Sverige. Detta hade skett med användande av målsägandenas utsatta belägenhet, i syfte att exploatera målsägandena för tvångsarbete i form av bärplockning. Tingsrätten uttalade att det fanns omständigheter som talade för att det var fråga om en organiserad brottslighet, men att det inte var styrkt att så var fallet. Vidare menade tingsrätten att brottet var av allvarlig karaktär, men med anledning av att det inte styrkts att IN och RGD använt något olaga tvång eller att målsägandena inte varit berövade friheten bedömdes brottet som mindre grovt.

*Svea hovrätt*⁴³ prövade ett åtal för människohandel där påföljden bestämdes till *fängelse två år och två månader* för en av de tilltalade, LR. Åklagaren hade åtalat MC och LR för människohandel alternativt grovt koppleri. Tingsrätten och hovrätten fann utrett att MC och LR genom utnyttjande av att målsäganden försatts i en sådan situation att hon inte hade haft något annat reellt alternativ än att underkasta sig MC:s och LR:s vilja rekryterat, transporterat, överfört och inhyst målsäganden i syfte att exploatera denne sexuellt. Domstolarna fann vidare att LR och MC hade haft en maktposition där de varit helt överordnade målsäganden och de uppenbarligen utnyttjat målsägandens utsatta belägenhet där kunder bokats in för sex med henne i en omfattning som hon saknat kontroll över. Vidare var både MC och LR inblandade i rekryteringen av målsäganden, båda hade utfört olika moment kopplat till målsägandens prostitution och båda hade ekonomiska intressen i denna enligt en plan för hur intäkterna härifrån skulle fördelas. MC och LR dömdes av

⁴² Hudiksvalls tingsrätts dom den 15 juni 2012 i mål nr B 2220-10.

⁴³ Svea hovrätts dom den 29 januari 2016 i mål nr B 10040-15 (Södertörns tingsrätts dom den 29 oktober 2015 i mål nr B 5756-15).

tingsrätten för människohandel till fängelse två år och sex månader. Tingsrätten uttalade angående straffvärdet att MC och LR varit medvetna om att målsäganden befunnit sig i en mycket utsatt ekonomisk situation med anledning av att hon hade en son som var sjuk och de hade utnyttjat hennes naiva och undergivna personlighet. Något våld, hot eller tvång hade inte behövts användas eftersom målsäganden underkastat sig deras bestämmande utan att ifrågasätta deras beslut. LR överklagade till hovrätten, som ändrade domen i påföljdsdelen och bestämde fängelsestraffets längd till två år och två månader. Se *bilaga 6* för ett utförligare refererat.

I ett avgörande från *Göta hovrätt*⁴⁴ förekom 16 tilltalade, däribland B och Ig. B dömdes för människohandel genom att, mot ersättning, ha tagit emot kontrollen av en målsägande från två personer i syfte att målsäganden skulle exploateras sexuellt. B förde därefter, mot ersättning, över kontrollen över målsäganden till andra, bl.a. Ig. B hade därvid dels vid mottagandet av målsäganden utnyttjat att målsäganden befunnit sig i en trångmålsliknande situation och i en beroendeställning, vilket han förstärkt genom att ta hennes pass, dels vid överförandet av kontrollen av målsäganden överlämnat passet till de personer som han överförde kontrollen av målsäganden till. Tingsrätten bestämde påföljden för B till *fängelse två år och sex månader*. Även Ig dömdes för människohandel, och annan brottslighet av lindrigare slag, till *fängelse två år och fyra månader*.

Domar där den tilltalade förutom människohandel även dömts för annan brottslighet

Som nämnts ovan har tilltalade som dömts för människohandel i flertalet fall även dömts för annan brottslighet, främst grovt koppleri. I dessa fall är främst av intresse att studera de domar som avser gärningar begångna efter den 1 april 2005, då straffskalan för grovt koppleri skärptes. Längden på de utdömda fängelsestraffen varierar i dessa fall från fyra år till sex år. Nedan redogör vi kort för dessa fall.

⁴⁴ Göta hovrätts dom den 13 juni 2006 i mål nr B 626-06 (Norrköpings tingsrätts dom den 14 februari 2006 i mål nr B 982-05).

I ett avgörande från *Hovrätten för Västra Sverige*⁴⁵ åtalades sex personer för människohandel. Åklagaren gjorde gällande följande.

MP, GP, VB, L., SV och IR har tillsammans och i samförstånd i Göteborg och i Rumänien under omkring ett års tid rekryterat, transporterat, inhyst, överfört och tagit emot i vart fall elva kvinnor genom olaga tvång, vilseledande om ekonomiska villkor, arbetsvillkor i övrigt och om känslomässiga relationer, vilket sammantaget för kvinnorna medfört en stark känslomässig bindning och en beroendeställning till männen, utnyttjande av kvinnornas utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel, allt i det för gärningsmännen gemensamma syftet att kvinnorna skulle exploateras för sexuella ändamål genom prostitution i Göteborg. I detta gemensamma syfte har gärningsmännen också agerat tillsammans och i samförstånd med flera personer i Rumänien.

Kvinnorna som togs till Göteborg kom från svåra förhållanden. Härigenom har de befunnit sig i en utsatt belägenhet. I Göteborg har männen tagit huvuddelen av de pengar som prostitutionen inbringat. Kvinnorna har varit i avsaknad av eget boende, då de inte haft nyckel till de bostäder de inhysts i samt avsaknad av tillräckliga språkkunskaper, egna kontakter i Sverige och kännedom om det svenska samhället i stort. Gärningsmännen har inte tillåtit kvinnorna att knyta sociala kontakter eller vistas ute i samhället frånsett i samband med prostitutionen. Den sexuella exploateringen har inneburit att kvinnorna, som regel under flera timmar varje kväll och natt i veckan, oberoende av väder och utomhustemperatur, förmåtts utföra sexuella tjänster, såsom vaginala och orala samlag, bl.a. utomhus, på pissoarer, i parkeringsgarage och i bilar. Männen har genom tät telefonkontakt kontrollerat att kvinnorna salufört sexuella tjänster då de befunnit sig i Rosenlundsområdet och kvinnorna har var och en förmåtts rapportera alla sina förehavanden till den man hon lytt under.

MP har förmått GP, som i sin tur förmått flera andra släktingar eller landsmän, nämligen VB, LT, SV och IR att komma till Göteborg och ta hit rumänska kvinnor i syfte att dessa kvinnor skulle sexuellt exploateras här. MP, GP och VB har ordnat lägenheter i Göteborg där männen bott och kvinnorna inhysts. När kvinnorna har kommit till Göteborg har de samma dag de anlänt eller dagen efter sexuellt exploaterats. I Göteborg har MP varit styrande och tillsammans med GP bestämt hur prostitutionen skulle bedrivas och hur ersättningen för prostitutionen skulle fördelas. Kvinnorna har var och en kontrollerats av den man som tog hit henne och fått lämna det mesta av de pengar prostitutionen inbringat till denne gärningsman. MP har regelbundet fått en

⁴⁵ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål nr B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål nr B 8184-11 och 7924-11).

viss andel av det som övriga gärningsmän samlat in från kvinnorna. MP, GP, VB, TL, SV och IR har tillsammans och i samförstånd med flera personer i Rumänien under omkring ett års tid främjat eller på ett otillbörligt sätt utnyttjat att kvinnorna haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Vinningen av den brottsliga verksamheten har dels utgjort gärningsmännens försörjning under brottstiden, dels har omkring en miljon kr sänts till gärningsmännens anhöriga i Rumänien. Brottet avsåg en verksamhet som bedrevs under människohandelsliknande förhållanden, i större omfattning, hade medfört betydande vinning och inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Tingsrätten dömde GP och MP för människohandel avseende vissa målsägande och för grovt koppleri beträffande andra målsägande till *fängelse sex år*. VB, TL, och SV dömdes för grovt koppleri till *fängelse fyra år och sex månader*. IR dömdes för grovt koppleri till *fängelse tre år*.

Hovrätten fann att MP skulle dömas för människohandel beträffande två målsäganden och grovt koppleri beträffande fem målsäganden. GP dömdes av hovrätten för människohandel beträffande en målsägande och för grovt koppleri beträffande sex målsäganden. Påföljden för både MP och GP bestämdes till *fängelse fem år*. För ett utförligare refererat av domen, se *bilaga 6*.

*Svea hovrätt*⁴⁶ prövade ett åtal för bl.a. människohandel och grovt koppleri. LV och AKa åtalades för människohandel och grovt koppleri, TG, PP och AKr för grovt koppleri och LP för koppleri.

I målet var utrett att LV, AKa, TG, AKr och PP ingått i ett organiserat nätverk vars syfte var att rekrytera och transportera kvinnor till Sverige för att utnyttja dem för prostitution. LV och AKa hade haft ledande roller och LV hade varit överordnad AKa. Rekryteringen av kvinnorna hade skett i Litauen, främst av LV och AKa. TG, AKr och PP hade på uppdrag av LV och AKa i stort sett agerat som platschefer i Stockholm åt kvinnorna, men i vart fall TG hade även varit med om att rekrytera kvinnor i Litauen. LP hade där efter anslutit sig till nätverket och agerat som rekryterare av kvinnor. LV och AKa hade varit drivande i verksamheten under hela tiden åtalet omfattar. De hade rekryterat kvinnorna och styrt platscheferna i Stockholm. De hade även besökt Stockholm flera gånger för att

⁴⁶ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål nr B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål nr B 6114-11).

kontrollera verksamheten. Deras handlande hade varit avgörande för hela nätverkets verksamhet.

Tingsrätten dömde LV för människohandel beträffande en målsägande samt för grovt koppleri beträffande i vart fall sju målsägande. Påföljden bestämdes till *fängelse tre år och sex månader*.

AKa hade deltagit i genomförandet av flera handelsåtgärder med målsäganden, såsom rekrytering och organisering av prostitutionsarbetet. Han hade också en överordnad roll i förhållande till platscheferna. Enligt tingsrätten hade han dock saknat det avgörande inflytandet över målsägandens situation och det var inte heller visat att han tillgodojort sig någon mer betydande andel av hennes inkomster. Hans gärningar beträffande målsäganden bedömdes därför som grovt koppleri i stället för människohandel. Han dömdes även för grovt koppleri beträffande i vart fall sju målsägande. Påföljden bestämdes till *fängelse tre år och sex månader*.

Hovrätten skärpte straffen för LV och AKa till *fängelse fyra år*, med hänvisning till att verksamheten varit väl organiserad och planerad samt inneburit ett hänsynslöst ekonomiskt utnyttjande av kvinnorna. Ett utförligare referat återfinns i *bilaga 6*.

*Hovrätten över Skåne och Blekinge*⁴⁷ dömde en kvinna för människohandel, grovt koppleri och bedrägeri till fängelse fyra år. Hovrätten fann att den tilltalade under omkring fem månaders tid hade vilselett målsägande A angående de ekonomiska villkoren för prostitutionen i Sverige, att hon inhyst målsägande A i sin lägenhet i Malmö och att hon under den angivna tiden även utnyttjat målsägande A:s utsatta belägenhet. Detta hade skett i syfte att exploatera målsägande A för sexuella ändamål, vilket också förverkligats efter ankomsten till Sverige. Genom åtgärderna hade den tilltalade haft ett sådant inflytande över målsägande A:s handlingar att dennas möjligheter att påverka den egna situationen starkt begränsats och detta inflytande hade varit otillbörligt.

Därutöver dömdes den tilltalade för grovt koppleri beträffande målsägande B. Hon hade under samma tid som för målsägande A främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att målsägande B haft ett flertal tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet hade bestått i att den tilltalade inhyst B i sin lägen-

⁴⁷ Hovrätten över Skåne och Blekinges deldom den 5 mars 2014 i mål nr B 3356-13 (Malmö tingsrätts deldom den 26 november 2013 i mål nr B 2361-13).

het, vilket var en förutsättning för att B skulle kunna bedriva prostitution i Sverige, skaffat fram sexköpare åt B, upplåtit sin lägenhet att användas av B för tillfälliga sexuella förbindelser med sexköpare mot ersättning, transporterat och medföljt B till sexköpare, samt i övrigt organiserat och styrt B:s prostitution genom att t.ex. avtalat om tid och pris med sexköparna. Vidare hade den tilltalade tagit emot och tillägnat sig i vart fall en del av den ersättning sexköparna betalade för B:s sexuella tjänster.

Tingsrätten uttalade att straffvärdet för det grova koppleriet motsvarade fängelse tre år. Hovrätten, som dessutom dömde den tilltalade för människohandel avseende målsägande A, ansåg att det samlade straffvärdet för brottsligheten motsvarade *fängelse fyra år*. Ett referat av domen återfinns i *bilaga 6*.

I ett avgörande från *Svea hovrätt*⁴⁸ åtalades II och AS för människohandel och grovt koppleri. AS dömdes för att ha främjat att flera rumänska kvinnor kommit till Sverige i omgångar och prostituerat sig här. Främjandet bestod bl.a. bestått i att AS rekryterat och informerat kvinnor om möjligheterna till prostitution i Sverige, att hon ordnat resor för och rest tillsammans med prostituerade kvinnor till Sverige, att hon själv eller genom annan ordnat med boenden och med hotell eller lägenheter där kvinnorna kunde ta emot sexköpare, att hon bistått med att anskaffa kunder genom att själv eller genom annan ha lagt ut sexannonser på internet, att hon förmedlat kontakter mellan kvinnor och sexköpare, samt samlat in pengar, administrerat och ordnat pengaöverföringar från Sverige till Rumänien. Vidare hade AS enligt domen i förhållande till några av kvinnorna på ett otillbörligt sätt utnyttjat att de prostituerat sig genom att hon tillägnat sig stora delar av den ersättning som kvinnorna erhölet från prostitutionen. Tingsrätten ansåg att detta utgjorde grovt koppleri. AS dömdes av tingsrätten även för människohandel syftande till sexuell exploatering beträffande en av kvinnorna, A. AS hade varit styrande i verksamheten och haft en sådan överordnad ställning att hon i stor utsträckning varit den som beslutat över fördelningen av kunder mellan kvinnorna och haft ett avgörande inflytande på prissättningen och annat. AS dömdes av tingsrätten till *fängelse fyra år* för människohandel och grovt koppleri.

⁴⁸ Svea hovrätts dom den 14 maj 2014 i mål B 11747-13 (Stockholms tingsrätts dom den 3 december 2013 i mål B 6107-13).

AS överklagade till hovrätten, men återkallade därefter sitt överklagande varför tingsrättens dom stod fast mot henne.

II dömdes för grovt koppleri genom att, gemensamt och i samförstånd med AS, uppsåtligen främjat att målsägandena A och B haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning genom att ordna och medfölja på resan till Sverige och där inhysa dem i Stockholm under en tid samt genom att på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttja dem. II dömdes av tingsrätten för medhjälp till människohandel. Hovrätten fann dock att II skulle dömas som medgärningsman till brottet. Påföljden för II bestämdes till *fängelse fyra år*. Domen återges även i referat i *bilaga 6*.

5.3.3 Domstolarnas bedömning av straffvärdet i mål om koppleri av normalgraden

Refererad praxis

NJA 2004 s. 646

Åtalet gällde grovt koppleri före lagändringen år 2005 (se avsnitt 5.2 ovan). Åklagaren väckte åtal mot ungerska medborgarna IJ, TM, och BM, bl.a. för grovt koppleri enligt följande gärningsbeskrivning:

IJ, TM och BM har gemensamt och i samförstånd under tiden den 16 oktober och fram till den 25 november 2003 i Stockholm främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att G, A, J, I, C och G-a haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

Främjandet har bestått bland annat i att IJ och TM anordnat och bekostat kvinnornas resor från Ungern och till Stockholm, att IJ bokat och förmedlat sexköpare och att IJ, TM och BM med bil transporterat kvinnorna till olika sexköpare i Stockholm. Det ekonomiska utnyttjandet har bestått i att IJ, TM och BM tillägnat sig i vart fall viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

Brotten är att anse som grova eftersom de ingått som ett led i en organiserad verksamhet som bedrivits i större omfattning.

Tingsrätten fann åtalet styrkt i sin helhet beträffande samtliga tilltalade.

Tingsrätten ansåg att gärningen skulle bedömas som grovt koppleri med följande motivering. Den verksamhet som IJ, TM och BM

deltagit i hade avsett sex olika kvinnor som samtliga vid olika tillfällen transporterats från Ungern till Sverige för att ägna sig åt prostitution här. Här hade de ordnat bostad till dem. Kontakter hade knutits med olika sexköpare som kvinnorna därefter hade körts till och sedan efter ca en timme hämtats och körts tillbaka till lägenheten. Tingsrätten fann visat att kopplerigärningen, såsom åklagaren påstått, ingått som ett led i en organiserad verksamhet och bedrivits i större omfattning. Ingenting hade framkommit som tydde på att kvinnorna skulle ha blivit utsatta för något våld. Gärningen hade visserligen avsett en begränsad tid, men mot bakgrund av vad som ovan anförts och att den avsett ett flertal kvinnor samt att IJ:s prostitutionsverksamhet kom att avslutas närmast av en tillfällighet anser tingsrätten att gärningen skulle bedömas som grovt koppleri.

Tingsrätten dömde IJ, TM och BM för grovt koppleri till fängelse, IJ två år sex månader, TM två år och BM ett år.

IJ och TM överklagade domen. *Hovrätten* uttalade följande i frågan om rubricering. Även om koppleriverksamheten varit förhållandevis väl organiserad hade den endast pågått under en begränsad tid, nämligen den 16–28 oktober och den 14–25 november 2003. Vid varje period hade högst tre kvinnor medverkat, som enligt uppgift var och en i genomsnitt hade 1–2 kunder per dag. Verksamheten kunde följaktligen inte sägas ha bedrivits i någon större omfattning. Inte heller hade det i målet gjorts gällande att kvinnorna skulle ha varit utsatta för någon form av olaga tvång, vilseledande eller annan otillbörlig påverkan. Vid en samlad bedömning ansåg hovrätten att koppleribrottet visserligen var allvarligt men att gärningen inte nådde upp till vad som borde bedömas som grovt brott. Hovrätten ansåg att straffvärdet för det koppleribrott som låg IJ till last låg nära minimistraffet för grovt brott. Straffet för TM borde enligt hovrätten sättas något lägre med hänsyn till att han beträffande A och G måste anses ha medverkat i mindre mån och till att han skulle utvisas ur riket. Straffet för IJ bestämdes till fängelse ett år tio månader och för TM till fängelse ett år sex månader.

Riksåklagaren överklagade och yrkade att HD, med ändring av hovrättens dom avseende brottsrubriceringen, skulle döma IJ och TM för grovt koppleri samt bestämma påföljden för dem båda till ett längre fängelsestraff. IJ och TM bestred ändring.

HD anslöt sig i övrigt till hovrättens bedömning av i vilken utsträckning de tilltalade ska fällas till ansvar. De skulle således dömas

för koppleribrott enligt följande. För det första hade IJ främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att kvinnorna G, A och G-a haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning under tiden den 16–28 oktober 2003. Främjandet hade bestått i att IJ anordnat och bekostat kvinnornas resor från Ungern till Stockholm, att han bokade och förmedlade sexköpare och att han med bil transporterade kvinnorna till olika sexköpare. Det ekonomiska utnyttjandet hade bestått i att IJ tillägnat sig viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

För det andra hade IJ och TM gemensamt och i samförstånd främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att kvinnorna J, I och C haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, J under tiden den 14–25 november 2003 och I och C under tiden den 14–19 november 2003. Främjandet hade bestått i att IJ och TM anordnat och IJ bekostat kvinnornas resa från Ungern till Stockholm, att IJ bokade och förmedlade sexköpare och att han och TM med bil transporterade kvinnorna till olika sexköpare. Det ekonomiska utnyttjandet hade bestått i att IJ och TM tillägnat sig viss del av ersättningen för utförda sexuella tjänster.

Av utredningen framgick inte annat än att verksamheten pågått under relativt kort tid och att frekvensen av prostitutionskontakter under de perioder som sådana förekommit inte varit påtagligt hög. Den verksamhet som åtalet avsåg kunde mot bakgrund härav inte anses ha varit av större omfattning. Annat hade inte heller framkommit än att de utnyttjade kvinnorna frivilligt och utan påtryckning rest till Sverige i syfte att ägna sig åt prostitution; några sådana omständigheter som kunde anses innebära att gärningsmannen hänsynslöst hade utnyttjat annan hade inte visats i målet. Sett endast utifrån dessa omständigheter kunde det inte anses föreligga skäl att bedöma koppleriet som grovt.

Även under sådana förhållanden kunde det emellertid inte uteslutas att koppleri, som åklagaren påstått, var att bedöma som grovt med hänsyn till planering, organisation och yrkesmässighet (jfr 6 kap. 12 § BrB). Utredningen gav inte stöd för att den åtalade verksamheten präglades av någon högre grad av organisation eller att den annars skulle ha planerats som en yrkesmässig verksamhet. Något klart stöd för att avsikten varit att koppleriverksamheten skulle fortsätta hade inte heller framförts. Det kunde därför inte anses ha visats föreligga tillräckliga skäl för att bedöma brotten som grova.

I fråga om fängelsestraffens längd godtog HD hovrättens bedömning när det gäller IJ. Eftersom TM i HD dömdes för endast en del av den påstådda brottsligheten, skulle hans fängelsestraff sättas ned. HD ändrade hovrättens domslut endast på så sätt att påföljden för TM bestämdes till fängelse ett år två månader.

RH 2013:18

Åklagaren åtalade AN för koppleri med följande gärningsbeskrivning.

AN har under perioden den 10–16 februari 2012 i Karlstad främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att målsäganden haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Han har främjat detta genom att påverka henne att ha förbindelserna, utforma och publicera en annons på internet samt instruera henne att skapa e-mailkonto för kontakterna med köparna. Han har på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat nämnda förbindelser genom att erhålla delar av ersättningarna.

Tingsrätten fann det utrett att AN skulle dömas för koppleri i enlighet med åtalet. I fråga om straffvärdet för gärningen uttalade tingsrätten att utredningen i målet utvisade med styrka att målsäganden uppenbarligen varit kär i AN. Detta hade han insett och hade fått henne att flytta fram gränserna med avsikten att hon skulle bidra till hans försörjning genom att sälja sex. Det stod klart att hon var fäst vid honom och var beredd att gå mycket långt för hans skull, något som måste ha stått klart även för honom. Verksamheten kom dock inte att bli särskilt omfattande, något som inte berott på åtgärder från AN. Straffvärdet påverkades därför av att AN avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått. Vidare hade AN, såsom nämnts ovan, visat betydande hänsynslöshet gentemot målsäganden och utnyttjat den omständigheten att målsäganden varit kär i honom, ett slags beroendeställning.

Tingsrätten ansåg att nämnda omständigheter medförde att brottet fick anses vara av sådan art att påföljden skulle bestämmas till fängelse. Straffets längd bestämdes mot denna bakgrund till fängelse fyra månader.

Hovrätten uttalade följande om brottets straffvärde. Det koppleri som AN skulle dömas för hade enligt åtalet pågått i en vecka. Den ekonomiska ersättning som han fick uppgick endast till 200 kr. Den elektroniska kontakten mellan AN och målsäganden gav inte

stöd för att han behandlat henne illa på ett sätt som skulle kunna påverka straffvärdet. Av hans kontakter med målsäganden kunde inte dras någon säker slutsats om vad hans avsikt varit rörande omfattningen av hennes prostitution. Något s.k. subjektivt över-skott (se 29 kap. 2 § 1 BrB) borde därför inte påverka straffvärdet. Brottets straffvärde var betydligt lägre än det som tingsrätten kommit fram till. Det översteg enligt hovrättens mening inte fängelse i två månader. Påföljden bestämdes till villkorlig dom jämte samhälls-tjänst.

Orefererad praxis

Enligt statistik från Brå för åren 2006–2014 (se tabell 5.1 nedan) dömdes fem personer för koppleri av normalgraden till fängelse i mer än en, men högst två månader.⁴⁹ Fyra personer fick ett fängelsestraff om mer än två, men högst tre månader. Tio personer dömdes till ett fängelsestraff om mer än tre, men högst fyra månader. Fängelsestraff om mer än fyra månader, men mindre än sex månader, utdömdes till fem personer och nio personer fick ett sex månader långt fängelsestraff utdömt. Femton personer ådömdes fängelsestraff som var längre än sex månader, men mindre än tolv månader. Tretton personer fick ett fängelsestraff om exakt ett år. Fängelsestraff längre en ett år, men kortare än två år, utdömdes till elva personer. Även straff i den högre delen av straffskalan före-kom. En person dömdes till mer än två, men mindre än fyra års fängelse, och fyra personer dömdes till ett straff som översteg fyra års fängelse, men understeg tio års fängelse.

⁴⁹ www.bra.se, tabell 430 – Personer dömda till fängelse efter brott och fängelsetidens längd i månader.

Tabell 5.1 Personer dömda till fängelse för koppleri av normalgraden (fängelsetidens längd i månader)

År	Mindre än 1	Exakt 1	Mer än 1 högst 2	Mer än 2 högst 3	Mer än 3 högst 4	Mer än 4 mindre än 6
2006						
2007			1	1		1
2008						
2009			1			1
2010					1	
2011				2	3	1
2012					3	1
2013					1	
2014				1	2	1
Totalt			2	4	10	5

År	Exakt 6	Mer än 6 mindre än 12	Exakt 12	Mer än 12 högst 24	Mer än 24 högst 48	Mer än 48 mindre än 120
2006		1		1		
2007	1	2	1	1		
2008			2	1		
2009			2	1		
2010		2	1	4		
2011	1	2	2	4		
2012	3	4	3	2	1	3
2013	1	3	2	3		
2014	3	1		2		
Totalt	9	15	13	19	1	

Källa: Brå (Tabell 430 – Personer dömda till fängelse efter brott och fängelsetidens längd i månader).

Straffmätning och påföljdsval

Genom vår utblick i praxis för brottet koppleri av normalgraden kan vi konstatera att påföljden varierar mellan icke frihetsberövande påföljder såsom villkorlig dom eller skyddstillsyn till fängelse i upp till ett år och åtta månader. På samma sätt som i domarna rörande människohandel så varierar omfattningen av domstolarnas motiveringar i fråga om straffmätning. Ibland är det svårt att utläsa vilka

omständigheter som domstolen beaktat inom ramen för straffmätningen.

Påföljden har bestämts till en icke frihetsberövande påföljd

Påföljden har som nämnts ovan i vissa fall bestämts till villkorlig dom eller skyddstillsyn. I några fall har påföljden för koppleri av normalgraden bestämts till *villkorlig dom utan en föreskrift om samhällstjänst*. Det har i sådana fall varit fråga om tilltalade som upplåtit sin lägenhet för tillfälliga sexuella förbindelser mellan en kvinna som sålde sexuella tjänster och sexköpare⁵⁰ eller som vid flertalet tillfällen mot ersättning kört kvinnor som skulle sälja sexuella tjänster.⁵¹ I dessa fall har straffvärdet bedömts motsvara fängelse två månader.

I andra fall har påföljden bestämts till *villkorlig dom i förening med en föreskrift om att utföra samhällstjänst*, se t.ex. RH 2013:18 ovan under refererad praxis. I några avgöranden har påföljden ansetts kunna bestämmas till villkorlig dom i förening med samhällstjänst när straffvärdet uppgått till fängelse sex månader.⁵² I dessa fall har det varit fråga om främjande av någons prostitution, exempelvis att understödja någons prostitution med bl.a. råd, annonsering och övervakning av mötena.

Det förekommer även att påföljden för koppleri bestäms till *skyddstillsyn*. Exempelvis har en tilltalad dömts till skyddstillsyn för koppleri av Hovrätten för Västra Sverige.⁵³ Den tilltalade hade hämtat upp en kvinna i hennes bostad och kört henne till sin arbetsplats, där flera män under kvällen hade sex med kvinnan mot betalning. Tingsrätten uttalade att koppleri typiskt sett är ett sådant brott som även utan att vara grovt är ett så kallat artbrott, men att straffvärdet för brottet var förhållandevis lågt, tre månader. Det förelåg vidare särskilda skäl för att välja en icke frihetsberövande påföljd. Påföljden bestämdes till skyddstillsyn jämte samhällstjänst.

⁵⁰ Malmö tingsrätts deldom den 26 november 2013 i mål nr B 2361-13 (domen överklagades till hovrätten beträffande andra tilltalade i målet, Hovrätten över Skåne och Blekinges deldom den 5 mars 2014 i mål nr B 3356-13).

⁵¹ Stockholms tingsrätts dom den 17 december 2010 i mål nr B 19658-09.

⁵² Se t.ex. Svea hovrätts dom den 27 februari 2015 i mål nr B 5430-14 (Uppsala tingsrätts dom den 5 maj 2014 i mål nr B 555-12) och Malmö tingsrätts dom den 14 januari 2010 i mål nr B 3745-09.

⁵³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 december 2015 i mål nr B 2768-15.

Påföljden har bestämts till fängelse under ett år

I andra fall har påföljden för koppleri av normalgraden bestämts till *kortare fängelsestraff*. Så har varit fallet om den tilltalade har främjat en eller endast några personers prostitution genom mer begränsade åtgärder, t.ex. genom att vara behjälplig med transporter till sexköpare och förmedling av kunder.⁵⁴

Som framgår av Brå:s statistik ovan förekommer det i ganska stor utsträckning att påföljden för koppleri av normalgraden bestäms till ett *fängelsestraff mellan sex månader och ett år*.

Påföljden har bestämts till fängelse i *sju månader* t.ex. när en tilltalad under fem månaders tid hade främjat att fyra kvinnor hade tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.⁵⁵ Främjandet bestod i att den tilltalade hade förmedlat uppgifter för annonsering på internet, hyrt en lägenhet där kvinnorna sålde sexuella tjänster, varit involverad i transporten av kvinnorna till sexköpare samt hämtat en kvinna som kom till Sverige för att sälja sex vid flygplatsen.

I andra fall har straffvärdet ansetts motsvara *fängelse nio månader*. Så var t.ex. fallet när en tilltalad under en månads tid hade främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att två kvinnor hade tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.⁵⁶ Den tilltalade hade hyrt och tillhandahållit bostäder åt kvinnorna, där de bodde och sålde sexuella tjänster. Den tilltalade hade även försett kvinnorna med en mobiltelefon som sexköpare kunde kontakta dem på. I målet var även utrett att ytterligare personer i utlandet varit inblandade i verksamheten.

I några av de fall vi granskat har påföljden bestämts till *fängelse tio månader*. I ett av fallen hade den tilltalade under mycket lång tid, fyra år, främjat tre personers prostitution genom sitt agerande på en sexklubb.⁵⁷ Han hade agerat vakt, skött in- och utsläpp, tagit

⁵⁴ Se t.ex. Stockholms tingsrätts dom den 25 juni 2014 i mål nr B 16858-13 (målet överklagades av en medtilltalad till Svea hovrätt, dom den 15 september 2014 i mål nr B 6840-14) och Svea hovrätts dom den 11 november 2014 i mål nr B 8936-14 (Stockholms tingsrätts dom den 15 september 2014 i mål nr B 11370-14).

⁵⁵ Svea hovrätts dom den 10 januari 2011 i mål nr B 8277-10 (Stockholms tingsrätts dom den 24 september 2010 i mål nr B 4647-10).

⁵⁶ Svea hovrätts dom den 17 november 2014 i mål nr B 11372-13 (Stockholms tingsrätts dom den 14 november 2013 i mål nr B 16758-11).

⁵⁷ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 9 september 2014 i mål nr B 1085-14 (Värmlands tingsrätts dom den 11 december 2013 i mål nr B 4790-13).

betalt i inträde och skött telefonkontakter. I domen lyftes fram att det rört sig om frivillig prostitution.

I ett annat avgörande hade den tilltalade under sju månaders tid främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att två kvinnor sålde sexuella tjänster.⁵⁸ Främjandet hade bestått i att han hade organiserat kontakter med lägenhetsuthyrare och bistått med svar till den ena kvinnans kunder. Det ekonomiska utnyttjandet bestod i att den tilltalade mottagit och tillägnat sig i vart fall 5 600 kr som utgjort ersättning för utförda sexuella tjänster. Den tilltalade hade i betydande utsträckning varit engagerad i verksamheten genom sina kontakter med lägenhetsuthyrarna och genom att hjälpa till vid korrespondens med kunder och med dem som bistått med utformningen av hemsidor och annonser. Hovrätten beaktade även särskilt att den ena kvinnans verksamhet pågått under så lång tid som nästan sju månader och att hon under denna tid befunnit sig i en situation där hon i stor utsträckning kan antas ha varit beroende av den tilltalade.

I ytterligare ett avgörande⁵⁹ hade en tilltalad, BM, gemensamt och i samförstånd med den medtilltalade CD under en dryg veckas tid främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att två målsäganden haft i vart fall 13 tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet bestod bl.a. i att de skaffat fram sexköpare, och transporterat och medföljt målsägandena till sexköpare. Därutöver hade BM låtit inhysa CD och de båda målsägandena i sin lägenhet.

I vissa av de fall vi granskat har påföljden bestämts till *fängelse ett år*. Som ett exempel kan nämnas ett avgörande där två tilltalade, AKr och LP, dömdes för att på olika sätt ha främjat prostitutionsverksamhet.⁶⁰ Avgörandet har nämnts ovan i avsnitt 5.3.2. Prostitutionsverksamheten i fråga var mycket omfattande och välorganiserad, med aktörer både i Sverige och Litauen. AKr hade under ett års tid främjat fyra kvinnors prostitution genom att ordna boenden åt dem, skaffa kunder, förmedla kontakter mellan kvinnorna och

⁵⁸ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 15 januari 2014 i mål nr B 1361-12 (Halmstads tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål nr B 2354-11).

⁵⁹ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 26 mars 2012 i mål B 111-12 (Helsingborgs tingsrätts dom den 28 december 2011 i mål B 4188-11).

⁶⁰ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål nr B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål nr B 6114-11).

kunderna samt överföra 24 000 kr till Litauen. LP dömdes för att under en månads tid ha främjat fyra kvinnors prostitution genom att bl.a. ha administrerat kvinnornas prostitutionsarbete och mottagit pengar från verksamheten. Han hade även en betydande roll i verksamheten.

Sammanfattningsvis har domstolarna i de avgöranden vi granskat bedömt att straffvärdet för koppleri av normalgraden motsvarat fängelse sex månader till ett år i fall när det varit fråga om främjandeåtgärder som att ordna boende åt de kvinnor som sålde sex, agerande i samband med annonsering, skaffa kunder eller ordna med transport av kvinnorna till sexkunder. Det har också varit fråga om antingen mer begränsade främjandeåtgärder under lång tid eller betydande sådana åtgärder i en gränsöverskridande verksamhet under mycket kort tid. Gemensamt för de avgöranden vi studerat är att de rört främjande av ett mindre antal kvinnors prostitution.

Påföljden har bestämts till fängelse mellan ett och två år

Påföljden för koppleri av normalgraden bestäms i relativt hög utsträckning till fängelse mellan ett och två år. Så har t.ex. varit fallet när en tilltalad i större omfattning administrerat hemsidor och annonser om sexförsäljning, under en kortare tid haft en central ställning i en organiserad prostitutionsverksamhet eller utfört betydande främjandeåtgärder, deltagit i en mer organiserad verksamhet, men dock haft en mer underordnad roll.

I ett avgörande från *Stockholms tingsrätt*⁶¹ bestämdes påföljden till *fängelse ett år och tre månader*. Den tilltalade hade under nio månaders tid tillsammans med annan främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att ett flertal kvinnor från Rumänien haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i Sverige. Främjandet hade bestått i att han bl.a. varit behjälplig med flera av kvinnornas transporter, hade förmedlat kontakter mellan sexköparna och kvinnorna genom att han hade fått information av en annan person om tid och plats för kvinnornas sammanträffande med sexköparna, hade varit chaufför till och från sexköpare och bevakat kvinnorna

⁶¹ Stockholms tingsrätts dom den 25 juni 2014 i mål nr B 16858-13 (domen överklagades av medtilltalad till Svea hovrätt, dom den 15 september 2014 i mål nr B 6840-14).

vid sexköp, samlat in och rapporterat pengar från prostitutionsverksamheten, samt skickat pengar via olika betalningsinstitut till Rumänien. Han hade därigenom ombesörjt att prostitutionsverksamheten kunde fungera i Sverige. Han hade vidare tillägnat sig en del av den ersättning kvinnorna erhållit för försäljningen av de sexuella tjänsterna. Tingsrätten ansåg det utrett att mannen varit delaktig i brott som ingått i en internationellt organiserad verksamhet som omfattat flera kvinnor samt att verksamheten omsatt stora belopp och bedrivits i större omfattning under en längre tid och medfört betydande vinning. Däremot menade tingsrätten att det framgick att mannen haft en underordnad ställning i verksamheten och att det inte var utrett att hans intäkter från verksamheten varit betydande. Brottet rubricerades därför som koppleri av normalgraden och straffvärdet bedömdes uppgå till *fängelse ett år och tre månader*.

I ett avgörande från *Svea hovrätt*⁶² dömdes en man för koppleri genom att ha främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att andra haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Han hade låtit registrera och därefter skött en websida där ett stort antal personer, mot ersättning till den tilltalade, lagt ut annonser där sexuella tjänster mot betalning erbjudits. Verksamheten hade bedrivits under ett och ett halvt års tid och i större omfattning. Tingsrätten fann det utrett att den tilltalade tillgodogjort sig i vart fall 700 000 kr till följd av verksamheten. Påföljden bestämdes till *fängelse ett år och sex månader*. Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bedömning.

I det tidigare nämnda avgörandet från *Svea hovrätt*⁶³ dömdes en av de tilltalade för koppleri genom att gemensamt och i samförstånd under fem månaders tid ha främjat att fyra kvinnor haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet bestod i att han ombesörjt och förmedlat uppgifter för annonsering på internet, hyrt lägenheterna som använts under koppleriverksamheten, lämnat instruktioner om lämpligt avstånd till kunder dit de sexsäljande kvinnorna skulle åka och tillhandahållit adresser och transportmedel genom att ringa taxi för de besök som gjordes i kundernas hem, på

⁶² Svea hovrätts dom den 29 augusti 2011 i mål nr B 6171-11 (Stockholms tingsrätts dom den 8 juli 2011 i mål nr B 5085-11).

⁶³ Svea hovrätts dom den 10 januari 2011 i mål nr B 8277-10 (Stockholms tingsrätts dom den 24 september 2010 i mål nr B 4647-10).

hotell m.m. Därutöver fann domstolen att den tilltalade hade otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att de fyra kvinnorna hade tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Tingsrätten ansåg också att det var utrett att mannen hade haft en mer central ställning i verksamheten. Påföljden för honom bestämdes till *fängelse ett år och sex månader*. Hovrätten delade tingsrättens bedömning.

Som ytterligare ett exempel kan nämnas ett avgörande från *Svea hovrätt*⁶⁴ där två av de tilltalade, RJ och YB, dömdes för koppleri av normalgraden. I målet var även andra åtalade för bl.a. människohandel avseende en av de kvinnor som sålt tillfälliga sexuella förbindelser (se ovan under orefererad praxis beträffande människohandel). RJ, som själv arbetade som prostituerad, hade bl.a. mottagit direktiv om en av de prostituerade kvinnornas prostitutionsverksamhet, rapporterat till annan inom verksamheten hur prostitutionen gick, överfört intäkter från verksamheten till annan, ordnat med telefon till en av de prostituerade, inhyst en prostituerad kvinna i sin bostad mot ersättning, främjat kontakter mellan kunder och de andra prostituerade kvinnorna, uppdragit åt annan att dels få ett antal annonser ändrade, dels betalat för dessa annonser. Hennes delaktighet i koppleriet av en av de yngre kvinnorna var enligt hovrättens mening sådant att ansvar för grovt koppleri hade uppkommit om det inte hade varit för den förhållandevis begränsade tid som hon medverkat i den koppleriverksamheten. Även övriga koppleriåtgärder hade varit allvarliga. Sammantaget fann hovrätten dock att brottet inte borde rubriceras som grovt koppleri. Enligt hovrätten hade brotten ett straffvärde motsvarande *fängelse ett år och sex månader*. YB dömdes för koppleri genom att ha främjat att flera kvinnor hade tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning under några månaders tid. Han hade bl.a. ordnat med flera lägenheter med vetskap om att de skulle användas för prostitutionsändamål, mot ersättning medverkat vid annonsering på internet där de sexuella tjänsterna erbjöds, gett råd om annonsering och prissättning av tjänsterna och mot ersättning kört flickor till och från kunder vid ett flertal tillfällen. Enligt tingsrätten kunde verksamheten inte anses ha bedrivits i så stor omfattning att omfattningen ensamt medförde att brottet skulle rubriceras som grovt. Utredningen var

⁶⁴ Svea hovrätts dom den 11 maj 2011 i mål nr B 87-11 (Stockholms tingsrätts dom den 17 december 2010 i mål nr B 19658-09).

dock inte tillräcklig för att det skulle vara möjligt att slå fast att YB haft en betydande vinning av sin verksamhet. Tingsrätten ansåg att de försvårande omständigheterna varken var för sig eller vid en sammantagen bedömning nådde gränsen för att brottet skulle bedömas som grovt. Straffvärdet för gärningen bedömdes motsvara fängelse *ett år och sex månader*. Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bedömning.

Det förekommer även att påföljden för koppleri av normalgraden bestäms till ett *längre fängelsestraff i närheten av minimistraff för grovt brott, fängelse två år*. Som ett sådant exempel kan nämnas ett avgörande från *Svea hovrätt*.⁶⁵ Den tilltalade, CN, dömdes för koppleri till *fängelse ett år och åtta månader*. CN hade gemensamt och i samförstånd med fyra andra personer främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att ett flertal kvinnor från Rumänien haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. CN hade under ca tio månader främjat prostitutionsverksamheten genom att bl.a. varit behjälplig avseende flera av kvinnornas resor till Sverige, betalat eller ordnat med boenden åt kvinnorna på hotell, varit behjälplig med att tillhandahålla mobiltelefoner och telefonkort, förmedlat kontakter mellan kvinnorna och sexköparna, samlat in pengar från prostitutionsverksamheten och rapporterat intäkter till en av medgärningsmännen i Rumänien, skickat pengar till densamme eller av denne anlita person i Rumänien, samt i övrigt administrerat kvinnornas prostitutionsarbete i Sverige. Därutöver hade han tillägnat sig en del av den ersättning kvinnorna erhållit för försäljningen av de sexuella tjänsterna. Tingsrätten fann att CN hade haft samröre med tre av medgärningsmännen och att han agerat gemensamt och i samförstånd med dem. Brottsligheten hade utförts inom ramen för ett nätverk, lett av en av de tilltalade från Rumänien. Denne hade via sms och telefonsamtal dirigerat kvinnorna och chaufförerna till sexköparna, som denne fått kontakt med via annonser på internet. Koppleriverksamheten hade omfattat åtminstone sju kvinnor under drygt ett års tid. Det hade även varit ytterligare män inblandade i verksamheten. Kvinnorna hade vid olika tillfällen och under olika tider kommit från Rumänien för att sälja sexuella tjänster och det hade funnits en organisation för att ta hand om dem. Personen som

⁶⁵ Svea hovrätts dom den 21 oktober 2013 i mål nr B 7269-13 (Stockholms tingsrätts dom den 5 juli 2013 i mål nr B 16549-12).

ledde nätverket hade haft en noggrann kontroll av intäkterna, som efter fördelning snabbt skickats till Rumänien, varvid åtgärder vidtagits för att dölja hans stora vinning på verksamheten. För detta hade det krävts en noggrant planerad organisation. Verksamheten avbröts endast på grund av polisens ingripande. Det sammanlagda beloppet som överförts till huvudgärningsmannen uppgick till mer än 2 760 000 kr. Det rörde sig således om ett mycket stort antal sexköp. Även CN:s brottslighet hade skett inom ramen för deras nätverk, men hans delaktighet hade endast kunnat visas i mindre omfattning.

Sammanfattningsvis kan konstateras att i den praxis vi granskat har fängelsestraff mellan ett år och två avsett gärningar av väldigt varierande slag. Det har rört sig om handlingar som företagits inom ramen för välorganiserade nätverk, både nationella och internationella, där gärningsmannen haft en mer underordnad roll eller där han eller hon vidtagit åtgärder för att t.ex. främja prostitutionsverksamheten under mycket kort tid. Vidare har det varit fråga om mindre centrala åtgärder för att främja prostitutionsverksamheten men där den tilltalade tillgodogjort sig ett större vederlag till följd av verksamheten. Det har också varit frågan om åtgärder i form av t.ex. annonsering för att främja ett stort antal personers tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning under en längre tid.

5.3.4 Domstolarnas bedömning av straffvärdet i mål om grovt koppleri

Refererad praxis

RH 2010:47

I målet bedömdes ett koppleri som grovt. Verksamheten hade pågått under drygt ett år och hade omfattat fem olika kvinnor, även om de varit verksamma i olika hög utsträckning och vid delvis olika tidpunkter. Sexköp hade förekommit kontinuerligt och i inte alltför obetydlig omfattning. Annonseringen hade varit mycket omfattande och verksamheten hade varit spridd över landet. Det fick vidare enligt hovrätten antas att den tilltalades upplåtelse av sin egen lägenhet hade underlättat avsevärt för verksamhetens omfattning. Den tilltalade ansågs också i hög grad ha varit beroende av inkom-

ster från prostitutionsverksamheten för sin försörjning och hovrätten antog också att verksamheten skulle ha fortsatt om den inte avbrutits genom polisingripande. Hovrätten fann att brottet skulle bedömas som grovt koppleri med hänsyn till att koppleriverksamheten pågått under lång tid samt präglats av sådan planering, organisation och yrkesmässighet att brottet fick anses ha bedrivits i större omfattning. Påföljden för den tilltalade bestämdes av hovrätten till *fängelse två år*.

Orefererad praxis

Som framgår av tabell 5.2 nedan förekommer det att påföljden för personer som döms för grovt koppleri bestäms till ett fängelsestraff understigande straffminimum fängelse två år. Under perioden 2006–2014 dömdes två personer till fängelse sex månader, en till fängelse i mer än sex månader men mindre än ett år och åtta personer till fängelse i mer än ett år men mindre än två år. Av statistiken kan inte utläsas de närmare orsakerna till att minimistraffet för brottet har underskridits. Det kan dock antas att det i vissa fall har rört sig om unga lagöverträdare.

Tabell 5.2 Personer dömda till fängelse för grovt koppleri (fängelse tidens längd i månader)

År	Exakt 6	Mer än 6 mindre än 12	Exakt 12	Mer än 12 högst 24	Mer än 24 högst 48	Mer än 48 mindre än 120
2006				1	2	
2007	2	1		1	2	
2008				1	1	1
2009				1	1	
2010			1	4		
2011				4		1
2012				2		3
2013				3		
2014			1	2	2	
Totalt	2	1	2	19	8	5

Källa: Brå (Tabell 430 – Personer dömda till fängelse efter brott och fängelse tidens längd i månader).

Av statistiken ovan framgår det att ett relativt begränsat antal personer har dömts för grovt koppleri efter lagändringen år 2005, närmare bestämt 34 personer.

I vår genomgång av praxis har vi noterat att påföljden för grovt koppleri som regel bestäms till fängelse. Det är naturligt med hänsyn till brottets art och straffvärde. Fängelsestraffens längd har i de domar vi studerat närmare varierat mellan fängelse två och fyra år. Gärningarna som domstolarna haft att pröva har varit av olika svårhetsgrad och det koppleri som de tilltalade dömts för har också haft olika karaktär och omfattning. Vilka omständigheter som påverkat bedömningen av straffvärdet i de olika avgörandena framgår oftast av domstolarnas motiveringar i rubricerings- eller påföljdsfrågorna.

Påföljden har bestämts till fängelse i två till tre år

Påföljden för grovt koppleri bestäms i relativt hög utsträckning till fängelse mellan två och tre år. Straff omkring det föreskrivna lägsta straffet för grovt koppleri har t.ex. kommit i fråga när en tilltalad under mycket kort tid främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat målsäganden i en verksamhet med människohandelsliknande inslag. Domar där påföljden har bestämts till fängelse två år och sex månader och uppåt har bl.a. förekommit där det varit fråga om internationellt organiserade verksamheter som har genererat stora belopp med betydande vinning, som bedrivits under en längre tid under människohandelsliknande former, men där den tilltalade inte haft någon central roll.

I ett avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge,⁶⁶ som nämnts ovan under avsnittet orefererad praxis för koppleri av normalgraden, förekom tre tilltalade, varav CD och BM åtalades för människohandel genom att under perioden 30 maj–8 juni 2011 gemensamt och i samråd, med vilseledande om ekonomiska förmåner och arbetsvillkoren i övrigt samt med utnyttjande av målsägandena A och B:s utsatta belägenhet, rekryterat och förmått A och B att bege sig från Rumänien till Sverige, hämtat dem i Helsingborg och

⁶⁶ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 26 mars 2012 i mål nr B 111-12 (Helsingborgs tingsrätts dom den 28 december 2011 i mål nr B 4188-11).

transporterat dem till Klippan samt inhyst dem i BM:s bostad, allt i syfte att de skulle exploateras för sexuella ändamål. Den sexuella exploateringen hade sedan också förverkligats efter ankomsten till Sverige. Vilsledandet bestod i dels att CD genom annonser på internet falskeligen angav att månadslönen var 6 000 euro, att mat, logi och transport var gratis och att prostitutionen skulle bedrivas på nattklubb, dels att han vid personliga kontakter med A och B lämnat liknande falska uppgifter om garanterad lön, att de skulle få betalning efter varje avslutad dag och att prostitutionen skulle bedrivas på nattklubb. Åklagaren gjorde gällande att A och B efter ankomsten till Sverige befann sig i en utsatt belägenhet på grund av avsaknaden av egna pengar, eget boende, tillräckliga språkkunskaper, egna kontakter i riket och kännedom om svenska samhället i stort. På grund härav hade de varit i en faktisk beroendeställning till CD och BM, vilken dessa också hade utnyttjat i syfte att exploatera målsägandena för sexuella ändamål. CD och BM hade gemensamt och i samråd främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att A och B hade haft sammanlagt 13 tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet bestod i att de skaffat fram sexköpare och transporterat och följt med målsägandena till sexköpare. Vidare hade CD tagit emot och tillägnat sig all betalning från sexköparna. Dessutom hade både CD och BM vid tre respektive ett tillfälle skaffat sig tillfälliga sexuella förbindelser med B utan att ge henne överenskommen ersättning.

Som nämnts ovan dömdes BM för koppleri av normalgraden till fängelse tio månader. Hovrätten fann beträffande CD inte att gärningen var att anse som människohandel utan som koppleri. Det koppleribrott CD hade gjort sig skyldig till hade dock haft människohandelsliknande inslag och hade inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av målsägandena. Brottet var därför för hans del att bedöma som grovt koppleri. Påföljden bestämdes till *fängelse två år*.

I ett avgörande från *Hovrätten för Västra Sverige*,⁶⁷ som har nämnts ovan under rubriken orefererad praxis för människohandel, åtalades sex personer för människohandel. Tingsrätten dömde GP och MP för människohandel och grovt koppleri till fängelse sex år. VB, TL och SV dömdes för grovt koppleri till fängelse fyra år och sex

⁶⁷ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål nr B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål nr B 8184-11 och 7924-11).

månader. IR dömdes för grovt koppleri till fängelse tre år. Tingsrätten ansåg att koppleribrotten var att anse som grova eftersom de avsåg en verksamhet som bedrevs under människohandelsliknande förhållanden, i större omfattning, hade medfört betydande vinning och inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan. Hovrätten fann det utrett att männen hade ingått i ett nätverk där de hade haft som gemensamt syfte under sin vistelse i Sverige att tjäna pengar på rumänska kvinnors prostitution. I nätverket hade det funnits regler för hur prostitutionen ska bedrivas, t.ex. i fråga om priser och placering på gatan. Det hade också funnits en hierarki där MP och GP hade intagit en överordnad ställning. Inom nätverket har man hjälpt varandra med sådant som boende och överföring av pengar. Det var utrett att de tilltalades inkomster i allt väsentligt härrörde från prostitutionsverksamheten. Även om det rådde en viss oklarhet beträffande de inblandades boende i Sverige, särskilt gällde detta MP, VB och en av kvinnorna, var det klart att i stort sett samtliga tilltalade under vistelsen här har haft åtminstone någon kontakt med alla aktuella målsägande, om än i olika stor utsträckning. Med beaktande av de nu nämnda omständigheterna anslöt sig hovrätten till tingsrättens bedömning att de tilltalade gemensamt och i samförstånd med såväl varandra som andra personer hade främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att målsägandena prostituerat sig. En av de tilltalade, IR, bedömdes ha medverkat i mindre utsträckning än de övriga och han dömdes inte för brott mot de två målsägandena som hade utsatts för människohandel. Hovrätten menade dock att hans brottslighet ändå var så allvarlig att straffvärdet för hans del översteg minimistraffet för brottet. Hovrätten bestämde straffvärdet till *fängelse i två år och sex månader*. Vi återkommer nedan avseende påföljden för de övriga tilltalade som dömdes för grovt koppleri.

I ett annat avgörande från *Svea hovrätt*⁶⁸ dömdes DG och AZ för grovt koppleri till fängelse *två år och åtta månader*. DG och AZ hade under drygt ett års tid främjat att ett flertal kvinnor från Rumänien haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. DG:s främjande bestod i att han hade varit fyra av kvinnorna behjälplig med att hitta till sexköparnas adresser, skaffat SIM-kort och fyllt

⁶⁸ Svea hovrätts dom den 21 oktober 2013 i mål nr B 7269-13 (Stockholms tingsrätts dom den 5 juli 2013 i mål nr B 16549-12).

på dessa samt köpt mat och hygienartiklar åt kvinnorna. Beträffande två av kvinnorna har han följt med på deras resor till Sverige. De pengar som verksamheten genererat hade han förvarat och han hade skickat MS:s andel till Rumänien, sammanlagt drygt en halv miljon kr. Han uppbar ersättning om 50 euro per dag för sitt arbete i verksamheten. På detta sätt hade han främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att dessa kvinnor haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

AZ:s främjande hade bestått i att han hade kört fyra av kvinnorna till och från olika sexköparens adresser, kört två av kvinnorna till Sverige från Rumänien samt köpt telefonkort åt kvinnorna. Av de pengar verksamheten drog in hade han skickat sammanlagt drygt en halv miljon kr till Rumänien och han hade i Rumänien mottagit sammanlagt drygt 200 000 kr som skickats från Sverige av bl.a. DG. Därefter hade han lämnat pengarna till MS. Han fick ersättning för sitt arbete i verksamheten med mellan 600–800 kr per dag. Brottsligheten hade utförts inom ramen för ett nätverk, lett av en av de medtilltalade, MS, från Rumänien. Han hade via sms och telefonsamtal dirigerat kvinnorna och chaufförerna till sexköparna, som denne fått kontakt med via annonser på internet. Koppleriverksamheten hade omfattat åtminstone sju kvinnor under drygt ett års tid. Det hade även varit ytterligare män inblandade i verksamheten. Kvinnorna hade vid olika tillfällen och under olika tider kommit från Rumänien för att sälja sexuella tjänster och det hade funnits en organisation för att ta hand om dem. MS som hade lett nätverket hade haft en noggrann kontroll av intäkterna, som efter fördelning snabbt skickats till Rumänien, varvid åtgärder vidtagits för att dölja hans stora vinning på verksamheten. För detta hade det krävts en noggrant planerad organisation. I denna hade DG och AZ ingått som betydande delar och utan vilka organisationen inte skulle ha fungerat. Detta hade skett i samråd mellan dem och huvudmannen MS. Verksamheten avbröts endast på grund av polisens ingripande. Det sammanlagda beloppet som överförts till MS uppgick till mer än 2 760 000 kr. Hälften av detta belopp hade MS tillgodogjort sig.

Ett annat exempel är ett avgörande från Svea hovrätt,⁶⁹ som nämnts ovan i samband med redovisningen av orefererad praxis för

⁶⁹ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål nr B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål nr B 6114-11).

människohandel och för koppleri av normalgraden, åtalades LV och AKa för människohandel och grovt koppleri, TG, PP och AKr för grovt koppleri och LP för koppleri.

I målet var utrett att LV, AKa, TG, AKr och PP ingått i ett organiserat nätverk vars syfte var att rekrytera och transportera kvinnor till Sverige för att utnyttja dem för prostitution. LV och AKa hade haft ledande roller och LV hade varit överordnad AKa. Rekryteringen av kvinnorna i Litauen hade främst gjorts av LV och AKa. TG, AKr och PP hade på uppdrag av LV och AKa främst agerat som platschefer i Stockholm åt kvinnorna, men i vart fall TG hade även varit med om att rekrytera kvinnor i Litauen. TG dömdes för grovt koppleri till *fängelse tre år*.

Ytterligare ett exempel är ett avgörande från *Svea hovrätt*⁷⁰ där en man dömdes för grovt koppleri till *fängelse tre år*. Han hade under nio månader på olika sätt främjat att i vart fall fyra kvinnor från Rumänien haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning genom att han hade tagit del av förhyrningen av olika lägenheter där en av kvinnorna var uppgiven som hyresgäst, varit behjälplig med utformandet av och betalningen för annonseringen, bokning av kvinnornas flygbiljetter och hämtning av kvinnorna på Arlanda, tagit emot kundsamtal, gett instruktioner till de personer som kört kvinnorna till kunderna om adresser samt om återrapportering av vilka intäkter kundbesöken lett till samt meddelat kvinnorna vilken adress de skulle till. Tingsrätten fann att den tilltalade haft kontroll över intäkterna i verksamheten. Det var även utrett att den tilltalade på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att kvinnorna haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och han hade tillägnat sig en stor del av kvinnornas ersättning vid försäljningen av de sexuella tjänsterna. Den prostitutionsverksamhet som den tilltalade hade styrt ingick i en internationellt organiserad verksamhet och omfattade flera kvinnor. Den omsatte även stora belopp, hade bedrivits under längre tid och hade medfört betydande vinning. Tingsrätten fann att brottet skulle rubriceras som grovt koppleri och att straffvärdet motsvarade fängelse två år och sex månader, Hovrätten fann därutöver styrkt att mannen hade främjat att de fem kvinnorna haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning genom att ha ordnat

⁷⁰ Svea hovrätts dom den 15 september 2014 i mål nr B 6840-14 (Stockholms tingsrätts dom den 25 juni 2014 i mål nr B 16858-13).

bilar som kvinnornas chaufförer använt i prostitutionsverksamheten. Hovrätten, som beaktade att mannen återfallit i likartad brottslighet, fann att straffvärdet motsvarade *fängelse tre år*.

Påföljden har bestämts till fängelse i mer än tre år

Det förekommer som nämnts tidigare även domar där påföljden för grovt koppleri bestämts till fängelse i mer än tre år. Av de domar vi har granskat har det längsta fängelsestraff som utdömts uppgått till fyra år. Nedan redogör vi kort för några avgöranden där fängelsestraffets längd överstigit tre år.

I ett avgörande från *Svea hovrätt*⁷¹ dömdes den tilltalade för bl.a. grovt koppleri. Brottet hade varit organiserat och omfattat åtminstone åtta kvinnor i Polen och femton kvinnor i Sverige samt utövats såväl i Polen som i Sverige. Verksamheten hade omsatt knappt 2,2 miljoner kr, varav omkring 1,6 miljoner kr i Sverige. Den tilltalade hade bl.a. under åtta månader främjat de tillfälliga sexuella förbindelserna genom att rekrytera kvinnor från Polen, utlova bostad, publicerat annonser, försett kvinnorna med telefoner och bestämt villkoren för deras sexuella tjänster. Vidare hade han haft ständig kontroll över kvinnornas verksamhet för att få ut sin vinst. Verksamheten bedrevs yrkesmässigt och inget tydde på att den skulle ha upphört om den inte hade uppdragats av polisen. Enligt tingsrättens mening motsvarade straffvärdet för gärningen *fängelse tre år och sex månader*. Hovrätten delade denna bedömning.

I ett annat avgörande från *Svea hovrätt*⁷² som nämns ovan under rubriken *Påföljden har bestämts till fängelse i två till tre år* dömdes en av de tilltalade MS till *fängelse tre år och åtta månader*.

Ytterligare ett exempel är ett avgörande från *Svea hovrätt*,⁷³ som nämnts ovan i samband med redovisningen av orefererad praxis för människohandel och för koppleri av normalgraden, där LV och AKa åtalades för människohandel och grovt koppleri, TG, PP och AKr för grovt koppleri och LP för koppleri.

⁷¹ Svea hovrätts dom den 26 augusti 2015 i mål nr B 5183-15 (Södertörns tingsrätts dom den 15 maj 2015 i mål nr B 9614-14).

⁷² Svea hovrätts dom den 21 oktober 2013 i mål nr B 7269-13 (Stockholms tingsrätts dom den 5 juli 2013 i mål nr B 16549-12).

⁷³ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål nr B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål nr B 6114-11).

I målet var utrett att LV, AKa, TG, AKr och PP ingått i ett organiserat nätverk vars syfte var att rekrytera och transportera kvinnor till Sverige för att utnyttja dem för prostitution. LV och AKa hade haft ledande roller och LV hade varit överordnad AKa. Rekryteringen av kvinnorna i Litauen hade främst gjorts av LV och AKa. TG, AKr och PP hade på uppdrag av LV och AKa främst agerat som platschefer i Stockholm åt kvinnorna. AKa dömdes för grovt koppleri till *fängelse fyra år*.

I ett avgörande från *Hovrätten för Västra Sverige*⁷⁴ som nämnts ovan under rubriken *Påföljden har bestämts till fängelse i två till tre år* samt i avsnittet rörande orefererad praxis för människohandel åtalades sex personer för människohandel alternativt grovt koppleri. En av de tilltalade, TL, dömdes till fängelse tre år och nio månader medan VB och SV dömdes till *fängelse 4 år*.

Sammanfattningsvis har påföljden bestämts till ett fängelsestraff längre än tre år när det t.ex. varit fråga om en tilltalad som har vidtagit åtgärder för att främja andras tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning som varit en förutsättning för att en organiserad prostitutionsverksamhet skulle fungera. Prostitutionsverksamheterna har utgjort hänsynslösa utnyttjanden av personerna som tillhandahållit sexuella tjänster mot ersättning. Det har handlat om tilltalade som varit del i internationella organisationer, som varit mycket välorganiserade. Verksamheterna i fråga har bedrivits yrkesmässigt i större omfattning och har genererat betydande vinning. Vidare har det rört sig om delaktighet i sådana verksamheter under längre tid.

5.4 En översikt av straffskalor för andra relevanta straffbestämmelser i brottsbalken

För att utöver den praxis och statistik som redovisas i avsnittet ovan ge underlag för en analys av frågan om straffskalorna för människohandel och koppleri är väl avvägda lämnar vi i följande avsnitt en redogörelse för olika straffskalor som är relevanta för en jämförelse med straffskalorna för människohandel, koppleri av normalgraden och grovt koppleri.

⁷⁴ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål nr B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål nr B 8184-11 och 7924-11).

Vi har valt att endast studera straffskalor för brott upptagna i brottsbalken.

5.4.1 Straffskalor för relevanta straffbestämmelser i förhållande till människohandel

Som vi redogjort för i avsnittet om gällande rätt är straffskalan för människohandel fängelse två år till tio år. Nedan redogör vi för brott i brottsbalken som enligt vår uppfattning är relevanta för en jämförelse av straffskalor i förhållande till människohandelsbrottet.

Lägsta föreskrivna straff

Ett brott med *minimistraff* fängelse två år får anses utgöra ett allvarligt brott. I brottsbalken förekommer det ett antal bestämmelser som föreskriver ansvar för brott av sådant allvar. Straffbestämmelser med *minimistraff* som är relevanta för en jämförelse med människohandelsbrottet är t.ex. våldtäkt och mordbrand.

Ett fåtal brott i brottsbalken har ett *minimistraff* som överstiger fängelse två år. Vanligen är *minimistraffet* då antingen fyra år eller sex år.⁷⁵ De brott som enligt vår uppfattning är av relevans för denna jämförelse är dråp, synnerligen grov misshandel, människorov, grov våldtäkt och grovt rån samt grov mordbrand och allmänfarlig vårdslöshet, grovt brott.

Nedan redogör vi kortfattat för dessa straffbestämmelser.

För *dråp* döms den som berövar annan livet om brottet med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller annars är att anse som mindre grovt, till fängelse, lägst sex och högst tio år (3 kap. 2 §). Bedömningen av om ett uppsåtligt dödande ska rubriceras som mord eller dråp får göras med beaktande av samtliga omständigheter vid gärningen. Det finns inte någon möjlighet att generellt slå fast vilka omständigheter som alltid leder till att brottet ska anses som mindre grovt. Gränsdragningen mellan mord och dråp har prövats ett flertal gånger i praxis.⁷⁶ Exempel på omständigheter

⁷⁵ För bl.a. mord är lägsta straff dock fängelse tio år.

⁷⁶ Se t.ex. NJA 1985 s. 510, 1989 s. 97, 1994 s. 310, 1995 s. 464, 1996 s. 509 och 1999 s. 531, se också SOU 2014:18 s. 190–191.

som har ansetts som försvårande har varit att brottet föregåtts av planering, offret varit närstående till gärningsmannen, skyddslöst, eller utsatts för åtminstone svårare dödsångest. Omständigheter som däremot har ansetts tala i motsatt riktning är förekomsten av psykiska särdrag hos gärningsmannen eller att denne utsatts för allvarligare provokation från offrets sida.

Om ett misshandelsbrott⁷⁷ är att anse som *synnerligen grovt*, döms till fängelse i lägst fyra och högst tio år (3 kap. 6 § andra stycket). Vid bedömning av om brottet är synnerligen grovt ska särskilt beaktas om kroppsskadan är bestående eller om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller om gärningsmannen har visat synnerlig hänsynslöshet. Enligt förarbetena ska ett misshandelsbrott anses vara synnerligen grovt när en svår kroppsskada är bestående eller misshandeln inneburit kraftig och långvarig smärta eller stark dödsångest. Detsamma gäller misshandel som bestått i grovt våld och som riktats mot en person som saknat eller haft begränsad allmän möjlighet att försvara sig, t.ex. ett barn eller en äldre människa. Motsvarande gäller om grovt våld har använts mot en person som inte kunnat försvara sig därför att han eller hon misshandlats av flera personer.⁷⁸

För *människorov* döms den som bemäktigar sig och för bort eller spärrar in ett barn eller någon annan med uppsåt att skada honom eller henne till liv eller hälsa eller att tvinga honom eller henne till tjänst eller att öva utpressning (4 kap. 1 §). Straffet är fängelse på viss tid, lägst fyra och högst arton år, eller på livstid. Paragrafen utgör en kvalificerad form av olaga frihetsberövande (2 §) och omfattar gärningar som också kan utgöra människohandel (1 a §). Ansvar för människorov förutsätter till att börja med ett bemäktigande samt bortförande eller inspärrande av någon. Med bemäktigande avses att gärningsmannen skaffar sig en tills vidare bestående maktposition över offret.⁷⁹ Bemäktigandet ska ha skett genom att offret förts bort eller spärrats in. Med att föra bort respektive spärra in avses i princip varje förflyttning, även mer kortvarig, och varje inspärrning som skett åtminstone under mer än en inte obetydlig tidsrymd. För ansvar för människorov måste gärningsmannen där-

⁷⁷ Se nedan i avsnitt 5.4.2 om misshandel av normalgraden och grov misshandel.

⁷⁸ Prop. 2009/10:147. Gränsdragningen mellan grovt brott och synnerligen grovt brott har prövats i NJA 2011 s. 89, se även NJA 2012 s. 45 och RH 2012:24.

⁷⁹ Jareborg – Friberg, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2010 s. 39.

utöver ha haft särskild avsikt med bemäktigandet samt bortförandet eller inspärrandet, närmare bestämt uppsåt att skada någon till liv eller hälsa⁸⁰ eller att tvinga denne till tjänst⁸¹ eller att öva utpressning.⁸² Brottet är fullbordat så snart bemäktigandet samt bortförandet eller inspärrandet med sådant uppsåt skett. Det krävs således inte att avsikten verkligen har fullföljts. Det är därigenom fråga om krav på ett överskjutande uppsåt.

Straffansvar för *våldtäkt* kan komma i fråga för den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag (6 kap. 1 §). Straffskalan för våldtäkt är fängelse i lägst två och högst sex år. Våldtäkt är ett brott som kan omfatta mycket varierande handlingar. Av paragrafen framgår att utöver misshandel kan annat våld också vara tillräckligt för straffansvar. Samtliga hot om brottslig gärning av något slag omfattas av bestämmelsen. För straffansvar krävs att det våld eller hot som gärningsmannen använt sig av har tvingat offret till samlag eller sexuell handling.

För våldtäkt döms även den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling, som är jämförlig med samlag, genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars befinner sig i en särskilt utsatt situation. Brottet uppställer inget krav på vare sig våld, hot eller tvång. Karakteristiskt för en sådan situation är att offret saknar eller i vart fall har klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet.

Våldtäkt enligt ovan kan bedömas som *grov våldtäkt* (6 kap. 1 § fjärde stycket) om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångs-

⁸⁰ Med uppsåt att skada någon till liv eller hälsa kan t.ex. avses en avsikt att begå sexualbrott mot någon.

⁸¹ De exempel på att tvinga någon till tjänst som finns i förarbeten och litteratur (se t.ex. NJA II 1962 s. 123 och Jareborg – Friberg, a. s.) tar närmast sikte på slavhandel eller att sätta någon i arbetsläger.

⁸² Att öva utpressning tar t.ex. sikte på kidnappning och tagande av gisslan med krav på lösensumma.

sättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Straffet är då fängelse i lägst fyra och högst tio år

För *grovt rån* döms till fängelse, lägst fyra och högst tio år (8 kap. 6 §). För *rån* (8 kap. 5 §) döms den som stjal medelst våld å person eller medelst hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara eller, sedan han begått stöld och anträffats på bar gärning, sätter sig med sådant våld eller hot till motvärn mot den som vill återtaga det tillgripna. Detsamma gäller om någon med sådant våld eller hot tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. Lika med våld anses försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Vid bedömande huruvida brottet är grovt ska särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han annars visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning. Omständigheterna som enligt paragrafen ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt sammanfaller i stort sett med rekvisiten för grov misshandel (3 kap. 6 §), se nedan. Ett rån som inbegriper grov misshandel bör därmed anses som grovt. Det är dock inte bara vid misshandel eller hot om våld som de nämnda omständigheterna kan aktualiseras. Med att våldet är livsfarligt bör jämföras att ett hot är livsfarligt, t.ex. hot med skarpladdat skjutvapen.⁸³

Enligt straffbestämmelsen om *mordbrand* döms den som anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom (13 kap. 1 §). Straffet för mordbrand är fängelse, lägst två och högst åtta år.

När det gäller *grov mordbrand* (13 kap. 2 §) döms, om brott som avses i 1 § är att anse som grovt, till fängelse på viss tid, lägst sex och högst arton år, eller på livstid. Vid bedömande av om brottet är

⁸³ I NJA 1972 s. 323 anges att rån mot en bank eller annan penninginrättning under hot med skarpladdat vapen i regel bör bedömas som grovt, oavsett om skott avlossats. I NJA 1981 s. 335 rubricerades inte brottet som grovt när den använda kulsprutepestolen inte var skarpladdad. Bedömningen blev densamma i NJA 1994 s. 732, som rörde ett bankrån där vapenattrapper använts. Både bankpersonal och taxichaufförer kan även sägas befinna sig i en skyddslös eller utsatt ställning. Typexempel på hänsynslöst utnyttande av en sådan ställning är dock rån mot gamla, handikappade eller sjuka personer. Exempel på att gärningsmannen visar synnerlig råhet är att den rånade utsätts för tortyr eller långvarigt fängslande (NJA 1967 s. 93, jfr NJA 1989 s. 829).

grovt ska särskilt beaktas om branden anlagts i tättbebyggt samhälle, där den lätt kunde sprida sig, eller annars inneburit fara för flera människor⁸⁴ eller för egendom av särskild betydelse.⁸⁵

Straffansvar för *allmänfarlig ödeläggelse* (13 kap. 3 §) kan komma i fråga för den som åstadkommer explosion, översvämning, ras, skeppsbrott, flyg- eller tågolycka eller annan sådan ofärd och därigenom framkallar fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Straffet är fängelse, lägst två och högst åtta år. Brottet allmänfarlig ödeläggelse har samma rekvisit som brottet mordbrand (13 kap. 1 §, se ovan i avsnitt 5.4.1), förutom att fara för människors liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom ska ha åstadkommits, inte genom att man anlagt brand utan genom vissa andra handlingar som anges i bestämmelsen. Är brottet *grovt*, döms till fängelse på viss tid, lägst sex och högst arton år, eller på livstid.

Högsta föreskrivna straff

Högsta föreskrivna straff för människohandel är fängelse tio år. I brottsbalken finns endast ett fåtal brott med *straffmaximum* om fängelse tio år eller därutöver. Några exempel på straffbestämmelser med ett högsta föreskrivet straff om fängelse tio år är dråp, synnerligen grov misshandel, olaga frihetsberövande och grovt rån. Dessa straffbestämmelser har vi, förutom olaga frihetsberövande, redogjort för i avsnittet ovan.

Allmänt maximum för tidsbestämda fängelsestraff var fram till 1 juli 2009 tio år. Vid flerfaldig brottslighet och vid återfall kunde dock straffet bestämmas till längre tid, maximalt arton år. Maximum för tidsbestämt straff anges enligt huvudregeln i 26 kap. 1 § andra stycket BrB fortfarande till tio år. Den 1 juli 2009 har dock straffskalan för mord och andra brott där det föreskrivits fängelse både på viss tid och på livstid och som avser fredstida förhållanden ändrats så att den övre straffgränsen angetts till fängelse arton år

⁸⁴ Se RH 1996:147 där en mordbrand som inneburit fara för fem personer bedömdes som grovt.

⁸⁵ Egendom av särskild betydelse anses föreligga om den hotade egendomen är av särskilt stor omfattning eller ekonomiskt av större värde eller den är i kulturellt hänseende särskilt betydelsefull.

eller på livstid.⁸⁶ Några exempel på brott i brottsbalken som där-
efter har föreskrivna högsta straff till fängelse arton år eller på livs-
tid är mord (3 kap. 1 §), människorov (4 kap. 1 §), grov mordbrand
(13 kap. 2 §), allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott (13 kap. 3 §),
grovt sabotage (13 kap. 5 §) och grovt spridande av gift eller smitta
(13 kap. 7). För vår jämförelse med straffskalan för människohandel
är främst brotten mord, människorov och grov mordbrand samt
allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott, av intresse.

För *mord* döms den som berövar annan livet, till fängelse på viss
tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är för-
svårande, på livstid. Straffskalan för mord har genomgått flera för-
ändringar. Som nämnts ovan ändrades straffskalan den 1 juli 2009
genom att straffmaximum för det tidsbestämda straffet höjdes från
fängelse i tio år till fängelse i arton år.⁸⁷ Därefter ändrades straff-
skalan återigen den 1 juli 2014 genom att det angavs att det, utöver
det tidsbestämda straffet, ska dömas till fängelse på livstid om
omständigheterna är försvårande.⁸⁸

Straffansvar för *olaga frihetsberövande* kan komma i fråga för den
som utan att ha gjort sig skyldig till människorov eller människo-
handel för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar
honom eller henne friheten (4 kap. 2 §). Straffet är fängelse, lägst
ett och högst tio år. Bestämmelsen är som framgår av dess lydelse
subsidiär till de mer kvalificerade straffbestämmelserna om människo-
rov och människohandel. Precis som för brottet människorov inne-
bär rekvisiten ”föra bort” respektive ”spärra in” att fokus är på i
princip varje förflyttning – även en mer kortvarig – och varje in-
spärrning som skett åtminstone under mer än en inte obetydlig
tidsrymd. Att på annat sätt beröva någon friheten kan vara t.ex. att
binda eller hålla fast någon.⁸⁹ För paragrafens tillämpning ska offret
ha förlorat rörelsefriheten så gott som fullständigt genom att han
eller hon hindras att förflytta sig från en viss plats.⁹⁰ Även helt
kortvariga frihetsberövanden omfattas. Däremot har tillämpnings-

⁸⁶ Prop. 2008/09:118.

⁸⁷ Prop. 2008/09:118.

⁸⁸ Prop. 2013/14:194. Se dock HD:s dom den 3 februari 2016 i mål nr B 4653-15, där HD:s
majoritet menade att 2014 års omformulering av 3 kap. 1 § BrB inte har förändrat det rätts-
läge som uppkom genom 2009 års reformering av straffskalan för mord.

⁸⁹ Jareborg – Friberg, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2010 s. 45.

⁹⁰ Jareborg – Friberg, a. s. Enligt författarna ska det hinder som reses för någon att komma
ut någonstans ifrån vara väsentligt, men behöver inte vara oöverstigligt.

området inte ansetts omfatta ett mera tillfälligt hindrande av rörelsefriheten.⁹¹ Se mer om brottet människorov ovan.

Förutsättningarna för straffansvar för *människorov*, *grov mordbrand* och *allmänfarlig ödeläggelse*, *grovt brott*, har behandlats ovan.

5.4.2 Straffskalor för relevanta straffbestämmelser i förhållande till koppleri av normalgraden

Lägsta föreskrivna straff

Straffskalan för koppleri av normalgraden är fängelse i högst fyra år. Enligt 26 kap. 1 § andra stycket BrB får fängelse på viss tid inte understiga fjorton dagar.

Ett flertal brottsbestämmelser har allmänt fängelseminimum föreskrivet som lägsta straff. Några exempel är misshandel (3 kap. 5 §), sexuellt tvång (6 kap. 2 §) och sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning (6 kap. 3 §).

En rad brottsbestämmelser som kan vara av relevans i vår jämförelse med straffskalan för koppleri av normalgraden har ett strängare minimistraff än koppleribestämmelsen, t.ex. grov misshandel (3 kap. 6 §), olaga frihetsberövande (4 kap. 2 §), grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning (6 kap. 3 § 2 stycket) och grov utpressning (9 kap. 4 §).

För *misshandel* döms den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd. Straffet är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om ett misshandelsbrott är att bedöma som grovt döms för *grov misshandel* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen har tillfogat en svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Straffbestämmelsen om *olaga frihetsberövande* har behandlats ovan.

Straffansvar för *sexuellt tvång* kan komma i fråga för den som, i annat fall än som avses i 6 kap. 1 § första stycket (se ovan i av-

⁹¹ Se Holmqvist m.fl., Brottsbalken – En kommentar 4:2 s. 1 f.

snitt 5.4.1), genom olaga tvång förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling. Straffet är fängelse i högst två år.

För *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* döms den som förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling genom att allvarligt missbruka att personen befinner sig i beroendeställning till gärningsmannen. Straffet är fängelse i högst två år.

I förarbetena anges att med beroendeställning avses bl.a. ett avhängighetsförhållande mellan gärningsmannen och den mot vilken brottet riktas.⁹² Gemensamt för dessa situationer är att den ene är beroende av beslut som den andre har möjlighet att fatta. Även ekonomiska mellanhavanden eller en beroendeställning till följd av narkotikamissbruk kan omfattas av bestämmelsens tillämpningsområde.⁹³

Om brottet är grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år (6 kap. 3 § andra stycket). Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen annars visat särskild hänsynslöshet.

Högsta föreskrivna straff

Ett fåtal brottsbestämmelser i brottsbalken har föreskrivet ett högsta straff om fängelse fyra år, t.ex. *grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning* (6 kap. 3 § 2 stycket). Ovan har redogjorts för straffbestämmelsen.

Straffstadganden som har strängare straffskalor än koppleri av normalgraden genom att de har högre maximistraff är t.ex. grov misshandel (3 kap. 6 §), olaga frihetsberövande (4 kap. 2 §), våldtäkt (6 kap. 1 §) och grov utpressning (9 kap. 4 §).

För *grov utpressning*, döms den som genom olaga tvång förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är, om inte brottet är att anse som rån eller grovt rån. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag eller om gär-

⁹² Prop. 2004/05:45 s. 141.

⁹³ Se Jareborg – Friberg m.fl., *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. 2015 s. 128.

ningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. Med våld och hot av allvarligt slag avses i första hand grov misshandel (se ovan) respektive olaga hot som är grovt.⁹⁴ Med särskild hänsynslöshet menas att handlandet på annat sätt varit särskilt graverande, t.ex. om offret är en särskilt utsatt person. Grovt brott kan också föreligga om utpressaren utnyttjat sin tillhörighet till en gruppering som ägnar sig åt beskyddarverksamhet eller illegal indrivningsverksamhet.⁹⁵

Övriga brottsbestämmelser har behandlats ovan.

5.4.3 Straffskalor för relevanta straffbestämmelser i förhållande till grovt koppleri

Lägsta föreskrivna straff

Som nämnts tidigare är lägsta angivet straff för grovt koppleri fängelse två år. I avsnitt 5.4.1 har vi redogjort för en rad brottsbestämmelser som vi anser är av intresse för en jämförelse med människohandelsbrottet. I samband därmed har vi redogjort ett flertal bestämmelser där lägsta straff är angivet till fängelse två år samt för flera bestämmelser där lägsta straff är angivet till mer än fängelse två år. Vi hänvisar till framställningen i denna del.

Högsta föreskrivna straff

I straffbestämmelsen om grovt koppleri anges högsta straff till fängelse åtta år. Ett fåtal straffbestämmelser i brottsbalken har föreskrivna högsta straff om fängelse åtta år, t.ex. mordbrand (13 kap. 1 §) och allmänfarlig ödeläggelse (13 kap. 3 §).

För *mordbrand* döms den som anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Straffet är fängelse, lägst två och högst åtta år. Straffskalan för *allmänfarlig ödeläggelse* är fängelse, lägst två och högst åtta år.

⁹⁴ För att ett olaga hot ska kunna bedömas som grovt krävs att brottet i betydande grad skiljer sig från "normala" fall av olaga hot. Faktorer som kan vara av betydelse är, förutom hotets innebörd och hur akut det framstår, om hotet riktats mot någon med en särskilt skyddslös ställning eller om det är fråga om upprepade allvarliga hot, se prop. 1992/93:141.

⁹⁵ Brottsbalk (1962:700) 9 kap. 4 §, Lexino 2015-04-27.

Bestämmelserna har behandlats ovan i avsnitt 5.4.1.

Ett antal straffbestämmelser i brottsbalken har ett föreskrivet högsta straff som överstiger åtta år. Detta gäller t.ex. mord (3 kap. 1 §), dråp (3 kap. 2 §), synnerligen grov misshandel (3 kap. 6 § andra stycket), människorov (4 kap. 1 §), människohandel (4 kap. 1 a §), olaga frihetsberövande (4 kap. 2 §), grov våldtäkt (6 kap. 1 § fjärde stycket), grov mordbrand (13 kap. 2 §) och allmänfarlig vårdslöshet, grovt brott (13 kap. 3 § tredje stycket). Samtliga straffbestämmelser har behandlats ovan.

5.5 Förhållandet i andra länder

5.5.1 Inledning

I detta avsnitt gör vi en internationell utblick i fråga om brottet koppleri. Mot bakgrund av att de nordiska länderna av tradition kan sägas ha en samsyn i frågan om straffnivåer har vi här valt att avgränsa den internationella utblicken till enbart de länderna.

För en internationell jämförelse beträffande brottet människohandel, se avsnitt 3.6.

5.5.2 Norden

Norge

Enligt norsk rätt döms för hallickverksamhet och förmedling av prostitution den som främjar andras prostitution, eller hyr ut lokaler och förstår att lokalerna ska brukas till prostitution, eller i vart fall är grovt oaktsam i förhållande till detta.⁹⁶ Straffet är böter eller fängelse i högst sex år.

Av bestämmelsens andra stycke följer att den som med offentligt tillkännagivande otvetydigt erbjuder, förmedlar eller efterfrågar prostitution straffas med böter eller fängelse i högst sex månader.

I det tredje och sista stycket i bestämmelsen definieras begreppet prostitution som att en person mottar vederlag för att ha samlag

⁹⁶ § 315 i den norska *straffeloven*.

eller företa en sexuell handling med en annan person eller för att utföra handlingar, jämförliga med samlag, med sig själv.

Danmark

Enligt dansk rätt döms den som bedriver verksamhet genom att en annan, mot betalning eller utfästelse om betalning, har en sexuell relation med en kund, för *koppleri* till fängelse i högst fyra år.⁹⁷

I bestämmelsens andra stycke anges att för koppleri döms också den som på annat sätt utnyttjar att en annan kommersiellt, mot betalning eller utfästelse om betalning, har en sexuell relation med en kund. Straffet för detta är böter eller fängelse i högst tre år. Detsamma gäller den som främjar att en annan, mot betalning eller utfästelse om betalning, har en sexuell relation med en kund, för vinnings skull eller i upprepade fall uppträder som mellanhand.

Av tredje och sista stycket i bestämmelsen följer att för koppleri döms även den som hyr ut rum i hotell att användas för att en annan person kommersiellt, mot betalning eller utfästelse om betalning, har en sexuell relation med en kund. Straffet anges till böter eller fängelse högst ett år.

För koppleri döms även den, som bl.a. genom rättsstridig påverkan, eller utnyttjande av någons villfarelse eller genom annat otillbörligt medel förmår annan till att mot betalning eller utfästelse om betalning ha en sexuell relation med en kund. Straffet härför är böter eller fängelse högst två år.⁹⁸

Straffet för koppleri är högre om personen som tillhandahåller den sexuella tjänsten är under arton år. Den som medverkar till att en underårig person mot betalning eller utfästelse om betalning har samlag eller utför vissa andra sexuella handlingar med en kund, straffas med böter eller fängelse i högst sex år.⁹⁹

⁹⁷ § 233 första stycket i den danska *straffeloven*.

⁹⁸ § 233 a *straffeloven*.

⁹⁹ § 224, första stycket och § 225 *straffeloven*.

Finland

I finsk rätt straffas för koppleri den som, för att skaffa sig själv eller någon annan ekonomisk vinning, ordnar ett rum eller något annat ställe för samlag eller en därmed jämförlig sexuell handling som utförs av någon mot ersättning eller för en uppenbart sedlighets-sårande handling som mot ersättning utförs av ett barn under arton år. Också den som väsentligt främjar en sådan handling genom att som en etablerad del av sin affärsverksamhet inkvartera någon som utför handlingen döms för koppleri. Detsamma gäller för den som genom förmedling av kontaktuppgifter eller på annat sätt marknadsför att någon utför sådana handlingar, om han eller hon är medveten om att detta handlande väsentligt främjar gärningens fullbordan. Vidare döms för koppleri den som på annat sätt utnyttjar att någon utför sådana handlingar, eller förleder någon till sådana handlingar.¹⁰⁰ Straffet är böter eller fängelse i högst tre år.

Om det vid koppleri eftersträvas avsevärd ekonomisk vinning, om brottet begås särskilt planmässigt, eller brottet riktar sig mot ett barn under arton år, och gärningen även bedömd som en helhet är grov, ska gärningsmannen dömas för *grovt koppleri* till fängelse i minst fyra månader och högst sex år.

Island

Enligt isländsk rätt döms för *koppleri* den som har ett yrke som grundar sig på eller som försörjer sig av annans prostitution till fängelse i högst fyra år.¹⁰¹ Till samma straff döms den som medverkar till att annan flyttar till eller från Island i syfte att försörja sig på prostitution. Därutöver anges att den som genom lockelse, uppmuntran eller hot förmår annan att ha samlag eller annan sexuell handling mot betalning, även den som har inkomst från annans prostitution, såsom hyra av bostäder eller annat, döms till fängelse i högst fyra år. Föreligger förmildrande omständigheter döms till böter eller fängelse i högst ett år. Slutligen anges i bestämmelsen att den som i ett offentligt meddelande erbjuder, förmedlar eller efter-

¹⁰⁰ 20 kap. 9 § (24.7.1998/563) i finska *strafflagen*.

¹⁰¹ § 206 i den isländska *strafflagen*.

frågar sexuellt umgänge mot betalning döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

5.6 Överväganden och förslag

5.6.1 Inledning

Riksdagen har för regeringen tillkännagett som sin mening att regeringen ska återkomma till riksdagen med förslag om skärpta straff för människohandel och koppleri.¹⁰² Enligt riksdagens uppfattning återspeglar de straff som i dag föreskrivs för människohandel och koppleri inte fullt ut brottens allvar. Det har därför ansetts angeläget att straffen för dessa båda brott skärps.¹⁰³

Mot denna bakgrund har regeringen gett utredningen i uppdrag att se över straffskalorna för människohandel och koppleri. Om utredningen bedömer att det finns behov av författningsändringar, ska förslag till sådana lämnas. Några närmare utgångspunkter för översynen eller om behovet av ändringar har inte lämnats i uppdraget.

5.6.2 Behovet av förändring av straffskalorna för brotten människohandel och koppleri

Bedömning: De nuvarande straffskalorna för såväl människohandel som koppleri framstår som väl avvägda. Det föreligger inte något behov av ändringar av straffskalorna.

Allmänna straffrättsliga utgångspunkter

Den grundläggande utgångspunkten för utformning av alla straffskalor är brottets allvar. Straffet ska återspegla hur allvarligt och klandervärt ett visst brott är. Ett allvarligare brott ska bestraffas strängare än ett mindre allvarligt brott och lika allvarliga brott ska bestraffas lika strängt. Straffminimum ska alltså återspegla brotts-

¹⁰² Bet. 2014/15:JuU14, rskr. 2014/15:138.

¹⁰³ Bet. 2014/15:JuU14 s. 24.

typens allvar på en lägsta nivå. När man ska tilldela ett visst brott en straffskala måste man också göra en bedömning av vilka faktiska gärningar som ska rymmas inom straffbestämmelsens ram och av hur allvarliga dessa är.¹⁰⁴

Principerna om *proportionalitet* mellan brott och straff och om *ekvivalens* kommer till uttryck i den centrala bestämmelsen om straffmätning i 29 kap. 1 § BrB. Principerna kan beskrivas så att straffet ska stå i proportion till brottets allvar, så att svårare brott bestraffas strängare än mindre allvarliga brott (proportionalitet) och att lika allvarliga brott bestraffas lika strängt (ekvivalens). Straffet ska alltså spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen. Enligt bestämmelsen i 29 kap. 1 § BrB ska straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska vidare beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Principerna om proportionalitet och ekvivalens gör sig gällande såväl när straffskalans minimum och maximum bestäms som när gränserna för de olika graderna av ett visst brott ska utformas.

Det följer emellertid inte omedelbart av proportionalitets- och ekvivalensprinciperna vilken straffskala ett visst brott ska tilldelas, dvs. vilket abstrakt straffvärde det kan anses ha.¹⁰⁵ Lagstiftaren måste göra en värdering av hur svårt ett visst brott ska anses vara i relation till andra brott. Det finns därmed ett utrymme för straffskärpningar eller andra justeringar i straffnivån för olika brotstyper, så länge dessa sker på ett enhetligt sätt och kan motiveras utifrån brottslighetens förkastlighet.

Straffskalan kan som nämnts sägas ange brottets abstrakta straffvärde, dvs. hur lagstiftaren värderar brottstypens svårhet i relation till andra brott. De i brottsbalken angivna straffskalorna är, i vart fall delvis, resultatet av kriminalpolitiska överväganden. De fastslås vidare efter de förhållanden och värderingar som rådde vid tiden för

¹⁰⁴ SOU 1986:14 s. 153.

¹⁰⁵ SOU 2008:85 s. 245 och Martin Borgeke, *Att bestämma påföljd för brott*, 2 uppl., s. 32.

deras tillkomst eller senaste lagändring och efter en jämförelse med övriga straffbud. Synen på hur allvarlig en brottstyp är kan dock komma att förändras över tid till följd av samhällsutvecklingen.

Ett skäl för att skärpa straffen för en viss brottstyp skulle teoretiskt kunna vara att en skärpning skulle kunna bidra till minskad brottslighet genom att människor under ett hot om strängare straff i högre utsträckning skulle avhålla sig från att begå brott. Det finns dock inte något empiriskt stöd för att generellt skärpta straff skulle medföra minskad brottslighet.¹⁰⁶ Detta gäller i synnerhet för brott som i stor utsträckning begås impulsivt. När det gäller sådan brottslighet som typiskt sett föregås av ett kalkylerat risktagande, som t.ex. vid ekonomisk brottslighet, kan det dock inte uteslutas att straffnivån har mer direkt betydelse för benägenheten att begå brott. Straffnivån skulle således teoretiskt kunna bidra till minskad brottslighet av sådant slag. Det finns emellertid inte anledning att tro att detta kommer ha mer än marginella effekter. Det finns också principiella skäl emot att låta allmänpreventiva överväganden påverka straffskalorna för enskilda brottstyper. På ett övergripande plan kan utgångspunkten sägas vara att allmänpreventiva överväganden visserligen har viss betydelse när man bestämmer den allmänna repressionsnivån, men inte bör läggas till grund för riktade straffskärpningar.

Generellt kan vidare sägas att en höjning av maximistraffet i första hand får betydelse för de allra allvarligaste brotten inom den aktuella brottstypen. Om det är en skärpt syn på den stora merparten av brotten som är i fokus för en reform är det snarare straffminimum som bör ändras.

Straffskalan för människohandelsbrottet

Människohandel är ett brott som innefattar ett hänsynslöst och cyniskt utnyttjande av andra människor. Människohandel är vidare en allvarlig kränkning av den enskilda individens människovärde och rätt att få bestämma över sitt liv och sin kropp. Mot denna bakgrund har bestämmelsen förenats med en sträng straffskala, fängelse i lägst två år och högst tio år.

¹⁰⁶ SOU 2008:85 s. 256.

Som nämnts ovan är den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen brottets allvar. Straffet ska återspegla hur allvarligt eller klandervärt det brott som den tilltalade döms för är. Enligt gällande principer ska allvarligare brott bedömas strängare än mindre allvarliga brott och lika allvarliga brott ska bedömas lika strängt. Även inom en och samma brottstyp ska olika gärningar bedömas olika strängt när det funnits försvårande eller förmildrande omständigheter i det enskilda fallet.

Straffskalan för människohandel med ett lägsta straff om fängelse två år och ett högsta straff om fängelse tio år ger ett stort utrymme att bestämma stränga straff. Det finns endast ett mindre antal domar där gärningsmän dömts för människohandel, vilket innebär att underlaget är begränsat för bedömningen av om domstolarna utnyttjar straffskalorna på ett sätt som medför att brottets allvar avspeglas i straffet. Av vår genomgång av praxis framgår emellertid att det förekommer utdömda straff från fängelse i två år till fängelse i sex år (där mindre grova fall inte är inkluderade). En stor del av domarna har vidare resulterat i fängelsepåföljder mellan tre till fyra års fängelse. Detta innebär att en stor del av den befintliga straffskalan används av domstolarna i dag, särskilt mot bakgrund av att domstolar generellt tenderar att reservera den högsta tredjedelen av straffskalan för de allra mest allvarliga fallen. Vidare framgår att domstolarna har beaktat försvårande eller förmildrande omständigheter i det enskilda fallet. Den praxis som finns utvisar en tillämpning av straffskalan som framstår som nyanserad.

Enligt vår uppfattning saknas det därför skäl för att skapa ytterligare utrymme för en än mer nyanserad straffvärdebedömning. Det finns således inte anledning att höja maximistraffet för brottet, för att därigenom ge utrymme för att straffmäta de allvarligaste fallen av människohandel. Ett tillräckligt sådant utrymme finns redan i dag.

I sammanhanget måste vidare poängteras att det i dag föreskrivs fängelse i högst tio år för brottet, vilket är en mycket hög straffskala i jämförelse med de allra flesta andra brottsbestämmelser i brottsbalken. Endast ett fåtal brottsbestämmelser innehåller än strängare maximistraff, nämligen fängelse arton år eller på livstid, t.ex. mord, människorov och vissa allmänfarliga brott samt grova brott mot rikets säkerhet. Även om ett människohandelsbrott kan innefatta ett hänsynslöst utnyttjande av en annan människa är vi av uppfattningen att den befintliga straffskalan ger utrymme för be-

aktande av mycket försvårande omständigheter. I praxis förekommer även att fängelsestraff om sex år har dömts ut, vilket i sammanhanget får anses utgöra ett långt och kännbart straff. I än mer straffvärda fall finns det, som nämnts, i dagsläget utrymme i den befintliga straffskalan för än mer kännbara straff.

Som ovan nämnts är det främst en höjning av ett brotts minimistraff som får genomslag i form av en generell skärpning av straffvärdet för ett brott. Enligt vår uppfattning saknas det skäl för att höja straffminimum för människohandelsbrottet. Utifrån vår genomgång av praxis finner vi att straffen för människohandel generellt står i proportion till brottens allvar.

Vidare är tillämpningsområdet för människohandelsbestämmelsen stort och kan träffa en rad olika gärningar av varierande svårighetsgrad. En höjning av det lägsta straffet från fängelse i två år till t.ex. fängelse i högst fyra år skulle riskera att medföra att färre gärningar än i dag skulle rubriceras som människohandel, något som vore synnerligen olyckligt. Anledningen härtill är att en så pass sträng straffskala skulle kunna medföra att än strängare krav än i dag skulle komma att ställas för att gärningar ska bedömas som människohandel. Det bör dessutom poängteras att minimistraff överstigande fängelse två år är förbehållna vissa synnerligen allvarliga brott såsom t.ex. människorov, grov våldtäkt och synnerligen grov misshandel (se avsnitt 5.4 för en närmare redogörelse för dessa brott). Vid en jämförelse med dessa brott och tillämpningsområdet för dessa, framstår det befintliga minimistraffet för människohandel som väl avvägt. Enligt vår uppfattning markerar det nuvarande minimistraffet redan i nuläget att det rör sig om ett mycket allvarligt brott. Som vi redogjort för i avsnitt 5.4 återfinns minimistraff om fängelse två år i straffbestämmelser som föreskriver ansvar för allvarliga brott i brottsbalken, såsom våldtäkt, mordbrand och allmänfarlig ödeläggelse.

I dagsläget ger människohandelsbestämmelsen utrymme att, i de fall ett brott är mindre grovt, bestämma straffet till fängelse i högst fyra år. Vår uppfattning är att det även fortsättningsvis finns ett behov av möjligheten att bedöma ett människohandelsbrott som mindre allvarligt brott. Som har påpekats i tidigare lagstiftningsarbeten kan människohandelsbestämmelsen komma att tillämpas på gärningar med liten risk för att offret skulle komma att utnyttjas eller då det åsyftade utnyttjandets omfattning eller intrånget i offrets

frihet varit sådant att ett lägsta föreskrivet straff om fängelse två år framstår som alltför strängt. Den nuvarande straffskalan för mindre allvarliga fall av människohandel, nämligen fängelse lägst 14 dagar och högst fyra år, framstår som väl avvägd.

Straffskalorna för koppleribrotten

Koppleri av normalgraden

Den gällande straffskalan för koppleri av normalgraden är fängelse i högst 4 år. Fängelse på viss tid får som lägst sättas till fängelse 14 dagar (26 kap. 2 § BrB), vilket medför att minimistraffet för koppleri av normalgraden i praktiken är fängelse 14 dagar.

Som nämnts ovan är syftet med koppleribestämmelsen att motverka prostitution. Bestämmelsen tar därför sikte på den som antingen på något sätt *främjar* eller *på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar* att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Ett sådant främjande eller ekonomiskt utnyttjande kan utgöras av en mängd olika gärningar, vilka kan vara av varierande allvar.

När det gäller främjande förutsätts för straffansvar att gärningsmannen främjat mer än en sexuell förbindelse. Ett koppleribrott kan i dessa fall många gånger vara av sådant slag att det har ett begränsat straffvärde, t.ex. en chaufför vars främjande uteslutande består i att han eller hon vid ett fåtal tillfällen kör kvinnor som avser att ha tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning (se genomgången av praxis, avsnitt 5.3.2).

Av statistik från Brå och genom vår genomgång av praxis framkommer att domstolarna i ganska stor utsträckning bestämmer påföljden för koppleri av normalgraden till kortare fängelsestraff. Det förefaller enligt vår uppfattning som rimligt att påföljden för en person, vars främjande framstår som förhållandevis begränsat, ska kunna bestämmas till ett kortare fängelsestraff eller en frivårds-påföljd. Ett sådant straff torde framstå som proportionerligt i förhållande till brottets allvar, dvs. i förhållande till det mer begränsade främjandet av att en annan person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Med beaktande av att straffbestämmelsen omfattar en rad olika gärningar, med varierande svårighetsgrad, ser vi att det fortsatt finns behov av ett utrymme för att bestämma straffvärdet för koppleri av normalgraden till fängelse 14 dagar och

uppåt. Mot denna bakgrund framstår minimistraflet för koppleri-brott av normalgraden som motiverat.

Vi har i avsnittet 5.4 ovan gått igenom ett antal relevanta brottsbestämmelser för att jämföra med koppleribrottet, med fokus på straffskalorna. Enligt vår uppfattning är jämförbara brott bl.a. misshandel, sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning. Lägsta föreskrivet straff för samtliga dessa brott är fängelse (14 dagar, se ovan). Brott med strängare minimistraflet är t.ex. grov misshandel, olaga frihetsberövande, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grov utpressning. Gemensamt för dessa brott är att de avser mer kvalificerade gärningar jämfört med de minst allvarliga med de kopplerigärningarna, där ett straff omkring minimistraflet skulle bli aktuellt. Sammantaget finner vi även efter en sådan jämförelse att minimistraflet för koppleri av normalgraden framstår som väl avvägt.

Vidare kan det vid en jämförelse med övriga nordiska länders straffskalor för koppleri konstateras att Norge och Finland har straffskalor som föreskriver böter som lägsta straff medan Danmark och Island har fängelse som lägsta föreskrivet straff.

Samtantaget föreligger det enligt vår uppfattning inte något behov av att höja minimistraflet för koppleri av normalgraden.

När det gäller högsta föreskrivet straff för koppleri av normalgraden anges i bestämmelsen ett fängelsestraff om fyra år. För det fall det rör sig om fall som bedöms ha ett straffvärde överstigande fängelse fyra år bör det rimligtvis vara fråga om ett brott av sådant allvar att brottet i stället borde rubriceras som grovt brott, för vilket straffskalan är fängelse i två år till åtta år. Vår genomgång av praxis visar också att domstolarna ofta beaktar föreliggande försvärande omständigheter och använder sig av straffskalan upp till fängelse i fyra år. Detta talar för att det nuvarande maximistraflet för koppleri av normalgraden är väl avvägt.

Vid en jämförelse med övriga nordiska länder kan vidare konstateras att Finland, där koppleribrottet är gradindelad, har motsvarande koppleri av normalgraden ett straffmaximum om fängelse högst tre år. Övriga nordiska länder saknar gradindelning av koppleri-brottet, men i sammanhanget kan ändå nämnas att Norge har ett föreskrivet högsta straff för koppleri om sex år medan koppleri-bestämmelsen i Danmark och Island har ett motsvarande högsta straff om fängelse fyra år.

Som nämnts ovan framkommer av vår genomgång av praxis att domstolarna i dag beaktar föreliggande försvårande och förmildrande omständigheter på ett nyanserat sätt. Det framstår därmed inte som att det saknas utrymme för att göra en nyanserad bedömning av straffvärdet, tvärtom gör domstolarna väl balanserade bedömningar i fråga om straffvärdet inom den gällande straffskalan. Det finns således inte skäl att av den anledningen göra förändringar i straffskalan, vare sig av lägsta eller högst föreskrivna straff. Det framstår således som att den befintliga straffskalans utformning är väl förenlig med principerna om proportionalitet och ekvivalens.

Sammantaget bedömer vi att straffskalan för koppleri av normalgraden framstår som väl avvägd. Något behov av att förändra den befintliga straffskalan föreligger inte enligt vår uppfattning.

Grovt koppleri

Straffskalan för grovt koppleri är fängelse i lägst två år och högst åtta år. I bestämmelsen anges att vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Av statistik från Brå och våra nedslag i praxis framkommer att påföljden för grovt koppleri som regel bestäms till fängelse, vilket är naturligt med hänsyn till brottets art och straffvärde. Fängelsestraffens längd har i de domar vi studerat närmare varierat mellan fängelse två och fyra år. Gärningarna som domstolarna haft att pröva har varit av olika svårhetsgrad och de gärningar som de tilltalade har dömts för har också haft olika karaktär och omfattning.

Minimistraflet för grovt koppleri är detsamma som för människohandelsbrottet. Att det lägsta straffet för brottet är satt till fängelse två år markerar att brottet är allvarligt (jfr andra relevanta brott, t.ex. våldtäkt m.m.). Vi har ovan konstaterat att vi anser att minimistraflet för människohandel framstår som väl avvägt. Vi finner på motsvarande sätt att minimistraflet för grovt koppleri framstår som rimligt. Utifrån vår genomgång av statistik och praxis finner vi även att de utdömda straffen för grovt koppleri framstår som proportionerliga i förhållande till brottets allvar.

När det gäller maximistraftet för grovt koppleri skärptes detta år 2005, från fängelse sex år till åtta år. Ett skäl för skärpningen av straffskalan var att gärningar som kunde komma att bedömas som grovt koppleri kan utgöras av människohandelsliknande situationer där gärningsmannen inte kunnat överbevisas om t.ex. kravet på otilbörlig påverkan. Lagstiftaren såg mycket allvarligt på denna då relativt nya typ av brottslig verksamhet och uttalade att den ofta var noggrant planerad och organiserad samt inte sällan innebar att gärningsmannen skaffade sig vinning genom att hänsynslöst utnyttja andra personer, ofta kvinnor och barn. För sådana särskilt hänsynslösa fall av koppleri kunde, enligt regeringens mening, den dåvarande straffskalan för grovt brott med ett maximistraft på sex års fängelse förefalla något för snäv.

Vårt nedslag i praxis avseende människohandel och grovt koppleri tyder på att lagstiftarens avsikt angående fall av grova kopplier med människohandelsliknande inslag har fått genomslag. I de mål där gärningsmän åtalas för människohandel, men där sådana åtal inte vinner bifall utan gärningsmannen i stället döms för grovt koppleri, har gärningen ofta bedömts ha ett högt straffvärde. Straffvärdet har i stort sett bestämts i nivå med vad som hade bestämts om åtalet för människohandel vunnit fullt bifall.

Vidare framstår domstolarnas straffvärdebedömning vid tillämpning av bestämmelsen som väl nyanserad. Domstolarna beaktar de föreliggande omständigheterna och allvarigare fall bestraffas hårdare än fall som inte är lika allvarliga.

Sammantaget framstår straffskalan för grovt koppleri enligt vår uppfattning som väl avvägd och det finns inom den befintliga straffskalan ett utrymme för att ge de allvarigare gärningarna genomslag vid bestämmande av fängelsestraffets längd. Något skäl att ändra straffskalan för grovt koppleri föreligger inte.

6 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

6.1 Ikraftträdande

Förslag: De föreslagna lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2018.

Det är angeläget att det förstärkta straffrättsliga skyddet mot människohandel och utnyttjande av utsatta personer genomförs så snart som möjligt. Därmed bör också de författningsbestämmelser vi föreslår träda i kraft så snart som möjligt. Med hänsyn till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarande, fortsatt beredning inom Regeringskansliet, inhämtande av Lagrådets yttrande och riksdagsbehandling bör de nya bestämmelserna kunna träda i kraft den 1 juli 2018.

6.2 Övergångsbestämmelser

Bedömning: De föreslagna lagändringarna kräver inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Av 2 kap. 10 § regeringsformen framgår att ingen får dömas till straff eller annan påföljd för en gärning som inte var straffbelagd när den begicks. Inte heller får det dömas ut en svårare brottspåföljd för en gärning än vad som var föreskrivet när den begicks. Den nu beskrivna principen har också kommit till uttryck i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP) där det stadgas att ingen får dömas för en gärning för vilken det inte var stadgat straff när den begicks. Enligt paragrafens andra stycke ska straff, med vissa undan-

tag som här inte är av betydelse, bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte den lag som gäller när domen meddelas leder till frihet från straff eller till lindrigare straff. Denna bestämmelse anses generellt tillämplig inom straffrätten om inte något annat har föreskrivits beträffande en viss författning.

Vi gör bedömningen att någon annan övergångsbestämmelse än regleringen i 5 § BrP inte är nödvändig när det gäller våra ändringsförslag.

7 Konsekvenser

7.1 Inledning

Enligt kommittéförordningen (1998:1474) ska en utredning redovisa vilka konsekvenser som förslagen i ett betänkande kan få i en rad olika avseenden. Om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet (14 §). Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt så ska även dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för det allmänna ska en finansiering föreslås. Vidare ska eventuella konsekvenser för den kommunala självstyrelsen redovisas (15 §). Detsamma gäller eventuella konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen. Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler, ska förslagets kostnadsmissiga och andra konsekvenser anges i betänkandet (15 a §). Konsekvenserna ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

I avsnitten nedan beskriver vi först de ekonomiska konsekvenser som våra förslag kan innebära och därefter behandlar vi de övriga konsekvenser som ska redovisas enligt kommittéförordningen.

7.2 Ekonomiska konsekvenser

Bedömning: I avsnitt 3 föreslår vi att bestämmelsen om människohandel ska ändras för att tillämpningen av bestämmelsen ska bli mer ändamålsenlig. Ändringarna bör föranleda att fler polisanmälningar leder till åtal och fällande domar, vilket bör medföra ökade kostnader för rättsväsendet. Kostnadsökningen bedöms emellertid rymmas inom de befintliga anslagen för myndigheterna.

I avsnitt 4 föreslår vi att två nya straffbestämmelser om utnyttjande av utsatta personer ska införas. Detta innebär en utvidgning av det straffbara området, vilket kan komma att innebära merkostnader för rättsväsendet. Det är inte möjligt att med någon säkerhet uppskatta hur stora de tillkommande kostnaderna för staten kommer att bli, särskilt som utredningarna som kommer ligga till grund för det nya brottet i flertalet fall förmodligen kommer ha sin grund i andra brott (vanligtvis människohandel). Kostnadsökningen bedöms emellertid rymmas inom de befintliga anslagen för myndigheterna.

De föreslagna ändringarna kan även antas medföra vissa kostnader för information, utbildning och andra liknande insatser framför allt hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Även dessa kostnader bör dock rymmas inom befintliga anslag för respektive myndighet.

I övrigt leder våra förslag inte i sig till några kostnadsökningar.

7.2.1 Ändringen i människohandelsbestämmelsen m.m.

Vi har i avsnitt 3 föreslagit att bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § brottsbalken (BrB) ska ändras för att förtydliga bestämmelsens egentliga tillämpningsområde. Ändringen innebär dock inte att det straffbara området i egentlig mening utvidgas. I dag polisanmäls och utreds endast ett begränsat fall av människohandelsbrott och ännu färre lagförs. Ändringarna i bestämmelsen om människohandel bör dock bidra till att rättsväsendets hantering av även sådana fall förbättras och medföra att fler polisanmälningar leder till åtal och fällande domar, vilket torde medföra vissa ökade kostnader för rättsväsendet. Kostnadsökningen bedöms emellertid rym-

mas inom de befintliga anslagen för myndigheterna, dvs. Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, de allmänna domstolarna och Kriminalvården.

Fler åtal och fler rättegångar kan också föranleda ökade kostnader för det allmänna gällande offentlig försvarare och målsägandebiträde. Vi bedömer dock att även dessa kostnader kommer att vara av relativt sett begränsad omfattning.

Våra övriga förslag och synpunkter som rör de brottsbekämpande myndigheternas arbete mot människohandel leder inte i sig till ökande kostnader för de inblandade myndigheterna. Sådana kostnader kan dock uppstå i senare led.

Samtliga förslag kan enligt vår bedömning inledningsvis antas medföra vissa kostnader för information, utbildning och andra liknande insatser framför allt hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Även dessa kostnader bör rymmas inom befintliga anslag för respektive myndighet (jfr människohandel utgör redan i dag ett prioriterat område inom Polismyndigheten).

Det är enligt vår bedömning lämpligt att följa upp konsekvenserna efter att bestämmelserna har varit i kraft en tid.

7.2.2 Införande av nya straffrättsliga bestämmelser vid utnyttjanden av annan i andra fall än vid människohandel

I avsnitt 4 har vi föreslagit att det ska införas två nya straffrättsliga bestämmelser om utnyttjande av annans nödläge i 4 kap. 3 § BrB och om otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan i 9 kap. 10 a § BrB.

De nya bestämmelserna kommer till viss del vara tillämpliga vid gärningar där ingående moment i dag skulle kunna utgöra exempelvis misshandel eller olaga hot alternativt där gärningarna i sin helhet skulle kunna utgöra exempelvis ocker. I de delarna blir det alltså inte fråga om en utvidgning av det straffbara området även om straffskalan blir mer adekvat för gärningarna.

Bestämmelserna om utnyttjande av annans nödläge och otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan innebär dock även en nykriminalisering, eftersom den kommer att omfatta handlingar som tidigare inte, åtminstone inte i sin helhet, varit straffbelagda.

Det är inte möjligt att med någon säkerhet uppskatta hur många förundersökningar, åtal, domstolsförhandlingar och slutligen lag-

föringar som kommer bli resultatet av de nya bestämmelserna. Det samma gäller för statens kostnader, särskilt som utredningarna som kommer ligga till grund för de nya brotten i flertalet fall förmodligen kommer ha sin grund i andra brott. Ökningen kommer dock enligt vår bedömning inte vara större än att kostnaderna för den samma kan rymmas inom de befintliga anslagen för Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, de allmänna domstolarna och Kriminalvården.

Kostnaderna kan även komma att öka för det allmänna avseende behovet av att anlita fler offentliga försvarare och målsägandebiträden med anledning av ökade antal åtal och rättegångar. Vi bedömer dock att även dessa kostnader kommer att bli av relativt sett begränsad omfattning.

I likhet med vad vi anfört om våra förslag om människohandelsbrottet bedömer vi att även införandet av de två nya straffbestämmelserna kan antas medföra vissa kostnader för information, utbildning och andra liknande insatser framför allt hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Dessa kostnader bör dock rymmas inom befintliga anslag för respektive myndighet.

Även i denna del anser vi att det är lämpligt att konsekvenserna följs upp efter att bestämmelserna varit i kraft en tid.

7.3 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: De lagändringar som vi föreslår kan förväntas leda till minskad brottslighet.

Både ändringarna i människohandelsbestämmelsen och införandet av straffbestämmelserna om utnyttjande av annans nödläge och otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan syftar till ett starkare straffrättsligt skydd mot sådan kriminalitet i samhället. Ett viktigt syfte med en sådan straffrättslig lagstiftning är allmänprevention. Genom den normbildande och avskräckande effekt som kriminalisering rent allmänt kan antas ha kan det förväntas att våra förslag verkar avhållande och påverkar människor att avstå från att utföra oönskade handlingar. Våra förslag, särskilt kriminaliseringen av utnyttjande av annans nödläge och otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan,

utgör även en tydlig markering av samhällets inställning i dessa frågor vilket kan förväntas påverka människors beteende i sådana situationer. Förslagen är även en tydlig signal till andra aktörer i samhället att fortsätta att prioritera åtgärder som syftar till att förebygga och bekämpa sådan kriminalitet. Våra förslag bör vidare även förenkla tillämpningen av gällande rätt på området för både de brottsbekämpande myndigheterna och domstolarna, vilket i sin tur bör leda till ökad lagföring och en preventiv effekt genom minskad brottslighet.

7.4 Övriga konsekvenser

Bedömning: Våra förslag kommer inte att medföra några andra konsekvenser av de slag som anges i kommittéförordningen och förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

Vi bedömer att våra förslag i huvudsak inte får några konsekvenser för den kommunala självstyrelsen, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företag, eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen (jfr 15 § kommittéförordningen).

När det gäller jämställdheten mellan kvinnor och män kan det framhållas att straffrättslig lagstiftning är neutral när skyddsintresset för varje straffbestämmelse bestäms. Detta gäller också de förslag som vi har lagt fram. Inom ramen för de skyddsintressen som finns för människohandel, utnyttjande av utsatta personers nödläge och otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan kan dock olika grupper få ett bättre straffrättsligt skydd beroende på hur utsatt gruppen generellt sett är. På så sätt bedömer vi att vissa särskilt utsatta grupper kommer att få ett förstärkt straffrättsligt skydd, vilket påverkar både jämställdheten mellan kvinnor och män och likabehandlingen av olika människor i en positiv riktning.

Vidare bedömer vi att de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till EU inte påverkas av förslagen i detta betänkande.

På skäl som angetts i avsnitt 6 har vi föreslagit att våra lagförslag bör träda ikraft den 1 juni 2018. Vi bedömer, som angetts ovan, att det i samband härmed kan finnas ett behov av vissa informationsinsatser för olika aktörer, särskilt inom rättsväsendet.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

4 kap. Om brott mot frihet och frid

1 a § Den som, i annat fall än som avses i 1 §, *med användande av ett otillbörligt medel, såsom* olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat *motsvarande medel*, rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person, *med uppsåt att* han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för *människohandel* till fängelse i lägst två och högst tio år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms för människohandel även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. *Detsamma ska gälla för den som begår en sådan gärning om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år.*

Är ett brott som avses i första eller andra stycket mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Paragrafen straffbelägger människohandel. Övervägandena finns i avsnitt 3.7. Paragrafen har i vissa avseenden förändrats i sak. Ändringarna i första styckets inledning är avsedda att tydliggöra att varje otillbörligt medel i sig ensamt är tillräckligt för straffansvar, under förutsättning av att övriga rekvisit i bestämmelsen är uppfyllda. Det finns således inget krav på att det ska föreligga något maktförhållande mellan gärningsmannen och brottsoffret. Det finns, liksom tidigare, inte heller något krav på att exploatering har påbörjats för att brottet ska anses fullbordat. Vidare innebär ändringarna i första stycket att det för straffbarhet är tillräckligt att gärningsmannen, utöver avsiktssuppsåt, haft insiktssuppsåt eller likgiltighetsuppsåt till utnyttjandet av offret.

Ändringarna i andra stycket innebär att också den som vidtar en handelsåtgärd med exploateringsuppsåt mot en person som inte har fyllt arton år ska dömas för människohandel även om något otillbörligt medel inte har använts om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år.

I *första stycket* redovisas de tre momenten – otillbörligt medel, handelsåtgärd och uppsåt att exploatera offret – som måste föreligga för att ansvar för människohandel med personer över arton år ska komma i fråga. I stycket anges även uttryckligen att bestämmelsen om människohandel är subsidiär till brottet människorov.

För straffansvar krävs att handelsåtgärderna vidtas med användande av ett otillbörligt medel, såsom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat motsvarande medel. Innebörden av både de otillbörliga medlen och handelsåtgärderna som sådana är oförändrad med undantag för *annat motsvarande medel* (som har ersatt begreppet annat sådant otillbörligt medel), se nedan.

Med *olaga tvång* avses detsamma som i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig någon åtgärd. Rekviritet *vilseledande* innebär förmedlande av en oriktig uppfattning till någon och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § BrB. Med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* avses olika situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel är situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av intellektuell förståndsnedläggning eller någon sjukdom eller är beroende av narkotika. Med *annat motsvarande medel* (som har ersatt begreppet *annat sådant otillbörligt medel*) avses motsvarande medel som de som uttryckligen nämnts i bestämmelsen. Det otillbörliga medlet ska göra så att handelsåtgärden kan komma till stånd.

De otillbörliga medlen har som framgått i beskrivningen ovan delvis olika karaktär. Vissa medel bygger i huvudsak på tvång, bl.a. hot och våld, medan andra medel bygger på att det tilltänkta offret själv närmar sig exploateringsituationen efter att t.ex. ha fått felaktig information eller på att offrets begränsade handlingsfrihet ut-

nyttjas. Varje otillbörligt medel är i sig ensamt tillräckligt för straffansvar. Gemensamt för samtliga otillbörliga medel är att de, åtminstone i någon utsträckning, reducerar offrets fria vilja i relation till handelsåtgärden. Det uppställs inte något ytterligare krav på maktförhållande eller kontroll av brottsoffret. Något generellt krav kan därför inte ställas på att offret i dessa situationer i praktiken inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja (jfr exempelvis vilseledande). Brottet är, liksom hittills, fullbordat redan innan exploateringen har påbörjats, se närmare om detta nedan.

De handelsåtgärder som omfattas av straffbestämmelsen är, liksom tidigare, att rekrytera, transportera, överföra, inhysa eller ta emot en person. Med *rekrytera* avses olika förfaranden för att värva eller anskaffa en person. Med *transportera* avses både organisering av resa och själva framförandet av transportmedlet. *Överföra* avser olika förfaranden som utgör ett led i en förflyttning eller en överföring av en person. Ett exempel är när gärningsmannen förmår offret att själv bege sig någonstans. Ett annat exempel är när gärningsmannen överlåter offret till en annan person. Med *inhysa* avses att gärningsmannen ger tillfälligt eller permanent boende åt offret. Rekviritet *tar emot* innefattar både ett faktiskt mottagande och ett övertagande av offret.

För straffansvar krävs, liksom tidigare, att det föreligger ett *orsaksamband* mellan användandet av det otillbörliga medlet och handelsåtgärden. Vidare ska gärningsmannen ha vidtagit handelsåtgärderna med *uppsåt* till framtida exploatering. Även om gärningsmannens avsikt med sitt agerande inte var att exploatera annan, så ska han eller hon likväl dömas till ansvar om han eller hon har insiktsuppsåt eller likgiltighetsuppsåt till exploateringen (jfr tidigare krav på att åtgärden vidtagits *i syfte att* exploatera offret).

Med *exploatering* avses liksom tidigare ett otillbörligt användande av offret. Det krävs, som tidigare nämnts, inte heller att exploateringen har påbörjats för att brottet ska anses fullbordat. Däremot kan en påbörjad exploatering beroende på omständigheterna antingen utgöra en del av människohandelsbrottet eller utgöra ett fristående utnyttjandebrott, exempelvis det av oss föreslagna brottet utnyttjande av annans nödläge i 4 kap. 3 § BrB.

Med *exploatering för sexuella ändamål* avses alltjämt att offret är avsett att utsättas för sexualbrott eller utnyttjas för tillfälliga sexu-

ella förbindelser, dvs. prostitution. Här avses således alltså även exempelvis ett otillbörligt användande av offret för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller medverkan i pornografisk föreställning. Innebörden av exploateringsformerna för *avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete* är också oförändrad.

Annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte har inte heller ändrats utan tar sikte på någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig i en situation där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Gemensamt för dessa situationer som innebär nödläge är att offret befinner sig i en verkligt svår situation som inte är helt tillfällig eller övergående. Ett exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte är när en person – utan att det är fråga om tvångsarbete – förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Andra exempel är när en person förmås att tigga eller stjäla. Ytterligare ett exempel är när en person förmås att avlägsna annat biologiskt material än organ, t.ex. vävnad såsom hud och brosk.

Människohandelsförfaranden kan, som beskrivits ovan, ta sig uttryck på många olika sätt. Exempelvis kan en rekrytering av offer för exploatering för sexuella ändamål ske genom att offren förs bort mot sin vilja, men offren kan även vilseledas angående antingen arbetet i sig eller villkoren för detsamma. Inte sällan har offren fått uppfattningen att de ska utföra ett riktigt arbete under relativt goda förhållanden. I andra fall kan offren däremot vara införstådda med att det är fråga om t.ex. prostitution, men att de blivit lurade beträffande villkoren härför. I de sistnämnda fallen har offren vanligtvis i praktiken ett annat verkligt eller godtagbart alternativ till att underkasta sig gärningsmannens vilja. Deras fria och verkliga vilja i relation till handelsåtgärden har dock reducerats genom gärningsmannens informationsövertag. Användningen av det otillbörliga medlet gör så att handelsåtgärdena kan komma till stånd. Motsvarande gäller även för de andra exploateringsformerna.

Liksom tidigare saknar även offrets eventuella samtycke till den åsyftade exploateringen betydelse för den straffrättsliga bedömningen, se avsnitt 3.7.5.

Straffskalan, fängelse lägst två och högst tio år, är oförändrad.

Andra stycket innehåller liksom tidigare en särskild reglering i fråga om handel med personer som inte har fyllt arton år. I dessa

fall krävs inte att gärningsmannen har genomfört handeln med användande av något otillbörligt medel. Någon ändring i detta avseende har inte gjorts. Den som rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person under arton år med uppsåt att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms således för människohandel även om inte något otillbörligt medel som anges i första stycket har använts. För straffansvar är det således tillräckligt att gärningsmannen vidtar en av de angivna handelsåtgärderna med uppsåt att exploatera offret för något av de angivna ändamålen.

Genom tillägg i andra stycket har däremot straffansvaret utvidgats till att även gälla den som begår en sådan gärning om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år. Motsvarande reglering finns sedan tidigare för vissa sexualbrott i 6 kap. 13 § BrB. Den bestämmelsen har i vårt delbetänkande (SOU 2016:42) föreslagits få den utformning som också återfinns här. Vid den oaktsamhetsbedömning som ska göras bör därför viss ledning kunna hämtas från den framtida tillämpningen av den bestämmelsen.

När det gäller handel med barn hänvisas i övrigt till kommentarerna till första och tredje stycket.

Tredje stycket, som reglerar straffskalan för mindre grova fall, är oförändrat.

3 § Den som, i annat fall än som avses i 1 och 1 a §§, med användande av ett otillbörligt medel, såsom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat motsvarande medel utnyttjar en person för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för utnyttjande av annans nödläge till fängelse i högst fyra år.

Är brottet att anse som grovt, döms för grovt utnyttjande av annans nödläge till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år döms till ansvar även om inte något sådant otillbörligt medel som anges där har använts. Detsamma ska gälla för den som begår en sådan gärning om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år.

Bestämmelsen är ny. Övervägandena finns i avsnitten 4.6 och 4.7. I paragrafens första stycke föreskrivs straffansvar för utnyttjande av annans nödläge för den som med användande av ett otillbörligt medel utnyttjar en person för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. I det andra stycket föreskrivs straffansvar för grovt utnyttjande av annans nödläge. I det tredje stycket regleras vad som gäller när någon begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte fyllt arton år.

I *första stycket* redovisas de två rekvisiten – otillbörligt medel och utnyttjande av offret – som båda måste föreligga för att ansvar för utnyttjande av annans nödläge med personer över arton år ska komma i fråga. I stycket anges även uttryckligen att bestämmelsen om utnyttjande av annans nödläge är subsidiär till brotten människorov och människohandel. Straffet för utnyttjande av annans nödläge är fängelse i högst fyra år.

För straffansvar krävs att utnyttjandet sker med användande av ett otillbörligt medel, såsom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller annat motsvarande medel.

Med *otillbörligt medel* avses samma medel som i straffbestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1 a § BrB. Även de otillbörliga medel som uttryckligen anges i bestämmelsen är desamma som i människohandelsbestämmelsen. De otillbörliga medlen är här hänförliga till själva utnyttjandet som sådant (jfr människohandel där de otillbörliga medlen tar sikte på handelsåtgärden). Beträffande de otillbörliga medlen kan följande anföras särskilt.

Med *olaga tvång* avses således sådana gärningar som regleras i 4 kap. 4 § BrB, dvs. att genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan att underkasta sig någon åtgärd. Rekvisitet *vilseledande* innebär förmedlande av en oriktig uppfattning till någon och förekommer bl.a. i straffbestämmelsen om bedrägeri i 9 kap. 1 § BrB. Med *utnyttjande av någons utsatta belägenhet* avses olika situationer där gärningsmannen ut-

nyttjar att offret befinner sig i en beroendeställning till honom eller henne, t.ex. till följd av ett ekonomiskt skuldförhållande eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Andra exempel är situationer där gärningsmannen utnyttjar att offret lever under ekonomiskt svåra förhållanden, lever i flyktingskap, befinner sig i vanmakt, lider av intellektuell förståndsnedsättning eller någon sjukdom, eller är beroende av narkotika. Med *annat motsvarande medel* avses situationer där gärningsmannen på andra sätt än vad som nämns i bestämmelsen reducerar offrets fria och verkliga vilja.

Varje otillbörligt medel är i sig ensamt tillräckligt för straffansvar. Gemensamt för samtliga otillbörliga medel är att de, åtminstone i någon utsträckning, reducerar offrets fria vilja. Till skillnad från människohandel är brottet fullbordat först när utnyttjandet har påbörjats.

För straffansvar krävs att det föreligger ett orsakssamband mellan användandet av det otillbörliga medlet och utnyttjandet.

Även innebörden av formerna för utnyttjande motsvarar vad som gäller för den exploatering som gärningsmannen åsyftar vid människohandel. Med *utnyttjande för sexuella ändamål* avses exempelvis att offret ska utsättas för sexualbrott eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser, dvs. prostitution. Vidare avses andra slag av otillbörligt användande av offret i sexuella sammanhang, t.ex. för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller medverkan i pornografisk föreställning. Utnyttjande för sexuella ändamål aktualiserar ofta vissa konkurrensfrågor, se nedan. *Utnyttjande för avlägsnande av organ* tar sikte på situationer där en person utnyttjas för att någon annan ska komma åt hans eller hennes organ, dvs. reglerar alltså inte handel med organ i sig. Det finns dock en stor gränsdragningsproblematik kring begreppet, se avsnitt 4.7.1. Även begreppet *utnyttjande för krigstjänst* avses, som tidigare nämnts, ha motsvarande innebörd som i bestämmelsen om människohandel. *Utnyttjande för tvångsarbete* omfattar varje arbete eller tjänst, som avfordras en person under hot om något slag av straff och till vars utförande ifrågavarande person inte erbjudit sig av fri vilja. *Annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte* tar sikte på någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig i en situation där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Gemensamt för dessa situationer som innebär nödläge är att offret befinner sig i en verkligt svår situation som

inte är helt tillfällig eller övergående. Ett exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte är när en person – utan att det är fråga om tvångsarbete – förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Andra exempel är när en person förmås att tigga eller stjäla. Ytterligare ett exempel är när en person förmås att avlägsna annat biologiskt material än organ, t.ex. vävnad såsom hud och brosk.

Det förtjänar att framhållas att ett högre krav på otillbörlighet inte ska ställas vid tvångsarbete än vid de andra utnyttjandeformerna. I fall kravet på ofrivillighet och hot om straff som förutsätts för tvångsarbete är uppfyllda bör i de flesta fall även kravet på användande av ett otillbörligt medel vara uppfyllt. Samma omständigheter kan således ligga till grund för både bedömningen om ofrivillighet och hot om straff och om ett otillbörligt medel i form av olaga tvång föreligger.

Offrets eventuella samtycke till utnyttjandet saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen, se avsnitt 4.7.3.

Alla rekvisit i bestämmelsen om utnyttjande av annans nödläge måste vara täckta av gärningsmannens uppsåt (jfr dock tredje stycket som reglerar utnyttjande av barn). Det är tillräckligt med likgiltighetsuppsåt. Vidare är det tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt till de omständigheter som exempelvis innebär att målsäganden befinner sig i en utsatt belägenhet. Gärningsmannen behöver inte själv klassificera tillståndet som en utsatt belägenhet.

Allmänna regler om konkurrens gäller. Det innebär bl.a. att domstolen normalt ska döma enbart för utnyttjande av annans nödläge om gärningen innefattar även andra brott med en lindrigare straffskala. Vidare innebär det att en mer speciell brottsbeskrivning har företräde framför en mer allmän. Detta medför att domstolen normalt vid utnyttjande för sexuella ändamål i första hand bör döma för brott enligt 6 kap. BrB. I fall en sådan gärning däremot kännetecknas av ett utnyttjande som går utöver regleringen i 6 kap. BrB kan dock bestämmelsen om utnyttjande av annans nödläge aktualiseras. Varje gärning måste dock bedömas för sig.

Andra stycket behandlar grova fall av utnyttjande av annans nödläge. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan. Motsvarande omständigheter ligger till grund för att be-

döma om grovt koppleri föreligger (se 6 kap. 12 § BrB). Vid bedömningen om ett utnyttjande av annans nödläge ska bedömas som grovt kan därför viss ledning hämtas från tillämpningen av den bestämmelsen. Straffet för grovt utnyttjande av annans nödläge är fängelse i lägst två och högst åtta år.

Tredje stycket innehåller en särskild reglering vid utnyttjanden av personer som inte har fyllt arton år. I dessa fall krävs inte att utnyttjandet har skett med användande av något otillbörligt medel. Den som utnyttjar en person under arton år för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms således för utnyttjande av annans nödläge även om inte något otillbörligt medel som anges i första stycket har använts. Härutöver föreligger straffansvar för den som begår en sådan gärning om han eller hon varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade fyllt arton år. Motsvarande reglering finns sedan tidigare för vissa sexualbrott i 6 kap. 13 § BrB. Den bestämmelsen har i vårt delbetänkande (SOU 2016:42) föreslagits få den utformning som också återfinns här. Vid den oaktsamhetsbedömning som ska göras bör därför viss ledning kunna hämtas från den framtida tillämpningen av den bestämmelsen.

När det gäller utnyttjanden av barn hänvisas i övrigt till kommentarerna till första och andra stycket.

10 § För försök, förberedelse eller stämpling till människorov, människohandel eller olaga frihetsberövande *eller grovt utnyttjande av annans nödläge* och för underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för försök, förberedelse eller stämpling till *utnyttjande av annans nödläge*, grovt olaga tvång, äktenskaps-tvång eller grovt olaga hot och för försök eller förberedelse till dataintrång som om det fullbordats inte skulle ha varit att anse som ringa, eller grovt dataintrång.

Paragrafen ändras på så sätt att försök, förberedelse och stämpling till utnyttjande av annans nödläge och grovt utnyttjande av annans nödläge straffbeläggs. Härutöver ändras paragrafen på så sätt att även underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott straffbeläggs. Övervägandena finns i avsnitt 4.7.5.

Utnyttjande av annans nödläge fullbordas när utnyttjandet påbörjats. Det är således för tiden dessförinnan som det kan bli aktu-

ellt att döma för försök, förberedelse eller stämpling till brottet. Ansvar för förberedelse förutsätter uppsåt att utföra eller främja brott. En handling som kan tänkas utgöra förberedelse eller stämpling till brott utan att gärningsmannen uppnått försökspunkten är att några personer tillsammans planlägger ett utnyttjande av annans nödläge, utser ett offer, lyckas få offret till en från gärningsmännens synpunkt lämplig plats men blir avbrutna innan något utnyttjande påbörjats.

Straffansvar enligt 23 kap. BrB kan även aktualiseras för underlåtenhet att avslöja eller förhindra grovt utnyttjande av annans nödläge. Straffansvaret är således begränsat till gärningar som den som har ett bestämmande inflytande i en viss sammanslutning bör vara skyldig att avslöja eller förhindra. I dessa fall krävs inte att det kan bevisas att en sammanslutning är att hänföra till den organiserade brottsligheten eller annars är kriminell. Däremot ska det kunna konstateras att det inom ramen för sammanslutningen har begåtts en konkret brottslig gärning samtidigt som det finns en person som har ett bestämmande inflytande och som hade kunnat förhindra gärningens utförande, men som inte har gjort det.

9 kap. Om bedrägeri och annan oredlighet

10 a § Den som, i annat fall än förut i detta kapitel är sagt, genom otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den utsatte eller någon i vars ställe denne är, döms för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan till böter eller fängelse i högst två år.

Är brottet att anse som grovt, döms för grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Bestämmelsen är ny. Övervägandena finns i avsnitt 4.6 och 4.8. I paragrafens första stycke föreskrivs straffansvar för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande för den som genom otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär

vinning för gärningsmannen och skada för den utsatte eller någon i vars ställe denne är. I det andra stycket föreskrivs straffansvar för grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan.

I *första stycket* redovisas de tre förutsättningar som måste föreligga för att ansvar för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan ska komma i fråga; 1) otillbörligt utnyttjande av en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning, 2) någon har förmåtts till en disposition samt 3) en förmögenhetsöverföring. I stycket anges även uttryckligen att bestämmelsen är subsidiär till samtliga brott som reglerats tidigare i 9 kap. BrB, dvs. bl.a. bedrägeri och ocker. Straffet för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan är böter eller fängelse i högst två år.

För straffansvar krävs till att börja med ett *utnyttjande* som är av *ekonomisk* natur och att det dessutom är *otillbörligt*. Bestämmelsen är alltså avsedd att skydda enskilds besittning till sin egendom. Redan genom uttrycket utnyttjande markeras att det rör sig om handlande där gärningsmannen typiskt sett har ett övertag över sin motpart, vilket han använder till övervägande del för sin ensidiga vinning. Utnyttjandet ska vara otillbörligt. Härigenom begränsas bestämmelsen till att träffa enbart mellanhavanden som klart går över gränsen för vad som är acceptabelt vid normala ekonomiska mellanhavanden mellan parter i Sverige. Så länge som det är fråga om transaktioner som är någorlunda brukliga i kommersiella sammanhang eller annars har en rimlig grad av allmän samhällelig acceptans i Sverige är straffbestämmelsen inte tillämplig.

Vidare krävs för straffansvar att utnyttjandet är kopplat till situationer där en persons ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller beroendeställning utnyttjas otillbörligt. Begreppen *ekonomiskt svåra förhållanden* och *okunskap* är vidare än motsvarande begrepp i framför allt ockerparagrafen. För att sådana förhållanden ska föreligga krävs exempelvis inte att ekonomisk nödställdhet är för handen (jfr trångmål). Begreppet *okunskap* omfattar bl.a. bristande omdömesförmåga i olika situationer, men även exempelvis bristande kunskaper om sina egna rättigheter, svenska språket och hur det svenska samhället fungerar (jfr det mer begränsade uttrycket oförstånd i ockerbestämmelsen). Genom kravet på att utnyttjandet ska vara otillbörligt blir okunskapen kopplad till en persons utsatthet. Någon ändring av rättsläget för kommersiella aktörer är således inte avsedd. Fall där en avtalskontrahent är okunnig om vissa förhållanden

och därför inte, lika väl som den andre, kan bedöma en prestations värde omfattas, i likhet med rekvisitet oförstånd i ockerbestämmelsen, inte av begreppet.

Begreppet *beroendeställning*, som har motsvarande innebörd som i ockerbestämmelsen, avser relationen mellan offret och gärningsmannen.

För straffansvar krävs att det föreligger ett orsakssamband mellan det otillbörliga utnyttjandet och att någon har förmåtts till en disposition, dvs. en handling eller en underlåtenhet som innebär förmögensöverföring.

Begreppen ska tillämpas och tolkas på samma sätt som exempelvis vid bedrägeri, se 9 kap. 1 § BrB. Dispositionen ska alltså inte endast medföra, utan innebära, skada och vinning. Innebörden av detta är tvåfaldig. Det krävs dels att skadan och vinningen ska vara knutna till dispositionen på ett omedelbart sätt, dels att skadan och vinningen ska stå i visst samband med varandra, nämligen vara vad man kan betrakta såsom olika sidor av samma ekonomiska förändring, även om skadan och vinningen inte behöver vara lika stora. Ofta är skadan större än vinningen. Dispositionen ska innebära skada och vinning i betydelsen förmögensöverföring.

Frågan om en förmögensöverföring har skett ska bedömas utifrån de förhållanden som förelåg då dispositionen företogs. En beaktansvärd risk för slutlig skada är dock tillräcklig.

Att rättshandlingen eventuellt är ogiltig på grund av civilrättsliga regler saknar betydelse.

Kompensationsproblematik kan ibland aktualiseras. Om någon förmår annan till att göra ett ofördelaktigt köp genom att utnyttja dennes ekonomiskt svåra förhållanden bör skadan exempelvis anses vara kompenserad om köparen inte behövt betala mer än vad som motsvarar marknadsvärdet för varan. I affärstransaktioner måste även en normal handelsvinst kompenseras för att skada inte ska föreligga. Det är alltså den motprestation som kommit den utnyttjade till godo som värderas.

I fall då någon genom sådana utnyttjanden som vi diskuterar här förmås att betala för något som normalt är kostnadsfritt uppstår givetvis en skada för den utnyttjade, eftersom den utnyttjade personen betalat för en motprestation som inte har något egentligt marknadsvärde. Vinning har då även uppkommit för den andra parten. Så kan vara fallet vid utnyttjanden där någon betalat ett oskä-

ligt belopp för en motprestation, exempelvis mat och logi. Den utnyttjade har då betalat mer för motprestationen än vad som motsvarar marknadsvärdet för densamma. Vinning utgörande mellanskillnaden har då uppkommit för den andra parten. Motsvarande resonemang kan vidare föras i fall där personer utnyttjas för att arbeta för en extremt låg lön (jämfört med svenska förhållanden).

Alla rekvisit i bestämmelsen måste vara täckta av gärningsmannens uppsåt. Det är tillräckligt med likgiltighetsuppsåt.

Även allmänna regler om konkurrens gäller. Det innebär bl.a. att domstolen normalt ska döma enbart för otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan om gärningen innefattar även andra brott med en lindrigare straffskala.

Andra stycket behandlar grova fall av otillbörligt ekonomiskt utnyttjande. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan. Motsvarande omständigheter ligger till grund för att bedöma om grovt koppleri föreligger enligt 6 kap. 12 § BrB. Vid bedömningen om ett otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan ska bedömas som grovt kan därför viss ledning kunna hämtas från tillämpningen av den bestämmelsen.

Straffet för grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

11 § För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning, ringa utpressning, grov utpressning, ocker, grovt häleri, *otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan eller grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan* och för stämpling till grovt bedrägeri, grov utpressning eller grovt häleri döms det till ansvar enligt 23 kap. Bestämmelserna i 23 kap. 3 § ska dock inte gälla i fråga om försök till utpressning, ringa utpressning eller grov utpressning.

Som för förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri döms den som för att bedra försäkringsgivare eller annars med bedrägligt uppsåt skadar sig eller någon annan till person eller egendom. Detsamma ska gälla, om någon med samma uppsåt försöker åstadkomma sådan skada. Har han eller hon innan skadan uppstått frivilligt avstått från att fullfölja gärningen, ska han eller hon inte dömas till ansvar.

Paragrafen ändras på så sätt att försök och förberedelse till otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan eller grovt otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan straffbeläggs. Övervägandena finns i avsnitt 4.8.5.

Otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av annan fullbordas när det ekonomiska utnyttjandet påbörjas. Det är således för tiden dessförinnan som det kan bli aktuellt att döma för försök och förberedelse till brottet.

8.2 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

35 kap.

12 § Sekretess gäller hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för

1. sexualbrott,
2. utpressning,
3. brytande av post- eller telehemlighet,
4. intrång i förvar,
5. olovlig avlyssning,
6. dataintrång,
7. brott mot tystnadsplikt,
8. brott genom vilket infektion av HIV har eller kan ha överförts,
9. människorov, eller
10. människohandel, eller
11. *grovt utnyttjande av annans nödläge.*

Motsvarande sekretess gäller i mål om ersättning för skada med anledning av brott som anges i första stycket.

Därutöver gäller sekretess hos domstol för uppgift om en ung person som skildras i pornografisk bild, om det kan antas att denne eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om

1. ansvar för barnpornografibrott,
2. ersättning för skada med anledning av sådant brott, och
3. förverkande av skildring med sådant innehåll.

Sekretessen enligt första och tredje styckena gäller även i ärende som rör brott som anges i denna paragraf.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Bestämmelsen har utvidgats på så sätt att sekretess gäller hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om grovt utnyttjande av annans nödläge. Motsvarande sekretess gäller i mål om ersättning för skada med anledning av brott som anges i första stycket. Sekretessen gäller även i ärende som rör grovt utnyttjande av annans nödläge. Sekretessen gäller inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande. För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

8.3 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

27 kap.

20 d § Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och

2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,

b) *grovt utnyttjande av annans nödläge enligt 4 kap. 3 § brottsbalken,*

c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller andra stycket brottsbalken,

d) grovt sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken,

- e) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller andra stycket brottsbalken,
 - f) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken,
 - g) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,
 - h) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,
 - i) utpressning, grovt brott, enligt 9 kap. 4 § andra stycket brottsbalken,
 - j) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,
 - k) övergrepp i rättssak, grovt brott, enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,
 - l) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller
 - m) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,
5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en sådan gärning är belagd med straff,
6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i fyra år.

Bestämmelsen har utvidgats på så sätt att hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning som gäller grovt utnyttjande av annans nödläge liksom försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott i vissa fall.

Kommittédirektiv 2014:128

Ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn

Beslut vid regeringssammanträde den 4 september 2014

Sammanfattning

En särskild utredare ska undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. Vid behov av förändringar ska förslag till sådana lämnas. Utredaren ska i detta syfte bl.a.

- utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och undersöka om syftet med lagändringen
- 2010 har uppnåtts,
- granska hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder och i övrigt arbetar med ärenden om människohandel,
- utvärdera vilket genomslag 2011 års skärpning av straffet för köp av sexuell tjänst har fått,
- se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn, och
- utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i
- 6 kap. 13 § brottsbalken som innebär att en gärningsman kan dömas för vissa sexualbrott mot barn även om han eller hon inte insåg men hade skäligen anledning att anta att barnet inte hade uppnått en viss ålder.

Uppdraget ska redovisas senast den 9 mars 2016.

Behovet av utredning

Människohandelsbrottet

Handel med människor är en komplex företeelse som många gånger är gränsöverskridande och involverar en rad olika aktörer. I regel innefattar brottsligheten att människor, ofta kvinnor och barn, rekryteras och transporteras inom ett land eller mellan länder i syfte att de senare ska utnyttjas på olika sätt, t.ex. för sexuella ändamål eller genom arbetskraftsexploatering.

Att förebygga och bekämpa människohandel är sedan länge en högt prioriterad fråga för Sverige. En viktig del i det arbetet är en stark och ändamålsenlig straffrättslig lagstiftning. Brottet människohandel för sexuella ändamål infördes i brottsbalken den 1 juli 2002 (prop. 2001/02:124, Straffansvaret för människohandel). Två år senare utvidgades straffansvaret bl.a. till att även omfatta människohandel för andra former av exploatering och brottet rubricerades människohandel (prop. 2003/04:111, Ett utvidgat straffansvar för människohandel). Bestämmelsen om människohandelsbrott fick sin nuvarande utformning den 1 juli 2010. Avsikten med de ändringar som genomfördes var att ge straffbestämmelsen en tydligare och mer ändamålsenlig brottsbeskrivning i syfte att effektivisera brottsbekämpningen. Kravet på att gärningsmannen genom handelsätgärden ska ta kontroll över offret, det s.k. kontrollrequisitet, togs då bort (prop. 2009/10:152, Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel).

Enligt bestämmelsen om människohandelsbrott i 4 kap. 1 a § brottsbalken döms den som genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Om brottet begås mot en person under 18 år krävs inte att något otillbörligt medel har använts. Straffskalan är fängelse i lägst två och högst tio år. Om brottet bedöms som mindre grovt är straffskalan fängelse i högst fyra år.

Den grundläggande konstruktionen och utformningen av bestämmelsen om människohandelsbrott bygger på internationella överenskommelser.

De brottsbekämpande myndigheternas arbete mot människohandel

Strafflagstiftningen utgör en viktig grund för arbetet med att förebygga och bekämpa människohandel. Att de brottsbekämpande myndigheterna har goda förutsättningar att arbeta med denna typ av ärenden, som ofta är resurskrävande och svårutredda, är en annan viktig förutsättning i det arbetet.

Regeringen har vidtagit ett antal åtgärder för att stärka kvaliteten och effektiviteten i rättsväsendet när det gäller bl.a. människohandel. Den handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål (skr. 2007/08:167) som antogs 2008 innehöll flera åtgärder som syftade till detta, bl.a. satsningar på ökad kompetens inom polisen, Åklagarmyndigheten, domstolsväsendet och Migrationsverket. Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten tillfördes vidare extra medel för att förstärka de operativa insatserna för att bekämpa människohandel samt utöka metod- och kompetensutvecklingen. Handlingsplanen har följts upp med fortsatta åtgärder. Exempelvis har Länsstyrelsen i Stockholms län getts ett utökat mandat när det gäller att på nationell nivå samordna arbetet som bedrivs av myndigheter mot prostitution och människohandel. Från att tidigare endast haft till uppgift att arbeta med människohandel för sexuella ändamål omfattar uppdraget nu alla former av exploatering.

Vidare arbetar de brottsbekämpande myndigheterna kontinuerligt med att se över kompetens och arbetsmetoder för att upptäcka eventuella brister och för att förbättra och effektivisera arbetet mot människohandel. Myndigheterna upprättar i detta syfte rapporter där arbetet mot människohandel granskas och analyseras och förslag till åtgärder lämnas. Flera rapporter pekar på betydelsen av kompetens och effektiva arbetsmetoder för ett framgångsrikt arbete mot människohandel.

Under 2012 genomförde Rikspolisstyrelsen en inspektion av ett urval polismyndigheters förmåga att utreda ärenden om människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst (Tillsynsrapport 2013:7 Inspektion av polismyndigheternas förmåga att utreda ärenden om människohandel för sexuella ändamål och köp av sexuell tjänst). Inspektionsgruppen konstaterar bl.a. att det finns brister inom underrättelsearbetet och att det inte bedrivs något arbete mot köp av sexuell tjänst inom flertalet av de inspekterade polis-

områdena. Inspektionsgruppens bedömning är att ett framgångsrikt arbete bygger på att angripa hela kedjan av kriminella aktörer, dvs. sexköpare, hallickar och de som ägnar sig åt människohandel. Inspektionsgruppen rekommenderar polismyndigheterna bl.a. att skapa sig en lägesbild där internet ingår som en av källorna, avsätta resurser samt tydliggöra ansvar, metod och mål för verksamheten inom hela det inspekterade brottsområdet.

Beslutet att fr.o.m. den 1 januari 2015 bilda en sammanhållen polismyndighet kommer för polisen att skapa ytterligare förutsättningar för verksamhetsutveckling och en effektivare utredningsverksamhet.

Vidare har Åklagarmyndigheten ett pågående projekt som syftar till att öka lagföringen av ärenden som rör människohandel. I en delredovisning av projektet presenterade myndigheten i oktober 2013 en rapport där domar och ärenden om människohandel från 2009 till sommaren 2012 har undersökts (Människohandel – delredovisning av ett projekt – Domar 2009–2012, ÅM-A 2013/1731). I rapporten konstateras att få åtal för människohandel leder till fällande dom för detta brott. Åtal för människohandel för sexuella ändamål bedöms i stället i stor utsträckning som koppleri eller grovt koppleri. Genomgången av praxis tyder också på att det förhållandevis låga antalet fällande domar för människohandel delvis beror på svårigheter att förmedla den speciella relation som ofta finns mellan förövare och offer i människohandelsärenden. Ett offer befinner sig inte sällan i ett känslomässigt och socialt beroende till gärningsmannen. Det medför ofta att offret ogärna vill medverka i utredningen. En annan svårighet, enligt rapporten, är att leda i bevis att gärningsmannen använt sig av ett otillbörligt medel vid handelsåtgärden med offret.

Länsstyrelsen i Stockholms län har i en lägesrapport angående utsatta EU-medborgare i Sverige (Rapport 2014:10 Utsatta EU-medborgare i Sverige, Lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv) pekat på behov av insatser, bl.a. utbildning för att upptäcka och identifiera offer samt förbättrad samverkan mellan myndigheter och frivilligorganisationer.

Även den nationella rapportören i frågor som rör människohandel, som är placerad vid Rikspolisstyrelsen, har understrukit vikten av att metod- och kompetensutvecklande åtgärder regelbundet genomförs inom samtliga rättsvårdande myndigheter som kommer

i kontakt med frågor som rör människohandel (Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 14, RPS Rapport 2014).

Få fällande domar för människohandel

Trots förändringar av människohandelsbrottets utformning, regeringens olika satsningar och de åtgärder som brottsbekämpande myndigheter vidtagit är det fortfarande få anmälningar som leder till åtal och fällande domar för människohandelsbrott. Under 2013 anmäldes 83 människohandelsbrott, varav 40 för sexuella ändamål. År 2012 var motsvarande siffror 69 anmälningar, varav 21 för sexuella ändamål, och 2011 var det 98 anmälningar, varav 35 för sexuella ändamål. Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) dömdes 2 personer för människohandel 2013. År 2012 dömdes 9 personer och 2011 dömdes 2 personer.

I riksdagen har flera motioner väckts om utformningen och tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott samt behovet av ökade resurser för att höja kompetensen och ge effektivare brottsbekämpning (t.ex. motion 2013/14:Ju364, 2012/13:Ju354 och 2011/12:Ju321).

Vidare har Sverige nyligen varit föremål för utvärdering av hur kraven i Europarådets konvention om bekämpande av människohandel uppfylls. Den expertgrupp, GRETA, som genomfört utvärderingen presenterade sin rapport i maj 2014. Rapporten innehåller ett antal förslag till åtgärder, bl.a. ökad utbildning till relevanta yrkesaktörer och effektivare brottsutredningar (Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden, GRETA[2014]11).

Mot denna bakgrund finns anledning att utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och vid behov föreslå de förändringar som behövs för att säkerställa ett starkt och ändamålsenligt skydd mot människohandel. Det finns vidare skäl att undersöka hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder och i övrigt arbetar med ärenden om människohandel och överväga behovet av åtgärder i syfte att effektivisera utredningarna och öka lagföringen av människohandel.

Straffet för allvarliga fall av köp av sexuell tjänst

Sedan den 1 januari 1999 är det i Sverige förbjudet att köpa sexuella tjänster. Enligt 6 kap. 11 § brottsbalken döms den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst ett år. Förbudet utgör ett viktigt instrument i arbetet med att förebygga och bekämpa både köp av sexuell tjänst och människohandel för sexuella ändamål.

Den nuvarande straffskalan för köp av sexuell tjänst infördes den 1 juli 2011 då straffmaximum höjdes från fängelse i sex månader till fängelse i ett år (prop. 2010/11:77, Skärpt straff för köp av sexuell tjänst). En utvärdering av tillämpningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst hade visat att det fanns en stor likformighet när det gäller bedömning av straffvärde och påföljdsval (SOU 2010:49, Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008). Sedan Högsta domstolen år 2001 prövade frågan om straffmätning för ett köp av sexuell tjänst (NJA 2001 s. 527) hade mer än 85 procent av alla lagföringar för brottet medfört påföljden 50 dagsböter. Endast i ett fåtal fall fann utredningen att försvårande omständigheter hade redovisats och beaktats och annan påföljd än böter dömts ut.

Syftet med höjningen av straffmaximum var att skapa ytterligare utrymme för en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst. Som exempel på omständigheter som vid straffvärdebedömningen bör tala i en skärpande riktning angavs att den som utför en sexuell tjänst befinner sig i en skyddslös eller annars utsatt situation, t.ex. på grund av att han eller hon är utländsk och inte kan göra sig förstörd och befinner sig på en okänd plats, eller är utlämnad till en tredje person som avtalar om detaljerna för köpet samt ofta även tar emot betalningen och står för arrangemangen kring köpet, såsom lokal eller transport. Sådana omständigheter torde inte sällan förekomma vid köp av sexuella tjänster som har anknytning till människohandel eller annan liknande organiserad brottslighet.

I samband med höjningen av straffmaximum övervägdes också en gradindelning av brottet. En gradindelning ansågs dock ha flera nackdelar. Det anfördes bl.a. att det med en sådan lösning skulle finnas risk för att resurser enbart skulle satsas på mera straffvärda fall, att färre brott totalt sett skulle beivras och att den attitydpåverkande effekten på sikt skulle minska. Vidare framhölls att en

gradindelning också väcker frågor av systematisk och lagteknisk karaktär, i första hand i förhållande till köp av sexuell handling av barn men också andra sexualbrott. När det gällde den av Lagrådet förordade ordningen, att utan en samtidig gradindelning komplettera lagtexten med exempel på försvårande omständigheter, ansågs ett sådant förfaringssätt bryta mot systematiken i brottsbalken.

Av statistik från Brå för 2011–2013 framgår att påföljden i fall där köp av sexuell tjänst varit huvudbrott nu bestäms till annat än dagsböter i något fler fall än förut. Det handlar dock fortfarande endast om enstaka fall. Böternas storlek ligger i flertalet fall fortfarande på en nivå runt 50 dagsböter. I de allra flesta fallen är det åklagare som bestämmer påföljden genom att meddela strafföreläggande för brottet. Samtidigt framgick det vid utvärderingen av tillämpningen av förbudet att lagföringar för köp av sexuell tjänst många gånger har koppling till koppleri- eller människohandelsärenden.

Även om den nuvarande straffskalan för köp av sexuell tjänst varit i kraft en relativt begränsad tid tyder statistikuppgifterna på att straffskärpningen inte har fått det genomslag som var avsett. Bedömningen av straffvärde och påföljdsval tycks fortfarande vara likformig, vilket talar mot att omständigheter som bör tala i skärpande eller mildrande riktning kommit att beaktas i någon nämnvärd utsträckning.

Mot denna bakgrund finns det skäl att utvärdera vilket genomslag 2011 års höjning av straffmaximum för köp av sexuell tjänst har fått. Med utgångspunkt i utvärderingen ska det övervägas om det finns behov av förändringar i straffbestämmelsen för att säkerställa att omständigheter som förekommer vid de allvarligare fallen av köp av sexuell tjänst, t.ex. där den som säljer en sexuell tjänst är offer för människohandel eller koppleri, får genomslag vid straffvärdebedömningen. I det sammanhanget bör det särskilt övervägas en höjning av straffminimum genom att ta bort böter i straffskalan vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst.

Straffet för köp av sexuell handling av barn

Enligt 6 kap. 9 § brottsbalken döms den som förmår ett barn som inte fyllt 18 år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling för köp av sexuell handling av barn. Straffet är böter eller fängelse i högst två år. Bestämmelsen tar i första hand sikte på köp av sexuella handlingar av barn mellan 15 och 18 år. När det gäller barn under 15 år blir andra sexualbrott tillämpliga, såsom exempelvis våldtäkt mot barn. Syftet med bestämmelsen är framför allt att skydda ungdomar från att dras in i prostitution.

Straffbestämmelsen fick sin nuvarande utformning och rubricering i samband med sexualbrottsreformen 2005 (prop. 2004/05:45, En ny sexualbrottslagstiftning). En av de förändringar som då genomfördes var en höjning av maximistraffet till fängelse i två år, för att markera att köp av sexuella handlingar av barn generellt sett har ett högre straffvärde än motsvarande gärningar som riktar sig mot vuxna personer. Då bestämmelsen ansågs kunna omfatta gärningar för vilka ett minsta straff om fängelse 14 dagar kunde tyckas för strängt ansågs att straffskalan även fortsättningsvis borde innehålla böter. Som exempel nämndes fall där ersättning i någon form visserligen förekommit, men där offret är nära 18 års ålder och omständigheterna även i övrigt är sådana att straffvärdet är lågt.

Vid utvärderingen av 2005 års sexualbrottsreform gjordes, med hänsyn till att underlaget för utvärderingen varit mycket begränsat, bedömningen att det inte var möjligt att dra några säkra slutsatser om det fanns några problem vid tillämpningen av brottet köp av sexuell handling av barn (SOU 2010:71, Sexualbrottslagstiftningen – utvärdering och reformförslag). Enligt utredningen gick det inte heller att dra några slutsatser i fråga om synen på straffvärde för köp av sexuell handling av barn jämfört med före reformen.

Av statistik från Brå för åren 2006–2013 framgår att antalet lagföringar där köp av sexuell handling av barn varit huvudbrott varierar från 1 fall 2006 till som mest 24 för 2012. Påföljden varierar från böter till fängelse. År 2013 bestämdes påföljden till fängelse i 1 fall, skyddstillsyn med kontraktsvård i 1 fall, villkorlig dom med samhällstjänst i 3 fall och böter i 2 fall.

Det kan sättas i fråga om böter som påföljd för köp av sexuell handling av barn fullt ut kan anses motsvara allvaret i gärningen. Sverige har också av FN:s barnrättskommitté kritiserats för att inte

se tillräckligt allvarligt på bl.a. köp av sexuell handling av barn och för att påföljderna inte är proportionerliga.

Mot denna bakgrund finns det anledning att se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn för att säkerställa att den motsvarar brottets allvar. I det sammanhanget ska det särskilt övervägas en höjning av straffminimum genom att ta bort böter i straffskalan.

Oaktsambetskravet i förhållande till ålder

Normalt krävs det uppsåt för att någon ska kunna fällas till ansvar för brott enligt 6 kap. brottsbalken. Enligt 6 kap. 13 § ska dock också den dömas som inte insåg men som hade skälig anledning att anta att den andra personen inte hade uppnått en viss ålder. De bestämmelser i 6 kap. som föreskriver ansvar för gärningar som begås mot någon under en viss ålder är 4 § (våldtäkt mot barn), 5 § (sexuellt utnyttjande av barn), 6 § (sexuellt övergrepp mot barn), 8 § (utnyttjande av barn för sexuell posering), 9 § (köp av sexuell handling av barn), 10 § första stycket (sexuellt ofredande) och 10 a § (kontakt med barn i sexuellt syfte). Vid dessa brott uppställs således inte något krav på full insikt om barnets ålder. Det är i stället tillräckligt med oaktsamhet.

Bestämmelsen i 6 kap. 13 § infördes i samband med brottsbalkens tillkomst. I samband med 2005 års sexualbrottsreform gjordes bedömningen att bestämmelsen skulle kvarstå i princip oförändrad. Riksdagen delade den uppfattningen (prop. 2004/05:45, En ny sexualbrottslagstiftning). Av de ursprungliga förarbetena framgår att bestämmelsen ska tillämpas med stor försiktighet och att det för straffansvar ställs krav på en tämligen hög grad av oaktsamhet (NJA II 1962 s. 192 f.). Till ansvar ska det inte dömas om barnet har en kroppsutveckling som är naturlig för den som klart passerat åldersgränsen och omständigheterna i övrigt inte ger gärningsmannen anledning att vara på sin vakt. Det innebär att det är i gränsfallen som gärningsmannen inte ska kunna undgå ansvar genom att hänvisa till att han eller hon inte haft säker kännedom om barnets verkliga ålder (prop. 2004/05:45 s. 113 f.).

Bestämmelsen i 6 kap. 13 § fyller en viktig funktion i upprätthållandet av det straffrättsliga skyddet för barn mot att utsättas för sexuella övergrepp. Bestämmelsen har haft i stort sett samma lydelse

sedan den infördes i samband med brottsbalkens tillkomst. Samtidigt har lagstiftningen om sexualbrott mot barn utvecklats och genomgått betydande förändringar i riktning mot ett förstärkt skydd för barn under 18 år. Vidare har frågor om bestämmelsens tillämpning uppkommit i den allmänna debatten, framför allt i samband med uppmärksammade domar. I det sammanhanget har det bl.a. hävdats att tillämpningsområdet kommit att bli alltför begränsat, vilket exempelvis när det gäller köp av sexuella handlingar av barn medfört att sådana gärningar inte sällan i stället lagförs som köp av sexuell tjänst.

Mot denna bakgrund finns det anledning att se över och utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken samt med utgångspunkt i resultatet av det arbetet överväga behovet av lagändringar.

Uppdraget

Människohandel

Utredaren ska utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott. Syftet med utvärderingen är att följa upp och undersöka hur bestämmelsen fungerar i praktiken och om syftet med lagändringen 2010 har uppnåtts. Utredaren ska också granska hur de brottsbekämpande myndigheterna bedriver sitt arbete.

Utredaren ska

- genomföra en praxisgenomgång i syfte att klarlägga tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och analysera hur den har utvecklats sedan 2010, inklusive utredningar som inte lett till åtal för människohandel eller som har lett till åtal för andra brott,
- uppmärksamma och analysera om det finns några särskilda tolkningsproblem eller andra svårigheter vid tillämpningen av straffbestämmelsen,
- överväga om det finns behov av att förtydliga eller annars förändra bestämmelsen om människohandelsbrott,
- analysera vilka konsekvenser en lagändring skulle medföra för tillämpningen av andra relevanta bestämmelser i brottsbalken,

- granska och analysera hur polis och åklagare utreder och i övrigt hanterar ärenden om människohandel,
- överväga åtgärder för att stärka kvaliteten och effektiviteten i brottsutredningarna och öka lagföringen av människohandelsbrott, och
- om utredaren bedömer att det finns behov av författningsändringar eller andra åtgärder, lämna förslag till sådana.

Köp av sexuell tjänst

Utredaren ska utvärdera vilket genomslag 2011 års höjning av straffmaximum för brottet köp av sexuell tjänst har fått. Syftet med utvärderingen är att säkerställa att straffet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst, t.ex. där den som säljer en sexuell tjänst är offer för människohandel eller koppleri, fullt ut motsvarar brottslighetens allvar.

I uppdraget ingår att

- kartlägga gällande praxis när det gäller straffvärdebedömning och påföljdsval för köp av sexuell tjänst samt analysera hur tillämpningen har utvecklats sedan 2011,
- göra en genomgång av förundersökningar avseende lagförda köp av sexuell tjänst och undersöka i vilken utsträckning förmildrande och försvårande omständigheter utreds och åberopas av polis och åklagare samt, när ansvarsfrågan prövas i domstol, på motsvarande sätt undersöka i vilken utsträckning sådana omständigheter beaktas av domstolarna,
- analysera och ta ställning till om det finns behov av att förändra straffbestämmelsen för att säkerställa att försvårande omständigheter får genomslag vid straffvärdebedömningen, och i det sammanhanget särskilt överväga en höjning av straffminimum genom att ta bort böter i straffskalan vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst,
- analysera vilka konsekvenser eventuella lagändringar skulle medföra för tillämpningen av övriga bestämmelser i 6 kap. brottsbalken, och

- om utredaren bedömer att det finns behov av författningsändringar, lämna förslag till sådana.

Köp av sexuell handling av barn

Utredaren ska se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn och överväga en höjning av straffminimum i syfte att säkerställa en straffskala som återspeglar brottets allvar.

I uppdraget ingår att

- granska och analysera tillämpningen av straffbestämmelsen, särskilt när det gäller straffvärdebedömning och påföljdsval,
- överväga om straffskalan bör ändras och i det sammanhanget särskilt överväga en höjning av brottets straffminimum genom att ta bort böter i straffskalan,
- analysera vilka konsekvenser eventuella lagändringar skulle medföra för tillämpningen av övriga bestämmelser i 6 kap. brottsbalken, och
- om utredaren bedömer att det finns behov av författningsändringar, lämna förslag till sådana.

Oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken

Utredaren ska se över och utvärdera tillämpningen av bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken i syfte att säkerställa och upprätthålla ett starkt straffrättsligt skydd för barn mot att utsättas för sexuella övergrepp.

I uppdraget ingår att

- genomföra en praxisgenomgång för att klarlägga tillämpningen av bestämmelsen,
- utreda och redovisa hur bestämmelsen har tillämpats i förhållande till de olika straffbestämmelserna om sexualbrott mot barn, bl.a. genom att undersöka vilka omständigheter som särskilt beaktas av domstolarna och om det finns några särskilda tolkningsproblem eller andra svårigheter vid tillämpningen,

- överväga och ta ställning till om bestämmelsens tillämpningsområde framstår som rimligt och ändamålsenligt eller om det finns skäl att i något avseende förändra den, och
- om utredaren bedömer att det finns behov av författningsändringar, lämna förslag till sådana.

Uppdragets genomförande och tidsplan

När det gäller metoder för uppdragets genomförande står det utredaren fritt att utforma dessa efter vad som bedöms lämpligt.

Utredaren ska samråda med och inhämta upplysningar från berörda företrädare för rättsväsendet, dvs. polis, åklagare och domstolar, samt vid behov andra myndigheter eller organisationer som kan vara berörda, t.ex. Länsstyrelsen i Stockholms län.

Utredaren ska undersöka och beskriva hur de frågor som uppdraget omfattar behandlas i några länder som är jämförbara med Sverige.

Utredaren ska hålla sig informerad om och vid behov beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet samt inom EU och andra internationella forum.

Utredaren ska genomgående ha ett jämställdhetsperspektiv i den analys som görs. Vidare ska all statistik som utredaren redovisar vara köns- och åldersuppdelad.

Förslagets konsekvenser ska redovisas enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474).

Uppdraget ska redovisas senast den 9 mars 2016.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2015:6

Tilläggsdirektiv till Utredningen om ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn (Ju 2014:22)

Beslut vid regeringssammanträde den 29 januari 2015

Sammanfattning av tilläggsuppdraget

Utredningen om ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn ska utöver vad som framgår av redan beslutade kommittédirektiv (dir. 2014:128) analysera och ta ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet.

Utredningens nuvarande uppdrag

Regeringen beslutade den 4 september 2014 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. Den del av uppdraget som avser köp av sexuell tjänst omfattar att utvärdera vilket genomslag 2011 års höjning av straffmaximum har fått och att överväga om det finns behov av att förändra straffbestämmelsen för att säkerställa att försvårande omständigheter får genomslag vid straffvärdebedömningen. Om behov av förändringar bedöms finnas ska förslag till sådana lämnas. Uppdraget ska redovisas senast den 9 mars 2016.

Bakgrund

Prostitution är en i vårt samhälle oacceptabel företeelse som medför skador både för den enskilda individen och för samhället i stort. Att förebygga och bekämpa prostitution är därför ett angeläget samhällsligt intresse. I det arbetet utgör straffbestämmelsen om förbud mot köp av sexuell tjänst ett viktigt instrument. Den tar sikte på att minska efterfrågan av sexuella tjänster och markerar samhällets inställning i frågan.

En utvärdering av tillämpningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst har visat att effekterna av förbudet i Sverige varit positiva (SOU 2010:49, Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008). Enligt utredningen har kriminaliseringen bidragit till att bekämpa prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Kriminaliseringen har också haft en normativ effekt. Det finns numera ett starkt stöd för förbudet i Sverige. Samtidigt förekommer uppgifter om att en betydande andel köp av sexuella tjänster, där köparen är svensk eller bosatt i Sverige, sker utomlands.

Köp av sexuell tjänst är ett brott mot svensk lag även när det begås utanför svenskt territorium (prop. 2010/11:77 s. 13, Skärpt straff för köp av sexuell tjänst). För att brottet ska kunna lagföras i Sverige krävs emellertid också att svensk domstol har behörighet att döma över brottet. Denna fråga regleras i huvudsak i 2 kap. brottsbalken. Svenska domstolar är alltid behöriga att döma över brott som har begåtts i Sverige (1 §). Därutöver finns en vidsträckt behörighet att döma också över brott som har begåtts utomlands. Således omfattar den svenska domsrätten t.ex. i princip alla brott som i utlandet har begåtts av svenska medborgare, av utlänningar med hemvist i Sverige eller, om fängelse i mer än sex månader enligt svensk lag kan följa på brottet, av andra utlänningar som finns i Sverige (2 § första stycket). Vissa begränsningar i denna s.k. extraterritoriella behörighet uppställs dock. En sådan begränsning är att gärningen inte ska vara fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten (2 § andra stycket). Det ska alltså föreligga dubbel straffbarhet.

Som yttersta skäl för kravet på dubbel straffbarhet åberopas traditionellt den folkrättsliga principen att stater inte ska gripa in i varandras inre angelägenheter. Det brukar också ifrågasättas om det inte strider mot den straffrättsliga legalitetsprincipen att bestraffa en gärning som är straffri enligt lagen på gärningsorten.

Från kravet på dubbel straffbarhet har det dock gjorts undantag för vissa sexualbrott mot barn – bl.a. köp av sexuell handling av barn –, vissa barnpornografibrott, människohandel och äktenskapstvång (2 § fjärde stycket). Undantag har även gjorts för könsstympning enligt 3 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Dessa brott kan alltså lagföras i Sverige även om gärningarna skulle vara fria från ansvar i det land där de begicks. När det gäller köp av sexuell tjänst finns det inte något sådant undantag. Har brottet begåtts i ett land där gärningen är kriminaliserad, t.ex. i Norge, är dock kravet på dubbel straffbarhet uppfyllt och brottet kan lagföras här.

De brott som är undantagna från kravet på dubbel straffbarhet är sådana som betraktas som särskilt allvarliga eller är av internationell och gränsöverskridande karaktär eller där det råder en internationell samsyn om vilka handlingar som ska vara straffbelagda. Vid överväganden av om ett brott bör undantas från kravet på dubbel straffbarhet har det också beaktats att det kan vara förenat med svårigheter att utreda och därmed lagföra brott begångna utomlands, beroende bl.a. på vilket land brottet är begånget i.

Utredningen om utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst gjorde bedömningen att det fanns ett behov av att utvidga möjligheterna att vid svensk domstol lagföra köp av sexuell tjänst som begåtts utomlands, men ansåg sig inte kunna föreslå ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet. Att avskaffa kravet på dubbel straffbarhet för köp av sexuell tjänst ansågs innebära ett tydligt avsteg från de principer som ligger bakom kravet.

Frågan om att undanta brottet köp av sexuell tjänst från kravet på dubbel straffbarhet har också tagits upp i flera motioner i riksdagen (t.ex. motion 2010/11:Ju10, 2010/11:Ju12 och 2010/11:Ju323).

Den internationella utvecklingen under senare år visar på ett ökat stöd för kriminalisering av köp av sexuella tjänster. Norge och Island har infört förbud mot köp av sexuell tjänst och dessutom undantagit brottet från kravet på dubbel straffbarhet. Även i andra länder, både inom och utanför EU, övervägs en kriminalisering av köp av sexuella tjänster.

Behovet av en utvidgning av uppdraget

Enligt regeringen är köp av sexuella tjänster oacceptabla oavsett om de sker i Sverige eller utomlands. De som säljer sexuella tjänster befinner sig ofta i en mycket utsatt situation och utnyttjas inte sällan av såväl köpare som kopplare eller människohandlare. En lagstiftning som inte fullt ut återspeglar denna syn på köp av sexuella tjänster riskerar att urholka respekten för straffbestämmelsen och att motverka den attitydförändring som förbudet medfört. Det är därför viktigt att tydligt markera att Sveriges inställning till köp av sexuella tjänster gäller oavsett var i världen de sker. Detta talar för att köp av sexuell tjänst ska kunna lagföras i Sverige oavsett var brottet har begåtts.

Vidare är det väl etablerat, såväl internationellt som i Sverige, att det finns en koppling mellan prostitution och brottslighet såsom människohandel och koppleri. Det handlar inte sällan om brottslighet i organiserad form som genererar stor ekonomisk vinning och som verkar över nationsgränser. Enligt regeringen är det angeläget att motverka att personer med anknytning till Sverige bidrar till denna brottslighet utomlands genom att där köpa sexuella tjänster. Även detta talar för att lagföring av brottet alltid ska kunna ske vid svensk domstol.

Mot denna bakgrund finns det anledning att ge utredningen i uppdrag att även analysera och ta ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet. Ett sådant undantag skulle ge svensk domstol behörighet att döma över köp av sexuell tjänst som begåtts utomlands även om gärningen inte är kriminaliserad på gärningsorten.

Tilläggsuppdraget

Utredningen om ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn ska analysera och ta ställning till om köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet.

Oavsett utredningens ställningstagande i sak ska förslag lämnas på hur ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet bör utformas.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2015:64

Tilläggsdirektiv till 2014 års människohandelsutredning (Ju 2014:22)

Beslut vid regeringssammanträde den 17 juni 2015

Utvidgning av och förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 4 september 2014 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn (dir. 2014:128). Den 29 januari 2015 beslutade regeringen om en utvidgning av uppdraget avseende frågan om huruvida köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet (dir. 2015:6). Uppdraget skulle redovisas senast den 9 mars 2016.

Utredningen har antagit namnet 2014 års människohandelsutredning.

Utredningen får nu i uppdrag att även se över straffskalorna för människohandel och koppleri. Om utredningen bedömer att det finns behov av författningsändringar, ska förslag till sådana lämnas.

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 9 juni 2016.

En översyn av straffskalorna för människohandel och koppleri

Riksdagen har för regeringen tillkännagett som sin mening att regeringen ska återkomma till riksdagen med förslag om skärpta straff för människohandel och koppleri (bet. 2014/15:JuU14, rskr. 2014/15:138). Enligt riksdagens uppfattning återspeglar de straff som i dag före-

skrivs för människohandel och koppleri inte fullt ut brottens allvar. Det är därför, enligt riksdagen, angeläget att straffen för dessa båda brott skärps.

Utredningens nuvarande uppdrag omfattar att utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och att granska hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder och i övrigt arbetar med ärenden om människohandel. I uppdraget ingår också att överväga om det finns behov av att förtydliga eller annars förändra bestämmelsen om människohandelsbrott. Uppdraget omfattar emellertid inte uttryckligen frågan om huruvida det finns behov av förändringar i straffskalan för människohandel. Överväganden i fråga om straffbestämmelsen om koppleri omfattas inte av uppdraget.

Mot bakgrund av riksdagens tillkännagivande, och då frågan har nära samband med utredningens nuvarande uppdrag, ges utredningen i uppdrag att även se över straffskalorna för människohandel och koppleri samt ta ställning till om det finns behov av förändringar i dessa. Utredningen ska också analysera vilka konsekvenser eventuella lagändringar skulle medföra för tillämpningen av andra relevanta bestämmelser i brottsbalken. Om utredningen bedömer att det finns behov av författningsändringar, ska förslag till sådana lämnas.

Redovisning av uppdraget

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska redovisas senast den 9 juni 2016.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2015:131

Tilläggsdirektiv till 2014 års människohandelsutredning (Ju 2014:22)

Beslut vid regeringssammanträde den 10 december 2015

Sammanfattning av tilläggsuppdraget

2014 års människohandelsutredning ska, utöver vad som framgår av redan beslutade kommittédirektiv, se över den straffrättsliga lagstiftningen mot exploatering av utsatta personer, såsom för tvångsarbete, tiggeri eller annan ekonomisk vinning. Syftet med översynen är att säkerställa att det straffrättsliga skyddet är starkt.

Utredningen ska analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligat, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot

- tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte och
- otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som, exempelvis på grund av ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller en beroendeställning, befinner sig i en utsatt situation.

Om utredningen bedömer att det finns behov av författningsändringar, ska förslag till sådana lämnas.

Uppdraget ska fortfarande slutredovisas senast den 9 juni 2016.

Utredningens nuvarande uppdrag

Regeringen beslutade den 4 september 2014 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. Uppdraget skulle redovisas senast den 9 mars 2016 (dir. 2014:128).

Den 29 januari 2015 beslutade regeringen om en utvidgning av uppdraget avseende frågan om huruvida köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet (dir. 2015:6). Vidare beslutade regeringen den 17 juni 2015 att ge utredningen i uppdrag att även se över straffskalorna för människohandel och koppleri (dir. 2015:64). Utredningstiden förlängdes och uppdraget ska i stället redovisas den 9 juni 2016.

Behovet av en utvidgning av uppdraget

Utsatta personer söker försörjning i Sverige

Varje år söker sig människor till Sverige i hopp om att hitta försörjning här. Många gånger handlar det om människor som i sina hemländer lever i svår fattigdom eller är utsatta för diskriminering. EES-medborgare har rätt att utan särskilt tillstånd vistas i en annan medlemsstat i tre månader utan annat krav än giltigt id-kort eller pass. För rätt till vistelse i en annan stat inom EES under längre tid än tre månader krävs att EES-medborgaren uppfyller vissa villkor, t.ex. är anställd eller arbetssökande i den mottagande staten. Vid rekrytering av arbetskraft från länder utanför EES krävs i regel att utlänningen beviljas arbetstillstånd för vistelsen i Sverige.

Antalet utsatta EES-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige för att finna möjligheter till försörjning har ökat de senaste åren. För att stödja myndigheter, kommuner, landsting och organisationer har regeringen tillsatt en nationell samordnare för arbetet med utsatta EES-medborgare som vistas tillfälligt i Sverige. Från den nationella samordnaren har det kommit information om att det förekommer att utsatta EES-medborgare tvingas betala för de ställen på allmän plats där de sitter och tigger. Vissa individer lyckas enligt samordnaren genom hot, ofta outtalade, få andra att betala för det som normalt sett är fritt: det offentliga rummet. Samordnaren har vidare

uppgett att det förekommer uppgifter om att det tas ut oskäligen belopp för transport till Sverige och att vissa EES-medborgare därför kommer hit med en skuld som kan uppgå till flera tusen kronor. Samordnaren har dessutom anfört att det straffrättsliga skyddet i dessa situationer, och med fördel även vid arbetskraftsexploatering, bör ses över.

Också Länsstyrelsen i Stockholms län, som har i uppdrag att på nationell nivå samordna arbetet mot prostitution och människohandel, har – bl.a. i sin lägesrapport angående utsatta EU-medborgare (Rapport 2014:10 Utsatta EU-medborgare i Sverige, Lägesrapport ur ett människohandelperspektiv) – angett att löpande information indikerar att gruppen EU-medborgare som kan misstänkas ha utsatts för någon form av exploatering ökar. Det kan avse exploatering för tvångsarbete, tiggeri, att begå brott eller sexuella ändamål. Samma person kan ha utsatts för olika former av exploatering. I rapporten framkommer också att flera kommuner, och även polis och frivilligorganisationer, har kommit i kontakt med barn som kan ha exploaterats. Länsstyrelsen har lyft fram behovet av att se över möjligheterna till en alternativ straffbestämmelse rörande tvångsarbete och exploatering av arbetskraft.

Även från annat håll, bl.a. i medier, har det rapporterats om att personer som kommit till Sverige, från länder såväl inom som utanför EU och EES, utnyttjas i samband med arbete. Detta har särskilt uppmärksammats inom vissa branscher, såsom i bärplockar-, restaurang-, bygg- och städbranschen samt inom jordbruk. Det kan handla om att personer arbetat för en mycket låg lön eller utan att få någon lön alls eller arbetat orimligt långa dagar. Det kan även röra sig om arbete under olika former av tvång eller hot, eller begränsningar av personers handlingsfrihet genom exempelvis beslagtagande av identitetshandlingar och hot om angivande till myndigheter. Det förekommer också att personer genom skuldsättning försätts i ett beroendeförhållande till arbetsgivaren genom att låna pengar av denne för att bekosta resan hit eller genom att arbetsgivaren tar ut höga kostnader för mat och boende. Detta dras sedan av från inarbetad lön, utifrån villkor som är ensidigt uppställda av arbetsgivaren. Personer förmås på så sätt arbeta under lång tid med begränsade möjligheter att bli skuldfria. Det finns även exempel på att arbetstagare förmåtts betala arbetsgivaren stora summor för ett sådant anställningserbjudande som en tredjelandsmedborgare i regel

måste ha för att beviljas arbetstillstånd (se bl.a. Människohandel för sexuella och andra ändamål, Lägesrapport 15, RPS Rapport 2014).

Vissa internationella åtaganden avseende tvångsarbete

Enligt Internationella arbetsorganisationen (ILO) definieras (med vissa särskilt angivna undantag såsom för exempelvis militärtjänst eller annan tjänstgöring som kan bedömas ingå i de normala medborgerliga skyldigheterna) tvångsarbete eller obligatoriskt arbete som varje arbete eller tjänst som med hot om något slag av straff krävs av en person och som personen ifråga inte frivilligt erbjudit sig att utföra (ILO:s konvention nr 29 angående tvångs- eller obligatoriskt arbete). Uttrycket att stå under hot om något slag av straff ska förstås i vid bemärkelse. Det kan avse fysiskt våld och frihetsberövanden men även t.ex. hot om att anmäla en illegal arbetstagare till myndighet, beslagtagande av identitetshandlingar eller utebliven betalning av lön. Åtgärder som hindrar arbetstagare från att lämna arbetet kan betraktas som element av tvångsarbete, även om arbetarna initialt frivilligt samtyckt till anställningsförhållandet. Sverige har tillträtt konventionen. ILO:s internationella arbetskonferens antog 2014 ett protokoll och en rekommendation (nr 203) med syfte att stärka genomförandet av konventionen. Frågan om Sveriges genomförande av protokollet och hantering av rekommendationen bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

I Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, vilken gäller som svensk lag, stadgas förbud mot slaveri och tvångsarbete eller påtvingat arbete. Bestämmelsen innebär vissa förpliktelser för medlemsstaterna att förhindra sådant arbete. Till dessa förpliktelser hör en skyldighet att vidta effektiva åtgärder för att bekämpa all exploatering som faller inom artikelns tillämpningsområde. Också EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna förbjuder slaveri och tvångsarbete samt föreskriver varje arbetstagares rätt till rättvisa arbetsförhållanden.

Att som ett led i ett omfattande eller systematiskt angrepp riktat mot en grupp civila förorsaka att en person som ingår i gruppen kommer i sexuellt slaveri eller, i strid med allmän folkrätt, kommer i tvångsarbete eller annat sådant tvångstillstånd kan utgöra brott mot mänskligheten. I övrigt finns det i svensk lagstiftning inte

något särskilt brott som avser tvångsarbete som sådant, utan flera olika straffbestämmelser kan vara aktuella (se vidare om detta nedan). För människohandel döms den som genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Bestämmelsen om människohandelsbrott bygger på internationella överenskommelser. I straffbestämmelsen utgör tvångsarbete ett av flera exploateringssyften. Med begreppet exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte avses ett otillbörligt användande av offret för någon form av åtgärd som offret ska utföra eller underkasta sig i en situation där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Ett exempel på en verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte kan vara när en person – utan att det är fråga om tvångsarbete – förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Andra exempel är när en person förmås att tigga eller stjäla. Människohandelsbrottet tar i första hand sikte på angreppet på offrets frihet och inte på det tilltänkta utnyttjandet som sådant. Brottet är fullbordat redan innan ett åsyftat utnyttjande kommit till stånd.

I såväl det nationella som det internationella arbetet mot människohandel har ökad uppmärksamhet kommit att riktas mot människohandel för tvångsarbete. I det sammanhanget kan nämnas att den expertgrupp, GRETA, som övervakar tillämpningen av Europarådets konvention om bekämpande av människohandel i sin rapport avseende Sverige (Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Sweden, GRETA[2014]11) har ansett att Sverige bör förstärka insatserna mot människohandel för bl.a. tvångsarbete och arbetskraftsexploatering och ser brister i arbetet med att identifiera offer för människohandel för arbetskraftsexploatering.

Åtgärder för att motverka exploatering av utsatta personer

Att motverka att personer som kommit till Sverige för att söka möjlighet till försörjning utnyttjas av andra på ett otillbörligt sätt är en angelägen uppgift. Det handlar många gånger om personer som befinner sig i en utsatt situation t.ex. på grund av mycket svåra ekonomiska förhållanden och bristande kunskaper i svenska språket och om svenska förhållanden. Detta leder till sämre förutsättningar att hävda sin rätt i förhållande till det omgivande samhället. I de fall barn förekommer är de särskilt utsatta. Hos dessa utsatta personer finns dessutom ofta ett bristande förtroende för myndigheter vilket medför att benägenheten att anmäla brott och andra missförhållanden är låg. Polismyndigheten har haft i uppdrag att, utifrån en nationell lägesbild, föreslå åtgärder för att motverka brottslighet som riktas mot utsatta EU- och EES-medborgare och annan brottslighet som begås i anslutning till tiggeri eller tillfälliga boplatser. Uppdraget redovisades den 2 december 2015.

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter (FRA) kom i juni 2015 med en rapport om grov exploatering av arbetskraft avseende arbetstagare som flyttar inom eller till EU (Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union. States' obligations and victims' rights). Enligt rapporten löper migrerande arbetstagare relativt stor risk att bli utnyttjade och straffskalorna vid grov exploatering av arbetskraft motsvarar i vissa medlemsländer inte allvaret i den kränkning som utnyttjandet innebär.

För att stärka arbetskraftsinvandrares ställning på arbetsmarknaden beslutade regeringen den 2 juli 2015 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka i vilken omfattning arbetskraftsinvandrare utnyttjas på den svenska arbetsmarknaden och beskriva utnyttjandets karaktär (dir. 2015:75). Utredaren ska därefter föreslå lämpliga åtgärder för att motverka detta, bl.a. genom att överväga krav på att anställningsavtal ges in i samband med en ansökan om arbetstillstånd, begränsningar i arbetsgivarens möjligheter att försämra anställningsvillkoren efter att arbetstillstånd har beviljats och utökade sanktioner mot och kontroller av arbetsgivare. Uppdraget omfattar tredjelandsmedborgare och inte EES-medborgare.

I arbetet med att säkerställa att personer som kommit till Sverige inte utnyttjas på ett otillbörligt sätt är det viktigt att också säkerställa att det straffrättsliga skyddet mot olika former av exploa-

tering är starkt. Det finns därför skäl att överväga om det kan finnas anledning att förändra den straffrättsliga lagstiftningen på något vis. En utgångspunkt bör i detta sammanhang vara att det straffrättsliga skyddet inte ska skilja sig åt beroende på de utsatta personernas medborgarskap eller migrationsstatus.

Tilläggsuppdraget

Straffrättslig lagstiftning vid tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte

I vissa situationer då personer tvingas att arbeta kan det vara fråga om människohandel. Straffbestämmelsen om människohandel består emellertid av flera led och innefattar alltid en handelsåtgärd, exempelvis rekrytering eller transport, av människor inom eller mellan länder i syfte att de senare ska utnyttjas på olika sätt. I de fall arbete krävs av en person genom hot om något slag av straff – såsom fysiskt våld, utebliven lön eller hot om anmälan till myndighet – men utan att det har samband med en handelsåtgärd, eller om rekvisiten annars inte är uppfyllda, är människohandelsbrottet alltså inte tillämpligt. På motsvarande sätt kan det förekomma exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte men som inte utgör människohandel. I dessa situationer rör det sig i stället om ett i förhållande till människohandel fristående utnyttjande eller ett efterföljande utnyttjande av någon annan än den som genomfört människohandeln. Som nämnts ovan finns det inte någon särskild straffbestämmelse som avser just exploatering för tvångsarbete eller för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte.

I dessa situationer kan i stället olika generella straffbestämmelser aktualiseras. Att genom våld eller hot tvinga en annan person att exempelvis arbeta eller tigga kan utgöra olaga tvång. Ett direkt frihetsberövande på arbetsstället kan utgöra olaga frihetsberövande och fysiska bestraffningar kan utgöra misshandel. Att pass har omhändertagits av arbetsgivare har bedömts som egenmäktigt förfarande. När ersättning utlovats för arbete, utan att det funnits avsikt att faktiskt betala, har det vidare dömts för bedrägeri. Att låta personer under pressade omständigheter arbeta mycket långa arbets-

dagar och sedan förmå dem att ta ut stora delar av sin lön och överlämna till arbetsgivaren har bedömts utgöra grovt ocker.

Det finns alltså straffbestämmelser som kan tillämpas, men antalet domar som avser tvångsarbete – eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte – är begränsat. En orsak till det begränsade antalet lagföringar kan vara att straffbestämmelserna inte är ändamålsenligt utformade för de situationer som beskrivits ovan. En situation som innefattar tvångsarbete omfattar ofta flera relevanta kännetecken – olika frihetsinskränkningar och hot om sanktioner – som bör ses i ett sammanhang. Tvångsarbete eller exploatering för verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte bör anses utgöra kvalificerade angrepp på en persons handlingsfrihet. Ocker och bedrägeri är i stället exempel på förmögenhetsbrott och skyddsintresset för dessa brott är sålunda ett annat än för brott som riktar sig mot liv, hälsa, frihet eller frid. Straffen för flertalet av de ovan nämnda brotten är också generellt sett avsevärt lägre än för exempelvis människohandel och andra brott som innefattar allvarliga ingrepp i offrets frihet. Bedrägeri och ocker är dessutom brott som, utifrån sina skyddsintressen, ger begränsade möjligheter till skadestånd.

I syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd bör den straffrättsliga lagstiftningen mot exploatering för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte ses över. Vid denna översyn ska även Sveriges internationella åtaganden beaktas när det gäller kriminalisering av tvångsarbete. Utredningen ska

- analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligat, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot tvångsarbete eller exploatering för annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, och
- lämna förslag till författningsändringar som den bedömer att det finns behov av.

Straffrättslig lagstiftning vid otillbörligt ekonomiskt utnyttjande

Som framgått ovan förekommer det också att utsatta människor på olika sätt utnyttjas ekonomiskt på ett otillbörligt vis men utan att förfarandet innefattar ofrivillighet eller hot om bestraffning. Det

kan handla om att utsatta EES-medborgare förmås betala för att sitta på allmän plats och tigga eller betala oskäligen belopp för resan hit. Det förekommer även att personer förmås betala stora summor för sådana anställningserbjudanden som tredjelandsmedborgare i regel måste ha för att beviljas arbetstillstånd. Vidare kan personer utnyttjas ekonomiskt genom att de förmås arbeta under mycket dåliga villkor, men utan att det är fråga om tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Det bör dock understrykas att inte varje avvikelse från kollektivavtal, individuella avtal eller praxis är att betrakta som exploatering, utan det som avses är uppenbart orimliga villkor.

Utnyttjandet är ofta att anse som otillbörligt eftersom den vinning eller de fördelar en part tillskansar sig står i uppenbart missförhållande till motprestationen och möjliggörs av den andre partens trängda läge. Flera olika straffbestämmelser kan aktualiseras också i dessa sammanhang. Att vid en rättshandling använda sig av någons trångmål eller beroende ställning för att skaffa sig förmån ”som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte skall utgå” utgör ocker. Vid fall av ocker utnyttjar gärningsmannen ett redan existerande förhållande, såsom en persons underläge eller svaghet, för att bereda sig en otillbörlig ekonomisk förmån. Han eller hon behöver därför inte använda sig av exempelvis tvång, hot eller vilseledande. Vidare kan den som genom vilseledande förmår någon till handling som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde dömas för bedrägeri. Beroende på omständigheterna i övrigt kan även ansvar för exempelvis olaga tvång, utpressning och människohandel komma i fråga.

Samtidigt kan det konstateras att få personer döms för brott i dessa situationer. Detta kan ha flera olika orsaker. En orsak skulle kunna vara att den straffrättsliga lagstiftningen inte är ändamålsenligt utformad. Även om framför allt bestämmelsen om ocker i många avseenden ger ett skydd mot beteenden som innebär ett otillbörligt ekonomiskt utnyttjande, är den ålderdomligt utformad och – liksom andra relevanta straffbestämmelser – tillkommen utifrån en annan problematik än den som är aktuell i detta sammanhang. Som exempel på en annan straffrättslig bestämmelse som innefattar otillbörligt ekonomiskt utnyttjande kan nämnas koppleri. För koppleri döms den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersätt-

ning. Koppleribrottet kan motsvara den exploatering som är syftet eller följden av människohandel för sexuella ändamål. I sammanhanget kan vidare nämnas att det i Finland finns en straffbestämelse om ockerliknande diskriminering i arbetslivet vilken avser situationer där arbetsgivaren försätter arbetssökanden eller arbetstagaren i en märkbart ofördelaktig ställning genom att utnyttja dennes ekonomiska trångmål eller annars trängda läge, beroendeställning, okunnighet eller oförstånd.

Att människor som befinner sig i en utsatt situation, exempelvis på grund av ekonomiskt svåra förhållanden, okunskap eller en beroendeställning, utnyttjas ekonomiskt på ett otillbörligt sätt är inte acceptabelt. För att säkerställa att det straffrättsliga skyddet vid sådan exploatering är starkt ska utredningen därför

- analysera och ta ställning till om det finns behov av ett förtydligat, utvidgat eller på något annat sätt förändrat straffrättsligt skydd mot otillbörligt ekonomiskt utnyttjande av personer som befinner sig i en utsatt situation, och
- lämna förslag till författningsändringar som den bedömer att det finns behov av.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2016:35

Tilläggsdirektiv till 2014 års människohandelsutredning (Ju 2014:22)

Beslut vid regeringssammanträde den 28 april 2016

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 4 september 2014 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. Utredningen, som antagit namnet 2014 års människohandelsutredning, har därefter fått tre tilläggsdirektiv. Utredningstiden har förlängts och uppdraget skulle slutredovisas senast den 9 juni 2016.

Utredningstiden förlängs nu ytterligare i de delar av uppdraget som avser att utvärdera tillämpningen av bestämmelsen om människohandelsbrott och undersöka om syftet med lagändringen 2010 har uppnåtts samt att granska hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder och i övrigt arbetar med ärenden om människohandel (dir. 2014:128), att se över straffskalorna för människohandel och koppleri (dir. 2015:64) och att se över den straffrättsliga lagstiftningen mot exploatering av utsatta personer, såsom för tvångsarbete, tiggeri eller annan ekonomisk vinning (dir. 2015:131). Uppdraget i dessa delar ska i stället slutredovisas senast den 18 oktober 2016.

I övriga delar ska uppdraget fortfarande redovisas senast den 9 juni 2016, men i ett delbetänkande. Detta avser då uppdraget att utvärdera vilket genomslag 2011 års skärpning av straffet för köp av sexuell tjänst har fått, att se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn, att utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken (dir. 2014:128) och att analysera och ta

ställning till om brottet köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet (dir. 2015:6).

(Justitiedepartementet)

Praxisgenomgång

I vårt uppdrag som rör bestämmelsen om människohandel har det ingått att genomföra en praxisgenomgång.

För att närmare kunna redogöra för praxis på området har vi valt att samla in, gå igenom och referera relevanta domar från tingsrätter och hovrätter under perioden år 2011–2015. Vi har bl.a. begränsat genomgången till domar där en prövning av 4 kap. 1 a § BrB i dess lydelse efter ändringen den 1 juli 2010 varit aktuell. Under aktuell tidsperiod har Högsta domstolen inte meddelat någon dom som rör människohandel.

I det följande redogörs för det material vi erhållit. Referaten redovisar domarna i nedkortad form och endast såvitt avser den aktuella frågan som är relevant för utredningen. Vad gäller domstolarnas bedömningar i olika frågor redovisas dessa huvudsakligen på det sätt som de antecknats i domarna. Vi har emellertid valt att inte redovisa de delar av domstolarnas bedömningar där domstolarna redogör för innehållet i lagförarbeten. Vi har också valt att korta ned redovisningen av bedömningarna av målsägandenas och de tilltalades trovärdighet. Frågor rörande skadestånd och andra särskilda yrkanden berörs inte, vilket även innebär att eventuella överklaganden från målsäganden inte berörs.

Högsta domstolen

Det finns ännu inga avgöranden från Högsta domstolen där någon åtalats för människohandel.

Hovrätterna

Avgörande från Svea hovrätt, mars 2012

I målet¹ hade hovrätten att ta ställning till exploatering i form av tvångsarbete.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar mot CT för människohandel, försök till våldtäkt olaga hot och misshandel. I målet förekom två målsägande, IC och VD. IC var målsägande under åtalspunkterna för människohandel och försök till våldtäkt.

I den del åtalet avsåg människohandel yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

CT har under tiden oktober 2011 till och med den 29 november 2011 transporterat minderåriga IC, född 1994, från Italien via Tyskland till Sverige och därefter i Sverige inhyst IC i en personbil samt senare i två husvagnar på Solvalla Camping i Bromma.

Under resan mellan Tyskland och Sverige och även på olika platser i Sverige har CT tvingat IC att, på egen hand eller tillsammans med CT, stjäla varor som CT skulle sälja vidare i vinstsyfte eller som skulle användas för konsumtion. CT har valt ut lämpliga varor och butiken där tillgreppen har ägt rum och instruerat IC hur hon skulle gå till väga för att utföra stölderna.

CT har således utnyttjat IC i tvångsarbete eller annan verksamhet som inneburit nödläge för IC.

Under vistelsen i Sverige har IC varit under kontroll av CT. Hon har som minderårig i ett främmande land, där hon inte behärskat språket och helt saknat medel för att klara sig, saknat realistiska möjligheter att resa hem. Hon har haft tillgång till en mobiltelefon vilken hon endast kunnat använda under förutsättning att CT fyllt på pengar på telefonens kontantkort.

CT förnekade brott.

¹ Svea hovrätts dom den 2 mars 2012 i mål B 756-12 (Solna tingsrätts dom den 29 december 2011 i mål B 9980-11).

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att det var klarlagt att CT kört sin sjuuttonåriga styvdotter IC från Rom till Stockholm och att han har ordnat boende åt dem först i en husvagn på Solvalla Camping och sist i den husvagn som VB äger. *Tingsrätten* uttalade därefter i huvudsak följande. Som tingsrätten har uppfattat det så har både IC och hennes styvfar CT lämnat i huvudsak samstämmiga uppgifter om att de båda har lämnat Italien för att försöka ordna ett bättre liv i Sverige. CT hade ju tidigare besökt Sverige och skaffat kontakter och bekanta. Det har ju också framkommit att IC rymt från ett ungdomshem i Italien och att hennes mamma avtjänade ett längre fängelsestraff samt att hon också var efterlyst i Italien. Eftersom IC är minderårig krävs ju inte heller något otillbörligt medel – vilseledande eller tvång – för att finna att CT har gjort sig skyldig till människohandel som åklagaren har påstått. Frågan under åtalspunkten 1 är om CT transporterat och inhyst IC i Sverige i syfte att exploatera henne för sådant ändamål, arbete eller annan verksamhet som inneburit nödläge för henne. Det som har påståtts är då att syftet skulle ha varit att hon skulle stjäla med och åt CT. IC har själv berättat att hon under perioden 16 oktober fram till slutet av november har stulit på uppdrag av CT fem till sex gånger. Hon har berättat att det var fråga om mat och vid ett tillfälle fyra förpackningar med tobak. Tobaken stal hon när hon åkte båt ensam. Vad gäller maten skulle hon stjäla kött, vid ett tillfälle oxfilé. CT körde henne då till affärer och sa till henne vad hon skulle göra. Enligt tingsrättens mening har IC berättat synnerligen återhållsamt och utan detaljer om det som skulle ha varit det påstådda syftet med att hon följde med CT till Sverige. Det kan i och för sig hållas för troligt att hon stulit mat och tobak vid sammanlagt fem till sex tillfällen och också på uppdrag av CT, särskilt mot bakgrund av att hans medförda kontanter 900 euro inte torde ha räckt så långt till uppehälle för dem båda. Tingsrätten finner dock inte att IC:s uppgifter angående stölderna både vad gäller antal tillfällen och mängder av varor visar att syftet med att hon följde med CT till Sverige har varit att hon skulle utnyttjas till sådant arbete. Så även om CT:s syfte med att hon följde med kan ha varit att exploatera henne för annat ändamål som skulle kunna innebära nödläge för henne, så har ju detta inte påståtts från IC. Dessutom kan det ifrågasättas om gärningspåståendet skulle kunna bifallas på rent formella grunder, då

åklagaren inte angett att syftet med transporten och inhysningen just varit att stjäla varor. Åtalet för människohandel ska därmed ogillas.

Tingsrätten ogillade således åtalet för människohandel. Även åtalen för olaga hot och misshandel ogillades. CT dömdes dock för försök till våldtäkt till fängelse ett år.

Hovrättens bedömning

Åklagaren överklagade tingsrättens dom och yrkade att hovrätten skulle döma CT för människohandel enligt följande justerade gärningsbeskrivning:

CT har, i syfte att exploatera IC i tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som inneburit nödläge för IC, under tiden oktober 2011 till och med 29 november 2011 transporterat minderåriga IC, född 1994, från Italien via Tyskland till Sverige och därefter i Sverige inhyst IC i en personbil samt senare i två husvagnar på Solvalla Camping i Bromma.

På olika platser i Sverige samt på en båtresa har CT förmått IC att, på egen hand eller tillsammans med CT, stjäla varor som CT skulle sälja vidare i vinstsyfte eller som skulle användas för konsumtion. CT har valt ut lämpliga varor och butiker där tillgreppen har ägt rum och instruerat IC hur hon skulle gå till väga för att utföra stölderna.

CT har således exploaterat IC i tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som inneburit nödläge för IC.

CT yrkade att hovrätten skulle ogilla åtalet för försök till våldtäkt eller i vart fall lindra påföljden.

Hovrätten konstaterade i huvudsak följande. Som tingsrätten konstaterat är det utrett att CT har kört IC från Italien till Sverige och att han sedan har ordnat boende åt dem i husvagnar på Solvalla Camping i Bromma. Åklagaren har gjort gällande att CT transporterat IC till Sverige och inhyst henne i bl.a. husvagnar här i syfte att hon skulle stjäla varor som CT bl.a. skulle sälja vidare i vinstsyfte. Såväl IC som CT har berättat att de lämnade Italien för Sverige i avsikt att ordna ett bättre liv här. IC har uppgett att hon i Sverige vid fem eller sex tillfällen stal mat och tobak på uppmaning av CT. Enligt henne skulle CT sälja vissa av varorna vidare medan en del av maten användes för deras uppehälle. CT har förnekat att han skulle ha sagt åt IC att stjäla. Han har vidare berättat att han hade sparade pengar med sig från Italien, att han skulle söka arbete här och att

han inte tvingade IC att bo tillsammans med honom i husvagnarna. I likhet med tingsrätten anser hovrätten att varken IC:s uppgifter eller övrig utredning visar att CT företagit aktuella handelsåtgärder i syfte att exploatera IC för påstått ändamål, och detta även om IC:s uppgift att hon stulit varor på begäran av CT godtas.

Även hovrätten fann således att åtalet för människohandel skulle ogillas. I övrigt fastställde hovrätten tingsrättens dom.

Avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge, mars 2012

I målet² hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel, köp av sexuell tjänst och olovlig körning.

I målet förekom tre tilltalade. CD och BM åtalades för människohandel. Därutöver åtalades CD för olovlig körning. En person, ES, åtalades för köp av sexuell tjänst.

I den del målet avsåg människohandel förekom två målsägande, A och B. I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

CD och BM har under perioden 30 maj–8 juni 2011 gemensamt och i samråd, med vilseledande om ekonomiska förmåner och arbetsvillkoren i övrigt samt med utnyttjande av målsägandenas utsatta belägenhet, rekryterat och förmått A och B att bege sig från Rumänien till Sverige, hämtat dem i Helsingborg och transporterat dem till Klippan samt inhyst dem i BM:s bostad på Å-gatan 8a i Klippan, allt i syfte att de skulle exploateras för sexuella ändamål. Den sexuella exploateringen har sedan också förverkligats efter ankomsten till Sverige.

Åklagaren redovisade därutöver i gärningsbeskrivningen vari vilseledandet bestått i, hur målsägandena, genom CD:s ombesörjande, transporterats till Sverige och på vilket sätt de båda tilltalade på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat målsägandenas tillfälliga sexuella förbindelser. Åklagaren påtalade på olika sätt även målsägandena utsatta belägenhet. Beträffande BM anförde åklagaren även att han i vart fall på olika sätt med råd och dåd främjat människohandelsbrottet. För det fall gärningen inte skulle bedömas som människo-

² Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 26 mars 2012 i mål B 111-12 (Helsingborgs tingsrätts dom den 28 december 2011 i mål B 4188-11).

handel utan som koppleri gjorde åklagaren gällande att brottet av olika skäl skulle bedömas som grovt.

CD förnekade människohandel men erkände koppleri av normalgraden. Han vidgick att han genom att transportera A och B till kunder vid två tillfällen främjat att A och B haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.

BM förnekade samtliga gärningar. Han vidgick att A och B bott hon honom från den 31 maj 2011 till den 8 juni 2011 och att han vid ett tillfälle haft sexuell kontakt med B, dock inte mot betalning.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att Målsägande A har på ett trovärdigt sätt berättat om anledningen till resan som hon och hennes väninna företog till Sverige. Berättelsen fick också stöd av ett vittne, tågkontrollanten BB, som omvittnade att hon upplevde att målsägandena befann sig i en utsatt situation och att de var sanningsenliga om sin belägenhet. Tingsrätten konstaterade vidare att de tilltalades berättelser inte framstätt som sanningsenliga. Tingsrätten fann det utrett att CD förmedlar sexuella tjänster, att A och B under besöket i Sverige, efter att CD förmedlat kunder, också rent faktiskt sålt sexuella tjänster, att CD även transporterat A och B till kunderna samt att BM i vart fall vid A:s och B:s ankomst måste förstått syftet med deras besök.

När det gällde frågan om de gärningar som de tilltalade gjort sig skyldiga till skulle bedömas som *människohandel* uttalade tingsrätten, efter att ha redogjort för förarbeten till bestämmelsen, i huvudsak följande. Människohandelsbrottet tar alltså sikte på förfaranden där gärningsmannen bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Det måste råda ett orsakssamband mellan de förfaranden genom vilka gärningsmannen uppnår maktförhållandet och de handelsåtgärder som vidtas. Att ett vilseledande skett genom att CD till A och B förmedlat oriktiga uppgifter angående villkoren för resan är klarlagt. Syftet med att lämna dessa oriktiga uppgifter har varit att förmå målsägande A och B att resa till Sverige i syfte att sexuellt exploateras. Vidare har ytterligare handelsåtgärder vidtagits under tiden målsägande A och B befunnit sig i Sverige, såsom att inhysa dem och transportera dem till olika kunder, medan CD alltjämt vidmakthållit A:s och B:s oriktiga uppfattning avseende villkoren och betalningen. Genom att de sexuella tjänsterna förmedlats och utförts

har syftet också kommit att förverkligats. Frågan i målet är huruvida CD och BM bemästrat A:s och B:s fria vilja och på så vis förmått dem att underkasta sig handelsåtgärderna. Genom ett flertal kontakter med A innan resan till Sverige har CD byggt upp ett förtroende från A:s sida. Han har vidare genom dessa kontakter haft åtminstone viss vetskap om målsägandes personliga och ekonomiska förhållanden, såväl i Rumänien som i Tyskland. Av sms och chattkonversationer, som återopats som bevisning i målet, kan det även anses klarlagt att CD varit medveten om att den utlovade betalningen och villkoren har varit själva förutsättningen för att A och B skulle ta sig till Sverige. A har vid ett flertal tillfällen för henne och B:s räkning försäkrat sig om att lönen skulle vara de utlovade 6 000 euro i månaden, vilket CD bekräftat. Vidare måste CD, med den bakgrund han har, haft vetskap om att detta var en stor summa pengar för två unga prostituerade kvinnor från Rumänien. Även om detta förhållande i sig inte kan anses vara tillräckligt för att offren skulle befinna sig i en utsatt belägenhet i lagens mening, har detta betydelse för det maktförhållande CD och sedermera BM haft över kvinnorna. Genom att lämna vilseledande uppgifter för att få A och B att åka till Sverige i syfte att de skulle exploateras sexuellt, och betala för deras bussbiljetter, har CD haft ett otillbörligt inflytande över kvinnornas handlingar. I synnerhet efter att A och B under bussresan frågat CD om pengar för att kunna köpa förnödenheter har CD fått vetskap om att de inte haft några ekonomiska medel för att klara sig på egen hand. Väl i Sverige har CD och BM, genom att inhysa och transportera målsäganden till olika kunder, förstärkt kvinnornas beroendeställning. BM har haft vetskap om kvinnornas situation och syftet med deras vistelse där, men trots detta inhyt och transporterat kvinnorna till kunder. A har berättat att de varit rädda för vad CD skulle göra när de märkte att han blev upprörd för att de krävde pengar. De hade dock varken pengar eller några kontakter för att kunna ta sig hem. Inte heller kunde de språket. Detta, samt den situation som A och B befann sig i när de steg på tåget, visar att de inte haft något annat godtagbart val än att ge efter för det psykiska tvång som CD och BM utövade. Sammanfattningsvis har CD och BM skapat ett maktförhållande som typiskt sätt varit ägnat att försätta A och B i en sådan situation att de i slutändan skulle bli exploaterade för sexuella ändamål, vilket de sedan utnyttjat. CD har därför i enlighet med åklagarens gärningspåstående i åtalet

gjort sig skyldig till människohandel. Vad gäller BM:s delaktighet får denna bedömas som att han med råd och dåd främjat människohandelsbrottet i enlighet med åklagarens ansvarsyrkande i andra hand, varför han ska dömas för medhjälp. Gärningarna kan inte bedömas som mindre grova.

Tingsrätten dömde således CD för människohandel och olovlig körning till fängelse två år och sex månader. BM dömdes för medhjälp till människohandel till fängelse två år. Därutöver dömde tingsrätten ES för köp av sexuell tjänst, av A, till 40 dagsböter.

Hovrättens bedömning

Såväl åklagaren som de tilltalade CD och BM överklagade tingsrättens dom. Åklagaren yrkade att hovrätten skulle döma CD till ett längre fängelsestraff än vad tingsrätten gjort. Åklagaren yrkade bl.a. vidare att hovrätten skulle döma BM för människohandel till det av tingsrätten bestämda straffet.

CD yrkade bl.a. att hovrätten skulle ogilla åtalet för människohandel och i stället döma honom för koppleri samt, under alla förhållanden, sätter ned fängelsestraffet.

BM yrkade bl.a. att hovrätten skulle ogilla åtalet i sin helhet. I andra hand yrkade han att hovrätten skulle bedöma gärningen som medhjälp till människohandel, mindre grovt brott, och bestämma påföljden till villkorlig dom med samhällstjänst eller, i vart fall, sätta ned fängelsestraffet.

Genom tingsrättens i den delen inte överklagade dom skulle CD dömas för olovlig körning.

Hovrätten fann det, liksom tingsrätten, styrkt att CD objektivt sett agerat helt i enlighet med vad åklagaren påstått i gärningsbeskrivningen. När det gällde BM konstaterade även hovrätten att någon annan slutsats inte rimligen kunde dras av utredningen än att BM, senast när målsägandena anlände till Sverige, varit införstådd med att de här skulle ägna sig åt prostitution samt att han, med den vetskapen, varit med och hämtat målsägandena i Helsingborg, transporterat dem till Klippan och där inhyst dem i sin bostad fram till den 8 juni 2011. Hovrätten konstaterade vidare att BM gemensamt och i samråd med CD på olika sätt fram till den 8 juni 2011 främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att A och B haft totalt ca 13 tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och att CD tagit emot och tillägnat sig all betalning från sexköparna.

Hovrätten fann däremot inte det ställt utom rimligt tvivel att BM varit införstådd med vad som föregick målsägandenas ankomst till Sverige och på vilka villkor de reste hit.

När det gällde frågan om hur CD:s och BM:s respektive agerande skulle bedömas konstaterade *hovrätten* i huvudsak följande. Som hovrätten tidigare redovisat är det inte styrkt att BM varit införstådd med det vilseledande om ekonomiska förmåner m.m. som föregick målsägandenas resa till Sverige. Redan av det skälet kan hans agerande inte bedömas som människohandel eller medhjälp till människohandel. Det är däremot styrkt att han med full vetskap om de kontakter med olika män som målsägandena sedermera hade, på sätt åklagaren angett, främjat att målsägandena haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Han har följaktligen gjort sig skyldig till koppleri. Vad han ska dömas för har inte präglats av förslagenhet och han kan, som hovrätten nyss konstaterat, inte heller göras ansvarig för att koppleriet ska ha skett under människohandelsliknande former. Även om utnyttjandet av målsägandena i mänsklig mening har varit hänsynslöst, vilket ligger i själva koppleribrottets natur, har det inte innefattat ett hänsynslöst utnyttjande i den mening som avses i bestämmelsen i 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken om grovt koppleri. Enligt hovrätten är den gärning som BM gjort sig skyldig till därför att bedöma som *koppleri* av normalgraden.

Målsägande A har visserligen berättat att målsägandena, när de väl befann sig i Sverige, var beredda att förhandla med CD om den ersättning de skulle få och också, om CD så önskade, ersätta honom för färdbiljetterna till Sverige. Det står, som inledningsvis har nämnts, likväl klart att CD genom vilseledande uppgifter om villkoren för den prostitution målsägandena skulle bedriva i Sverige har förmått dem att komma hit. Detta är emellertid inte tillräckligt för att gärningen ska bedömas som människohandel. För att straffansvar för människohandel ska komma i fråga krävs nämligen att det ska ha uppstått ett maktförhållande mellan gärningsman och offer och att gärningsmannen, genom sina åtgärder, bemästrar offrets fria och verkliga vilja. Omständigheterna ska vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. Även om målsägandena ansåg att de av CD utlovade villkoren för att arbeta som prostituerad i Sverige var attraktiva, finns det inget i utredningen – inte ens målsägande A har sagt

det – som ger stöd för att målsägandena inte skulle ha haft något annat val än att resa till Sverige. Det står dock klart att målsägandena när de väl hade lämnat Rumänien och rest till Sverige befunnit sig i en utsatt situation, eftersom de saknade pengar, inte kände någon i Sverige och inte behärskade svenska språket och att detta kommit att utnyttjas av de tilltalade. Målsägande A har emellertid berättat att de redan några dagar efter sin ankomst till Sverige började misstänka att de hade blivit lurade på den utlovade betalningen och att de därför lämnade lägenheten i Klippan för att, om de senare skulle bestämma sig för att ge sig av, ta reda på var järnvägsstationen var belägen. De har kommunicerat med omvärlden på mobiltelefoner med kontantkort som CD försett dem med och de har utan inskränkningar kunnat använda sig av BM:s dator för e-post och internetkontakter. Det bör i det sammanhanget framhållas åtminstone att målsägande A trots allt måste ha talat och förstått en del engelska, eftersom hon i det första förhöret under förundersökningen hördes på engelska utan tolk i ett drygt en och en halv timme långt förhör och senare även talade med tågkontrollanten Birgitta Broman. Det framgår också av vad målsägande A har berättat att de slutligen efter ca en vecka när de, som hon uttryckt det när hon hördes vid tingsrätten, hade insett att de inte skulle få betalt för sina tillfälliga sexuella förbindelser, lämnade lägenheten i CD:s och BM:s närvaro och åkte från Klippan. Målsägande A har berättat att hon då kände sig besviken, ledsen och bedragen samt att hon tyckte att CD hade gjort narr av dem. Målsägandena har således, även om de tveklöst utnyttjats och behandlats på oacceptabelt sätt, haft ett verkligt och godtagbart alternativ till att underkasta sig gärningsmannens vilja. De hade kunnat ge sig i väg, vilket de även gjort när det stod klart för dem att de inte skulle få någon betalning. De kunde ge sig iväg utan invändningar från CD eller BM förlitade sig på att de på något sätt skulle ordna hjälp att ta sig tillbaka till Rumänien. *Det har enligt hovrättens mening inte uppstått något sådant maktförhållande mellan gärningsman och offer som är en förutsättning för att CD:s agerande ska bedömas som människohandel.* Gärningen är därför inte att anse som människohandel utan som koppleri. Det koppleribrott CD har gjort sig skyldig till har dock haft människohandelsliknande inslag och har inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av målsägandena. Brottet är därför för hans del att bedöma som grovt koppleri.

Av hovrättens domslut framgår bl.a. att hovrätten, beträffande CD ändrade tingsrättens domslut på så sätt att hovrätten bedömde gärningen i åtalpunkt 1 i bilaga 1 till tingsrättens dom som grovt koppleri samt bestämde fängelsestraffets längd till 2 år.

Beträffande BM ändrade hovrätten tingsrättens domslut bl.a. på det sättet att hovrätten bedömde gärningen som koppleri samt bestämde fängelsestraffets längd till 10 månader.

Avgörande från Hovrätten för Västra Sverige, september 2012

I målet³ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuellt utnyttjande, i form av en påtvingad relation liknande tvångsäktenskap eller barnäktenskap.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel, våldtäkt m.m.

I målet förekom tre tilltalade. Två av dessa, MB och LS, åtalades för människohandel. I målet fanns endast en målsägande.

I den del målet avsåg människohandel yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

GS har en psykisk och intellektuell funktionsnedsättning som kräver ständig tillsyn, med beteendestörning som omöjliggör honom i kontakter med omvärlden.

Under oktober 2010 har hans far LS efter överenskommelse och i samförstånd med hans mor MB begett sig till Serbien bl.a. i syfte att organisera en hustru eller flickvän till GS. I Serbien eller senare i Göteborg har han genom att betala till fadern till underåriga flickan [X], född [år 1996], en ersättning av 1000 euro och därefter låtit betala mindre summor under året, rekryterat henne till uppgiften som flickvän eller hustru åt sin son. Genom att förtiga sin sons personliga särdrag och situation har han vilselett och övertygat henne och hennes far att hon skulle komma till Sverige för att bo hos GS i dennes familj i Angered hos dennes bror, mor och – delvis – honom själv allt i syfte att inleda relationen med denne.

[X] inreste till Sverige den 18 oktober 2010. Därefter och fram till den 2 november 2011 togs hon emot och hölls hon inhyt i familjen S:s lägenhet i Angered och i GS rum och under kontroll av främst MB och

³ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 september 2012 i mål B 1689-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 30 januari 2012 i mål B 15416-11).

andra familjemedlemmar, utan att hennes vistelse här gavs till känna för svenska myndigheter.

Under tiden i Angered har MB fortlöpande från runt den 1 november 2010 till den 2 november 2011 – och utan hänsyn till att [X] den första tiden inte uppnått ens femton års ålder – uppmanat, förmått och genom våld och hot om våld tvingat [X] till samlag med GS för att hon skulle bli gravid och därför knytas närmare denne. MB har därvid hotat döda [X] och uttalat att det skulle gå illa för hennes familj i Serbien.

[X] har haft i vart fall två graviditeter med GS under året i Angered, varav den första kända avbröts genom spontanabort under våren 2011. Den andra pågick under hösten 2011.

Genom att vilseleda [X] och hennes vårdnadshavare och rekrytera henne till Sverige för att hon skulle sexuellt exploateras av hans son och försättas i sådant nödläge som den påtvingade relationen till honom innebar har LS gjort sig skyldig till människohandel från den 18 oktober 2010 till den 2 november 2011.

Genom att ta emot [X] och placera henne i lägenheten med sonen för att hon skulle sexuellt exploateras av denne och försätta henne i sådant nödläge som den påtvingade relationen till honom innebar har MB gjort sig skyldig till människohandel från den 18 oktober 2010 till den 2 november 2011.

Såväl MB som LS förnekade samtliga gärningar som lades dem till last.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att stor försiktighet måste iakttagas när det gällde målsägandens berättelse, avseende såväl uppgifter lämnade under förundersökningen som uppgifter lämnade under huvudförhandlingen.

Tingsrätten fann det klarlagt att målsäganden reste till Sverige och bosatte sig i lägenheten i syfte att gifta sig med eller bli ett par med GS. Genom vad som framkommit under huvudförhandlingen fann tingsrätten det inte bevisat att LS rekryterat målsäganden till uppgiften som flickvän eller hustru åt sin son genom att betala till målsägandens far på sätt som åklagaren påstått. Tingsrätten fann att det dock kunde hållas för visst att MB haft mer omfattande kontakt med och inflytande över målsäganden än vad hon uppgett men det kunde trots detta inte anses utrett att MB haft kontroll över målsäganden på sätt som åklagaren påstått.

Beträffande frågan om sexuellt exploaterande konstaterade *tingsrätten* i huvudsak följande. Åklagaren har gjort gällande att LS genom att vilseleda målsäganden och hennes vårdnadshavare, rekryterat målsäganden och att MB tagit emot och placerat målsäganden i lägenheten, allt för att målsäganden skulle exploateras sexuellt och försättas i nödläge genom en påtvingad relation. Åklagaren har gjort gällande att vilseledandet har bestått i att LS förtigit GS personliga särdrag och situation. Tingsrätten prövar först om det är visat att syftet från LS:s MB:s sida varit att målsäganden skulle exploateras för sexuella ändamål och försättas i nödläge. Åklagaren har gjort gällande att LS och MB handlat med syftet att målsäganden skulle bli mor till GS barn och att målsäganden därigenom skulle exploateras sexuellt. I det aktuella fallet har det inte varit fråga om prostitution. Utredningen ger vid handen att det varit fråga om en situation som kan liknas vid ett så kallat arrangerat äktenskap. Frågan är då om det är utrett att syftet från LS:s och MB:s sida har varit att utsätta målsäganden för sexualbrott. Målsäganden var endast 14 år och 8 månader då hon kom till Sverige. En fråga som inställer sig är om LS:s och MB:s syfte med sitt respektive handlande har varit att målsäganden skulle utsättas för sådana sexuella handlingar före sin 15-årsdag som skulle utgöra sexualbrott. Även om syftet varit att målsäganden och GS så småningom skulle bli ett par och gifta sig kan det inte anses klarlagt att LS:s och MB:s respektive ageranden skett i syfte att målsäganden skulle utsättas för sexualbrott från GS sida genom sexuella handlingar före målsäganden fyllt 15 år. Det kan inte heller anses utrett att LS och MB haft ett syfte att målsäganden på annat sätt skulle utsättas för sexualbrott när de vidtog sina respektive åtgärder för att förmå målsäganden att komma till och stanna i Sverige. Situationer som innebär nödläge i den mening som avses med straffbestämmelsen om människohandel är när en person förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön. Andra exempel är när en person förmås att tigga eller stjäla. Även om målsäganden, som anförts ovan, befunnit sig i en utsatt situation har det inte varit sådana förhållanden som utgör ett nödläge i den mening som avses med straffbestämmelsen. Mot denna bakgrund är det, enligt tingsrättens mening, inte utrett att LS och MB har rekryterat, respektive tagit emot och i lägenheten placerat målsäganden med syfte att hon skulle exploateras för sexuella ändamål och försättas i nödläge genom en påtvingad relation.

Mot angiven bakgrund ogillade tingsrätten åtalet mot MB och LS avseende människohandel.

Hovrättens bedömning

Åklagaren överklagade tingsrättens dom och yrkade att hovrätten skulle döma MB och LS för människohandel till fängelse. Åklagaren justerade gärningsbeskrivningen enligt följande.

GS har en psykisk och intellektuell funktionsnedsättning som kräver ständig tillsyn, med beteendestörning som omöjliggör honom i kontakter med omvärlden.

Under oktober 2010 har hans far LS efter överenskommelse och i samförstånd med hans mor MB begett sig till Serbien bl.a. i syfte att organisera en hustru eller flickvän till GS. I Serbien eller senare i Göteborg har han övertygat fadern till underåriga flickan, målsäganden, född 21 februari 1996 att låta henne resa till Sverige och därvid rekryterat henne till uppgiften som flickvän eller hustru åt sin son. Genom att förtiga sin sons personliga särdrag och situation har han vilselett och övertygat henne och hennes far att hon skulle komma till Sverige för att bo hos GS i dennes familj i Angered hos dennes bror, mor och – delvis – honom själv allt i syfte att inleda relationen med denne. Han har under året vidmakthållit relationen med fadern i Serbien genom att låta betala mindre summor till denne.

Målsäganden inreste till Sverige den 18 oktober 2010. Därefter och fram till den 2 november 2011 togs hon emot och hölls inhytt i familjen S:s lägenhet i Angered och i GS rum och under kontroll av främst MB och andra familjemedlemmar, och utan att hennes vistelse här gavs till känna för svenska myndigheter.

Under tiden i Angered har MB fortlöpande från runt den 1 november 2010 till den 2 november 2011 – och utan hänsyn till att målsäganden den första tiden inte uppnått ens femton års ålder – uppmanat, förmått, uppmuntrat och gillat att samlag förekommit mellan målsäganden och GS, trots att målsäganden inte fyllt arton, för att hon skulle bli gravid och därför knytas närmare denne. MB har därvid hotat döda målsäganden och uttalat att det skulle gå illa för hennes familj i Serbien.

Målsäganden har haft i vart fall två graviditeter med GS under året i Angered, varav den första kända avbröts genom spontanabort under våren 2011. Den andra pågick under hösten 2011.

Genom att vilseleda målsäganden och hennes vårdnadshavare och rekrytera henne till Sverige för att hon skulle sexuellt exploateras genom samlag med hans son, trots att hon var under arton år, och därvid försetts i sådant nödläge som den påtvingade relationen till honom inne-

bar, har LS gjort sig skyldig till människohandel från den 18 oktober 2010 till den 2 november 2011.

Genom att ta emot målsäganden och placera henne i lägenheten med sonen för att hon skulle sexuellt exploateras av denne, trots att hon var under arton år och därvid försätta henne i sådant nödläge som den påtvingade relationen till honom innebar har MB gjort sig skyldig till människohandel från den 18 oktober 2010 till den 2 november 2011.

Även hovrätten konstaterade att målsägandens uppgifter inte kunde betraktas som alltigenom trovärdiga och tillförlitliga och att hennes uppgifter kan endast kunde läggas till grund för bedömningen om de stöddes av annan bevisning. Hovrätten fann det dock utrett att målsäganden kom till Sverige i oktober 2010 för att bli flickvän eller hustru till GS. Hovrätten fann det också visat att det förekommit samlag mellan målsäganden och GS efter att målsäganden fyllt 15 år samt att den sexuella relationen ledde till två graviditeter, som båda avbröts. Hovrätten ansåg det dock inte bevisat att målsäganden och GS haft sex före hennes femtonårsdag och inte heller att MB hotade målsäganden men att MB uppmuntrade relationen mellan målsäganden och sonen. Hovrätten fann det också utrett att målsäganden under tiden i Sverige inte tillgång till sitt pass, inte kunde någon svenska och gick inte i skolan men att hon hade telefonkontakt med sin familj i Serbien och även med sin mor i Italien.

Hovrätten gick därefter in på frågorna om bestämmelsen om människohandel kan tillämpas i fall som gäller barnäktenskap eller tvångsäktenskap och om MB och LS skulle dömas för människohandel. *Hovrätten* konstaterade därvid i huvudsak följande. Vid tvångsäktenskap, även sådana som gäller barn, kan emellertid en rad andra straffbestämmelser bli tillämpliga, exempelvis olaga frihetsberövande, människorov och olaga tvång. Under vissa förutsättningar kan den som vidtar åtgärder i samband med ett barnäktenskap även göra sig skyldig till människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken. För detta krävs att samtliga de rekvisit som bestämmelsen ställer upp är uppfyllda. När det gäller det första elementet i människohandelsbrottet, handelsåtgärderna, har åklagaren gjort gällande att LS har rekryterat målsäganden till uppgiften som flickvän eller hustru åt sin son. Genom att förtiga sin sons personliga särdrag och situation har han enligt åklagaren vilselett målsäganden och hennes vårdnadshavare. MB har enligt åtalet tagit emot målsäganden och placerat henne i lägenheten med sonen. Såvitt gäller det tredje elementet,

syftet med handeln, har åklagaren påstått att målsäganden ”skulle sexuellt exploateras genom samlag med GS, trots att hon var under arton år, och därvid försätts i sådant nödläge som den påtvingade relationen till honom innebär”. Enligt förarbetena till den senaste lydelsen av bestämmelsen om människohandel avses med exploatering för sexuella ändamål att offret ska utsättas för sexualbrott eller utnyttjas för tillfälliga sexuella förbindelser, dvs. prostitution. Vidare avses ett otillbörligt användande av offret för medverkan vid framställning av pornografiska alster eller medverkan i pornografisk föreställning. Begreppet annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte var, då propositionen skrevs, delvis nytt. Med nödläge avsågs situationer där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden. Gemensamt för de situationer som innebär nödläge är enligt förarbetena att offret ska befinna sig i en verklig svår situation som inte är helt tillfällig eller övergående. Uttrycket nödläge har, såvitt nu är av intresse, exemplifierats i tidigare förarbeten till lagen på följande sätt. ”Exempel på tillfällen då någon utnyttjas i ett annat nödläge kan vara barn som utnyttjas i en väpnad konflikt, utan att det är fråga om ett tvångstillstånd som i punkten 2. Ett annat exempel kan vara en ung person som utnyttjas sexuellt och för hushållsarbete inom ramen för ett tvångsäktenskap. Även personer som förmås arbeta under synnerligen svåra förhållanden till en mycket låg lön utan att det är fråga om tvångsarbete i punkten 2 kan anses utnyttjas i ett annat nödläge.” Åtalet bygger på att den påtvingade relationen med GS skulle innebära en sådan nödsituation som avses i bestämmelsen om människohandel. Såvitt framgår av åtalet är det GS ”personliga särdrag och situation” som enligt åklagaren skulle göra relationen med honom till en nödsituation.

Hovrätten kom i angiven fråga, efter en samlad bedömning av utredningen i målet, fram till att det inte gick att dra den slutsatsen att GS personliga särdrag och situation varit sådana en relation med honom skulle innebära ett nödläge. Även om det var visat att målsäganden och GS haft samlag med varandra kunde denna omständighet enligt hovrätten inte betraktas som en sexuell exploatering i lagens mening. Åtalet för människohandel kunde därför inte bifallas. Hovrätten fastställde således tingsrättens domslut.

Avgörande från Hovrätten för Västra Sverige, september 2012

I målet⁴ hade hovrätten att ta ställning till människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel. Det förekom sex tilltalade vilka samtliga åtalades för människohandel. I målet förekom 11 målsägande. Åklagaren yrkade ansvar enligt följande.

MP, GP, VB, LT, SV och IR har tillsammans och i samförstånd i Göteborg och Rumänien från och med juli månad 2010 och fram till den 31 maj 2011 rekryterat, transporterat, inhyst, överfört och tagit emot i vart fall elva kvinnor, NA, DGA, AB, DB, CC, ND, DI, NS, SS, NiS och FT, genom olaga tvång, vilseledande om ekonomiska villkor, arbetsvillkor i övrigt och om känslomässiga relationer, vilket sammantaget för kvinnorna medfört en stark känslomässig bindning och en beroendeställning till männen, utnyttjande av kvinnornas utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel, allt i det för gärningsmännen gemensamma syftet att kvinnorna skulle exploateras för sexuella ändamål genom prostitution i Göteborg. Gärningsmännen har var och en för sig agerat i detta gemensamma syfte och deltagit i verksamheten på sätt som anges i det följande. I detta gemensamma syfte har gärningsmännen också agerat tillsammans och i samförstånd med flera personer i Rumänien.

Kvinnorna som tagits till Göteborg har kommit från svåra förhållanden i Rumänien. Härigenom har de befunnit sig i en utsatt belägenhet. I Göteborg har männen tagit huvuddelen av de pengar som prostitutionen inbringat. Kvinnorna har varit i avsaknad av eget boende, då de inte haft nyckel till de bostäder de inhyst i samt avsaknad av tillräckliga språkkunskaper, egna kontakter i Sverige och kännedom om det svenska samhället i stort. Gärningsmännen har inte tillåtit kvinnorna att knyta sociala kontakter eller vistas ute i samhället frånsett i samband med prostitutionen. Den sexuella exploateringen har inneburit att kvinnorna, som regel under flera timmar varje kväll och natt i veckan, oberoende av väder och utomhustemperatur, förmåtts utföra sexuella tjänster, såsom vaginala och orala samlag, bl.a. utomhus, på pissoarer, i parkeringsgarage och i bilar. Männen har genom tät telefonkontakt kontrollerat att kvinnorna salufört sexuella tjänster då de befunnit sig i Rosenlundsområdet och kvinnorna har var och en förmåtts rapportera alla sina förehavanden till den man hon lytt under.

⁴ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 21 september 2012 i mål B 2827-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 14 maj 2012 i mål B 8184-11 och B 7924-11). Målet överklagades till Högsta domstolen, som inte beviljade prövningstillstånd (Högsta domstolens beslut den 22 november 2012 i mål B 4563-12).

Åklagaren redogör därefter i gärningsbeskrivningen för var och en av de tilltalades handlande i förhållande till olika målsäganden. Avslutningsvis gjorde åklagaren gällande följande.

MP, GP, VB, TL, SV och IR har tillsammans och i samförstånd och tillsammans med flera personer i Rumänien under ovan angivna tidsperiod och på sätt ovan beskrivits främjat eller på ett otillbörligt sätt utnyttjat att kvinnorna haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Vinningen av den brottsliga verksamheten har dels utgjort gärningsmännens försörjning under brottstiden, dels har omkring en miljon kr sänts till gärningsmännens anhöriga i Rumänien. Brottet är grovt eftersom det avsett en verksamhet som bedrivits under människohandelsliknande förhållanden, i större omfattning, medfört betydande vinning och inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Samtliga tilltalade bestred ansvar för människohandel alternativt koppleri. De vitsordade respektive bestred omständigheterna i målet i olika omfattning.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten anförde inledningsvis att det, av vissa särskilt angivna skäl, fanns anledning att ifrågasätta de uppgifter de tilltalade lämnat. När det gällde målsägandena fann tingsrätten att AB:s och DGA:s berättelser var trovärdiga och kunde läggas till grund för bedömningen. Beträffande övriga målsägande fann tingsrätten att deras uppgifter endast kunde läggas till grund för bedömningen i den mån de stöddes av annan bevisning.

Tingsrätten fann de vidare genom utredningen visat att målsägandena prostituerat sig på det sätt, i den omfattning och under de förhållanden som åklagarna hade påstått. Vidare ansåg tingsrätten det klarlagt att förutsättningar förelåg för att anse att det varit fråga om att kvinnorna exploaterats på det sätt som avses i straffbestämelsen om människohandel och att verksamheten varit organiserad.

När det gällde åklagarnas påstående om att kvinnorna befunnit sig i en utsatt belägenhet, fann tingsrätten att situationen för var och en av målsägandena måste bedömas för sig. Tingsrätten fann härvidlag att situationen varit sådan för vissa målsägande men inte för andra.

Härefter övergick tingsrätten till att pröva vad som var utrett beträffande var och en av männen. Därefter prövade tingsrätten vad de olika tilltalade skulle dömas för. I denna del uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. Åklagarna har i första hand gjort gällande att

männen ska dömas för människohandel. För att samtliga män ska kunna dömas för detta krävs att det är visat att var och en av dem har ett uppsåt som omfattar samtliga de rekvisit som krävs enligt vad tingsrätten redovisat ovan. Det krävs även att det är visat att samtliga förutsättningar är uppfyllda i förhållande till varje målsägande. Att samtliga män haft ett uppsåt som täcker att kvinnorna har prostituerat sig och att det skett under former som innebär att de har exploaterats för sexuella ändamål är klarlagt genom vad som redovisats om var och ens aktiviteter. Det krävs dock även att åklagarna visat för var och en av de tilltalade att de har ett uppsåt som täcker även övriga rekvisit och att det är visat att det uppkommit ett sådant *maktförhållande* i förhållande till var och en av målsägandena att just den målsäganden har underkastat sig någon handelsåtgärd på grund av detta maktförhållande.

Beträffande GP uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. AB har berättat om hur hon vilseleddes av GP angående såväl villkor som ersättning. Genom vad hon har berättat är det klarlagt att de uppgifter hon fått om villkor och inkomster varit avgörande för hennes beslut att resa till Sverige. Kort efter att hon anlant till Sverige har hon börjat prostituera sig. Det har då stått klart för henne under vilka villkor prostitutionen skulle bedrivas. Vad gäller ersättningen har det vilseledandet bestått hela tiden till det hon kommit tillbaka till Rumänien. Hon har även berättat att hon haft skulder att betala till familjen P och hur hon försökt avböja resan men då fått veta att hon inte hade den möjligheten längre. Syftet har hela tiden varit klart, hon skulle prostituera sig. Vidare framgår det av hennes berättelse att det är GP som ordnat researrangemangen hit och boendet i Sverige. Genom de åtgärder som GP vidtagit har hon kommit att hamna i ett läge där hon svårligen kunde vidta några åtgärder under tiden hon befann sig i Sverige. Att hon vid tidigare tillfälle i Holland kontaktat polis när hon känt sig utnyttjad talar med styrka för att hon i Sverige inte ansett sig ha den möjligheten. Tingsrätten finner att hon genom GP:s agerande kommit att varken ha valet att avstå från resan till Sverige eller, sedan hon kommit hit, vidta åtgärder för att bryta det utsatta läge hon i Sverige kom att hamna i genom det sätt prostitutionen bedrevs. Hon har under tiden i Sverige inte haft skäl att vidta åtgärder med anledning av att hon inte fått del av inkomsterna på det sätt de kommit överens om. AB har haft fog för att tro att hon skulle få del av dessa senare. Det är vidare

klarlagt att syftet från GP:s sida med sitt agerande hela tiden varit att AB skulle prostituera sig i Sverige och att han skulle få inkomsterna från detta och att dessa vida överstigit de skulder hon haft. Det är därför visat att GP har gjort sig skyldig till människohandel i förhållande till AB.

Beträffande MP uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. MP har övertygats om att i förhållande till DA ha mottagit och inhyst henne i vetskap om att hon skulle exploateras. Det är inte visat att han varit medveten om annat än att hon misshandlats i syfte att prostituera sig, vilket utgör ett olaga tvång och har medfört att hon varit i en utsatt belägenhet, oavsett att han själv inte har misshandlat henne. Det är genom hennes uppgifter klarlagt att hennes make genom såväl misshandel som hot riktade mot barnen, vilka han visat sig vara beredd att sätta i verket, har försatt henne i en sådan situation att hon inte haft något alternativ till att underkasta sig hans vilja och prostituera sig. Genom vad som framkommit om hur MP har agerat efter det att hennes make lämnat landet och då det är visat att han har ett uppsåt som täcker att hon har blivit misshandlad för att underkasta sig prostitutionen under de villkor som åklagarna redogjort för är det visat att MP utnyttjat det *maktförhållande* som uppkommit på sådant sätt i eget vinstsyfte. MP ska därför dömas för människohandel avseende DA.

När det gällde SV uttalade *tingsrätten* följande. När det gäller DI är det mycket i utredningen som talar för att hon i Sverige kom att befinna sig i ett utsatt läge. Det är visat att hon i vart fall under hösten 2010 har utsatts för misshandel av SV, dock har syftet med denna misshandel enligt AB varit att avreagera sig för annan persons agerande. DI har inte själv berättat om någon misshandel. Som *tingsrätten* redovisat ovan är hon vilseledd av SV angående såväl angående vilken ersättning hon skulle få som vilken typ av förhållande de två hade och skulle ha framledes. Tillsammans med uppgifterna om våldsanvändning och de villkor under vilka prostitutionen bedrevs talar detta för att hon befunnit sig i ett sådant utsatt läge att det får anses ha uppkommit ett sådant *maktförhållande* som krävs för bifall till åtalet för människohandel. Å andra sidan framkommer i andra delar av utredningen uppgifter som talar för att hon möjligen haft en mer självständig roll. Det är möjligt att detta kan förklaras, men utredningen är inte sådan att det går att dra några säkra slutsatser i den delen. Som *tingsrätten* funnit ovan är även det

oklart under vilka förhållanden hon kom hit och hennes situation i övrigt. Det kan därmed inte med tillräcklig grad av säkerhet anses visat att det uppkommit något sådant maktförhållande som förutsätts för bifall till åtalet för människohandel. Det är däremot uppenbart att SV genom sitt agerande såväl främjat som på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att DI prostituerat sig varför han ska dömas för koppleri.

Beträffande GP uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. Inte heller i förhållande till GP är det visat något sådant *maktförhållande* uppkommit som krävs för bifall till åtal om människohandel. Det är dock visat att han tagit del av DI:s inkomster från prostitutionen. Eftersom han därigenom på ett otillbörligt sätt utnyttjat att hon prostituerat sig ska han dömas för koppleri i denna del.

Beträffande IR uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. Vad gäller NA är det visat att IR misshandlat henne för att hon inte tjänat tillräckligt med pengar. Detta tillsammans med de villkor under vilka prostitutionen har bedrivits talar i och för sig för att hon befunnit sig i ett utsatt läge här i Sverige. Det är inte visat att hon vilseletts på det sätt åklagarna har påstått för att komma hit eller att hon befann sig i ett utsatt läge i Rumänien innan hon kom hit. Detta tillsammans med uppgiften från henne själv att hon vid ett tillfälle då IR talat om att de skulle återvända till Rumänien invänt att hon i så fall skulle stanna med TL gör sammantaget att det inte kan anses visat att det uppkommit ett sådant *maktförhållande* som förutsätts för bifall till åtalet för människohandel. Däremot är det visat att IR genom sitt agerande såväl främjat som på ett otillbörligt sätt utnyttjat att NA prostituerat sig varför han ska dömas för koppleri.

Beträffande VB uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. Avseende DB är det visat att VB har inhyst henne och att han har misshandlat henne vid ett flertal tillfällen i syfte att få henne att tjäna mer pengar. Detta talar för att det förelegat sådan situation som avses med straffstadgandet avseende människohandel. Men bristen på uppgifter kring hur hon kom hit och hennes situation i övrigt såväl i Rumänien som här innebär att tillräckligt säkra slutsatser inte går att dra kring vilket förhållande som förelegat mellan henne och VB eller någon annan inblandad i verksamheten. Åtalet för människohandel kan därför inte bifallas. Även vad gäller VB är det dock visat att han såväl främjat som på ett otillbörligt sätt utnyttjat att DB prostituerat sig varför han ska dömas för koppleri.

Beträffande GP uttalade *tingsrätten* även följande. Som tingsrätten funnit ovan är det visat att CC lämnat del av sin inkomst från prostitutionen vidare till GP. Utredningen avseende henne tillåter inte några vidare slutsatser. Det innebär dock att GP på ett otillbörligt sätt ekonomiskt har utnyttjat hennes prostitution varför han i denna del ska dömas för koppleri.

Beträffande SV uttalade *tingsrätten* även följande. Inte heller när det gäller ND är det med tillräcklig styrka utrett att SV:s agerande varit sådant att det uppkommit ett sådant *maktförhållande* som krävs för bifall till människohandelsåtalet. Däremot är det visat att SV främjat och ekonomiskt utnyttjat hennes prostitution, varför han ska dömas för koppleri. NS har varit i Sverige och prostituerat sig under två perioder. Under båda dessa perioder är det visat att hon kommit tillsammans med eller genom SV:s försorg samt att hon lämnat del av sin inkomst till honom. Det är dock inte visat att han agerat på sådant sätt att han därmed gjort sig skyldig till människohandel. Hans agerande innebär dock att han såväl främjat som på ett otillbörligt sätt utnyttjat att hon prostituerat sig varför SV ska dömas för koppleri även avseende henne.

Beträffande TL uttalade *tingsrätten* i huvudsak följande. Det är vad gäller SS visat att TL misshandlat henne och att anledningen var att hon kommit hem för tidigt. Även om detta tillsammans med de uppgifter som framkommit om henne i övrigt talar för att hennes belägenhet i Sverige varit utsatt kan det inte ensamt i avsaknad av annan utredning räcka för att det ska anses visat att TL därmed gjort sig skyldig till människohandel. Däremot innebär TL:s agerande att han såväl främjat som på ett otillbörligt sätt utnyttjat hennes prostitution, varför han ska dömas för koppleri.

Beträffande MP uttalade *tingsrätten* även följande. Som framgår ovan har tingsrätten inte funnit utrett vare sig att hon har befunnit sig i en utsatt belägenheten i Rumänien eller här. Inte heller är det visat att MP utnyttjat henne eller tagit emot pengar från henne. Det kan inte heller på det presenterade underlaget anses utrett att han genom sitt agerande eller på annat sätt bidragit till att hon för egen del ägnat sig åt prostitution på ett sådant sätt att det ska leda till att han kan anses ha främjat hennes prostitution. Åtalet ska därför ogillas vad gäller FT.

Beträffande målsäganden NS ansåg tingsrätten att utredningen inte var sådan att det ens kunde anses styrkt att det varit fråga om koppleri, varför åtalet i denna del ogillades.

Tingsrätten uttalade sammanfattningsvis i huvudsak följande. Den utredning som presenterats har övertygat tingsrätten om att männen hade ett gemensamt syfte med sin vistelse i Sverige, nämligen att tjäna pengar på att låta rumänska kvinnor prostituera sig här. Det är utrett att var och en bidragit till denna verksamhet på det sätt som framgår ovan. Tingsrätten finner även utrett att det varit fråga om en organiserad verksamhet som involverat fler än de åtalade männen som agerat såväl i Sverige som i Rumänien och även fler kvinnor än de som av åklagarna har angetts som målsägande. Männen ska dock endast dömas för de gärningar som åklagarna lagt dem till last. MP och GP har befunnits skyldiga till människohandel. Mycket talar för att de tilltalade männen har haft ett nära samarbete och täta kontakter. Utredningen ger dock inte sådant underlag att det med tillräcklig säkerhet kan anses visat att den andre av dem eller övriga tilltalade haft sådan insikt i under vilka omständigheter DA respektive AB har kommit att prostituera sig att det kan anses visat att deras uppsåt omfattar även dessa gärningar. Förutsättningar saknas därmed att döma för att dessa gärningar skulle ha skett gemensamt och i samråd mellan de tilltalade. Däremot är det utrett att de tilltalade gemensamt och i samförstånd såväl med varandra som med andra personer har främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att kvinnorna har prostituerat sig. De pengar man tjänat har utgjort de tilltalades huvudsakliga försörjning under brottstiden. Dessutom är det visat att männen kunnat skicka det belopp åklagarna påstått till anhöriga i Rumänien. Det innebär att VB, TL, SV och IR ska dömas att de tillsammans och i samråd främjat och på ett otillbörligt sätt utnyttjat ekonomiskt utnyttjat att AB och DA haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Dessa fyra samt MP och GP ska vidare dömas för att tillsammans och i samråd främjat och på ett otillbörligt sätt utnyttjat ekonomiskt utnyttjat att DI, NA, DB, CC, ND, SS och NS haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Brottet ska, på sätt åklagarna gjort gällande, bedömas som grovt eftersom verksamheten bedrivits under människohandelsliknande förhållanden, i större omfattning, medfört betydande vinning och inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

VB, TL och SV dömdes således för grovt koppleri till fängelse fyra år och sex månader.

GP och MP dömdes för människohandel och grovt koppleri till fängelse sex år.

IR dämdes för grovt koppleri till fängelse tre år.

Hovrättens bedömning

VB, LT, GP, MP, IR och SV överklagade och yrkade att hovrätten skulle ogilla bl.a. åtalet eller, vid fällande dom, sätta ned fängelsestraffet. IR och SV yrkade därutöver, vid fällande dom, att hovrätten skulle döma dem för koppleri som inte är grovt.

Åklagarna yrkade att hovrätten skulle döma VB, LT, GP, MP och SV för människohandel avseende samtliga målsägande i enlighet med åtalet och som följd därav skärper fängelsepåföljden. Beträffande IR yrkade åklagarna att han skulle dömas för människohandel avseende samtliga målsägande, förutom AB, i enlighet med åtalet och att fängelsepåföljden som följd därav skärps.

I hovrätten justerade åklagarna gärningsbeskrivningen genom att mellan tredje och fjärde raden i första stycket lägga till orden ”varje gärningsman från den dag han anlände till Sverige” samt tillagt att de gör gällande ansvar även för den tid respektive gärningsman besökt hemlandet under åtalstiden. Justeringen innebar dels att IR inte kunde dömas för brott mot AB, dels att varken IR eller LT kunde dömas för brott mot NS hösten 2010.

Liksom tingsrätten fann hovrätten inledningsvis det utrett att prostitutionen i Rosenlund har bedrivits under sådana villkor som angavs i åtalet. Hovrätten anslöt även i allt väsentligt till tingsrättens bedömningar angående de avlyssnade telefonerna, de tilltalades relationer till varandra och frågan om de tilltalade haft annan sysselsättning i Sverige. Även hovrätten fann det styrkt att de penningbelopp som de åtalade männen skickat till hemlandet i huvudsak härrörde från prostitutionsverksamheten och att de tilltalade inte haft annat än obetydliga inkomster från annat håll. Liksom tingsrätten fann även hovrätten att de tilltalades uppgifter generellt inte var så osannolika att de kunde lämnas utan avseende men i motsats till tingsrätten ansåg hovrätten att samtliga målsägandes berättelser borde värderas försiktigt men att bevisvärdet av de olika målsägandenas uppgifter dock skiljde sig åt en hel del.

Därefter gick hovrätten igenom vad de ansåg styrkt beträffande varje målsägande och tilltalad.

Beträffande målsägande AB fann hovrätten inledningsvis det styrkt att GP rekryterat, transporterat samt inhyst henne. Däremot ansåg hovrätten inte att GP kunde anses ha mottagit henne, eftersom de kom samtidigt till Sverige. Därefter uttalade *hovrätten* i huvudsak följande. Enligt åtalet har han vilselett henne genom att falskeligen uppge för henne att hon skulle erhålla hälften av det hon tjänade på prostitutionen samt att han köpt en biljett för resan. Att inköpa en biljett kan enligt hovrättens mening inte utgöra ett vilseledande och uppgiften att en biljett köpts torde dessutom ha varit riktig. Däremot framgår det av hennes uppgifter, som stöds av vad hon och andra prostituerade berättat om vad som skett med deras inkomster, att hon inte fick behålla mer än en bråkdel av sina intäkter, och detta gäller även om man tar med i beräkningen att hon hade att avbetala en skuld för aborten och resan. Det hela illustreras av att hon själv skickat endast 1 000 kr till hemlandet. Att hon skulle ha gått med på att åka till Sverige för att prostituera sig utan att själv få del av inkomsterna framstår som uteslutet. Hon har alltså varit vilseledd. Den påstådda utsatta belägenheten anges så att hon varit i ett ekonomiskt skuldförhållande, varit gravid, saknat bostad samt att hennes dotter bott hos GP:s familj; detta ska GP ha utnyttjat för att få henne att följa med honom till Göteborg. Hovrätten, som konstaterar att det är ostridigt att AB häftat i skuld och genomgått en abort kort före avresan, finner det styrkt att det förhåller sig på detta sätt. Det gäller även, till skillnad från vad tingsrätten ansett, det förhållandet att dottern bott i GP:s familj. Det har inte framkommit att GP tagit initiativ till att dottern placerats i hans familj, men han har givetvis känt till att så skedde. Dotterns placering i familjen P har i sig utgjort ett verksamt påtryckningsmedel för att förmå AB att inte försöka ändra på förhållandena. AB började med prostitutionsverksamhet inom ett par dagar efter ankomsten till Göteborg och fortsatte därmed så länge hon var kvar här. Att syftet med resan till Göteborg var att sexuellt exploatera henne är uppenbart. Det sagda innebär att det är utrett att GP genom vilseledande och utnyttjande av hennes utsatta belägenhet har rekryterat, transporterat och inhyst AB i syfte att sexuellt exploatera henne. Han ska därför dömas för människohandel gentemot henne. Eftersom ansvar för koppleri yrkas alternativt till människohandel ska

han inte dömas för koppleri beträffande henne. Såvitt gäller MP i förhållande till AB så finns det ingen utredning om att han varit delaktig i rekryteringen och transporten av henne eller i att hon blivit vilseledd. Däremot framgår det av AB:s berättelse att han tog emot henne och GP vid deras ankomst till Sverige och att de under en tid, innan de flyttade till Kortedala, bodde tillsammans med honom, troligen i Bergsjön. Det finns olika uppgifter om hur lång denna tid var, men det har uppenbarligen rört sig om åtminstone några dagar. Under denna tid har AB exploaterats sexuellt, vilket MP måste ha varit medveten om, och han kan inte heller ha undgått att få kännedom om hennes utsatta belägenhet. Här kan nämnas att AB i början hade problem med blödningar efter den nyss genomgångna graviditeten. Inhysningen och utnyttjandet av hennes utsatta belägenhet i syfte att sexuellt exploatera henne har skett under sådana omständigheter att de har omfattats av hans uppsåt. Även han ska därför dömas för människohandel avseende AB, men således inte för koppleri i denna del.

Hovrätten fann det inte visat att VB, LT eller SV vare sig deltagit eller haft sådan insikt i hur AB kommit att prostituera sig varför de inte att det kunde dömas för människohandel beträffande AB.

Mot bakgrund av att åklagarna justerat gärningsbeskrivningen på det sättet att de inte längre yrkade att IR skulle dömas för brott mot AB ogillade hovrätten åtalet mot honom i denna del.

Beträffande målsägande DA fann hovrätten det inte visat att hon rekryterats med utnyttjande av sin utsatta belägenhet. Däremot fann hovrätten att hon rekryterats genom vilseledande, men inte av MP. Inte heller ansågs visat att rekryterandet och vilseledandet skett med Mp:s vetskap eller att han, när han mottog henne, var medveten om att hon blivit vilseledd eller utsatt för olaga tvång; det olaga tvång som hon utsattes för i samband med sin ankomst utfördes inte av honom. MP kunde därför inte dömas för att ha rekryterat och mottagit henne. Däremot ansåg hovrätten MP inhyst henne under den tid hon vistades i Sverige och att han måste ha varit medveten om att DA fortsatte att prostituera sig och bo kvar i bostaden endast eftersom hon i praktiken tvingades till det. Hovrätten fann det utrett att MP genom olaga tvång har inhyst DA i syfte att sexuellt exploatera henne varför han skulle dömas för människohandel beträffande henne, men inte för koppleri.

Hovrätten fann det inte visat att GP kommit att få sådan insikt i DA:s förhållanden att han kunde anses ha haft uppsåt till människohandel beträffande henne. I än högre grad gällde detta enligt hovrätten för övriga tilltalade. Med tillämpning av samma bedömning som angående VB och andra i förhållande till AB fann hovrätten att GP, VB, LT, SV och IR inte skulle dömas för människohandel avseende DA.

Beträffande måläganden DI anförde hovrätten att det inte fanns någon utredning om hur det gick till när de olika resorna för DI beslöts och företogs varför det inte ansågs visat SV vare sig rekryterat eller transporterat DI. Åtalet för människohandel kunde enligt hovrätten därför inte anses styrkt. Hovrätten fann det dock utrett att SV otillbörligt utnyttjat DI:s prostitution och att det skett under sådana omständigheter att han skulle dömas för koppleri, som borde bedömas som grovt.

Beträffande GP:s samröre med DI ansåg hovrätten det klarlagt att GP inhyst DI genom att låta henne och SV bo i den lägenhet han disponerade men att det inte kunde anses visat att DI befann sig i en i lagens mening utsatt situation innan hon kom till Sverige. Under alla förhållanden var det inte visat att det uppkommit ett sådant *maktförhållande* mellan GP och DI som krävs för bifall till åtalet för människohandel. Dock fann hovrätten det utrett att DI lämnat en del av sina inkomster från prostitutionen till GP varför GP skulle dömas för koppleri, som var att anse som grovt, beträffande DI.

Enligt hovrätten hade det inte i utredningen framkommit något som gav stöd för att döma någon annan av de tilltalade för människohandel beträffande DI.

Beträffande målsäganden DB uttalade hovrätten att det saknades utredning om när och under vilka omständigheter DB kommit till Göteborg samt att det rädde oklarhet om hennes boendeförhållanden här, dock att det ansågs utrett att hon periodvis bott i samma lägenhet som VB. Hovrätten fann det inte visat att DB befunnit sig i en utsatt belägenhet eller att VB mottagit eller inhyst henne varför VB inte kunde dömas för människohandel beträffande henne. Hovrätten fann det dock utrett att VB till Rumänien översänt stora summor pengar, som uppenbart härrör från bl.a. DB:s prostitution varför VB skulle dömas för koppleri, som med hänsyn till de omständigheter under vilka det skett skulle bedömas som grovt. Hov-

rätten ansåg inte heller att någon annan av det tilltalade kunde dömas för människohandel beträffande DB.

Beträffande målsäganden NA uttalade hovrätten att då IR inte kom till Sverige före NA han inte kunde sägas ha mottagit henne här. Liksom tingsrätten fann hovrätten det inte visat att NA befunnit sig i en utsatt belägenhet eller att IR vilselett henne. När det gällde de övriga påstådda rekviriten för människohandelsbrottet uttalade hovrätten att det av utredningen framgick IR och flyttade in i den lägenhet på K-vägen i Kortedala som GP stod för och där också SV, DI, LT och SS bodde samt att det, och att det därför låg närmast till hand att anse att det var GP som i första hand inhyste såväl IR som NA. Mot bakgrund dock av att det framkommit att det var IR som släppte in NA när hon kom hem på morgonen ansågs IR ha ett bestämmande inflytande över hennes tillgång till lägenheten varför IR, vid sidan av GP, fick anses ha inhyst NA.

Hovrätten ansåg det därutöver visat att IR hotat och misshandlat NA, dock att det inte ansågs helt klarlagt att det fanns något orsaksamband mellan hotet och våldet, som ägde rum efter ankomsten till Sverige, och det faktum att NA kom att vara inhyst med IR. Med andra ord framstod det inte som givet att NA bodde med IR på grund av att han slog och hotade henne. Åklagarna ansågs därför inte ha visat ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet (det olaga tvånget) och handelsåtgärden (inhysningen). När det gällde vilseledande i fråga om arbetsvillkoren ansåg hovrätten det, i avsaknad av närmare uppgifter om vad som förespeglats NA av IR, inte visat att hon på ett för sitt beslut att komma till Göteborg och prostituera sig avgörande sätt blev vilseledd av IR, varför IR inte kunde dömas för människohandel. Däremot ansåg hovrätten att det av utredningen framgick att IR på ett otillbörligt sätt utnyttjat NA:s prostitution varför han skulle dömas för koppleri som med hänsyn till sättet på vilket det utövats var att anse som grovt. Hovrätten fann inte heller att GP, trots att han kunde anses ha inhyst NA, kunde dömas för människohandel beträffande NA, detta med hänsyn till att han inte kunde anses ha uppsåt till att något av de angivna otillbörliga medlen kommit till användning. Enligt hovrätten skulle dock GP, eftersom han var den som utåt sett stod för lägenheten, anses ha otillbörligt utnyttjat NA:s prostitution under den tid han och hon bodde där gemensamt, dömas för koppleri i förhållande till NA. Koppleriet skulle, mot bakgrund av omständigheterna,

bedömas som grovt. Inte heller förelåg enligt hovrätten förutsättningar för att döma någon av de andra tilltalade för människohandel beträffande NA.

Beträffande målsäganden SS uttalade hovrätten, bl.a. mot bakgrund av att SS inte hörts i rätten, att det inte kunde anses visat att SS befunnit sig i en utsatt belägenhet eller att LT vilselett henne på något sätt. Inte heller ansågs det utrett på vilket sätt hon och LT kommit till Sverige varför det inte ansågs visat att han transporterat henne. Däremot fann hovrätten det utrett att LT misshandlat henne samt att SS och LT under de perioder de vistades i Sverige bodde i den lägenhet som innehades av GP. Enligt hovrätten var omständigheterna inte så klarlagda att det kunde anses styrkt att LT inhyst SS. Hovrätten fann således inte åtalet för människohandel styrkt. Hovrätten ansåg det däremot visat att LT otillbörligt utnyttjat SS prostitution varför han skulle dömas för koppleri, vilket skulle anses som grovt. Hovrätten fann det vidare utrett att GP tog en del av de pengar som SS tjänade varför han skulle dömas för koppleri, vilket skulle anses som grovt, gentemot henne. Inte heller förelåg enligt hovrätten förutsättningar för att döma någon av de andra tilltalade för människohandel beträffande SS.

Beträffande målsägandena NS och ND uttalade hovrätten att det, beträffande första resan till Sverige, inte fanns någon utredning som visade att NS befann sig i en utsatt belägenhet eller att SV rekryterat eller transporterat henne. Varken SV eller någon annan kunde därför dömas för människohandel i denna del. Liksom tingsrätten fann hovrätten det dock utrett att NS under sin vistelse i Sverige hösten 2010 bodde tillsammans med SV och DI samt att hon lämnade en del av sina inkomster till SV. Mot denna bakgrund förelåg enligt hovrätten förutsättningar för att döma SV för koppleri, grovt brott.

Beträffande NS andra resa till Sverige, på vilken resa även ND var med, fann hovrätten, liksom tingsrätten, att det inte fanns något som visade att NS befunnit sig i en utsatt belägenhet. Till skillnad från tingsrätten fann dock hovrätten det inte heller utrett att ND varit i en utsatt belägenhet. Det som åberopats i det avseendet – att hennes familj saknade medel för att hjälpa hennes bror som satt frihetsberövad och därför utsatte henne för påtryckningar – utgjorde enligt hovrättens mening inte något som konstituerade en utsatt belägenhet i lagens mening. Dessutom saknades det enligt hovrätten

tillräcklig bevisning om att det skulle ha förhållit sig på det viset. Beträffande dessa två målsägande fanns hovrätten att det fanns alltför många oklarheter för att åtalet för människohandel skulle vara styrkt till någon del. Denna bedömning gällde för alla de tilltalade. Beträffande målsäganden ND fann hovrätten att SV främjat hennes prostitution genom att transportera henne till Göteborg i syfte att hon där skulle prostituera sig varför han skulle dömas för koppleri som med hänsyn främst till att det var fråga om ett enstaka fall, inte skulle bedömas som grovt. Åtalet för människohandel bestående i att SV transporterat och överfört NS och ND kunde inte heller enligt hovrätten vinna bifall beträffande någon av de tilltalade.

När det gällde åtalerna i den del de avsåg målsägandena FT, NS och CC fann hovrätten att åtalerna i dessa delar skulle ogillas i sin helhet.

Hovrätten övergick härnäst till att bedöma frågan om ansvar för grovt koppleri i medgärningsmannaskap.

Beträffande VB ändrade hovrätten tingsrättens dom bl.a. på så sätt att hovrätten ogillade åtalet för människohandel alternativt grovt koppleri även i de delar av åtalet som gällde CC och ND samt NS avseende hennes vistelse här i maj 2011. Hovrätten bestämde påföljden till fängelse fyra år.

Beträffande LT ändrade hovrätten tingsrättens dom bl.a. på så sätt att hovrätten ogillade åtalet för människohandel alternativt grovt koppleri även i de delar av åtalet som gällde CC, ND och NS. Hovrätten bestämde påföljden till fängelse tre år och nio månader.

Beträffande GP ändrade hovrätten tingsrättens dom på så sätt att hovrätten ogillade åtalet för människohandel alternativt grovt koppleri även i de delar av åtalet som gällde CC och ND samt NS avseende hennes vistelse här i maj 2011. Hovrätten bestämde påföljden till fängelse fem år.

Beträffande MP ändrade hovrätten tingsrättens dom bl.a. på så sätt att hovrätten beträffande den gärning som avsåg AB dömde MP för människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken, ogillade åtalet för människohandel alternativt grovt koppleri även i de delar av åtalet som gällde CC och ND samt NS avseende hennes vistelse här i maj 2011. Hovrätten bestämde påföljden till fängelse fem år.

Beträffande IR ändrade hovrätten tingsrättens dom bl.a. på så sätt att hovrätten ogillade åtalet för människohandel även i de delar av åtalet som gällde AB, CC, ND och NS. Hovrätten bestämde påföljden till fängelse två år och sex månader.

Beträffande SV ändrade hovrätten tingsrättens dom bl.a. på så sätt att hovrätten ogillade åtalet för människohandel alternativt grovt koppleri även i de delar av åtalet som gällde CC och NS avseende hennes vistelse här i maj 2011, samt, beträffande de gärningar som gällde NA och ND dömde SV för koppleri enligt 6 kap. 12 § första stycket brottsbalken. Hovrätten bestämde påföljden till fängelse fyra år.

Avgörande från Svea hovrätt, oktober 2012

I målet⁵ hade hovrätten att ta ställning till människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för grovt koppleri, koppleri och människohandel.

I målet förekom sex tilltalade. LV och AK åtalades för människohandel och grovt koppleri. Även TG, PP och ArK åtalades för grovt koppleri. LP åtalades för koppleri.

I den del åtalet avsåg människohandel förekom en målsägande, målsägande A. Målsägande A var målsägande även under åtalen för grovt koppleri och koppleri. Avseende åtalet för grovt koppleri förekom totalt sju målsägande. Under åtalet för koppleri förekom fyra målsägande, vilka samtliga förekom även under åtalet för grovt koppleri.

I den del åtalet avsåg människohandel yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

LV och AK har tillsammans och i samförstånd med andra under tidsperioden juni 2011 till den 23 augusti 2011 i Sverige och Litauen medelst vilseledande om ekonomiska förmåner genom hot om våld och utnyttjande av målsäganden A:s utsatta ekonomiska belägenhet rekryterat henne i syfte att hon skulle exploateras för sexuella ändamål. Den sexuella exploateringen har förverkligats efter ankomsten till Sverige.

Vilseledandet har bestått i att LV och AK tillsammans och i samförstånd med andra utnyttjat målsägandens ekonomiskt utsatta situation och vid flera tillfällen kontaktat henne i Litauen och falskeligen förespeglat henne att hon skulle tjäna mycket pengar, erhålla andra ekonomiska förmåner samt att pengarna skulle sättas in på ett konto åt henne om hon åkte till Sverige och prostituerade sig. Hoten har bestått av

⁵ Svea hovrätts dom den 10 oktober 2012 i mål B 5309-12 (Stockholms tingsrätts dom den 12 juni 2012 i mål B 6114-11).

yttranden med innebörd att målsäganden skulle säljas och/eller miss-handlas om hon lurade LV.

LV och AK har därefter tillsammans och i samförstånd med andra ombesörjt att målsäganden vid tre tillfällen transporterats och över-förts till Sverige, att hon tagits emot och inhysts på olika hotell och lägenheter i Stockholmsområdet och därefter har de tillsammans med andra främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat att målsäganden haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet har bl.a. bestått i att gärningsmännen skaffat henne kunder genom att lägga ut sexannonser på internet, förmedlat kontakterna mellan målsäganden och sexköparna genom att de bokat målsägandens sexköpare, låtit transportera målsäganden till och från sexköpare samt i övrigt organi-serat målsägandens prostitutionsarbete. Det otillbörliga ekonomiska utnyttjandet har bestått i att de tagit emot och tillägnat sig ersättningen från sexköparna.

Genom åtgärderna har LV och AK tillsammans och i samförstånd hän-synslöst utnyttjat dels målsägandens utsatta ekonomiska belägenhet i hemlandet, dels den isolering målsäganden hamnat i efter ankomsten till Sverige – utan pengar, eget boende, språkkunskaper och kontakter – och därmed att hon hamnat i en beroendeställning till gärningsmännen.

Gärningen har ingått som ett led i en organiserad verksamhet som be-drivits i större omfattning med betydande vinning och präglats av för-slaglighet samt inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av målsäganden.

LV erkände koppleri, ej grovt brott, i viss omfattning. Han förnekade människohandel.

AK erkände medhjälp till koppleri av normalgraden. Han för- nekade människohandel men underkastade sig ansvar för koppleri i denna del. Han bestred att han agerat som gärningsman tillsammans och i samförstånd med andra.

Tingsrättens bedömning

Inledningsvis fann tingsrätten samtliga målsägande trovärdiga och deras uppgifter som tillförlitliga. Deras uppgifter vann dessutom utomordentligt stöd av den mycket omfattande skriftliga bevisningen.

Beträffande åtalet för människohandel uttalade *tingsrätten* i huvud-sak följande. Rekryteringen av A inleddes i Siauliai genom ett sam-tal som hölls mellan henne och TG i en bil. Vid samtalet uppgav TG, enligt A:s uppgifter, att hon genom prostitutionsarbete i Sverige skulle tjäna 10 000 kr per dag som hon skulle få behålla. Uppgift-erna går isär om huruvida LV var närvarande vid detta tillfälle. TG

har dock berättat att hans uppdrag i stort som platschef i prostitutionverksamheten gavs till honom av LV redan i november 2010. Genom TG:s berättelse står det också klart att LV under hela brottstiden fungerade som chef i verksamheten och att det var han som avlönade TG. A har därutöver berättat att den platschef som hon var i Sverige med under den första resan, L, stod i ständig kontakt med LV. Mot denna bakgrund utgår tingsrätten i den följande bedömningen från att det var LV som fungerade som A:s chef redan från och med den första resan till Sverige. Slutsatsen måste också vara att de villkor för prostitutionen som A fick berättade för sig av TG hade bestämts av LV, alldeles oavsett om LV närvarade vid det första mötet i Siauliai eller inte. Av utredningen framgår att A inte fick den ersättning som hon hade utlovats enligt de ursprungliga villkoren, vare sig under hennes vistelse i Sverige eller då hon hade återvänt till Litauen. Det kan uteslutas att LV ursprungliga avsikt var att hon skulle få betalt i pengar. A vilseleddes således i samband med rekryteringen. Rekryteringen har därutöver haft inslag av påtryckning och övertalning. Det har tidigt uppstått ett underläge för A som gett upphov till ett *maktförhållande* mellan LV och henne. Skälen till detta har varit dels A:s ungdom och hennes allmänna påverkbarhet, som både LV och flera av de andra tilltalade har bekräftat, dels LV:s allmänt kända ställning som son till en förmögen och inflytelserik man i Siauliai. Med hänsyn till vad A har berättat om sina privata ekonomiska förhållanden i hemlandet och om sitt behov av ett arbete, måste vilseledandet också anses ha haft avgörande inverkan på hennes beslut att bege sig till Sverige för att prostituera sig. Det kan alltså konstateras att vilseledandet av A utgör ett sådant otillbörligt medel som avses i människohandelsbestämmelsen och att det föreligger ett orsakssamband mellan vilseledandet och flera handelsåtgärder, i det inledande skedet rekrytering och transport. Det står också klart att handelsåtgärderna har tillkommit i det uttalade syftet att A skulle exploateras sexuellt genom prostitution. Enligt tingsrättens bedömning har LV haft direkt uppsåt både i fråga om vilseledandet och i fråga om det sexuella exploateringssyftet. Som redan har redogjorts för krävs det inte i och för sig att exploateringssyftet har förverkligats för att människohandelsbrottet ska anses fullbordat. Straffansvaret inträder redan genom att det otillbörliga medlet leder till en handelsåtgärd, förutsatt att det föreligger ett exploateringssyfte. Vad som nu sagts innebär att LV, redan när A

rekryterades och tillsammans med L reste till Sverige första gången, gjorde sig skyldig till människohandel. Det är klarlagt att A väl på plats i Stockholm prostituerade sig. Enligt tingsrättens mening kom det maktförhållande som hade etablerats mellan LV och A under det inledande skedet av verksamheten att bestå också fortsättningsvis, huvudsakligen till följd av att hon och platschefen L bodde i samma rum, att hon själv i huvudsak inte kunde påverka när och hur många kunder hon skulle ha, att de pengar hon fick från kunderna omedelbart togs ifrån henne, samt den omständigheten att hon varken talade svenska eller engelska. Genom LV:s inflytande, utövat dels genom annonsverksamheten på internet, dels genom frekventa kontakter med L och instruktioner till ArK fortgick den sexuella exploateringen av A fram till hennes hemresa till Litauen den 28 juni 2011. Från LV:s och AK:s sida har det under förhandlingen i tingsrätten påpekats att A under den första resan lämnades ensam i Stockholm av L under två dagar från den 17 juni 2011 fram till dess att ArK inställde sig som platschef, och att A därför hade möjlighet att resa hem under denna tidsperiod. Med hänsyn till vad som nyss sagts om hennes utsatta belägenhet i Sverige, inte minst i fråga om hennes frånvaro av språkkunskaper, hennes ålder och hennes bakgrund, är det uppenbart att hennes praktiska möjligheter att under denna tid ordna med en resa hem till Litauen var mycket begränsade. Härtill kommer hennes egna uppgifter om att L hade sagt åt henne att hon inte kunde åka hem förrän i slutet av månaden, eftersom hon behövde tjäna mer pengar. Det maktförhållande som redan har konstaterats kan alltså inte sägas ha upphört bara av det skälet att A lämnades ensam under två dagar. Sedan A återvänt till Litauen den 28 juni företog hon en resa till Schweiz och ytterligare två resor till Sverige under juli och augusti 2011, vid vilka hon liksom tidigare prostituerade sig. Samtliga dessa resor föregicks av flera kontakter med både LV och AK och i viss mån även med TG. När det gäller frågan om hon även inför dessa resor vilseleddes i den mening som avses i människohandelsbestämmelsen, skulle det kunna hävdas att den insikt hon vid det laget hade fått – nämligen att hon faktiskt inte fick några pengar för sin prostitution efter den första resan – borde ha lett till att hennes förtroende för LV och AK hade minskat och att hon därför i själva verket var medveten om vilka villkor för prostitutionsverksamheten som i praktiken skulle komma att gälla. A har dock berättat att både LV och AK gav henne skäl

till varför pengarna från första resan för närvarande inte kunde betalas ut och dessutom på ett övertygande sätt lovade henne att hon skulle få sin ersättning samt ett hus, en bil och en plats på en skola om hon genomförde ytterligare resor. Med hänsyn härtill och till hennes redan konstaterade underläge i förhållande till LV anser tingsrätten att hon vilseleddes om villkoren även inför dessa senare resor och att vilseledandet ska bedömas på samma sätt som det som skedde inför den första resan. A:s situation under såväl den andra som den tredje resan till Sverige var, enligt vad hon har berättat vid huvudförhandlingen, likartad med vad som hade gällt under den första resan. Hennes belägenhet var därmed sådan att hon stod under påtagligt inflytande från LV och AK, som tidvis fanns på plats i Sverige, liksom från de olika platschefer som verkade här. Hennes möjligheter att själv påverka var och hur hon skulle bo, antalet kunder, priset på de tjänster hon utförde eller de tider på dygnet som hon skulle prostituera sig var starkt begränsade och hon lämnades mycket sällan ensam. Enligt A:s uppgifter gjorde hon vid ett antal tillfällen försök att invända mot sina arbetsvillkor, t.ex. när det gällde att åka på outcalls, utan att få något gehör för detta. A har också berättat att hon under den andra resan ringde till LV och bad att få åka hem, men då fick svaret att det inte var i sin ordning. Till den utsatta situation hon befann sig i kommer också de hot som hon har berättat att LV riktade mot henne om att hon bl.a. skulle säljas till personer i Litauen. Även under den andra resan lämnades hon ensam av sin platschef, denna gång ArK, under ett par dagar. I fråga om hennes praktiska möjligheter att under denna begränsade tidsperiod göra sig fri och åka hem gör tingsrätten samma bedömning som har gjorts ovan när det gäller den tid hon lämnades ensam under den första resan. Till stöd för slutsatsen att A:s förhållanden var svåra under de resor hon gjorde till Sverige finns också iakttagelserna från de poliser som deltog i spaningen mot prostitutionens verksamhet. Vad LK och UL har berättat ger vid handen att A i slutet av juli och i början av augusti såg ut att må dåligt och verkade apatisk och avmagrad. Både LK och UL har därvid understrukit skillnaden mot hur A såg ut när hon kom till Sverige i juni. Att A i samband med polisens ingripande den 24 augusti 2011 enligt UL inte verkade förstå pengars värde förstärker intrycket av att hon befann sig i en mycket utsatt situation. Som har konstaterats inledningsvis har tingsrätten funnit att det är LV som har haft det

avgörande inflytandet över prostitutionsverksamheten i stort och då även i förhållande till A. Maktförhållandet mellan honom och A har upprätthållits också efter det att A rekryterades och transporterades till Sverige, både genom LV:s egna åtgärder och genom de åtgärder som AK och underlydande platschefer har vidtagit. De handelsåtgärder som åklagaren i sin gärningsbeskrivning har lagt LV till last är enligt tingsrättens bedömning styrkta. Den skriftliga bevisningen, i kombination med målsägandenas och de medtilltalades uppgifter, gör att det också är utrett att det är LV som har tillägnat sig huvuddelen av inkomsterna från A:s prostitutionsarbete. Vid en samlad bedömning ska LV dömas för människohandel avseende A, i enlighet med åtalet mot honom.

Utöver människohandel dömdes LV även för grovt koppleri. För den samlade brottsligheten bestämdes påföljden till fängelse tre år och sex månader.

I fråga om AK:s ansvar när det gällde människohandel gjorde tingsrätten följande bedömning. I fråga om AK:s ansvar när det gäller A konstaterar tingsrätten att han visserligen deltog i genomförandet av flera handelsåtgärder, såsom rekrytering och organisering av prostitutionsarbetet. Han hade också en överordnad roll i förhållande till platscheferna. AK har dock saknat det avgörande inflytandet över A:s situation och det är inte heller visat att det är han som har tillgodogjort sig någon mer betydande andel av hennes inkomster. Maktförhållandet mellan honom och A är därmed inte så tydligt som det som uppstått mellan LV och A. Hans gärningar i denna del är därför inte sådana att de ska bedömas som människohandel. När det gäller A ska AK dömas för grovt koppleri.

Påföljden för AK bestämdes till fängelse tre år och sex månader.

I målet dömdes också TG för grovt koppleri. PP, LP och ArK dömdes för koppleri.

Hovrättens bedömning

Domen, såvitt avsåg åtalet för människohandel, överklagades av såväl LV som AK och åklagarna.

LV yrkade bl.a. att den erkända brottsligheten skulle bedömas som koppleri av den s.k. normalgraden och att gärningspåståendena i övrigt ska ogillas samt att påföljden skulle bestämmas till ett fängelsestraff som inte översteg den tid han suttit häktad i målet.

AK yrkade bl.a. att den erkända brottsligheten skulle bedömas som koppleri av normalgraden och att gärningspåståendena i övrigt skulle ogillas samt, eller i vart fall, att påföljden skulle bestämmas till ett väsentligt kortare fängelsestraff än det tingsrätten bestämt.

Åklagarna yrkade att fängelsestraffet för var och en av de tilltalade skulle skärpas.

Åklagarna förklarade i hovrätten att de godtog tingsrättens bedömning i fråga om skuld- och brottsrubricering såvitt avsåg åtalet för människohandel mot AK. Åklagarna godtog således att denne dömdes för grovt koppleri även i den delen.

Även hovrätten konstaterade att målsägande som hörts över lag framstått som trovärdiga och deras uppgifter som tillförlitliga. Liksom tingsrätten konstaterade hovrätten att deras uppgifter om prostitutionens verksamhet stöds av den av åklagarna åberopade skriftliga bevisningen. Hovrätten tillade att de tilltalades berättelser däremot i vissa avseenden motsade varandra och måste värderas med viss försiktighet även om de inte i alla delar var så osannolika att de kunde lämnas utan avseende.

Hovrätten konstaterade vidare att det genom den utredning som lagts fram har framgått att samtliga av de åtalade männen verkat i ett nätverk vars syfte har varit att rekrytera och transportera ett stort antal kvinnor från Litauen till Sverige för att tjäna pengar genom att här utnyttja dem för prostitution. Nätverket föreföll enligt hovrätten vara välorganiserat och sträckte sig mellan länderna. Likaså fann hovrätten bl.a. att det krävts ett stort mått av planering från de personer som varit styrande, att det funnits rutiner rörande hur själva prostitutionen skulle bedrivas, hur pengar mellan länderna skulle överföras, att det inom nätverket funnits hierarkier där vissa har intagit en överordnad ställning och att man inom nätverket varit beroende av varandra och också hjälpt varandra.

När det gällde åtalen för människohandel uttalade *hovrätten* följande. LV har i denna del gjort gällande att A varit införstådd med

de spelregler som gällde, frivilligt gett sig in i verksamheten och kunnat dra sig ur när som helst. AK har anfört att han visserligen i viss utsträckning främjat den prostitution som A ägnat sig åt men att han haft en underordnad roll i förhållande till andra gärningsmän. I fråga om vad som rent faktiskt inträffat vad gäller denna åtalspunkt ansluter sig hovrätten till tingsrättens bedömning (se tingsrättens dom s. 133 f.). Det är således utrett bl.a. att LV fungerade som A:s chef, att A vilseleddes beträffande villkoren för hennes prostitution och att hon blev föremål för flera handelsåtgärder, att handeln med A skedde i syfte att hon skulle exploateras för sexuella ändamål, att A väl på plats i Stockholm prostituerade sig och att LV tillägnade sig huvuddelen av inkomsterna från A:s försäljning av sexuella tjänster. Såväl LV som AK vidtog tillsammans och i samförstånd med andra gärningsmän åtgärder beträffande A och de ska dömas för de gärningar som omfattas av gärningsbeskrivningen i den utsträckning som tingsrätten beträffande var och en av dem funnit styrkt. Frågan är då hur LV:s och AK:s respektive gärningar i denna del ska rubriceras. Vad gäller AK finner hovrätten, bl.a. mot bakgrund av att åklagarna förklarat att de godtar den brottsrubricering som tingsrätten gjort, inte skäl att frångå tingsrättens bedömning att hans gärningar även gentemot A är att bedöma som grovt koppleri. När det gäller LV har åklagarna gjort gällande att gärningarna ska rubriceras som människohandel. Som tingsrätten redovisat i sina domskäl omfattar människohandel tre huvudsakliga element. Gärningsmannen ska ha företagit vissa handelsåtgärder som genomförts och möjliggjorts genom att ett otillbörligt medel använts. Vidare ska det ha funnits ett visst syfte med handeln såsom att exploatera någon för sexuella ändamål. Som konstaterats ovan har A utsatts för handelsåtgärder i syfte att hon skulle utnyttjas sexuellt genom prostitution. Handelsåtgärderna har också möjliggjorts genom att ett otillbörligt medel använts i och med att A vilseleddes beträffande villkoren för prostitutionen. Detta är emellertid inte tillräckligt för att LV:s gärningar ska bedömas som människohandel. Kravet på otillbörligt medel tar sikte på det *maktförhållande* mellan gärningsman och offer som måste ha uppstått för att straffansvar ska komma i fråga och innebär att gärningsmannen ska bemästra offrets fria och verkliga vilja. Omständigheterna ska vara sådana att offret inte har något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmannens vilja. När det gäller för-

hållandet mellan LV och A instämmer hovrätten i tingsrättens bedömning att det redan i Litauen uppstått ett maktförhållande och att detta sedan kommit att bestå under hela brottstiden. Med beaktande av de omständigheter som tingsrätten lyft fram finner hovrätten att A befunnit sig i en sådan utsatt situation att hennes praktiska möjligheter att lämna prostitutionsverksamheten och resa hem till Litauen varit mycket begränsade. Enligt hovrätten hade A inget reellt alternativ annat än att underkasta sig LV:s vilja. Hovrätten gör alltså samma bedömning som tingsrätten och LV ska följaktligen dömas för människohandel avseende A, i enlighet med åtalet mot honom.

Hovrätten fastställde således tingsrättens dom i skuldfrågan och ändrade tingsrättens dom endast på så sätt att påföljden för såväl LV som AK bestämdes till fängelse fyra år.

Avgörande från Hovrätten för Västra Sverige, december 2012

I målet⁶ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för brottslig verksamhet.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel (i dess lydelse både före och efter ändringen den 1 juli 2010), grov stöld samt anstiftan och medhjälp till grov stöld samt medhjälp till människohandel (i dess lydelse både före och efter ändringen den 1 juli 2010) och medhjälp till grov stöld.

I målet förekom tre tilltalade. SD åtalades för människohandel, grov stöld samt anstiftan och medhjälp till grov stöld. KB och MB åtalades för medhjälp till människohandel och medhjälp till grov stöld.

I målet förekom fyra målsäganden. I den del som avser människohandel yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

SD har sedan 4 november 2006 till 30 november 2011 i Göteborg och i Polen ensam och eller tillsammans med släktingar genom vilseledande och våld, och eller hot om våld, rekryterat, låtit föra hit, inhyst och övervakat i sin bostad här, olika personer, bland andra AS, KMa, samt tagit emot, inhyst och övervakat i sin bostad KMu. Dessa har han genom våld, och hot om våld, och utnyttjande av deras utsatta belägenhet här i landet, övertygat och förmått stjäla i butiker i Göteborg och andra platser på hans uppdrag och för hans vinning vid ett stort

⁶ Hovrätten för Västra Sveriges dom den 14 december 2012 i mål B 2408-12 (Göteborgs tingsrätts dom den 16 mars 2012 i mål B 16821-12).

antal tillfällen; genom detta förfarande har han tagit kontroll över dem och försatt och utnyttjat dem i en situation som inneburit nödläge för dem. Han har även tagit emot, inhyst och hållit KM:s flickvän AW under kontroll och uppsikt, vilket varit ägnat förstärka KM:s uppfattning av sig själv som under tvång. SD har dessutom för egen del i viss mån medverkat i de stölder han organiserat. Stölderna är organiserade, yrkesmässiga och kontinuerliga och därför av särskilt farlig art.

SD har för egen vinning sålt tillgripen egendom.

Därvid har SD använt sig av AS, KM och KMa och anstiftat dem att utföra stölder som identifierats.

KB har medverkat i SD:s brott genom att ta emot, inhysa och övervaka utsatta personer i hennes och SD:s gemensamma bostad och genom att medverka i och delvis anstifta till stölderna.

MB har hjälpt SD och KB i deras brott genom att hjälpa den i hushållet med matlagning till, och övervakning av, de inhysta personerna, samt genom att medverka i och ge instruktioner vid en del av stölderna.

SD, KB och MB förnekade de brott som är av särskilt intresse här, dvs. människohandel och medhjälp till människohandel.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att det redan av SD:s egna uppgifter har framgått att målsägandena har bott hemma hos honom och KB och att han tillsammans med AS, KM och KMa har begått stölder i butiker i Göteborgsområdet. Vidare fann tingsrätten det klarlagt att SD har transporterat i vart fall AS och KMa från Sverige till Polen.

Frågan som tingsrätten då hade att ta ställning till är om målsägandena har deltagit frivilligt i stölderna som SD säger eller att det skett med tvång, utnyttjande av målsägandenas utsatta belägenhet eller annat otillbörligt medel. Tingsrätten konstaterade härvid följande. Såväl de tilltalade som målsäganden har lämnat sinsemellan motstridiga uppgifter. Målsägandena har en låg trovärdighet. Med hänsyn till detta har åklagaren inte visat att SD med något otillbörligt medel som åklagaren har påstått har tvingat KM att stjäla i Göteborg. Inte heller är det visat att AW har varit utsatt för någon tvångssituation eller övervakning. Åtalet i den delen ska ogillas.

Fråga är då om SD ensam eller tillsammans med släktingar har använt sig av otillbörligt medel t.ex. genom vilseledande eller våld

eller hot om våld när han hämtat AS och KMa i Polen och transporterat dem hit. När det gäller vilseledandet har både AS och KMa sagt att de förespeglats byggarbete här. Båda har lämnat vaga uppgifter kring detta och de förefaller ha varit beredda att åka hit utan att veta någonting om vad de ska göra eller på vilka villkor. AS har dömts för brott både i Polen och Tyskland. I utredningen finns det inget stöd för det påståendet att AS är en mycket rädd och svag person som inte kan stå emot den minsta påtryckning från SD och dennes familj. Det är inte visat att AS tvingats att stjäla utan han kan ha gjort det frivilligt. Åtalet ska därför ogillas även i denna del.

När det gäller KMa är han den av målsägandena som förefaller mest trovärdig. Möjligen kan han ha varit vilseledd av SD om att han skulle kunna få byggjobb i Sverige. För hans del har det dock rört sig om en myckettillfällig tid i Sverige. Redan på den grunden ska åtalet ogillas. Åklagaren har inte heller visat att KMa:s situation i Sverige var sådan att det varit ett nödläge för honom. Åtalet ska ogillas även i denna del. Åtalet för människohandel och medhjälp till sådant brott ska därmed ogillas.

Hovrättens bedömning

Såväl SD som åklagaren överklagade tingsrättens dom, dock endast i delar som inte avsåg åtalet för människohandel eller medhjälp till människohandel.

Avgörande från Hovrätten över Skåne och Blekinge, mars 2014

I målet⁷ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för människohandel (åtalspunkten 1 i tingsrättens domsbilaga 1), grovt koppleri, koppleri, medhjälp till koppleri, bedrägeri, köp av sexuell tjänst och försök till köp av sexuell tjänst.

I målet förekom 12 tilltalade. TK åtalades för människohandel, grovt koppleri och bedrägeri. NV åtalades för koppleri. MY åtalades

⁷ Hovrätten över Skåne och Blekinges deldom den 5 mars 2014 i mål B 3356-13 (Malmö tingsrätts deldom den 26 november 2013 i mål B 2361-13). Hovrättens avgörande överklagades till Högsta domstolen. Högsta domstolen meddelade inte prövningstillstånd (se Högsta domstolens beslut den 4 april 2014 i mål B 1727-14).

för medhjälp till koppleri. Slutligen åtalades sju män för köp av sexuell tjänst, varav en av dessa även alternativt för försök till köp av sexuell tjänst, samt åtalades en man för försök till köp av sexuell tjänst.

I den del målet avsåg människohandel förekom en målsägande, målsägande A. I den delen yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

TK har från och med mitten av augusti till och med den 17 december 2012, med vilseledande om ekonomiska förmåner och arbetsvillkor samt med utnyttjande av målsägande A:s utsatta belägenhet, rekryterat A i Ungern, transporterat henne med bil från Ungern till Sverige samt inhyst henne i sin lägenhet på B-gatan 27 i Malmö, allt i syfte att A skulle exploateras för sexuella ändamål. Den sexuella exploateringen har sedan också förverkligats efter ankomsten till Sverige.

Vilseledandet har bestått i att TK, i samband med rekryteringen av A i Ungern, falskeligen utlovat till A att hon skulle få behålla hälften av den ersättning som erlades av sexköpare för A:s sexuella tjänster.

TK har vidare omkring mitten av augusti 2012 transporterat A med bil från Ungern till Sverige där hon inhyst A i sin lägenhet på B-gatan 27 i Malmö fram till den 17 december 2012.

Efter ankomsten till Sverige har A befunnit sig i en utsatt belägenhet på grund av avsaknaden av egna pengar, eget boende, tillräckliga språkkunskaper, egna kontakter i riket och kännedom om det svenska samhället i stort. Dessutom har TK haft hand om A:s identitetshandling samt både själv och genom annan utövat kontroll över A:s förehavanden och rörelser. På grund härav har A varit i en faktisk beroendeställning till TK, vilket TK har utnyttjat i syfte att exploatera A för sexuella ändamål.

TK har därefter fram till och med den 17 december 2012 främjat och på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjat att A haft ett stort antal tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Främjandet har bestått i att TK har skaffat fram sexköpare, förhandlat med dessa om pris, tid och plats samt transporterat A till sexköpare på olika platser i Malmö. Vidare har A dels upplåtit sin egen lägenhet på B-gatan 27 i Malmö till att användas för tillfälliga sexuella förbindelser mellan A och sexköpare, dels arrangerat tillfälliga sexuella förbindelser mellan A och sexköpare i en lägenhet på S-gatan 4 i Malmö, som TK haft tillgång till. TK har även vid ett flertal tillfällen medföljt och övervakat A när hon haft tillfälliga sexuella förbindelser med sexköpare både på S-gatan och på andra platser i Malmö. Vidare har TK tagit emot och tillägnat sig i stort sett all betalning som sexköparna erlagt för A:s sexuella tjänster.

För det fall gärningen inte skulle bedömas som människohandel utan som koppleri är detta att anse som grovt eftersom den brottsliga verksamheten bedrivits systematiskt, affärsmässigt och i större omfattning under en längre tid, medfört betydande vinning för TK samt inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av målsäganden A.

TK förnekade brott, både såvitt gällde människohandel som grovt koppleri och bedrägeri.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten konstaterade inledningsvis att utredningen gett vid handen att TK har främjat målsägande A:s prostitution. *Tingsrätten anförde följande.* Vittnesuppgifterna och spaningsiakttagelserna samt mängden av telefonsamtal och SMS med anknytning till sexköp visar att denna verksamhet haft stor omfattning. Det framgår också av utredningen att prostitution var avsikten med målsägande A:s vistelse i Sverige, vilket hon redan vid avresan från Ungern var medveten om. Målsägande A kom alltså frivilligt till Sverige för att prostituera sig, oavsett om hon reste till Sverige själv eller åkte med TK. Det finns inte anledning att ifrågasätta vad målsägande A uppgett om att hon och TK hade kommit överens om att dela målsägande A:s inkomster lika. Målsägande A kom efter ankomsten till Sverige att vara i ett visst beroendeförhållande till TK, genom att hon bodde hos TK och saknade språkkunskaper för att få egna kontakter i Sverige. Utredningen visar också att målsägande A strax efter sin ankomst till Sverige skickade 1 500 kr till sin familj i Ungern och därefter bara skickade ett mindre belopp. Detta förhållande, tillsammans med uppgifter från MA i polisförhör och ID i målet, spaningsiakttagelserna från koloniområdet om att TK där talade med männen om betalningen samt målsägande A:s egna uppgifter visar att TK tagit hand om en stor andel av målsägande A:s inkomster från prostitutionen. Utredningen i övrigt, bl.a. målsägande A:s telefonsamtal med sin mor, visar emellertid inte att TK:s kontroll över målsägande A varit så betydande att TK handlande ska bedömas som människohandel. Vad gäller omfattningen av det koppleribrott som TK har gjort sig skyldig till är utredningen delvis motsägelsefull. Enligt tingsrättens mening tyder utredningen på att TK tidvis haft ekonomiska bekymmer under den aktuella perioden, det vill säga då målsägande A var i Malmö, och att TK varit engagerad i att skaffa sig ett arbete. Samtidigt visar utredningen också att TK själv

prostituerat sig. TK koppleriverksamhet med målsägande A måste likväl, av de skäl som åklagaren har anfört, bedömas som grovt koppleri.

TK dömdes således i tingsrätten för *grovt koppleri* beträffande såväl målsägande A som målsägande B samt *bedrägeri till fängelse tre år*.

Tingsrätten dömde också fyra män för köp av sexuell tjänst och en man för försök till köp av sexuell tjänst. Samtliga ådömdes dagsböter, mellan 40 och 120 st.

Hovrättens bedömning

Åklagaren överklagade tingsrättens dom såvitt avsåg TK och yrkade att hovrätten skulle döma TK för människohandel. Åklagaren yrkade vidare att hovrätten under alla förhållanden skulle skärpa fängelsestraffet.

I hovrätten justerade åklagaren första, andra och fjärde styckena i gärningsbeskrivningen avseende människohandel. Dessa stycken fick alltså följande lydelse i hovrätten.

TK har från och med mitten av augusti till och med den 17 december 2012, med vilseledande om ekonomiska förmåner och arbetsvillkor, hot och utnyttjande av målsägande A:s utsatta belägenhet, rekryterat A i Ungern, transporterat henne med bil från Ungern till Sverige samt inhyst henne i sin lägenhet på B-gatan 27 i Malmö, allt i syfte att A skulle exploateras för sexuella ändamål. Den sexuella exploateringen har sedan också förverkligats efter ankomsten till Sverige.

Vilseledandet har bestått i att TK, både i samband med rekryteringen av A i Ungern och fortlöpande under A:s vistelse i Sverige, falskeligen utlovat till A att hon skulle få behålla hälften av den ersättning som erlades av sexköpare för A:s sexuella tjänster.

Efter ankomsten till Sverige har A befunnit sig i en utsatt belägenhet på grund av avsaknaden av egna pengar, eget boende, tillräckliga språkkunskaper, egna kontakter i riket och kännedom om svenska samhället i stort. TK har dessutom haft hand om A:s identitetshandling, styrt, organiserat och utövat kontroll över A:s prostitution samt även i övrigt haft ett dominerande inflytande över hela hennes tillvaro. TK har även, när A inte velat fortsätta med prostitutionen, uttalat hot till A med innebörden att A och/eller hennes anhöriga i Ungern kommer att svälta och att A inte kommer att kunna återvända till sitt hemland. På grund av dessa omständigheter har A varit i en faktisk beroendeställning till TK, vilket TK kontinuerligt utnyttjat i syfte att exploatera A för sexuella ändamål. TK har således bemästrat A:s fria och verkliga vilja på ett sådant sätt att A inte haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig utnyttjandet.

Hovrätten konstaterade bl.a. följande. Som tingsrätten angett är det klarlagt att avsikten med målsägande A:s vistelse i Sverige var att hon skulle prostituera sig, vilket hon redan före avresan till Sverige var införstådd med. Hon kom således till Sverige frivilligt för att syssla med prostitution. Någon slutsats om hur målsägande A tagit sig till Sverige kan, som tingsrätten också konstaterat, emellertid inte dras av utredningen i målet. målsägande A har uppgett att hon och TK redan före avresan från Ungern kom överens om att TK skulle ordna kunder till målsägande A, att dessa skulle erlägga betalning till TK samt att målsägande A och TK skulle dela lika på målsägande A:s inkomster från prostitutionsverksamheten. TK har emellertid uppgett att hon inte kände till att målsägande A tänkte resa till Sverige, att målsägande A sökte upp henne efter ankomsten till Sverige och att de först några månader därefter kom att tala om prostitution samt att de avtalade att var och en av dem skulle behålla sina egna intjänade medel från prostitutionsverksamheten. TK:s uppgifter om att målsägande A åkt till Sverige utan hennes vetskap och att hon utan någon föregående överenskommelse sökt upp TK är mot bakgrund av vad som i övrigt framkommit så osannolikt att det framstår som en efterhandskonstruktion. Mot denna bakgrund och med hänsyn till målsägande A:s syfte med vistelsen i Sverige ter sig målsägande A:s uppgift om att hon och TK redan före avresan hade en överenskommelse angående verksamheten och fördelningen av inkomsterna från denna som fullt rimlig och godtagbar. Av utredningen framgår att målsägande A efter ankomsten till Sverige bodde hos TK. Vidare är det klarlagt att TK styrt och organiserat målsägande A:s prostitution. Det får anses utrett att verksamheten, liksom tingsrätten konstaterat, har varit av stor omfattning. Målsägande A har uppgett att hon inte hade några pengar med sig till Sverige, att hon efter ankomsten till Sverige endast fick 1 500 kr av inkomsterna och att hon skickat dessa pengar till sin familj i Ungern. Hon har berättat att samtliga kunder, förutom ID och PHD, erlade betalning till TK. Hennes uppgifter i denna del stöds av polisens spaningsiakttagelser från bl.a. koloniområdet, MA:s uppgifter i polisförhör samt ID:s uppgifter. Härigenom är det utrett att målsägande A:s inkomster från prostitutionen till övervägande del tagits omhand av TK.

Målsägande A har vidare uppgett att TK, när målsägande A frågade efter pengarna, svarade att hon inte hade några pengar och att hon

lämnat dem till pantbanken. Denna uppgift får stöd i utredningen beträffande TK:s beläning hos Pantbanken M AB. Hovrätten fäster tilltro till målsägande A:s uppgift att hon, utöver vad som nyss nämnts, inte fick några pengar av TK under vistelsen här. Med hänsyn till den förhållandevis långa tid som målsägande A vistades i Sverige, ca fyra månader, utan att egentligen få några pengar, får det hållas för visst att TK inte haft för avsikt att betala målsägande A enligt överenskommelsen. Målsägande A har därmed vilseletts av TK angående de ekonomiska villkoren för prostitutionen. Liksom tingsrätten anser hovrätten att målsägande A efter ankomsten till Sverige kom att stå i en beroendeställning i förhållande till TK. Anledning härtill var främst målsägande A:s brist på pengar men också hennes obekantskap med det svenska språket och samhället samt att hon saknade egna kontakter här. Denna utsatta belägenhet har utnyttjats av TK vid exploateringen av målsägande A för sexuella ändamål. Åklagaren har även gjort gällande att TK uttalat hotelser mot målsägande A när denna inte velat fortsätta med prostitutionen. Tillräckligt stöd för detta påstående saknas i utredningen, varför de påstådda hoten inte är styrkta.

Sammanfattningsvis fann hovrätten det utrett att TK från mitten av augusti till och med den 17 december 2012 vilselett målsägande A angående de ekonomiska villkoren för prostitutionen i Sverige, att hon inhyt målsägande A i sin lägenhet i Malmö och att hon under den angivna tiden även utnyttjat målsägande A:s utsatta belägenhet. Detta har skett i syfte att exploatera målsägande A för sexuella ändamål, vilket också förverkligats efter ankomsten till Sverige. Genom de angivna åtgärderna har TK haft ett sådant inflytande över målsägande A:s handlingar att dennas möjligheter att påverka den egna situationen starkt begränsats och detta inflytande har varit otillbörligt. TK har därmed gjort sig skyldig till människohandel, som inte är att bedöma som mindre grovt brott.

Av hovrättens domslut framgår bl.a. att hovrätten ändrade tingsrättens domslut på så sätt att hovrätten bedömde gärningen i åtalpunkten 1 i tingsrättens domsbilaga 1 som människohandel enligt 4 kap. 1 a § 1 st. brottsbalken samt bestämde fängelsestraffets längd till fyra år. I övrigt gällde tingsrättens domslut.

Avgörande från Svea hovrätt, maj 2014

I målet⁸ hade hovrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål.

I tingsrätten yrkade åklagaren ansvar för grovt koppleri, människohandel (åtalpunkten 2 i tingsrättens domsbilaga 1), övergrepp i rättssak, försök till köp av sexuell tjänst samt köp av sexuell tjänst.

I målet förekom sju tilltalade. II och AS åtalades för människohandel och grovt koppleri. II åtalades därutöver för övergrepp i rättssak. Slutligen åtalades fyra män för köp av sexuell tjänst samt en man för försök till köp av sexuell tjänst.

I den del målet avsåg människohandel förekom en målsägande, målsägande A. Målsägande A var målsägande även under åtalet avseende övergrepp i rättssak samt, såvitt framgår, åtalen avseende köp av sexuell tjänst och försök därtill. I målet totalt förekom sju målsäganden. I den delen som avsåg människohandel yrkade åklagaren ansvar enligt följande.

II och AS har tillsammans och i samförstånd under tiden från slutet av mars till oktober 2012 och från den 20 januari till den 14 april 2013 i Storbritannien och i Stockholm, Sverige medelst vilseledande om ekonomiska förmåner, genom hot, våld och andra kränkande och nedläggande uttalanden och ageranden samt genom utnyttjande av målsäganden A:s utsatta belägenhet rekryterat henne, transporterat och överfört henne till Stockholm, Sverige där hon inhysts i syfte att hon skulle exploateras för sexuella ändamål. Den sexuella exploateringen har förverkligats efter ankomsten till Sverige.

De har tillsammans och i samförstånd ordnat så att målsäganden transporterats till och från Sverige vid flera tillfällen under ovan angiven tid, inhysts på olika hotell och lägenheter i Stockholm och Göteborg där de främjat och otillbörligt utnyttjat att målsäganden haft tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. AS har själv eller förmått målsäganden A att boka boenden på hotell eller i lägenheter, anskaffat kunder genom att själv eller genom annan lägga ut sexannonser på internet, förmedlat kontakter mellan målsäganden A och sexköpare, samlat in pengar, administrerat och ordnat överföringar av pengar från Sverige till Rumänien samt i övrigt utfört praktiska göromål som främjat prostitutionsverksamheten.

⁸ Svea hovrätts dom den 14 maj 2014 i mål B 11747-13 (Stockholms tingsrätts dom den 3 december 2013 i mål B 6107-13).

II har under vissa kortare tidsperioder vistats i Stockholm, Sverige, dels under en tid under mars–april 2012 dels under två perioder under våren 2013, varvid han bott tillsammans med AS och målsägande A. Han har då förmedlat kontakt mellan målsägande A och sexköpare. Han har under andra perioder vistats i Rumänien eller annat land varvid han i telefonkontakter med AS som befunnit sig i Sverige lämnat råd och synpunkter över hur verksamheten skulle bedrivas i Sverige, samt förmått AS att själv eller genom målsäganden A att skicka pengar till honom som intjänats i verksamheten som han därefter själv eller via annan person i Rumänien mottagit. Vid perioder som han själv varit i Sverige har han även tagit emot pengar i kontanter som intjänats som han därefter fört vidare till Rumänien.

Åklagaren övergår därefter i stämningsansökan till att redovisa varileledandet och det olaga tvånget bestått i. Därutöver anger åklagaren följande.

AS och II har tillsammans och i samförstånd hänsynslöst utnyttjat dels den ekonomiskt utsatta situation målsäganden i hemlandet befunnit sig i, dels den isolering hon hamnat i när hon befunnit sig i främmande land utan egna pengar, tidvis utan identitetshandlingar, och varigenom hon hamnat i en utsatt belägenhet och i beroendeställning i förhållande till gärningsmännen.

Gärningen har ingått som ett led i en organiserad verksamhet som bedrivits i större omfattning med betydande vinning och präglats av förlägenhet samt inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av målsäganden.

II och AS bestred ansvar för människohandel.

Tingsrättens bedömning

Inledningsvis konstaterade tingsrätten att målsäganden A:s version fick starkt stöd av övrig utredning och kunde läggas till grund för den fortsatta bedömningen.

Tingsrätten anförde därefter i huvudsak följande. Mot den bakgrunden är till en början utrett att AS, under den tid som avses med åtalet, har utsatt A för hot, våld samt kränkande och nedsättande uttalanden och kränkande ageranden. Åklagaren har därför styrkt sina påståenden i denna del. Det är närmast fråga om att A utsatts för otillbörliga medel i form av olaga tvång. Av A:s berättelse framgår att hon från början utlovats hälften av intjänade pengar men att hon fått lämna ifrån sig i stort sett alla pengar. Som nyss nämnts är A:s uppgifter tillförlitliga. Åklagaren har styrkt även påståendet att A utsatts för ett otillbörligt medel i form av vilseledande. Fråga är

då om A intagit en underlägsen ställning i förhållande till AS. Detta har betydelse för frågan om det uppstått ett sådant *maktförhållande* mellan A och AS att hennes fria och verkliga vilja bemästrats. A har berättat att hon hela tiden gjort som AS sagt. Detta stöds av C:s berättelse. C har uppgett att A var tvungen att göra som AS sade och att det nästan var så att A var i AS vårdnad. När det gäller A:s situation efter det inträffade har vittnesförhör hållits med PT, som är socialsekreterare. PT har berättat att hon från juni 2013 träffat A vid 20–25 tillfällen, att A lagt locket på men att det bakom fasaden finns en liten, ängslig flicka. Det kan enligt tingsrättens mening dras den slutsatsen att A inte uppnått sådan mognad som svarar mot hennes ålder. De två tilltalade har invänt att A – för fall hon har varit utsatt hot, våld och kränkningar – haft möjligheter att hoppa av verksamheten med prostitution, exempelvis när hon varit på egna resor eller när hon haft tillgång till pengar. På frågor varför hon inte hoppat av har A svarat att hon var mycket rädd för vad som skulle hända antingen henne själv eller hennes anhöriga i Rumänien om hon lämnade verksamheten med prostitution. A har också uppgett att hon saknade pass, att hon tidvis saknade ID-kort samt att hon lämnade ifrån sig i stort sett samtliga pengar.

Tingsrätten fann, vid en helhetsbedömning av bevisningen, att A varit i en sådan utsatt situation att hennes praktiska möjligheter att lämna prostitutionsverksamheten varit mycket begränsade. Enligt tingsrätten visade utredningen att A inte haft något annat reellt alternativ än att underkasta sig AS:s vilja. Tingsrätten fann att det förekommit ett utnyttjande av A:s utsatta belägenhet vilket medförde att kravet på otillbörliga medel var uppfyllt. Tingsrätten fann vidare det utrett att de otillbörliga medlen lett till att A överförts till Sverige och inhysts på olika hotell och lägenheter främst i Stockholm men även i Göteborg. Likaså fann tingsrätten att AS själv utfört eller förmått A att boka boenden, lägga ut sexannonser, ta emot sexköpare, samla in pengar och ordna med överföringar av pengar från Sverige till Rumänien. Det sagda innebar enligt tingsrätten att även kravet på handelsåtgärd var uppfyllt. Sammanfattningsvis konstaterade tingsrätten att utredningen utvisade att A överförts till Sverige i syfte att hon skulle exploateras för sexuella ändamål, vilket innebar att även kravet på exploatering är uppfyllt. På grund av det anförda fann tingsrätten det visat att A rent faktiskt i objektivt hänseende utsatts för människohandel under den

tid som avses med åtalet. Tingsrätten fann det således ställt utom rimligt tvivel att AS haft uppsåt varför AS skulle dömas för människohandel.

När det gällde II:s medverkan fann tingsrätten, vid en helhetsbedömning av den bevisning som lagts fram, att II insett att det förelagat en avsevärd risk för dels att A har vilseletts om ekonomiska förmåner, dels att A har utsatts för våld, hot och kränkningar av olika slag, dels att A:s utsatta belägenhet har utnyttjats. Omständigheterna var enligt tingsrätten sådana att II varit uppenbart likgiltig inför ett förverkligande av riskerna vilket innebar att det förelagat ett likgiltighetuppsåt. Visserligen var det enligt tingsrätten så att det var AS som utfört själva gärningen men II hade emellertid vistas olika perioder i Stockholm, varvid han bl.a. bott tillsammans med AS och A och det hade även till II översänts pengar som A intjänat i verksamheten som prostituerad. Tingsrätten fann att II främjat gärningen på sådant sätt att han skulle dömas för medhjälp till människohandel.

Tingsrätten dömde således AS för människohandel och grovt koppleri till fängelse fyra år. II dömdes för grovt koppleri, medhjälp till människohandel och övergrepp i rättsak till fängelse fyra år. Därutöver dömdes tre män för köp av sexuell tjänst.

Hovrättens bedömning

Såväl åklagaren som de tilltalade överklagade tingsrättens dom. Åklagaren yrkade att hovrätten, i stället för medhjälp till människohandel, skulle döma II för människohandel, och, under alla förhållanden, döma honom till ett längre fängelsestraff än vad tingsrätten bestämt.

II yrkade bl.a. att hovrätten skulle ogilla åtalet i dess helhet, och, under alla förhållanden, strafflindring. Även AS överklagade tingsrättens dom men återkallade sedermera sitt överklagande, varvid även åklagarens anslutningsvis gjorda överklagade förföll i denna del.

Hovrätten konstaterar inledningsvis, liksom tingsrätten att, A:s uppgifter under rättegången var sådana att de i allt väsentligt kunde läggas till grund för bedömningen av åtalet för människohandel, även beträffande det fåtal omständigheter där det saknades direkt stödbevisning. Hovrätten fann det vidare genom utredningen klarlagt, bl.a. av A:s uppgifter och inspelade telefonsamtal mellan AS och II att handelsåtgärderna utförts av AS och II tillsammans och i samförstånd. Likaså fann hovrätten det utrett att AS och II vidtagit

handelsåtgärderna i syfte att A skulle exploateras för sexuella ändamål.

Beträffande de otillbörliga medlen uttalade *hovrätten* följande. Enligt den överklagade domen har II i denna del fällts till ansvar för medhjälp till människohandel. Som tingsrättens skäl får uppfattas har bedömningen grundats på slutsatsen att det främst varit AS, och inte II, som utsatt A för otillbörliga medel i form av vilseledande, hot, våld och annan kränkande behandling (olaga tvång) samt utnyttjande av A:s utsatta belägenhet. Mot bakgrund av parternas ändringsyrkanden i målet har *hovrätten* först att pröva om det, i enlighet med åklagarens talan här, finns förutsättningar att döma även II för människohandel, dvs. som gärningsman. För att II ska kunna dömas som medgärningsman i denna del fordras, till att börja med, att A till följd av vilseledande, olaga tvång, utnyttjande av hennes utsatthet eller genom annat otillbörligt medel kommit att foga sig i sin situation och de handelsåtgärder som vidtagits i syfte att sexuellt exploatera henne. Det torde inte krävas att II själv utfört alla eller ens merparten av dessa otillbörliga åtgärder men de måste omfattas av hans uppsåt och det måste till följd av åtgärderna ha uppstått ett sådant *maktförhållande* även mellan honom och A, att A inte upplevt sig ha haft något verkligt eller godtagbart alternativ annat än att underkasta sig hans vilja eller II:s och AS:s gemensamma vilja. Tingsrätten har i den överklagade domen, som står fast gentemot AS, alltså kommit till slutsatsen att A vilseletts om de ekonomiska förutsättningarna för sin prostitution. Som tingsrätten har funnit utvisar utredningen att det i första hand varit AS som fört samtal med A, och sedermera i praktiken bestämt, hur intäkterna från A:s prostitution skulle fördelas och vilka förmåner A eventuellt kunde påräkna framöver. *Hovrätten* konstaterar dock att det som A sagt sig hoppas på för framtiden bl.a. varit vaga löften om att hon själv skulle få vara delaktig i en affär eller annan verksamhet i Rumänien som AS och II skulle starta där, när de jobbat klart. Vidare har det ekonomiska utfallet av vilseledandet till mycket stor del kommit II till del och det råder ingen tvekan om att han insett detta. *Hovrätten* delar tingsrättens bedömning att det främst varit AS, som var den som dagligen umgicks med och noga styrde A:s förehavanden, som utsatt A för hot, våld och kränkande tillmälen. Enligt *hovrätten* bör det emellertid noteras att även II synes ha gett uttryck för en nedvärderande inställning gentemot A. Detta fram-

går bl.a. av hans förolämpande uttryckssätt i det inspelade telefonsamtal under vilket han dirigerar A till en sexkund. Det framgår även av hans uttryckssätt i de avlyssnade telefonsamtalen mellan honom och AS där dessa två diskuterat A och hur mycket A dragit in på sexhandeln. Att AS eget agerande gentemot A innefattat kränkningar i linje med detta är något som II måste varit fullt medveten med och uppenbarligen likgiltig inför, även om han inte närmare känt till vilket våld eller vilka hot och tillmälen det varit fråga om. Det nu sagda, samt de slutsatser som kan dras av det stora antalet inspelade telefonsamtal mellan AS och II och det ekonomiska utredningsmaterialet, påvisar även att II haft en god insyn i verksamheten och ett bestämmande inflytande över hur denna bedrivits. Denna bild förstärks av de uppgifter som MG och AG lämnat om det inbördes förhållandet mellan AS och II. På grundval härav och med ledning av A:s berättelse finner hovrätten att det är styrkt att den underlägsna maktposition som A intagit inte bara gällt i förhållande till AS utan även i förhållande till II.

Det ovan anförda medförde att hovrätten bedömde att det funnits ett sådant maktförhållande även mellan II och A, att A inte upplevt sig ha haft något verkligt eller godtagbart alternativ annat än att underkasta sig hans vilja eller II:s och AS gemensamma vilja. Enligt hovrätten var det också utrett att II tagit sådan del i det hänsynslösa utnyttjandet av A som utförandet av gärningen beträffande människohandel innefattar, och att hans uppsåt även täckt de delar av gärningen som AS utfört. Det sagda innebar att hovrätten ansåg att II ska dömas som medgärningsman till brottet.

Hovrätten ändrade således tingsrättens dom på det sättet att hovrätten, i stället för medhjälp till människohandel, dömde II för människohandel.

Tingsrätterna

Avgörande från Hudiksvalls tingsrätt, oktober 2011

I målet⁹ hade tingsrätten att ta ställning till frågor om människohandel i syfte att exploatera för tvångsarbete.

I målet förekom två tilltalade. MM och AY åtalades för människohandel. Det förekom tre målsägande.

Åklagaren yrkade ansvar för människohandel enligt i huvudsak följande.

AY och MM har gemensamt och i samförstånd med annan från början av juli till den 26 juli 2011 med användande av vilseledande, olaga tvång och utnyttjande av offrens utsatta belägenhet rekryterat, transporterat och inhyst målsägandena AA, NS samt HH. Syftet med åtgärderna har varit att AA, NS samt HH skulle exploateras för tvångsarbete eller i en verksamhet i en situation som inneburit nödläge för dem.

Utöver detta har AY gemensamt i samråd med andra på samma sätt och med samma syfte även utnyttjat AA under tiden 14–24 augusti 2011 i trakten runt Tierp eller Söderhamn.

AY och MM har gemensamt och i samförstånd med annan i Bulgarien rekryterat AA, NS samt HH genom vilseledande då de tagit kontakt med dessa och utlovat att de, om de följde med till Sverige, skulle få bra betalt för plockade bär, runt 5 euro per låda, samt att resa, utlägg och logi var gratis. De tre har inte fått någon ersättning för sitt arbete.

AY och MM har gemensamt och i samförstånd med annan härefter, med AY som chaufför, transporterat de tre målsägandena i en minibuss från Bulgarien till Söderhamn i Sverige där de inhyst de tre i ett tältläger i skogen.

Det olaga tvånget har bestått i att AY och MM gemensamt och i samråd med annan utövat våld gentemot HH.

Våldet har bestått i att MM i Söderhamn, för att HH ätit för mycket och för att förmå HH att arbeta mer, tilldelat HH ett flertal slag mot dennes överkropp med en bärlåda, alternativt kastat bärlådan, vilket orsakat smärta.

⁹ Hudiksvalls tingsrätts dom den 31 oktober 2011 i mål B 1834-11. Målet förföll i hovrätten och Högsta domstolen beviljade inte prövningstillstånd (se Hovrätten för Nedre Norrlands beslut den 15 maj 2013 och den 16 maj 2013 i mål 706-12 samt Högsta domstolens beslut den 3 februari 2014 i mål nr Ö 3035-13).

Vidare har AY tillsammans och i samråd med annan, som bestraffning för att HH rymt från platsen i Söderhamn, försökt misshandla HH genom att binda om hans hals, förankra repet i en bil, för att på detta sätt tvinga honom att springa efter bilen under en färd om ca 500 meter. Det har inte uppstått några skador eller smärta då HH anpassat sig efter bilens hastighet men fara härför har förelegat och har bara av tillfälliga omständigheter inte uppstått.

AY och MM har gemensamt och i samförstånd med annan exploaterat de tre männens utsatta belägenhet och att de befunnit sig i en situation som för dessa inneburit nödläge då de fråntagits sina pass varvid de varit förhindrade att lämna landet. Utöver detta kommer de från fattiga förhållanden i Bulgarien, har åkt till Sverige utan några pengar eller returbiljett till Bulgarien samt talar de varken svenska eller engelska, förutom NS som talar lite engelska. Eftersom de varken fått någon lön eller kunnat disponera över sina pass har de inte kunnat lämna Sverige. De tre männen har härvidlag varit helt beroende och utlämnade åt AY, MM och annan person för sin försörjning och återresa till hemlandet.

AY och MM har gemensamt och i samförstånd med annan vidare utnyttjat HH:s utsatta belägenhet då de utnyttjat dennes psykiska ohälsa och ofredat HH genom att de på ett hänsynslöst sätt förmått honom att vid flera tillfällen utföra magdans under kränkande former dels under transporten och dels i Söderhamn.

Syftet med åtgärderna har varit att utnyttja de tre männen för att dessa skulle vara tvungna att plocka en ansevärd mängd bär utan att få den utlovade ersättningen vilket varit till vinning för AY, MM och annan person.

AA och HH har varit särskilt utsatta då AA är analfabet och HH har psykisk ohälsa, se sekretessbelagd bilaga, samt saknar möjlighet försörja sig, bostad och familj/släkt.

AY och MM förnekade brott. MM medgav att hon med en tom bärlåda av plast vid ett tillfälle tilldelat HH två slag mot armarna men efter provokation.

Tingsrättens bedömning

Inledningsvis konstaterade *tingsrätten*, beträffande MM:s och AY:s påstådda brottslighet mot NS, att det inte kunde anses utrett att MM och AY gemensamt och i samförstånd med annan utfört någon brottslig gärning riktad mot NS. Tingsrätten ogillade således åtalet för människohandel i denna del.

När det gäller påstådd brottslighet mot AA och HH bestred AY och MM att HH och AA vilseletts beträffande förutsättningarna för resan; var och en skulle plocka sina bär och uppbära sin förtjänst och några garantier om tillgång på bär och förtjänst har inte lämnats. De bestred också att någon ”transport” har förekommit utan målsägandena hade frivilligt rest med de övriga i bussen samt har ”inhysningen” i tältlägret skett på samma villkor som för övriga. Tingsrätten fann det dock, genom HH:s och AA:s samstämmiga uppgifter, utrett att HH och AA skulle arbeta för AY och av denne er-hålla ersättning motsvarande plockade bär.

Tingsrätten uttalade därefter i huvudsak följande. Om bärplockningen får anses utrett att HH knappast plockat några bär alls – en halv hink enligt honom själv – medan AA för tiden fram till den 26 juli 2011 enligt egna uppgifter plockat ungefär sex lådor om 15–20 kg bär. Med ett kiloprpris om 15–17 kr skulle detta från bäruppköparen motsvara en ersättning om 1 300–2 000 kr. NS har uppgett att han minns att AA en dag plockade två lådor bär men i övrigt har NS inte kunnat uttala sig om den mängd bär AA plockade, trots att de plockat tillsammans. Tingsrätten finner det oklart hur mycket bär AA plockat. Utrett är dock att vare sig HH eller AA fått någon ersättning av betydelse; AY och AA har här lämnat samma uppgifter, nämligen att AA den första dagen för bärplockning fått 50 kr till cigaretter. Att beakta är dock att AA förstått att överenskommelsen med AY varit den att han först genom arbete skulle betala av sin skuld till AY för att därefter kunna förtjäna pengar. Tingsrätten finner vidare det utrett att i AY:s och MM:s löften ingått gratis resa till Sverige samt logi i tältläger och mat utan kostnad för HH och AA. Det har inte framkommit att HH eller AA krävts på betalning i dessa avseenden. Bärplockningen under nu aktuell tid har skett under högst fyra eller fem dagar. Vad AY:s och MM:s avsikter med bärplockningen under en längre tid har inte gått att utröna, dvs. om deras avsikt varit att lura HH och AA på ersättning för plockade bär. Tingsrätten finner att åklagaren inte förmått styrka att

AY och MM redan i Bulgarien avsett att bedraga HH och AA på ersättningen. Åtalet är i denna del inte styrkt.

Tingsrätten övergick härafter till att pröva påståendena om det otillbörliga medlet ”olaga tvång”, som återfanns i de femte, sjätte och sjunde styckena i gärningsbeskrivningen. I denna del fann *tingsrätten* det utrett att MM, bl.a. för att förmå HH att arbeta mer, slagit eller kastat en bärlåda, som träffat HH i ryggen, vilket orsakat smärta. Mot bakgrund av att det enligt tingsrättens uppfattning inte förelåg ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet – i det här fallet olaga tvång – och någon av handelsåtgärderna rekrytering, transporter eller inhysning och då det inte visats att tvånget lett till resultat fann tingsrätten att det inte kunna komma i fråga att döma för människohandel. MM dömdes i denna del för misshandel, inte ringa brott. Inte heller påståendet om att brottet skett gemensamt och i samråd med AY. Påståendet är inte visat och AY ansågs styrkt varför AY inte kunde fällas till ansvar i denna del.

När det gällde påståendet om att AY tillsammans och i samråd med annan, som bestraffning för att HH rymt från platsen i Söderhamn, försökt misshandla HH genom att binda om hans hals, förankra repet i en bil, för att på detta sätt tvinga honom att springa efter bilen under en färd om ca 500 meter, uttalade tingsrätten att det inte heller här förelåg ett orsakssamband mellan det otillbörliga medlet olaga tvång och någon av handelsåtgärderna rekrytering, transporter eller inhysning. Då det även här brast i orsakssambandet mellan otillbörligt medel och handelsåtgärd, kunde det enligt tingsrättens uppfattning inte vara fråga om människohandel. AY dömdes således i denna del för försök till misshandel, inte ringa brott. Inte heller påståendet om att brottet skett gemensamt och i samråd med MM ansågs styrkt varför MM inte kunde fällas till ansvar i denna del.

När det gällde åklagarens påståenden, i gärningsbeskrivningens åttonde och elfte stycke, bl.a. om att AY och MM gemensamt och i samförstånd med annan exploaterat de tre männens utsatta belägenhet och att de befunnit sig i en situation som för dessa inneburit nödläge då de fråntagits sina pass varvid de varit förhindrade att lämna landet, att de kom från fattiga förhållanden i Bulgarien, har åkt till Sverige utan några pengar eller returbiljett till Bulgarien, uttalade *tingsrätten* att något orsakssamband till en handelsåtgärd inte angetts varför det saknades förutsättningar att döma för människo-

handel. *Tingsrätten* fann dock att AY och MM, i den del som avsåg omhändertagande av HH:s och AA:s pass, skulle dömas för egenmäktigt förfarande.

När det gällde gärningsbeskrivningens nionde och elfte stycken, där åklagaren påstått att AY och MM gemensamt och i samförstånd med annan på olika sätt utnyttjat HH:s utsatta belägenhet och dennes psykiska ohälsa och på olika sätt ofredat HH, uttalade tingsrätten att det genom det genom det otillbörliga medlet utnyttjande av HH:s utsatta belägenhet samt handelsåtgärderna transporter och, såsom det får anses, inhysning i tältlägret utanför Söderhamn, förelåg orsakssamband men att det inte skett i syfte att HH skulle exploateras för tvångsarbete eller i en verksamhet i en situation som inneburit nödläge för honom, utan mer i trakasserande syfte. Tingsrätten konstaterade alltså att det inte heller här förelåg människohandelsbrott, men däremot flera fall av ofredande.

Inte heller fann tingsrätten brottet människohandel styrkt beträffande brott mot AA i enlighet med gärningsbeskrivningens andra stycke.

AY dömdes således i tingsrätten för försök till misshandel, ofredande och egenmäktigt förfarande till fängelse tre månader. MM dömdes för misshandel och egenmäktigt förfarande till fängelse tre månader.

Avgörande från Hudiksvalls tingsrätt, juni 2012

Även i detta avgörande¹⁰ hade tingsrätten att ta ställning till frågor om människohandel i syfte att exploatera för tvångsarbete. Förfarandet avsåg två olika förfaranden, varvid människohandelsbestämmelsen i dess lydelse före den 1 juli 2010 aktualiserades i det ena förfarandet och människohandelsbestämmelsen i dess lydelse efter den 1 juli 2010 aktualiserades i det andra. Nedan återges därför även det sistnämnda förfarandet och tingsrättens bedömningar som avser detta.

I målet förekom två tilltalade, RGD och IN, som åtalades för människohandel. Det förekom totalt tretton målsägande, varvid sju är hänförliga till det sistnämnda förfarandet.

¹⁰ Hudiksvalls tingsrätts dom den 15 juni 2012 i mål B 2220-11.

Åklagaren yrkade i aktuell del ansvar för människohandel enligt i huvudsak följande.

RGD och IN har tillsammans och i samförstånd under tiden 1 juli–7 augusti 2010 med användande av vilseledande, olaga tvång och offrens utsatta belägenhet från Bulgarien till Söderhamn i Sverige, rekryterat, transporterat och i Sverige inhyst målsägandena SD, AK, MN, SN, KR, AS och SS. Syftet med åtgärderna har varit att målsägandena skulle exploateras för tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som inneburit nödläge för dem.

Vilseledandet vid rekryteringen, transporten och inhysningen har bestått i att RGD och IN tagit kontakt med målsägandena i Bulgarien och felaktigt utlovat att de, om de följde med till Sverige för att arbeta med bärplockning skulle få betalt per plockat kilo eller låda samt att RGD och IN skulle stå för kost och logi. RGD och IN skulle betala målsägandena för plockade bär i samband med att de försålde bären. Därefter har målsägandena, under förespeglning att de skulle tjäna bra med pengar, transporterats i en buss förd av IN till Sverige samt till arbetsplatserna i skogarna i Sverige. Vidare har RGD och IN inhyst målsägandena i tältläger i skogen genom att få dessa att tro att de skulle få betalt för sitt arbete. De sju målsägandena har inte fått någon ersättning för sitt arbete samt bristande kost och undermålig logi.

RGD och IN har gemensamt och i samförstånd herefter i skogarna runt Söderhamn inhyst de sju målsägandena i tältläger genom olaga tvång samt har de exploaterat de sju målsägandenas utsatta belägenhet och att målsägandena befunnit sig i en situation som för dessa inneburit nödläge.

Det olaga tvånget vid inhysningen har bestått i att RGD och IN gemensamt och i samförstånd med släktingar hotat de sju målsägandena genom att uttala att de skulle sälja kvinnorna som prostituerade och att männen skulle säljas som arbetskraft till landsmän. Vidare har de uttalat hot riktade mot målsägandena med innebörd om att målsägandena skulle utsättas för våld genom att de skulle få stryk och de skulle bindas i skogen. De har även framställt förtäckta hot genom att dagligen skrika nedvärderande tillmälen mot målsägandena som för målsägandena, i den situation de befunnit sig i, uppfattats som hot. Hoten har varit ägnade att hos målsägandena framkalla allvarlig fruktan för egen och annans säkerhet till person.

Vidare har de misshandlat SD genom att utdela slag mot dennes huvud varvid smärta torde uppstått. Misshandeln har skett för att förmå målsägandena att överlämna sina resedokument.

För att möjliggöra rekrytering, transport och senare inhyssning har RGD och IN även utnyttjat den utsatta belägenheten och det nödläge som målsägandena befunnit sig i genom följande.

Vid rekryteringen och transporten har alla målsägandena, förutom AS, befunnit sig i en svår ekonomisk situation, haft bristfällig utbildning samt talar de varken svenska eller engelska och saknar förmåga läsa latinska bokstäver. Vidare har alla målsägandena, utom AS, vid rekryteringen fått en mindre summa pengar av RGD och IN. Detta belopp samt reskostnaden, vilken även omfattar AS, skulle sedan återbetalas till RGD och IN genom avdrag på framtida ersättning. Målsägandena har på detta sätt satts i ett ekonomiskt skuldorhållande i förhållande till RGD och IN vilket dessa utnyttjat. I Sverige har utnyttjandet fortsatt vid inhyssningen genom att målsägandena frångagits sina resehandlingar. De har vidare förmåtts olovligen ta och tillägna sig kastad mat ur sopcontainrar utanför mataffärer samt har de bott i tältläger i skogarna. Då målsägandena åkt till Sverige utan pengar, inte fått någon lön i Sverige samt blivit frångagna sina resedokument har de inte kunnat lämna Sverige. De sju målsägandena har härvidlag befunnit sig i en utsatt belägenhet och beroendeställning till RGD och IN vilket dessa utnyttjat.

Syftet med åtgärderna har varit att utnyttja de sju målsägandena i deras utsatta belägenhet för tvångsarbete, eller annan verksamhet i det nödläge de befunnit sig i genom de vidtagna åtgärderna.

Arbetet eller verksamheten har huvudsakligen bestått i att målsägandena tvingats plocka bär utan ersättning vilka RGD och IN sedan sålt och tillägnat sig hela försäljningssumman vilket varit till vinning för RGD och IN och motsvarande skada för målsägandena.

RGD och IN förnekade brott.

Tingsrättens bedömning

Inledningsvis konstaterade *tingsrätten*, att det är klarlagt att RGD och IN agerat aktivt för att samla ihop olika personer för bärplockning. Att bl.a. SD och KR i sin tur introducerat fler personer för dem innebär inte att rekryteringen gjorts av SD och KR. Deras kontakter med andra personer skedde ju i direkt anledning av de uppgifter som RGD och IN lämnade om den förestående resan till Sverige.

Det är vidare enligt *tingsrätten* utrett att RGD och IN gemensamt och i samförstånd transporterat målsägandena dels från Bulgarien till Sverige, dels inom Sverige bl.a. i samband med bärplockningen, samt att de inhyssat målsägandena på det sätt som anges i gärnings-

beskrivningen. När det gäller handelsåtgärderna anser tingsrätten sålunda att åklagaren styrkt sina påståenden enligt gärningsbeskrivningen.

Enligt tingsrätten har samtliga målsägande som har hörts i målet gjort ett huvudsakligen trovärdigt intryck, men anser samtidigt att det finns tendenser till överdrifter eller missuppfattningar (framför allt mängden bär som de har plockat) i deras berättelser. Vidare anser tingsrätten att alla målsägandenas berättelser, jämförda med varandra, innehåller ett flertal motsägelser och otydligheter som medför att det inte går att med erforderlig grad av säkerhet lägga dem till grund för bedömningen utan någon form av stödbevisning.

När det gäller RGD:s och IN:s trovärdighet har de på flera punkter, t.ex. när det gäller kvaliteten på boendet och frågan om hämtning av mat i containrar, blivit motbevisade. Deras trovärdighet är enligt tingsrättens uppfattning inte särskilt hög.

Det har enligt tingsrätten inte varit möjligt att få någon entydig och klar bild av vilka överenskommelser som träffats mellan RGD och IN å ena sidan och bärplockarna i de båda åtalspunkterna å andra sidan. Tingsrätten anser inte heller att det med någon säkerhet går att avgöra hur mycket bär som plockats, hur mycket pengar som bärplockningen genererat eller vilka kostnader RGD och IN haft. Trots de oklarheter och motsägelser som finns i dessa delar finns omständigheter som talar för att RGD och IN vilselett bärplockarna på det sätt som åklagaren har påstått. Bevisningen är dock enligt tingsrätten inte tillräckligt robust för att vilseledande kan anses styrkt.

Beträffande påståendet om olaga tvång anser tingsrätten inte heller att bevisningen är sådan att det med tillräcklig säkerhet går att avgöra om RGD och IN varit delaktiga i de mer allmänt beskrivna hotelserna, antingen genom att själva framföra hot eller genom att ha agerat tillsammans och i samförstånd med IN:s släktingar.

Tingsrätten anser däremot att åklagaren genom den åberopade bevisningen har visat att RGD och IN har utnyttjat att målsägandena levt under ekonomiskt svåra förhållanden. Målsägandena har enligt tingsrätten försatts i ett ekonomiskt skuldförhållande till dem dels genom att målsägandena blivit skyldiga att betala för resa m.m. dels genom att de tilltalade lånat ut pengar till bärplockarna. När det gäller skulden för resan som var och en av målsägandena haft, har de betagits möjligheten att över huvud taget ha någon kontroll

över denna och de har inte tillåtits ha någon insyn i hur skuldens storlek har påverkats av de bär de plockat. Målsägandena har således inte haft något annat reellt val än att underkasta sig utnyttjandet och i vart fall har deras valmöjligheter beskrivits. Tingsrätten anser också att det är tydligt och klart utrett att IN:s och RGD:s syfte har varit att genom ett otillbörligt användande av målsägandena exploatera dem för tvångsarbete och att de haft ett direkt uppsåt till detta.

Enligt tingsrättens mening är brottet av allvarlig karaktär, men bör rubriceras som mindre grovt. I denna bedömning har tingsrätten beaktat dels vilken typ av människohandel det är fråga om, dels att tingsrätten inte funnit styrkt att IN och RGD använt något olaga tvång samt att målsägandena inte har varit berövade friheten (jfr t.ex. RH 2010:34).

RGD och IN dömdes således i tingsrätten för människohandel (både det förfarandet som redogjorts för ovan och för förfarandet som avser människohandelsbrott i dess lydelse före 1 juli 2010) till fängelse tio månader.

Avgörande från Halmstads tingsrätt, juli 2014

I målet¹¹ yrkade åklagaren ansvar för människohandel enligt följande.

IV och IA är sedan flera år ett par med gemensamma barn. De har bostad i Bulgarien.

IV har i Bulgarien under ogrundade förspeglningar om goda försörjningsmöjligheter rekryterat flera personer i syfte att arbeta för honom och för IA. Ersättningen har i verkligheten bestått av spartanskt uppehälle, ibland cigaretter, samt om möjligt plats att sova i bil eller i lägenhet. Arbetet har bestått i att utföra de sysslor IV bestämt och anskaffat, så som tillfälligt arbete i jordbruk, tiggeri på gatorna eller annat. De rekryterade har haft att redovisa, överlämna eller överföra eventuella intäkter till honom. Under 2013–2014 har IV fört de rekryterade personerna till Spanien och sedan till Sverige, först till Göteborg och därefter i mars 2014 till Halmstad där de inhysts i en lägenhet. Bland dem som rekryterats till IV:s verksamhet har funnits de båda målsägandena landsmännen och bulgariska medborgarna KK och RM. På grund av skada i foten har KK svårt att förflytta sig.

¹¹ Halmstad tingsrätts dom den 9 juli 2014 i mål B 1143-14 (överklagat till Hovrätten för Västra Sverige mål B 3940-14).

I Halmstad har IV sedan mars till och med den 21 maj 2014 förmått de båda målsägandena, samt tre och ibland fyra andra bulgariska män i samma situation, att tigga på gatorna varje dag från tidigt på morgonen till sent på kvällen, och att överlämna alla insamlade medel till honom och eller till IA. Då KK:s tiggeri inte inbringat tillräckligt med pengar har IV slagit honom, vid ett tillfälle i Halmstad någon gång 1 mars–30 april 2014 med två knytnävsslag som träffade i ryggen, och hotat honom med ytterligare misshandel på sätt ägnat framkalla allvarlig fruktan. Slagen har inneburit smärta. Han har vidare låtit ta om hand KK:s och RM:s identitetshandling för att förhindra att de avvek. Han har i vart fall vid ett tillfälle under hösten år 2013 hotat RM med våld, att bryta dennes ben, för att förmå RM att fortsätta arbeta för honom, vilket var ägnat framkalla allvarlig fruktan hos denne.

I sina åtgärder har IV otillbörligt utnyttjat målsägandenas utsatta be-lägenhet som utblottade, helt utbildade och – i vad gäller KK – delvis handikappad i syfte att exploatera dem i påtvingat gatutiggeri. Detta och omständigheterna kring hur uppdraget organiserats innebär att målsägandena utsatts för tvångsarbete i en situation som för dem innebar nödläge.

Då han tillgodogjort sig insamlade medel har IV genom att utnyttja målsägandenas utsatta ställning berett sig tillgång till förmån i uppenbart missförhållande till underlaget.

IA har medverkat i gärningen genom att stötta sin make. Hon har dessutom bistått genom att samla in, ta emot och skicka pengar hem till Bulgarien. Under tid när IV var bortrest i Bulgarien 1–18 maj har hon för hans räkning övervakat målsägandena och de andra, skickat hem pengar samt rapporterat till honom.

Under tiden i Halmstad har paret mellan 25 april–17 maj kunnat samla in och skicka 43 800 kr till Bulgarien. Hos dem har beslagtagnits ytterligare 9 400 kr.

Åklagaren har i andra hand yrkat ansvar enligt 9 kap. 5 § och 3 kap. 5 § brottsbalken för ocker och misshandel enligt samma gärningsbeskrivning. Han har riktat sin ansvarstalan mot både IV och IA. Han har förklarat att hotet mot RM uttalats i Spanien, varför han inte yrkar ansvar för den gärningen.

Åklagaren har gjort gällande att IA har medverkat i sådan grad att hon ska dömas som medgärningsman eller, i andra hand, som medhjälpare.

Både IV och IA bestred ansvar för såväl människohandel som ocker och misshandel.

Tingsrättens bedömning

Tingsrätten uttalade i huvudsak följande. Åklagaren har i huvudsak byggt sitt åtal på KK:s och RM:s uppgifter. Tingsrätten har uppfattningen att målsägandena försökt vara sanningsenliga och att de berättat så gott de kan. Deras uppgifter är dock inte helt samstämmiga och det finns uppgifter som bara lämnats av en av dem. Uppgifterna får inte heller något starkt och tydligt stöd av övrig i målet framlagd bevisning. Målsägandenas uppgifter är inte kontrollerade, varför det utöver deras egna uppgifter saknas utredning om bl.a. när, hur och varför de lämnade Bulgarien. Det har inte heller presenterats någon utredning som belyser förhållandena i Spanien. Det förekommer i utredningen andra namngivna personer som inte är hörda och det finns uppgift om att annan än de tilltalade uppfattats som förman.

Efter att tingsrätten konstaterat att den av åklagaren lämnade allmänna bakgrunden till åtalet i sig saknade ett egentligt bevisvärde i förhållande till gärningspåståendet i målet, anförde *tingsrätten* i huvudsak följande. Tingsrätten inleder med att konstatera att det inte finns tillräcklig utredning som visar att IV i Bulgarien under ogrundade förespeglningar om goda försörjningsmöjligheter rekryterat KK och RM i syfte att arbeta för honom och IA. Tingsrätten övergår till att pröva det ansvarspåstående som åklagaren förklarar att han vill ha prövat. Åklagaren har gjort gällande att IV genom, våld eller hot om våld riktat mot KK och RM, att ta hand om KK:s och RM:s identitetshandlingar förhindrat dem från att avvika, att otillbörligt utnyttja KK:s och RM:s utsatta belägenhet i mars 2014 fört/transporterat KK och RM till Halmstad och därefter till den 21 maj 2014 inhyst dem i en lägenhet i Halmstad; allt i syfte att exploatera KK och RM för tvångsarbete och gatutiggeri i en situation som innebar nödläge för KK och RM. Det får genom den framlagda utredningen anses klarlagt att KK och RM tillsammans med andra och IV och IA kommit till Halmstad i IV:s minibuss. Den bevisning som åberopats av åklagaren ger inte tillräckligt stöd för att IV vid transporten använt sig av otillbörliga medel för att få att KK och RM att underkasta sig transporten eller foga sig i att bli transporterade. Det står klart att målsägandena levde under ekonomiskt svåra förhållanden och det finns omständigheter som talar för att de stod i en viss beroendeställning till IV, men målsägandenas uppgifter inför och resan till Halmstad är kortfattade och

oprecisa. Båda har uttryckt att de vill hem. Dock finns det ingen bevisning som visar att de uttryckt detta till IV. Vittnesmålen ger inte heller något stöd för att IV utnyttjat målsägandenas utsatta belägenhet. Slutligen är det inte bevisat att transporten till Halmstad vidtagits i syfte att exploatera KK och RM i påtvingat gatutiggeri. Åklagaren har vidare påstått att IV genom tvång inhyst målsägandena i en lägenhet i Halmstad i syfte att exploatera KK och RM i påtvingat gatutiggeri. Det är utrett att IV, KK och RM bott tillsammans i lägenheten på M-vägen. Det är genom PM:s och målsägandenas uppgifter styrkt att lägenheten hyrts av IV, men det råder oklarheter om vad som avtalats om hur hyreskostnaden skulle fördelas. Utredningen ger inte stöd för att IV genom våld eller hot om våld tvingat målsägandena att bo eller stanna kvar i lägenheten. KK:s och RM:s berättelser om våld och hot respektive hot vinner inte stöd av varandra eller någon annan bevisning i målet. Inte heller finns tillräcklig bevisning för att finna påståendet att IV tagit om hand målsägandenas identitetshandlingar bevisat. Fråga är då om åklagaren förmått bevisa att IV utnyttjat målsägandenas utsatta belägenhet eller med annat otillbörligt medel bemästrat målsägandenas fria och verkliga vilja. Tingsrätten finner även här att det står klart att målsägandena levde under ekonomiskt svåra förhållanden och att det finns omständigheter som talar för att de stod i en beroendeställning till IV. Dock framgår det av utredningen att gruppmedlemmar tidigare lämnat gruppen och att de haft medel för att åka hem. Därtill kommer att KK själv berättat att han varit frihetsberövad i Sverige och att han därefter kontaktat IV för att bli hämtad. Nämnda omständigheter talar mot att IV bemästrat målsägandenas fria och verkliga vilja. Inte heller finns det tillräcklig utredning som visar att IV utnyttjat KK:s och RM:s utsatta belägenhet i syfte att exploatera dem i påtvingat gatutiggeri. Såvitt utredningen visar har även IA tiggat och det finns inget som motsäger IV:s uppgift om att han själv bidragit genom att samla burkar. Åklagaren har slutligen gjort gällande att IV genom att utnyttja målsägandenas utsatta ställning tillgodogjort sig insamlade medel. Det är genom målsägandenas och de tilltalades uppgifter utrett att insamlade medel togs om hand av IV eller av IA. RM har uppgett att IV förklarat att han skulle få sina pengar när de återvänt till Bulgarien. Vidare har RM berättat att han dagligen fört noteringar över hur mycket var och en i gruppen samlat in. RM har vidare uppgett att IV lånat de i Sverige insamlade

pengarna av målsägandena. IV:s uppgifter om varför han lånat pengarna och om de till Bulgarien skickade pengarna använts till angivet ändamål är inte kontrollerade. Under sådana förhållanden kan det inte dras någon säker slutsats om de av IV insamlade medlen. Åtalet för människohandel ska ogillas och IV och IA ska frikännas. Den till stöd för åtalet åberopade bevisningen är inte tillräcklig för att kunna ligga till grund för en fällande dom för människohandel avseende IV. Det finns inte heller tillräcklig bevisning för att fälla honom för ocker eller misshandel. Det saknas under sådana förhållanden anledning att pröva huruvida IA gjort sig skyldig till medverkan. Åtalet ska ogillas.

Avgörande från Södertörns tingsrätt, oktober 2015

I målet¹² hade tingsrätten att ta ställning till frågor om människohandel för sexuella ändamål.

I målet förekom fem tilltalade. MC och LR åtalades för människohandel. Det förekom tre målsägande. Två personer, EN och JVG, åtalades för köp av sexuell tjänst och en person, FC, åtalades för försök till köp av sexuell tjänst.

Åklagaren yrkade ansvar för människohandel enligt i huvudsak följande.

LR och MC har gemensamt och i samråd genom vilseledande rekryterat LA och ombesörjt transport av LA från Rumänien till Norge i syfte att exploateras för sexuella ändamål. Vilseledandet har bestått i att LA förletts angående hur mycket hon skulle tjäna på sin prostitution. Det hände i samband med kontakter mellan de inblandade under perioden 15–23 januari 2015, från Oslo, Norge.

MC och LR har vidare, gemensamt och i samråd, efter att LA rekryterats och anlänt till Norge och sedermera Sverige, fortsatt vilseleda LA angående hur mycket hon skulle komma tjäna och har utnyttjat hennes utsatta belägenhet. Den utsatta belägenheten har bestått i L.A:s bristande förmåga att ta hand om sig själv i Norge och i Sverige på grund av bristande omvärldskunskaper, bristande språkkunskaper och bristande kontakter i riket och genom att LA hamnat i ett ekonomiskt skuldförhållande till MC och LR. MC och LR har genom vilseledandet av LA och genom utnyttjandet av den utsatta belägenheten, trans-

¹² Södertörns tingsrätts dom den 29 oktober 2015 i mål B 5756-15 (överklagad till Svea hovrätts mål nr B 10040-15).

porterat LA från Norge till Stockholm genom att förmå LA att resa till Sverige med tåg vilket de organiserat, samt överfört och inhytt LA i och med att de ombesörjt olika boenden för henne i Stockholmsområdet, allt i syfte att exploatera henne för sexuella ändamål (se åtalpunkt 2).

Det hände mellan den 23 januari 2015 och den 27 april 2015 i Stockholmsområdet, på olika platser i Stockholms stad.

MC och LR begick gärningen med uppsåt.

MC och LR förnekade brott.

Tingsrättens bedömning

Inledningsvis konstaterade *tingsrätten* att LA har framstått som passiv, tillbakadragen, återhållsam och ibland närmast motvillig när hon lämnat sin berättelse. Hon har på vissa frågor klart uppgett att hon inte vet eller inte minns. LA har dock under en hel dags förhör lämnat en berättelse med många detaljer som till stor del stöds av vad de tilltalade berättat. Tingsrätten anser att LA är både trovärdig och i stort tillförlitlig.

Tingsrätten går därefter vidare och anför att MC och LR ska dömas för människohandel enligt följande skäl.

MC har varit motsägelsefull, vag och obestämd i sina uppgifter. Han har ofta besvarat frågor med långa utläggningar om andra saker och framstått som undvikande angående vad han gjort och vetat. Till en viss del överensstämmer hans uppgifter med vad LA och LR berättat. LR har framstått som verbalt begåvad och hon har uttrycksfullt och detaljerat berättat om vad hon anser har inträffat. Hennes uppgifter överensstämmer i mycket med vad LA berättat och till viss del med vad MC berättat. LA, LR och MC är alltså till stor del ense om det yttre händelseförloppet. De är dock oense om maktförhållandena dem emellan.

LA har uppgett att hon var underställd både LR och MC och att de båda var jämnbördiga. LR har uppgett att hon och LA var underställda MC medan den senare menat att han och LA var underställda LR. Tingsrätten konstaterar att all tillgänglig bevisning med kraft stöder LA:s uppgift att hon var underställd de båda tilltalade.

Enligt tingsrättens mening är det uppenbart att MC och LR haft en maktposition där de varit helt överordnade LA. Det är utrett att LA rekryterats och transporterats till Norge och sedan till Sverige i syfte att hon skulle prostituera sig.

Vidare konstaterar tingsrätten att syftet med resan från början var att tjäna pengar på prostitution, LR:s eller annans, framstår som uppenbart. Att någon av dem utan att samråda med den andre beslutat att rekrytera en ytterligare person som dessutom skulle bo tillsammans med dem framstår som så osannolikt att det kan lämnas utan avseende. Att de agerat gemensamt och i samråd stöds också, enligt tingsrätten, av att det av deras egna uppgifter framgår att de utfört olika delmoment av gärningen. Exempelvis är det utrett att LR talade med LA i telefon inför dennas resa till Norge och att MC mötte LA vid ankomsten. Det är också utrett att MC satt ut sexannonser och besvarat förfrågningar från kunder och förmedlat dessa till LR och LA samt att han medverkat vid inkvarteringen i Tallkrogen. Det är vidare utrett att LR förmedlat kundkontakter från MC till LA, tagit emot sexkundernas pengar, instruerat LA och i viss mån haft kontakt med kunder. Det står för tingsrätten fullständigt klart att MC och LR haft en gemensam brottsplan innefattande att rekrytera och exploatera LA för sexuella ändamål och att de agerat gemensamt och i samråd. Det innebär att var och ens handlande inom ramen för den gemensamma brottsplanen omfattats av den andres uppsåt. MC och LR har alltså rekryterat och ombesörjt transport av LA till Norge.

Frågan är då om MC och LR vilselett LA inför hennes resa till Norge. Som angetts ovan anser tingsrätten att de har agerat gemensamt och i samråd. Det kan till en början konstateras att de tagit kontakt med LA på Facebook med MC:s laptop och att LR sedan talat med LA i telefon och på Skype. Vid samtalen har LR, som varit medveten om LA:s ekonomiska förhållanden och hennes sjuke son, förespeglat LA att hon skulle tjäna massor med pengar. Både LA och LR har uppgett att LR i detta skede sade att de skulle dela på inkomsterna och LA skulle vara med och dela på utgifterna. LR och MC har direkt när LA kommit till Norge förklarat att LA stod i skuld till dem för biljetter, inhysning med mera. LR har endast prostituerat sig i Norge och några dagar i Sverige. Den enda av de inblandade som tjänat några pengar efter det är alltså LA. Trots detta har LA:s ”skulder”, som rimligtvis skulle vara avbetalade inom maximalt några veckor, hela tiden ökat. LA har endast skickat småsummor hem till sin familj och köpt saker för ett begränsat belopp. LR har rest utomlands vid ett tillfälle och MC vid två tillfällen. De har då haft tillfälle att föra ut pengar. Pengar har också överförts till

MC släktingar i Spanien. Oavsett om överföringarna avsett återbetalning av lån, vilket inte framstår som sannolikt, har pengarna uppenbart kommit från LA:s prostitution. Först efter att LA:s mamma i slutet av Sverigevistelsen talat med LR har LA fått behålla någon mer betydande del av de pengar hon tjänat. När MC, LR och LA greps hade LR 41 000 kr på sig medan LA endast hade 13 500 kr. Att LR medgett LA:s yrkande om bättre rätt avseende 34 000 kr är en processuell handling som naturligtvis inte innebär att LR hade gett LA dessa pengar om de inte tagits i beslag. Tingsrätten anser att det är styrkt att MC och LR inte hade för avsikt att LA skulle få behålla hälften av sina inkomster. De har alltså vilselett LA angående villkoren för hennes prostitution.

Det är uppenbart att det finns ett orsakssamband mellan vilseledandet och LA:s resa till Norge. Hela syftet med hennes resa var att i en desperat situation tjäna pengar för att kunna skicka hem till sin familj.

Det är ostridigt att LA, MC och LR efter några dagar i Norge reste till Sverige med tåg, att de sedan bodde på olika hotell och på O-vägen i Tallkrogen och att LA fortsatte att prostituera sig. Som redogjorts för ovan har tingsrätten funnit det styrkt att MC och LR agerat gemensamt och i samråd. Av utredningen framgår att det är MC och LR som transporterat LA till Sverige och inhyst henne på hotellen och på O-vägen i Tallkrogen i syfte att fortsätta att exploatera henne för sexuella ändamål.

Tingsrätten anser, av de skäl som redovisas ovan, att det är utrett att de fortsatt att vilseleda LA om villkoren för hennes prostitution. Av tingsrättens resonemang ovan framgår också att tingsrätten anser att det är utrett att de också främjat och otillbörligt ekonomiskt utnyttjat LA:s prostitution i Sverige.

Åklagaren har också påstått att LR och MC efter att LA kommit till Norge utnyttjat LA:s utsatta belägenhet. LA har framstått som en oerhört naiv, passiv och lättledd person som i princip inte ifrågasatte MC och LR:s beslut. LA har helt saknat omvärldskunskap och förmåga att klara sig själv. Detta senare får stöd inte minst av LR:s uppgifter. LA har inte talat något annat språk än rumänska. Dessa förhållanden har givetvis MC och LR känt till liksom att LA stod i skuld till dem för resan från Norge och för andra mer eller mindre verkliga skulder. LA har varit utlämnad till MC och LR. Tingsrätten finner det mot bakgrund av detta styrkt att MC och LR

efter LA:s ankomst till Norge utnyttjat hennes utsatta belägenhet för att transportera henne till Sverige och inhysa henne i syfte att exploatera henne för sexuella ändamål.

Det ovan sagda innebär att tingsrätten funnit det styrkt att MC och LR gemensamt och i samråd vidtagit handelsåtgärder genom att rekrytera, ombesörja transport, transportera och inhysa LA, att de vidtagit dessa handelsåtgärder med hjälp av otillbörliga medel i form av vilseledande och utnyttjande av LA:s utsatta belägenhet samt att detta skett i syfte att exploatera LA för sexuella ändamål genom prostitution. MC och LR ska därför dömas för människohandel.

MC och LR dömdes således i tingsrätten för människohandel 2 år 6 månader.

Statens offentliga utredningar 2016

Kronologisk förteckning

1. Statens bredbandsinfrastruktur som resurs. N.
2. Effektiv vård. S.
3. Höghastighetsjärnvägens finansiering och kommersiella förutsättningar. N.
4. Politisk information i skolan – ett led i demokratiuppdraget. U.
5. Låt fler forma framtiden!
Del A + B. Ku.
6. Framtid sökes –
Slutredovisning från
den nationella samordnaren
för utsatta EU-medborgare. S.
7. Integritet och straffskydd. Ju.
8. Ytterligare åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism. Fjärde penningtvättsdirektivet – samordning – ny penningtvättslag – m.m.
Del 1 + 2. Fi.
9. Plats för nyanlända i fler skolor. U.
10. EU på hemmaplan. Ku.
11. Olika vägar till föräldraskap. Ju.
12. Ökade möjligheter till modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. U.
13. Palett för ett stärkt civilsamhälle. Ku.
14. En översyn av tobakslagen. Nya steg mot ett minskat tobaksbruk. S.
15. Arbetsklausuler och sociala hänsyn i offentlig upphandling – ILO:s konvention nr 94 samt en internationell jämförelse. Fi.
16. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2016. Risker, osäkerheter och framtidsutmaningar. M.
17. EU:s reviderade insolvensförordning m.m. Ju.
18. En ny strafftidslag. Ju.
19. Barnkonventionen blir svensk lag. S.
20. Föräldradedighet för statsråd? Fi.
21. Ett klimatpolitiskt ramverk för Sverige. M.
22. Möjlighet att begränsa eller förbjuda odling av genetiskt modifierade växter i Sverige. M.
23. Beskattning av incitamentsprogram. Fi.
24. En ändamålsenlig kommunal redovisning. Fi.
25. Likvärdigt, rättssäkert och effektivt – ett nytt nationellt system för kunskapsbedömning. Del 1 + 2. U.
26. På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder – landsbygdernas utveckling, möjligheter och utmaningar. N.
27. Som ett brev på posten. Postbefordran och pristak i ett digitaliserat samhälle. N.
28. Vägen till självkörande fordon – försöksverksamhet. N.
29. Trygghet och attraktivitet – en forskarkarriär för framtiden. U.
30. Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring. Ku.
31. Fastighetstaxering av anläggningar för el- och värmeproduktion. Fi.
32. En trygg dricksvattenförsörjning. Del 1 + 2 och Sammanfattning. N.
33. Ett bonus–malus-system för nya lätta fordon. Fi.
34. Revisorns skadeståndsansvar. Ju.
35. Vägen in till det svenska skolväsendet. U.
36. Medverkan av tjänsteleverantörer i ärenden om uppehålls- och arbetstillstånd. UD.
37. Rätten till en personförsäkring – ett stärkt konsumentskydd. Ju.
38. Samling för skolan. Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet. U.

39. Polis i framtiden
– polisutbildningen som högskole-
utbildning. Ju.
40. Straffrättsliga åtgärder mot deltagande
i en väpnad konflikt till stöd för en
terroristorganisation. Ju.
41. Hur står det till med den personliga
integriteten?
– en kartläggning av Integritets-
kommittén. Ju.
42. Ett starkt straffrättsligt skydd mot
köp av sexuell tjänst och utnyttjande
av barn genom köp av sexuell hand-
ling, m.m. Ju.
43. Internationella säkerhetsrätter
i järnvägsfordon m.m.
– Järnvägsprotokollet. Ju.
44. Kraftsamling mot antiziganism. Ku.
45. En hållbar, transparent och
konkurrenskraftig fondmarknad. Fi.
46. Samordning, ansvar och
kommunikation – vägen till ökad
kvalitet i utbildningen för elever
med vissa funktionsnedsättningar. U.
47. En klimat- och luftvårdsstrategi
för Sverige. Del 1 + Del 2, bilaga med
underlagsrapporter. M.
48. Regional indelning – tre nya län. Fi.
49. En utökad beslutanderätt för
Konkurrensverket. N.
50. Genomförande av sjöfolksdirektivet. A.
51. Villkor för intjänande och bevarande
av tjänstepension. A.
52. Färre i häkte och minskad isolering. Ju.
53. Betaltjänster, förmedlingsavgifter och
grundläggande betalkonton. Fi.
54. Till sista utposten. En översyn av
postlagstiftningen i ett digitaliserat
samhälle. N.
55. Det handlar om jämlik hälsa.
Utgångspunkter för Kommissionens
vidare arbete. S.
56. Ny paketreselag. Fi.
57. Utredningen om Sveriges försvars- och
säkerhetspolitiska samarbeten. UD.
58. Ändrade mediegrundlagar.
Del 1 + Del 2. Ju.
59. På goda grunder
– en åtgärdsgaranti för läsning, skriv-
ning och matematik. U.
60. Ett starkare skydd för den sexuella
integriteten. Ju.
61. Fokus premiepension. Fi.
62. Ökad insyn i välfärden. S.
63. En robust personalförsörjning av det
militära försvaret. Fö.
64. Förutsättningar enligt
regeringsformen för fördjupat
försvarssamarbete. Fö.
65. Ett samlat ansvar för tillsyn över den
personliga integriteten. Ju.
66. Det stämmer!
– ökad transparens och mer lika
villkor. U.
67. En översyn av överskottsmålet. Fi.
68. Stärkt konsumentskydd på marknaden
för högkostnadskrediter. Ju.
69. En inkluderande kulturskola på egen
grund. Ku.
70. Ett starkt straffrättsligt skydd mot
människohandel och annat
utnyttjande av utsatta personer. Ju.

Statens offentliga utredningar 2016

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Genomförande av sjöfolksdirektivet. [50]

Villkor för intjänande och bevarande av tjänstepension. [51]

Finansdepartementet

Ytterligare åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism. Fjärde penningtvättsdirektivet – samordning – ny penningtvättslag – m.m. Del 1 + 2. [8]

Arbetsklausuler och sociala hänsyn i offentlig upphandling – ILO:s konvention nr 94 samt en internationell jämförelse. [15]

Föräldradelighet för statsråd? [20]

Beskattning av incitamentsprogram. [23]

En ändamålsenlig kommunal redovisning. [24]

Fastighetstaxering av anläggningar för el- och värmeproduktion. [31]

Ett bonus–malus-system för nya lätta fordon. [33]

En hållbar, transparent och konkurrenskraftig fondmarknad. [45]

Regional indelning – tre nya län. [48]

Betaltjänster, förmedlingsavgifter och grundläggande betalkonton. [53]

Ny paketreselag. [56]

Fokus premiepension. [61]

En översyn av överskottsmålet. [67]

Försvarsdepartementet

En robust personalförsörjning av det militära försvaret. [63]

Företsättningar enligt regeringsformen för fördjupat försvarssamarbete. [64]

Justitiedepartementet

Integritet och straffskydd. [7]

Olika vägar till föräldraskap. [11]

EU:s reviderade insolvensförordning m.m. [17]

En ny strafftidslag. [18]

Revisorns skadeståndsansvar. [34]

Rätten till en personförsäkring – ett stärkt konsumentskydd. [37]

Polis i framtiden – polisutbildningen som högskoleutbildning. [39]

Straffrättsliga åtgärder mot deltagande i en väpnad konflikt till stöd för en terroristorganisation. [40]

Hur står det till med den personliga integriteten? – en kartläggning av Integritetskommittén. [41]

Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. [42]

Internationella säkerhetsrätter i järnvägsfordon m.m. – Järnvägsprotokollet. [43]

Färre i häkte och minskad isolering. [52]

Ändrade mediegrundlagar. Del 1 + Del 2. [58]

Ett starkare skydd för den sexuella integriteten. [60]

Ett samlat ansvar för tillsyn över den personliga integriteten. [65]

Stärkt konsumentskydd på marknaden för högkostnadskrediter. [68]

Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer. [70]

Kulturdepartementet

Låt fler forma framtiden! Del A + B. [5]

EU på hemmaplan. [10]

Palett för ett stärkt civillsamhälle. [13]

Människorna, medierna & marknaden
Medieutredningens forskningsantologi
om en demokrati i förändring. [30]
Kraftsamling mot antiziganism. [44]
En inkluderande kulturskola på egen
grund. [69]

Miljö- och energidepartementet

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2016.
Risker, osäkerheter
och framtidsutmaningar. [16]
Ett klimatpolitiskt ramverk för
Sverige. [21]
Möjlighet att begränsa eller förbjuda od-
ling av genetiskt modifierade
växter i Sverige. [22]
En klimat- och luftvårdsstrategi för Sverige.
Del 1 + Del 2, bilaga med underlags-
rapporter. [47]

Näringsdepartementet

Statens bredbandsinfrastruktur som
resurs. [1]
Höghastighetsjärnvägens finansiering och
kommersiella förutsättningar. [3]
På väg mot en ny politik för Sveriges
landsbygder – landsbygdernas utveck-
ling, möjligheter och utmaningar. [26]
Som ett brev på posten. Postbefordran och
pristak i ett digitaliserat samhälle. [27]
Vägen till självkörande fordon
– försöksverksamhet. [28]
En trygg dricksvattenförsörjning.
Del 1 + 2 och Sammanfattning. [32]
En utökad beslutanderätt för Konkurrens-
verket. [49]
Till sista utposten. En översyn av postlag-
stiftningen i ett digitaliserat samhälle.
[54]

Socialdepartementet

Effektiv vård. [2]
Framtid sökes – Slutredovisning från den
nationella samordnaren för utsatta
EU-medborgare. [6]
En översyn av tobakslagen. Nya steg mot
ett minskat tobaksbruk. [14]

Barnkonventionen blir svensk lag. [19]
Det handlar om jämlik hälsa.
Utgångspunkter för Kommissionens
vidare arbete. [55]
Ökad insyn i välfärden. [62]

Utbildningsdepartementet

Politisk information i skolan – ett led i
demokratiuppdraget. [4]
Plats för nyanlända i fler skolor. [9]
Ökade möjligheter till modersmåls-
undervisning och studiehandledning
på modersmål. [12]
Likvärdigt, rättssäkert och effektivt – ett
nytt nationellt system för kunskaps-
bedömning. Del 1 + 2. [25]
Trygghet och attraktivitet
– en forskarkarriär för framtiden. [29]
Vägen in till det svenska skolväsendet. [35]
Samling för skolan. Nationella målsätt-
ningar och utvecklingsområden för
kunskap och likvärdighet. [38]
Samordning, ansvar och
kommunikation – vägen till ökad
kvalitet i utbildningen för elever
med vissa funktionsnedsättningar. [46]
På goda grunder
– en åtgärdsgaranti för läsning, skriv-
ning och matematik. [59]
Det stämmer! – ökad transparens och mer
lika villkor. [66]

Utrikesdepartementet

Medverkan av tjänsteleverantörer i ärenden
om uppehålls- och arbetstillstånd. [36]
Utredningen om Sveriges försvars- och
säkerhetspolitiska samarbeten. [57]